

Matti Kyllönen

POHJOIS-SUOMEN VARHAISSOSIALISMI

Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty
noin vuosina 1900-1910

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA

Pohjois-Suomen varhaissosialismi

Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen
synty noin vuosina 1900-1910

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 55

Matti Kyllönen

Pohjois-Suomen varhaissozialismi

Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen
synty noin vuosina 1900-1910

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1995

Editor
Toivo Nygård, professor
Department of History
University of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-8416-8
ISBN 978-951-39-8416-8 (PDF)
ISSN 0081-6523

ISBN 951-34-0652-0
ISSN 0081-6523

Copyright © 1995, by Matti Kyllönen
and University of Jyväskylä

Cover: in Juhani Mylläri, Poliittinen karikatyyri suomalaisissa
pilakuvissa. Jyväskylä Studies in the Arts 19. Jyväskylä 1983.

Gummerus Kirjapaino Oy
Saarijärvi 1995

ABSTRACT

Kyllönen, Matti

The Early Socialism in Northern Finland, the Way It Spread, And the Birth of Socialistic Tradition circa 1900–1910

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 1995, 292 pp.

(Studia Historica Jyväskyläensia

ISSN 0081–6523; 55)

ISBN 951–34–0652-0)

Diss.

This study is centered around the early socialism in Northern Finland, the way it spread around, what its chances of gaining popularity were, and how regional differences developed 1900–1910.

The earliest Workers' Associations in the region emerged in the 1880s. They did not attain a socialist character until 1903. Socialism did reach the cities in Northern Finland before the Great Strike, but not the countryside until the Great Strike of 1905 and after. The Great Strike became the divider between socialist and non-socialist parties. The antagonism of the Great Strike divided the socialists and the bourgeois further. Localized violence emerged (Kemi). The strike movement was the most vehement in Southern Lapland – e.g. in Kemi and its surroundings and in the logging and floating sites in Kuolajärvi – where strikes occurred repeatedly and continued on during the year 1906.

Workers' Associations were mostly established in cities, in the sawmill etc. industrial population centers, in the strong agriculturally based townships surrounding Oulu, and along the railroads and timber floating channels. Oulu, Kemi, and Kajaani became the centers for educational and propaganda work, from which the work was directed towards the countryside as well. The party organ for the Social Democrats, *Kansan Tahto* (founded in Oulu 1906), received its broadest circulation in these industrial regions; partially also among farm and timber workers.

Socialist agitation was aggressive until 1906. The movement ran into religious and non-socialist obstacles. *Kansan Tahto* fell into the hands of moderate Social Democrats, and Oulu became the center for peaceful socialist work. Pronounced rebellious spirit continued to occupy Kemi and the Kemijoki-area, where socialism was pitted against the timber company Kemi. Strike movements, that used mobile, out-of-Province socialists, became the objects of abuse for non-socialist press, the Laestadian movement, and the non-socialist parties. Socialism ended up on the defensive, and from 1908 onwards it began to lose the ground it had already gained, thus not being able to expand anymore. The Workers' Associations experienced losses in membership, and many of the Associations vanished.

Socialist radicalism did not receive support in the countryside. In these areas the so-called Old Finns (*vanhasuomalaiset*) and the Agrarian Party had the upper hand. Of the religious movements, the so-called Old Laestadian movement (*vanhalestadiolaisuus*) was the most active and the most negative towards socialism because of its atheist nature. Socialism was seen as a disruptive element in the peasant society; therefore, the Old Laestadian movement led by peasant laymen readily supported the non-socialist parties. The Revivalist movement (*herännäisyys*) also acted in a restrictive manner towards socialist expansion in the surroundings of Oulu and in Ostrobothnia.

In the parliamentary elections of 1907, 1908 and 1910 socialism received its strongest backing at the coast, the cities, the agriculturally based regions surrounding Oulu, northern timber gangs, and in Kajaani and its surroundings. The backing for socialism was therefore based on industrial, farm, and timber labor. The strongholds for socialism consisted of the Workers' Associations, and the occupationally and politically organized people within them. The strongest non-socialist region was Koillismaa, in which the non-socialist parties and the Old Laestadians cooperated the closest.

Statistical measurements support the image presented above. Socialism achieved its most positive correlations with industrial and construction workers, traffic etc. other occupational groups, and with people lacking occupation and unskilled workers. The non-socialist parties received their backing from the upper classes, and from the agrarian – especially land-owners – population. Vagrants and other unprotected people oriented themselves with the socialists. Socialism fed on the defects of the society.

Keywords: socialism, Northern Finland, political history, 20th century, press, elections

SAATTEEKSI

Mielenkiintoni sosialismia ja kommunismia kohtaan virisi nuoruusvuosinani Kuusamon Määttälänvaaralla, vankassa vanhoillilestadiolais-maalaisliittolais-osuustoiminnallisessa kylässä, jossa vain harva äänesti kokoomusta ja vielä harvempi vasemmistolaisia puolueita. Yleinen mielipide etenkin kommunisteja kohtaan oli ankaran torjuva. Varsin tiukka "kyläkontrolli" toisinajattelevia kohtaan piti huolen siitä, että vasemmistolle annetut harvat äänet olivat yleisessä tiedossa ja "hairahtuneita" ojennettiin. Etenkään uskovaisen ei sopinut antaa ääntään vasemmistopuolueille. "Kahden Herran palvelijat" painostettiin "paranukseen" henkilökohtaisin puhutteluin. Yksimielisyys ja vankka maa- ja tulevaisuudenusko on antanut kylälle vahvuuden, joka on auttanut väestöä kestämään monet muuttoaalot ja elinkeinorakenteen murrokset. Kylä on 1990-luvullakin elävä, ja vanhat aatteet ovat edelleen tallella.

Opiskeluaikana kiinnostus sosialismin tutkimusta kohtaan lisääntyi. Pro gradussani Kommunismi Kuusamossa (1967) osoittautui, että historialliset, uskonnolliset ja taloudelliset tekijät selittävät pitkälle seudun poliittisen ilmaston. Nähtiin, että juuri 1900-luvun alun olosuhteet ovat luoneet poliittisen käyttäytymisen perustan, joka on pysynyt jokseenkn muuttumattomana aina 1960-luvulle ja nykypäivään asti.

Tästä heräsi kiinnostus laajentaa tutkimusta koko Pohjois-Suomen alueelle. Lisensiaatintyössä (1975) kartoitettiin vuosisadan alun sosialistisia alueita Pohjois-Suomessa ja etsittiin selityksiä SDP:n kannatukselle.

Nyt käsillä oleva työ keskittyy sosialismin syntyyn ja sen leviämisolosuhteisiin 1900-luvun ensi kymmenellä. Historiallisen tarkastelutavan ohella on nykytekniikka tarjonnut mahdollisuuden tuoda lisävalaistusta asioihin tietokoneperusteisen tilastoanalyysien avulla. Vaalipiiri- ja paikallistason kannatustekijöihin pääsy on kuitenkin edellyttänyt paljota työtä vanhoihin käsi- menetelmin.

Esitän parhaat kiitokseni professori Mauno Jokipiille, joka opasti pitkään työn tekijää. Lämpimät kiitokseni lausun professori Toivo Nygårdille, apulaisprofessori Ilkka Nummelalle ja dosenteille Heikki Rantatuvalle ja Kustaa H.J. Vilkunalle hyödyllisistä neuvoista, jotka melkoisesti ovat muuttaneet työn problematiikkaa, rakennetta, tilastoaineiston käsittelyä ja tulkintaa. Nummelan ohella työni esitarkastajana toiminutta dosentti Matti Lackmania kiitän varteenotettavista neuvoista. Jyväskylän yliopiston historian laitosta kiitän tilastoaineiston tietokoneajosta ja graafisten esitysten laadinnasta sekä lehtori Marja Käsmää kieliasun tarkastamisesta.

Olen monet kiitokset velkaa myös useiden arkistojen ja kirjastojen henkilökunnalle lähinnä Jyväskylässä, Helsingissä, Keravalla, Oulussa ja Kuusamossa. Kiitokset kuuluvat myös arvokkaimmalle taustatuelleni, perheelleni, vaimolleni Siljalle ja nyt jo aikuistuneille lapsilleni Kristianille, Maaritille ja Ilkalle sekä kani Vikille, joka on ollut loppusuoran uskollinen seuralainen jalkojeni juuressa niin työn ilon kuin ankeiden hetkien aikana.

Jos tämä työ, niin kuin toivon, tuo jotain valaistusta tutkimusongelmaan, olen kovin iloinen. Minulle henkilökohtaisesti varhaissozialismin parissa uurastaminen on tuonut paljon iloa ja elämyksiä. Nähty vaiva on ollut kokemuksen arvoinen.

Kuusamossa, pääsiäisenä 1995

Matti Kyllönen

SISÄLLYS

I	JOHDANTO-OSA	
	Sosialistisen perinteen tutkimisesta	11
1	Poliittinen traditio tutkimuskohteena	11
2	Pohjois-Suomen varhaissozialismi tutkimusongelmana	14
3	Tutkimuksen tilastolähteet	16
4	Sosialistinen ihminen, sosialistinen ilmasto ja materialistinen maailma - käsitelmääritykset	18
5	Tutkimusalueen taloudellisia piirteitä	19
II	HISTORIALLINEN OSA	
	Maltillisesta työväenliikkeestä luokkatietoiseksi puolueeksi	22
1	Työväenyhdistykset sosialismin linnakkeina	23
1.1	Ennen suurlakkoa perustetut työväenyhdistykset	23
1.2	Suurlakkovuosi 1905 "punaisilla" paikkakunnilla	26
	Oulussa pysytään parlamentaarisella linjalla	27
	Kemissä lähdetään voimapolitiikan tielle	28
	Väkivaltaisuuksia Torniossa ja Alatorniolla	32
	Levottomuuksia Perä-Pohjolassa	33
	Taistelua vallasta läänin eteläosassa	34
	Kainuukin herää	40
1.3	Työväenyhdistykset vuosina 1906-1910	42
	Eteläinen vaalipiiri	43
	Pohjoinen vaalipiiri	46
	Lapin vaalipiiri	49
1.4	Työväenyhdistykset ja poliittinen aktiivisuus	54
2	Ammatillisesti järjestäytynyt työväestö sosialismin kasvualustana	59
2.1	Pohjois-Suomen ammattiosastot	59
	Valistustyö ja joukkovoiman käyttö	61
2.2	Pohjolan Tukkipöytäisten Rengas	63
	Puunjalostuksen keskittyminen Kemiyhtiön ympärille	66
	Lakkotapahtumat ja lakkojen syyt	68
	Lakon säteilyvaikutuksia muualla Pohjois-Suomessa	70
	Lakon sovitteluyritykset ja uusi lakko kesällä 1906	72
	Lakkoilu kääntyy sosialismia vastaan	77
3	Sosialistit porvarien ristitulella	83
3.1	Sosialistien ja porvarien ohjelmariitit	83
3.2	Taistelu torppareista ja maataloustyöväestä	85
3.3	Puolueen lehdistö- ym. propagandan päävaiheet	88
3.3.1	Hyökkäysvaihe, vuodet 1902-1906	89
	Oulun agitaatiokeskus	89
	Taistelua porvarillisia voimia vastaan maaseudulla	90

	Taktiikkaa tarkistetaan	93
	"Täällä on luokkarajat selvillä"	95
3.3.2	Asemasotavaihe, vuodet 1906-1908	97
	Maltilliset voitolle Oulun puoluekokouksessa	97
	Porvarillisia puolueita - ei uskontoa - vastaan	99
3.3.3	Puolustusvaihe, vuodet 1909-1910	102
	Maltillinen etelä	102
	Kuohuva pohjoinen	103
	Menetetty maaseutu	105
3.4	Sosialismin vastavoimia	107
3.4.1	Tiedotuksen ylivalta porvareilla	107
3.4.2	Lestadiolaisuus ja sosialismi	109
	Sisäistyminen pohjoissuomalaiseen yhteiskuntaan	109
	Vanhoillislestadiolaiset sosialismia vastaan	111
	Lestadiolaiset hakevat turvaa porvarillisista puolueista	114
	Lestadiolaisehdokkaiden menestys vaaleissa	114
	Vanhalestadiolainen kyläkontrolli	116
	Höllemmät normit vallalla tukkilaisalueilla	119
3.4.3	Tukkiliike ja sosialismi porvarilehtien hyökkäyksen kohteina	122
	Vanha järjestys uhattuna	122
	Uskonnon, isänmaan ja järjestysvallan puolesta	125
	"Sosialistit - rettelöitsijöitä ja riitapukareita"	127
	"Jumalankieltäjiä vastaan"	131
3.4.4	Herännäisyys ja sosialismi	133
	Yhteiskuntaa säilyttävien voimien puolella	133
	Herännäisyyskin turvautuu porvarillisiin puolueisiin	136
	Kirkon suhde sosialismiin	140
3.5	Miksi sosialismi pysähtyi?	142

III SOSIALISTISET ALUEET VUOSIEN 1907-1910 EDUSKUNTAVAALEISSA 148

1	Pohjois-Suomen poliittinen yleiskuva	148
2	Punaisten alueiden määrittely	151
3	Pohjois-Suomen punaiset kunnat 1907-1910	151
4	SDP:n kannatuksen ydin-, tuki- ja lievealueet	153
5	Sosialististen alueiden ja sosialistisen perinteen muodostuminen Pohjois-Suomeen	159
6	Pohjois-Suomen kansanedustajat 1907-1910	164

IV KAINUUN, KOILLISMAAN JA KOILLIS-LAPIN POLIITTISTEN ILMASTOALUEIDEN VERTAILUA 165

1	Kainuun ahdinko sosialismin kannatuksen selittäjänä	165
2	Miksi Koillismaasta tuli valkoinen ja Kuola-järvestä punainen?	169

V	KANSANEDUSTAJIEN PROFIILI POLIITTISEN ILMASTON KUVASTAJANA	171
1	Pohjois-Suomen kansanedustajat 1907-1910	171
2	Kansanedustajien yhteiskunnallinen tausta	172
2.1	Sosialidemokraattiset kansanedustajat	172
2.2	Maalaisliittolaiset kansanedustajat	175
2.3	Suomalaisen puolueen kansanedustajat	179
2.4	Nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajat	183
VI	TILASTOLLINEN OSA	
	Sosialismin kannattajan ja torjujan profiili tilastojen valossa	186
1	SDP:tä kannattavat ja torjuvat elinkeinoryhmät	
	Pohjois-Suomessa	187
	Vuoden 1907 eduskuntavaalit	187
	Vuoden 1908 eduskuntavaalit	187
	Vuoden 1909 eduskuntavaalit	187
	Vuoden 1910 eduskuntavaalit	188
2	Sosialismin kannattajat ja torjujat vaalipiireittäin	190
	Eteläinen vaalipiiri	190
	Vuoden 1907 vaalit	190
	Vuoden 1908 vaalit	190
	Vuoden 1909 vaalit	191
	Vuoden 1910 vaalit	191
	Pohjoinen vaalipiiri	192
	Vuoden 1907 vaalit	192
	Vuoden 1908 vaalit	192
	Vuoden 1909 vaalit	193
	Vuoden 1910 vaalit	193
	Lapin vaalipiiri	194
3	Konservatiivit ja radikaalit - säilyttäjät ja uudistajat	194
	Moderni länsi - uinuva itä	194
	Radikaali Perä-Pohjola - konservatiivinen Koillismaa	196
	Porvarien ja punaisten tukkilaisten Lappi	197
4	Sosialismin käytetyt ja käyttämättömät mahdollisuudet	
	maaseudulla	198
	Elinkeino-tilastot 1880-1910	198
	"Pääasiassa maanviljelyksestä elävän väestön tilasto" vuodelta	
	1901	200
	Tilasto "Viljelmillä varustetut ruokakunnat ja niille kuuluvan	
	maan ala v. 1901"	200
	Tilasto "Maanviljelysväki eri ruokakuntana v. 1901"	201
5	Sosialismin juuret eduskuntavaaleissa 1907-1910	202
	Punaiset kunnat	203
	Sosialismin juuret eteläisessä vaalipiirissä	203
	Sosialismin juuret pohjoisessa vaalipiirissä	204
	Sosialismin juuret Lapin vaalipiirissä	206
	Porvarilliset kunnat	207

VII TUTKIMUSTULOKSET	212
Sosialismin leviäminen Pohjois-Suomen maaseudulle ja SDP:n kannatusalueiden synty	212
Suurlakko sosialismin levittäjänä	213
Teollisuus-, maatyöläis- ja korpisocialismi	214
Kemiyhtiön lakot Perä-Pohjolassa	215
Sosialistit porvarivoimien ristitulessa	217
Uskonnollis-poliittiset vastavoimat	219
"Talonpoikien vastaisku"	221
Proletariaatin punainen protesti	222
Sosialistisen kansanedustajan profiili	223
Sosialismin kannattajan profiili	224
Juurtuneet ja juurettomat	226
LÄHTEET	228
LIITTEET	250

I JOHDANTO-OSA

Sosialistisen perinteen tutkimisesta

1 Poliittinen traditio tutkimuskohteena

Poliittisen käyttäytymisen tutkimuksen alkuunpanijana pidetään ranskalaista Andre Siegfrediä, joka (1913) tutki pienryhmien käyttäytymistä kyselemällä perusteita äänestäjien asennoitumiselle.¹⁾ Saksalainen Rudolf Heberle käytti (1918-1932) sosiaalisen ekologian menetelmää Schleswig-Holsteinissa tarkastellen sosiaalisia ilmiöitä maantieteelliseltä pohjalta ja vertaili äänestystuloksia väestön taloudelliseen ja sosiaaliseen rakenteeseen. Samaa metodologia käyttivät Sven Rydenfelt (*Kommunismen i Sverige*, 1954) ja Jaakko Nousiainen (*Kommunismi Kuopion läänissä*, 1956).²⁾ Heberlen mukaan tutkimusalueen maantieteelliset piirteet - maaperä, luonnonvarat, liikenneyhteydet jne. - määrittävät taloudellisen kehityksen, tämä puolestaan elinkeinot ja luokkarakenteen sekä sosiaalisen ja poliittisen rakenteen sekä reaktiot yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Näistä johtuvat tiettyjen sosiaalisten liikkeiden ja poliittisten ryhmitysten syntyminen ja pysyvyys.³⁾

Yhteiskunnan teollistuessa ja muuttuessa tapahtui muutoksia myös poliittisessa käyttäytymisessä. Tutkimus laajeni käsittelemään sekä vahvan että heikon sekä pysyvän ja muuttuvan kannatuksen alueita. Tietotekniikan kehitys teki mahdolliseksi esittää tuloksia täsmällisessä, lyhyessä ja vertailukelpoisessa muodossa.⁴⁾ Tilastollista tarkastelutapaa on sovellettu 1960-luvulta lähtien mm. Onni Rantalan johdolla Turun yliopistossa. On kyllä saatu täsmällisiä tilastoja, mutta taustojen ja ilmiöiden syy-yhteyksien selvittäminen on todettu työlääksi.⁵⁾

1 Jaakkola Antti 1970, s. 117-118; Nousiainen Jaakko 1956 s. 7-11.

2 Rydenfelt Sven 1954; Nousiainen Jaakko 1956.

3 Heberle Rudolf 1951 s. 213-214.

4 Rantala Onni 1970 s. 1-2.

5 Rantala Onni 1970 s. 1-2.

Valtiotieteen ja tilastotieteen keinoin ilmiöitä nykyhetkestä käsin tarkastellen ei ole päästy selittämään poliittisen perinteen syntyä. Jo Jaakko Nousiainen havaitsi Kuopion läänin kommunismia tutkiessaan, että Suomen kaltaisessa harvaan asutussa maassa nimenomaan historialliset tekijät määräävät hyvin pitkälle ihmisten poliittista käyttäytymistä.¹⁾ Tämä koskee erityisesti vasemmistoradikaalista käyttäytymistä, minkä myös Erik Allardt ja Carl Erik Knoellinger ovat todenneet.²⁾ Hyvin pitkälle menevää pysyvyyttä ja historiallisten tekijäin vaikutusta on havaittu myös eräissä paikallistoriallisissa vasemmistoradikaalista äänestyskäyttäytymistä koskevissa selvityksissä.³⁾ Koska sosialismille on Suomessa tyypillistä hyvin pitkälle menevä staattisuus⁴⁾, näyttää juuri historiantutkimuksen keinoin olevan mahdollista selittää sosialismin syntytilanteita. Niinpä Hannu Soikkanen (1961) osoitti, että 1900-luvun alussa vallinneet epäkohdat ja niistä seuranneet työlakot mm. radikaalistivat poliittista käyttäytymistä ja edistivät sosialismin juurtumista.⁵⁾ Näitä tekijöiden vaikutusta socialististen alueiden syntyyn ei toistaiseksi ole yksityiskohtaisemmin Pohjois-Suomen osalta tutkittu.

Olosuhteet eivät tietenkään yksin riitä takaamaan poliittisen tai ammatillisen liikkeen menestystä, vaan tarvitaan toimijoita. Valtakunnallisten, piiri- ja paikallistason järjestöjen merkitys on suuri paikallisliikkeiden synnylle ja menestykselle. Munsalaradikalismia selvittellyt Dennis Rundt ja sosialidemokratien ja kommunistien suhteita tutkinut Pertti Laulajainen korostavat työväenjärjestöjen ylläpitämän poliittisen perinteen merkitystä vaalikäyttäytymisessä.⁶⁾ Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun kommunistista perinnettä tutkinut Leevi Norrena toteaa, että työväenyhdistysten aktiivinen jäsenjoukko rakensi työväentalot, ylläpiti järjestötoimintaa ja teki vaalityötä. Samalla se lujitti poliittista perinnettä, joka osittain kasvoi jopa sosiaalisista ja taloudellisista tekijöistä riippumattomaksi.⁷⁾

Merkittäviä ajankohtia työväenliikkeen perinteen synnyn kannalta ovat yhteiskunnalliset ja poliittiset murroskaudet, kuten 1905 suurlakon aikaiset tapahtumat, joiden aikana ja välittömästi sen jälkeen tapahtui maaseudullakin poliittinen herääminen. Työväenyhdistyksiä syntyi, ammatillinen järjestäytyminen virisi ja voimistui ja kaikesta tästä seurasi yhteiskunnallisten ja poliittisten olojen kärjistymistä, vastakohtaisuutta, joka antaa puhtia työväenliikkeelle. Tämä tuli korostuneesti esille jo Hannu Soikkasen väitöskirjassa (1961) *Sosialismin tulo Suomeen*.⁸⁾ 1900-luvun alun sosiaaliset epäkohdat jäivät usein elämään socialistisen tradition muodossa, vaikka itse epäkohdat olivat jo poistuneet. Jaakko Nousiainen havaitsi Kuopion läänistä, että vaikka torpparista ja maatyöläisestä tuli isäntä, ei ennen omaksuttu socialistinen asennoituminen

1 Nousiainen Jaakko 1956 s. 11, 128.

2 Allardt Erik 1956 s. 74-75; Knoellinger Carl Erik 1959 s. 43-45, 98, 319-323.

3 Mm. Kyllönen Matti 1967 s. 145-147.

4 Rantala Onni 1970 s. 155-158.

5 Soikkanen Hannu 1961 s. 389, 318.

6 Rundt Dennis 1992 s. 285-291, 299-303; Laulajainen Pertti 1979 s. 15, 59, 148.

7 Norrena Leevi 1993 s. 302.

8 Soikkanen Hannu 1961.

muuttunut.¹⁾ Mutta pitkään jatkunut sosialistinen perinne saattaa olla perua joskus menneisyydessä koetusta sorrosta, alemmuudentunteesta tai syrjäytyneisyydestä, joka poliittisesti ilmenee Erik Allardtin ym. mukaan eräänlaisena korpikommunismina.²⁾

Mutta sosialistinen/kommunistinen perinne voi olla myöhempääkin perua. Kansalaissodan tapahtumat usein vahvistivat vanhaa käyttäytymismallia. Luokkasodan kokemukset, Lapuan liike ja pula-aika saattoivat synnyttää myös uuden mallin alueelle missä sitä aiemmin ei ollut. Leevi Norrena ja Jari Ehrnrooth osoittavat, että työväenliike kaikkine piirteineen oli jäsenilleen usein koko elämänsisällön ja arvomaailman perusta. Se oli sosiaalinen viiteryhmä, jossa jäsen tunsi turvallisuutta. Se antoi myös mahdollisuuden elää rikasta tunne-elämää. Työväentalolla laulettiin, lausuttiin, puhuttiin ja näyteltiin vallankumous kerta toisensa jälkeen. Suurelle enemmistölle se oli vihan purkautumiskanava. Vanhan tradition pohjalta oli helppo polkaista liike elämään myös toisen maailmansodan jälkeisissä muuttuneissa oloissa.³⁾

Aina 1960-luvulle saakka työväenliikkeen tutkimukselle oli leimallista ideologinen sitoutuminen tutkittavaan kohteeseen ja liikkeen tarkasteluun sisältä päin.⁴⁾ Monipuolistuminen alkoi 1960-luvulla. Hannu Soikkanen selitti sosialismin kannatuksen leviämistä yhteiskuntarakenteen muutoksella ja sosialismin teoreetikkojen vaikutuksella.⁵⁾ Ilkka Hakalehdon väitöskirja SKP:n vaikutuksesta ammattiyhdistysliikkeeseen toi liikkeeseen ulkopuolista näkemystä; ammattiyhdistysliike näyttäytyi ristiriitojen ja valtataistelun kenttänä.⁶⁾ Mittava yritys selittää työväenliikkeen historiaa talouden, politiikan ja ideologioiden välisenä taisteluna oli 1976 ilmestynyt Suomen työväenliikkeen historia.⁷⁾ 1980-luvulla työväenliikkeen tutkimus on laajentunut osuustoimintaliikkeeseen, ammatilliseen liikkeeseen ja työväenkulttuuriin ja erilaisiin luokkamuodostusmalleihin. Tutkimus ulottuu jo myös 1930-luvun pula- ja kommunistiliikkeisiin, joista mainittakoon Matti Lackmanin väitöskirja vuodelta 1985.⁸⁾ Aivan uudenlaista tarkastelutapaa edustaa Jari Ehrnrootin väitöskirja (1992), joka selvitti sosialistisia vallankumousoppeja ja niiden vaikutuksia Suomen työväenliikkeessä vuosina 1905-1914. Siinä oli tavoitteena jäljittää puheina ja teksteinä ilmenevien aatteiden muuttuminen historiallisiksi voimiksi.⁹⁾

Ylellä ansaitsee tulla huomioiduksi eräitä piirteitä jo mainituista Dennis Rundtin väitöskirjasta Munsalan radikalismista (1992) ja Leevi Norrenan väitöskirjasta Etelä-Pohjanmaan Järviseudun kommunismista (1993). Munsalassa, ruotsinkielisellä Pohjanmaalla, aluksi vahvasti RKP:n hallitsemassa kunnassa vasemmiston kannatus vahvistui vuosikymmenten mittaan niin, että vasemmisto sai v. 1945 peräti 43 prosenttia äänistä. Rundtin mukaan muutos selittyi

1 Nousiainen Jaakko 1956 s. 69-70.

2 Allardt Erik 1971 s. 106-107; Norrena Leevi 1993 s. 302-303.

3 Norrena Leevi 1993 s. 302-303, 304-307; Ehrnrooth Jari 1992 s. 271-339, 340-410, 468-484, 484-500.

4 Mm. Antti Hyvösen tutkimukset 1968-1978.

5 Soikkanen Hannu 1961 s. 1-4.

6 Hakalehto Ilkka 1966 s. 1-15.

7 Suomen työväenliikkeen historia 1976.

8 Mm. Thompson E.P., 1963, Kettunen Pauli 1986 ja Lackman Matti 1985.

9 Ehrnrooth Jari 1992 s. 21-28. Ks. myös Norrena Leevi 1993 s. 22, 305-306.

sillä, että yhteiskunnallinen tyytymättömyys ilmeni aluksi kirkon ja maallisten viranomaisten vastakohtaisuutena ja kanavoitui johtajien kautta herätysliikkeeseen, tämän jälkeen RKP:hen ja vihdoin poliittiseen vasemmistoon.¹⁾ Norrenan väitöskirjassa niin ikään korostuu henkilöiden merkitys. Järvisseudun aluksi maalaisliittolaisvaltainen ilmasto alkoi kansalaissodan jälkeen muuttua vasemmistolaiseksi. Erikoista oli, että vasemmiston kannattajissa oli paljon talonpoikia. Kannatuksen kasvu rakentui Amerikan-matkan jälkeen kommunistiseen luokkatietoisuuteen kasvaneeseen kommunistijohtajaan, joka veti mukanaan muitakin talonpoikia. Näin syntyi pysyväksi jäänyt äärivasemmistolainen käyttäytymisalue.²⁾

Tutkimusten mukaan vasemmistolainen traditio on syntynyt erilaisina murrosaikoina, vaikuttavin aika on ollut vuosisadan alku ja kansalaissodan kausi. Tradition syntyyn ovat vaikuttaneet yhteiskunnallisten epäkohtien ohella henkilö- ja järjestötekijät ja monet muut seikat. Poliittista vasemmistoradikalismia on tutkimuksissa lähestytty myös uskonnollisesta näkökulmasta, koska uskonto on usein toiminut rokotteenä äärivasemmistolaisuutta vastaan, kuten Nousiainen ja Rydenfelt jo aikanaan huomauttivat.³⁾ Pohjois-Suomen osalta on mm. lestadiolaisuuden vaikutusta sosialismiin tutkinut Jouko Talonen.⁴⁾

2 Pohjois-Suomen varhais­socialismi tutkimusongelmana

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, miten Pohjois-Suomen sosialistiset alueet syntyivät ja kuvata niitä olosuhteita, joissa sosialistinen perinne noin vuosina 1900-1910 muodostui. Aikamäärittelyn yhtenä pohjana ovat eduskuntavaalit, joita pidettiin vuosina 1907, 1908, 1909 ja 1910. Vaalikäyttäytymisen perustana olivat vuosisadan alun olosuhteet. Siksi tutkimusajankohtana on koko vuosisatamme ensi vuosikymmen.

Vaalipiirejä oli kolme: Oulun eteläinen, Oulun pohjoinen ja Lapin vaalipiiri. Kuntia Pohjois-Suomessa oli noin 70. Neljissä vaaleissa muodostui suurin piirtein se perinne, joka jäi vallitsevaksi. Poikkeuksena ovat jotkut Kainuun ja Lapin kunnat, joissa sosialismin kannatus ei saavuttanut vielä täyttä laajuuttaan, vaan punaisuuden vahvistuminen jatkui nimenomaan syrjäseuduilla, jonne aate levisi hitaammin. Mutta voittopuolisesti Pohjois-Suomen poliittinen värikartta maalattiin tutkimuskaudella.

Tutkimuksen rajausta vuosiin 1900-1910 puoltavat vielä seuraavat seikat. Yhteiskunnalliset olosuhteet olivat tällä kaudella jokseenkin vakiintuneet. Poliittinen tietoisuus oli suurlakon, eduskuntaudistuksen ja monien vaalien myötä levinnyt syrjäisimpiinkin kolkkiin. Myös lehdistö oli ollut poliittisesti aktiivinen ensi vaalien vuosina. Poliittiset puolueet olivat toimealialta, kiihkeimmät taistelut puolueiden kesken käytiin tänä aikana. Myös työväenliike

1 Rundt Dennis 1992 s. 11-19, Norrena Leevi 1993 s. 297-299.

2 Norrena Leevi 1993 s. 64-70, 81-90, 171-141, 191-233.

3 Rydenfaelt Sven 1954 s. 298-299; Nousiainen Jaakko 1956 s. 77-79.

4 Talonen Jouko 1988.

oli tällöin puuhakas, jopa hyökkäävä. Sosialismi sai vastaansa vastavoimat, porvarilliset puolueet sekä sen lehdistön, herätysliikkeet, nuorisoseurat ym. Työväenliike joutui tässä vastatuulella siirtymään puolustuskannalle. Vuosien 1908 ja 1909 aikana sen oli pakko tunnustaa kärsineensä tappion ja ettei se saanut enää uusia kannattajia eikä voimaa uuteen hyökkäykseen enää ollut. Takarajaksi tässäkin suhteessa sopii vuosi 1910.

Ajallista rajausta puoltavat myös lähteisiin liittyvät tekijät. Maaseudun ongelmien tutkimus - mm. maaseudun irtaimen väestön ongelma haluttiin tutkia ja ratkaista - oli vilkkainta juuri vuosisadan alussa. Ensimmäiset suuret maatalouslaskennat suoritettiin 1880-luvulla ja niitä tehostettiin ja laajennettiin 1900-luvun alussa. Niissä selvitettiin maaseudun väestön taloudellista ja sosiaalista tilaa, asumista, maanviljelystä ja maaseutuväestön yhteiskunnallista rakennetta. Juuri näistä tekijöistä saattaa odottaa löytyvän selityksiä sosialismin kannatukseen. Jotta kuvaan saataisiin syvyyttä, käytetään elinkeino- ja väestötalastoja myös vuosilta 1880 ja 1890. Hypoteesina on kirjallisuudesta saatava kuva, että sosialistinen traditio syntyi jo vuosisadan vaihteessa sitä varmemmin, mitä kauemmin tietty epäkohta oli kunnassa tai laajemmalla alueella vallinnut ja että tradition syntyyn vaikuttivat myös aktiiviset yksilöt, työväenyhdistykset jne. Sosialismin leviämisedellytyksiin kuuluvat myös sellaiset kriisivaiheet, lakot ja työriidat, joissa työväenliike törmäsi vastustajiinsa ja sai itseluottamusta ja voimaa, mutta myös vastaansa uusia ongelmia.

Pienin alueellinen yksikkö on tässä tutkimuksessa kunta, mutta poliittisia alueita määriteltäessä pyritään suurempiin kokonaisuuksiin sen mukaan, miten valitut luokitteluperusteet antavat mahdollisuuden.

Liikkeen leviämistä ja vaikutuksia tarkastellaan ulkoapäin lehdistön, muiden puolueiden ym. lähteiden avulla.

Socialismin leviämistä tapahtui myös valistustyön ja propagandan välityksellä. Sanomalehtien maaseutukirjeenvaihtajat välittivät tietoa kunnista ja kylistä niin työväen- kuin porvarillisiin lehtiin. Kirjoitukset kuvastavat tilannetta ja tekijöitä, joiden tiimoilla poliittista taistelua käytiin. Herätysliikkeillä, yksityisillä henkilöillä jne. on todettu olevan merkitystä poliittisessa taistelussa. Herätysliikkeistä yhteiskunnallisesti aktiivisin oli vanhoillislestadiolaisuus, joka otti selkäesti kantaa sosialismiin useita kertoja tutkittavana aikana. Myös sitä itseään arvosteltiin sosialismin taholta. Vuoropuhelu on paikoin valaisevaa. Mielenkiintoinen kysymys on, vaikuttivatko lestadiolaisuus ja muut herätysliikkeet Pohjois-Suomen poliittisen kentän muodostumiseen.

Henkilökysymyksistä keskeisin on se, millaisia olivat ne henkilöt, jotka eri puolueista valittiin kansanedustajiksi. Heidän kauttaan peilautuu "kaupaksi" käynyt silloinen arvomaailma. Historiallisen osan jälkeen esitetään vihdoinkin sosialismin kannatukseen vaikuttaneet tekijät ammattitilaston valossa vaalipiireittäin ja kunnittain. Historiallisen katsauksen jälkeen etsitään sosialismin kannatuksen perusteita vielä tilastomateriaalin pohjalta. Yksittäisten tekijöiden merkitystä on tietenkin vaikea osoittaa, kun ei tiedetä, miten innokkaasti mikin ryhmä äänesti, mutta kun muuttujia on runsaasti, saadaan ainakin vaalipiireittäin kuva siitä, mistä joukoista sosialidemokraattien kannatus pääasiassa on tullut.

3 Tutkimuksen tilastolähteet

Työssä käytetyistä tilastolähteistä Elinkeinotilasto (Tilastollisia tiedonantoja N:o 63. Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880--1975) antaa paljon arvostelun sijaa. Vuosien 1880-1940 tilasto perustuu papiston kymmenvuotistauluihin ja ne saatiin suoraan seurakunnista.¹⁾ Tilastokeskus itsekin epäilee näiden tietojen luotettavuutta, etenkin niiden seurakuntien osalta, joissa väestö oli liikkuvaa ja ammattijako pitkälle kehittyntä. Koska ihmiset luokiteltiin ammatteihin perheen päämiehen mukaan, perheen muiden jäsenten ammatti saattoi jäädä virheelliseksi. Kuitenkin arvioidaan, että ammattitilastot antavat likimain oikean kuvan elinkeinorakenteesta.²⁾ Tutkimuksen kannalta ammattitilaston suurin heikkous ovat ryhmät "sekatyömiehet" ja "vakinaista ammattia vailla olevat". Nämä ns. kaatoryhmät esiintyvät tämän tutkimuksen tilastoissa vuoroin eri ryhmissä, sama väki tilastoitiin vuosina 1880-1910 eri nimikkeiden alle. Lisäongelman tuo se, että vuosina 1880, 1890 ja 1900 tilastoissa oli mukana "poissa oleva väestö", vasta vuodesta 1910 lähtien seurakunnan väkiluvussa oli mukana vain paikalla oleva väestö.³⁾ Tämän tutkimuksen kannalta ei kuitenkaan ole olennaista merkitystä sillä, mihin ryhmään vakinaista ammattia vailla olevat sijoitettiin - tämä väestö oli kuitenkin se joukko, josta sosialismi imi voimaansa. Ongelma on pikemminkin siinä, että vuoteen 1900 saakka "poissa oleva" väestö ei välttämättä ollut vaikuttamassa kirjapaikkakuntansa oloihin, vaan kenties jollakin toisella paikkakunnalla. Muiden lähteiden perusteella - mm. lehdistön avulla - voidaan kyllä saada kuva, missä kuljeskelevaa väestöä enemmässä määrin oleskeli. Elinkeinotilastoa voidaan silti pitää "likimääräisesti oikean kuvan" antavana.⁴⁾ Jotkut tutkijat ovat koettaneet niitä puhdistaa luotettavuuden lisäämiseksi, siinä suuremmin onnistumatta.⁵⁾ Tässä tutkimuksessa ei elinkeinotilaston korjauksiin ole ryhdytty, vaan on katsottu, että ne ovat tutkimuksen kannalta riittävän selkeät.

Tilastolähteistä varsin keskeinen on Hannes Gebhardin johdolla laadittu Tilattoman väestön alakomitean "Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901". Tilaston käytön kannalta on oleellista tietää, että "viljelmällä" tarkoitetaan sitä viljellyn maan (peltoa tai luonnonniittyä) osaa, jota hoidetaan yhden ruokakunnan toimesta omalla tai palkatulla työvoimalla. Hoitaja voi olla omistaja, vuokramies, taloudenhoitaja tms. Mm. peltoaloihin on jäänyt virheitä, kun kerääjätkään eivät aina osanneet erottaa esim. lukuja 0.05 ja 0.5 ha toisistaan. Viljelijä ei aina tiennyt peltojensa alaa, vaan se oli usein arvioitava silmämitalla. Tilastoihin jäi etenkin alle 0,5 ha viljelmiin virheitä, joita ei voitu korjata.⁶⁾

"Luonnonniitty" oli sekava käsite. Mm. Oulun läänissä oli luonnonniittyihin luettu tavattoman laajoja vesiperäisiä maita, joita ei niitetty joka vuosi.

1 Tilastollisia tiedonantoja N:o 63 s. 5-6.

2 Sama s. 5.

3 Sama s. 5-7.

4 Uusimmista tilastoista ks. Vattula Kaarina 1983 s. 10, 35.

5 Manninen Pauli 1976 s. 21, 29, 35, 79-80.

6 Gebhard Hannes 1908 a. Johdanto-osa.

Vaikka monia tarkistuksia suoritettiin, ei tarkkoihin tietoihin päästy. Alakomitea kuitenkin arvioi, että luvut olivat "yleisesti oikeilta tuntuvia" ja piti lukuja "yksityiskohdissa vähemmän tarkkoina, mutta pääasiassa oikeina" ja sellaisina kuin ne ovat "kaikkialla maailmassa".¹⁾ Tällaisiin lukuihin on tässä ollut tyytyminen, joskin usein epäilyttää, että etenkin joidenkin kuntien "suurtiloista" puhuttaessa saattaa olla kysymys pikemminkin niityistä kuin peltomaasta.

"Oma viljelmä" oli maanomistajan viljelemä. "Oman viljelmän" omistajaksi laskettiin myös viljelijä, joka hallitsi viljelmää rajoitetulla vuokraoikeudella (kruununtila). Kruununtilan haltijat luettiin 1900-luvun alussa tähän ryhmään siksi, että heillä oli oikeus hankkia itselleen täysi omistusoikeus milloin sen hyväksi näkivät sekä siksi, että yleisessä kielenkäytössä, tavoissa ja juridiikassa kruununtilojen hallintaoikeus oli aikojen kuluessa yhä enemmän lähentynyt täyttä omistusoikeutta.²⁾

"Vuokraviljelmiin" luettiin kruunun virka- ym. tilat, kruununmetsätorpat, pappilat ym. kirkolliset virkatalot, kruunun ym. yhteismailta vuokratut viljelmät, olivatpa ne kokonaisia mantaaliin pantuja tiloja tai ns. tilanosia. Mäkitupalaisia ja torppareita ei tilastoissa voitu erottaa, kun selkeitä määritelmiä ei ollut.³⁾

Gebhardin tilasto antanee oikeansuuntaisen yleiskuvan maanomistusoloista, mutta yksityiskohdissa siinä on arvostelun sijaa. Tilasto oli laadittu tiettyä tarkoitusta varten, kun se tähtäsi torpparien vapauttamiseen, ja siksi se antoi ehkä liiankin synkän kuvan maaseudun oloista.

Tilattoman väestön alakomitean toimesta laadittuun, 1913 ilmestyneeseen tilastoon ("Maanviljelysväestö, sen suhde muihin elinkeinoihin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano") kerättiin tiedot ruokakunnittain 1.9.1901 tilanteen mukaan. Alakomitea totesi näissäkin tiedoissa puutteita ja virheitä. Käsitteissä oli sekavuutta, esim. "työmies" -nimikkeestä ei aina tiedetty tarkoittiko se maatyötä tai muuta työtä tekevää. Käsitteilyvaiheessa olivat Saloisten pitäjä ja kappeli menneet sekaisin. Korjauksia tehtiin Oulun läänin monen kunnan tietoihin. Maanviljelystyöväen luokkaan Kittilän osalta lisättiin 50 henkeä, tehdastyöväenluokkaan Haukiputaalle 313, Simoon 114 ja Alatorniolle 447 ruokakunnan päämiestä. Korjausten jälkeen alakomitea totesi aineiston "olennaisesti muuttuneen siitä millaisena se alakomitealle tuli".⁴⁾ Tilastoja tätä tutkimusta varten käytettäessä on havaittu, että niiden luotettavuutta on syytä hyvin monessa kohdin epäillä. Tilastokomitean mietintö vuodelta 1956 pitää kuitenkin vuoden 1901 tietoja yksityiskohtaisempina kuin aikaisempia, esim. pelto- ja niittyalat on saatu entistä yksityiskohtaisemmin selville.⁵⁾

Pistokokein on tätä tutkimusta varten verrattu em. tietoja Tilattoman väestön alakomitean asunto-olotutkimukseen, jonka pohjana ovat vuoden 1901 tiedot.⁶⁾ Vuokra-asuntoja on sen mukaan pääpiirteissään suhteellisesti eniten

1 Sama s. 3-11.

2 Sama s. 16.

3 Sama s. 16-17.

4 Gebhard Hannes 1913 s. 4-26.

5 Komiteamietintö N:o 6 1956 s. 164.

6 Gebhard Hannes 1910. Taulu I.

juuri vahvan sosialismin kunnissa.¹⁾ Huonot asunto-olot, pienet peltoalat ja vahva sosialismi kulkevat karkeasti ottaen käsi kädessä. Toisten "loukoissa" elävien, omaa asuntoa vailla olevien, suhteellinen osuus on positiivisessa riippuvuudessa sosialismin kannatuksen kanssa.²⁾ Tilastolähteiden yksityiskohdissa on paljon epätarkkuuksia, mutta tämän tutkimuksen kannalta, puhuttaessa sosialistisesta ilmastosta, tarkkuutta voi pitää tyydyttävänä.

Sanomalehdistöä on käytetty tässä tutkimuksessa varsin laajasti lähteenä. Uutisten ja raporttien luotettavuus, silloin kun puhutaan pitäjä- ja kyläkirjeenvaihtajien lähettämistä kirjoituksista, on objektiivisuudeltaan usein kyseenalaista. Tämän tutkimustehtävän kannalta juuri näiden kirjoitusten, samoin lehtien kannanottojen merkitys poliittisen ilmaston ja ajan tärkeiden kysymysten kuvastajina ovat valaisevia, ja siksi niitä on käytetty varsin runsaasti. Vertailutietona on käytettävissä laajaa tutkimustietoaakin, mm. Suomen sanomalehdistön historia ja Raimo Salokankaan maalaisliiton lehdistöä koskeva tutkimus.³⁾

Muiden lähteiden osalta viitataan tekstiosan sisältämään lähdekritiikkiin.

4 Sosialistinen ihminen, sosialistinen ilmasto ja materialistinen maailma - käsitelmäryitykset

Tässä työssä käytetty käsite "socialistinen ilmasto" ja/tai "punainen ilmasto" tarkoittaa yksittäistä kuntaa tai suurempaa aluetta, jossa socialidemokraattinen puolue oli dominoiva tai sen kannatus oli ainakin vaalipiirin keskimääräistä kannatusastetta korkeampi. Vastaavasti voidaan puhua porvarillisesta, esim. maalaisliittolaisesta ilmastosta. Kyliä hallitsivat tietyt käyttäytymissäännöt, joita ei sopinut rikkoa, mikäli halusi olla hyväksytty ja säilyttää kasvonsa. Punaisella alueella olivat vastaavat sääntönsä.

Socialistisen ilmastoalueen syntyyn vaikutti suotuisien olosuhteiden lisäksi joukko samalla tavalla ajattelevia, samantapaisen aatemaailman omaavia ihmisiä, joilla oli halu toimia tavoitteidensa saavuttamiseksi. Leevi Norrenan mukaan Etelä-Pohjanmaan Järviseudulla saattoi jopa yksi voimakas vaikuttaja, Santeri Mäkelä, käynnistää prosessin, joka johti vahvan kommunistisen tukialueen syntymisen perinteiselle talonpoikaisalueelle. Tätä kommunistisen aatteen sisäistämistä yksilötasolla Norrena nimittää Mäkelän tapauksessa subjektiivisen todellisuuden rekonstruoksi, ts. todellisuus on ihmisen päässä ja sydämessä, jolloin se on kenties riippumaton ulkopuolisista tekijöistä, ulkopuolisesta todellisuudesta.⁴⁾

Näin saattoi kehitys kulkea monin paikoin Pohjois-Suomessakin. Poliittinen asennoituminen ja äänestysvalinta oli ja on niin monimutkainen prosessi sekä yksilötasolla että joukkokäyttäytymisessä, että mitään sitovaa ja ehdotonta

1 Sama.

2 Sama s. 105-107.

3 Suomen lehdistön historia 1-10. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio 1987-92; Salokangas Raimo, Puolueen aset. Turku-Helsinki 1982.

4 Norrena Leevi 1993 s. 304-307.

siitä ei voi mennä sanomaan, kun menneisyyden tutkimisesta on kysymys. Pienryhmätutkimuksissa voidaan saada luotettavampaa tietoa siitä, millä perusteella äänestyspäätös on tehty. Kuusamon kommunisteja haastateltaessa kävi ilmi, että sosialistisen kannan valintaan on vaikuttanut perinne, vanhempien, muiden sukulaisten tai läheisten ihmisten kanta, joka puolestaan saattoi nojata henkilökohtaiseen kokemukseen. Myös toisen maailmansodan jälkeinen kommunistinen valinta saattoi perustua omiin tai toisten ihmisen kokemuksiin kansalaisodassa tai 1930-luvun talouslaman aikana. Perinne eli ja oli usein jopa riippumaton tämän päivän todellisuudesta.¹⁾

Sosialistisen ilmastoalueiden muodostumisprosessi on ollut Pohjois-Suomessa hyvin monimutkainen ja vaikeaselkoinen ilmiö. Kylissä ja pitäjissä vaikuttavat hyvin paljon paikalliset tekijät ja yksilöt. Mutta ilman ulkoisia edellytyksiä ei laajaa joukkokäyttäytymismallia voinut syntyä. Tässä tutkimuksessa on eräänä lähtökohtana se ekologisen tutkimusmenetelmän (Heberle) periaate, että luonnonolot luovat perustan elinkeinoille, ne luokkarakenteelle ja se taas poliittisille käyttäytymismalleille.

1900-luvun alussa työväestöä elähdytti kehitysusko, usko mahdollisuuksiin muuttaa maailmaa paremmaksi. Sosialismi oli monelle uskonto tai uskonnon korvike, toisille elämäntapa, jotkut osallistuivat seuran, viihteen tms. vuoksi, jotkut olivat liikkeessä mukana niin tosissaan, että olivat valmiit väkivaltaan ja vallankumoukseen.²⁾ 1900-luvun ensi vuosikymmenen sosialismi oli Oulun läänissä hyvin kirjavaa ja monitasoista sen mukaan, miten ihmiset yksilöinä ja joukkona sisäistivät aatteen ja sen hetkisen yhteiskunnallisen todellisuuden. Toiminta ilmeni paikoin jyrkkinä lakkoliikkeinä, jopa väkivaltaisuuksina, toisaalta taas lempeänä vaikuttamisena ja elämisenä sopusoinnussa toisinajattelevien kanssa. Tällainen seestynyt sosialismi vallitsi - kuten tullaan näkemään etenkin Oulussa, jossa työväenliikkeellä oli vankka perinne. Siellä missä liike oli uutta, toiminta oli jyrkempää.

Tässä elämän kirjossa oli usein vaikea erottaa, mikä ilmiö sosialismissa oli syytä, mikä seurausta. Mutta yksi näyttää varmalta: ilman sosialistista toimintaa ei sosialistisia alueita syntynyt. Vain toiminta toi tuloksia, ja siinä mielessä 1900-luvun alun maailma oli sosialismin leviämisen kannalta ehdottoman materialistinen.

5 Tutkimusalueen taloudellisia piirteitä

Oulun lääni käsitti 1900-luvun alussa koko Pohjois-Suomen, nykyiset Oulun ja Lapin läänit. Läänin pinta-ala oli 61192 km² ja asukkaita läänissä oli 221026 henkilöä, joista 77 % sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. (Koko maassa vastaava luku oli 71 %).³⁾ Luonnonolot poikkesivat läänin eri osissa suuresti

1 Kyllönen Matti 1967 s. 130-147.

2 Ks. Norrena Leevi 1993 s. 300-307; Nousiainen Jaakko 1956 s.149-152; Ehrnrooth Jari 1992 s. 484-500.

3 Vennola J.H. 1917 s. 34-41.

toisistaan. Pohjanlahden rannikkoalue soveltui hyvin maatalouteen, kun taas läänin itäiset ja pohjoiset osat olivat karuuden, soisuuden ja kylmyyden vuoksi maanviljelyyn huonosti sopivia. Korkeuserot läänin eri osissa sijaitsevien asuin- ja viljelysseutujen välillä olivat useita satoja metrejä ja vuotuiset keskilämpötilat olivat rannikolla 2-3 astetta korkeammat kuin esim. Kainuussa ja läänin koillisosissa, missä sademäärät olivat korkeammat kuin rannikolla.¹⁾

Suuria suoalueita sisältävä Kainuu oli maanviljelyyn huonosti soveltuva.²⁾ Tutkimusjankohtaan osuneet useat perättäiset katovuodet löivät leimansa läänin ihmisiin yleensä, mutta erityisesti Kainuun ja muiden syrjäseutujen asukkaiden elämään. Oiva Turpeisen mukaan vuosien 1891-92 ja 1900-03 kadot ja nälkäajat loivat Kainuun ihmiseen ja maakunnan kuvaan leiman niin, että Kainuulle annettiin "nälkämaan" nimi. Sen syntyyn vaikutti etenkin kirjailija Ilmari Kiannon julistustyö, joka tähtäsi avun saamiseen maakuntaan.³⁾ Nälästä ja nälkämaasta tuli myös politiikan väline.

Hallinnollisesti tämä laaja lääni jakautui kuuteen kihlakuntaan, Salon, Haapajärven, Kajaanin, Oulun, Kemin ja Lapin kihlakuntaan.⁴⁾ Lääni jakautui kolmeen maakuntaan, Pohjois-Pohjanmaahan, Peräpohjolaan ja Lappiin, joiden lisäksi näihin aikoihin alettiin Kajaanin kihlakunnasta käyttää nimitystä Kainuu ja myöhemmin Pohjois-Pohjanmaan koillisosista nimitystä Koillis-Pohjanmaa (nykyään Koillismaa, jota tässä esityksessä käytetään). Liikenneyhteydät olivat puutteelliset. Rautatie valmistui Seinäjoelta Ouluun v. 1886 ja edelleen Tornioon v. 1904. Itäinen rata Iisalmesta Kajaaniin valmistui v. 1904.⁵⁾ Muita 1900-luvun alussa vireillä olleita ratahankkeita olivat poikkirata rannikolta Kajaaniin, rata Oulusta Kuusamoon ja Kajaanista Kuusamoon. Kumpikaan viimeksi mainituista ei toteutunut. Sen sijaan rannikkorataa jatkettiin pohjoiseen niin, että se saavutti Rovaniemen v. 1909.⁶⁾

Tieverkko oli harva, harvempi kuin maassa keskimäärin. Oulun läänissä oli tiekilometri noin 32 km² kohden, kun koko maassa oli yksi tiekilometri kutakin 7 km² kohden. Asukaslukuun nähden teitä oli samassa suhteessa kuin maassa keskimäärin, yksi tiekilometri jokaista 52-53 asukasta kohden. Mutta kun asutus oli Oulun läänissä harvaa, vajaat kaksi asukasta neliökilometrillä - koko maassa yli 8 henkilöä neliökilometrillä, ei maantie ulottunut läheskään jokaiseen kylään. Niinpä esim. Kainuusta ulospäin suuntautuva ja sisäinenkin liikenne oli lähes tyystin vesiliikenteen varassa aina rautatien valmistumiseen saakka. Tämä hidasti ratkaisevasti elinkeinojen kehittämistä.⁷⁾

Läänin elinkeinorakenne oli yksipuolinen. Pääosa läänin väestöstä (64-87 %) sai toimeentulonsa maataloudesta. Maatalousvaltaisoin oli Haapajärven kihlakunta. Sen väestöstä 87 % sai toimeentulonsa maataloudesta. Teollistunein oli Kemin kihlakunta, jossa teollisuuden palveluksessa oli jo noin 12 % väes-

1 Suomenmaa I 1967 s. 10-11, 12-16; Granö Olavi 1962 s. 110-112.

2 Suomenmaa I s. 39-40.

3 OLKA Hb:9 Maaherrankertomus v. 1903; Turpeinen Oiva 1985 s. 203.

4 Vennola J. H. 1917 s. 34-41.

5 Suomen Valtionrautatiet 1862-1912, 1912 s. 58-60, 137-148.

6 Valtiopäivät 1908. ptk:t I s. 135, 187, 139; Suomen Valtionrautatiet 1862-1912, 1912 s. 165.

7 Bidrag till Finlands Officiella Statistik II 1901 s. 209, 14, 20; Ahonen Felix 1961 s. 354-358.

töstä. Vähiten teollistunut oli Lapin kihlakunta, jossa vain 2,5 % väestöstä sai elantonsa teollisuudesta. Muiden kihlakuntien väestöstä oli teollisuuden palveluksessa 5-7 %. Tämä oli tuntuvasti alle maan keskitason, joka oli noin 10 %.¹⁾

Kun näin suuri osa asukkaista työskenteli maataloudessa ja kun huomattava osa maataloudesta elävistä oli toisen palveluksessa tai vailla omaa maata, oli maaseudulle muodostunut väestöryhmiä, jotka kaipasivat asemansa parantamista. Tämän seurauksena syntyi maaseudulla liikehdintää, joka ilmeni maassa- ja maastamuuttona sekä yhteiskunnallisena ja poliittisena liikehdintänä ja järjestäytymisenä. Kaikki tämä puolestaan vaikutti väestön yhteiskunnalliseen asennoitumiseen ja puoluepoliittisten mielipiteiden muuautumiseen.²⁾

Oulun läänin maatalousväestön ruokakunnista oli v. 1901 maanomistajaja kruununtilan haltijaruokakuntia 50.5 % (koko maassa 35.5 %), maanvuokraajaruokakuntia 11.5 % (koko maassa 16.8 %), maanvuokraajaruokakunnista torppariruokakuntia 6.1 % (koko maassa 13.7 %) ja maanviljelystyöväestön ruokakuntia 38.8 % (koko maassa 47.7 %).³⁾ Tilanne ei maan keskitasoon verrattuna ollut suinkaan huono, mutta niin maanomistusoloihin kuin varallisuuteenkin nähden läänin sisällä sekä kihlakuntien ja kuntien kesken esiintyi hyvinkin suurta eriarvoisuutta.⁴⁾

Läänin elinkeinoelämä muuttui 1900-luvun alussa voimakkaasti. Maaseudulta purkautuva liikäväestö siirtyi kaupunkiin, jotka teollistuivat ja kasvoivat hyvää vauhtia. Maataloudessa siirryttiin, kuten Teppo Vihola on osoittanut, 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan mennessä kasvinviljelyvaltaisesta karjatalousvaltaiseen kauteen, jolloin maatalouden elämäntapa kaupallistui. Lypsykarjavaltaisuudesta huolimatta tuotannon arvo ei tänä aikana kuitenkaan noussut. Siksi maatalous menetti Pohjois-Suomessa asemaansa muille elinkeinoille eikä kyennyt kilpailemaan muiden elinkeinojen, mm. metsätalouden kanssa.⁵⁾

1 Vennola J.H. 1917 s. 34-41; Soikkanen Hannu 1961 s. 5.

2 Oittinen R. H. 1953 s. 39-49; Purola Tapani 1964 s. 2-4.

3 Soikkanen Hannu 1961 s. 7.

4 Vennola J. H. 1917 s. 74-81.

5 Vihola Teppo 1991 s. 367-368; Jutikkala Eino 1949 s. 64-65.

II HISTORIALLINEN OSA

Maltillisesta työväenliikkeestä luokkatietoiseksi puolueeksi

Tässä luvussa selvitetään työväenliikkeen leviämistä ja kannatuksen edellytyksiä, työväenyhdistysten syntyä ja työväen ammatillista järjestäytymistä ja etsitään alueellisia poliittisia erityispiirteitä. Koska suurlakko oli murroskohta maamme poliittisen kentän hahmottamisessa, on kiintoisaa nähdä, millaisena suurlakko koettiin Oulun läänin eri osissa ja voidaanko suurlakkotapahtumien perusteella selittää ihmisten poliittista asennoitumista vuosien 1907-1910 eduskuntavaaleissa. Koska tutkimustehtävän kannalta ei ole tarkoituksenmukaista käydä läpi kaikkia Pohjois-Suomen paikkakuntia, keskitytään sosialismin kannalta olennaisimpiin alueisiin, niihin joissa työväenliike oli vireää. Näin katsotaan, oliko toiminnallisella aktiivisuudella vaikutusta alueen "punaisuuteen". Samalla paneudutaan myös sosialismin vastavoimiin ja etsitään vastauksia siihen, miksi sosialismin menestys oli läänin eri alueilla kovin erilaista.

Työväenliike kehittyi teollistumisen ja sen mukanaan tuomien sosiaalisten ja yhteiskunnallisten epäkohtien myötä. Työväestön hyväksi toimittiin aluksi ylhäältä päin sivistyneistön koettaessa valistaa sitä sekä kannustaa paitsi hyvinä pitämiinsä harrastuksiin myös asemansa omaehtoiseen parantamiseen. Tehtaiden työntekijöillä oli maassamme jo 1840-luvulta lähtien omat sunnuntai- ja iltakoulunsa ja tietoa hankittiin myös erilaisissa sivistysseuroissa. Kirjastojen ja lukusalien käyttö oli teollisuuspaikkakunnilla suuressa suosiossa, samoin syntyi, mm. Tampereella, työväestön harrastus- ja huvitoimintaa. Työväen lauluseuroja perustettiin maahamme 1860-luvulla, ja pian oli kuoroja monissa tehtaissa. Lauluseuroja seurasivat soittokunnat ja näytelmäseurat. Näin syntyi perusta monipuoliselle työväenkulttuurille.¹⁾

Työväenliikkeen läpimurto tapahtui Suomessa 1880-luvulla liberalismiin ja humanismin aatteellisten virtausten sytyttämänä kiinnostuksena työväenkysymystä kohtaan. Järjestäytyneen työväenliikkeen alulle panijoihin kuului pienteollisuudenharjoittaja Viktor Julius von Wright, joka oli perustamassa

1 Apunen Osmo 1991 s. 24; Jalava Anja 1952 s. 84-88; Rahikainen Marjatta 1986 s. 47-56.

maamme ensimmäistä työväenyhdistystä Helsinkiin v. 1883. Seuraavalle vuosikymmenelle tultaessa oli työväenyhdistyksiä syntynyt jo miltei kaikkiin kaupunkeihin sekä useisiin teollistuneiden paikkakuntien kirkonkyliin.¹⁾

Työväestön yhteistoiminnan perusteet muuttuivat elinkeinovapauden seurauksena. Työväestön toiminnasta tuli vähitellen itsenäistä ja omatoimista, eikä työnantajaa enää tarvittu opastamiseen ja ohjaamiseen. Työväestö alkoi tuntea yhteenkuuluvuutta yhteiskuntaluokkana samalla kun ammattikuntien rajat menettivät merkitystään. Alkoi itsenäisen työväenliikkeen aika. Yhdistysten johdossa oli aluksi sivistyneistö, mutta jo muutaman vuoden kuluttua johto siirtyi työväestölle ja yhdistykset omaksuivat sosialistiset tavoitteet.²⁾

Näin sosialismi tuli myös Suomen työväenliikkeeseen. Se alkoi omaksua toimintaohjeekseen kansainvälisen työväenliikkeen ns. tieteelliseen, materialistiseen historiankäsitykseen pohjautuvat sosialistiset periaatteet, jotka olivat konkretisoituneet v. 1848 Karl Marxin ja Friedrich Engelsin laatimassa Kommunistisessa manifestissa. Siinä kansainväliselle työväenliikkeelle viitotettiin tarkoituksenmukainen, vallankumouksellinen menettelytapalinja. Tämän rinnalla esiintyi kansainvälisessä työväenliikkeessä revisionismiksi kutsuttu reformistiseen menettelytapaan perustuva sosialidemokraattinen suuntaus, jonka periaatteet 1890-luvulla määritteli saksalainen Eduard Bernstein. Hänen näemyksensä mukaan yhteiskunta siirtyy kapitalismista sosialismiin evoluution kautta. Tätä evoluutiokehitystä tulee työväenliikkeen toiminnallaan jouduttaa.³⁾

Suomalaiselle työväenliikkeelle ja sosialismin leviämislle tarjosi maamme yhteiskunnallinen kehitys 1890-luvulla edellytykset. Jo wrightiläistä työväenliikettä voidaan pitää "kumouksellisena", kun se korosti vanhan sääty-yhteiskunnan patriarkaalisten periaatteiden sijaan työnantajien ja yöntekijöiden yhteistoimintaa. Vuosisadan lopulla kiihtyneet venäläistämistoimet antoivat sosialistisille aatteille hyvät lähtökohdat. Hallitusvallan laittomuus oli helposti osoitettavissa. Syntyi laaja ideologinen taistelu, jossa radikaalille sosialismille näytti olevan otollinen maaperä. Vuonna 1899 Turussa järjestetyssä työväenyhdistysten edustajainkokouksessa perustettiin Suomen työväenpuolue, joka neljä vuotta myöhemmin Forssassa pidetyssä kokouksessa omaksui sosialistisen ohjelman ja muutti nimensä sosialidemokraattiseksi puolueeksi.⁴⁾

1 Työväenyhdistykset sosialismin linnakkeina

1.1 Ennen suurlakkoa perustetut työväenyhdistykset

Oulun läänin vanhimmat työväenyhdistykset perustettiin teollistuviin kaupunkeihin. Läänin kehitystä vauhditti läänin alueelle rannikkoa pitkin 1880-luvulta

-
- 1 Soikkanen Hannu 1961 s. 21-23; Paasivirta Juhani 1953 s. 213; Hakalehto Ilkka 1966 s. 7; Jalava Anja 1952 s. 29-30; Rahikainen Marjatta 1986 s. 117-120; Kenttä Risto 1986 s. 40.
 - 2 Kemppinen Kauko 1987 s. 18-21; Paasivirta Juhani 1953 s. 230-235.
 - 3 Hakalehto Ilkka 1966 s. 4-5; Apunen Osmo 1991 s. 24.
 - 4 Soikkanen Hannu 1961 s. 68-89; Hakalehto Ilkka 1966 s. 7-8.

alkaan rakennettu rautatie, joka saavutti Kemin v. 1903 sekä kohta myös Tornion ja edelleen Rovaniemen v. 1909.¹⁾ Rautatien myötä teollisuus ja muu talouselämä kehittyi erityisesti jokisuiden ja rautatien varren asutuskeskuksissa, joissa syntyi uusia työpaikkoja, ja työväestöä siirtyi näihin teollistuviin kuntiin. Tämä merkitsi paranevia toimintaedellytyksiä myös Oulun läänissä voimistuvalla työväenliikkeelle.

Läänin vanhin työväenyhdistys oli Oulun työväenyhdistys, joka perustettiin läänin teollistuneeseen ja palveluvarustukseltaan monipuoliseen pääkaupunkiin 17.2.1886. Vuonna 1899 sen jäsenmäärä oli 473 ja v. 1905 jo 1371.²⁾ Työväenyhdistysten syntyoloja kuvaa hyvin Kemin työväenyhdistyksen alkuvaihe. V. 1869 perustetussa kaupungissa oli sen syntyaikana runsaat 600 asukasta. Kaupungin perustamisaikoihin toimintansa aloittanut Kestilän saha ja Laitakarin saha sekä 1870-luvulla norjalaisen yhtiön rakentama Karihaaran saha loivat työpaikkoja. Nimenomaan Karihaaran sahan sanotaan vetäneen runsaasti työväkeä Keski-Pohjanmaalta ja Ruotsinkin puolelta. Varariksoon menneen norjalaisyhtiön tilalle perustettiin Trävaroaktiebolaget Kemi. Tässä vaiheessa syntyi myös Kemin työväenyhdistys v. 1887, siis jo vuotta myöhemmin kuin yhdistys syntyi Ouluun.³⁾ Rautatien valmistuminen Kemiin vauhditti suurteollisuuden kehittymistä ja tehdas- ja käsiteollisuuden edistymistä. Työväenyhdistys koki nopeaa kasvua, v. 1903 se sai oman talon ja liittyi sos. dem.-puolueeseen. Puheenjohtajanaan kirjaltaja Atte Mantere - kirjatyöntekijähän kulkivat edelläkävijöinä maamme ammatillisessa järjestäytymisessä - Kemin työväenyhdistys järjesti vappumielenosoituksen v. 1904, siis jo ennen suurlakkoa, jonka aikana yhdistys sitten radikalisoitui ja politisoitui.⁴⁾

Läänin kolmanneksi vanhin oli Raahan työväenyhdistys, joka perustettiin v. 1891. Seuraavana oli vuorossa Kajaani, jonne työväenyhdistys perustettiin 1895.⁵⁾ Sitten tulivat Limingan ja Kempeleen yhdistykset 1898, Ylivieskan ty 1901, Alatomion yhdistys Revontuli 1902, Haapaveden ty 1903, Haukiputaan Pateniemen ja Haapajärven ty 1905, ja saavuttipa työväenliike Perä-Pohjolan-kin eräät kolkat ennen suurlakkoa, sillä Kuolajärven ty perustettiin maaliskuussa 1905, Kemijärven ty elokuussa 1905 ja Rovaniemen ty syyskuussa 1905.⁶⁾

Asutuskeskuksista työväenaate levisi maaseudulle. Hannu Soikkasen mukaan vuoteen 1899 mennessä oli työväenyhdistyksiä maassamme perustettu ainakin 15 maaseutupaikkakunnalle. Näistä Oulun läänissä oli kaksi, Kempeleessä ja Limingassa. Työväenyhdistysten kokouksessa Tampereella v. 1896 oli Oulun läänistä edustettuna Limingan yhdistys. Jäsenmäärältään Oulun läänin suurimpia työväenyhdistyksiä v. 1903 olivat Limingan yhdistys, jossa oli 109 ja

1 Juva Einar W. ja Juva Mikko IV 1966 s. 458-460.

2 Sirola Yrjö 1906 s. 24; Soikkanen Hannu 1961 s. 194.

3 Silvennoinen Kari 1969 s. 9-10; Hedman Ossi 1969 s. 401.

4 Silvennoinen Kari 1969 s. 29-36.

5 Reijo Heikkisen mukaan (1986 s. 43) Kajaanin ty perustettiin joulukuussa 1894. Senaatti vahvisti sen säännöt 18.3.1895.-Yhdistysten perustamisajankohdat voivat vaihdella eri lähteissä sen mukaan miten toiminta "virallistui" tai vakiintui.

6 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36; Vahtola Jouko 1977 s. 272; Rassi Rauno 1973 s. 302-303; ks. Kajaanin osalta Heikkinen Reijo 1986 s. 42; ks. Kempeleen osalta Mauno Hiltunen 1982 s. 218: ty olisi perustettu vasta 1900; Ylivieskan osalta ks. Palttala Risto 1981 s. 463: ty olisi perustettu vasta 1904; Heinänen Hannu 1993 s. 201.

Kempeleen yhdistys, jossa oli 75 jäsentä. Vuonna 1904 oli Kempeleen yhdistyksessä 104 ja Limingan yhdistyksessä 109, sekä Haapaveden yhdistyksessä 50 jäsentä. Ylivoimaisesti jäsenrikkain maaseutuyhdistys oli kuitenkin Kuolajärvellä. Tässä 1904-1905 perustetussa yhdistyksessä oli jo v. 1906 reilut 200 jäsentä.¹⁾

Naisia työväenyhdistyksissä oli vähän, vuonna 1900 koko maan työväenjärjestöissä yhteensä 17.5 prosenttia koko jäsenmäärästä ja v. 1905 21.1 prosenttia. Oulun läänissä ainakin Kemian työväenseuran yhteydessä toimi naisosasto vuosina 1904-1905.²⁾

Ennen suurlakkoa olivat sosialidemokraattisen puolueen ja työväenyhdistysten väliset yhteydet Oulun läänissä löysät ja vähäiset. Koko maassakin oli v. 1901 vielä yli puolet työväenyhdistyksistä liittymättä sos. dem.-puolueeseen.³⁾ Läänin vanhimmassa työväenyhdistyksessä Oulun ty:ssä vallitsi vuosisadan vaihteessa suomalaiskansallinen henki. Vielä suurlakon aikanaakin porvarit ja työväenmiehet johtivat yhdessä lakkoliikettä keskuksenaan työväentalo. Porvaritkaan eivät pitäneet sopimattomana kuulumista työväenyhdistykseen. Asenteet puolin ja toisin jyrkkenivät vasta suurlakon aikana ja sen jälkeen.⁴⁾

Jo sos. dem.-puolueen alkutaipaleella ennen suurlakkoa kävi monin paikoin Pohjois-Suomessa esille se seikka, että sosialismi ja uskonto törmäsivät yhteen. Puolueen toimesta v. 1902 järjestettyjen puhujakurssien jälkeen kierteli mm. oululainen seppä Leo Leino eri puolilla lääniä ja ilmoitti saaneensa runsaasti kuulijoita muualla "paitsi peräpohjolassa". Viranomaiset vaikeuttivat monin paikoin puhujain työtä ja olivat näistä monet pidätettyinäkin. Sosialismin uskonnonvastainen leima oli vaikeutena erityisesti siellä, missä uskonnollisten herätysliikkeiden vaikutus oli suuri.⁵⁾

Sosialismin ja uskonnon törmäämisen vaikutusten lieventämiseksi Kemian työväenyhdistys liittyyssään v. 1903 sos.dem.-puolueeseen ilmoitti, ettei se hyväksy puolueen uskontopykälää.⁶⁾ Porvarillisen ja sosialistisen arvomaailman törmäämistä jarrutti ulkoinen paine, tsaarinvallan harjoittama sorto, joka yhdisti porvarillisia voimia ja työväenliikettä yhdessä torjumaan tämä ulkoinen uhka. Mm. kutsuntalakoilla oli voimakas herättävä vaikutus, joka purkautui Oulun läänissä nimenomaan perustuslaillisuutena, ei niinkään sosialismin kannatuksena.⁷⁾

Voidaan sanoa, että työväenliikkeellä oli suurlakkoon saakka pikemminkin yhteiskuntaa ylläpitävä kuin kumouksellinen leima myös kaupungeissa, puhumattakaan maaseudusta, jonne työväenliike ei vielä ollut ehtinyt edes tulla. Sosialidemokraattisen puolueen ote läänin työväenyhdistyksiin ja työväenliikkeen oli heikko. Ennen suurlakkoa puolueeseen liittyivät seuraavat yhdistykset: Oulun ty 1899, Limingan ty 1902, Kemian ty 1903, Kempeleen ty 1903 ja

1 Soikkanen Hannu 1961 s. 202-207.

2 Soikkanen Hannu 1961 s. 219-220.

3 Soikkanen Hannu 1961 s. 182-183.

4 Asunmaa Martti E. 1966 s. 14-15; Hautala Kustaa 1976 s. 608-609.

5 Soikkanen Hannu 1961 s. 180.

6 Silvennoinen Kari 1969 s. 35.

7 Soikkanen Hannu 1961 s. 72-74.

Kajaanin ty 1904.¹⁾

Kaikki vanhimmat työväenliikkeen paikkakunnat olivat niitä, joista tuli 1907-1910 vaaleissa "punaisia".

1.2 Suurlakkovuosi 1905 "punaisilla" paikkakunnilla

Venäjän ja Japanin välisen sodan jälkeen Venäjällä vallinnut levottomuus melakoineen ja terroritekoineen levisi vuonna 1905 myös Suomeen. Keisari Nikolai II suostui mittaviin myönnytyksiin suodessaan alamaisilleen henkilökohtaisen turvallisuuden, omantunnon-, sanan-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden. Lisäksi hän lupasi, ettei mitään lakia voitaisi säätää ilman kansanedustuslaitoksen, duuman, suostumusta. Viimeksi mainittu sai valvoa myös viranomaisten toiminnan laillisuutta.²⁾

Helsingissä pidettiin 29. lokakuuta useita kokouksia, joissa neuvoteltiin siitä, miten Venäjällä vallitsevaa tilannetta voitaisiin Suomessa käyttää hyväksi. Mielipiteet Suomessa tarvittavista toimista jakautuivat moneen suuntaan. Suurin osa perustuslaillisista toivoi sortotoimien lakkaamista ja normaalien olojen palautumista ilman, että yleislakko olisi tarpeen. Työväestö näki tilanteessa kauaskantoisempia mahdollisuuksia vaatimiensa yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamiseksi. Ennen muuta sen mielestä oli aikaansaattava yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva eduskuntalaitos. Perustuslaillisetkin kannattivat yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta, mutta ensisijainen tavoite oli palata normaaleihin oloihin. Aktivistit taas toivoivat, että edessä olevat mullistukset avaisivat tien Suomen itsenäistymiseen. Mullistukset alkoivatkin. Yleislakko syttyi Suomessa ja suomettarelaiten johtama myöntöväisyyssenaatti erosi 30.10.1905. Aluksi perustuslailliset ja työväestö kulkivat rinnan, mutta pian alkoi ilmetä säröjä, kun työväestö lähti radikaalimmalle tielle.³⁾

Tampereella 1.11.1905 joukkokokoukselle luetussa Yrjö Mäkelinin luonostelemassa Punaisessa julistuksessa annettiin tuomio suomettarelaiselle myöntöväisyysspolitiikalle ja sanottiin mm.: "Ne kurjat matelijat, jotka venäläistä virkavaltaa pökkuroiden ovat onnistuneet pääsemään kotimaisen hallituksen jäseniksi, ja jotka, muodostaessaan tuon hallituksen, ovat häpeällisesti polkeneet ei ainoastaan lakeja vaan vielä kansan pyhimpiä oikeuskäsityksiä, erokoot heti toimestaan".⁴⁾

Senaatti oli jo eronnut, mutta jatko ei enää tyydyttänytään perustuslaillisia, sillä työväki vaati laillisten olojen sijasta perustuslakia säätävän kansalliskokouksen valitsemista yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden perusteella. Punaisessa julistuksessa torjuttiin säätyvaltiopäivät, sillä niitä pidettiin luokkaeduskuntana, kun taas perustuslakia säätävä kansalliskokous voisi toteuttaa valtiollisen uudistuksen, joka tarjoaisi suomalaisille kansanedustuslaitoksen ohella myös sanan-, yhdistymis- ja kokoontumisvapauden. Myös suomettarelaiset

1 Sirola Yrjö 1906 s. 2-25; Kajaanin osalta ks. Heikkinen Reijo 1986 s. 55: puolueeseen liittymisvuosi olisi 1904.

2 Juva Einar W ja Juva Mikko V 1967 s. 59-60; Apunen Osmo 1991 s. 116-117.

3 Juva Einar W ja Juva Mikko V 1967 s. 60; Apunen Osmo 1991 s. 117.

4 Apunen Osmo 1991 s. 117.

kallistuivat pian yksikamarisen eduskunnan ja yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannalle. Perustuslailliset ja vanhasuomalaiset luonnostelivat yhdessä ehdotuksen keisarin manifestiksi, jolla laittomuudet lakkautettaisiin. Keisari Nikolai II antoi 4.11.1905 ns. marraskuun manifestin, jolla helmikuun manifestin täytäntöönpano keskeytettiin ja muutkin laittomuudet lakkautettiin. Senaatti sai tehtäväkseen laatia esityksen uudeksi valtiopäiväjärjestykseksi ja valmistautua kansaneduskunnan valitsemiseen yleisillä ja yhtäläisillä vaaleilla. Julistuksen myötä suomalaiset saivat sanan-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden. Senaatti alkoi valmistella ehdotusta painovapauslaiksi. Ennakkosensuuri lakkautettiin. Näin oli perustuslaillisten linja voittanut ja työväestön ajama radikaalimpi kumouksellinen suuntaus kärsinyt tappion. Suurlakko päättyi 6.11.1905.¹⁾

Oulussa pysytään parlamentaarisella linjalla

Suurlakko alkoi Oulussa samana päivänä kuin Helsingissäkin eli 30.10.1905. Perustuslaillisten johtajat rehtori Mauno Rosendal, pormestari Arthur Castren, luutnantti R. Weckman, maisteri Seth Snellman, pastori Uno Wegelius ja metsänhoitaja T.A. Heikel ottivat yhteyttä työväenyhdistyksen puheenjohtajaan Jaakko Kemppeeseen yhteisen rintaman muodostamiseksi sortovaltaa vastaan. Lakon keskipisteessä työväentalossa pidetyssä alkajaisjuhlassa puhuivat Mauno Rosendal ja Jaakko Kempainen. Isänmaallista innostusta kuvastivat yhdessä laulettu Maamme -laulu, Jumala onmpi linnamme, Porilaisten marssi ym. Juhlan henkeen vaikutti keskeisesti Mauno Rosendalin ja pastori U. Wegeliuksen antama uskonnollinen sävy. Kansanjoukko marssi 1.11. poliisilaitokselle vaatien poliisimestarin eroa. Hän sekä poliisit jättivät paikkansa ja väkijoukko riisui poliisimestarin aseista ja arvomerkeistään. Vt. kuvernööri Richard Rothström erosi vapaaehtoisesti. Hänen edeltäjänsä, kuvernööri Savander oli terveyteensä vedoten ollut kesästä alkaen virkavapaalla.²⁾

Oulun työväenyhdistys oli jo vanhastaan harjoittanut agitaatiota lähikunnissa. Suurlakon aikana tätä työtä jatkettiin siinä luulossa, että vallankumous oli tapahtunut Venäjällä. Tämän tiedon varassa kehoitettiin kuntia erottamaan ne poliisit ja nimismiehet, jotka olivat olleet sortovallan "käytyreitä". Virkaheitoja vallesmanneja tulikin Raappanan mukaan lakon aikana "kosolti" läänin pääkaupunkiin läänin eri kulumilta.³⁾ Lakon aikana pidettiin sunnuntaina 5.11. jumalanpalvelus Kauppatorilla. Kaiun mukaan ohjelmaan kuului virsi Jumala onmpi linnamme, jonka jälkeen rehtori Mauno Rosendal piti puheen lyseon ikkunasta.⁴⁾ Lakon päättäjäisjuhla pidettiin 8.11. urheilukentällä perustuslaillisten ja työläisten yhteisenä tilaisuutena, jota sävytti taas uskonnollisuus ja jyrkää isänmaallisuus Lutherin taisteluvirren siivittämänä. Puheita pitivät pastori U. Wegelius ja seppä M.Hoikka.⁵⁾

1 Apunen Osmo 1991 s. 117-118; Ehrnrooth Jari 1992 s. 65-70.

2 Asunmaa Martti E. 1966 s. 14; Hautala Kustaa 1976 s. 605-608; Raappana Reino 1955 s. 116; Roos Sigurd 1909 s. 21-124.

3 Raappana Reino 1955 s. 117-118.

4 Kaiku 10.11.1905.

5 Hautala Kustaa 1976 s. 609; Raappana Reino 1955 s. 118; Roos Sigurd 1909 s. 281-296.

Oulussa perustuslailliset ja työväestö pysyivät yhdessä koko lakon ajan. Tähän lienevät vaikuttaneet suurlakon johtajien, arvostettujen henkilöiden persoonat sekä perustuslaillisten ja työväen pitkäaikainen yhteistyö. Oulun työväenyhdistyksistä oli ollut edustajia jo vuosien ajan sos. dem.-puolueen edustajainkokouksissa. Oulussa tiedettiin ilmeisen tarkkaan puolueen johtavat aatevirtaukset. Tampereen puoluekokoukseen 1905 oli Oulusta osallistunut viisi kokousedustajaa. Niin ikään oli jo vuosien ajan pidetty tiivistä yhteyttä lähiseudun maalaistyöväenyhdistyksiin ja harjoitettu niissä valistustyötä. Myös ammatillinen järjestäytyminen oli suurilla työpaikoilla pitkällä ja lakoistakin oli kokemusta. Ammatillinen järjestäytyminen oli kiihtynyt juuri ensimmäisen sortokauden lopulla. Työväenliikkeen ja perustuslaillisten rintamaa näyttää yhdistäneen ulkoinen vihollinen, maan järjestysvalta. Kempeleen työväenyhdistyksen kokous oli v. 1904 hajoitettu sapelien avulla. Herännäisjohtaja rehtori Mauno Rosendal oli sortokaudella ollut mielipiteittensä vuoksi maanpaossa. Kotiin palattuaan hän nautti myös työväestön keskuudessa suurta arvontoa. Hän oli mm. työväen vappujuhlan puhujana v. 1905. Väestön tunteet purkauivat tuossa juhlassa Oulun ja Pateniemen työväen yhteiseen vappumielenosoitukseen.¹⁾ Suurlakon tapahtumat olivat siten kuin suoranaista jatkoa jo aikaisemmin radikaalistuneelle toiminnalle.

Suurlakko sujui siten Oulussa laillisuutta noudattaen, järjestäytyneesti, kokeneesti ja päättäväisesti. Martti Asunmaa toteaaakin, että Oulun työväenliikkeelle oli näinä alkuaikoina tyypillistä maltillisuus, johon on ollut vaikuttamassa se, että työnantajat olivat työväenliikettä kohtaan suopeita. Tästä johtuen myös työläislakot olivat harvinaisia.²⁾ Valtakunnallisesti tarkasteltuna Oulun tilanne oli varsin poikkeava. Hannu Soikkasen mukaan Ouluun oli muodostunut työväenliikkeen keskus, jossa kannatettiin parlamentaarista toimintaa ja arvosteltiin puoluejohdon ymmärtäväistä suhtautumista väkivaltaista toimintaa kohtaan.³⁾ Kustaa Hautala kuitenkin toteaa, että vaikka yhteistyö lakon ajan sujui hyvin, tuli lakon päättämispäivänä eripuraa lakon aikana perustetusta kansalliskaartista, ja pian kaarti hajosikin kahtia, punakaartiksi ja Voimaliiton kaartiksi porvarillisen kaartin saatua pian ylivallan ja punakaartin vajottua käytännössä maan alle.⁴⁾

Kemissä lähdetään voimapolitiikan tielle

Suurlakko alkoi Kemissä 31.10.1905 työväentalossa pidetyllä kansalaiskokouksella, jossa puhetta johti rehtori B.V. Friman toimittaja Waltteri Montinin toimiessa kirjurina. Ydinjoukkona niin lakossa kuin kokouksessakin olivat rautatieläiset ja kirjaltajat. Kokous osoitti myötätuntonsa Venäjän vapaustaistelijaille ja kannatti täydellistä sanan- ja kokoontumisvapautta. Kokous valitsi toimikunnan, jonka tehtävänä oli samana iltana ottaa haltuunsa Kemissä majoilevien santarmien aseet, päiväkirjat ja raportit sekä määrätä santarit poistumaan paikkakunnalta kolmen vuorokauden kuluessa. Toimikunnalle annettiin val-

-
- 1 Hautala Kustaa 1976 s. 577-580; Raappana Reino 1955 s. 85-112.
 - 2 Asunmaa Martti E. 1955 s. 66.
 - 3 Soikkanen Hannu 1961 s. 257.
 - 4 Hautala Kustaa 1976 s. 609.

tuudet puuttua niiden ihmisten toimiin, jotka auttoivat santarmeja. 22-henki-
sen toimikunnan jäsenistä kaksi, kapteenit A. von Schrowe ja J. Ryselin ilmoit-
tivat perustuslaillisen kantansa vastalauseeksi tehdyille päätöksille, siis vastus-
tivat niitä. Kokous asettui kannattamaan yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta.¹⁾
Merkittävä oli kokouksen kannanotto lakon tarpeellisuudesta. Siihen saivat
työmiehet sanoa sanansa työpaikoillaan. Kokoukselle saatettiin tiedoksi, että
Puutavara Oy Kemin Karihaaran sahan työväki ei ole voinut tulla päättämään
sitä koskevista asioista, koska sahan isännöitsijä herra L. Magnuson esti ko-
koontumisvapauden. Kansalaiskokous päätti vilkkaan keskustelun jälkeen
lähettää 3-miehisen valtuuskunnan esittämään paheksuntansa sekä yhtiön
johtokunnalle että sahan isännöitsijälle.²⁾

Huomattava ero Ouluun oli Kemissä siinä, että suurimman työpaikan
Kemi Oy:n työnantajapuoli ja työntekijät ajautuivat jo lakon alkaessa eri leirei-
hin. Kummankin osapuolen toiminta radikaalistui ja työnantajat ja työntekijät
joutuivat yhä kauemmaksi toisistaan.

Seuraavana päivänä pidettiin jälleen kansalaiskokous työväentalolla Fri-
marin johdolla. Kapteeni Schrowe ilmoitti, että toinen kaupungin santarmeista
on aivan varaton eikä hänen puolialastonta perhettään voida näin ollen laittaa
matkaan talviseen ilmaan. Schrowe kysyi, olisiko ryhdyttävä santarmin perhet-
tä auttamaan. Kokouksessa kerättiin tarkoitukseen 81,05 markkaa, mutta san-
tarmiperheelle annettiin niistä vain 30 mk ja loput siirrettiin työväentalon ra-
kennusrahastoon. Kapteeni Ryselin esitti, että santarveille palautettaisiin hei-
dän aseensa ja paperinsa, mutta 22-miehinen toimikunta, joka oli edellisiltana
riisunut santarmit aseista, päätti pitää ne. Tarkoituksena oli kyyditä santarmit
rautateitse pois. Myös maapoliisi E. Härkösen asema kävi tukalaksi, sillä kan-
salaiskokous katsoi hänen olevan santarmien ystävä ja kuvernööri Otto Savan-
derin "nöyrä palvelija". Toimikunnalle annettiin valta panna hänetkin viralta,
koska myös Kemin ja Oulun poliisien tiedettiin jättäneen virkansa. Tilanteen
näin kärjistyessä kapteeni J. Ryselin ilmoitti eroavansa toimikunnasta vedoten
"tärkeisiin asioihin" Kemin nahkatehtaalla. Kokous myönsi hänelle eron ja
valitsi tilalle luutnantti G. Snellmanin.³⁾

Virkavallan erottamisella oli selkeä tavoite. Koska viranomaiset olivat
eronneet tai heidät oli erotettu eikä kaupunki tullut toimeen ilman järjestyksen
pitäjiä, nostettiin esiin kysymys kansalliskaartin perustamisesta. Kokous päätti-
kin perustaa kansalliskaartin "aseiden käyttöön tottuneista miehistä". Kaarti
saatettiin tilivelvolliseksi kansalaiskokoukselle. Miesluvun määräsivät ja miehet
valitsivat sen johtajat, jotka päättivät myös kaarta koskevista asioista siihen
asti, kunnes voidaan asettaa yhteistoimintaan samanlaisten laitosten - siis kan-
salliskaartin - kanssa koko maassa. Kaartin ylipäälliköksi valittiin kapteeni
von Schrowe ja alipäälliköksi luutnantti G. Snellman.⁴⁾

Kokous hyväksyi Helsingistä tulleet yleislakon yleiset vaatimukset: maata
maattomille, täydellinen paino- ja kokoontumisvapaus, eduskunta uudistettava
kansanvaltaiselle pohjalle, kansan laajat kerrokset aineellisesti ja henkisesti

1 VA 603:35 Kemi; Roos Sigurd 1909 s. 304-305; Silvennoinen Kari 1969 s. 38.

2 VA 603:35 Kemi.

3 VA 603:35 Kemi.

4 Roos Sigurd 1909 s. 304-306; VA 603: 35 Kemi.

kohotettava, kaikki virkamiehet suomalaisia, kaikki luokkaedut poistettava, maksuton kouluopetus kaikille, vieraiden kielten ruotsin ja venäjän kielen taitoa ei vaadita virkamiehiltä supisuomalaisissa kunnissa, yleinen ja yhtäläinen äänioikeus kaikille 21-vuotiaille sukupuoleen katsomatta, valtion virkamiehille ei makseta eläkettä, Suomi suomalaisille ja valta kansalle, kirkko valtiosta erilleen. - Edelleen kansalaiskokous päätti, että koska virastot eivät voi toimia entisissä muodoissaan, asetettiin kansalaiskokoukselle vastuunalainen 20-henkinen kunnallisvaliokunta, joka valittiin yleisillä vaaleilla äänioikeuden ollessa 21-vuotiailla. Vaali päätettiin suorittaa 2.11. klo 10-12 kauppojen, myös viina-kaupan, ollessa silloin suljetut.¹⁾

Seuraava kansalaiskokous pidettiin 3.11. Kemlin kaupungin kirkossa toimittaja E. Kumlinin johtaessa puhetta. Kokouspaikaksi valittiin kirkko, koska kaikki osanottajat eivät mahtuneet työväentalon juhlasaliin, jossa oli jo pitempään käyty varsin kiivasta keskustelua ennen kirkkoon siirtymistä. Kokouslähde ei kerro kiistelystä, mutta kysymys lienee ollut "jyrytoimikunnan" - siis olojen järjestämistä valmistelevalle sääntövaliokunnan - töistä, joita puheenjohtaja Kumlin selosti. Koska kokouspaikka vaihtui kirkoksi, kokous työväentalolla ilmeisesti hajosi ja maltillisempi enemmistö siirtyi kirkkoon, jossa puheenjohtajakin oli eri henkilö kuin aikaisemmin. Maltillistumista kuvasi myös tässä kokouksessa pöytäkirjaan merkitty toteamus, että Puutavara Oy Kemlin isännöitsijä on suostunut lähetystön ehdotukseen ja sallinut vatedes työntekijöilleen kokoontumisvapauden. Työväestö oli saavuttanut merkittävän voiton. Edelleen kirjattiin myös erään osanottajan toteamus, että kaupungista löytyy henkilöitä, jotka sanovat, ettei ole enää mitään lakia, vaan että "nyt saadaan tasata tavarat, ryöstää puodit, pankit jne.". Kokouksen kannaksi tuli, että järjestys on kunnossa ja ettei uusia järjestelyjä tarvittu. Kokous keskusteli myös siitä, olisiko syytä ryhtyä toimiin Kemijoen uittoyhdistyksen päällikkö H. R. Sandbergia vastaan. Kokous kuitenkin totesi, että asia saa jäädä silleen, koska Sandberg asuu Rovaniemellä ja koska toistaiseksi tärkeämpiäkin asioita on hoidettavana. Kokous saattoi vielä tiedoksi, että kansalliskaartiin voi ilmoittautua lauantaina työväenyhdistyksen talossa.²⁾ Tässä kokouksessa törmättiin tulevan sosialismin kannalta eräaseen peruskysymykseen, H. R. Sandbergin persoonaan ja hänen harjoittamaan työläispolitiikkaan. Tähän asiaan törmätään useaan kertaan myöhemmin. Ristiriita hänen ja työläisliikkeen kanssa oli jo siis olemassa suurlakon aikana, seikka joka radikaalisti työläisliikettä. Merkillä pantavaa myös on, että Kemissä oli vallalla jo selvää anarkiaa ja kommunistista liikettä.

Seuraava kansalaiskokous pidettiin 5.11. työväentalolla rehtori B.W. Friemanin johtaessa puhetta. Kokous sai tietoja tapahtumien kulusta pääkaupungissa ja asettui kannattamaan väliaikaista hallitusta. Esillä oli erään kansakoulunopettajan alustama kieltolakiasia, mutta siitä päättäminen lykättiin. "Jyrytoimikunta" päätettiin jakaa kahtia, asevaliokuntaan ja tutkisteluvaliokuntaan, joka näyttäisi olleen eräänlainen epäkohtia ja väärinkäytöksiä tutkiva elin.³⁾

Kun suurlakko päättyi Suomessa 6.11.1905, Kemissä pidettiin vielä kansa-

1 VA 603:35 Kemi.

2 VA 603:35 Kemi.

3 VA 603:35 Kemi.

laiskokous Kumlinin toimiessa puheenjohtajana. Kokous hyväksyi yksimielisesti kieltolakiponnen ja puolsi sekä koulu- että oppipakkoa. Työväenyhdistyksessä jo aikaisemmin vaikeaksi koettu uskontoasia lykättiin. Kokous otti kantaa myös Torniossa kansalaiskokousten ja kaupunginvaltuusmiesten kesken esiintyviin valtakiiistoihin mm. todeten, että Tornion rahatoimikunta maksaa edelleen vuokraa santarmille. Kemin kansalaiskokous päätti kuitenkin ottaa asiasta lisää selkoa ennen ryhtymistä "voimaperäisiin toimenpiteisiin". Näin Kemissä katsottiin tarpeelliseksi puuttua myös naapurikaupungin alueella tapahtuvaan kehitykseen. Päätökseen sisältyvä uhkaus voimatoimenpiteistä osoittaa Kemin kansalaisliikkeen olleen hyvin itsetietoinen ja pyrkineen myös ylikunnalliseen, jopa maakunnalliseen esiintymiseen, mitä osoittaa Rovaniemellä asuvaa uittopäällikkö Sandbergia ja Kemi-yhtiötä vastaan suunnatut toimet. Kemissä kaiken kaikkiaan toimittiin päämääränä valtakunnallinen vallankumous, jonka konkreettisin osoitus oli vallankumouskaartin järjestäminen yleisvaltakunnallisen suunnitelman mukaisesti sekä voimatoimilla uhkaaminen omassa kaupungissa, jopa sen ulkopuolella. Vastaavaa ylikunnallista esiintymistä ei tavattu missään Pohjois-Suomessa koko suurlakon aikana.

Kun lakko maassa oli jo loppunut, Kemissä lakon lopettamisesta päätettiin vasta 9.11. pidetyssä kansalaiskokouksessa. Rehtori Frimanin johtama kokous päätti, että kunnallisvaliokunta lopettaa toimintansa, samoin tutkijavaluokunta. Puhuttiin torpparien tilasta. Osa kokousväestä vastusti tutkijavaluokunnan työn lopettamista - tämäkin erikoinen seikka, joka osoittaa pyrkimystä pitää tutkinta- ja oikeustoimet työläisten käsissä. Kokouksessa käsiteltiin myös niiden ihmisten auttamista, jotka olivat lakon vuoksi joutuneet kerjuulle. Kokous päätti uskoa avustamisen kaupungin valtuusmiehille.¹⁾

Mitä Kemin kaupungin suurlakkotapahtumat merkitsivät seudun poliittiselle kehitykselle? Miten laajaa liikehdintä oli ja miten yksimielisiä kokouspäätökset olivat? Tähän ei lähteistä saada suoraa vastausta. Silvennoisen mukaan lakko sujui varsin rauhallisesti, mutta väkijoukkojen aktiivisuus loi "ilmapiirin, jossa radikaalisuus voitti alaa, syntyi vallankumouksellinen mieliala", ja väkijoukkojen aktiivisuus loi työväen miehiin uskon suoran toiminnan mahdollisuuksista.²⁾ Tähän voidaan yhtyä. Kokousten runsaudesta ja väen haluttomuudesta lopettaa lakkoilu voi päätellä, että suurlakon valtasuuntaus Kemissä oli vallankumouksellinen ja suoraa toimintaa ihannoiva. Suoranaista tämän linjan vastustusta kokoukselostuksissa ei ilmene, mistä voi päätellä, että liikkeen johto oli päättäväsissä käsissä. Kemin kirkossa pidetystä kokouksesta saa sen käsityksen, että se olisi ollut porvarillisvoittoisten voimien ohjaama ja sovitteluhenkkinen, mutta seuraavassa kokouksessa jatkettiin taas radikaalimmalla tiellä. Voi sanoa, että suurlakkoliikkeessä radikaali työväestä sai selvän yliotteen, niin selvän, ettei vastaavaa löydy muualta Pohjois-Suomesta. Toisinajattelvilla ei näytä olleen mitään mahdollisuuksia yrittää kääntää kehityksen suuntaa, sillä aseellisessa kansalliskaartissa oli jo 100 miestä, eikä se näyttänyt arkaalleen käyttä tarvittaessa myös voimakeinoja, mihin sillä oli myös joukkojen selkeä tuki.³⁾

1 VA 603:35 Kemi.

2 Silvennoinen Kari 1969 s. 40.

3 Silvennoinen Kari 1969 s. 38.

Kemiläisten aktiivisuutta suurlakkotapahtumiin osallistumisessa kuvastaa kunnallisvaliokunnan vaaliin osallistuminen. Peräpohjalaisessa 9.11.1905 julkaistun uutisen mukaan - vaalipäivää ei mainita - vaalissa annettiin 148 ääntä. Äänimäärä on varsin korkea noin 1500 asukkaan kunnassa. Kaikki vaaliin osallistuneet antoivat äänensä lakon aikaisten monen kansalaiskokouksen puheenjohtajalle, rehtori B. Frimanille, joka valittiin myös kunnallisvaliokunnan puheenjohtajaksi. Muut valituiksi tulleet olivat kauppias D. Lehto 144 ääntä, neiti Sohvi Reijonen 142, toimittaja E. Jämsen 140, varatuomari B. Juvelius 140, tohtori R. E. Holmberg 139, kirjaltaja A. Mantere 139 (valittiin sd-kansanedustajaksi v. 1907), talonmies R. Winter 138, levyseppä D. Kempainen 137, vahtimestari K.P. Lahdenperä 137, vahtimestari U. Granrooth 129, konttoristi U. Korpelainen 122, rouva Anni Castren 119, puuseppä J. Kettunen 118, neiti Hilda Herrala 115 (valittiin sd-kansanedustajaksi v. 1908, 1909 ja 1910), kapteeni A. von Schrowe 113, opettaja K. Lehtinen 113, työmies J. Sandberg 108, työmies A. Kimari 101 ja neiti Elise Heikurainen 81.¹⁾ Havaitaan, että useat lakon johtotoimiin osallistuneet etenivät poliittisella urallaan.

Näin Kemi nousi suurlakon myötä sosialistisen työväenliikkeen ydinpaikkakunnaksi Pohjois-Suomessa. Kemin lakkoliikkeen johtava periaate oli voiman ihailu. Lakkoliike otti selkeän työnantajia ja porvareita vastustavan linjan ja painosti kaupungin suurimman työnantajan Kemi Oy:n myöntyvään asenteeseen lakkoliikettä kohtaan.²⁾ Näin syntyi vastakkainasettelu, joka vastaisena sosialismin ja porvarillisen maailman keskinäisten suhteiden kannalta oli suuntaa antavan kohtalokas. Kemin lakkoliike oli selkeästi heittänyt taisteluhansikkaan myös koko pohjolan tukkiliikkeelle ja sitä pyörittäville työnantajille.

Väkivaltaisuuksia Torniossa ja Alatorniolla

Torniossa väkijoukko kokoontui 31.10.1905 kansalaiskokoukseen, jossa vaadittiin santarmien eroa ja poistumista paikkakunnalta kolmen päivän kuluessa. Tätä päätöstä toimeenpanemaan valittiin 29 henkilön toimikunta. Poliisimestari Melartinia vaadittiin eroamaan. Melartin sai kuitenkin pitää paikkansa ja oli jo seuraavana päivänä työväen luottamusmies paikkakunnalla. Työläisten viha säätyläisiä kohtaan ilmeni kokousselostuksen mukaan voimakkaana tässä kansalaiskokouksessa.³⁾

Seuraavana päivänä 1.11. lakko varsinaisesti alkoi Torniossa. Kuusi poliisia riisuttiin univormuista poliisimestari Melartinin käskystä. Lakon aikana ilmeni epäjärjestyksiä, mm. kaduilla ammuskeltiin öisin, ja järjestyskaarti vartioi kaduilla yötä päivää. Muutamia ihmisiä karkoitettiin paikkakunnalta. Kaupungin kautta kulki Ruotsista aseita muualle Suomeen. Aseita joutui myös paikallisiin käsiin. Työväestö vaati julkisesti aseita ja rahaa niiden ostoon. Turvallisuuden takaamiseksi valittiin 70-miehinen järjestyskaarti, jonka johtoon valittiin Melartin. Villejä huhuja liikkui vallankumouksen toteutumisesta Venäjällä ja eteläisen Suomen kaupungeissa. Porvarit joutuivat pilan ja painostuksen kohteiksi. Lakkojohto joutui vähitellen anarkistien käsiin, ja maltilliset perus-

1 Perä-Pohjolainen 9.11.1905.

2 Sosialismin periaatteista suurlakon jälkeen lisää Soikkanen Hannu 1961 s. 235, 241-242.

3 Roos Sigurd 1909 s. 319-324; Rantatupa Heikki 1988 s. 368.

tuslailliset ja muut porvarit vetäytyivät sivuun. Juopaa maltillisten ja anarkistien kesken jyrkensi kiista määrärahoista. Kaupungin valtuusmiehet eivät antaneet pyydettyjä kaupungin varoja. Kun tieto keisarin julistuksesta saatiin Tornioon, lakkojohto suhtautui siihen vihamielisesti. Mieliä oli niin kiihtynyt, että yövartijatkaan eivät uskaltaneet olla vartiopaikoillaan. Kun maltilliset olivat jo selvästi kyllästyneet lakkoon, sosialistitkin rauhoittuivat, ja lakko saatiin lopetetuksi. Lakko kului Sigurd Roosin keräämien tietojen mukaan sosialistien puolelta "alituista uhkaa puhkuen", mutta kaupunkia he eivät saaneet valtaansa, koska väestön enemmistö pysyi rauhallisena.¹⁾

Torniossa oli siis hyvin vahva radikaali työläisaines Kemlin tapaan, mutta kaupungin väestön enemmistö vieraantui lakkojohtodosta ja koska radikaalijoukolla ei ollut aseita, kuten Kemlin vastaavilla oli, maltillinen linja vähitellen voitti. Tornioista ei jatkossakaan tullut radikaalin sosialismin paikkakuntaa, vaan työväenliike oli maltillisempi kuin Kemissä. Kemlin lakkojohto olikin syystä hermostunut siihen, etteivät tapahtumat Torniossa etene toivotulla tavalla, ja kehityksen kulkuun Torniossa uhattiin Kemistä käsin puuttua, kuten Kemlin tapahtumien yhteydessä on ollut puhetta.

Selkeä vastakohtaisuus jyrkkien sosialistien ja maltillisen enemmistön kesken syntyi lakon aikana. Alatorniolla pidettiin ensimmäinen lakkokokous 5.11. Siinä esitettiin, että kirkkoherra N. Turkki ja nimismies Ulrik Sarkala erotettaisiin viroistaan, koska he olivat osoittaneet suurta kuuliaisuutta virkakoneistolle. Perä-Pohjolan kansanopiston johtajalta maisteri Niilo Liakalta päätettiin pyytää selvitys, oliko hän kannattanut väkivaltakoneistoa vaiko ei. Samassa kokouksessa päätettiin perustaa kansalliskaarti, jonka huoleksi jäi järjestyksen valvonta. Kaartiin ilmoitautui 51 vapaaehtoista. Seuraavassa yleisessä kokouksessa 12.11. nimismies Sarkala sai anteeksiannon. Liakan antama selitystä kokous ei pitänyt tyydyttävänä. Viraltapanoinnossaan kokous päätti ryhtyä toimiin nimismiestä ja poliisia vastaan riippumatta siitä, olivatko nämä "bobrikofilaisia vai ei".²⁾ Näin radikalismi Alatorniollakin oli osassa lakkolaisia hyvin vahvaa. Kuvaavaa on, ettei lakko päätynyt silloin kuin se maassa yleisesti päättyi, vaan näytti jatkuvan vielä viikkoa myöhemmin, seikka joka näkyi Lapissa laajemminkin. - Alatornion lakkotapahtumat siten tukevat sitä aiemmin tehtyä havaintoa, että siellä missä suurlakon aikana esiintyi taipumusta väkivaltaan ja vastakohtaisuuksiin, niissä kunnissa sosialismi oli myöhemmin varsin vahvaa.

Levottomuuksia Perä-Pohjolassa

Kemlin tapausten kaltaista levottomuutta ilmeni suurlakon aikana ja vielä sen jälkeenkin monilla paikkakunnilla pohjoisessa vaalipiirissä ja Lapissa. Vaikka suurlakko oli jo loppunut, ei se ottanut päättyäkseen Pohjolassa. Yli-Iin Olhavaassa vedettiin Kaiun 24.11. kertoman mukaan Venäjän liput saloista alas ja revittiin. Iin nimismies tuli kahden poliisin kanssa paikalle ja yritti vangita erään nimeltä mainitun lipun turmelemiseen syyllistyneen miehen tässä kuitenkin onnistumatta. Yövyttyään paikkakunnalla nimismies poliiseineen pois-

1 Roos Sigurd 1909 s. 325-334; Rantatupa Heikki 1988 s. 368.

2 Roos Sigurd 1909 s. 363-364; Rantatupa Heikki 1988 s. 368-369.

tui aamulla.¹⁾ Nimismies ei joko kyennyt pääsemään tavoitteeseensa tai ei halunnut asiaan puuttua. Kuivaniemellä kerrotiin 15.11. väkeä kokoontuneen kirkonkylän kansakoululle perustuslaillisten toimesta vaatimaan poliisia eroamaan ja luovuttamaan vaatteensa. Tämä kieltäytyi suostumasta kumpaankaan vaatimukseen. Tämän jälkeen kokous tyytyi erottamaan muutamia kunnan virkamiehiä ja valitsemaan heidän tilalleen toiset.²⁾ Kemin maalaiskunnassa työläiset lähettivät ankarat nuhteet paikalliselle metsänhoitajalle sen johdosta, että tämä oli kohdellut huonosti alaisiaan. Kuolajärvellä kaikki valtion virkamiehet erotettiin. Väestö piiritti virkamiesten koteja ja uhkaili ampuma-aseilla, mikäli nämä yrittivät poistua kodeistaan. Erotettujen joukossa oli mm. kunnan kättilö sillä perusteella että nautti valtion palkkaa! Laaja lakkolaisten joukko esti Kuolajärvellä nimismiestä suorittamasta eräiden lakon aikana sattuneiden väkivaltaisuuksien kuulusteluja. Simossa jatkettiin lakkoa verolakon muodossa. Kun virkamies tuli veroja karhuamaan, hänelle vastattiin, ettei veroja makseta, koska "suurlakko on poistanut koko vanhan hapatuksen verojärjestelmineen päivineen". Paikkakunnalle syntyi kaksi työväenyhdistystä v. 1906.³⁾

Taistelua vallasta läänin eteläosassa

Oulun läänin eteläosassa suurlakko sujui varsin sopuisasti, ilman vakavampia yhteenottoja. Radanvarsikuntiin saatiin Helsingistä lennättimen avulla tietoja nopeasti, mutta sydämailla rehottivat villit huhut ja liikkui epämääräisiä agitaattoreita. Tästä kahtalaisesta tilanteesta muutamia esimerkkejä. Kalajoella pidettyihin kansalaiskokouksiin saatiin Ylivieskan lennätintöimiston välityksellä tuoretta tietoa Helsingistä ja Oulusta. Kalajoella oli aluksi kaksi "kansalaisrintamaa". Suomettarelaiset pitivät salaiseksi tarkoitettun kokouksensa 1.11., mutta tämä tuli perustuslaillisten tietoon. Seuraavana päivänä pidetyssä "yleisessä kansalaiskokouksessa" he tivasivat, mikä kokous eilen on ollut ja mitä siellä on päätetty, ts. onko kokous ollut luonteeltaan poliittinen.⁴⁾ Epäluulo kohdistui kokouksessa olleeseen paikkakunnan pappiin. Tämä sai kuitenkin kokouksen vakuuttuneeksi siitä, ettei mitään erityistä ollut päätetty ja ettei kokouksesta ollut pidetty edes pöytäkirjaa. Näin päästiin pitämään perustuslaillisten ja suomettarelaisten yhteinen kokous. Kokous hyväksyi teesit, jotka Keminkin kokous oli hyväksynyt. Työväki vedettiin mukaan samaan rintamaan perustamalla tässä samassa kokouksessa Kalajoen työväenyhdistys. Päälle päätteeksi järjestettiin illalla kirkonkylässä soihtukulkue. 4.11. pidettiin seuraava kansalaiskokous Kalajoen nuorisoseuran talossa. Kokous oli maakunnallinen ja se oli edellisiä radikaalimpi. Kokousedustajia puhuteltiin Ranskan vallankumouksen aikaisen tavan mukaan "kansalaisiksi". Maan vanha hallinto haukuttiin. Uudelleen palattiin Kalajoen Osuuskaupalla 1.11. pidettyyn suomettarelaisten kokoukseen ja vaadittiin selitystä sen kulusta ja päätöksistä. Kokous sai puristetuksi kokouksessa olleilta tiedon, että kokouksesta oli kun-

-
- 1 Kaiku 24.11.1905. Iin työväenyhdistys per. 1905 ja toimi vilkkaasti, ks. Rytkönen Raili 1989 s. 229.
 - 2 Kaiku 24.11.1905. Kuivaniemen ty per. 1907, ks. lisää Rytkönen Raili 1989 s. 229.
 - 3 Roos Sigurd 1909 s. 366; Soikkanen Hannu 1961 s. 314-316; Lackman Matti 1986 s. 494; Heinänen Hannu 1993 s. 181-182.
 - 4 VA 603:35 Kalajoki.

nan nimissä lähetetty Pietariin sähkösanoma toivomuksin, että vanha hallitus pysyisi paikallaan. Selvityksen mukaan tätä sähkösanomaa ei kuitenkaan ollut otettu Kokkolan sähkösanomakonttorissa vastaan. Pastori vakuuttikin kokouksen olleen täysin yksityisluonteinen. Kun kinastelu asiasta oli aikansa jatkunut, kokouksen puheenjohtaja pyysi kansalaisia keskinäiseen suvaitsevaisuuteen ja kokous lopetti kinastelun. Puheenjohtaja luki Helsingistä tulleen sähkösanoman, joka kertoi kansalaiskaartin perustamisesta Helsinkiin. Nyt hyväksyttiin innostuneesti ja yksimielisesti jo edellisessä kokouksessa hyväksytyt ponnet kansalaisvapauksista ym. ja käytiin keskustelemaan järjestyksen valvomisesta paikkakunnalla. Päätettiin, että kunnallislautakunnat valvovat järjestystä kullakin paikkakunnalla ja että jokainen "rehellinen ja kunnollinen kansalainen" on velvollinen auttamaan yleisen järjestyksen pidossa. Kokous päätti palata normaaliin elämänmenoon ja avata Kalajoen kunnan kansakoulut 6.11.1905.¹⁾ Kalajoen tapahtumat ovat esimerkki hyvästä tiedonkulusta ja sen mukaan etenevästä toiminnasta.

Syrjäisellä Pyhäjärvellä oltiin koko ajan ristiriitaisten tietojen varassa. Huhujen ja väärien tietojen levittäjät pyrkivät aikaansaamaan epäjärjestyttä. Tieto lakon alkamisesta saatiin Kiuruvedeltä 1.11. tulleen postinkantajan mukana. Tiedot vahvisti 2.11. Haapavedeltä saapunut postimies, joka kertoi laajemminkin lakosta eri puolilla. 3.11. saatiin lisää epämääräisiä tietoja. Koska paikkakunnalla ei ollut puhelin- eikä lennätinasemaa, kerättiin 4.11. kirkonkylällä ihmisiltä rahaa lähettien lähettämiseksi ulkopaikkakunnille ottamaan selvää, mitä maassa tapahtuu. Matkaan saatettiin pari ylioppilasta päämääränään Haapavesi. Ennen kuin nämä ehtivät palata saapui 5.11. paikkakunnalle "muuan herrasmies" Oulusta kertoen tapahtumista siellä. Puhe herätti suurta levottomuutta ja pelkoa etenkin naisten mielissä, kertoo suurlakkotapahtumien raporttoija paikkakunnalta.²⁾ Nähtiin aiheelliseksi harkita vartijoiden asettamisesta, mutta sitä ei saatu aikaan eikä vihdoin nähty tarpeelliseksi, koska häiriöitä ei paikkakunnalla ilmennyt, lukuunottamatta vierailta paikkakunnilta tulleita viinakauppiaita. 6.11. saapuivat "tiedustelijat" Oulusta, mutta heilläkään ei ollut paljon varmoja tietoja, sitäkin enemmän huhuja. Kuntakokouksessa jätettiin kunnallislautakunnan huoleksi ryhtyä toimiin järjestyksen varalta. Lautakunta valitsikin heti alun toistasataa miestä kansalliskaartiin. 7.11. saatiin tieto marraskuun manifestista, kun kaupanhoitaja saapui Iisalimesta mukanaan kolme sähkösanomaa, jotka illalla suuren kansalaisjoukon ollessa koolla nuorisoseuran talolla, luettiin väkijoukolle. Iltaa vietettiin isänmaallisia lauluja laulaen. 8.11. kokoonnuttiin kiitosjumalanpalvelukseen kirkkoon ja illalla juhlaa jatkettiin nuorisoseuran talolla. Tiistaina 9.11. saapuivat jo Helsingin lehdet ja elämä palautui normaaliksi. 14.11. pidettiin vielä yksi isänmaallinen juhla lakon päättämisen kunniaksi. Lakko oli sujunut suuresta hälinästä huolimatta rauhallisesti. Huhujen pelossa nostetusta kansalliskaartista oli se hyöty, että paikkakunnalle jäi elämään tästä joukosta muodostettu voimisteluseura.³⁾ Vainuttua siltä, että ulkopuoliset sosialistiagitatorit yrittivät saada aikaan epäjärjestyttä, mutta paikallinen väestö piti ohjat käsissään. Porvarillinen ote jäi val-

1 VA 603:35 Kalajoki; Kyllönen Matti 1980 s. 262-266; Järvinen Lauri 1986 s. 23-26.

2 VA 603:35 Kalajoki.

3 VA 603:35 Kalajoki.

litsevaksi.

Haapajärvellä, jonne Haapavedeltä lähetettiin "tiedustelijat", olikin tapahtunut lakon aikana enemmän kuin Haapavedellä. Haapajärvelle oli työväenyhdistys perustettu kesällä 1905 ja se oli liittynyt sos. dem.-puolueeseen puolensadan jäsenen voimalla.¹⁾ Rintamat suomettarelaiten ja perustuslaillisten kesken olivat lakkoviikolla jyrkät. Kaiku kertoo siellä pidetystä kokouksesta, jossa "vainottiin" suomettarelaisia. Kokouksessa oli osanottajia myös ympäristökunnista. Kokous oli vaatinut kansanopiston opettajia eroamaan opiston sulkemisen uhalla. Virkavapaalla olevan rehtorin Iivari Leiviskän ero katsottiin kuitenkin lopulta riittäväksi ja toisten opettajien sallittiin jatkaa. Mutta kohta paikkakunnalle saapui muuan "ulkokuntalainen", jonka vaatimuksesta pidettiin uusi kansalaiskokous. Täällä vieras mies ilmoitti, etteivät opettajat nauti "kansan luottamusta" ja heidän on erottava hyvällä, muuten heille "voi sattua ikävämpiäkin tapauksia kuten on tehty muuallakin", oli mies Kaiun mukaan uhanut. Kun kokouksessa oli annettu puheenvuoro syytetyille opettajille, oli kokouksen mieliala rauhoittunut.²⁾ Tämä tapaus osoittaa, olipa se sitten kirjaimellisesti tosi tahi ei, että lakon aikana harjoitettiin sosialistista kiihotustyötä. Näistä sosialistien agitaatiosta kertoi ahkerimmin Kaiku, porvarienv töistä taas helmikuussa 1906 perustettu sosialistinen Kansan Tahto. Agitaatioon palataan myöhemmin.

Rantsilassa perustuslailliset alkoivat lakon alkaessa koota nimiä listaan, jossa vaadittiin virkamiesten eroa. Listassa oli kolmisenkymmentä nimeä, mukana työväenkin edustajia. "Kansan nimissä" erotettiin virasta poliisi ja asetettiin uusi poliisi joka kylään. Tämän jälkeen tarkastettiin kestikievarit ja jos jossakin löydettiin venäjänkielinen paperi, se tuhottiin. Kauppiaita vaadittiin pudottamaan hintansa lakon alkuajan tasoon, mikäli he olivat hintojaan nostaneet. Lakkotoimikunnan päätöksen mukaisesti määrättiin muuan koulu lakoon 9-13. päivien väliseksi ajaksi, kertoo Kaiku syytä mainitsematta.³⁾ Vastakohtaisuuksia työväestön ja perustuslaillisten kesken ei näytä lakon aikana olleen, työväenyhdistyksenkin perustettiin vasta seuraavana vuonna.

Paavolan Ruukissa, radanvarsitaajamassa, työväenyhdistys syntyi suurlakkovuonna, ja siellä lakkovastakohtaisuudet kärjistyivät. Ruukissa pidettiin 4.11. kansalaiskokous, jossa huutoäänestyksellä päätettiin pitää huomenna "iso kansalaiskokous", jota valmistelemaan asetettiin 9-jäseninen toimikunta. Kokouksen järjestystä valvomaan asetettiin kansalliskaarti, jonka johtoon valittiin paikkakunnan poliisimies. Hän sai käsivarteensa johtajan merkiksi kaksi punaista nauhaa, miehistöön kuuluville annettiin yksi punainen nauha. Toimikunta valtuutti kaartin valvomaan järjestystä seuraavan päivän kokouksessa. 5.11. pidetyssä kokouksessa laulettiin aluksi Oi Herra siunaa Suomen kansa. Toiminnan pohjaksi hyväksyttiin Oulun kansallistoimikunnan ohjelma. Paavolan poliisien annettiin pitää virkansa, mutta heille ei annettu lupaa pitää virkapukua. Piirin nimismiehen O. Kraftenbergin katsottiin olevan sopimaton virkaansa. Hänen tilalleen valittiin Sodankylän länsipiirin nimismies. Myös Paavolan kunnanhallitusta kokous piti sopimattomana toimeensa, ja sen jäsenten

1 Kaiku 22.11.1905; Palttala Risto 1985 s. 428; Vilkuna Anna-Maria 1985 s. 428.

2 Kaiku 24.11.1905; Palttala Risto 1985 s. 487-489; Vilkuna Anna-Maria 1985 s. 430.

3 Kaiku 24.11.1905; Vilmusenaho Risto 1984 s. 313.

tilalle kokous päätti valita uudet. Kuntaan asetettiin 21-jäseninen lakkokomitea ja päätettiin perustaa 50-miehinen kansalliskaarti, jonka johtajaksi valittiin vt. nimismies J. Östberg. Hänet asetettiin virkaan siihen saakka, kunnes uusi nimismies Sodankylästä tulisi. Kokous päätti ottaa selvää, ovatko kauppiaat korottaneet lakon aikana hintoja. 6.11. kokoontunut lakkokomitea erotti nimismies Kraftenbergin sillä syyllä, että hän on venäläisten kätyri ja kykenemätön valvomaan järjestystä. Paavolan kunnanhallituksen kokous salli pysyä paikallaan, mutta kunnankirjuria vastaan esitettiin "syvä paheksunta". Häntä pidettiin venäläisten kätyrinä ja hänelle annettiin vakava varoitus, ja ellei se auta, mies erotettaisiin. Kunnankirjuria moitittiin mm. kokousten ohjailusta, kun hänen tulisi olla vain kokouskirjuri. Lakkokomitea päätti, että parilla sahalla olevat lakot lopetetaan, koska niistä koituu menetyksiä työntekijöille. Tämä päätös päätettiin saattaa Oulun lakkokomitean tietoon ja jos se määrää lakkoa jatkettavaksi, ilmoittakoon miten työväki pidetään yllä kun ei ole lakkokassoja ja kuntakin tulee lakkolaisten vuoksi rasitetuksi. Komitea päätti tutkia kauppiaiden väitettyjä hinnankorotuksia ja otti asemapäällikön käytöksen tutkittavaksi. 11.11. lakkokomitea oli yhä työssään eikä lakon loppumisesta ollut tietoa. Komitea totesi lähetystön käyneen nimismies Kraftenbergin puheilla ilmoittaen hänen erottamisestaan, mutta tämä oli vain tokaissut, että on hänen itsensä asia eroaako vaiko ei. Nimismies oli aikonut lähettää vastauskirjeen Paavolan kunnalle. Komitea totesi nyt Paavolan kunnan hyväksyneen Kraftenbergin erottamisen. Komitea kuitenkin joutui toteamaan, että paikkakunnan työväki on sivuuttanut lakkokomitean ja ryhtynyt itse tarpeelliseksi katsomiinsa toimiin. Komiteakaan ei tämän vuoksi katsonut olevansa sidottu "tiedusteluihin", so. tiedon hankkimiseen muilta päätöstensä pohjaksi.¹⁾

Ruukin tapausten kulku kertoo monta huomionarvoista seikkaa. Radanvarsipaikkakuntana siellä oli lakon aikana työväestöllä selkeä luokkatietoisuus. Lakko jatkui, vaikka se oli virallisesti maassa päättynyt. Sahojen lakkoa ohjattiin Oulusta ja vastuu lakon jatkumisesta sälytettiin kiihottajien päälle. Lakkokomitea näyttää menettäneen otteensa joukkoihin, ja ulkoparlamentaariset voimat ovat ottaneet ohjat käsiinsä. Tilanne oli ristiriitainen, kun erotettu nimismies ei lähtenyt virastaan eikä välittänyt joukkojen päätöksistä. Olihan uuden nimismiehen valintakin erikoinen; vaikuttaa siltä kuin "sopivana" pidetty "Sodankylän nimismies" oli jonkun ulkopuolisen ehdottama. Myös kunnallishallinto oli hajanainen eikä sekään kyennyt lopettamaan lakkoa. "Huutoäänestyksellä" alkanut lakko siis koko ajan radikalisoitui ja karkasi käsistä.

Vihdoin 12.11. kokoontui "yleinen kansalliskokous" Ruukin nuorisoseuran talolle lopettamaan lakon. Pöytäkirjan mukaan väkeä oli paikalla niukasti. Kokous vapautti lakkokomitean tehtävistään, koska lailliset olot oli Suomeen luotu. Järjestyskaarti päätettiin pysyttää, kun sitä toivottiin, mutta se ei saanut häiritä "kovin suuressa määrässä" työn tekoa, kokous lausui.²⁾ Se oli siis koettu häiriöksi työpaikoilla. Ruukki jäi tämän mukaan mallittilisten käsiin, mutta lakon päätöstapahtumat osoittavat, että "joukot" olivat radikaalistuneet. Tämä jyrkkyyks näkyi myöhemminkin Ruukin sosialismissa.

Ruukin kaltaiset tapaukset osoittavat, että siellä missä oli toimiva työvä-

1 VA 603:35 Ruukki; Vilmusenaho Risto 1984 s. 314.

2 VA 603:35 Ruukki.

enyhdistys, suurlakko oli hyvin toiminnallinen ja lakolla oli taipumus jatkua yli varsinaisen lakkoajan. Niinpä mm. Limingassa, jossa oli vanha, jo v. 1898 perustettu työväenyhdistys ja oma talo ja jossa Oulun työväenyhdistyksen toimesta oli jo kauan harjoitettu agitaatiota ja osallistuttu mm. Turun ja Forsan kokouksiin, toiminnallinen innostus oli voimakas vielä välittömästi lakon jälkeenkin. Mm. 19.11.1905 pidettyyn yhdistyksen kokoukseen työväentalolla osallistui lähes 200 henkilöä.¹⁾ Suurlakko ei ollut ainakaan vähentänyt innostusta aatetta kohtaan.

Väkivallalla uhkaamista käytettiin suurlakon aikana aseena myös sittemmin vaaleissa varsin punaiseksi muodostuneessa Vihannin radanvarsikunnassa. Kaiku kertoo, että 6.11. kirkonkylän kansakoululla pidetyssä kansalaiskokouksessa päätettiin erottaa kuntakokouksen puheenjohtaja, kunnallislautakunnan esimies ja holhouslautakunnan esimies viroistaan, koska he ovat olleet "virkavallan kätyreitä". Heidän tilalleen valittiin kokouksessa uudet henkilöt. Kokous päätti, että ellei tätä muutosta saada hyvällä täytäntöön, niin se toteutetaan väkivallalla. Kokous oli vaatinut myös lukkarin ja erään kansakoulunopettajan erottamista. Näin päätetyn pöytäkirjan allekirjoitti lehden mukaan 42 henkilöä. Tämän tultua tietoon kokoontui arviolta 300 kuntalaista erään ylioppilaan johtamaan kansalaiskokoukseen, joka päätti pysyttää mainitut henkilöt toimissaan ja lausui heille "kansan tunnustuksen", koska "he ovat aina harrastaneet kansan parasta". Koska aikaisemmin pidetyn kuntakokouksen pöytäkirjoja ei nyt pidetyn kokouksen valitsemalle lähetystölle annettu - kylän poliisi oli ottanut ne haltuunsa - päätettiin hetimiten kutsua kuntakokous koolle pöytäkirjojen takaisin saamiseksi. Pöytäkirjat anastaneelle poliisille esitettiin jyrkkä paheksunta ja vaadittiin häntä eroamaan, "koska ei nauti kansan luottamusta". Tämän kokouspöytäkirjan allekirjoitti 124 kansalaista. Kaiku oli otsikoinut jutun komeasti: "Vallankumous Vihannissa".^{2) 3)}

Vallankumousta päätös merkitsikin, olivathan keskeisimmät virkamiehet erotettu ja uudet asetettu tilalle. Vallankumous ulottui myös kirkkoon, kun lukkariakin vaadittiin eroamaan. ●lennaista on se, että perustuslaillisten ja suomettareilaisten vastakohtaisuus ilmeni lakon aikana jyrkkänä ja väkivallalla uhattiin. Kokousosanottajien lukumäärät Kaiku ilmaisee niin, että ne osoittavat enemmistön olleen vanhan järjestelmän kannalla; muutokseen pyrkivät leimattiin vallankumoukselliseksi. Vihanninkin tapaus osoittaa, että sosialismi pyrki murtamaan vanhan järjestyksen ja esivallan arvovallan murtamisen kautta luomaan vallankumouksellisen tilanteen ja käyttämään sitä hyväkseen.⁴⁾

Siikajoella kokoontui suurlakon jo päätyttyä 9.11. joukko ihmisiä nimismies W. Nordlundin pihalle. Tunnin verran siellä oltuaan väkijoukko sai seurakseen 20-30 miestä käsittävän joukon Kipinä -nimisen miehen johtamana. Joukkio vaati "suomalaisen kansan nimissä" Nordlundia luovuttamaan univormut ja aseet. Nordlund tunnettiin perustuslaillisena, eikä hän koskaan ollut

1 Vahtola Jouko 1977 s. 272.

2 Kaiku 22.11.1905; Lackman Matti 1991 s. 344.

3 Vihannin riitoja käsiteltiin kuvernöörinvirastossa. Erotetut kunnallismiehet palautettiin virkoihinsa. Kapinallisia, joista Matti Lackman arvelee joidenkin olleen talollisia, ei rangeistuu. (Lackman Matti 1991 s. 344-345.)

4 Kaiku 17.11.1905; Soikkanen Hannu 1961 s. 312-316; Oittinen R.H. 1953 s. 121-129; Pukema Ahti 1961 s. 88-90.

käyttänyt sapelia, jota hänen virkansa puolesta olisi tullut kantaa. Nimismiehen kieltäytyttyä luovuttamasta tavaroitaan ja kehoitettua ihmisiä useita kertoja poistumaan väkijoukko alkoi viskellä Nordlundin taloa kivillä ampuen sitten myös taloa kohti revolvereilla, kunnes joukko sitten meluten poistui. Lähellä puolta yötä joukko tuli jälleen paikalle uudelleen, nyt erään Harjulahti-nimisen miehen johdolla aseistettuna pyssyillä ja revolvereilla, vaatién Nordlundin aseita ja univormuja sekä vaatién tätä luopumaan virastaan. Nimismies kieltäytyi taas ja kehotti häiritsijöitä poistumaan. Nyt miehet uhkasivat tunkeutua hänen asuntoonsa. Tällöin Nordlundin avuksi tuli muutamia isäntiä, joiden avustamina häiritsijät saatiin poistumaan. Sigurd Roos, joka tästä kertoo, toteaa ettei tämä yhteenotto johtunut poliittisista syistä, vaan rettelö lienee ollut kostonhaluisten ihmisten vehkeitä.¹⁾ Tapaus osoittaa, että seudulla liikkui remuavia joukkoja, joihin liittyi samanhenkisiä paikkakuntalaisia. Isäntien ja palkkaväen kesken oli jännitettä. Siikajoki oli sittemmin punainen kunta. Työväenyhdistykset syntyivät kuntaan suurlakon jälkeen.

Muhoksella sai nimismies Sprongert pitää virkansa, mutta eräs kansalaiskokous antoi poliisihoidon kunnallislautakunnan haltuun. Poliisi J. Hytinkoski pantiin viralta.²⁾ Oulaisissa luettiin Tampereen julistus kirkonmäellä jumalanpalveluksen yhteydessä. Sunnuntaina 6.11. asukkaat kokoontuivat reservikasarmiin, mutta kukaan ei avannut kokousta. Yleisöä oli paikalla paljon. Poliisi Kiviranta pantiin viralta. Pyhäjoen, Oulaisten ja Merijärven nimismies Konstantin Heinemann oli tunnettu "Savanderin kätyri", tietää Sigurd Roos kertoa, ja sai käskyn erota. Oulun maaseurakunnassa erotettiin poliisi, joka oli Bobrikoffin kuoleman jälkeen koonnut nimiä listalle, jossa vainajan kohtaloa surkuteltiin.³⁾

Kärsämäellä kokoontui suuri väkijoukko 6.11. keskustellakseen poliittisista, taloudellisista ym. asioista. Koska seurakunnan kirkkoherra oli osoittautunut vihamieliseksi lakkoa kohtaan eikä ollut halunnut ostaa sinistä lippua, kirjoitettiin "ankarasti sepustettu manifesti", jonka eräs lähetystö toi esiin, ja siinä mm. vaadittiin kirkkoherraa nostamaan salkoon "sinivalkoinen Suomen lippu" sekä pitämään kiitosjumalanpalvelus seuraavana sunnuntaina kirkossa. Poliisikonstaapeli Huotaria, "Savanderin harrasta palvelijaa" kehoitettiin jättämään eroanomuksensa. Kun hän kuitenkin pysyi virassaan, pyydettiin kuvernöörinvirastoa hänet kirjallisesti erottamaan.⁴⁾ Kärsämäellä, josta ei tullut erityisemmin sosialistista, lakkotapahtumat olivat näin lieviä.

Raaheen saatiin tieto suurlakosta 31.10. Joukko nuorsuomalaisia, mm. kaupungin opettajat, kokoontui illalla ja päätti aloittaa lakon seuraavana päivänä. Kulkueessa 1.11. olivat työväenyhdistyksen ja kauppakoulun liput, työväenyhdistyksen soittokunta etunenässä. Toimittaja Ari Pitkänen lausui vapauslaulun. Päivän kuluessa lakkoon liittyivät rautatieläiset ja kaupungin työmiehet. Ainoastaan suomettarelaiten vaikutuksen alla olevat satama- ja ulkotyöläiset pysyivät lakolle välinpitämättöminä. Maistraatilla oli ylimääräinen kokous. Se päätti ottaa haltuunsa poliisitoimet ja vastata yleisestä järjestykses-

1 Roos Sigurd 1909 s. 365; Vilmusenaho Risto 1984 s. 315.

2 Roos Sigurd 1909 s. 365-366.

3 Roos Sigurd 1909 s. 365-366; Turunen Harri 1986 s. 235-237.

4 Roos Sigurd 1909 s. 355-357.

tä. Lisäksi hankittiin kymmenen ylimääräistä poliisia kaupunginviskaali A. Lagerstamin johdolla. Mitään lakkokomiteaa ei valittu.¹⁾ Perustuslailliset ottivat lakon haltuunsa ja koko lakon ajan säilyi järjestys kaupungissa. 7.11. yleisö sai tietää keisarin manifestista. Riemu oli yleinen. Lakko oli sujunut rauhallisesti eikä mitään rikoksia tapahtunut. Ainoastaan eräältä poliisikonstaapelilta oli riisuttu aseet ja häntä oli vaadittu eroamaan.²⁾ Raahesta ei tullut vahvaa sosialistista kaupunkia, vaan se pysyi vaaleissa lujasti perustuslaillisena. Näin suurlakon tapahtumat kuvastavat siellä myöhemminkin vallinnutta poliittista tilannetta: perustuslaillisuus ja järjestys oli vallalla eikä radikaalille sosialismille ollut sijaa.

Raaheen perustettiin v. 1906 järjestys- l. punakaarti, mutta se lopetti toimintansa vähin äänin jo samana vuonna. Kaupungin hallitseva henkilö, kunnallis-, teollisuus- ja valtiopäivämies ja kansanedustaja Arthur Lagerlöf (suom.) piti järjestystä yllä saaden myös työväen luottamuksen. Hän vaikutti suurlakon aikana keskeisesti siihen, että santarmit riisuttiin aseista ja lähetettiin pois.³⁾

Kainuukin herää

Vuonna 1895 perustetussa Kainuun työväenyhdistyksessä ei vielä vuosisadan vaihteessa ollut yhtään ruumiillisen työn tekijää.⁴⁾ Muutos sosialistiseen suuntaan tapahtui 1904 rautatien saavutettua Kajaanin ja uusien aatteiden viedessä työväenyhdistyksenkin sos. dem.-puolueeseen.⁵⁾ Jäseniä yhdistyksessä oli v. 1905 128 ja 1907 135. Vuonna 1905 aloitettiin oman talon rakentaminen. Suurlakon alkamista edeltävänä päivänä pidettiin nuorsuomalaisen Kajaanin Lehden toimittajan ja työväenyhdistyksen perustajan, valtiopäivämiehen, lukkari-kanttori, opettaja Kaarlo Kokkosen puuhaama "työmiesten yleinen kokous". Koukousalin kerrottiin olleen täynnä väkeä. Suurlakko alkoi seuraavana aamuna.⁶⁾

Lakkojohtajina Kajaanissa olivat asemapäällikkö A. Leisten ja kanttori Kaarlo Kokkonen. Lakkoviikon kokouksissa oli runsaasti väkeä, enimmillään jopa 500 henkeä. Koulut, liikkeet ja virastot sulkiivat ovensa parin ensimmäisen lakkopäivän aikana. Lakkotoimikunnassa olivat mm. metsänhoitaja Asser Wichmann ja runoilija, kirjailija maisteri Ilmari Calamnius (Kianto).⁷⁾ Poliisiasiat otettiin lakkolaisten huostaan. Poliisien pukua ei saanut käyttää. Poliisipäälliköksi valittiin talonomistaja H. Huttunen ja aluepäälliköksi kanttori Kokkonen. Kaupungin ainoa santarmi, jonka ei ollut todettu tehneen mitään pahaa, sai olla rauhassa kunhan luovutti aseensa ja luopui virkapuvustaan. Hän luovutti aseensa ja sai käskyn poistua paikkakunnalta.⁸⁾

1 Roos Sigurd 1909 s. 357, 360, 362; Lackman Matti 1991 s. 342-345.

2 Lackman Matti 1991 s. 342-345; Roos Sigurd 1909 s. 357-362.

3 Lackman Matti 1991 s. 313, 346-347; Ks. myös Lackman Matti, Kaleva 270/1978.

4 Ahonen Felix 1961 s. 371; Heikkinen Reijo 1986 s. 42-44.

5 Heikkinen Reijo 1986 s. 55-56; Sirola Yrjö 1906 s. 2-36, Heikkinen Antero 1986 s. 158.

6 Ahonen Felix 1961 s. 371-372; Roos Sigurd 1909 s. 339-340; Heikkinen Antero 1986 s. 157-158; Heikkinen Reijo 1986 s. 74-78.

7 Heikkinen Antero 1986 s. 152, 157-158; Heikkinen Reijo 1986 s. 76-77; Ahonen Felix 1961 s. 421-426; Roos Sigurd 1909 s. 339-340.

8 Raappana Reino 1955 s. 117; Heikkinen Reijo 1986 s. 77; Roos Sigurd 1909 s. 342.

Sosialistien ja porvarien välit kiristyivät jo lakon alkupäivinä. Sigurd Roos kertoo, että 2.11. pidetyssä kansalaiskokouksessa Kajaanin seminaarissa kaupunginvaltuuston puheenjohtajan, seminaarinjohtaja Volter Högman (Rihtniemi) tivasi, mitä tehdyt uudistukset oikein merkitsevät. Muuan nuori sosialisti Konttinen huusi kysyjän korvaan: "Onpa kummallista, että seminaarinjohtaja, joka on käynyt koulua ehkä 30 vuotta, tietää vähemmän kuin sivistymätön työmies!"¹⁾ Högman, joka oli myös raittiusmies ja monien sivistysrienteiden johtaja Kainuussa, joutui vastakohtaisuuksiin sosialistien kanssa. Kokouksessa häntä syytettiin viime vapun "sankaritöistä" - mitä ne sitten lienevätkään olleen. Kun Högman vaati vahvistuksia väitteille, Wichmann ja Calamnius astuivat esiin ja Högmania huudettiin alas, ja vihdoin hän poistui salista. Ellei hän olisi sitä tehnyt - niin Roos vakuuttaa - hänet olisi viskattu ulos ikkunasta. Kokous oli myrskyisä, ja Kokkonen uhkasi useaan kertaan jättää puheenjohtajuutensa, ellei järjestys palaisi. Neljä tuntia kestänyään kokous hajosi. Sinivalkoiset liput nousivat illalla salkoihin, osa suomettarelaisista kieltäytyi liputtamasta.²⁾

Sosialismi ja perustuslaillisuus olivat siis voimalla näyttämässä mahtiaan Kajaanissa. Yliote oli selvästikin niillä. Roos kertoo edelleen, että lakkovahdit kulkivat pitkin kaupunkia valvoen, ettei järjestystä rikottu. Ämmänkosken rannalla pyykkiä pesemässä olleita naisia kehoitettiin lopettamaan työnsä ja menemään kotiin. Muuan nainen suuttui ja vesisanko kädessä saarnasi lakkovahdeille suorat sanat politiikasta ja sen puhtaudesta. Valvoja johtanut kivenhakkaaja Konttinen otti sangon naisen kädestä ja heitti sangollisen kylmää vettä hänen päälleen "paikkaan mihin hän oli vähiten odottanut". Vanha nainen hölmistyi eikä osannut sanoa mitään.³⁾ Samana päivänä seminaarilla pidetyssä yleisessä kokouksessa piti perustuslaillisten innokkaana puuhamiehenä toimiva Ilmari Calamnius tulisen puheen Venäjän vapaussankareista. Volter Högman osallistui keskusteluun nyt "muuttuneena miehenä". Hän oli nyt mitä innokkain perustuslaillinen ja kehotti hehkuvalla innolla vastustamaan sortovaltaa. Muutamia suomettarelaisiakin oli paikalla, mutta he pysyivät hiljaa.⁴⁾ Suomettarelaiset, lukkunottamatta Högmania, liikkuiivat kaupungilla hiljaisesti eivätkä "agiteeranneet" eivätkä "vehkeilleet" ainakaan toistaiseksi.⁵⁾

Vaikka suurlakko sujui Kainuussa ilman väkivaltaisuuksia, oli Kajaanin kokouksissa ilmennyt vastakohtaisuus selkeä: sosialistit ja nuorsuomalaiset olivat saaneet yliotteen suomettarelaisista. Sosialismi nosti jo päätään, mutta aate oli seutukunnalla nuori. Kajaani oli saanut rautatien vasta 1904 ja uudet aatevirtaukset, myös sosialismi, tulivat rautatien mukana. Korpikyliin aate ei ollut juuri ehtinyt tulla. Työväenyhdistykset Kajaanin ulkopuolelle syntyivät vasta suurlakon jälkeen. Vireimmin järjestäytynyt poliittinen järjestö oli Kajaanin perustuslaillinen yhdistys, joka toimi Kainuun nuorsuomalaisten keskusteluelimenä. Kajaanista organisoitiin myös suomalaisen puolueen toimintaa.⁶⁾

1 Roos Sigurd 1909 s. 343; Heikkinen Antero 1986 s. 132, 192.

2 Heikkinen Reijo 1986 s. 78; Roos Sigurd 1909 s. 344.

3 Heikkinen Reijo 1986 s. 80; Roos Sigurd 1909 s. 344-345.

4 Roos Sigurd 1909 s. 348; Heikkinen Antero 1986 s. 159; Heikkinen Reijo 1986 s. 80-81.

5 Roos Sigurd 1909 s. 349; Heikkinen Reijo 1986 s. 81-82.

6 Ahonen Felix 1961 s. 421-426; Heikkinen Antero 1986 s. 158; Heikkinen Reijo 1986 s. 81-

Taloudellisesti ennen Ouluun suuntautunut Kainuu lähti rautatien tultua etsimään uusia toiminnallisia väyliä, myös aatteellisesti, ja alkoi suuntautua etelään Oulun sijasta. Maakunta tavoitteli myös taloudellista itsenäisyyttä. Oululaisten ja kainuulaisten vastakohtaisuus näkyi myös työväenliikkeen sisällä. Kainuulaiset halusivat Reino Raappanan mukaan olla jyrkemmällä linjalla kuin maltillisuutta korostavat oululaiset.¹⁾

Tämän poliittisen vastakohtaisuuden taustalla näyttäisi olleen kainuulaisten oululaisia tervaporvareita kohtaan tuntema kauna, joka pohjautuu terva- ja puutavarakaupan myötä kehittyneeseen alistussuhteeseen, velkatalousjärjestelmään. Kainuulaiset olivat tervaa vastaan syömäveloissakin oululaisille kauppiaille. Tämä velkaisuus jarrutti maatalouden kehitystä.²⁾ Tässä tilanteessa myös sosialismi löysi otollisen maaperän Kainuusta. Miten korpikainuulaisten "silmit avautuivat" näkemään tilansa, kuvastaa suomussalmelaisen Iisak Materon tapaus. Hän oli Oulussa opiskelemassa sepän ammattia suurlakon aikana ja sai silloin kipinän sosialismiin. Suurlakon jälkeen hän palasi kotiseudulle Suomussalmelle, jossa sosialistiagitaattori helsinkiläinen J.V. Viheriälaakso alkuvuonna 1907 kierteli puhumassa ja innostuksissaan hyppäsi - kuten Ilmari Kianto kuvaa Punaisessa viivassa - pöydälle puhumaan. Mukana ollut Matero kertoo, kuinka "vihurin tavoin levisi työväenaate Suomussalmelle ensimmäisten vaalien aikana...Tieto vaaleista ja työväenaatteesta levisi syrjäisimpiinkin mökkeihin. Silloin vedettiin punaista viivaa."³⁾

1.3 Työväenyhdistykset vuosina 1906-1910

Työväenyhdistyksiä alettiin perustaa suurlakon aikana ja sen jälkeen tiuhaan tahtiin. Paikallisina vauhdittajina olivat puolueen toimesta lähetetyt kenttäagitaattorit. Puoluepropagandan levittämisessä oli tärkeä asema Ouluun alkuvuonna 1906 perustetulla sosialidemokraattien Kansan Tahdolla. Lehden toimittajat kiersivät ahkerasti maakunnissa alkuunpanemassa työväenyhdistyksiä, tukemassa niiden toimintaa ja suorittamalla vaaliagitaatiota, hankkimassa uutisaineistoa ja myymässä Kansan Tahdon tilauksia.

Kuten tilastoista (s. 50) ilmenee, työväenyhdistysten ja puolueosastojen perustaminen oli kiivasta v. 1907 eduskuntavaalien alla. Ensin perustettiin paikkakunnalle yksi yhdistys tavallisesti kirkonkylään tai teollisuuskeskukseen, sitten pyrittiin luomaan yhdistyksiä muihin kyliin. Monet yhdistykset jäivät vain paperiyhdistyksiksi, kun voimat eivät riittäneet usean saman paikkakunnan yhdistyksen pyörittämiseen.

Vuosina 1908-1910 yhdistysten ja kunnallisjärjestöjen määrät laskivat selvästi vuoden 1906 tasosta. Tämä todettiin myös sos. dem. -piireissä, joissa tilastot vuosittain laadittiin. Niinpä mm. pohjoisen vaalipiirin piirikokouksessa Kemissä v. 1910 valitettiin toiminnan lamautumista. Kaikkia vanhimpiakaan yhdistyksiä ei ollut kyetty pitämään toiminnassa, puhumattakaan uudemmista.

82.

1 Raappana Reino 1955 s. 117.

2 Turpeinen Oiva 1985 s. 187-190, 284-289.

3 Matero Iisak 1955 s. 194-195; Heikkinen Antero 1986 s. 158.

Puolueen äänimäärät olivat ensimmäisten vaalien jälkeen monilla paikkakunnilla laskeneet ja joillakin paikkakunnilla oli suorastaan laiminlyöty puolueen määräyksiä.¹⁾ Tämä kehityssuunta oli yleinen Pohjois-Suomen sosialidemokraattisessa liikkeessä, kuten myöhemmin nähdään: suurlakon ja sen jälkeinen alkuinnostus ja lakkohuuma hiipui v. 1908 paikkeilla ja työväenliike joutui kaikkialla puolustuskannalle, kun radikaali linja ei ollut johtanutkaan suuriin voittoihin. Myös äänestysinto eduskuntavaaleissa laimeni, ei yksin sosialisteilla vaan muillakin, kun eduskunta Venäjän vastustuksesta ei saanut demokraattisia uudistuksia aikaan siinä mitassa kuin oli toivottu. Eduskunnan toistuvat hajotukset turhauttivat, mikä sekin vaikutti äänestysintoon ja toisaalta radikaalisti osaa työväenliikkeestä suurempaa toimintaa kohti.²⁾ Tämä voimatoimia ihannoiva linja oli tyypillistä nimenomaan Perä-Pohjolan lakkoliikkeissä, joista kohta tulee puhe.

Eteläinen vaalipiiri

Suurlakon innostava vaikutus näkyi useissa eteläisen vaalipiirin kunnissa. Kalajoen työväenyhdistys syntyi suurlakon aikana sosialistien ja porvarien yhteistyönä. Ylivieskassa vuosisadan vaihteessa perustettu ja sittemmin nukahdannut yhdistys herätettiin henkiin syksyllä 1904 puolueen agitaattorin vieraillessa paikkakunnalla. Luokkataistelun periaatteen yhdistys omaksui vasta suurlakon aikana. Suurlakkovuonna laskettiin Ylivieskan yhdistyksessä käyneen puhujia kuusi kertaa. Yksi heistä oli kuuluisa agitaattori A. Vatanen, ja kerrotaanpa Matti Kurikankin vierailleen silloin Ylivieskassa.³⁾ Suuret jäsenmäärät osoittivat innostusta. V. 1906 oli Ylivieskan yhdistyksessä 80 jäsentä ja joukukuun lopulla 1905 perustetussa Kalajoen Perkauksen yhdistyksessä 130 jäsentä.⁴⁾ Kalajoen perkaus synnytti oman yhdistyksen huhtikuussa 1906 Kalajoelle. Kalajoen yhdistyksessä oli v. 1906 jo 463 jäsentä - Perkausyhdistyksen jäsenmäärää ei tuolloin ilmoitettu.⁵⁾ Havaitaan, että nimenomaan joen perkaustyömaa, joka tarjosi työtä useassa kunnassa, antoi myös työväenyhdistyksille pontta.

Tapaninpäivänä 1905 perustettu Nivalan yhdistys oli vielä suurlakon jälkeenkin wrightiläisten hallussa. Helmikuussa 1906 yhdistys joutui radikaalimpien sosialistien käsiin wrightiläisten jätettyä paikkansa. Vähitellen välit kiristyivät myös nuorisoseuran kanssa nuorisoseuran kieltäytyttyä enää vuokraamasta taloan työväelle. Työväenyhdistys joutuikin hankkimaan oman talon.⁶⁾ Nivalassa yhdistys käynnistyi selvällä viiveellä verrattuna punaisempiin kuntiin. Se joutui myös porvarillisten voimien puristuksiin. Porvarillinen yliote näyttää olleen Nivalassa niin vahva, ettei työväenyhdistys halunnut osoittaa näkyvästi voimaansa, vaikka sen jäsenmäärä oli varsin suuri, 147 jäsentä vuon-

1 TA Pöytäkirja Oulun l. pohjoisen vaalipiirin sos.dem. piirikokouksesta Kemissä 17-18.4.1910.

2 Apunen Osmo 1987 s. 237-240, 247-251.

3 Palttala Risto 1981 s. 463-464; Ks. myös Järvinen Lauri 1986 s. 27-30.

4 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

5 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

6 Mäki-Laurosela Irma 1970 s. 386-387.

na 1906. Vuoden 1905 lopussa perustettiin työväenyhdistys myös Vihannin Kilpuaan. Sen jäsenmäärä oli 40 vuonna 1906.¹⁾

Paavolan Ruukissa, jonka suurlakkotilannetta on edellä jo selvitetty, syntyi työväenyhdistys tammikuussa 1906. Pari kuukautta myöhemmin perustettiin yhdistys myös Paavolan Ylipäähän. Ruukin yhdistyksen jäsenmäärä oli v. 1906 263 ja Ylipäähän 33.²⁾ Teollistuneen radanvarsitaajaman Ruukin työväki osoitti jo jäsenistön määrällä melkoista voimaa ja aktiivisuutta. Se oli jäsenmäärällä mitattuna eteläisen vaalipiirin jäsenrikkain yhdistys Kalajoen jälkeen.

Uusi suurlakon jälkeen syntynyt yhdistys oli myös Piippolan työväenyhdistys, jonka jäsenmääräksi ilmoitettiin v. 1906 110 henkeä. Tammikuussa 1906 syntyivät myös yhdistykset Oulaisiin ja Oulunsaloon. Edellisen jäsenmääräksi ilmoitettiin v.1906 125 ja jälkimmäisen 75. Pyhäjärvelle toukokuussa 1906 perustettu yhdistys kokosi ensi toimivuonnaan 99 jäsentä. Lokakuussa 1906 perustettiin Revonlahden yhdistys 47 jäsenen liittyessä siihen ensimmäisenä toimivuonna. Pattijoelle v. 1906 perustetussa yhdistyksessä oli perustamisvuotena 68 jäsentä. Siikajoen yhdistys aloitti toimintansa marraskuussa 1906 75 jäsenen voimin. V. 1906 aloitti myös Säräisniemen Venetheiton yhdistys, jossa oli perustamisvuonna 20 jäsentä.³⁾

Vanhoista yhdistyksistä oli v. 1906 suurin Oulun työväenyhdistys, jossa ilmoitettiin olevan 1622 jäsentä, joista 317 oli naisia. Yhdistys sai tammikuussa 1906 rinnalleen Valtion Rautateiden konepajan työläisten perustaman työväenyhdistyksen. Siinä oli v. 1906 235 jäsentä, joista naisia oli 90. Kajaanin yhdistyksen jäsenmäärä oli v. 1906 128, joista 25 naisia. Kajaanin yhdistykseen kuului aluksi jäseniä myös maalaiskunnasta, kunnes maalaiskuntaan perustettiin omat yhdistykset Murtomäkeen 1906 sekä Koutaniemeen ja Lehtovaaraan. Kuhmo ja Suomussalmi saivat ensimmäiset yhdistyksensä 1906. Ristijärven, Paltamon Paltaniemen ja Sotkamon yhdistykset perustettiin 1907. Ensimmäisiä vaaleja ajatellen Kainuun järjestäytyminen oli siten varsin myöhäistä.⁴⁾

Naisten määrä työväenyhdistyksissä oli muutaman prosenttiyksikön luokkaa. Suhteellisesti eniten naisia oli kaupunkien yhdistyksissä, Raahen yhdistyksessä 38 %, Oulun 19,5 % ja Kajaanin yhdistyksessä samoin 19,5 %. Maalaiskuntien työväenyhdistyksistä kärjessä oli Kalajoen yhdistys, jossa naisia oli 31 %.⁵⁾

Vuonna 1906 oli eteläisen vaalipiirin kaupunkityöväenyhdistysten yhteinen jäsenmäärä 2085. Vuonna 1907 oli puolueen keräämien tietojen mukaan kaupunkien yhdistyksissä 1726 jäsentä, v. 1908 1355 ja v. 1910 enää 1157 jäsentä. Vuoden 1906 tasosta jäsenmäärä oli neljässä vuodessa pudonnut puoleen. Maaseutuyhdistyksissä oli v. 1906 yhteensä 2435 jäsentä. Vuonna 1907 jäsenmäärä oli lasketun 2025:een, vuonna 1908 jäsenmäärä oli 1629 ja v. 1910 1671. Suunta oli laskeva: neljässä vuodessa pudotus oli yli 31 %.⁶⁾

Jäsenmäärän pudotus on huomattava, sillä työväenyhdistysten määrä oli

1 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

2 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

3 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

4 Heikkinen Antero 1986 s. 158; Heikkinen Reijo 1986 s. 114-116; Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

5 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

6 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

nouseva. Kun v. 1906 oli piirin tilastoissa noin 35 työväenyhdistystä, oli niitä v. 1910 jo noin 60. Näistä vain puolet ilmoitti jäsenmäärästään. Nukkuvia yhdistyksiä oli runsaasti, ja toimivienkin yhdistysten jäsenmäärät olivat pienentyneet. Innostuksen aalto eteläisen vaalipiirin työväenyhdistyksissä oli 1910 tienoilla auttamattomasti ohi. Monista yhdistyksistä ei vuosikausiin ollut kuulunut mitään, kuten jäsentilastojen viivat osoittavat.

Työväenyhdistysten tilaan niin vaalipiirin kaupungeissa kuin maaseudullakin vaikutti yleinen poliittinen ja taloudellinen kehitys. Oulun työväenyhdistys pysyi jokseenkin koko tämän ajan, myös suurlakon aikana, maltillisten sosialidemokraattien käsissä. Oululainen puolueen lehti *Kansan Tahto* oli aluksi muualta tulleiden radikaalien käsissä. Tämä heijastui myös maaseudulle, etenkin Lapin savotoille ja lakkoihin, mutta vuoden 1907 lopulla lehdessä käyty suuntataistelu päättyi maltillisten voittoon ja radikaalitoimittajat saivat väistyä. Toisen sortokauden aikana Oulun työväen johto ja ammattiyhdistysliike olivat tiiviisti perustuslaillisten rintamassa. Monet työväenliikkeen johtajat, kuten Yrjö Mäkelin, Jaakko Kemppainen ja Heikki Ahmala olivat sittemmin jopa jääkäriliikkeelle myötämielisiä.¹⁾ Huomionarvoista myös on, että Oulussa oli työläisten ja työnantajien välit sopuisat. Mm. kaupungin suurimpiin työnantajiin kuulunut Åströmin nahkatehdas oli 1880-luvulta lähtien toiminut työväen olojen parantamiseksi rakentamalla mm. työläisasuntoja. Yhtiö perusti työmaaruokalan, rahoitti apukassoja, järjesti virkistystapahtumia työläisille ja heidän perheilleen ja pudotti työajan 10 tuntiin vapaaehtoisesti maksaen palkan 11 tunnilta. Kustaa Hautalan mukaan työläiset eivät tunteneet suurta tarvetta järjestäytymiseen.²⁾ Järjestäytymisen laimenemiseen vaikutti 1908-11 Pohjois-Suomessa ja myös Oulun seudulla vallinnut työttömyys. Työläisiä joutui muuttamaan leivän perässä muualle.³⁾

Eteläisen vaalipiirin sosialismin herpaantumiseen vaikutti myös porvarillisten puolueiden aktivoitunut toiminta. Porvareilla oli yliote etenkin maaseudulla jo ennen eduskuntauudistusta. Mm. Kainuussa oli nuorsuomalaiset paikallisosastot perustettu alkuvuoteen 1906 mennessä kaikkiin muihin kuntiin paitsi Säräisniemelle ja Kajaanin maalaiskuntaan, jonka nuorsuomalaiset toimivat Kajaanin kaupungin yhdistyksessä. Kajaanista käsin organisoitiin myös Kainuun suomalaisen puolueen toimintaa.⁴⁾ Syksyllä 1906 Oulussa perustettu maaseudun uusi voima, maalaisliitto työntyi varsin nopeasti kaikkialle maaseudulle käyttäen hyväkseen jo varsin valmista maamiesseura- ym. valistusverkostoa. Maalaisliiton paikallisosastot saatiin jo vuoden 1906 aikana Kainuussa ainakin Paltamoon, Puolangalle, Ristijärvelle, Sotkamoon ja Suomussalmelle.⁵⁾

1 Hautala Kustaa 1976 s. 582, 615.

2 Hautala Kustaa 1976 s. 243-244, 580.

3 Hautala Kustaa 1976 s. 580.

4 Heikkinen Antero 1986 s. 158.

5 Isohookana-Asunmaa 1980 s. 42-43; Heikkinen Antero 1986 s. 158.

Pohjoinen vaalipiiri

Pohjoisessa vaalipiirissä uusien yhdistysten perustaminen oli vilkkainta Kemi-jokivarressa ja Iin-Haukiputaan seudulla eli siellä missä ammatillinen järjestäytyminenkin työtaisteluineen oli vireää. Kemian työväenyhdistyksessä oli v. 1906 296 jäsentä, joista 56 eli 19 % oli naisia. Tammikuussa 1907 perustetussa Tie- ja vesirakennuslaitoksen työväenyhdistyksessä oli ensimmäisenä toimivuonna 120 jäsentä, heistä 30 naista. Kemian yhdistyksissä oli siten vuosien 1906-1907 vaihteessa jäseniä yhteensä 416, joista noin 21 % naisia. Tornion v. 1906 perustetussa työväenyhdistyksessä oli perustamisvuonna 60 jäsentä, heistä 10 naista. Vaalipiirin kaupungeissa oli siten vuonna 1906 yhteensä 476 jäsentä.¹⁾

Kemian maalaiskunnassa oli v. 1905 perustetussa Karihaaran yhdistyksessä v. 1906 180 jäsentä, joista naisia 30. Joulukuussa 1906 perustetussa Kemian maalaiskunnan yhdistyksessä oli perustamisvuonna 104 jäsentä, joista naisia 41. Samaan aikaan perustetussa Karjalahden yhdistyksessä oli 30 jäsentä, joista 6 naista. Näin Kemian maalaiskunnan työväenyhdistyksissä oli v. 1906 yhteensä 314 jäsentä, joista naisia neljännes.²⁾

Alatornion Röytän satamaan joulukuussa 1905 perustettuun työväenyhdistykseen kuului 1906 381 jäsentä, joista naisia 92. Helmikuussa 1906 perustettuun Alatornion Kuusiluodon yhdistykseen kuului perustamisvuonna 195 jäsentä, joista naisia 13. Alatornion Kaakamon yhdistys perustettiin maaliskuussa 1906 ja siinä oli vuoden lopussa 125 jäsentä, joista naisia 50. V. 1902 perustetussa Alatornion Revontuli -yhdistyksessä oli v. 1906 33 jäsentä, heistä 13 naista. Vielä oli Arpelan työväenyhdistys, joka ei kuitenkaan antanut tietoja itsestään. Kaikkiaan Alatorniolla oli v. 1906 kuusi yhdistystä - em. lisäksi Alatornion ja Vojakkalan yhdistykset - ja niissä 791 jäsentä, joista 196 eli neljännes naisia.³⁾

Haukiputaan vanhin työväenyhdistys syntyi maaliskuussa 1905 Pateniemen sahayhdyskuntaan. Pateniemen saha, samoin kuin huomattavin osa koko Iijokilaakson sahatteollisuudesta, oli oululaisen Bergbomin kauppahuoneen hallussa tähän aikaan, kunnes kaikki Oulun seudun suurimmat puutavaran tuottajat Bergbom, Snellman G:son, Uleåborgs Sägverk ja Varjakka Trävaru Ab yhtyivät 1912 Uleå Ab:ksi. Pateniemen työväenyhdistyksessä oli v. 1906 123 jäsentä, joista 34 naista. Marraskuussa 1905 perustettiin Martinniemen sahayhdyskuntaan työväenyhdistys, johon v. 1906 kuului 50 jäsentä, joista 15 naista. Syyskuussa 1906 perustetussa Haukiputaan työväenyhdistyksessä oli perustamisvuonna 50 jäsentä, joista 10 naista. Haukiputaan kolmessa yhdistyksessä oli v. 1906 yhteensä 223 jäsentä, joista 59 eli runsas 26 % oli naisia. Myöhemmin, v. 1909 perustettiin yhdistykset vielä Kelloon ja Kuivasjärvelle, mutta niistä ei ole tietoja.⁴⁾

Iin työväenyhdistys perustettiin useaan otteeseen. Puolueen tilaston mukaan Iin yhdistys olisi syntynyt kesäkuussa 1906 ja siinä olisi tuona vuonna ollut 75 jäsentä. Raili Rytkösen mukaan vanhin epäpoliittinen työväenyhdistys

1 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

2 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

3 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

4 Rytkönen Raili 1989 s. 139-144, 329; Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

olisi syntynyt Pohjois-Iihin jo 1900 vaiheilla ja varsinainen työväenyhdistys olisi perustettu tammikuussa 1905. Joka tapauksessa varhaisimmat työväenyhdistykset Iihinkin syntyivät sahatyöväen keskuuteen. Mukana oli myös rautatien rakennusväkeä, kuten kaikissa rannikon yhdistyksissä, sillä varhaisin työväenaate tuli rannikkoseudulle rautatieläisten mukana Oulun-Tornion rataa tehtäessä 1900-luvun vaihteessa. Mukaan yhdistyksiin tuli pian myös maataloustyöväkeä.¹⁾ Pohjois-Iin työväenyhdistyksessä oli v. 1906 145 jäsentä, heistä naisia 49. V. 1906 perustetussa Olhavan työväenyhdistyksessä oli 1907 25 jäsentä. Iin yhdistyksissä oli siten 1906 tilastojen mukaan ainakin 220 jäsentä, joista naisia 64 eli 29 prosenttia.²⁾

Perä-Pohjolassa työväenyhdistysten kantavina voimina olivat tukkijätkät. Kemijärvelle työväenyhdistys perustettiin elokuussa 1905. Vaikuttavana tekijänä siellä oli suurille metsätyömaille muualta tullut työvoima. Jäseniä yhdistyksessä oli v. 1906 120, joista naisia 26.³⁾ Kuolajärvellä yhdistyksen syntytausta on sama kuin Kemijärvellä. Jäseniä maaliskuussa 1905 perustetussa yhdistyksessä oli v. 1906 oli huikeat 676, joista naisia oli 38. Kuolajärvelle syntyivät v. 1907 vielä Kursun, Saijan ja Vuorijärven yhdistykset. Kuolajärven yhdistysten jäsenmäärä romahti v. 1907 jo vajaaseen 200:een, koska Rovaniemellä toimivan Tukkipöytäisten Renkaan jäsenet kirjattiin nyt jäseniksi sinne eikä Kuolajärven yhdistykseen, kuten aluksi. Rovaniemen yhdistys perustettiin 1905. Joulukuussa 1906 perustetussa Rovaniemen Muurolan yhdistyksessä oli v. 1906 25 jäsentä ja v. 1907 perustetussa Rovaniemen Jautilan yhdistyksessä 57 jäsentä. Rovaniemeä kotipaikkanaan pitävän Pohjolan Tukkipöytäisten Renkaan jäsenmäärä oli ilmoituksen mukaan v. 1908 546. Jos Rovaniemen yhdistyksiin otetaan lukuun vain sen omat jäsenet - ei siis Renkaan jäseniä - luvut jäävät vaatimattomiksi: v. 1907 206, joista naisia 32. Vuonna 1908 oli Rovaniemen yhdistysten yhteinen jäsenmäärä 164 ja v. 1910 enää 110.⁴⁾

Simoon syntyi Kallion sahalle työväenyhdistys Vihuri 17.12.1905. Vuonna 1906 siinä oli 86 jäsentä, joista 8 naista. Sen jäsenmäärä oli v. 1907 142, mutta alkoi sen jälkeen laskea. Simon Simonkylään joulukuussa 1906 perustetussa yhdistyksessä ilmoitettiin 1907 olevan 23 jäsentä. Simoon perustettiin v. 1906 vielä Aseman ty ja v. 1907 Simojoen ty ja Jokikylän ty. Simon yhdistyksissä oli enimmillään 220 jäsentä.⁵⁾

Tervolaan perustettiin ensimmäinen yhdistys tammikuussa 1906. Siinä oli perustamisvuonna 210 jäsentä, joista naisia peräti 38 %. Vuonna 1907 Tervolaan perustettiin vielä Tie- ja vesirakennusosasto 24:n yhdistys, jossa oli 1907 79 jäsentä, ja Ylipaakkolan ty, jossa v. 1908 oli 26 jäsentä. Vuonna 1910 ilmoitettiin vielä Loueputaan ty, jossa oli 49 jäsentä.⁶⁾

Kuivaniemelle v. 1907 perustetussa yhdistyksessä oli perustamisvuonna 88 jäsentä, heistä naisia 28. Kuusamoon tammikuussa 1907 perustetussa yhdistyksessä oli perustamisvuonna 61 jäsentä, joista naisia 13. Jäsenmäärä nousi v.

1 Rytönen Raili 1989 s. 330.

2 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

3 Kuosmanen Risto 1978 s. 28-35; Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

4 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36; Ahvenainen Jorma 1970 s. 444-448.

5 Siipola Markku 1986 s. 162-163; Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

6 Sirola Yrjö 1906 s. 2-36.

1908 72:een ja putosi v. 1910 20:een. Kuusamon sivukylille perustettiin v. 1910 kaksi yhdistystä, Alakitkan ja Alasuolijärven yhdistykset, joiden yhteinen jäsenmäärä oli silloin 33. Pudasjärven Siurualle, jossa oli sahateollisuusperua, perustettiin työväenyhdistys 1909. Samoihin aikoihin ilmoitettiin perustetuksi Pudasjärvelle vielä Pudasjärven ty, Kynkään ty ja Lehtovaaran ty, mutta ne eivät toimineet. Ainoastaan Siuruan ty ilmoitti jäsenmääränsä v. 1910 ja se oli 10 henkilöä. Taivalkosken työväenyhdistys perustettiin 1909. Senkin toiminta oli kituvaa eikä siitä tältä ajalta ole tietoja.¹⁾

Varhaisimmin työväenyhdistykset syntyivät rannikkoseudulle rautatien varrelle ja jokisuille ja ne perustettiin rautatietyömaiden mukana tulleen työväen ja sahatyöväen toimesta. Aktiivisin joukko olivat sahatyöläiset, kuten myöhemmin työriitoja käsiteltäessä tarkemmin osoitetaan. Vilkkaimmat työväenliikkeen keskuskeskukset olivat Kemian ja Tornion kaupungit ja saha- ja uittotyöväen keskuskeskukset, jokisuupaikkakunnat Haukipudas, Ii, Kuivaniemi, Simo, Kemian mlk ja Alatornio. Kolmas työväenliikkeen tukialue on Kemijärven-Kuolajärven alue, jossa oli metsätyöläisiä ja muualta tullutta väkeä runsaasti.

Työväenyhdistyksistä jokseenkin "puhdas" alue oli Koillismaa: Kuusamo, Taivalkoski, Pudasjärvi, Kiiminki ja Ylikkiiminki.

Kun edellä esitetyn työväenyhdistysten syntyhistorian valossa katsoo tätä aluetta, ei siellä suuria saha- ja tukkityömaita eikä muitakaan teollisuuspaikkoja ollut. Iijokilaaksossa oli ollut ja edelleen oli pieniä lähinnä kotitarvesahoja, joissa ei juuri käytetty vierasta työvoimaa. 1800-luvun jälkipuoliskolla toimineet sahat Pudasjärven Siurualla (1881-1891), Pudasjärven Petäjäkankaalla (1878-1899), Pudasjärven Kynkällä (1784-1860-l), Pudasjärven Timosessa (1831-1880-l) olivat lakanneet, niin että ainoastaan Pudasjärven Hirvaskosken saha toimi (1837-1916).²⁾ Kuusamo taas oli latvavesialuetta, jonka vedet laskivat osin länteen Iijokeen, pääosin kuitenkin itään Koutajoen vesistöön, joka oli kokonaan eri "työvoima-alue" kuin muu Pohjois-Suomi. Kuusamon seudulla urakoivat etupäässä ruotsalaiset tukkiyhtiöt, osin venäläisetkin, osin paikalliset yrittäjät, jotka paikkakuntalaisten käsityksen mukaan maksoivat hyviä palkkoja. Työläköt olivat erittäin harvinaisia. Sosialismille ei ollut sellaisia "pesäpaikkoja" kuin Perä-Pohjolassa ja Pohjanlahden rannikolla.³⁾ Myöskään maatyöläisten ja maattomien ongelmat eivät jaksaneet nousta niin voimakkaasti esille, että ne olisivat olleet sosialismin suuri käyttövoima. Maanviljelys ei ollut niin merkittävä elinkeino kuin eteläisessä vaalipiirissä ja rannikolla. Niinpä ainoa torppareiden ja mäkitupalaiisten v. 1908 perustama työväenyhdistys, Kiimingin torpparien ja mäkitupalaiisten osasto, oli sekin vähävoimainen ja toiminnaltaan laimea.⁴⁾

Pohjoisessa vaalipiirissä vallitsi sortokaudella vahva perustuslaillinen ilmapiiri. Laittomiksi katsotut kutsuntalakot onnistuivat lähes täydellisesti, kun kuntakokoukset ja kuntalaiset olivat jokseenkin yksimielisesti lakkajien takana. Sääty-yhteiskunnan aikainen valtiopäivämies ja yksikamarisen eduskunnan nuorsuomalainen kansanedustaja (1907-14) P. Aulin eli Pekka Ahmavaara liistä

1 Rytkönen Raili 1989 s. 139, 329; Sirola Yrjö 1906 s. 2-26.

2 Rytkönen Raili 1989 s. 139.

3 Ervasti Seppo 1978 s. 556-568; Kyllönen Matti 1967 s. 90-96.

4 Rytkönen Raili 1989 s. 330.

joutui maasta karkotetuksi yhdessä rehtori Mauno Rosendalin ja tuomiorovasti A. V. Vallinin kanssa. Poliittisen ilmaston muotoutuessa yksikamarisen eduskunnan ensimmäisten vaalien alla porvarillisten puolueiden asema oli maaseudullakin vahva. Väestö suuntautui voittopuolisesti suomalaiseen puolueeseen ja voimistuvasti maalaisliittoon. Raili Rytkönen arvelee, että ainakin Iijokilaaksoissa maalaisliittoon suuntautumista edesauttoivat myös nuorisoseurat ja osuustoimintaliike sekä lestadiolaisuus, joka sanoutui selvästi irti sosialismista.¹⁾ Työväenliikkeen asema oli maaseudulla jokseenkin tukala.

Tämä sosialismille epäedullinen ilmasto näkyy myös tilastoissa. Paljonko sitten jäseniä oli, on vaikea tarkkaan sanoa, koska lähteiden kesken esiintyy heilahteluja eikä kaikista yhdistyksistä ole tietoja. Pohjoisen vaalipiirin kaupunkien yhdistyksissä oli SDP:n laatimien tilastojen mukaan v. 1906 476 jäsentä, v. 1908 218, 1908 170 ja 1910 107 jäsentä. Maalaiskuntien yhdistyksissä oli v. 1906 2247, v. 1907 1973, 1908 2359 (A. Laakkosen tilaston mukaan 2007) ja 1910 1153 jäsentä.²⁾ Suunta on siis selkeästi laskeva, vaikka yhdistysten määrä lisääntyi. Toiminta oli monin paikoin lamautunut, kuten v. 1910 piirikokouksessa todettiin.³⁾

Lapin vaalipiiri

Lapin vaalipiirissä työväenyhdistysten perustaminen tapahtui myöhemmin. Vaalipiirin ensimmäinen yhdistys syntyi 14.10.1906 Sodankylään. Siinä oli v. 1906 81 jäsentä, joista naisia oli 18. Vuonna 1908 jäseniä oli enää 31 ja v. 1910 jäsenmäärää ei enää ilmoitettu. Toinen Lapin yhdistys perustettiin v. 1910 Kittilään. Jäseniä oli silloin 11, joista yksi nainen.⁴⁾

Järjestäytynyt työväenliike tuli tutkittavana aikana vain näihin kahteen kuntaan, joista kummastakin tuli punainen. Vaikka sosialismille olisi ollut Lapissa laajasti hyvät edellytykset, ei Lapin kunnissa tänä aikana sosialismi saanut vielä sellaista kannatusta kuin olisi odottanut. Eräs luonnollinen selitys kannatuksen vähäisyyteen on se, ettei työväenliikkeen agitaatio ehtinyt tänä aikana Lapin perukoille. Keskityttiin suuriin tukkityökeskuksiin, Sodankylään ja Kittilään muun Lapin jäädessä vielä vähälle huomiolle. Siellä missä työtä tehtiin, saatiin tuloksia ja kylvö nousi oralle. Tämä pätee laajasti ottaen koko Pohjois-Suomeen. Kylvöä tehtiin siellä, missä jyvien uskottiin itävän. Yleensä kylvö tuotti satoa, mutta paljon meni siemeniä myös tien oheen: monet perustetut yhdistykset kuolivat pian.

1 Rytkönen Raili 1989 s. 321-336.

2 TA Sos.dem.-puolueen tilastot 1906 ja A. Laakkosen tilastot.

3 TA Sos.dem.-puolueen piirikokousptk Kemissä 17-18.4.1910.

4 TA Sos.dem.-puolueen tilastot ja A. Laakkosen tilasto v. 1908.

TYÖVÄENYHDISTYKSET JA NIIDEN JÄSENMÄÄRÄT OULUN LÄÄNISSÄ VUOSINA
1907-1910 SOS. DEM. PIIRIEN TILASTOJEN MUKAAN

Työväen- yhdistys	per.	liitt. SDP:hen	jäsen. 1907			jäsen. 1908			jäsen. 1910		
			m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
Eteläinen vaalipiiri											
KAUPUNGIT											
OULU											
Oulun ty	1886	1899	-	-	1448	787	269	1056	267	112	379
VR:n Konep.ty	1906	1906	-	-	46	-	-	-	48	-	48
Toppilan nais.	1908	1908	-	-	-	-	20	20	-	-	-
Koskelan Valo	1908	1908	-	-	-	49	-	49	-	-	-
RAAHEN ty	1891	1906	56	41	97	72	31	103	559	32	591
KAJAANIN ty	1895	1904	120	15	135	114	13	127	128	11	139
KAUPUNGIT YHTEENSÄ					1726	1022	333	1355	1002	155	1157
MAALAISKUNNAT											
SIEVIN ty	-	1907	-	-	24	16	4	20	11	4	15
YLIVIESKA											
Ylivieskan ty	1901	1906	-	-	-	67	23	90	30	-	30
Perkauksen ty	1905	1906	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ALAVIESKAN ty	-	-	-	-	-	92	52	144	-	-	-
KALAJOKI											
Kalajoen ty	1905	1906	164	38	202	147	52	199	70	30	100
Perkauksen ty	-	1906	-	-	28	-	-	-	-	-	-
Mannisen ty	-	1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-
OULAISTEN ty	1906	1906	-	-	60	-	-	-	27	19	46
PYHÄJOKI											
Pyhäjoen ty	1907	1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yppärin ty	1907	1907	23	12	35	-	-	-	13	1	14
SALON PIT.											
Pattijoen ty	1907	1907	58	42	100	42	13	55	36	17	53
VIHANTI											
Vihannin ty	1907	1907	26	14	40	36	7	43	30	2	32
Kilpuan ty	1905	1906	70	35	105	-	-	-	10	6	16
RANTSILA											
Rantsilan ty	1906	1907	35	15	50	20	10	30	45	-	45
Mankilankylän ty	-	1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Savalojan ty	-	-	-	-	-	-	-	-	10	5	15
PAAVOLA											
Ylipään ty	1906	1906	12	8	20	-	-	-	-	-	-
Ruukin ty	1905	1906	123	37	160	10	5	15	50	-	50
Saarikosken ty	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	10
REVONLANDEN ty	1906	1906	25	15	40	-	-	-	-	-	-
SIIKAJOKI											
Siikajoen ty	1906	1906	12	3	15	8	7	15	20	15	35
Koivukannan ty	1907	1907	35	14	49	18	12	30	-	-	-
Karinkannan ty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
PYHÄJÄRVEN ty	1906	1907	39	24	63	20	15	35	-	-	-
REISJÄRVEN ty	1907	1907	50	35	85	25	15	40	15	12	27
HAAPAJÄRVEN ty	1905	1905	35	25	60	31	29	60	30	22	52

Työväen- yhdistys	per.	liitt. SDP:hen	jäsen. 1907			jäsen. 1908			jäsen. 1910		
			m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
NIVALA											
Nivalan kk ty	1905	1906	72	41	113	71	-	71	30	10	40
Sorjonkylän ty	-	-	-	-	-	-	-	-	9	10	19
HAAPAVESI											
Haapaveden ty	1903	1905	67	44	111	-	-	-	48	32	80
PULKKILAN ty	-	-	-	-	-	-	-	-	50	40	90
PIIPPOLAN ty	1905	1906	47	17	64	39	30	69	25	18	43
KESTILÄN ty	1906	1907	15	3	18	12	3	15	12	5	17
SÄRÄISNIEMI											
Venetheiton ty	1905	1907	15	-	15	10	10	20	15	2	17
Jaalangan ty	1908	1908	-	-	-	15	3	18	7	5	12
PALTAMO											
Paltamon ty	1907	1907	17	3	20	18	2	20	13	5	18
Kiehimän ty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mieslahden ty	-	-	-	-	-	-	-	-	8	7	15
Murtomäen ty	-	-	-	-	-	-	-	-	13	3	16
SOTKAMO											
Sotkamon ty	1907	1907	43	3	46	68	20	88	10	8	18
Naapurivaaran ty	1907	1907	41	4	45	24	12	36	28	4	32
KUHMON ty	1906	-	-	-	-	-	-	-	20	8	28
RISTIJÄRVEN ty	1907	1907	10	-	10	20	-	20	14	2	16
HYRYNSALMI											
Oravivaaran ty	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	14
SUOMUS-											
SALMEN ty	1906	1907	-	-	-	-	-	-	-	-	-
UTAJÄRVEN ty	1906	1907	-	-	-	15	10	25	20	8	28
MUHOS											
Muhoksen ty	1906	1906	-	-	107	70	63	133	68	34	102
Kylmälänkylän ty	-	-	-	-	-	-	-	-	12	7	19
TEMMES											
Temmeksen ty	1902	1907	-	-	-	18	12	30	25	18	43
Alatemmeksen ty	1907	1907	24	26	50	33	27	60	19	14	33
LIMINKA											
Limingan ty	1898	1902	100	45	145	100	30	130	53	39	92
Virkkulan ty	1907	1908	-	-	-	14	4	18	5	-	5
KEMPELEEN ty	1901	1903	45	35	80	25	10	35	40	25	60
OULUNSALON ty	1906	1907	50	15	65	35	30	65	30	28	58
OULUN MLK											
Koskelänkylän ty	-	-	-	-	-	-	-	-	80	-	80
Ty Aura	-	-	-	-	-	-	-	-	41	9	50
Ty Jyrä	-	-	-	-	-	-	-	-	29	22	51
TY Raivaja	-	-	-	-	-	-	-	-	20	15	35
MAALAISKUNNAT YHTEENSÄ					2025	1629			1671		

Työväen- yhdistys	per.	liitt. SDP:hen	jäsen. 1907			jäsen. 1908			jäsen. 1910		
			m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
Pohjoinen vaalipiiri											
KAUPUNGIT											
KEMI											
Kemin ty	1887	1903	60	20	80	70	68	138	40	30	70
SRL:n Kemin piiriosasto	-	-	-	-	-	-	-	-	9	3	12
TORNIO											
Tornion ty	1906	1906	28	14	42	21	11	32	15	10	25
Röytän ty	-	-	-	-	96	-	-	-	-	-	-
KAUPUNGIT YHTEENSÄ					218	91	79	170	64	43	107
MAALAISKUNNAT											
KIIMINGIN torpp.											
ja mäkit.os.	1908	1908	-	-	-	32	26	58	23	15	38
HAUKIPUDAS											
Haukiputaan kk:n ty	-	1906	-	-	-	33	15	48	14	7	21
Martinniemen ty	1905	1906	67	27	94	48	26	74	39	26	65
Pateniemen ty	1905	1906	98	18	116	60	28	88	50	23	73
II											
Iin (Etelä-Iin) ty	1906	1906	35	5	40	60	8	68	29	13	42
Pohjois-Iin ty	1906	1907	65	35	100	50	30	80	17	5	22
Piikkiön ty	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Olhavan ty	1906	1906	-	-	25	24	10	34	12	3	15
Ylirannan ty	1907	1908	-	-	-	50	23	73	16	11	27
Pirttitörmän ty	1907	1908	-	-	-	40	5	45	9	4	13
Karjalankylän Ylipään ty	-	-	-	-	-	-	-	-	25	11	36
KUIVANIEMEN ty	1907	1907	60	28	88	-	-	-	9	5	14
PUDASJÄRVEN											
Siuruan ty	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	10
KUUSAMO											
Kuusamon kk:n ty	1907	1907	48	13	61	54	18	72	13	7	20
Alakitkan ty	-	-	-	-	-	-	-	-	9	2	11
Alasuolijärven ty	-	-	-	-	-	-	-	-	16	6	22
KUOLAJÄRVI											
Kuolajärven ¹⁾ ty	1905	1906	102	23	125	122	25	147	39	10	49
Kursun ty	1907	1907	32	10	42	20	5	25	-	-	-
Saijan ty	1907	1908	38	16	54	40	22	62	-	-	-
Vuorikylän ty	1907	1908	-	-	-	5	-	5	-	-	-
KEMIJÄRVEN ty	1905	1906	48	6	54	50	8	58	30	4	34
ROVANIEMI											
Rovaniemen kk:n ty	1905	1907	97	15	112	102	18	120	59	4	63
Jaatilan ty	1907	1907	47	10	57	26	4	30	31	16	47

1 Hannu Heinänen mukaan (1993 s. 201) Kuolajärven ty perustettiin ensimmäisen kerran jo huhtikuussa 1904. Se liittyi Finlands Svenska Arbetareförbundetiin heinäkuussa 1904 ja sos. dem. puolueeseen maaliskuussa 1905. Tässä käytetyissä sos. dem. puolueen tilastoissa se on siis puolueeseen liittymisestään lukien.

Työväen- yhdistys	per.	liitt. SDP:hen	jäs. 1907			jäs. 1908			jäs. 1910		
			m	n	yht.	m	n	yht.	m	n	yht.
Murolan ty	1906	1907	30	7	37	11	3	14	-	-	-
Pohjolan Tukkiyöl. Rengas	1906	1907	-	-	-	546	-	546	-	-	-
TERVOLA											
Tervolan kk:n ty	1906	1906	-	-	54	70	30	100	14	1	15
S:n Tie- ja vesir. os. 24	1907	1907	75	4	79	-	-	-	-	-	-
Ylipaakkolan ty	1907	1907	-	-	-	26	-	26	-	-	-
Loueputaan ty SIMO	-	-	-	-	-	-	-	-	41	8	49
Kallionsahan ty	1905	1906	125	17	142	105	7	112	26	4	30
Simonkylän ty	1906	1906	21	2	23	41	12	53	14	2	16
Simo-Joen ty	1907	1907	46	9	55	-	-	-	-	-	-
Jokikylän ty	1907	1907	-	-	-	24	5	29	12	2	14
Aseman ty KEMIN MLK	1906	1906	-	-	-	11	3	14	-	-	-
Maalaisk. ty	1906	1906	60	48	108	35	25	60	30	26	56
Karjalahden ty	1906	1906	19	4	23	18	10	28	32	11	43
Karihaaran ty	1905	1906	-	-	99	40	5	45	-	-	-
Laitakarin ty	1908	1908	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Torpp. ja mäkitupal. os.	-	-	-	-	-	-	-	-	26	2	28
Taivalkosken ty ALATORNIO	-	-	-	-	-	-	-	-	15	8	23
Alatornion ty	1905	1907	50	8	58	24	10	34	15	8	23
Kaakamon ty	-	-	-	-	-	-	-	-	60	23	83
Röytän ty	1905	1906	51	34	85	64	30	94	50	24	74
Kuusiluodon ty	1906	1907	98	48	146	-	-	-	-	-	-
Arpelan ty	1905	1907	-	-	96	24	10	34	18	7	25
Vojakkalan ty YLITORNIO	1908	1908	-	-	-	23	10	33	18	12	30
Alkkulan ty	1908	1908	-	-	-	38	12	50	17	5	22
MAALAIKUNNAT YHTEENSÄ						1973		2359			1153

Lapin vaalipiiri

KITTILÄ

Kalliokylän ty	-	-	-	-	-	-	-	-	10	1	11
SODANKYLÄN ty	1906	1906	60	15	75	27	4	31	-	-	-

VAALIPIIRI YHT.

			60	15	75	27	4	31	10	1	11
--	--	--	----	----	----	----	---	----	----	---	----

1.4 Työväenyhdistykset ja poliittinen aktiivisuus

Edistivätkö työväenyhdistykset SDP:n kannatuksen kasvua? Oliko esim. äänestysaktiivisuus korkeampi niissä kunnissa missä oli työväenyhdistys verrattuna kuntiin, joissa sitä ei ollut? Oliko työväenyhdistysten jäsenmäärällä yhteyttä punaisuuden asteeseen? Sijaitivatko työväenyhdistykset juuri niissä kunnissa, joista tuli sosialistisia? Ja päin vastoin, esiintyikö punaisuutta siellä missä työväenyhdistyksiä ei ollut?

Vastauksia näihin kysymyksiin etsitään oheisen taulukon perusteella, jossa työväenyhdistyksiä peilataan vuoden 1907 vaalitulokseen. Vuosi 1907 sopinee vertailuvuodeksi parhaiten siksi, että suurlakon jälkimainingit olivat silloin vielä voimakkaat ja yhdistyksiä oli perustettu ja edelleen perustettiin runsaasti ja olivathan vuodet 1905-07 poliittisen innostuksen voimakkainta aikaa. Niissä tapauksissa, joissa paikkakunnalla ei vielä työväenyhdistystä ollut tai jäsentietoja muuten ei ollut käytettävissä, on käytetty lähinnä seuraavan vuoden jäsenlukuja.

Työväenyhdistys toimi kolmea poikkeusta lukuunottamatta jokaisella sellaisella paikkakunnalla, joissa sosialismin kannatus oli vaalipiirin keskitasoa voimakkaampaa. Nämä poikkeukset olivat Kajaanin maalaiskunta ja Tyrnävä eteläisessä vaalipiirissä ja Kolari Lapin vaalipiirissä. Kajaanin maalaiskunnan jäseniä toimi aluksi Kajaanin yhdistyksessä, kuten on todettu, joten he olivat sosialistisen valistuksen vaikutuspiirissä. Tyrnäväläiset olivat taas tiiviissä yhteistyössä Oulun työväenliikkeen kanssa. Kolarikin oli aatteen vaikutuspiirissä, sillä tukkiliikkeen mukana aate tuli, ja vaikka yhdistystä ei vielä ollutkaan, sosialismi oli kolarilaistenkin ulottuvilla.

Työväenyhdistysten merkitys sosialismin leviämislle ja kannatukselle vaaleissa on siten tämän mukaan kiistaton. Tämä kuva vahvistuu, kun työväenyhdistysten ja SDP:n jäsenten - työväenyhdistysten jäsenet olivat ensimmäisten vaalien aikaan jo poikkeuksetta myös SDP:n jäseniä - määrää verrataan vaaleissa äänestäneiden määrään. Eteläisessä vaalipiirissä Oulun ty:n jäsenten määrä oli 33.1 % äänestäneiden määrästä ja vaaleissa SDP sai 51.4 % äänistä. Kajaanissa vastaavat luvut olivat 20.6 % ja 33.0 %. Voitaneen sentään pitää jokseenkin varmana, että järjestäytyneet äänestivät vaaleissa omaa puoluettaan. Kun vielä otetaan huomioon, että naisia oli yhdistysten jäsenistä enintään 20 %, ja kun luultavasti vaimo varsin usein äänesti miehensä lailla, päästään esim. Oulussa reilun kolmanneksen jäsenyydellä reilun 50 % vaalikannatukseen. Puolueuskollisuus on tämän mukaan varsin selkeä. Puolueen menestys vaaleissa näyttää rakentuneen tämän mukaan keskeisesti juuri jäsenistön varaan.

Eteläisen vaalipiirin maalaiskunnissa linja on sama. Porvarillisiksi jääneissä kunnissa työväenyhdistysten jäsenmäärä suhteessa äänestäneiden määrään jäi alhaiseksi. Poikkeuksia olivat Alavieska ja Kalajoki, joista varsin korkeasta työväenyhdistysten jäsenmäärästä huolimatta ei tullut punaisia kuntia, joskin Kalajoen SDP:n kannatus oli varsin lähellä vaalipiirin keskiarvoa.

Salon pitäjässä puolueen ja työväenyhdistysten jäsenmäärä suhteessa äänestäneisiin oli korkea, mutta SDP:n kannatus jäi vaaleissa 1907 11.1 %:iin. Myöhemmissä vaaleissa kannatus oli jo odotuksenmukainen ja nousi yli vaalipiirin keskitason. Yhdistysten jäsenmäärät olivat korkeita suhteessa äänestäjien määrään myös Paavolassa, Revonlahdella, Pulkkilassa ja Oulun ympäristökun-

nissa Muhoksella, Temmeksellä, Limingassa, Kempeleessä, Oulunsalossa ja Oulun mlk:ssa. Oulun säteily ympäristöön on näkyvä. Oulun kaupunki ympäristökuntineen oli jo ensi vaaleista lähtien vaalipiirin punaisinta aluetta.

Tähän kannattaa lisätä, että paitsi paikalliset maaseudun maatalousongelmat, alueen punaisuutta kasvattavasti vaikutti se, että Oulusta joutui jo 1880-luvulta lähtien muuttamaan köyhää väestöä naapurikuntiin, koska tonttien hinnat kaupungissa nousivat 1880-luvulta vuoteen 1914 jopa 3-4 -kertaisiksi. Tämä nosti asuntokustannukset köyhälle väelle usein ylivoimaisiksi ja kiihdytti muuttohalukkuutta.¹⁾

Pohjoisessa vaalipiirissä havainnot ovat samat. Kemin-Tornion seutu oli ydinaluetta niin yhdistysten lukumäärien kuin jäsenmäärienkin suhteen ja siellä oli myös vahvin SDP:n kannatus. Tähän alueeseen kuului läheisesti koko rannikko ja radanvarsi Ouluun saakka. Punainen vyöhyke jatkui Kemistä Kemijokisuun yläpuolelle, mutta jätti Rovaniemen väliin. Punaisuus voimistui taas Kemijärvellä ja saavutti koko vaalipiirin "punakeskuksen" Kuolajärvellä. Kuolajärven yhdistysten jäsenmäärä oli v. 1907 peräti 32 % äänestäneiden määrästä. Kun tähän kolmannekseen lisätään vaimoja ja muita jäsenistön perheenjäseniä tai muita vaikutuspiirissä olevia, Kuolajärven saama huikea SDP:n kannatus 55 % selittyy. Jäsenistön puolueuskollisuus tulee osoitetuksi, vaikka otetaankin huomioon se, että varmaankaan kaikki työväenyhdistysten jäsenet eivät äänestäneet Kuolajärvellä. Olivathan mm. Pohjolan Tukkiyöläisten Renkaan jäsenet liikkuvaa väkeä ja heidät kirjattiin sittemmin Rovaniemen yhdistyksen jäseniksi. Mutta kuten väkilukutilastoista toisaalla ilmenee, Kuolajärven henkikirjoitettu väestö ja äänestäjäkuntakin kasvoi huomasti vuosisadan alussa. Sen mukaan uusi muuttoväestö kotiutui, usein avioitui ja siten äänestikin uudella asuinpaikkakunnallaan ja juurtui sinne. - Näin kävi mm. Kemijärvellä, jossa puolentoistasataa kruununtorpparia ja mäkitupalaista pääsi v. 1906 itsenäisen tilallisen asemaan.²⁾ Tämä selittää osittain sen, ettei sosialistinen radikalismi saanut niin suurta sijaa kuin Kuolajärvellä, missä isojako oli kesken ja maattomien ja kruununtorpparien asema oli edelleen uhanalainen.³⁾

Se Rovaniemen tilanne, että työväenyhdistyksen jäsenmäärä on korkea, mutta SDP:n kannatus alhainen, selittyy sillä, että "Renkaan" jäsenet olivat valtaosin muukalaisia eivätkä äänestäneet Rovaniemellä. Kun "Renkaan" toiminta laantui, Rovaniemen työväenyhdistyksen jäsenmäärä romahti äänestystuloksen edellyttämään tasoon.

Koillismaan kunnissa, missä työväenyhdistyksiä oli vähän tai ei lainkaan, oli SDP:n kannatuskin alhainen, siis odotuksen mukainen.

Kainuussa taas sosialismin kannatus ei vielä noussut sille tasolle, mihin se myöhemmin kohosi. Tämä selittyy ainakin osaksi siten, ettei työväenliikkeen toiminta virinnyt Kainuussa niin varhain kuin läänin länsiosissa. Voidaan tehdä se johtopäätös, että Kainuun kannatusluvut vaaleissa jäivät näissä alkuaan vaaleissa Kajaanin ja Kajaanin maalaiskuntaa lukuunottamatta vaatimattomaksi siksi, että sosialidemokraattien toiminta ei ollut koko maakunnassa

1 Hautala Kustaa 1976 s. 240.

2 Kuosmanen Risto 1978 s. 31-32.

3 Kyllönen Matti 1975 a 208-211; Kuolajärven kruununtorpparien asemassa tapahtui parantumista 1910 tilojen päästyä itsenäisiksi (tästä ks. Heinänen Risto 1993 s. 140-143).

päässyt vielä kunnolla vauhtiin.

Lapin vaalipiirissä työväenyhdistysten jäsenmäärä suhteessa äänestäneisiin oli korkea 14.2 %, Kittilässä paljon alempi, vain 1.9 %, Sodankylässä jäsenmäärä oli jopa korkeampi kuin vaalikannatus. Tämä selittyy alhaisella äänestysprosentilla, joka oli Pohjois-Suomen heikoin, vain 27.8 %. Joka tapauksessa Lapissakin työväenyhdistykset osaltaan aktivoivat äänestämään.

Näin voidaan osoittaa, että työväenyhdistykset lisäsivät äänestysaktiivisuutta. Äänestysprosentti oli korkea kaikissa niissä Oulun läänin kaupungeissa, missä työväenyhdistykset toimivat. Äänestysaktiivisuus oli korkeampi kaupungeissa kuin maaseudulla. Korkea äänestysprosentti kaupungeissa selittyy tietenkin myös maaseutua vaivattomammilla olosuhteilla. Kaupungeissa oli myös aatteellinen harrastustoiminta, samoin työväenaate, vanhempaa. Työväenyhdistyksissä ja muissa poliittisissa järjestöissä aktivoi ihmisiä ja sai aikaan poliittista kilpailua.

Vastaavia havaintoja voidaan tehdä maaseudulla. Oulunsalossa saavutettiin v. 1907 huikea lähes 88 % äänestysprosentti, Kalajoella 81 %, Haukiputaalla ja Iissä 72 % . Kaikissa näissä oli työväenyhdistys, useitakin, ja etenkin kahdella viimeksi mainitulla paikkakunnalla oli voimakkaita poliittisia vastakohtaisuuksia. Sama havainto on tehtävissä Kemin-Tornion alueella. Näyttääkin siltä, että voimakas poliittinen vastakohtaisuus ja kilpailu porvarien ja työväestön kesken lisäsi äänestysintoa. Samaan suuntaan on vaikuttanut työväestön voimakas ammatillinen järjestäytyminen. Mutta näin ei käynyt kaikkialla. Rovaniemellä jäi äänestysprosentti hyvin alhaiseksi (37 %). Matala se oli Kuolajärvelläkin (41 %), vaikka siellä ei ainakaan ollut puutetta agitaatiosta ja toimeliaisuudesta. Pikemminkin näyttää siltä, että muualta tulleiden kova touhuaminen ja "vallankumouksellisuus" väsytti paikalliset ihmiset. Pohjoissuomalaiselle perusväestölle tällainen "vouhotus" oli vierasta, ja liika intoilu kääntyi sosialismia itseään vastaan.

Syrjäseutujen heikkoon äänestysvilkkauteen vaikuttivat luonnollisesti huonot kulkuyhteydet ja usein toistuvat vaalit, jotka väsyttivät ihmiset ja heikensivät maassa yleisestikin uskoa parlamentarismiin voimaan, kun nähtiin, ettei Venäjän hallitusvalta antanut sille paljoakaan arvoa.¹⁾

1 Apunen Osmo 1987 s. 237-240, 247-251.

TYÖVÄENYHDISTYSTEN JÄSENMÄÄRIEN SUHDE ÄÄNESTYSVILKKAUTEEN JA
SDP:N KANNATUKSEEN VUONNA 1907

Kunta	ty:n jäseniä kunnassa	äänestä- neitä	äänestys %	ty:n jäseniä äänestäjien määrästä %	SDP:n kann. vaaleissa %
Eteläinen vaaliipiiri					
1. OULU	1494	4514	59.2	33.1	51.4
RAAHE	97	760	65.2	12.8	16.8
2. KAJAANI	135	654	78.2	20.6	33.0
KAUP. KESKIM.			61.6	29.1	45.0
MAALAISKUNNAT					
SIEVI	24	1307	65.4	1.8	6.8
YLIVIESKA (v. 1908)	90	1993	77.9	4.5	19.2
ALAVIESKA (v. 1908)	144	905	75.5	15.9	17.7
KALAJOKI	230	1682	81.0	13.7	12.4
OULAINEN	60	1564	72.8	3.8	13.5
PYHÄJOKI	35	1085	58.2	3.2	9.6
3. SALON PIT. (PATTIJOKI)	100	584	57.9	18.2	11.1
2. VIHANTI	145	741	63.9	19.6	32.6
RANTSILA	50	793	64.4	6.3	14.3
2. PAAVOLA	180	1197	62.4	15.0	38.6
2. REVONLAHTI	40	310	56.7	12.9	45.8
2. SIIKAJOKI	64	489	62.1	13.1	35.1
PYHÄJÄRVI	63	1626	66.1	3.9	6.5
REISJÄRVI	85	845	64.7	10.1	7.2
3. NIVALA	113	2145	75.0	5.3	18.6
2. HAAPAJÄRVI	60	1426	65.4	4.2	26.3
HAAPAVESI	111	1419	62.8	7.8	21.2
2. PULKKILA	90	512	67.5	17.6	48.9
3. PIIPPOLA	64	866	62.3	7.4	27.2
KESTILÄ	18	664	67.7	2.7	12.3
2. SÄRÄISNIEMI	15	876	59.1	1.7	24.8
PALTAMO	20	1257	66.2	1.6	11.5
2. SOTKAMO	91	2148	54.6	4.2	22.5
KUHMO (v. 1910)	28	960	31.6	2.9	18.0
3. RISTIJÄRVI	10	582	59.2	1.7	22.7
SUOMUSSALMI (ei tietoa)		1559	57.4	-	16.0
3. UTAJÄRVI (v. 1908)	25	854	49.8	1.9	11.1
2. MUHOS	107	999	60.7	10.7	30.2
2. TEMMES	50	228	56.0	21.9	40.4
1. LIMINIKKA	145	874	64.0	16.6	40.7
1. KEMPELE	80	370	70.6	21.6	56.2
1. OULUNSALO	65	456	87.9	14.3	60.5
1. OULUN MLK (v. 1910)	216	1464	66.4	14.7	67.5
MAAL. KESKIM.			62.9		22.0

Kunta	ty:n jäseniä kunnassa	äänestä- neitä	äänestys %	ty:n jäseniä äänestäjien määrästä %	SDP:n kann. vaaleissa %
Pohjoinen vaalipiiri					
2. KEMI	80	531	70.6	15.1	39.6
3. TORNIO	138	474	89.4	29.1	26.9
KAUP. KESKIM.			78.4		33.6
MAALAISKUNNAT					
2. HAUKIPUDAS	210	1442	71.8	14.6	40.9
1. II	165	1867	72.5	8.8	44.7
1. KUIVANIEMI	88	485	63.6	18.1	35.8
PUDASJÄRVI (v. 1910)	10	2361	67.0	0.4	1.6
KUUSAMO	61	2463	56.9	2.5	10.5
1. KUOLAJÄRVI	221	690	41.5	32.0	55.8
3. KEMIJÄRVI	48	1130	58.8	4.2	23.8
ROVANIEMI	174	1398	37.2	12.4	8.5
2. TERVOLA	133	741	56.1	17.9	52.7
2. SIMO	220	714	59.9	30.8	34.3
1. KEMIN MLK	230	1385	54.3	16.6	45.7
2. ALATORNIO	385	1679	59.7	22.9	41.1
YLITORNIO (v. 1908)	50	886	50.2	5.6	4.0
MAAL. KESKIM.			57.2		24.0
Lapin vaalipiiri					
3. KITTIILÄ	11	590	38.1	1.9	4.1
2. SODANKYLÄ	75	527	27.8	14.2	13.5
MAAL. KESKIM.			30.1		5.9

Lähteet: SVT Eduskuntavaalitulosta XXIX ja sos.dem. puolueen tilastot vuosilta 1906-1910.

Paikkakunnan nimen edessä oleva luku tarkoittaa punaisuuden astetta (1-3).

2 Ammatillisesti järjestäytynyt työväestö sosialismin kasvualustana

Teollisuus sijoittui vuosisadan vaihteessa Oulun läänissä pääasiassa rannikko-kaupunkeihin. Läänin kaupungeissa oli v. 1905 yhteensä 304 tehdasta ja niissä yhteensä 1812 työntekijää.¹⁾

Kaupunki	tehdaslaitoksia	työntekijöitä
Oulu	166	1055
Raahe	32	85
Kemi	36	443
Tornio	22	80
Kajaani	48	149
Yhteensä	304	1812

Maaseudulla oli kihlakunnittain teollisuutta v. 1905 seuraavasti.²⁾

Kihlakunta	teollisuuslaitoksia	työntekijöitä
Salo	80	1055
Haapajärvi	45	68
Oulu	34	959
Kemi	23	1306
Kajaani	16	31
Lappi	11	28
Yhteensä	209	3447

Teollisuus oli pääasiassa sahateollisuutta. Kaupunkien ohella teollisuutta oli jokisuiden asutuskeskuksissa ja radanvarsikunnissa.³⁾ Työntekijöiden määrä kasvoi nopeimmin Salon ja Oulun kihlakunnissa.⁴⁾ Suurimpia työpaikkoja olivat Kemissä Kemi Oy, Kajaanissa Kajaani Oy, Oulussa Åströmin nahkatehdas ja myöhemmin Oy Uleå Ab. Åströmässä oli v. 1899 568 työntekijää ja v. 1910 jo 774.⁵⁾ Teollisuus ja vahva sosialismi sijoittuivat samoille alueille.

2.1 Pohjois-Suomen ammattiosastot

Työtaistelut lisääntyivät maassamme suurlakon aikoihin. Soikkasen mukaan työtaisteluihin osallistui Suomessa v. 1904 3175 ihmistä, vuonna 1907 jo

1 SVT XVIII Teollisuustilastoa 22. Vuonna 1905. s. 18.

2 Sama s. 2, 5.

3 Hautala Kustaa 1976 s. 173. Snellman G. R. 1914 s. 4, 54-55.

4 SVT XVIII Teollisuustilastoa 22. Vuonna 1905. Jälk. osa s. 3.

5 Hautala Kustaa 1976 s. 173.

27950.¹⁾ Pohjois-Suomen lakoista ja ammattiosastoista käsitellään tässä keskeisiä. Oulussa Korkeasaaren sahalla oli v. 1902 lakko ja se päättyi työläisten voittoon. Saman vuoden lopulla ollut Oulun suutarien lakko nostatti kysymyksen yleisen lakkorahaston perustamisesta.²⁾ Oulussa olivat v. 1907 paikkeilla suurimmat seuraavat ammattiosastot: Åströmin nahkatehtaan ammattiosasto (179 jäsentä), kone- ja metallityöläisten ammattiosasto (150 jäsentä), palvelijain ammattiosasto (153 jäsentä), satulaseppien, suutarien, ajurien, nahkurien ja kirvesmiesten osastot, joissa oli yhteensä noin 200 jäsentä.³⁾ Oulussa lakot olivat varsin harvinaisia. Tähän oli eräänä syynä Oulun työväenyhdistyksen maltillisuus. Raappanan mukaan työväenyhdistyksen johtokunta kehotti mm. Åströmin nahkatehtaan työläisiä tarkoin punnitsemaan, ennen kuin ryhtyvät lakkoihin. Järjestäytymisaste ei Oulussa ollut korkea. Esim. Åströmin tehtaan runsaasta 700 työläisestä kuului v. 1907 paikkeilla ammattiosastoon vain noin neljännes.⁴⁾

Kemissä ammatillinen toiminta oli radikaalimpaa kuin Oulussa. Kemian lastaus- ja lossausyhdistys oli perustettu v. 1899, mutta se hajosi ja perustettiin uudelleen v. 1905. Siinä arvioitiin olleen v. 1910 paikkeilla noin 300 jäsentä. Laitakarin sahalla oli v. 1908 201 työntekijää. Heistä jokseenkin kaikki kuuluivat ammattiosastoon. Radikaalisuutta kuvaa, että Laitakarin ammattiosasto perusti v. 1906 "punakaartin", jonka tehtävänä oli ylläpitää kuria ja järjestystä sekä järjestää mielenosoituksia.⁵⁾ Lakkojen rahoittamiseksi Kemian työväenyhdistys verotti jäseniään 50 penniä viikossa. Pohjolan tukkityöläisten lakkojen aikana ammattiosastot ja työväenyhdistykset käyttäytyivät työnantajia ja maan laillista järjestysvaltaakin kohtaan hyvin röyhkeästi ja väkivaltaisesti.⁶⁾ Kaikki tämä on sopusoinnussa suurlakkotapahtumien kanssa. Radikaali pohjoinen ja maltillinen etelä selittyvät ammattiyhdistys- ja työväenyhdistystoiminnan erilaisen luonteen pohjalta.

Työväenyhdistykset ja ammattiosastot toimivat kiinteästi yhdessä. Kemiin perustettiin ammatillinen paikallisjärjestö v. 1907. Seuraavana vuonna siinä oli 7 osastoa ja niissä yhteensä 325 jäsentä.⁷⁾ Kemian ammatillinen järjestäytyminen oli nopeaa, sillä valtakunnallinen ammattijärjestö SAJ perustettiin v. 1907.⁸⁾

Pohjoisessa vaalipiirissä oli v. 1911 kaikkiaan kuusi ammattiosastoa, v. 1912 12 osastoa, joissa yhteensä 547 jäsentä. Sos. dem. puolueeseen kuuluvia jäseniä vaalipiiriin yhdistyksissä oli v. 1912 1653. Ammatillisesti järjestäytyneitä oli siten lähes puolet. Ammattiosastojen jäsenistä vain 9 prosenttia ei kuulunut sos. dem. puolueeseen, joten puolueen ote myös ammattijärjestöissä oli luja. Ammattiosastojen jäsenistä oli v. 1912 teollisuustyöväkeä 23 %, rakennustyöväkeä 3 %, maanviljelystyöväkeä 12 % ja muuta työväkeä 50 % sekä sellaista väkeä, joka itse ei ollut ansiotyössä, loput 12 %. Piirin alueella oli v. 1912 kaksi

1 Soikkanen Hannu 1961 s. 316.

2 Raappana Reino 1955 s. 105; Hautala Kustaa 1976 s. 579-580.

3 Raappana Reino 1955 s. 122; Hautala Kustaa 1976 s. 580.

4 Raappana Reino 1955 s. 123-124; Hautala Kustaa 1976 s. 612.

5 Silvennoinen Kari 1969 s. 56-58; Kempainen Kauko 1987 s. 68-71.

6 Silvennoinen Kari 1969 s. 42-43.

7 Silvennoinen Kari 1969 s. 63.

8 Oittinen R.H. 1953 s. 129.

torppariosastoa, yksi nuoriso-osasto ja kolme naisosastoa.¹⁾

Pohjoisen vaalipiirin tilastot osoittavat, että puolueen ote ammattiyhdistyksistä oli luja. Kurinalaisen johdon alle kuuluivat jokseenkin kaikki ammatitilat teollisuustyöläisistä maataloustyöläisiin ja sekatyöväkeen, osin jopa torppareihin. Vastaavia järjestäytymistietoja ei ole käytettävissä eteläisestä eikä Lapin vaalipiiristä, mutta tilanne lienee ollut niissä samansuuntainen. Näin Pohjois-Suomenkin ammattiyhdistysliikkeessä noudatettiin sitä sos. dem. puolueen v. 1907 asettamaa vaatimusta, että ammatillisessakin järjestäytymisessä on noudatettava luokkataistelun periaatetta ja että ammatillisesti järjestäytyneiltä edellytettiin myös poliittista järjestäytymistä. Vaikka päätöksen mukaan oli mahdollista jäädä puolueen ulkopuolelle - kuten piirin tilasto edellä osoittaa - oli tapana, että ammattiosaston jäsenet kollektiivisesti liittyivät osastonsa välityksellä puolueeseen.²⁾

Valistustyö ja joukkovoiman käyttö

Valistustyötä ja demonstraatioita voidaan mitata sos. dem. puolueen toimintatilastojen valossa. Vuoden 1906 ammatillisen ja työväenyhdistysten toimintatilaston mukaan ei ole helposti rajattavissa kummasta kulloinkin oli kysymys. Tämän tutkimuksen kannalta tällä ei ole oleellista merkitystä, sillä kumpikin toimintamuoto tähtäsi puolueen menestykseen. Koska tilastot ovat puolueen työntekijäin laatimia, on niihin suhtauduttava varauksin, koska laatijat pyrkivät osoittamaan toimintansa tuloksellisuutta. Työväenlaajen sisäistänyt henkilö toimi sekä ammatillisessa että aatteellisessa puolue toiminnassa. Sosialismista tuli innokkaimmille kannattajilleen eräänlainen uskonto tai ainakin uskonnon korvike ja elämän pääsisältö.³⁾

ERÄIDEN TYÖVÄENJÄRJESTÖJEN (TY:T JA AY:T) AKTIIVISUUS SDP:N TILASTON⁴⁾ MUKAAN VUODELTA 1906

Työväenyhdistys	jäseniä	yl.yhd. kok.	johtok. kok.	yleisötil. ja mielenos.	ilta-mia	torpp. os.	kirjasto nit. kpl	amm. os.	nais. os.	oma talo
-----------------	---------	--------------	--------------	-------------------------	----------	------------	-------------------	----------	-----------	----------

Eteläinen sos. dem. piiri

Haapavesi	32	13	15	4		1	123			x
Kalajoki	463	27	12	17	32			1	1	x
Kajaani		22	16	22	7			3	1	
Kestilä		8	2	5						
Kempele		16	8	5	30					
Liminka	250	17	12	4	18	1	60		1	x
Nivala		11	22	17	13		10			x
Oulu	1700	20	29	12	9		1813	10		x
Oulunsalo		15								

1 TA Oulun pohj. sos. dem. piirin kok. ptk. 1913 s. 3.

2 Oittinen R. H. 1953 s. 129-130.

3 Tästä ks. Norrena Leevi 1993 s. 304-309.

4 Sirola Yrjö 1906, tilastot.

Työväen- yhdistys	jäse- niä	yl.yhd. kok.	johtok. kok.	yleisö- til. ja mielenos.	ilta- mia	torpp. os.	kirjasto nit. kpl	amm. os.	nais. os.	oma talo
Oulainen			5	25	11					x
Paavola		1		1	1					
Ruukki		20		6	15					
Paltamo							20			
Ristijärvi										
Piippola		12	8	1	9					
Pyhäjärvi		2	3	6						
Raaha								2		
Revonlahti										
Pattijoki										
Säräisniemi		11	5		12					
Vihanti, Kilpua	40	12	8	1	21					
Ylivieska kk ja										
Ylivieska Perkaus		37	26	8	24					
Pohjoinen sos. dem. piiri										
Alatornio										
(kk, Kuusiluoto, Kaakamo, Röyttä)										
yhteensä	800	70	57	61	103		240			
Haukipudas										
(kk, Pateniemi, Martinniemi)										
yhteensä	220	25	33	26	46					x
Ii ja Pohjois-Ii										
yhteensä	220	10	10	3	7					x
Kemi	300	14	18	5	32		400	5		x
Kemin mlk										
(Karihaara, Karjalahti)										
yhteensä	300	40	29	27	58		500			x
Kemijärvi		12	10	19	17					
Kuolajärvi	700	12	7	7	2					
Rovaniemi										
(Muurola, Jaatila)										
yhteensä		1								
Simo, Vihuri		9	14	11	9					
Sodankylä		4	5							
Tervola		8	12	2	35					
Tornio		4	2	3						

Vaikka tilasto ei ole kattava, on se suuntaa antava. Voi päätellä, että mikäli toiminta oli vilkasta, tiedot luovutettiin. Tilasto kertonee siis yhdistysten toiminnan yleispiirteet. Elämä oli vilkkainta rannikkoseudun teollisuus- ja asutuskeskuksissa ja yleensä siellä missä työväenyhdistysten toiminnalla oli jo perinteitä. Kaupungeista Oulu, Kemi ja Tornio olivat vilkkaimman toiminnan alueita. Kajaanissakin oli vireää toimintaa, mutta Kainuun maaseudulla oli vielä hiljaista. Tämä kaikki on yhteydessä vaalimenestykseen.

Myös jokivarsilla oli työväen toimintaa. Kalajokivarressa oli perkaustyömaiden väki puhaltanut tuulta työväen purjeisiin. Yhdistysten kannalta oli heikkous, että työmaat olivat lyhytaikaisia ja työväenyhdistystenkin toiminta siksi aaltoilevaa. Jokivarsista Perä-Pohjolassa Haukiputaalta ylöspäin aina Kuolajärvelle oli vilkasta.

Edelleen voi havaita, että siellä missä oli runsaasti erilaisia mielenosoituksia ja muita demonstraatioita, oli SDP:n vaalimenestyskin hyvä. Myös kirjastot, omat toimitilat jne. osoittivat toiminnan voimaa ja pysyvyyttä. Suurissa asutuskeskuksissa työväenyhdistyksillä oli varsin monipuolista kulttuuritoimintaa. Oulun yhdistyksessä oli soittokunta, näyttämö- ja laulutoimintaa. Kemlin kaupungin yhdistyksessä oli soittokunta.

Myös ammattiosastot ovat lujittaneet työväen poliittista asemaa. Mm. Oulussa, Kemissä, Kajaanissa, Kalajoella, Limingassa ja Raahessa oli ammattiosastoja. Jokunen naisosastokin oli Pohjois-Suomen alueella. VR:n ammattiosasto, konepaja, toimi Oulussa varsin aktiivisesti. Kemlin kaupungissa oli tie- ja vesirakennuslaitoksen ammattiosasto.¹⁾ SDP:n vaalikannatusta tuli näistä ammattiryhmistä.

Toiminta vilkastui edelleen vuosina 1907 ja 1908, mutta vastaavia tietoja ei ole kootusti käytettävissä. Pohjoisesta sos. dem. piiristä vuodelta 1908 oleva toimitsija A. Laakkosen laatima tilasto kertoo, että työväentaloja oli piirissä jo 22. Näytelmäseuroja oli 10, voimisteluseuroja 4, puhujaseuroja 17, käsityöseuroja 1, soittokuntia 2 ja laulukuntia 2. Puhujaseuroja oli Kemissä 1, Kuolajärvellä 2, Iissä 3, Haukiputaalla 2, Kuusamossa 1 ja Kuivaniemellä 1.²⁾ Tämä osoittaa, että agitaatioon ja valistukseen pantiin painoa ja myös tuloksia näkyi. Agitaation paikoittaista rajuutta kuvaa, että vuonna 1908 tuomittiin Rovaniemellä Pohjolan tukkityöläisten renkaan jäsenistä 4 henkilöä yhteensä 270 päivän mittaisiin vankeusrangaistuksiin. Kemijärvellä tuomittiin samana vuona yksi agitaattori 60 päivän vankeuteen.³⁾

Työolot olivat etenkin metsätyömailla puutteelliset, mm. asumisolot epäinhimilliset ja ruokakin usein puutteellista.⁴⁾ Sosialismi sai työmaista oivallisen työkentän.

2.2 Pohjolan Tukkiyöläisten Rengas

Sosialismin erääksi ydinjoukoksi Pohjois-Suomessa nousivat saha- ja tukkiyöläiset. Siksi on syytä tarkastella Pohjois-Suomen suurimpia alan työmaita ja niissä ilmenneitä lakkoliikkeitä. Vuoden 1908 tilaston mukaan Pohjois-Suomen suurimmat sahat olivat seuraavat:⁵⁾

1 Sirola Yrjö 1906, tilastot.

2 TA A. Laakkosen raportti v. 1908.

3 TA A. Laakkosen raportti v. 1908.

4 Talve Ilmar 1962 s. 92-93; Komiteanmietintö 1967:B 63. Maatalouden työaikakomitea 1964 s. 14-17.

5 Työtilastoa XVI. Tutkimus Suomen sahatteollisuudesta sekä sen yhteyteen kuuluneista metsänhakuista, lauttauksesta ja lastauksesta s. 5; Siipola Markku 1986 s. 160-164; Paloposki Toivo J. 1970 s. 19-25; ks. Rautvuori Erkki 1959; Meinander Nils 1968 s. 153; Hédman Ossi 1969 s. 427-429.

Oulu	Korkeasaaren saha, Oulun Saha Oy	165	työntekijää
	Toppilan höyrysaha, J.W. Snellman G:son	370	"
Kemi	Laitakarin saha, Trävaru A.B. Kemi	201	"
Kajaani	Nieminen & Kärnä	72	"
	Kajaanin Puutavara Oy, The Kajana Wood C:o Ltd	141	"
Ylivieska	Kiviojan höyrysaha A.B. T. & J. Salvesen	81	"
Paavola	Raahen Puutavara Oy, The Brahestad Wood C:o Ltd	290	"
Oulunsalo	Varjakka Trävaru A.B.	138	"
Haukipudas	Pateniemen Höyrysaha G. & C. Bergbom A.B.	401	"
Simo	Halosen Höyrysaha Oy	151	"
Kemin mlk	Karihaaran Saha. Trävaru A.B. Kemi	287	"
Alatornio	Kuusiluodon saha. And. Kurt & C:o A.B.	263	"
	Röytän Höyrysaha. Trävaru A.B. Kemi	181	"
Yhteensä		2741	työntekijää

Kuten työväenyhdistyksiä käsiteltäessä nähtiin, työväenyhdistys, yksi tai useampi, toimi kaikilla näillä paikkakunnilla ja kantoi sahapaikan nimeä. Saha-työläiset olivat paikkakuntiansa työväenyhdistysten ydinjoukkoa.

Vuonna 1908 oli Vaasan - Oulun välillä radan ja jokien varsilla sahojen palveluksessa yhteensä 1483 työntekijää ja Oulun - Tornion välisellä alueella yhteensä 2916 työntekijää.¹⁾ Sahat, tiheä työväenyhdistysten verkko ja sosialismin vahva kannatus ovat samalla maantieteellisellä alueella (ks. Kartta 1.).

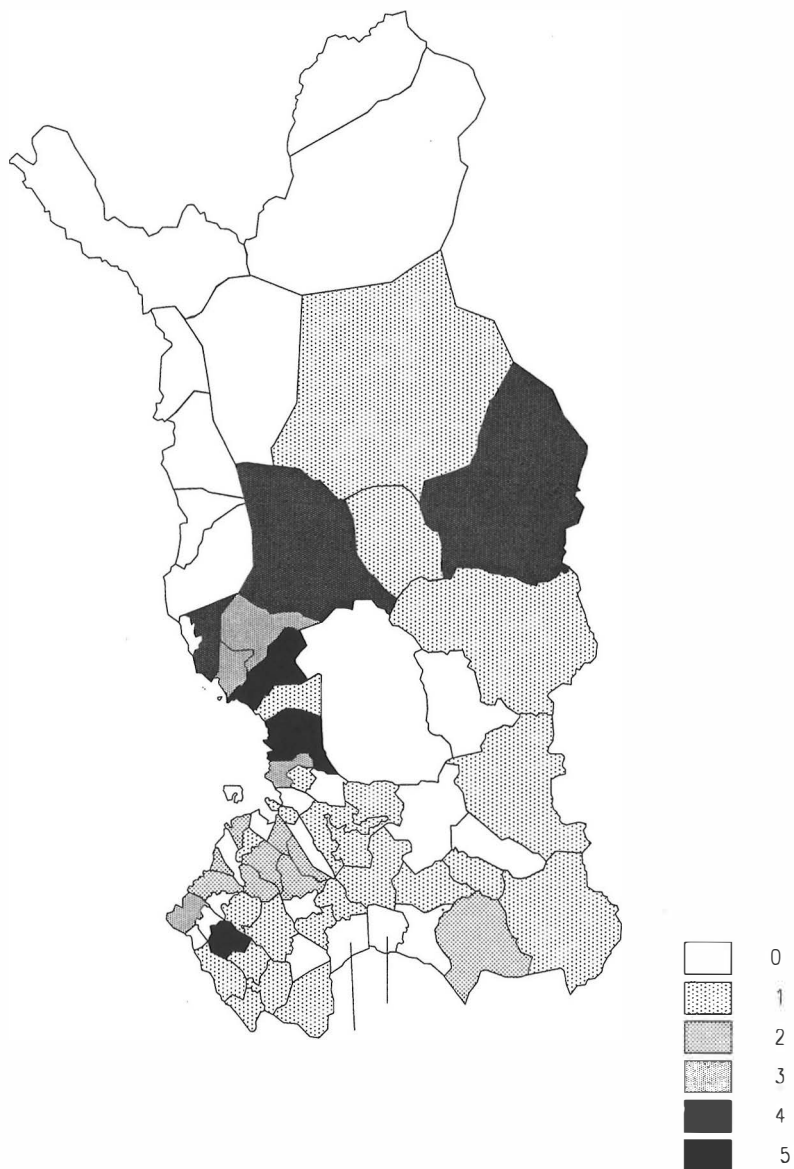
Perä-Pohjolan sosialismin rakentamisessa oli keskeinen sija tukkityöläisten lakoilla, jotka alkoivat vuoden 1905 lopulla suoranaisena suurlakkoliikkeen jatkona ja saivat tuekseen sahatyöläisten lakkoja ja aineellista apua. Lakkoihin osallistui enimmillään yhdellä kertaa noin 1500 miestä.²⁾ Lakkoliike järjestytti koko Pohjois-Suomea ja muodostui erääksi vedenjakajaksi sosialismin ja porvarillisten puolueiden kesken.

1 Työtilastoa XVI. s. 5.

2 Silvennoinen Kari 1969 s. 42; Soikkanen Hannu 1961 s. 318; Ahvenainen Jorma 1984 s. 234-236.

KARTTA 1

Työväenyhdistysten sijaintipaikkakunnat Pohjois-Suomessa 1907

Työväenyhdistyksiä oli runsaimmin rautateiden ja jokien varsilla, jokisuilla sekä teollisuus- ja asutuskeskuksissa. Näillä alueilla oli SDP:nkin kannatus korkein (vrt. kartta 2).

Puunjalostuksen keskittyminen Kemiyhtiön ympärille

Sahateollisuuden vapauduttua 1860-luvulla alkoi taistelu myös Pohjois-Suomen sahateollisuuspaikoista ja niiden raaka-aineista. Iijokisuulle oli v. 1859 perustettu maamme ensimmäinen höyrystysaaha. Pohjoisessa oli vesisahoja mm. Sinetän saha Sinettäjoen suulla, Hakoköngkään saha Raudanjoen suulla, Saaren saha Louejoen suulla ja Meltauksen saha Meltausjoen suulla. Norjalainen Holst & Fleisher hankki v. 1873 omistukseensa Kemian mlk:ssa Kemijoen suistossa sijaitsevan tilan ja ryhtyi rakentamaan sinne Karihaaran sahaa. Laitos valmistuikin jo seuraavana vuonna. Pienten sahojen Saaren, Hakoköngkään ja Meltauksen omistus keskittyi niiden jouduttua v. 1893 perustetun Kemi Oy:n haltuun.¹⁾

Laitokarin saarella Kemian edustalla aloitti pian Kestilän sahan valmistuksen jälkeen oululaisen kauppahuoneen G. & C. Bergbomin omistama Laitokarin höyrystysaaha. Lähes samanaikaisesti aloitti Tornion kaupungin ulkosatamaan rakennettu Röytän höyrystysaaha, jonka pääosakkaina olivat oululaiset kauppahuoneet J.W. Snellmanin G:son ja Ferd. Granberg. Vuonna 1874 aloitti jo mainittu norjalaisen yhtiön omistama Karihaaran saha Kemian maalaiskunnassa. Höyrystysahojen perustaminen Tornion ja Kemian edustalle merkitsi lähtömerkin antamista Pohjois-Suomen teollistumiselle. Keskittyminen jatkui.

Röytän saha siirtyi v. 1875 miltei yksinomaan Snellmanille Granbergin luovuttua. Bergbomit pitivät kiinni Laitokarinista. Karihaaran saha joutui v. 1890 Snellmanien ja Bergbomien omistukseen. Näin 1890-luvun alussa pohjoisimman Suomen alueella oli vain kolme merkittävää sahausalan yrittäjää, kuusamolaisyyntyinen talonpoika, Rovaniemellä yritystoiminnan aloittanut ja sittemmin Tornioon muuttanut kauppias ja puutavarayrittäjä Anders Kurt sekä oululaiset Bergbomin ja Snellmanin kauppahuoneet. Bergbomien omistukseen oli siirtynyt Laitokarin sahan lisäksi v. 1875 Meltauksen ja v. 1883 Saaren vesisaha. Röytän sahan pääosakkaat Snellmanit olivat olleet vuodesta 1873 myös Hakoköngkään vesisahan pääomistajia. Lisäksi sekä Bergbomit että Snellmanit olivat useissa Ii-, Kiiminki- ja Oulujoen vesistöalueilla olevien sahojen omistajina ja osakkaina. 1890-luvun alussa Snellmanit ja Bergbomit ryhtyivät Kemijoen sekä Tornionjoen - Muonionjoen vesistöalueilla yhteistoimintaan. Snellmanien ja Bergbomien haltuun joutui vihdoin myös norjalaisen yhtiön omistama Karihaaran saha vuonna 1890. Kauppahuoneet ostivat tämän jälkeen yhteisesti Kemijärveltä Isokylän jakokunnan manttaalimistajilta oikeuden hakkauttaa kaikki 12 kyynärän korkeudelta vähintään 9 tuumaa läpimitaltaan olevat puut jakokunnan yhteisomistuksessa olevasta noin 8200 tynnyrialan suuruisesta väliaikaisesta metsälohkosta. Tämä kaikkien aikojen suurimmaksi metsäkaupaksi maassamme mainittu toimenpide antoi sysäyksen seuraavalle puutavarakaupan ja -teollisuuden yhdentymiselle, Kemi Oy:n syntymiselle. Trävaruaktiebolaget Kemi -niminen yhtiö - sittemmin Kemi Oy - perustettiin Oulussa Snellmanien ja Bergbomien toimesta 31.7.1893. Perustamisen myötä siirtyivät Laitokarin, Röytän ja Karihaaran höyrystysahat sekä Hepoköngkään, Meltauksen ja Saaren vesisahat rakennuksineen ja varastoineen sekä kaikkine puutavaran uittoon ja kuljetuksiin tarkoitettuine laitteineen ja välineineen yhtiölle. Uudelle

1 Auer Jaakko 1968 s. 11-13, Meinander Nils 1950 s. 31-37; Hedman Ossi 1969 s. 427; Ahvenainen Jorma 1984 s. 234-236; ks. myös Kemppinen Kauko 1987 s. 7-15 ja Virtanen Sakari 1993 s. 14-25.

yhtiölle siirtyivät myös Isokylän jakokunnan kanssa tehdyn metsäkaupan oikeudet, samoin kuin joukko ostettuja metsätiloja. Bergbomien ja Snellmanien panos yhtiössä oli 2.8 miljoonaa markkaa osakepääoman ollessa noin 3.7 miljoonaa markkaa.¹⁾ Snellmanien ja Bergbomien sananvalta yhtiössä oli siten kiistaton.

Kemiyhtiötä johdettiin varsin patriarkalisesti Oulusta - kauppaneuvos A.O. Snellmanin kuoltua vuonna 1894 - hänen veljensä kauppaneuvos K.A. Snellmanin toimesta. Sahojen toimintaa ja puutavaran laivauksia valvottiin Karihaaraan sijoitetun isännöitsijän toimesta. Isännöitsijät olivat tutkittavalla kaudella Alfred Bucht vuoteen 1896, L.M. Magnusson vuosina 1896-1906 ja vuosina 1906-1918 Georg Snellman. Puun hankinnasta ja kuljetuksista vastasi vuoden 1914 lopulle saakka metsänhoitaja Hugo Richard Sandberg. Yhtiön ensimmäisiä toimia oli vanhentuneiksi katsottujen Hakokönkään, Meltauksen ja Saaren vesisahojen lakkauttaminen jo vuosisadan lopulle tullessa. Yhtiö rationalisoi ja nopeutti tuotantoa monin tavoin. Karihaaran sahaa laajennettiin vuosina 1898-1899. Yhtiön sahatavaran tuotanto nousi vuoden 1895 23.000 standardista 30.000 standarttiin vuonna 1898. Tuotanto pysyttelikin 1. maailmansotaan saakka 30.000-35.000 std:ssa lukuun ottamatta vuosina 1906-1907, jolloin "lakot metsä- ja uittotyömailla sekä sahoilla supistivat tuotantotuloksia", kuten Kemi Oy:n historian kirjoittaja Jaakko Auer toteaa.²⁾ Nyt puheena olevat lakot ovat siten suorastaan järkyttäneet mahtavan yhtiön - ja samalla koko Pohjolan puutavarateollisuuden - toimintaa.

Puuttumatta enempää yhtiön kehitykseen - laajentuminen jatkui vielä 1910-luvulla - todettakoon, että Kemi Oy:n talous kehittyi koko tutkitun ajan suotuisasti. Yhtiön varsinainen vararahasto oli kasvanut vuoteen 1903 mennessä enimmäismääräänsä, kymmenenteen osaan osakepääomasta (3.7 milj. mk). Kun yhtiöllä oli vuoden 1904 lopussa jakamattomia voittovaroja 4.1 milj. mk, korotettiin osakepääoma voittovaroilla seuraavana vuonna 7.5 milj. markkaan. Uudet osakkeet jaettiin entisille omistajille. Yhtiön varsinainen vararahasto oli vuoden 1912 lopussa lähes 0.7 milj. mk ja jakamattomat voittovarot 1.4 milj. mk.³⁾ Yhtiö oli lakkojen aikana varakas ja sillä olisi ollut mahdollisuus joustavampaan työläispolitiikkaan.

Aivan monopoliasemassa Kemi Oy ei kuitenkaan vuosisadan alussa ollut. Vanhastaan oli vallinnut Pohjois-Suomessa kovaakin kilpailua raakapuusta. Ruotsalaiset ostivat paljon tukkipuita Pohjois-Suomesta, koska raakapuu oli täällä halvempaa kuin Ruotsin puolella ja koska Ruotsin sahaiteollisuus oli laajentunut sellaisiin mittoihin, ettei kotimainen raaka-aine enää riittänyt. Nils Meinanderin mukaan tukkipuun hinta oli esim. vuonna 1902 Ruotsin puolella selvästi korkeampi kuin Suomessa, samoin vuosina 1905-1906. Myös työpalkat olivat Suomen puolella Ruotsin palkkoja halvemmat vielä kaudella 1908-1914. Kauppa keskittyi puutavarakaupan ympärille. Tervakauppa hävisi kokonaan, tervakauppiaista tuli puutavarakauppiaita ja maakauppiaista vientikaupan harjoittajia (esim. Anders Kurt). Pohjois-Suomen kauppaa dominoi Oulu, myös

1 Meinander Nils 1950 s. 36; Auer Jaakko 1968 s. 20-21; Hedman Ossi 1969 s. 423-427.

2 Auer Jaakko 1968 s. 20-21; Hautala Kustaa 1976 s. 178-182, 623; Hedman Ossi 1969 s. 477.

3 Auer Jaakko 1968 s. 21-26.

Kemiä ja Torniota.¹⁾

Tällainen oli karkeasti ottaen se taloudellinen tilanne, jossa uutta, muualta tullutta väkeä imevä Perä-Pohjola otti vastaan sosialismin ja puheena olevat tukkityömaiden työriidat ja lakot.

Lakkotapahtumat ja lakkojen syyt

Tukkityömaiden työolot olivat silloisetkin työmaaolot huomioon ottaen puutteelliset. Mitään lakia, jossa majoitus- ym. olot olisi määritelty, ei ollut. Nils Meinanderin mukaan savottojen ensimmäinen asumus oli tavallisesti sauna. Sitten rakennettiin "kämpä", jossa asui tavallisesti 2-5 työporukkaa eli 4-15 miestä. Työvoimapulaa ilmeni aluksi. Vuonna 1899 Kemi-yhtiö haki kirkko-kuulutuksin työvoimaa. Kuulutus luettiin Lapinlahden, Kiuruveden, Maanin- gan, Karttulan, Nilsin, Suonenjoen, Haukivuoren ja Iisalmen kirkkoissa. Lehti-ilmoitus julkaistiin Mikkelin Sanomissa, Uusi Savo-lehdessä, Kajaanin Lehdessä, Kaiussa ja Louhessa. Halukkaat savolaiset ja koillismaalaiset miehet saivat pestin. Työvoima metsätyömailla oli liikkuvaa. Suurempi osa "jätkestä", kuten heitä nimitettiin, tuli ja meni, työskenteli yhden ajan, lakkoili toisen, kuten Kemi-yhtiössä valitettiin.²⁾ Voidakseen kontrolloida miesten ominaisuuksia Kemi-yhtiö ensi töikseen vuonna 1893 esitti muille yhtiöille, että työolot määriteltäisiin samoiksi.³⁾ Tässä ei onnistuttu, ja yhtiöiden välinen kilpailu jatkui. Voidakseen kontrolloida työmiehiä Kemi-yhtiöllä oli ns. työpassi, johon kunkin ahkeruus ja soveltuvuus oli merkitty.⁴⁾ Työaika oli 15 tuntia kesällä, muulloin päivän pituuden mukaan. Ravintona oli Kemi-yhtiön työmailla työntajalta ostettu amerikaläski, voi, leipä, sokeri ja kahvi. Palkat vaihtelivat eri yhtiöissä. Kemi-yhtiön palkat olivat miehestä riippuen 22-25 penniä tunnilta ja hankintapäällikön Hugo R. Sandbergin tavoitteena oli pikemminkin, mikäli mahdollista, laskea palkkoja kuin niitä nostaa. Monilta menivät ansiot miinuksen puolelle. Vallitsivat ostajan työmarkkinat. Tulotaso ja sosiaaliset olot olivat sellaiset, että maaperä tuli hyvin otolliseksi propagandalle.⁵⁾

Solismin tultua nämä asiat nousivat pinnalle. Suurlakko sekä tiedot muualla tapahtuneista väkivaltaisuuksista mursivat padot Perä-Pohjolassakin. Työkuri murtui. Valtaisa lakkoaalto alkoi. Ensimmäiset lakot olivat Kemi-yhtiön työmailla vuoden 1905 lopulla.⁶⁾

Lakon välittömänä syynä oli Kemi-yhtiön työkurin parantamiseksi antama työsääntö, joka satoi työmiehen työmaahansa niin kauaksi kuin työpäällikkö häntä siellä tarvitsi. Mikäli hän luvatta poistui tai vaihtoi työmaata taikka esiintyi juopuneena tai toi päihdyttäviä aineita työmaalle, vähennettiin hänen palkastaan 20 prosenttia. Epäjärjestyksen aiheuttajia ja siihen johtaneita ei otet-

-
- 1 Meinander Nils 1950 s. 66-69; Hautala Kustaa 1976 s. 173.
 - 2 Meinander Nils 1950 s. 130-132; Hannu Heinäsen mukaan (1993 s. 201) Kuolajärven ty:n v.1906 638 miesjäsenestä "suurin osa" oli "muualta tullutta savottaväkeä".
 - 3 Meinander Nils 1950 s. 132, 147; Heikkinen Reijo 1977 s. 168.
 - 4 Meinander Nils 1950 s. 147-148.
 - 5 Meinander Nils 1950 s. 149, Ahvenainen Jorma 1970 s.442-444; Heikkinen Reijo 1977 s.168-169; Kempainen Kauko 1987 s. 72-74.
 - 6 Soikkanen Hannu 1961 s. 318, Ahvenainen Jorma 1970 s. 442-444.

tu Kemi-yhtiön muillekaan työmaille töihin.¹⁾

Varsinaiset suuret lakot alkoivat Kemi-yhtiön työmailla Kuolajärvellä ja Sodankylän Sompiossa tammikuun 24. päivänä 1906.²⁾ Lakkojohtajina olivat Aapeli Henttunen ja Arberi Wiikman.³⁾ Kysymys oli paitsi palkoista, myös työoloista, ruoasta ja ihmisten kohtelusta. Ruotsalaisyhtiöt, jotka maksoivat parempia palkkoja, pysyivät lakkojen ulkopuolella. Liikehännän aiheet henkilöityivät hankintapäällikkö Hugo R. Sandbergin persoonaan. Myös hän itse on nähnyt asiat näin.⁴⁾

Kohta lakon alettua Oulussa 3.2.1906 ilmestymisensä aloittanut sos. dem. puolueen äänenkannattaja, Kansan Tahto muodostui lakon äänitorveksi. Jo ensimmäisessä numerossa julkaistiin laaja selonteko lakkoalueelta ja selostuksia jatkettiin mm. paikalle lähetettyjen edustajien toimesta.⁵⁾ Tämä osoittaa, että lakkojen johtolangat olivat tiiviisti pohjoisten työväenkeskusten mm. Kemlin lastaus- ja lossausyhdistyksen käsissä, jossa eräiden tietojen mukaan olisi tähän aikaan ollut jo yli 1000 jäsentä. Myös metsätyömiehet olivat perustaneet ammattiosastojaan.⁶⁾

Tiedot lakkolaisten määrästä vaihtelevat. Kuolajärvellä lienee lakkolaisten määrä ollut 1000-1500 ja Sompiossa noin 500.⁷⁾ Kansan Tahto selosti lakon välittömänä syynä olleen huonot palkat ja huono ruoka sekä "yhtiön pohjan kuninkaan" Sandbergin Rovaniemellä yhtiön pääkonttorissa laatimat "orjasäänöt", jotka hiljattain oli määrätty otettavaksi käyttöön. Lakkolaiset olivat ottaneet käsiinsä vallan pitää yllä järjestystä työmaillaan. Voimainsa osoitukseksi he olivat antaneet kahdelle työnjohtajalle määräyksen poistua työmaalta kolmen vuorokauden kuluessa. Lakkolaiset olivat itse päättäneet poistaa keskuudestaan salaviinakauppiaat ja kortinlyöjät.⁸⁾ Näin haluttiin ottaa työmailta valta omiin käsiin. Nyt vallitsi sama vallankumouksellinen henki, joka oli ilmennyt suurlakkotapahtumissa mm. Kemissä ja Torniossa.

Kuolajärveltä 10.1.1906 päivätyssä Kansan Tahdossa 3.2.1906 julkaistussa kirjeessään nimimerkki "Turpeenpuskia" kuvaili olosuhteita savotoilla epäinhimillisiksi. Miltei samoilla seuduin oli kuusi suurta työmaata, jonne oli tulvinut suuri määrä hevosia ja miehiä hakemaan työansioita. Palkat olivat nälkäpalkkoja, jalkamiehille oli annettu hiljan 3 penniä tunnilta korotusta, mutta hevosmiesten palkat olivat entisellään. "Hankaluuspalkat" - eräänlaiset vaikean työn lisät - eivät hevin lipsahtaneet työmiehille, vaan ansiot menivät "vellien kanssa vastakkain". Työväestä oli suuri osa vielä järjestäytymättä, ja työnantaja sai

-
- 1 Kaiku 18.12.1905; Meinander Nils 1950 s. 149-150; Heikkinen Reijo 1977 s. 168-169; Heinänen Hannu 1993 s. 182-183.
 - 2 Heinänen Hannu 1993 s. 182-183; Heikkinen Reijo 1977 s. 170; Kansan Tahto 3.2.1906.
 - 3 Meinander Nils 1960 s. 149.
 - 4 Meinander Nils 1950 s. 149; Heinänen Hannu 1993 s. 182-185; Heikkinen Reijo 1977 s. 169-171.
 - 5 Kansan Tahto N:ot 1-2 1906 pääkirjoitukset ym. kantaa ottavat kirjoitukset ja uutiset.
 - 6 Pukema Ahti 1961 s. 85-88.
 - 7 Soikkanen Hannu 1961 s. 318; Silvennoinen Kari 1969 s. 42; Heikkinen Reijo 1977 s. 171 arvioi Kuolajärvellä 1500 miestä ja 400 hevosmiestä, Sompiossa 500; Heinänen Hannu 1993 s. 183 yhtyy Kuolajärven osalta Heikkisen lukuihin; Kansan Tahto arvioi lakkolaisten määräksi jopa 4000.
 - 8 Kansan Tahto 3.2.1906; Heikkinen Reijo 1977 s. 168-171; Heinänen Hannu 1993 s. 182-183.

määrätä palkat miten halusi. Nimimerkki vetosi Kansan Tahdon kautta kaikkiin työläisiin, että he tukisivat taistelua ja että päivänvaloon saatettaisiin myös kaikki se säädyttömyys, jolla työnjohtajat miehiä kohtelivat ja kuinka "monen vuoden vanhoja leivän-knallega" työmiehille syötettiin.¹⁾

Kruununvouti J.B. Parlinin käynti lakkoalueella helmikuun alussa ei tuonut muutosta tilanteeseen. Työväki päätti jatkaa lakkoa. Vastapainoksi Kemi-yhtiön isännistö uhkasi sulkea työmaat kokonaan.²⁾ Oulun ja Kemin työväenyhdistysten paikalle lähettämät lähetit antoivat 12. ja 13.2. Kansan Tahdossa julki lähetti H. Ahmalan kirjoittaman matkakertomuksen. Lakon syiksi he luettelivat huonojen palkkojen ja huonon, pilaantuneen ruoan lisäksi työväen kohtelun. Sosialismista keskustelu oli kielletty ja työväen asiaa ajaneet henkilöt oli merkitty mustiin kirjoihin. Pilaantunutta ruokatavaraa oli pakotettu ostamaan. "Ei parempaa, ennen kuin tämä on kaikki", kuuluvat "itsevaltiaat urkko- ja kymppiherrat" sanoneen työväelle, ja siihen oli tyydyttävä ellei tahdo tielle lähteä. Kertomuksen mukaan kylän taloista, jotka olivat hyvin kaukana, oli ruokatavaran haku kielletty. Kuitenkin miehet olivat omin lupinsa menneet ja ottaneet työmaan varastoista ruokatavaraa matkalle, joka oli varsin pitkä. Työväen oli myös ollut pakko ostaa kalliita elintarvikkeita paikan päältä. Kauempaa ostamista ei ole suvaittu, ja jos oli siitä joutunut kiinni, oli menettänyt "orjasäännön" mukaisesti 20 prosenttia palkasta.³⁾

"Edellä mainituista syistä, minun nähdäkseni, on tyytymättömyys Kemi-yhtiön tukkityömaille elinjuurensa imenyt. Niistä lakon synty sanat on etsittävä", H. Ahmala kirjoitti. Hän totesi, että neuvotteluissa 4.2. jalkamiesten palkkaa hieman nostettiin, mutta hevosmiehet ovat edelleen kurjimmassa pulassa, kun heidän palkkaansa ei korotettu. "Orjaehdot" jäivät edelleen voimaan. "Meille jäi tämän lakon suhteen ainoastaan yksi toimi, kehottaa järjestyneitä pontevan avun hankkimiseen lakkolaisille. Sekävin tuntein riensimme velvollisuuttamme täyttämään", Ahmala sanoi. Hän kertoi toiveiden olevan kevään tulossa, jonka myötä uittotyöläiset voivat auttaa ja ovat siihen halukkaat. Ahmala ihmetteli Kemi-yhtiön isännistön kantaa, ettei heidän kannata maksaa parempaa palkkaa. Miten ruotsalaisten kannattaa maksaa parempia palkkoja samoissa olosuhteissa? hän kysyi ja jatkoi, että eikö noin mahtava yhtiö voi kilpailla pienempien ulkomaisten yhtiöiden kanssa ja miten maamme paras vientitavara kannattaa itsensä ainoastaan työväkeä nylkemällä. Uhkailu liikkeen lopettamisella osoittaa "erinomaista liikeneroa", kun silloin jo ostetut metsät jäisivät hakkaamatta, Ahmala ivaili. Hän sanoi odottavansa, että yhtiö panee vastuuseen "orjapykälien" toteuttajat ja siten osoittaa halunsa lopettaa tämä mieliä kuohuttava selkkaus.⁴⁾

Lakon säteilyvaikutuksia muualla Pohjois-Suomessa

Pohjolan tukkityöläisten lakko herätti laajaa huomiota Pohjois-Suomessa tietojen siitä levitessä sanomalehtien, agitaattoreiden ja liikkuvien työläisten väli-

1 Nim. "Turpeenpuskia" Kansan Tahdossa 3.2.1906.

2 Heinänen Hannu 1993 s.183; Kansan Tahto 6.2.1906.

3 Kansan Tahto 12.-13.2.1906 H. Ahmalan kirjoittama Oulun ja Kemin työväenyhdistysten lähettien kertomus tukkilaisten lakoista Perä-Pohjolassa.

4 Kansan Tahto em. kirjoitus 12.-13.2.1906; ks. myös Ahvenainen Jorma 1970 s. 442-444.

tyksellä. Lakko oli sosialistiagitaattoreiden työväline ja sen avulla heräteltiin työväenyhdistysten jäseniä ja perustettiin uusia yhdistyksiä. Työväenyhdistysten toiminta oli hyvin vilkasta juuri tällä tukkityöalueella, kuten edellä on nähty.

Pudasjärvelle perustettiin helmikuussa työväenyhdistys.¹⁾ Se näyttää kuitenkin nukahtaneen heti alkuunsa. Kemijärven työväenyhdistys antoi jo lakon alkuvaiheessa taloudellista apua antamalla iltamien tuoton Kuolajärven "kärsiväin, nälkäruoskan alaisten orjain avustamiseksi" ja jotta "me raatajat saisimme kunniakkaan voiton tuosta Pohjolan keisarista".²⁾ Samaan aikaan oli myös Kemissä käynnistynyt avustusoperaatio.³⁾ Helmikuun puolivälissä Kansan Tahto kertoi pidetyn iltamat Kemijärvellä "Keisari Sandbergin kukistamiseksi".⁴⁾ Näin lakon päämaaliksi jo tässä vaiheessa julkisestikin nousi metsäpäällikkö Hugo R. Sandbergin persoona.

Helmi- ja maaliskuussa näyttää agitaatiossa ja työväenyhdistysten toiminnassa olleen tämä lakko keskeisenä aiheena. Kemien ja Kemijärven lisäksi avustustoimintaa harjoitettiin ainakin Muhoksella, Karungissa ja Oulussa. Agitaattori "Otto P." antoi maaliskuussa Kansan Tahdossa matkaraportin otsikolla "Kansaa villitsemässä" ja sanoo liikkuneensa Pohjanmaalla. Raahessa on vaikea työskennellä, samoin Torniossa. Mutta sen sijaan Kemissä on hyvä agitaatio: "Muhkea torppa, paljon kuulijoita, sali täynnä. Innostus hyvänpuoleinen, miksi en sanoisi hyvä. 150 (markkaa) agitaattorin palkkaamiseen. Kas, Kemiläiset on ne poikia. 400 mk jo ennen säästettyjä agitatsioonirahastoa. Sitä pitkämielisyyttä! Mantereen Atte agitaattoriksi ja hän antakoon lähempiä tietoja pitemmän tuttuutensa perusteella."⁵⁾

Samalla tavoin lehdessä ylistettiin Oulun rautatieläisten innostusta ja yksimielisyyttä lakkolaisten avustamisessa. Rautatieläisillä oli maaliskuun alussa Oulussa kokous, ja lakon tukiagitaatiota pönkitettiin mm. uhkaamalla, että Kemiyhtiö ryhtyy murtamaan lakkoa rikkurien avulla. Sama asiasisältö oli Kalliosaaren sahalla tähän aikaan harjoitetussa tukiagitaatiossa.⁶⁾

Lakon aikana nostatettiin henkeä kaivamalla esiin myös paikallisia epäkohtia. Maaliskuun loppupuolella Kansan Tahdossa matkaraporttinsa esittänyt nimim. "Timo Teikäläinen" kertoo Suomussalmella nousseen esiin kysymys "oululaisten tukkiherrojen väärinkäytöksistä". Heidän kopea käytöksensä, petkutukset, työn teettäminen nälkäpalkalla ilman minkäänlaisia työaikoja, eikä etukäteen minkäänlaista tietoa palkasta, saivat tuomion. Kirjoittaja antoi raportissa selkeitä ohjeita näiden vääryyksien esiin kaivamiseksi ja paljastamiseksi.⁷⁾

Maaliskuun puolivälin aikoihin oli lakkolaisten asia saanut niin laajan huomion, että alettiin haalia kokoon tukkityöläisten suurta yhteenliittymää, Pohjolan Tukkiyöläisten Rengasta. Mm. Kansan Tahdossa julkaistu vetoamus oli suunnattu tukkityöläisille Kuolajärvellä, Kuusamossa, Sodankylässä ym.

1 Kansan Tahto 13.2.1906.

2 Kansan Tahto 14.2.1906.

3 Kansan Tahto 14.2.1906.

4 Kansan Tahto 16.2.1906.

5 Kansan Tahto 16.2.1906.

6 Kansan Tahto 7. ja 8. 3.1906.

7 Kansan Tahto 17.3.1906.

Yhdistyksen tuli taistella "tukkiyhtiöitä ja rahamaailmaa vastaan".¹⁾ Julkinen keskustelu oli pelkistynyt 20 pennin "nälkäpalkkaan", työläisten huonoihin, epäinhimillisiin oloihin ja heidän huonoon kohtelunsa, joka henkilöityi "keisari" Sandbergiin.²⁾

Lakon sovitteluyritykset ja uusi lakko kesällä 1906

Tukkityöläisten 6.1.1906 esittämät uudistusvaatimukset olivat seuraavat:

- yhtiön tulee suorittaa jokaiselle hevoskunnalle asunnon rakentamista varten metsään avustusta 50 mk, kun tähän saakka miehet ovat rakentaneet asunnon omin kustannuksin,
- yhtiön tulee suorittaa metsässä sairastamaan joutuneille työmiehille ilmainen lääke-
rinapu ja lääkkeet,
- yhtiön tulee pitää ainoastaan kelvollista, pilaantumaton ja puhdasta ruokatavaraa,
- ruokatavaroita punnitessa tulee käyttää kruunattuja vaakoja, painoja ja puntareita, jotka tähän saakka ovat olleet kruunaamattomia,
- yhtiön "mustakirja" järjestelmä lakkautetaan,
- tähänastinen prosenttialennus ("80 pennin markat") työväen palkoista poistetaan,
- varsinainen työpäivä 10-tuntiseksi,
- ylimääräisiä tunteja varsinaisen työpäivän lisäksi tehtäisiin vain enintään neljä, joista maksettaisiin 10 pennin lisä tunnilta,
- työnteko sunnuntaisin ja juhlapäivinä kokonaan lopetetaan,
- työväestölle myönnetään täydellinen kokoontumisvapaus, joka heiltä yhtiön puolelta on riistetty,
- työväestön saatava isännistön ja työnjohtajien puolelta ihmisarvon mukainen kohtelu.³⁾

Nämä vaatimukset oli esitetty metsäherra Hugo Sandbergin uhkauksella, että jollei näihin vaatimuksiin 14 vuorokauden kuluessa suostuta, alkaa lakko. Mitään vastausta ei kuulunut. Määräajan mentyä umpeen työväestö kokoontui 350 miehen voimin uudelleen Kuolajärven Märkäjärven kylässä (nyk. Sallassa) ja päätti yksimielisesti ryhtyä lakkoon. Kokous vaati, että yhtiön on edelleen myytävä ruokaa lakon kestäessäkin. Kokouksessa valittiin 25 miestä valvomaan järjestystä.⁴⁾

Kaksi päivää ennen lakon alkamista - siis 22.1.1906 - oli myös Sodankylän Sompioissa Korvasen metsäpirtillä pidetty vastaava tukkiyöläisten kokous, joka asetti samat vaatimukset kuin Kuolajärven kokous. Kokous vaati myös lakon ajalta palkan, 15 markkaa päivältä kolmen miehen ja hevosien työporukalle ja 2,50 mk jalkamiehelle. Kokous vaati myös lakon ajaksi hevosille ja miehille muonan, jonka luovutukseen he päättivät valita keskuudestaan punni-

1 Kansan Tahto 19.3.1906; Tukkityöläisten Rengas perustettiin Kuolajärvellä huhtikuussa 1906 (Heinänen Hannu 1993 s.184).

2 Liakka Niilo 1908 s. 185-190; Lehen Emil 1907 s. 5-9; Meinander Nils 1950 s. 149; Heikkinen Reijo 1977 s. 170-171; Heinänen Hannu 1993 s. 185.

3 Lehen Emil 1907 s. 13-14; Heinänen Hannu 1993 s. 182-183; Heikkinen Reijo 1977 s. 170-171; Väyrynen Vilho 1986 s. 10-14; Niemelä Jukka 1982 s. 4-5; Kempainen Kauko 1987 s. 74.

4 Lehen Emil 1907 s. 15-16; Heinänen Hannu 1993 s. 182-183.

tusmiehet, jollei yhtiö ruokaa anna. Edelleen työläiset päättivät erottaa ne työnjohtajat, jotka eivät nauti "kansan luottamusta". Miehet erottivatkin työnjohtaja Ville Ruotasen ja määräsivät hänet lähtemään työmaalta 6 tunnin kuluessa ja valitsivat hänen tilalleen mieleisensä työnjohtajan. Lisäksi erotettiin muuan toinenkin työnjohtaja väitetyn epärehellisyytensä ja "kykenemättömyytensä vuoksi", johon näyttäisi liittyneen työläisiä ärsyttävä käytös.¹⁾

Kun tieto lakoista oli levinnyt, siihen liittyivät Kemi-yhtiön työmaat Sompiossa Piättämän-, Korvas- ja Pihtijoella, Syväjärvellä kahdella työalueella, Luoppelovaarassa ja Teeriselässä, Uunarin Luusuassa ja Niesissä sekä Kuolajärvellä Märkäjärven, Salmijärven ja Kursun kaikilla työmailla. Lakkojen puhjettua kaikki ruotsalaiset yhtiöt sopivat työntekijöidensä kanssa nostamalla tuntipalkat 35 penniin varsinaisilta ja 40 penniin ylitunneilta ja alensivat ruokatavaroiden hinnat leivistä ja silavasta 10 penniä kilo kohden. Lakkoa ei ruotsalaisten yhtiöiden työmaille siten tullut. Lakkoon jäivät Puutavaraosakeyhtiö Kemi ja Antti Kurtin työmaat. Viimeksi mainittu kuitenkin kohta sopi ja nosti palkkansa, joten lakkoon jäivät vain Kemi-yhtiön työmaat.²⁾

Kemiyhtiössä nämä työläisten toimenpiteet koettiin kapinaksi. Yhtiö sulki ruokatavaramyymälät ja näin lopetti ruoan jakelun uskoen, että nälkä ajaa miehet töihin. Lakkolaiset vastasivat tähän päättämällä ottaa ruokaa väkisin miesten pitäessä itse kirjaa ottamistaan tavaroista. Yhtiö aloitti jahdin niitä miehiä vastaan, jotka olivat "rosvonneet" ruokaa. Kuulusteluissa miehet sanoivat tarjonneensa myöhemmin maksua, mutta heiltä ei sitä oltu huolittu. Kemiyhtiön palkkaamat poliisit ottivat kiinni näitä "ryöväreitä" ja "kiihottajia" ja veivät heidät Kittilään "lappalaisten linnaan", vankityrmään odottamaan tutkintaa ja oikeudenkäyntiä. Yhtiön kanneltua tapahtumista kuvernöörinvirastoon asiaa tultiin tutkimaan. Kuolajärvellä tutkimukset suoritti Kemin kihlakunnan kruununvouti Parlin ja Sompiossa Lapin kihlakunnan kruununvouti J. Rossander. Helmikuun 10. päivänä suoritettun kuulustelun pöytäkirjan mukaan miesten puolelta ovat nimeltä mainitut edusmiehet kertoneet yhtiön palkkausperusteiden olevan niin epämääräiset, ettei varmaa tietoa ollut muusta kuin pohjapalkasta, jonka vuoksi työmiehet jäivät ylimalkaan tilissä velkaan yhtiölle. Pöytäkirjan mukaan tapahtumien kulku oli edellä selostettu. Selvisi, että lakkolaiset olivat erottaneet kaikkiaan neljä työnjohtajaa. Ruokaa oli otettu tiliä vastaan kolmena päivänä sen jälkeen kun työmaan myymälät oli suljettu. Tällöin miehet vaativat tiliä voidakseen poistua työmaalta. Tähän ei suostuttu. Tammikuun 30. päivänä yhtiön työpäälliköt saapuivat tekemään luvattua tiliä. He ilmoittivat, että työmaat suljetaan ja ruokatavarat viedään pois ja että miehille luetaan tili, mutta että palkankorotuksia ei makseta. Kun monilta miehiltä olivat ruokatavarat loppuneet, miehet päättivät ottaa ruokaa väkisin. Tämän jälkeen miehet olivat kokoontuneet Sodankylän kirkolle päättäen jatkaa lakkoa kehotuksin, että lakkoon liittyttäisiin laajemminkin.³⁾

Kuulusteluissa ilmeni, että miesten keskuudessa nostatti katkeruutta se, että tiliä tehtiin lakkoaikanaikin ja miehille oli maksettu parempia palkkoja

1 Lehen Emil 1907 s. 16-18.

2 Lehen Emil 1907 s. 18-19; Heinänen Hannu 1993 s. 183-184; Heikkinen Reijo 1977 s. 171-172.

3 Lehen Emil 1907 s. 22-23.

kuin lakkolaiset olivat vaatineetkaan. Katkeruutta lisäsi työnjohtajien oikeus ilman tarkempaa tutkimusta vähentää palkkaa 20 prosenttia. Vähennys koski koko työsuhteen aikana hankittua palkkaa, ja kun välitiliä ei tehty, saattoi työsuhteen lopulla sattunut rike aiheuttaa huiman menetyksen koko työsuhteen palkkaan. Ärsyttävää oli myös kokousten pitokielto. Kiellettyihin kokouksiin osallistuminen toi niin ikään 20 %:n alennuksen palkkaan. Näihin rikkomuksiin syyllistyneiden nimet kirjattiin "mustaan listaan", joka esti pääsyn yhtiön muille työmaille. Miehet todistivat, että ruoassa on moitteen sijaa ja että ruokatavaraa punnittaessa käytettiin kruunaamattomia painoja. Järjestystä miehet sanoivat itse pitäneensä keskuudessaan perustamalla 10-miehisen suojeluskunnan, joka sittemmin on nimetty "punaiseksi kaartiksi".¹⁾ Yhtiön työnjohtaja Jaakko Komulainen vahvisti kuulustelussa, että lakkolaisille kiellettiin ruoan jakelu ja että työväelle tehdään tili. 30.1. työmaalle tullessaan hän oli havainnut ruokaa viedyn. Hän myönsi, että lakkolaiset olivat tähän pakotettuja, kun seudulla ei ole taloja, mistä ruokaa olisi voitu saada. Tiliä maksettaessa oli miehille tarjottu työmaille menopäiviltä hevosmiehille 18 mk ja muille miehille 4,5 mk, mutta nämä eivät suostuneet lopputiliä vastaanottamaan, kun lakkopäiviltä ei suostuttu palkkaa maksamaan. Muutamat olisivat suostuneet palkan vastaanottamaan, mutta toiset sen kielsivät. Komulainen arvioi, että osa miehistä olisi lopputilissä jotain saanut käteen, mutta muutamat olisivat jääneet yhtiölle velkaa. Eräs toinen yhtiön edustaja kertoi, etteivät kaikki hevosmiehet olisi halunneet mennä lakkoon, mutta olivat toisten painostuksesta siihen suostuneet.²⁾

Vuoden 1906 aikana ja 1907 alussa pidetyt oikeudenkäynnit johtivat kaikkiaan parinkymmenen miehen tuomitsemiseen. Pisimmän tuomion, neljä vuotta ja kaksi ja puoli kuukautta kuritushuonetta sai Oskari Turunen kansankiihoksesta ja Jumalan pilkasta ja häpäisemisestä. Kaikkiaan vapausrangaistuksiin tuomittiin 11 miestä tuomioiden vaihdellessa muutaman kuukauden vankeudesta usean vuoden vankeus- tai kuritushuonetuomioihin. Kymmenkunta miestä tuomittiin sakkoihin ja korvauksiin ryöstöön ja varastamiseen osallisuudesta. Enimmillään ryöstetyn tavaran korvaukset olivat yli 1600 mk miestä kohden. Tuomiot pysyivät hovioikeudessa ennallaan. Tuomittujen lisäksi olisi syytettyjä ollut enemmän, mutta osa pakeni syytteitä ulkomaille.³⁾

Tuomiot nostattivat vihaa työväestössä. Myös työnantajan rivit lujittuivat. Työväkeä värvättiin huhtikuussa lakkolaisten tilalle Koillismaalta, Kainuusta mm. Sotkamosta ja läänin eteläosista mm. Ylivieskasta saakka.⁴⁾ Kansan Tahtokin tunnusti huhtikuussa 1906, kun ensimmäiset vankeustuomiot maksamattomista sakoista oli langetettu Kemijärven käräjillä, että "kiihottajien ja jumalanpilkkaajien leima" on lyöty lakkolaisten ylle.⁵⁾ Yleisen mielipiteen kääntyessä yhä enemmän lakkolaisia vastaan Kemiyhtiö jatkoi määrätietoista työtään lakkolaisten nujertamiseksi rikkurien avulla. Yhtiön johto kokosi työnjohtonsa, 50-60 miestä Rovaniemelle ja tämä joukko matkasi aseistautuneina Sompion lak-

1 Lehen Emil 1907 s. 24.

2 Lehen Emil 1907 s. 25-27.

3 Lehen Emil 1907 s. 29-32; Heikkinen Reijo 1977 s. 172-173.

4 Kansan Tahto 18.4.1906; Heinänen Hannu 1993 s. 185; Heikkinen Reijo 1977 s. 172-173.

5 Kansan Tahto 27.4.1906.

koalueille pakottaen näin työt alkamaan. Viikon parin sisällä miehet palailivatkin töihin. Työnjohtajat jatkoivat matkaa Märkäjärvelle, minne kokoontui myös lakkolaisia satamäärin estääkseen työt. Väkivallan uhan alla miehet palailivat töihin.¹⁾

Tukkityöläiset järjestäytyivät huhtikuun alussa Pohjolan Tukkityöläisten Renkaaksi. Lakko oli saanut valtakunnalliset mittasuhteet. Agitaation johto oli nyt Helsingissä.²⁾ Lakko laajeni toukokuun alussa Kemiyhtiön sahoille Röytäsä, Laitakarissa ja Karihaarassa. Lakkoa kesti kuusi viikkoa, kunnes se mureni. Tähän vaikutti osaltaan paitsi lakkolaisten väsyminen myös Karihaaran perustettu Kristillinen työväenyhdistys, jonka jäsenet mursivat lakon.³⁾ Tähän mennessä savotat olivat päättyneet ja lakko oli päättynyt lakkolaisten tappioon, kun lakko oli murrettu lakonmurtajien avulla. Lakonmurtajien käytöstä tuli Kemiyhtiölle ennakkotapaus.⁴⁾

Vesien avauduttua ja uittojen alkaessa Pohjolan Tukkityöläisten Rengas järjesti 22.6. kokouksen, jossa se asetti ehdot Kemiyhtiön omistamalle Kemijoen uittoyhdistykselle uiton suorittamiseksi. Niiden mukaan varsinaisen työpäivän pituus on 10 tuntia ja alin tuntipalkka on 40 penniä ja ylitunnin 50 penniä. "Mustakirja" ja "80 pennin markka" vaadittiin poistettaviksi. Tähän ei suostuttu ja tukit seisoivat. Heinäkuun lopulla yhtiö aloitti uitot rikkurityövoimalla, mutta väkeä oli liian vähän eikä uitto onnistunut. Useita sovitteluyrityksiä tehtiin kesällä, mutta ilman toivottua tulosta, kunnes elokuun 15. päivänä lakkolaisten edustajat lähtivät sovitteluneuvotteluun Kemiin Pohjolan Tukkityöläisten Renkaan puheenjohtajan A. Hentusen johdolla. Sovinto syntyikin 16.8.1906. Uittoyhdistys suostui siihen, että työstä poistuneen työmiehen palkasta ei vähennetä 20 % kuten aikaisempina kesinä. Työhön luvattiin ottaa lakossa olleet ja Renkaaseen kuuluvat työmiehet ja heidän johtajansa, mikäli väkeä tarvitaan ja palkkaa maksetaan 35 penniä varsinaiselta ja 40 penniä ylitunnilta. Lisäksi sovittiin, ettei Uittoyhdistys ota töihin sellaisia miehiä, joita vastaan on syyte rikoksista, joista voi seurata vapausrangaistus. Kuitenkin on epäillyn syyllisyys ensin tutkittava, ennen kuin työ häneltä evätään. Varsinaiseksi työpäiväksi luetaan aika klo 6:sta klo 18:aan, jonka jälkeinen työaika on ylityötä.⁵⁾

Töiden alkaessa 17.8. ilmeni, että Kemiyhtiö harjoitti boikottia Renkaaseen kuuluvia kohtaan ja otti töihin mieluummin Renkaaseen kuulumattomia. Työväestö lähetti lähetystön Hugo R. Sandbergin luo vetoamaan tehtyyn sopimukseen, mutta Sandberg totesi, ettei sopimusta ollut rikottu. Rovaniemen kirkolla pidetyssä kokouksessa työväki päätti lopettaa uitot. Maltillisempi työväki sai työt jatkumaan. Mutta kun jokisuulla olevat miehet myös olivat lakon kannalla, se pantiin toimeen 11.9. Uittoyhdistyksen isännistö ilmoitti nyt halukkuutensa neuvotteluun ja kehotti lakkolaisia lähettämään edustajansa Kemiin. Sovintoneuvotteluissa 15.9. kiisteltiin lakon oikeudellisesta puolesta.

1 Meinander Nils 1950 s. 149-150.

2 Meinander Nils 1950 s. 149-150; Pukema Ahti 1961 s. 87-88; Lehen Emil 1907 s. 33-34.

3 Lehen Emil 1907 s. 33-34.

4 Meinander Nils 1950 s. 149.

5 Lehen Emil 1907 s. 34-39; Heinänen Hannu 1993 s. 184-185; Heikkinen Reijo 1977 s. 173-174.

Työväestön puolelta selitettiin sovintopöytäkirjan sisällön tarkoittavan sitä, että yhtiö sitoutuu pitämään työssä ainoastaan Renkaan jäseniä, vaikka tätä ei pöytäkirjassa suoranaisesti ollut sanottu. Lakkolaiset vaativat lisäksi yhtiön poliisimiehen Juho Hagbergin erottamista ja ilmoittivat kantanaan, etteivät he luota metsäpäällikkö Sandbergiin, joten hänenkin on erottava, ellei sopimusta kolmen päivän kuluessa synny.¹⁾

Vastauksessaan Uittoyhdistys ilmoitti poliisi Juho Hagbergin suostumuksensa mukaan eroavan ja poistuvan työmaalta. Sandbergin eroon yhdistys ei suostunut eikä myöskään maksamaan palkkaa lakkoajalta eikä poistamaan työmaalta rikkureita. Lakkolaiset uudistivat vaatimuksensa 17.9. ja lakko jatkui. Keskustelut osapuolten välillä katkesivat kokonaan. Mielet olivat kiihtyneet, sillä Sandberg ilmoitti viimeisenä kantanaan yhtiön uittavan tukkinsa keinolla millä hyvänsä.²⁾ Kemi-yhtiö järjesti nyt Karihaaran ja Laitakarin sahojen työläisille tiedotustilaisuuden, jossa selitettiin, etteivät lakkolaiset halunneetkaan sovintoa, vaan lakkolaiset näin kostavat sahatyöläisille sen, etteivät nämä jo talvella tukeneet tukkityöläisten lakkoa, vaan vasta keväällä jolloin sillä ei ollut merkitystä. Lakkolaisia työväestön mukaan peloteltiin ensi talvena uhkaavalla nälällä, elleivät sahatyöläiset nyt lähde rikkureiksi uittoon. Karihaaran kristillinen työväenyhdistys ryhtyi sovittelijaksi ja pyysi lakkolaisia ryhtymään töihin ja elleivät he sitä tee, ryhtyvät he rikkureiksi. Kemin työväenyhdistyksen talolle kokoontuneet työläiset vastasivat kuitenkin jatkavansa lakkoa. Kun tämä tuli Kemi-yhtiön isännistön tietoon, tämä tarttui uhkaamiinsa järeisiin aseisiin ja esitti maan hallitukselle pyynnön, että lakkoalueelle lähetettäisiin poliisivoimia järjestystä pitämään. Helsingistä saapuikin 35 miehen osasto luutnantti Bruno Jalanderin johdolla.³⁾ Poliisien saapuessa Kemin asemalle oli siellä väkijoukko heitä vastaanottamassa laulaen "Marseljeesia". Poliisien laskeuduttua junasta heille huudettiin: "Alas senaatti!" "Alas lahtarit!". Kun poliisimiehet kävelivät kohti matkustajakotia heitä kivitettiin kolmen miehen jouduessa turvautumaan lääkärinhoitoon. Yhtiö oli samaan aikaan aloittanut agitaation talonpoikien ja työläisten keskuudessa saadakseen heistä rikkureita. Lakkolaisten tietojen mukaan rikkureiksi pyydetyille oli selostettu, että mikäli puut jäisivät uittamatta ne jäätyisivät jokeen, ja seuraavana keväänä nousisi tulva pelloille asumusten läheisyyteen ja aiheuttaisi korvaamatonta vahinkoa. Isännille luvattiin maksaa 7-8 markkaa päivältä ja muille 5 mk päivältä. Rovaniemeltä alaspäin olevalle uittoalueelle saatiinkin kokoon runsaat puolensataa rikkuria, lakkoalueella tutkimuksia tehnyt Emil Lehen kertoo.⁴⁾

Rikkurityövoiman työskennellessä sattui Rovaniemen lähellä ampumistapaus. Rikkureita kohti ammuttiin kivääriltä, jolloin yksi rikkuri loukkaantui. Tapausta tutkittiin, mutta se jäi selvittämättä. Ampujia todettiin olleen kolme. Lakkolaisia epäiltiin ja heitä kuulusteltiin, mutta näyttöä kuulusteltujen syyllisyydelle ei saatu. Toinen selvittämättä jäänyt tapaus oli, että Kemijokisuulla poltettiin ponttuumajoja. Lakkolaisia arveltiin molempiin tapauksiin syyllisik-

1 Lehen Emil 1907 s. 40-44; Heinänen Hannu 1993 s. 185; Heikkinen Reijo 1977 s. 174.

2 Lehen Emil 1907 s. 45-46 .

3 Lehen Emil 1907 s. 46-48; Heikkinen Reijo 1977 s. 174.

4 Lehen Emil 1907 s. 48-50; Heikkinen Reijo (1977 s. 174) sanoo Kemin asemalla olleen 3000 ihmisen väkijoukko.

si.¹⁾

Kuten nähdään, lakkolaisten tavoitteet olivat enemmän kuin työmarkkinapoliittisia, ne olivat myös poliittisia ja menetelmiltään vallankumouksellisia. Oppi oli Ranskasta aina vallankumouslaulua myöten. Mutta niin ottivat oppia ulkomailta työnantajatkin, malli työmaapoliiseineen ja santarmeineen oli Venäjän esimerkin mukainen. Lapin työmailla siis käytiin kansainvälisen työväenliikkeen ja kapitalismin välistä taistelua. Mutta miten tähän kaikkeen suhtautui tavallinen kansa ja paikallinen väestö?

Lakkoilu kääntyy sosialismia vastaan

Tukkityöläisten lakot herättivät aluksi Pohjois-Suomen väestössä jonkin verran ymmärtämystä. Tukkityöläisten huonot olot tunnettiin ja "keisari" Hugo Sandbergin otteita pidettiin itsevaltiaina. Näin voi päätellä Perä-Pohjolan kansanopiston rehtorin, Niilo Liakan kirjoituksesta, jonka hän julkaisi v. 1908 käytyään lakkoalueella kesällä 1907. Vastaavanlaisia matkoja olivat tehneet työväenyhdistysten lähetit, mm. Emil Lehen, jonka raporttia on edellä paljon lainattu. Varsin tasapuolista näkemystä edustava Niilo Liakka sanoi työpalkkojen ja työehtojen tukkitöissä, hakkuissa, ajoissa, laskuissa ja uitoissa koskeneen syyvästi suureen osaan maakunnan väestöä. "Raharikas" Kemiyhtiö oli alalla määräjänä, ja yhtiön maakunnallista päällikköä Sandbergia ei kansa syyttä ollut ruvennut kutsumaan "kuninkaaksi" ja "keisariksi", sillä hänellä oli todella suurempi vaikutusvalta "tuhansien, jopa kymmenientuhansien jokapäiväiseen leipään kuin monella nykyajan kuninkaalla valtakunnassansa", Liakka raportoi. Hän jatkoi, että kun Sandberg sääti 20 pennin tuntipalkan talvituissa, se tiesi tuhansille puutteellista elämää, kylmää ja nälkää. Tähän oli työmiesten alistuttava, sillä jollei sillä palkalla töitä tehnyt, joku toinen sen teki sillä palkalla. Tämän tiesi "yhtiön valtias", joka Liakan kuuleman mukaan oli tukkijätkille erään katovuoden tullen sanoneen: "Jumala antoi huonon vuoden, minä annan kaksi perään!"²⁾

Lakkolaisia puolustavia kirjoituksia ei Kansan Tahtoa lukuunottamatta lehdissä lakon aikana näkynyt. Kansan Tahdon innokas esiintyminen lakkolaisten puolesta politisoi - viimeistään se sen teki myös kentällä lakkoalueen ulkopuolella - lakon, ja koska Kemiyhtiö kuitenkin oli Perä-Pohjolan suurin työnantaja, siitä puhuttiin varoen paikallisen väestön keskuudessa. Kuvaavaa oli, ettei Niilo Liakkakaan kirjoituksessaan lausunut yhtiötä nimeltä, vaan puhui "eräästä 5 miljoonan pääomalla" liikkuneesta yhtiöstä, joka viiden vuoden ajan on jakanut osakkailleen keskimäärin 20 % osinkoa ja varannut saman verran voittoja vuosittain.³⁾ Tämä Liakan tieto piti paikkansa, ja ihmisillä oli tieto tästä, mutta siitä ei uskallettu ääneen puhua. Edelleen Liakka huomautti, että "eräällä yhtiöllä" on sanomalehti, nimellisesti eri yhtiönä, mutta osakkeet on luovutettu "luotetuille" henkilöille. Tämä lehti Liakan mukaan oli yhtiön ääni-

1 Lehen Emil 1907 s. 51-52; Tästä myös Ahvenainen Jorma 1970 s. 444 ja Kemppinen Kauko 1987 s. 76.

2 Liakka Niilo 1908 s. 185-190; Heikkinen Reijo 1977 s. 169.

3 Liakka Niilo 1908 s. 185-190.

torvi.¹⁾ Tämä lehti oli Kemi-yhtiötä lähellä oleva Perä-Pohjolainen, joka ennen lakkoa tuli ainoana lehtenä yhtiön työmaille. Lehti ei suhtautunut kovin myönteisesti työväestöön eikä julkaissut työväen kannanottoja. Tämän vuoksi mm. Kemian työväenyhdistys julkaisi jo varhain omaa omaa lehteään "Kehittäjää".²⁾

Lakoista tuli pian vedenjakaja sosialismin kannattajien ja porvarien välillä. Lakkoja käytettiin lyömäaseena puolin ja toisin. Kuusamosta, josta värvättiin lakonmurtajia ja myös saatiin, valitettiin Kansan Tahdossa huhtikuussa 1906, ettei työväenliike paikkakunnalla menesty, koska "yleinen mielipide" on sellainen, ettei Kansan Tahdon tilauksia oteta postitoimistossa vastaan, ja paljon on "kapitalisteja", jotka koettavat työväenliikettä "solvata ja sortaa".³⁾ Muuan työväenliikkeen agitaattori valitti kokemuksistaan Raahessa, jossa vallitsee "hämmästyttävä pimeys", kun työväenkirjallisuutta ei ole, vaan "Maamme-kirjoilla", "Siionin virsillä" ja "Armon äänillä" aikovat "herraskaiset" yhteiskunnallisen kysymyksen ratkaista.⁴⁾ Kalajoelta kerrottiin katkeransävyysesti, että perkaustyömaalla järjestetyssä seitsemän viikon lakossa oli työväestö ajettu niin ahtaalle, ettei yhdistys sanottavasti pystynyt lakkolaisia auttamaan. Lakko oli heikentänyt työväenyhdistyksen toimintamahdollisuuksia. Sama kirjoittaja kertoi Alavieskassa havaittavan paikallisessa väestössä väsymystä työväenliikettä kohtaan. Yhdistyksessä sanottiin toimivan pääasiassa muualta tullutta koskenperkaus- ym. väkeä.⁵⁾ Kalajokilaakson tilanne näyttäisi olleen sellainen, että ulkopuolelta tullut työväestö oli toiminut liikkeen johdossa, saanut väen lakkoihin ja niiden myötä ahdinkoon. Paikallinen väestö oli alkanut väsyä muukalaisiin ja toivoi olojen rauhoittumista. Tätä näkemystä tukee myös Kuusamosta heinäkuussa 1906 Kansan Tahdossa julkaistu kirjoitus, jossa nim. "Pöljä" moitti talonisäntiä ja poikia siitä, että nämä ovat menneet lakonrikkureiksi Kemi-yhtiölle, vaikka heillä olisi "lakonvara" kotonakin. Muuankin isäntä oli ollut lakon innokas kannattaja viime talvena, mutta nyt innolla kokosi miehiä Kemi-yhtiön rikkureiksi kehuskellen saavansa hyvän palkan.⁶⁾ Nämä talonisäntät, pojat ja pienviljelijät olivat niitä rikkureita, joita värvättiin edellä kuvatuille Kemi-yhtiön uittotyömaille kesällä 1906. Kansan Tahdossa luettiin syksyllä 1907 madonluvat myös pudasjärveläisille, jotka edellisenä keväänä pohjoisen tukki-työläisten taistellessa palkkaeduistaan palvelivat nöyrästi Ouluyhtiötä, joka ilman selkkauksia sai uitettua tukkinsa merenrantaan suurimmalta osin juuri pudasjärveläisten avulla.⁷⁾

Missä määrin paikallisväestö osallistui lakkoihin on vaikeasti selvitetävissä. Väkiluku näissä savottakunnissa kasvoi nopeasti, kuten on aikaisemmin osoitettu. Siellä missä tulokkaat pääsivät juurtumaan paikkakunnalle, asettuivat perheellisinä asumaan saaden asunnon tai peräti maapalan jalkainsa alle, he rauhoittuivat. Juureton väki liikkui ja kulki työmaalta toiselle.

1 Liakka Niilo 1908 s. 185-190.

2 Silvennoinen Kari 1969 s. 82; Perä-Pohjolaisessa oli vaikeita sisäisiä riitoja tähän aikaan, ks. Leino-Kaukiainen Pirkko 1988 s. 528.

3 Kansan Tahto 18.4.1906 ("Työmies").

4 Kansan Tahto 23.4.1906 (K.H. = Kalle Hämäläinen).

5 Kansan Tahto 23.4.1906 (K.H. = Kalle Hämäläinen).

6 Kansan Tahto 7.7.1907 (Nim. "Pöljä": Kuusamon Alakitkalta).

7 Kansan Tahto 25.10.1907 (V.M. Pudasjärveltä).

Muutamien kuntien kesken ovat erot hyvinkin selvät. Kuolajärvellä väki oli rauhatonta, kruununorppareita ja maattomia oli runsaasti. Työväki oli metsätöihin sidottuja. Kemijärvellä taas puolentoistasataa torpparia, mäkitupa-laista ym. omaa maata vaillo olevaa saatiin sidotuksi omaan maahan, kun heidän maatilkkunsa muodostettiin uudistiloiksi rauhattomana vuonna 1906. Valtaosa heistä oli työläisiä.¹⁾ Näin paikkakunnat imivät väkeä ja sulattivat sitä itseensä. Ne lentojätkät, jotka avioituivat paikkakunnan naisten kanssa tai jotka tulivat jo perheineen pohjoiseen, sopeutuivat, rauhoittuivat ja hyväksyivät seudun normiston helpommin kuin ne joilla ei ollut mitään sidettä seutuun.

Samanlainen oli tilanne Kuusamossa. Isoajakoa varten lohkokunniksi erotetuille kylien maille vuosikymmenten mittaan - isojako oli vielä suorittamatta kuten Kuolajärvellä ja osin Kemijärvelläkin - syntyneet mäkituvat odottivat pääsyä uudistiloiksi. Tämä toteutuikin poliittisesti merkittävänä vuonna 1906, jolloin senaatin päätöksellä peräti 254 torppaa ja 216 mäkitupaa päätettiin muodostaa uudistiloiksi. Määräyksen ulkopuolelle jäi Kirkkokedon - kirkonkylän - 47 mökkiläistä ja itsellistä, jotka v. 1910 yrittivät tavoitella samaa itsenäisyyttä, tosin silloin vielä heikoin tuloksin.²⁾ Tämä epäkohta, että osa mökkiläisistä niin Kemijärvellä kuin Kuusamossakin tässä vaiheessa jäi itsenäistymisen ulkopuolelle, koska kummassakin kunnassa Kirkonseudun mökkiläismaa varattiin kauppapaikkaa varten valtion liikamaaksi, lienee ollut käyttövoimana sosialismille. Kuitenkin näyttää selvältä, että valtaosalta mökkiläisistä Kemijärvellä ja Kuusamossa, poistui eräs perustava tekijä sosialismin kannatukselle, kun taas Kuolajärvellä se jäi voimaan.

Mielenkiintoinen ja paikallisen ja muukalaisväestön erilaisia intressejä kuvaava tapaus on Jorma Ahvenaisen kuvaus Rovaniemeltä kesällä 1906. Rovaniemen kunnantalolla pidetyssä kansalaiskokouksessa olivat koolle kutsujina valtiopäivämies Iisakki Hoikka ja kauppias A. Hoikka. Tilaisuuden tarkoituksena oli pohtia, miten tukkilaisten lakot saadaan loppumaan. Kansaa oli kertynyt paljon, mikä osoittaa aiheen tärkeyden, ja kokous oli väen paljouden vuoksi siirrettävä pihamaalle. Tilaisuus sai uuden käänteen, kun kokouksen jossakin vaiheessa maanviljelijä Janne Koivuranta nousi palotikkaille ja puhui rovaniemeläisille näin, että on paikallisen väestön kannalta jokseenkin samantekevää, mitä uitettaville puille tapahtui, koska yhtiöt ovat ne halvalla ostaneet ja vielä halvemmallalla vedättäneet jokivarteen. Yhtiön asia on maksaa miehille sellaisia palkkoja, että näiden kannatti tehdä työtä. Paikkakuntalaisille ovat paljon tärkeämpiä muut kysymykset, varsinkin teiden rakentaminen, niin että syrjäkylältäkin pääsisi maksamaan veroja kirkolle. Tämä puhe, joka ei liittynyt varsinaiseen kokouksen aiheeseen, miellytti suuresti talollisia, pientilallisia ja torppareita. Koivuranta mainitsi vielä, että paikalla olleet voisivat valita edustajia Seinäjoella pidettävään maalaisväen kokoukseen lokakuussa. Näin tämä tilaisuus muodostui maalaisliiton perustavaksi kokoukseksi Rovaniemellä ja Koivuranta tuli valituksi Seinäjoen edustajaksi. Hänestä tuli myöhemmin (1919) maalaisliiton kansanedustaja.³⁾ Poliittisen kehityksen kannalta otollisella hetkellä aloite otettiin maalaisliitolle. Kokous oli tarkoitettukin varmaan täksi,

1 Kuosmanen Risto 1978 s. 30-32.

2 Ervasti Seppo 1978 s. 431-433.

3 Ahvenainen Jorma 1970 s. 439-441.

koska koolle kutsuja talonpokaissäädyn valtiopäivämies Iisakki Hoikka oli ajanut tarmokkaasti pohjoisen rata- ja tiehankkeita jo parin vuosikymmenen ajan.¹⁾ Näin huomio kiinnitettiin paikallisväestölle oleellisiin asioihin ja pois sosialismille tärkeistä teoreettisista kysymyksistä. Mukaan saatiin myös torppariväestöä.

Näyttää siis siltä, että paikallinen väestö eri paikkakunnilla pysyi erillään suurista lakkoliikkeistä. Tukkityöväen palkkojen kiskominen lakkojen avulla ylöspäin ei ollut talonpoikain etujen mukaista, koska heidän oli vaikeampi saada entisillä palkoilla työvoimaa. Tukkitöistä saivat sivuansioita myös talolliset ja talollisten pojat. Monet muut yhtiöt maksoivat muualla kuin Kemijokivarressa parempia palkkoja ja olivat joustavampia kuin Kemi-yhtiö. Näin mm. Kuusamossa, jossa tukkitöitä teettivät mm. ruotsalaiset, norjalaiset, venäläiset ja oululaiset ja osin paikallisetkin yrittäjät. Oululainen Oulu-yhtiö savotoi myös Koillismaalla, eikä se näytä joutuneen rettelöihin työntekijöiden kanssa. Ainakin Kuusamossa sen vakuutettiin maksavan hyvin. Kilpailu Koillismaan metsissä oli kova, mikä nosti niin kantohintoja kuin palkkojakin.²⁾ Kemijokivarressa oli Kemi-yhtiö saanut niin voimakkaan monopoliaseman, että se voi kohdella työntekijöitään jopa julmasti. Näin siellä syntyi raju vastakkaisasetelma työntajan ja työntekijäin kesken. Tämä radikaali linja näyttää heijastuneen osin Pohjois-Kuusamoon, Suolijärville, Alakitkalle ja Liikaseen saakka. Täällä ns. Kallungin lohossa oli v. 1905 työlakko.³⁾ Tälle alueelle syntyivät ne harvat työväenyhdistykset, joita Kuusamossa kirkonkylän ty:n ohella oli. Alakitka, Suolijärvi ja Liikanen saivatkin voimakkaamman sosialistisen värin kuin Kuusamossa yleensä oli.⁴⁾ Koska Kuusamon seudulla vallitsi niin hakuu- kuin sahaustöissäkin kova kilpailu, palkat olivat korkeammat kuin Kemijokivarressa. Jo vuonna 1900 Kuusamossa maksettiin savotoissa 2.10-2.60 markan palkkoja ja 14-16-vuotiaat pojatkin ansaitsivat yhden markan päiväpalkkoja v. 1907 tienoilla. Jopa työväenliikkeen paikallinen vaikuttaja on kehunut ruotsalaisyhtiön Bergrenin maksaneen "reilusti". Vieläpä Kemi-yhtiö näyttää maksaneen Suolijärvillä Kuusamon palkkatason mukaisia palkkoja, kun taas pieni Emil Granfeld -niminen hakkauttaja joutui rettelöihin miestensä kanssa, ja työrauhan turvatakseen v.1908 anoi poliisia apuun metsätyömailleen ja ajautui viimein konkurssiin.⁵⁾ Tämä osoittaa, että Kemijokivarressa vallinnut radikalismi heijastui Kemi-yhtiön myötä Pohjois-Kuusamoon luoden sinne myös sosialistista ilmastoa. Kuusamo taas kuului erilaisen työkuulttuurin alueeseen, jossa vältettiin Kemi-yhtiön kohtaloa ja pyrittiin toimimaan sen mukaan, että sosialismin sytykkeet noukittiin mahdollisimman tarkoin pois mm. maattomien ja mökki- läisten asemaa parantamalla.

Sosialismin johtohenkilöt koettivat jo kevästä 1906 lähtien paikata sosialismin kuvaa. Kansan Tahdon pääkirjoitus otsikoitiin 5.3.1906 huudolla "Aattemme vaarassa Perä-Pohjolassa". Siinä puhuttiin ymmärtävään sävyyn talonpojista, jotka ovat majoittaneet tukkilaisia ja näille on tarjottu ruokaa,

1 Rytkönen Raili 1989 s. 227.

2 Ervasti Seppo 1978 s. 556-568.

3 Ervasti Seppo 1978 s. 562.

4 Kyllönen Matti 1967 s. 59-65.

5 Ervasti Seppo 1978 s. 563-565.

vaikka sitä itselläkään ei ole liiaksi. Tukkipöytäisistä todettiin monille seuduille tulleen suoranainen maanvaiva. Talonpojat eivät ole suojeasti katselleet tukkipöytäisiä, jotka vaativat korkeampaa palkkaa ja siten ovat vaatimuksillaan vaikeuttaneet talonpojan työvoiman saantia. Nyt lisäksi lakko oli lisännyt talonpoikien rasituksia. Heidän oli joskus vaikea ymmärtää, että työtaistelut koituvat heidän hyväkseen, koska heistäkin suuri osa osallistui tukkipöytäisiin. Riippuu siis siitä, lehti tähdensi, mitä ja miten sosialismista puhutaan. Liian usein agitaattorit eivät itsekään ole selvillä jalosta aatteestaan, jonka vuoksi syntyy väärinkäsityksiä. Siksi monet agitaattorit nyt lakkojen vuoksi oli koettu villitsijöiksi ja talonpoikien viha oli purkautunut heihin. Tätä vastakohtaisuutta on varottava, lehti muistutti.¹⁾

Tämä kirjoitus on paljastava. Sosialismi oli koettu talonpoikaisen elinkeinon ja elämänmuodon vaarantajaksi, sosialistiagitaattorit villitsijöiksi, ja siksi suuntaa oli muutettava, Kansan Tahto opasti kannattajiaan.

Kohta työväenliike ja Kansan Tahto alkoivatkin korostaa myötämielisyystään uskontoa kohtaan, uskonnonasian sanottiin olevan yksityisasian.²⁾ Mm. tukkipöytäisten lakon yhteydessä harjoitettu voimakas kiihotus haitallisine seurauksineen johti ankaraan linjataisteluun sekä Kansan Tahdossa että Oulun työväenyhdistyksessä. Radikaalit saivat väistyä ja maltillinen sosialidemokraattinen linja pääsi voitolle vuoden 1906 lopulla. Kansan Tahdon päätoimittaja Antti Kallio vaihdettiin v. 1907 Yrjö Mäkeliniin ja radikaalitoimittaja, myös lakkoalueilla ym. maaseudulla kiihotusmatkoilla ahkeraan liikusellut ja matkoistaan lehdessä kirjoitellut toimittaja Otto Piisinen erosi ja sai kirjoittelustaan myöhemmin kahdeksan kuukauden vankeusrangaistuksen tsaarinpilkasta syytettynä.³⁾

Työtaistelut kuitenkin vielä jatkuivat talvella 1907-1908. Tukkipöytäisten Rengas kohdisti vihansa nyt lakonmurtajiin, jotka se katsoi syytäksi lakkojen epäonnistumisiin. Tammikuussa 1908 asetetun tavoitteen mukaan sosialistit pyrkivät jopa 30 saha- ja tukkiliikeyömaan puhdistamiseen "suomalaiseen työväenliittoon" kuuluvista työntekijöistä.⁴⁾ Helmikuussa 1908 seisotettiin Kuisluodon saha. Lakon aikaansaajaksi mainittiin A. Laakkonen Kemistä, pohjoisen sos.dem.piirin aktiivinen toimitsija.⁵⁾ Kallion saha Simossa seisoi talvella 1908 useita viikkoja. Työväki häädettiin pois Simon nimismiehen toimesta Oulusta tuotujen poliisien avulla. Samaan aikaan haalittiin uutta työväkeä.⁶⁾ Oulaisten Törmäperältä kirjoitettiin Kaikussa huhtikuussa 1908, että Raahen Puutavara Oy:n hakkuutyömaille vallinneet hyvät ansiot ovat vaarantuneet, kun muutamat "huligaanit" ja "sosialistit" ovat käyneet pettämässä työnantajansa nostamalla palkkaa ennakkoon ja sitten häipyneet.⁷⁾ Tämä tieto on mielenkiintoinen ja se valaisee Ruukinseudun työtilannetta. Siikajoen Ruukinkoskessa 1840-luvulta lähtien toiminut saha oli joutunut oululaisten Bergbomien

1 Kansan Tahto 5.3.1906.

2 Kansan Tahto 7.3.1906, 11.5.1906 ja 7.7.1906.

3 Raappana Reino 1955 s. 101-105; Hautala Kustaa 1976 s. 578-580.

4 Kaiku 24.1.1908; ks. myös Ahvenainen Jorma 1970 s. 444.

5 Kaiku 21.2.1908.

6 Kaiku 3.4.1908.

7 Kaiku 3.4.1908.

käsiin ja yhtiö hakkasi vuosisadan vaihteessa laajalla alueella jokilaaksoissa. Ruukkiin yhtiö rakensi v. 1903 myös tiilitehtaan (tuontanto 900000 tiiltä vuodessa). Tälle Bergbomien teollisuudelle tuli vakava kilpailija, kun raahelainen yrittäjä, valtiopäivämies ja kansanedustaja Johan Arthur Lagerlöf perusti v. 1900 Raahen Puutarava Oy:n ja seuraavana vuonna sahan juuri kilpailijansa Ruukinkosken yläpuolelle samaan jokeen. Lagerlöf myötävaikutti myös siihen, että ns. Neittävän kanava rakennettiin 1901-1903 Kainuun puutavaran uittamiseksi Siikajokeen. Edelleen Lagerlöf ajoi myös rataa Kainuun ja rannikon välille.¹⁾

Koska Lagerlöf oli suomalaisen puolueen mies ja kansanedustaja, ei liene aivan sattumaa, että Kaiku (suom) valitti "socialistien" ja "agitaattoreiden" haitallista toimintaa Lagerlöfin yhtiön työmailla Oulaisissa saakka. Tapaus viittaa siihen, että myös työntekijäpuoli osallistui "kilpailupeliin", kun Kaiun "socialisteiksi" ja "agitaattoreiksi" leimaamat miehet ajoivat oululaisen Bergbomin etua - Ruukissa oli vahva työväenliike Bergbomin työmailla, kun taas suomalaisen puolueen Lagerlöf oli alueella Bergbomien mielestä ilmeinen häirikkö, ja muutenkin Lagerlöf työmaillaan harjoitti patriarkaalista työväenpolitiikkaa rakennuttamalla mm. työväenasuntoja tehdasyhdyskuntiinsa.²⁾

Yleisen mielipiteen muokkaamiseksi tehtiin puolin ja toisin työtä. Kala-joen markkinoilta v. 1908 raportoitiin, että viinaa juovat enää "socialistit" ja tyngänkyläläiset.³⁾ Väkivallanteot kaadettiin "tukkilaisten" ja "socialistien" päälle. Niinpä Kuolajärven Tuutikylässä vapun tienoolla 1908 sattuneen miesmurhan tekijä muistettiin lehtikirjoituksessa mainita "Iisalmen pitäjältä" kotoisin olleeksi kulkumieheksi, joka "jo vuosikautia on paikkakunnalla oleskellut" ja "on innokas sosialistiaatteen mies" ja kuului takavuosina tukkityöläkkolaisten johtomiesten joukkoon"; puukotettu sen sijaan mainittiin paikalliseksi talonpojaksi.⁴⁾ Porvarillisen Kaiun viesti lukijoille oli selvä: uhri oli paikallinen, kunnan ihminen, muukalainen taas tukkilainen, sosialisti, "renkaalainen", siis karkin puolin roisto.

Lapin savotoiden työkuultuurissa pyrittiinkin talvella 1908 selkeään muutokseen, kiihkomielisistä "renkaalaisista" haluttiin päästä eroon. Kaiku leimasi heidän vappujuhlaansa v. 1908 Kuolajärvellä muukalaisten riehunnaksi. "Marseljeesia laulaen ja punaisia lippuja liehuttaen" kulkue pistäytyi nimismiehen pihassa "virtensä virittämässä". Lehti mainitsi, että tukkityöläiset, nuo "patentti-socialistit" ovat nyt ruotsalaisyhtiöiden töissä ja ottavat avosylin riiveihinsä "Kemyhtiön pakanalliset rikkuritkin", jotka aiemmin "tuomittiin ainaiseen pannaan työpaikkansa koko maailmassa menettäneenä". Kaiku muistutti vielä, että socialistien tavoitteena on muodostaa Suomesta pakopaikka kaikille "venäjältä karanneille rikollisille, rosvoille ja murhamiehille".⁵⁾

Viesti on tässäkin paikallisille, kunnan ihmisille selvä: vappujuhlaa viettävät työläiset ovat räyhääviä, järjestysvaltaa ja hyviä tapoja uhmaavia muukalaisia, joilla on vieraat ihanteet; kunnan paikkakuntalainen ei heidän riveissään

1 Kallinen Lauri 1969 s. 8-22.

2 Kallinen Lauri 1969 s. 17.

3 Kaiku 11.5.1908.

4 Kaiku 13.5.1908.

5 Kaiku 13.5.1908 (nim. "Sallalainen").

voi seisoa; he ovat räyhäämisellään menettäneet työpaikkansa ja kunnioitukseensa suomalaisen työnantajan silmissä: nyt he etsivät leipää ulkomaalaisen työnantajan työmailta, ja nyt heidän ennen niin elitistisenä pidettyyn joukkoon pääsevät jäseniksi ennen heidän jyrkästi tuomitsemansa rikkuritkin; heidän joukkoonsa kelpaavat nyt venäläiset rosvot ja murhamiehetkin; koko työläisliikkeen tavoite on siis paikallista väestöä ja oloja uhmaava ja vahingoittamaan pyrkivä.

Pohjolan Tukkipöytäisten Renkaan maine kunnan työläisten edunvalvojana oli vuoteen 1908 mennessä romahtanut. Kaiun mukaan keväällä 1908 tuli Venäjältä "satoja" työmiehiä myös ruotsalaisyhtiöiden työmaille, jotka ilmeisesti olivat lisänneet Kemiyhtiön lakkojen aikana markkinaosuuttaan. Myös ruotsalaisyhtiöiden kerrottiin kääntäneet "renkaalaisille selkensä". Tämä on seurausta, Kaiku kertoi, "rengaslaisten loputtomista kohtuullisista vaatimuksista", pyrkimyksestä saattaa monopolikseen kaikki tukkiyhtiöt Pohjolassa.¹⁾ Aivan merkityksettömiä lakot eivät kuitenkaan olleet. Kilpailun kasvaessa Kemiyhtiönkin palkkoja v. 1908 nostettiin 35 penniin tunnilta päivän ollessa 10-tuntinen. Ajurin, hevosen ja kahden jalkamiehen palkka oli 18 mk päivältä. Vuonna 1910 nostettiin palkkoja niin, että viikkopalkka saattoi nousta 30 markkaan. Kemiyhtiön asema edelleen vahvistui, kun Nordiska Trävaruaktiebolaget meni konkurssiin.²⁾

3 Sosialistit porvarien ristitulessa

3.1 Sosialistien ja porvarien ohjelmaristiriidat

Puolueohjelmia käsitellään III pääluvussa. Tässä yhteydessä on syytä lyhyesti todeta, missä sosialistien ja porvarien ohjelmat ja tavoitteet menivät Pohjois-Suomessa jyrkimmin ristiin ja törmäsivät.

Suurlakon jälkeen toukokuussa 1906 annettu eduskuntauudistus mullisti kansalaisten vaikutusmahdollisuudet. Äänioikeuden saivat kaikki 24-vuotiaat miehet ja naiset. Suomi oli saanut maailman kansanvaltaisimman eduskunnan.³⁾ Vanhat rintamat, joko perustuslaillisiin ja myöntöväisyyssinjaan väistyivät, ja alkoi ankara, vihankin sävyttämä puoluetistelut, joka ilmeni etenkin tiuhaan tahtiin laajenevan lehdistön ja muun painetun aineiston palstoilla. Se, mikä ennen oli sanottu "maanalaisessa kirjallisuudessa", sanottiin nyt "maapäällisessä". Alkoi kilpailu siitä, kuka oli "edistyksellisin".⁴⁾

Sosialidemokraateilla oli jo Forssan kokouksessa v. 1903 luotu luja puolueorganisaatio. Puolue oli tuolloin tunnustautunut sosialidemokraattiseksi. Samalla se oli omaksunut marxilaisen luokkataistelun ja asettunut jyrkästi vallitsevia yhteiskunnallisia oloja vastaan vaatien pikaisia ja perusteellisia

1 Kaiku 13.5.1908; ks. myös Ahvenainen Jorma 1970 s. 444.

2 Meinander Nils 1950 s. 151; Heinänen Hannu 1993 s. 185; Heikkinen Reijo 1977 s. 175.

3 Juva Einar 1967 s. 72-73.

4 Juva Einar 1967 s. 76-78.

muutoksia. Se pyrki vapauttamaan kansan "taloudellisen riippuvaisuuden, valtiollisen alaikäisyyden ja henkisen holhuunalaisuuden kahleista". Syynä työväestön kurjuuteen puolue piti tuotantovälineiden joutumista "yksien yksinoikeudeksi". Jotta tähän saataisiin muutos, työväestön tuli järjestäytyä ja yhdistää voimansa taisteluun väkivaltaa ja vääryyttä vastaan sekä valtiollisessa että yhteiskunnallisessa mielessä. Kaikki "syntyperän, sukupuolen ja varallisuuden etuoikeudet" oli hävitettävä. Puolue vastusti valtion ja kirkon kaikenpuolista holhousa. Valtion ja kirkon eroa vaadittiin. Papisto ja kirkko nähtiin vallitsevan sortoyhteiskunnan suojamuurina. Toimintatavoissa vallitsi kahtalaista näkemystä: osa, pääasiassa nuoremmat sosialistit, ihailivat väkivallan tietä ja aseellista kumousta, toinen osa, pääasiassa vanhempi väki, kaihtoi väkivaltaa ja uskoi rauhanomaiseen parlamentaariseen kehitykseen. Oulun puoluekokouksessa elokuussa 1906 maltillinen siipi pääsi vallalle ja kokous päätti mm. lakkauttaa punakaartit.¹⁾

SDP joutui Pohjois-Suomessa ohjelmansa johdosta törmäykseen kaikkien porvarillisten puolueiden kanssa yhteiskunnallisen radikalisminsa ja uskonnonvastaisuutensa johdosta. Mutta taistelua käytiin myös maallisista asioista. Jo sääty-yhteiskunnan aikana Pohjois-Suomessa vahvana esiintynyt suomalainen puolue loi hyvin radikaalin sosiaalipoliittisen uudistusohjelman, joka hyväksyttiin lokakuussa 1906 pidetyssä puoluekokouksessa. Puolue mm. vaati torppareille 50 vuoden minimivuokra-aikaa, oikeutta korvauksiin tekemistään uudistuksista vuokratilalla sekä molempia osapuolia edustavaa lautakuntaa ratkomaan vuokraerimielisyyksiä, kaikki siis vaatimuksia, jotka heikensivät vuokranantajan oikeuksia. Työväestön aseman parantamiseksi vanhasuomalaiset vaativat ammattientarkastuksen kehittämistä, tapaturmavakuutuksen ulottamista sen ulkopuolella oleviin työntekijöihin, yleistä invalidi- ja vanhuusvakuutusta, työriitojen sovittelumenettelyn kehittämistä sekä työajan rajoittamismahdollisuuksien selvittämistä. Ohjelmaan kuului myös työnvälitystoimistojen perustaminen, kunnallinen asuntopolitiikka työväestön asuinolojen parantamiseksi sekä vaatimus progressiivisesta tulo- ja omaisuusverosta ja kieltolaista. Kunnallisvaaleissa vaadittiin toteutettavaksi yleinen ja yhtäläinen äänioikeus.²⁾

Nuorsuomalainen puolue painotti joulukuussa 1906 hyväksytyssä ohjelmassaan "laillisuuden ja oikeusjärjestyksen" tiukkaa noudattamista perusehtona kansakunnan elämälle. Valtiolliseen yhteistyöhön se katsoi voivansa ryhtyä vain sellaisten voimien kanssa, jotka noudattivat "siveellisyyden ja oikeuden periaatteita". Puolueella oli laaja, joskin hieman väritön yhteiskunnallinen ohjelma, joka tähtäsi mm. tilattoman väestön sekä työväestön aseman parantamiseen, verotuksen uudistamiseen progression periaatteella, kunnallishallinnon kansanvaltaistamiseen, naisen aseman parantamiseen ym.³⁾

Kolmas Pohjois-Suomen oloissa merkityksellinen porvarillinen puolue oli maalaisliitto, joka syntyi syksyllä 1906 suomalaisuusliikkeen maaperästä, välittäjänä lähinnä nuorsuomalaisuus. Se erosi suomalaisesta puolueesta selvän agraarisen lähtökohtansa, yhteiskunnallisen radikalisminsa ja alhaaltapäin

1 Juva Einar 1967 s. 78, 81-82; Ehmrooth Jari 1992 s. 73.

2 Eskola Seikko 1987 s. 206-207; Apunen Osmo 1987 s. 206-208; Eskola Seikko 1962 s. 407-424.

3 Juva Einar 1967 s. 78.

lähtöisyyteen liittyvän herravihan puolesta. Maalaisliitto oli etu- ja luokka-puolue. Tämä koitui sen eduksi jo autonomian aikana, kun talonpoikaisväestöä siirtyi ensin nuorsuomalaisten, sitten vanhasuomalaistenkin riveistä heidän asioitaan paremmin hoitamaan lupautuneen maalaisliiton taakse. Työntävänä puolena oli suomalaisten puolueiden kaupunkilaisluonne. Maalaisliitosta päin katsottuna suomalainen puolue näyttikin liian kaupunkilaiselta ja vanhoilliselta.¹⁾

Maalaisliitto syntyi kahdessa paikassa, Etelä-Pohjanmaalla nuorsuomalaisten maalaisliittona ja Oulussa Suomen maalaisväestön liittona. Puolueen perustajina olivat mm. kirjailija Santeri Alkio ja maanviljelijä Kyösti Kallio, molemmat entisiä nuorsuomalaisia. Itsenäisen maalaispuolueen hyväksi oli suomalaisessa puolueessa tehnyt työtä osuustoimintamiehenä tunnettu Hannes Gebhard. Myös Karjalassa oli useita pieniä maalaisten liittoja.²⁾ Puolue meni vaaleihin vielä varsin hajanaisena, niinpä esim. Kyösti Kallio oli vuoden 1907 vaaleissa ehdokkaana sekä nuorsuomalaisten että maalaisten liiton listoilla. Eduskuntatyö edisti puolueen yhdentymistä, ja Pohjanmaan kaksi puoluetta yhtyivätkin v. 1908.³⁾

Maalaisliitto sijoittui puoluekentässä alueellisesti Itä- ja Pohjois-Suomeen ja sosiaalisesti talonpoikien poliittiseksi vaikutuskanavaksi. Maalaisliitto pyrki sijoittumaan sosialistien ja porvarien väliin, "leivänkasvattajien" etujen ajajaksi kaupunkilaisten pyyteitä vastaan. Maalaisliitto oli alkuaikana nimenomaan pientalonpoikainen, varsin radikaali puolue. Raimo Salokankaan mukaan maalaisliitto täytti sen aukon, jonka Suomen puoluekenttään oli jättänyt molempien suomalaisten puolueiden "herraskaistuminen" ja näiden epäonnistuminen tämän leiman ravistamisessa siinä tilanteessa, jossa kaikkien puolueiden piti ryhtyä hakemaan mandaattia toimilleen suoraan äänestäjien massoilta.⁴⁾

Näin kaikki kolme porvarillista puoluetta, vanhasuomalaiset, nuorsuomalaiset ja maalaisliitto, sen lisäksi että ne kamppailivat keskenään, suuntasivat iskunsa sosialidemokraatteja vastaan.

3.2 Taistelu torppareista ja maataloustyöväestä

Sosialidemokraatit koettivat kohdistaa propagandansa mm. torppareihin ja maataloustyöväestöön. Tämä pyrkimys saavutti vastakaikua maataloustyöväestössä, mutta sen sijaan maanvuokraajaväestössä, olipa sitten kysymys kruunun tai yksityisen maan vuokraajista, sosialistien maaohjelma ei erityisen hyvin purrut. Tämän osoittaa myös torppariyhdistysten ja -osastojen heikko menestys Pohjois-Suomessa. Niitä saatiin perustetuksi koko lääniin puolenkymmentä, ja vain harvat niistä osoittautuivat elinkelpoisiksi.

Sosialidemokraatit alkoivat saada riveihinsä tilattomia ja torppareita suu-remmassa määrin vasta suurlakon jälkeen, sillä puolueen kanta pienviljelykseen ja vuokraviljelijäin asemaan nähden oli vuoden 1903 puoluekokouksen

-
- 1 Salokangas Raimo 1982 s. 50; Apunen Osmo 1987 s. 208; Juva Einar 1967 s. 80.
 - 2 Isohookana-Asunmaa 1980 s. 45-62; Borg Olavi 1965 s. 79-98
 - 3 Apunen Osmo 1987 s. 209.
 - 4 Salokangas Raimo 1982 s. 52.

aikaan horjuva. Suurlakon jälkeen tilaton väki alkoi liikehtiä ja puoluekin aktivoitui, sillä nuorsuomalaiset ja vanhasuomalaiset vaativat valtion maiden asuttamista ja luovuttamista yksityisellä omistusoikeudella tilattomien viljeltäväksi. Torppariasiasta väitelleen tohtori Edward Gyllingin ja maisteri Sulo Vuolijoen toimiessa puolueen maatalousasiantuntijoina laadittiin torpparien ja tilattoman väestön ohjelma ns. viljelypakon periaatteelle. Se maa, joka ei ole viljelyksessä omistajansa toimesta, oli pakkolunastettava yhteiskunnalle ja annettava tilattomien viljeltäväksi perinnöllisellä vuokraoikeudella. Myös valtion maita oli jaettava halukkaille maattomille perinnöllisellä vuokraoikeudella - varsinaisen omistusoikeuden puolue halusi säilyttää valtiolla. Vuokraajat näin kiinnittyivät maahan, ja se vähentäisi muuttoja kaupunkeihin. Tämä sopisi sosialistiseen näkemykseen, kun maa ei ole omistuspohjainen. Kuitenkin puolue näki ristiriitaa siinä, että se joutui näin tukemaan pienviljelystä.¹⁾

Torpparien järjestettyä kokouksia eri puolilla Suomea ja työväenyhdistysten ollessa niihin kokoonkutsujina sos. dem. puolue näki tarpeelliseksi kutsua valtakunnallisen torpparien edustajakokouksen koolle. Puoluetta huolestutti se, että torpparien kokouksissa painotettiin yksityistä omistusoikeutta maahan. Tämän katsomuskannan leviämisen puolue tahtoi estää, koska se merkitsisi poikkeamista opeista. Tämän vuoksi puolueen agitaattorit veloitettiin saapumaan valtakunnalliseen kokoukseen, jotta he toimialueillaan osaisivat ehkäistä tämän "kerettiläisen" opin leviämisen. Tampereella huhtikuussa 1906 pidetyssä kokouksessa oli edustajia 302 paikkakunnalta, yhteensä 400 edustajaa, jotka edustivat yli 50000 vuokraajaa. Kokouksen johto oli tiiviisti kokouksen järjestäjän, sos. dem. puolueen käsissä ja ohjauksessa. Kaikki alustajat olivat puoluejohtoon kuuluvia. Siksi keskeisin kysymys, omistus- vaiko vuokraoikeus, ratkesi ylivoimaisella äänen enemmistöllä 337-27 vakaan vuokraoikeuden hyväksi.²⁾

Päätös merkitsi sosialististen periaatteiden murskaavaa voittoa. Edward Gylling selitti kokousväelle, että omistusoikeus säilyttäisi torpparien niskoille kohtuuttoman raskaan taakan. Vastustaviakin puheenvuoroja käytettiin, korostettiin omistusoikeuden kannustavan työntekoon ja painotettiin "oman kodin" tunnearvoja. Päätökseen jätti eriävän mielipiteensä kahdeksan edustajaa, pääasiassa Pohjanmaalta, mikä viittasi siihen, Hannu Soikkanen huomauttaa, "että siellä yksityisellä omistusoikeudella oli ilmeisesti vankin kannatus ja myös sosialististen käsitysten ote oli todennäköisesti heikoin".³⁾ Pohjalainen torppari-käsitys oli erilainen kuin muualla Suomessa.

Sosialidemokraatit asettuivat näin kannattamaan vuokraviljelmää, jotka olivat kooltaan enintään 25 ha suuruisia.⁴⁾ Puolueelle tämä linja oli vahingollinen, sillä maalaisliitto ja suomalaiset puolueet olivat luoneet omat radikaalit torppariohjelmansa. Sos. dem. puolueen sosialistinen periaate esti itsenäisiä viljelijöitä kannattamasta sitä. Tämä seikka loi tilaa maalaisliitolle. Santeri Alkio kävikin polemiikkia työväenlehtien kanssa korostaen juuri omistusoikeu-

1 Soikkanen Hannu 1961 s. 285-286; Santonen Arvo 1971 s. 35-36.

2 Soikkanen Hannu 1961 s. 286-287.

3 Soikkanen Hannu 1961 s. 287.

4 Santonen Arvo 1971 s. 36; Soikkanen Hannu 1961 s. 289.

den merkitystä. Alkio tunsii työväenliikkeen ajattelua, sillä hän oli ollut perustamassa työväenyhdistystä Laihialle.¹⁾

Sosialidemokraateilla oli vaalipropagandassaan paino torpparien ehtojen parantamisessa. Itsenäisten viljelijäin osalta propaganda keskittyi siihen, että viljelijän velkataakka kasvaisi. Kun maalaisliiton Hannes Gebhard korosti, että maalais- ja kaupunkiköyhälistön edut ovat vastakkaiset, sosialismi pyrki tätä vastakkainasettelua torjumaan.²⁾

Suhtautuminen pienviljelykseen aiheutti sos.dem. puolueessa keskustelua jatkuvasti. Vuoden 1909 puoluekokouksessa siitä väiteltiin pääsemättä yksimielisyyteen. Sittemmin uusittu puolueen maatalousohjelma suosi proletaarista periaatetta, kun siinä pantiin paino maataloustyöväestön etujen ajamiselle. Viljelyspakkovaatimus tosin poistettiin ohjelmasta ja hyväksyttiin torppien ja mäkitupien lunastus pakkolainsäädännöllä ja valtion rahoituksella. Omaksuessaan lunastusperiaatteen sosialidemokraattien puoluejohto tuli hyväksyneeksi myös omistusoikeuden, johon oli torpparien kokouksessa vuonna 1908 suostuttu vastoin teoreetikkojen kantaa. Vaikka puolue oli hyväksynyt omistusoikeuden, teoreettinen kiistely puolueessa jatkui. Tänä ajanjaksona puolueen suhtautuminen itsenäiseen pienviljelijäväestöön oli koko ajan torjuva; pienviljelijäluokan luominen olisi "vihamielinen toimenpide sosialidemokratialle" ja se "hävittäisi vallankumouksen hengen", kuten vuoden 1911 puoluekokouksessa sanottiin.³⁾

Että Pohjois-Suomen vuokraajaväestö ei innostunut SDP:n torppariohjelmasta, näyttää johtuneen siitä, että maanomistajien määrä oli seudulla korkeampi kuin muualla maassa, eräitä rannikkoseutuja mm. Oulun ympäristöä lukuunottamatta. Enemmistö viljelijöistä oli maanomistajia, ja vuokraajat halusivat samastua heihin - tai ainakin panna toivonsa niihin puolueisiin, joilla oli tavoitteena vuokraajan pääseminen maansa omistajaksi. Tätä näkemystä puoltaa mm. se, että maalaisliitto sai heti voimakkaan kannatuksen rannikkoseudun maanviljelysalueilla ja sittemmin myös läänin syrjäseuduilla. Tällä rannikkoalueella levisi myös oululainen maalaisliittolainen Liitto-lehti hyvin nopeasti jo ensimmäisinä toimivuosinaan 1906-1907.⁴⁾

Lisäksi on huomattava, ettei Pohjois-Suomessa ollut maanomistajien ja vuokraajien välistä, Laukon ym. lakkoihin ja häätöihin verrattavia riitaisuuksia, jotka eteläisemmässä osassa maata vuonna 1906 kärjistikivät mielialoja ja samalla vetivät väkeä sosialistien riveihin. Torppari oli asemansa vuoksi kahtalaisessa asemassa. Taksvärkkärinä hän oli palkkatyöläinen, mutta vuokramaansa viljelijänä itsenäinen yrittäjä ja maataloustuottaja, kuten Viljo Rasila huomauttaa.⁵⁾ Pohjois-Suomessa torpparien asema oli toisenlainen kuin etelässä. Pohjoisessa torpparius perustui usein sukulaisuuteen eivätkä päivätyöt olleet vuokranmaksuperusteena merkittäviä. Vallitsevat olot vaikuttivat siihen, miten paikallisesti suuntauduttiin. Harvaan asutulla Pohjois-Suomen maaseudulla

1 Soikkanen Hannu 1961 s. 289-290.

2 Santonen Arvo 1971 s. 36-37.

3 Santonen Arvo 1971 s. 36-39.

4 Salokangas Raimo 1982 s. 120-122.

5 Rasila Viljo 1968 s. 149-151. Jorma Ahvenainen toteaa Rovaniemeltä, ettei esim. kruunnummetsäntorppareita saatu sosialistien riveihin ja palveluväkikin vierasti pääasiassa muualta tulleiden johtamaa työväenyhdistystä (Ahvenainen Jorma 1970 s. 445-448).

sosiaalisesti kiintää kyläyhteiskunta sekä vallitsevat patriarkaaliset suhteet eri yhteiskuntaluokkien kesken houkuttelivat pikemminkin pysymään vallitsevassa normistossa kuin lähtemään radikaalisti ja näkyvästi "vallankumoukselliselle tielle", siis sosialistien matkaan. Hieman toinen oli jo tilanne esim. Oulun seudun agraarialueilla, missä mm. maanviljelystyöväkeä oli runsaasti ja missä työväenliikkeen perinteet ja siteet kaupungin teollisuustyöväestöön olivat vahvat. Rintamassa oli turvallista olla, eikä kukaan tuntenut olevansa yksin, vaan pikemminkin menevänsä suuren edistyksellisen joukon mukana.

Vielä on todettava, että sosialidemokraatit eivät propagandassaan arvostaneet maaseutuväestöä ymmärtäviä agitaattoreita. Jari Ehrnrooth on osoittanut, että esim. Lahdessa marraskuussa 1906 alkaneille valtakunnallisille SDP:n agitaatiokurssille otetuista 178 oppilaasta oli maatyöläisiä vähän, torppareita yksi ja yksi maaseudun sekatyömies. Agitaatio jäi hyvin etääksi maaseututyöväestöstä, vaikka puolue sai v. 1907 eduskuntavaalien äänistään 87 % maaseudulta.¹⁾

3.3 Puolueen lehdistö- ym. propagandan päävaiheet

Pohjois-Suomen sosialismin valistus- ja propagandatyössä on tutkimusaineiston valossa nähtävissä kolme selkeää vaihetta: 1. hyökkäysvaihe, joka ajoittui vuodesta 1902 Oulun puoluekokoukseen v. 1906, 2. asemasotavaihe, joka alkoi Oulun puoluekokouksesta propagandan siistiytymisenä etenkin uskontokysymyksen osalta ja jatkui vuoden 1908 paikkeille, jolloin oli saavutettu toiminnallinen huippu mm. työväenyhdistysten ja niiden jäsenten lukumäärissä. Tätä seurasi 3. vaihe, puolustautumiskausi, joka alkoi noin vuodesta 1909 ja jatkui eteenpäin. Tällöin oli havaittu, ettei uusia suuria voittoja ollut saavutettavissa. Monia virheitä tunnustettiin tehdyksi juuri strategian ja propagandan alueella. Puolue aivan kuin tyytyi saamiensa asemien puolustamiseen.

Tämä pohjoissuomalaisista lähteistä hahmoteltu propagandan jaksotus käy yksiin Jari Ehrnroothin hahmotteleman sos.dem. puolueen valtakunnallisen agitaatiostrategian kanssa. Sen mukaan Tampereen puoluekokouksessa v. 1905 luotiin radikaali linja. Oulun puoluekokous 20.-27.8. 1906 lopetti punaiset kaartit ja aseellisen vaiheen. Mm. oululainen Yrjö Mäkelin esiintyi kokouksessa maltillisen oikeaoppisuuden kansanomaistajana.²⁾ Radikaalia agitaatiota oli edustanut Turussa vuodenvaihteessa 1902-1903 pidetty kurssi, jolle osallistui 24 henkilöä, heistä kuusi naista. Oulun puoluekokous pyrki perusteellisesti poistamaan punakaartien ympärille keräytyneen vallankumouksellisen anarkismin, vaikka sen maanalainen olemassaolo edelleen joidenkin luokkataistelusiiven johtajien taholta hyväksyttiin. Agitaatioon ja agitaatiokoulutukseen tuli uusi sävy vuosina 1906-1907. Puhujien tuli keskittyä pysymään siinä mitä oli opetettu. Oulun piiri kiirehti kurssien järjestämistä maaseutua varten, koska kykeneviä puhujia oli kentällä niukasti.³⁾ Valtakunnallisia kursseja ei 1906 jälkeen enää järjestetty, vaan koulutettiin piireittäin. Vuonna 1908-09 pidettiin

1 Ehrnrooth Jari 1992 s. 199-204.

2 Ehrnrooth Jari 1992 s. 65-73.

3 Ehrnrooth Jari 1992 s. 75-80, 190-196.

kurssit Kemissä, Oulussa ja Kajaanissa, v. 1909-10 Kajaanissa, Rovaniemellä ja Ylivieskassa, v. 1910-11 Kemissä, Kajaanissa ja Rovaniemellä. Vuodesta 1906 Pohjois-Suomi oli jaettu kahteen agitaatiopiiriin, Oulun (eteläinen) ja Kemin (pohjoinen). Vuosina 1907-1909 koulutettiin eteläisessä piirissä yhteensä yhteensä 1018 ja pohjoisessa 1614 puhujaa.¹⁾ Oulun lääniin panostettiin agitaatiiossa siten hyvin paljon, ja nimenomaan Perä-Pohjolaan ja Lappiin.

Seuraavassa esitettävä Pohjois-Suomen agitaation kehityslinja perustuu tähän puolueen valtakunnalliseen suunnitelmaan ja on kaikilta vaiheiltaan - myös jo käsiteltyjen lakkojen osalta - sen heijastumaa.

3.3.1 Hyökkäysvaihe, vuodet 1902-06

Oulun agitaatiokeskus

Puolueen agitaatiotoiminta alkoi kiihtyä sortovuosista lähtien. Vuosina 1899-1900 pidettiin maassamme puheita yli 100 paikkakunnalla. Puheiden huippuvuosi oli 1908, jolloin puolue kirjasi pidetyn 10668 puhetta. Puolueen puhujaluettelossa oli 586 nimeä. Useat heistä tulivat tutuiksi myös Pohjois-Suomessa.²⁾

Kiertävä puhuja Pohjois-Pohjanmaalla oli mm. oulainen seppä Leo Leino, joka ilmoitti saaneensa runsaasti kuulijoita "paitsi Peräpohjolassa".³⁾ Oulun työväenyhdistys lähetti jo 1900-luvun alkuvuosina puhujiaan naapurikuntiin mm. Liminkaan, Kempeleeseen ja Raahen aktivoimaan sikäläisiä työväenyhdistyksiä. Oulun ty sai puoluehallitukselta 100 mk apurahan, jolla lähetettiin agitaattoreita kiertämään Pohjanmaata ja etenkin rannikon sahoja. Alkukesällä 1903 pitikin mainittu Leo Leino kahden kuukauden aikana 22 esitelmää käyden mm. Haapavedellä, jonne perustettiin työväenyhdistys, Pulkkilassa, Oulaisissa, Vihannissa, Ruukissa, Tyrnävällä, Temmeksellä, Lumijoella, Kempeleessä, Iissä, Kemissä, Torniossa, Kuusiluodossa, Raahessa ja Siikajoella. Matkoillaan hän levitti erilaista työväenkirjallisuutta 367 kpl ja vastaanotti 23 työväenlehtien tilausta. Työ maaseudulla koettiin mm. uskonnollisten asenteiden vuoksi vaikeaksi.⁴⁾

Uskonnollisia esteitä koetettiin lievittää naamioimalla kokoukset hartaus-tilaisuuksiksi. Pohjois-Suomessakin kiertänyt agitaattori A. Vatanen käytti puhelilaisuuksista "seurojen" nimeä. Eetu Salin puolestaan opasti: "... kaikista parhaiten tajuaa ja tottelee työväestö suullista puhetta, jos puhe vaan on suoraa kieltä työn ja pääoman, köyhälistön ja kapitalistien välisistä suhteista, jos puheissa esitetään koristelemattomina ne epäkohdat, jotka nykyisessä yhteiskunnassa vallitsevat."⁵⁾

Oulun työväenyhdistys näki valistustyönsä kohteiksi kaupunkiväestön ohella maaseudulta kaupunkiin virtaavan "vähään tyytyväisen" maaseututyöväestön ja maaseudulla asuvan työväestön poliittisen herättämisen. Mm. Li-

1 Ehrnrooth Jari 1992 s. 212, 275, 302.

2 Soikkanen Hannu 1961 s. 179-180; Ehrnrooth Jari 1992 s. 190-192, 337, 493, 496.

3 Soikkanen Hannu 1961 s. 180.

4 Raappana Reino 1955 s. 91-94.

5 Soikkanen Hannu 1961 s. 178.

mingan työväenyhdistyksen kanssa oululaiset eräässä yhteisessä kokouksessa pohtivat maaseudun työläiskurjuuden syitä. Parannuskeinoksi nähtiin mm. valtion lainat, joiden turvin olisi lunastettava maata viljeltäväksi.¹⁾ Tästä voi päätellä, että maatyöläisten keskuudessa vallitsi se sama maannälkä, joka heijastui pohjalaisten kantana myös vuonna 1906 Tampereen torpparikokouksessa, mistä edellä on ollut puhe.

Oulun työväenyhdistys, joka oli lähiseudun työväenliikkeen ja agitaation keskus, omaksui etenkin puuseppä Matti Vuolukan puheenjohtajakaudella vuonna 1899 jyrkän sosialistisen linjan. Vuolukka vei puuseppien ammattiosaston lakkoon 10-tuntisen työpäivän puolesta. Tämä tervolalaisen pientilallisen poika joutui kuitenkin yhdistyksessään ristiriitaan jyrkkyytensä vuoksi ja muuttikin - jouduttuaan mm. Kaiun hampaisiin - Tampereelle Kansan Lehden toimittajaksi. Yhdistyksen toiminta olikin varsin maltillista, kunnes Pohjolan tukkilakkovuona 1906 radikalismi voimistui ja johti suuntataisteluun Oulun puoluekokouksen aikoihin syksyllä 1906. Tässä taistelussa jyrkkä linja hävisi.²⁾

Taistelua porvarillisia voimia vastaan maaseudulla

Pohtiessaan mahdollisuuksia tehostaa sosialismin levitystyötä maaseudulla Kansan Tahto totesi ensi numerossaan 3.2.1906 erään keskeisen seikan, että sosialismi tietoisesti keskittyi aluksi Pohjanmaan radan varrelle ja että tämä leviäminen radan varrelle on tapahtunut "joskus pysähtyneiden agitaattoreiden" ja etelästä levinneiden harvalukuisten työväenlehtien numeroiden toimesta. Lehden mukaan varsinainen maaseutu oli vielä valloittamatta. Maaseudulla oli kyllä varsin monia yhdistyksiä, mutta ne olivat porvarillisia ja kylmiä työväenaatetta kohtaan." ... mitä muuta kuin köyhälistön kylmyyttä voisi kohdata esim. maamiesseurassa, missä parhaassa tapauksessa vihollisen konsulentti saattoi vastalauseita julistaa miten työväenliikkeen vastustamisessa on yksi seuran tärkeä tehtävä", lehti kirjoitti.³⁾ Kansan Tahto muistutti myös muista sosialismille vahingollisista aatteellisista yhdistyksistä ja uskonnosta, joka koetta saada köyhät ihmiset tuudittautumaan siihen, että palkkio tulisi "siinä suuressa palkanmaksussa" maallisen elämän jälkeen.⁴⁾

Kansan Tahto keskittyi kevätkaudella 1906 imemään voimaa Pohjolan tukkityöläisten lakosta. Kirjoituksia maakunnista saatiinkin osoittamaan, että kärsivä kansa olisi heräämässä. Paras palaute saatiin "punaisilta paikkakunnilta", missä työväenyhdistykset ja ammattiyhdistysliike jo toimivat. Mutta varsinainen laaja maaseutu oli kovin hiljaa. Kuusamosta kirjoitettiin helmikuussa 1906 säätyerojen rehoittavan edelleen säätyläisten "ähkyen istuessa täyden lihapatansa äärellä" ja pelotellen työläisiä "kaikenlaisilla pöpöillä" ja lausuen heidän kuultensakin eräviä arvosteluja työläisten toimista ja kansan Tahdosta.⁵⁾

Maaseudulla työväenliike ja sosialismi joutuivatkin kohta vastakkain talonpoikaisväestön etujen kanssa. Tukkityöläisten lakon pitkittyessä myös

-
- 1 Raappana Reino 1955 s. 92.
 - 2 Hautala Kustaa 1976 s. 578-580.
 - 3 Kansan Tahto 3.2.1906 (J.K.K-Ku: "Onko tehtävää?").
 - 4 Kansan Tahto 3.2.1906 em. kirjoitus.
 - 5 Kansan Tahto 17.2.1906 (nim. "Yksi tiilinkantaja").

Kansan Tahto, samalla kun se kiihotti lakkolaisia taisteluun ja muita työläisiä sitä tukemaan, ymmärsi sen vaaran, mikä liikuskelevasta ja varsinkin jouten olevasta tukkityöläisten joukosta oli sosialismin leviämislle. Kansan Tahdossa maaliskuun alussa 1906 julkaistussa näkyvässä artikkelissa "Aattemme vaarassa Perä-Pohjolassa" valitettiin, että liikkuvista ja talosta taloon kuljeksivista tukkityöläisistä on tullut "maanvaiva". Talolliset jo entuudestaan lehden mukaan ovat olleet epäluuloisia työväenaatetta kohtaan, koska tukkityöläiset nostavat maaseudun palkkatasoa ja vaikeuttavat työvoiman saantia maatöihin. Nyt lakon vuoksi tukkilaisista on talven aikana tullut entistä suurempi rasitus talollisille, ja tämän vuoksi he asettuvat yhä epäluuloisemmalle kannalle työväenaatetta kohtaan, eikä se suinkaan ole sosialismin aatteelle eduksi, lehti kirjoitti.¹⁾ Kirjoittajan mielestä tilannetta pahentaa vielä sosialismin omien agitaattorien kovin usein omaama heikko sosialismin tuntemus. Kovin monet kokevat aatteen intohimona ja uskovat itsekin sosialismin toteutuvan "hetkellisellä ryntäyksellä", kaiken vanhan nurin kaatamalla. Lakkolaistenkin keskuudessa on lakkointo nälän myötä laimentunut. Äskeisiä lakon sankareita pidetään nyt "villitsijöinä", jotka ovat saattaneet lakkolaiset kurjuuteen. Näin aatteen kannattajistakin saattaa tulla sen katkeria vihollisia.²⁾

Luonnollisestikaan kaikki eivät olleet tukkityöläisiä vastaan, sillä monen talollisenkin leipää levensi mahdollisuus muonittaa ja muutenkin huoltaa heitä. Eräänkin tukkilaisten ruokalan pitäjän vakuutettiin syöttäneen 70 lakkomiestä lähes viikon päivät ilmaiseksi.³⁾ Asenteisiin lakon aikana tietenkin vaikutti se, nähtiinkö tukkilaisista olevan jatkossakin hyötyä ja se, mitkä mahdollisuudet erämaatalojen asukkailla oli asettua poikkiteloin ruokaa pyytävien lakkolaisten edessä. Joka tapauksessa lakkoliikehdintä oli jo keväällä työväenliikkeen sisältäkin päin katsottuna kääntymässä lakkolaisia vastaan. Tämän haistoi myös Kemi Oy, eikä antanut lakkolaisille periksi.

Myös uskonnolliset esteet nousivat ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja sosialismin etenemisen tielle. Kuukauden päivät ilmestyttyään Kansan Tahto joutui maaliskuun alussa 1906 julkisesti tunnustamaan, että uskonto, yleisesti määriteltynä "siionin vartijat", on noussut työväenliikettä vastaan. Lehti kiinnitti huomiota siihen, että lestadiolaiset valmistelevat Ouluun kokousta, jossa otetaan kantaa mm. kirkosta eroamiseen. Tällä päätöksellä tulee lehden arvion mukaan olemaan suuri merkitys, koska liikkeen piiriin kuuluu "enemmistö Pohjois-Suomen uskonnollisesta kansasta". Lehti huomautti, että mikäli lestadiolaiset onnistuivat pyrkimyksessään pelotella kannattajansa nöyrästi kirkon ikeen alle, se takaisi toistaiseksi kirkolliselle riistämislle maata jalkain alle.⁴⁾

Keväällä 1906 puolueen agitaattorit liikkuivat ahneesti maaseudulla. Myös Kainuusta alkoi tulla raportteja. Suomussalmella kirjoitetussa raportissa paikallinen agitaatio nojasi mm. "oululaisten tukkiherrojen väärinkäytöksiin". Heitä moitittiin kopeasta käytöksestä, petkuttamisesta, työn teettämisestä nälkäpalkalla ja ilman ennakkosopimusta palkasta, työajoista ja muista työehdoista.⁵⁾ Agitaattorit joutuivat ilmeisesti useinkin törmäämään tukkityön ja maa

1 Kansan Tahto 5.3.1906 (Nim. Aate: "Onko aattemme vaarassa Perä-Pohjolassa?").

2 Sama.

3 Kujansuu Rikke 1955 s. 185-186.

4 Kansan Tahto 17.3.1906 (Pääkirjoitus, Seppä: "Peikkojen maalaajat").

työn väliseen ristiriitaan, koska Kansan Tahto oikein kahdessa pääkirjoituksessa maaliskuussa 1906 puuttui "tukkityöasiaan maalla". Lehti totesi yleisesti moitittavan, että tukkityö on muka opettanut työväen tanssimaan "kultaisen vasikan" ympärillä ja ajamaan perästä "lihapatoja". Lehti sanoo tällaisten väitteiden osoittavan, ettei maatyö kykene tarjoamaan kilpailukykyisiä palkkoja. Työväki ei lehden mukaan viihtyisi "ruukkipaikoissa", mikäli maanviljelysalalla olisi tarjottavanaan yhtäläisiä etuja. Lehti kehotti maanviljelysseuroja ym. ajamaan koneistusta sekä edistymään kaikin puolin, sillä se turvaa sen, ettei maaseutu tyhjene. Sillä jos maaseutu tyhjenee, se on koko maan vahinko, lehti tyynnytteli maalaisväestöä.¹⁾ Yllä olevan kirjoittaja (K.H. = Kalle Hämäläinen) pyrki selvästikin sovitteluun aiemmin lehdessä ilmennyttä hyökkäävää asennetta mm. maamiesseuroja kohtaan.

Maaseutupaikkakuntien poliittisista oloista, sosialismin näkökulmasta katsottuna, antoi samainen agitaattori ja toimittaja K.H. eloisan kuvauksen kirjoitussarjassaan Kansan Tahdossa huhtikuussa 1906. Kempeleen työväenyhdistystä agitaattori kiitti vireydestä. Yhdistyksellä oli oma talo ja toiminta siinä oli vilkasta. Työväenaatteen vastustajat käyvät "ammatikseen" talossa ilkeyttä harjoittamassa. Näiden joukossa sanotaan olevan nuorisoseuran jäseniä. K.H. valitti, että kokouksia harvoin voidaan aloittaa ennen kello kahdeksaa illalla, koska palvelusväki ei aikaisemmin pääse tilaisuuksiin tulemaan. Paikkakunnalla vallitseva "ahdasmielisyys" on kirjoittajan mukaan esteenä, ettei vanhempi väki voi sunnuntaisin tulla kokouksiin.²⁾

Ylivieskasta K.H. raportoi, että noin 5 vuotta sitten perustetussa työväenyhdistyksessä on ollut noin 100 jäsentä, mutta yhdistys on nukahtanut. Paikkakunnalla esiintyy "hassunkurisuuteen asti menevää uskonnollista ahdasmielisyyttä", jonka ilmenemisestä agitaattori kertoo seuraavan tapauksen. Eräs poika oli hiljattain ostanut "Sosialismin historia" -kirjan. Lestadiolaiset pelottelivat pojan "taivaan ovien sulkeutumisella", ellei tämä kirjaa hävitä. Poika joutui niin ahtaalle, että hän poltti kirjan. K.H. kauhistelee tätä ahtautta ja haukkuu lestadiolaiset, jotka näin sotivat kilpailevia "aatteita" vastaan "taistellen jumalan valtakunnan puolesta". "Pitäisi moisten uskon sankarien tietää, ettei sitä ole raamattuakaan voitu polttamalla maailmasta hävittää", K.H. huomauttaa pilkallisesti.³⁾

Oulaisissa ei K.H:n saamien tietojen ja kokemuksen mukaan vielä selvästi käsitetty porvarillisuuden ja sosialidemokratian välistä eroa. Hänestä kuulosti, että suomettarelaiset olivat enemmistönä paikkakunnan porvarillisista. Heidän lehtiäänkin luetaan enemmän kuin Kansan Tahtoa, jota tulee vain nimeksi verrattuna työväestön korkeaan lukumäärän paikkakunnalla. Kansan Tahtoa on erään porvarilliseksi tunnetun toimittajan suulla moitittu perustuslaillisten "liepeitten kannattajaksi", ja tämä moite on K.H:n saamien tietojen mukaan heikentänyt Kansan Tahdon leviämistä.⁴⁾

Vihannin Kilpualla K.H. kertoo työväenyhdistyksen toiminnan olevan

5 Kansan Tahto 17.3.1906 (Timo Teikäläinen: "Matkan varrelta").

1 Kansan Tahto 31.3.1906 ja 2.4.1906 (K.H.=Kalle Hämäläinen: "Työväkiasia maalla").

2 Kansan Tahto 4.4.1906 (K.H.= Kalle Hämäläinen: "Kiihotusmatkoilta").

3 Em. kirjoitus.

4 Em. kirjoitus.

heikkoa sen johdosta, että "niin uskonnollisia kuuluu olevan enemmistö", ettei väestö sen vuoksi tahdo antaa täyttä merkitystä työväenliikkeelle. "Etsikää ensin Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskauttaan, ja sitte kaikki muu teille annetaan, meinaavat he", kirjoittaja pilkkaa. "Papit näet ovat sellaisia heille opettaneet."¹⁾

Sosialismin julkinen kannattaminen ja työolojen parannusvaatimukset saattoivat porvarillisilla ja voimakkaasti uskonnollisilla paikkakunnilla tulla esteeksi työpaikan saannille ja työssä pysymiselle. Nimimerkki "Työmies" välitti Kuusamosta, että muuan ruotsalainen puutavarayhtiö maksaa kovin huonoja palkkoja, jonka vuoksi työväki vaati palkankorotusta. Työnantaja vastasi tähän lähettämällä "reppuryssiä" Venäjän Karjalaan hankkimaan sieltä kuuliaisempaa työväkeä. Työmiehiä, jopa useita hevosmiehiäkin oli saatu tulemaan.²⁾ Muuan Vienan Karjalasta kotoisin oleva vastasikin kohta näihin moitteisiin toteamalla, että leipänsä perässä hekin kulkevat. Kirjoittaja pahoitteli, että Suomen puolella karjalaisia haukutaan "ryssiksi", ja Venäjän puolella he ovat "tsuhnia eli Suomen moukkia".³⁾ Kun Kuusamon seudulla oli varsin vähän tukkityömaita - maat olivat isonjaon keskeneräisyyden vuoksi vielä jakamatta ja työmaita oli vain ns. väliaikaisilla jakolohkoilla - ei sosialismiin mieltyneenkään auttanut "mesoa" aatteillaan. Työn puute ajoi kuusamolaisia myös rikkureiksi mm. edellä mainituille Perä-Pohjolan savotoille.⁴⁾

Taktiikkaa tarkistetaan

Keväällä 1906 alkoi näkyä merkkejä siitä, että puolue halusi Pohjois-Suomessa harjoitetussa propagandassa ja valistustyössä suorittaa eräitä tarkistuksia. Tämä näkyi jo edellä esillä olleissa maaseutukuvauksissa. Kun tukkityöläisten lakko oli hävitty, alettiin etsiä syyllisiä. Huomio kiinnittyikin "liikkuvaan väkeen", toisin sanoen: kun hyökkäävä propaganda ja vallankumouksellisuus ei odotetulla tavalla purrut, alettiin sosialistienkin toimesta lähestyä paikallista kiinteää väestöä ja heidän normejaan ja syyllistettiin "liikkuva, kiihottava väki". Tämä näkyi useissa maaseuturaporteissa. Muun muassa Alavieskasta ilmoitettiin huhtikuussa 1906, että työväenyhdistyksen on aikanaan syntynyt koskenperkaustyöväen toimesta ja että paikkakuntalaisia on hyvin vähän noin 250 hengen suuruiseksi ilmoitetussa työväenyhdistyksen jäsenten joukossa.⁵⁾ Kälajoelta kirjoitettiin agitaattori K.H:n matkaraportissa, että seitsemän viikkoa kestänyt koskenperkausväen työlakko on vajottanut työväestön taloudellisiin vaikeuksiin sekä lamauttanut myös työväenyhdistyksen toimintaa. Agitaattori syytti toiminnan heikentymisestä myös uskonnollisia liikkeitä mm. Pelastusarmeijaa sekä nuorisoseuraa. Vastaavanlaista uskonnolliseen väkeen kohdistuvaa arvostelua esitettiin samassa raportissa myös Raahesta.⁶⁾ Näin agitaattori toisel-

1 Em. kirjoitus.

2 Kansan Tahto 30.3.1906 (Työmies: "Kuusamosta").

3 Kansan Tahto 7.4.1906 (Vienan Karjalainen: "Vienan Karjalasta").

4 Kuusamon tukkityömaista ks. Ervasti Seppo ja Yrjö Vasari 1978 s. 563-564; rikkureista Kansan Tahto 7.7.1906 (Pöljä: "Kuusamon Alakitkalta").

5 Kansan Tahto 23.4.1906 (K.H.: "Kiihotusmatkoilta").

6 Kansan Tahto 23.4.1906 em. kirjoitus.

la kädellä moitti tuon aikaisia "vierastyöläisiä" ja makeili paikkakuntalaisia, mutta löi toisella kädellä vanhoja vihollisiaan, uskonnollisia ja porvarillisia liikkeitä.

Varsinaiseen linjantarkistukseen uskontokysymyksissä Kansan Tahto kävi toukokuussa 1906 agitaattori A.M:n kirjoituksessa "Herätysmatkalta Pohjolassa". Todettuaan sen kiihkon, minkä tukkityöläisten lakko on aiheuttanut "Pohjolan uskonnollisessa väessä", hän puhuu sosiaalisten uudistusten tarpeellisuudesta eikä niinkään sosialismista. Käsitteet ovat kirjoittajan mielestä vielä sekavat. Tämä johtuu siitä, ettei asioita ole riittävästi selitetty, ei varsinkaan työväenliikkeen uskontopykälää, jolla työväenliikettä on lyöty. Keskustelut tästä kysymyksestä ovat olleet omiaan poistamaan tätä väärinkäsitystä. Niinpä; kirjoittaja kehaisee, "erityistä mainitsemista ansaitsee maamme pohjoisin, Kuolajärven työväenyhdistys", jonka jäsenmäärä nousee jo 700:aan. Yhdistys on tiedon jaon tyydyttämiseksi levittänyt kirjallisuutta 500-600 mk arvosta ja koonnut agitaatorirahastoon 175,10 mk. Vastustuksista huolimatta on myös Kemijärven työväenyhdistys johtomiestensä ansiosta nostanut yhdistyksensä "huomattavimpien joukkoon" mm. liittämällä sen puolueeseen.¹⁾ A.M. tarjoaa näin uskontokysymyksen ratkaisuksi valistusta, uskontokysymyksen selittyä parhain päin sosialistista kirjallisuutta lukemalla.

Kesällä 1906 puolue alkoi lähestyvän vanhoillislestadiolaisten kokouksen pelossa - kokous pidettiin Oulussa lokakuussa 1906²⁾ - irrottaa puoluepolitiikan ja uskonnon toisistaan. Pääkirjoituksessaan 7.7.1906 Kansan Tahto julisti uskonnon yksityisasiaksi. Pyöriteltyään puolueen uskontopykälää eri puolilta lehti tiivistä: "Sosialidemokratian ohjelma sinänsä ei uskonnosta mitään sano. Sen ympärille voivat hyvinä puoluetovereina liittyä minkä uskonnolliset hyvänsä ... sen asian (uskontoasian) ratkaiseminen ei ole sosialidemokratian puolueohjelman asia, vaan kunkin puoluetoverin yksityisasi. Hiljalleen tapahtuvalla opetustyöllä toivoo sosialidemokratia silläkin alalla edistyttävän ja vakavalle pohjalle päästävän."³⁾

Vaikka uskonto oli julistettu yksityisasiaksi, taistelu jatkui kentällä herkeämättä. Kuusamosta valitettiin, että ihmiset tilaavat ja lukevat vain porvari-lehtiä, Louhea, Kaikua ja Kalevaa, eivätkä tilaa Kansan Tahtoa. Kirjoittaja ihmetteli, kuinka hanakasti talolliset ja heidän poikansa, joilla olisi lakkoajan vara kotonansa, puolustavat työnantajia ja menevät heidän töihinsä myös "rikkureiksi Kemiyhtiölle", vieläpä kehuskellen, kuinka hyviä palkkoja yhtiö rikkureille maksaa.⁴⁾

Kesällä 1906 puolue alkoi panna painoa myös Kainuun herättämiseen. Agitaattori käsi mm. Säräisniemellä ja Venetheitossa todeten juuri virinneen työväenyhdistystoiminnan olevan vielä heikkoa, kun ei ole vielä "herätty". Vajaan 2000 asukkaan Kajaanissa kirjoittaja näki työlle edellytyksiä, koska saatu rautatie on lisännyt rakentamista. Paltamossa on suuri puute "herättävistä henkilöistä".⁵⁾

1 Kansan Tahto 11.5.1906 (A.M.: "Herätysmatkalta Pohjolassa").

2 Talonen Jouko 1988 s. 65.

3 Kansan Tahto 7.7.1906 ("Uskonto yksityisasiaksi").

4 Kansan Tahto 7.7.1906 (Pöljä: "Kuusamon Alakitkalta").

5 Kansan Tahto 26.7.1906 ("Katkelmia kiihotusmatkoilta").

Elokuussa 1906 Kansan Tahto hyökkäsi voimakkaasti uskonnollista kasvatusta vastaan nimimerkki "Sepän" artikkelissa "Työväenliike ja Pohjanmaan työkansan". Kirjoittaja totesi pohjoisen kansasta suuren osan kasvaneen "suurensa erehdyksessä", uskoen sen mitä "lapsesta asti on jumalan sanana opetettu uskomaan". Pyrkimys parempaan elämään on julistettu kapinoinniksi tätä jumalallista järjestystä vastaan ja se muka tuottaa onnettomuutta tässä ajassa ja iankaikkisen kadotuksen kuoleman jälkeen. Tätä näkökantaa ja uskoa syöttävät porvarilliset lehdet vääristellen kertomuksia "työväen eli sosialistien toimista ja puuhista". Lisäksi katsovat monet papit velvollisuudekseen varottaa laumaansa "näistä viimeisten aikain villityksistä". Ihmekö siis, että rehellinen työkansan omaa vääriä tietoja sosialismista, kun heille uskotetaan, että "socialistit ovat joukkoa, jotka kieltävät jumalan olemassaolon, jotka tahtovat hävittää kristinuskon, polttaa kirkot ja hirttää papit, jotka tahtovat jakaa omaisuuden, ryöstää ahkeran säästöt laiskoille jne." Lehti toteaa, etteivät nämä opit enää pure kaupungeissa, ja siksi porvarit koettavat perustaa hämäämistarkoituksessa "kristillisiä työväenyhdistyksiä". Maaseudulla sitä vastoin pelottelu vielä onnistuu, kun "tiedottomuus on suuri". Sen vuoksi sosialidemokratialla on vaikea tehtävä, jota vaikeuttaa vielä se seikka, "ettei löydy Perä-Pohjolan omutuisiin maaseutuoloihin perehtyneitä työväenpuhujia ja -kirjoittajia".¹⁾

Näillä "omutuisilla oloilla" kirjoittaja viitanee juuri uskonnollisiin tekijöihin. Kansan Tahdon yllä kuvattu hätähuuto kuvastanee sitä, ettei uskonnon julistaminen yksityisasiaksi ollut sittenkään purrut, vaan ankara taistelu porvarillista maailmaa vastaan maaseudulla jatkui.

"Täällä on luokkarajat selvillä"

Teollisuuspaikkakuntien työväen aktiivisuus näkyi myös propagandan harjoittamisessa. Jos maaseudulla oli aatteen palo usein laimeaa, teollisuuspaikkakunnilla meni Kansan Tahdon mukaan lujaa.

Agitaattori J.A. K. (= Juho Alfred Komu, sittemmin kansanedustaja) liikkui kesällä 1906 rannikon teollisuuspaikkakunnilla ja kuvasi niiden tunnelmia valoisasti. Haukiputaan Kellossa oli työväenlehtiä innolla tilaavaa ja lukevaa väestöä, mutta myös toisenlaisia ihmisiä, johon oli valistusta kohdistettava, jottei tiedotus olisi vallan nuorisoseuran varassa. Haukiputaan Pateniemellä oli sahalaitoksen ansiosta hyvä alku, etenkin miesväki antoi keskustelullaan agitaattorille myönteisen kuvan. Martinniemen sahan vuoden ikäinen ammattiosasto sai Komulta kiitosta. Siinä toimittiin sadan ihmisen voimin. Haukiputaan Marunlahden lastauspaikkaa Komu ylisti rannikon erääksi suurimmista työpaikoista. Perustettuun lastausrenkaaseen kuului jo 360 jäsentä. Iistä agitaattori antoi niinikään hyvän kuvan. Agitaattori painotti toiminnan merkitystä ja kehotti perustamaan oman työväentalon jottei tarvitse kokoontua Pelastusarmeijan tiloissa ja ettei tietoa janoavien tarvitse tyytyä "yksipuoliseen hallelujaan".²⁾

Komun kirjoitus vahvistaa jo esiin tulleita seikkoja. Vahva sosialismi nojasi aktiiviseen toimintaan, työväenyhdistyksiin ja ammattiosastoihin. Aatet-

1 Kansan Tahto 11.8.1906 (Seppä: "Työväenliike ja Pohjanmaan työkansan").

2 Kansan Tahto 16.8.1906 (J.A.K.: "Katkelmia kiihotusmatkoilta").

ta ylläpidettiin suoralla agitaatiolla, työväenlehtiä tilaamalla ja niitä lukemalla. Vahingollisista porvarillisista ja uskonnollisista yhdistyksistä varoitettiin, jotta "tartunnoilta" vältyttäisiin.

Agitaattori J. A. Komun raportissa ilmenee siis tyytyväisyys kuuliaista omaa väkeä kohtaan. Sitä syystä kiitettiin. Mutta tulee esiin myös huoli uhkavista vaaroista ja porvarillisten voimien vaikutusvallasta. Komu pistäytyi samoihin aikoihin myös Muhoksella. Siellä kirjoittajan mukaan vielä hymyillään työväenaatteelle ja pelotellaan, miten "työväenliike viepi maat ja mannut ja kivinavetat, kenties lisäksi Oulun herrain komeat kesähuvilat", agitaattori pilkkasi kirjoituksessaan.¹⁾

Syyskuussa 1906 Perä-Pohjolassa liikkunut agitaattori "Emilius" ylisti kemiläisiä sisukkaaksi väeksi. "Täällä ovat luokkarajat selvillä ja tehdään työtä kanssa aatteen eteen". Mutta ongelmiakin oli. "Karihaara tässä minun seurakunnassani on se paikka, joka minun sieluni murheelliseksi saattaa, sillä kun työväestöstä toinen osa kulkee isännistön palkkaaman pappisvallan talutusnuorassa, suudellen nöyrästi kahleitaan ja ruoskaansa. Että hajaannus olisi oikein täydellinen, on tänne perustettu 'ristillinen' työväenyhdistys, jossa sitte leivotaan selkärangattomia, nöyriä orjasieluja. Heittäkää työläiset pois moinen pimittävä roska vasten esittäjänsä papillista naamaa. Sen tehtävänä ei ole muu kuin saada teistä kilttejä lampaita, sellaisia, jotka antavat keritä viimeisen vilansa", agitaattori kehotti Kansan Tahdossa.²⁾ "Emilius" näin kiitti suurlakossa ja tukkityöläisten lakoissa ansioituneita jyrkän linjan työläisiä Kemissä ja ympäröstössä ja kaatoi moitteet niiden työläisten päälle, jotka olivat olleet Karihaaran kristillisen työväenyhdistyksen riveissä murtamassa tukki- ja uittotyöläisten lakkoja.

Samainen "Emilius" antoi kiintoisan kuvauksen Rovaniemen poliittisista oloista. Hän kertoi käyneensä puhumassa - "saarnaamassa", kuten hän sanoi uskontoa ja pappeja kohtaan ivansa osoittaen - myös raittiusseurassa koettaen saada rovaniemeläiset "nousemaan vihaan nylkevää yhteiskuntaa vastaan". Paikallisväestö oli hänen mielestään välinpitämätöntä, mutta muualta tulleita agitaattori kiitti: tukkityöläiset olivat "Pohjolan valistuneinta joukkoa", "ne nimittäin, jotka ovat etelämmästä tänne kiiverneet ja myöskin osa varsinaisina täällä olevia". "Heidän kesken on luja yhteisvastuu ja toverikuri verraton. Niin solidaarisia ovat he keskenään, että kun yhden oikeutta loukataan, niin joka mies silloin nyrkkinsä kohottaa", Emilius todisti. Rovaniemeä kotipaikkanaan pitävää Tukki- ja työläisten Rengasta agitaattori kiitti ja väitti siinä olevan peräti 4000 jäsentä - tämä oli suurta liioittelua -, mutta rovaniemeläisiä hän moitti. "Emilius" haukkui lopuksi rovaniemeläiset, jopa työväenyhdistyksen puheenjohtajan. Agitaattori leimasi yhdistyksen puheenjohtajan lakonrikkuriksi, joka nyttemmin oli erotettu puheenjohtajan tehtävistä.³⁾ Kuvaus sopii yhteen sen kanssa, mitä rovaniemeläisistä on aikaisemmin todettu: he eivät järin syvästi lämmenneet sosialismille. Rovaniemen työväenyhdistys oli varsin tyyppillinen pohjoissuomalainen työväenyhdistys, sen perusti muukalainen, v. 1905 Teis-

1 Em. kirjoitus.

2 Kansan Tahto 15.9.1906 (Emilius: "Matkan varrelta").

3 Sama.

kosta tullut leipuri ja ruokaliikkeen pitäjä.¹⁾

Kemijärvellä sosialismi kohtasi uskonnollisia esteitä. "Emilius" näytti saaneen tarpeekseen myös kemijärveläisistä. Hän syytti "Kemijärven pappia" sosialismilla pelottelusta. Hän kertoi kirkossa kuulleen omin korvin papin saarnaavan sanatarkasti näin: "Jos tahdotte välttää maailman ja perkeleen kiusauksia, niin pitäkää aina jumalan sana silmäänne edessä. Älkää lukeko maailmallisia sanomalehtiä eikä kirjoja, ne vieroittavat teidän sydämenne pois jumalan tyköä". "Jotakuinkin paksua, eikö totta?" "Emilius" huudahti ja ihmetteli, että 20. vuosisadalla akateemisesti sivistynyt henkilö voi puhua "tietämättömille, yksinkertaisille ihmisille noin sikamaisen paksua pötyä".²⁾ Agitaattori väitti saaneensa tilaisuuteensa 300 kuulijaa, mutta hän ei ollut tyytyväinen, koska katsoi parhaaksi antaa kemijärveläisistä ja heidän asenteistaan perin ankean kuvan.³⁾

Sosialismin korpipesäkkeestä Kuolajärvestä "Emilius" antoi aatteen kannalta innostuneen, mutta ulkoisilta puitteilta masentavan kuvan. Hän kertoi, että mitä lähemmäksi Kuolajärveä tultiin, sitä ankeammaksi maisema ja olot muuttuivat; oltiin Lapin raukoilla rajoilla. Luonto oli karua ja hedelmätöntä. Pääelinkeino olivat poronhoito ja metsätulot. "Mutta tännekin on kapitalistinen anastamisyjärjestelmä rautakourineen tunkeutunut puserutamaan verta ja kyyneleitä elinvoimaisen köyhälistön yhteiskuntaruumiista. Työläiset täällä niin kuin yleensäkin Pohjolassa ovat ainoastaan tukkihuijareitten ja heidän käytyreittensä mielivallasta riippuvia. Jos joudut näiden suurnylkyreiden `mustaan kirjaan`, on sinun ehdottomasti etsittävä leipäpuusi muualta", "Emilius" kirjoitti. Agitaattorin kirjoitus- ja ilmeisesti puhetyylilytylikin oli paatoksellista, uskonnollista sävyä ilmeisen tietoisesti tavoittelevaa. Hänen kielikuvissaan kapitalismi edusti työläisille kärsimystä ja vaivaa, sosialismi taas taivaan ihanuutta. Matkakuvauksensa päätteeksi "Emilius" kiitti Kuolajärven tilaisuuksien innostunutta henkeä. Uusia jäseniä liittyi yhdistykseen "kuultuaan millaista sosialismi todellisuudessa on". "Valistusta vain lisää!" hän innosti lukijoitaan.⁴⁾

Vaikka agitaattoreiden kuvauksiin on suhtauduttava varauksellisesti, antavat ne kullekin poliittiselle alueelle varsin osuvan kuvan. Ne osoittavat, missä oli vastustusta ja minkälaista ja missä taas oli kannatusta ja mihin se nojasi.

3.3.2 Asemasotavaihe, vuodet 1906-1908

Maltilliset voitolle Oulun puoluekokouksessa

Sosialidemokraattisen puolueen sisällä käyty valtakamppailu radikaalien ja maltillisten kesken päättyi Oulun puoluekokouksessa 20.-27.8.1906 maltillisten voittoon. Puolueessa riitaa aiheuttanutta uskontokysymystä ei vastoin ennakkosuunnitelmia rohjettu ottaa kokouksessa esille, koska pidettiin epäviisaana

1 Ahvenainen Jorma 1970 s. 445.

2 Kansan Tahto 15.9.1906 (Emilius: "Matkan varrelta").

3 Sama.

4 Sama.

puuttua kannatuksen kannalta vaikeaan kysymykseen. Uskonto ja sosialismi pyrittiin jatkossa näkemään rinnakkaisina kysymyksinä.¹⁾ Näinhän oli mm. Kansan Tahdossa ja Pohjois-Suomen kenttätyössä pyritty asiaa käytännössä jo muutaman kuukauden ajan hoitamaan.

Pohjois-Suomen valistus- ja propagandatyön kannalta keskeisessä asemassa olevan kansan Tahdon toimituksessa tapahtui suuntataistelujen seurauksena muutoksia. Lehden perustamisesta helmikuusta 1906 vastaava toimittajana ollut räätäli Antti Kallio erosi. Eroamaan joutui myös toimittaja Otto Piisinen, joka ei radikaalisuutensa vuoksi ollut erityisen pidetty.²⁾ Piisinen mm. tuomittiin tsaarinpilkasta kahdeksan kuukauden vankeuteen. Hän sai useita syytteitä myös jumalanpilkasta, muttei tullut tuomituksi. Piisinen kanssa samoilla linjoilla olivat Kalle Hämäläinen (K.H.) ja Heikki Jalonen (J.H.). Hämäläinen valittiin v. 1907 vaaleissa eduskuntaan, mutta hän ei enää palannut vaalipiiriinsä.³⁾ Kansan Tahdon päätoimittajaksi valittu Yrjö Mäkelin ei tullut valituksi tehtäväänsä yksimielisesti. Muun muassa Kemin edustajat uhkasivat perustaa uuden lehden. Mäkelin aloittelikin varovasti ja pysytteli puolueen sisäisissä kiistoissa taustalla. Näin hän tavallaan jatkoi Kansan Lehdessä aloittamaansa linjaa, mutta pehmeämmässä muodossa.⁴⁾

Vaalipropagandasta Oulun puoluekokous määräsi, että jokaisessa vaalipiirissä järjestetään vaaliagitaatiokurssit. Porvarillisiin lehtiin kuulumisesta päätettiin, että "puolueen jäsenellä ei ole oikeutta astua porvarillisen sanomalehden toimitukseen, eikä muutenkaan ottaa osaa toimitustyöhön". Ne, jotka näin tekevät, katsotaan puolueesta eronneiksi.⁵⁾ Uskontokysymyksen takia SDP:n vaalipropaganda tästedes poikkesi Pohjois-Suomessa muualla maassa harjoitetusta propagandasta. Kansan Tahto näki hyväksi todistella, ettei sosialidemokratia ole suunnattu kristinuskoa vastaan; uskonto on yksityisasiasia ja todella uskonnollista vakaumusta tulee kunnioittaa. On paheksuttavaa, kun uskonto sotketaan puolueasiaksi, sillä mikään puolue ei puolueena voi olla uskonnollinen. Tulevina aikoina lehti useaan otteeseen myös pääkirjoituksissa korosti, ettei uskonto saa olla vaaliaseena.⁶⁾

Kansan Tahdossa puolueen linjan selkiytyminen tapahtui hitaasti. Otto Piisinen lähti toimituksesta vuoden 1906 lopulla siirtyen Eteenpäin-lehteen. Vuoden 1907 puolella erosi Kalle Hämäläinen, ja hänen tilalleen valittu haapa-
vetinen opettaja A. Komu erosi hänkin asenneseikkojen vuoksi. Kun myös lehden ensimmäinen vastaava toimittaja Antti Kallio omistautui räätälintöilleen, siirtyi vastuu lehdestä päätoimittaja Yrjö Mäkelinille syksyllä 1907.⁷⁾ Tämä hidas muutosprosessi kuvastaa sitä vaikeaa suuntataistelua, joka sekä puolueessa että lehdessä koettiin suhtautumisessa propagandaan. Vaikka uskonnosta piti kirjoittaa myönteisesti, puolueen etenemisen kannalta oli välttämä-

1 Soikkanen Hannu 1961 s. 304-305.

2 Raappana Reino 1955 s. 103-106; Hautala Kustaa 1976 s. 579.

3 Asunmaa Martti E. 1966 s. 20-22.

4 Tommila Päiviö 1987 s. 29.

5 Soikkanen Hannu 1961 s. 304-305.

6 Raappana Reino 1955 s. 33; Kansan Tahto 27.5.1908 ("Kristillismieliset kansalaiset") ja 23.5.1908 ("Ei uskonto vaaliaseeksi").

7 Kansan Tahto 70 vuotta 1975 s. 8; Raitio Jussi 1947 s. 36.

töntä puhua sen aiheuttamista esteistä. Kaikesta huolimatta uskonto oli kova vaaliase vuoden 1907 vaaleissa.

Porvarillisia puolueita - ei uskontoa - vastaan

Lokakuun alussa 1906 Oulussa pidetyn vanhoillislestadiolaisten kokouksen päätöksiin Kansan Tahto ei näkyvästi reagoanut, vaikka lestadiolaiset ottivat sosialidemokratiaan kielteisen kannan tämän jumalankielteisyyden vuoksi. Vanhoillislestadiolaisten kanta oli, että liikkeen kannattajien tuli pysytellä pois vasemmiston toiminnasta, eikä sosialidemokraattisia sanomalehtiä tule tilata.¹⁾ Kun Kansan Tahto ei ollut onnistunut lestadiolaisuuden vastaisella kirjoittelullaan vaikuttamaan kokouksen päätöksiin toivomallaan tavalla, se pyrki hiljentämään uskonnonvastaista kirjoittelua ja käänsi huomionsa vanhasuomalaisien ja nousevan uuden puolueen maalaisliiton vastustamiseen. Maalaisliiton kokouksesta lokakuussa Seinäjoella kirjoittaessaan Kansan Tahto hyökkäsi Hannes Gebhardia vastaan nimitellen tätä "arvoisaksi pöpöksi", jonka johdolla muka maalaisliitto johtaa "ihanteellista osuustoimintaa Suomessa". Lehti tuomitsi maalaisliiton "epäkansanvaltaisena" puolueena.²⁾ Kansan Tahto näki, että uskontokysymys palveli maalaisliittoa ja suomettarelaisia. Jos uskontoa vastaan hyökättiin, se hyödytti porvarillisia puolueita. Niinpä lehti koetti Oulun puoluekokouksen mukaan jättää uskonnon vaalitaistelun ulkopuolelle.³⁾ Joulukuussa 1906 Kansan-Tahto syytti porvareita siitä, että nämä "alhaisimpiin vietteihin vedoten" koettavat eksyttää etenkin "tietämätöntä maalaisväestöä, teeskennellen uskonnollisuutta yms. ja jaaritellen, että sosialismi muka on kaiken uskonnollisuuden vastakohta".⁴⁾

Vaikka suhteiden piti lientyä, kentällä käytiin ankaraa taistoa. Tunnelmia sosialistileirissä - lestadiolaisuuden, maalaisliiton ja vanhasuomalaisien puristuksessa - kuvaa joulukuun lopussa 1906 Kansan Tahdossa julkaistu "Jehun" kirjoitus "herätysmatkoilta" Koillismaalle. Kirjoituksessa suomitaan kaikkia niitä vastuksia, jotka ovat vaikeuttaneet sosialismin levitystä Kiimingistä Kuusamoon. Poliittisen ilmaston kuvaajana kirjoitus ansaitsee tavallista laajemman huomion.

Kiiminkiin Jehu tuli sunnuntaina levittäen koko päivän julistuksia aikomuksestaan illalla "saarnata". Kuitenkin "saarnapaikassa" olivat "tyhjät seinät" vastassa kokousaikana. "Ihmeen rauhallista väkeä!" Jehu pilkkaa ja kertoo kuulemansa jutun maalaisliitosta, jota kannattaa hartioillaan seitsemän vahvaa miestä. Nämä ovat niin uhrautuvaisia että kustantavat kaikki aineelliset ja henkisetkin tarpeet liiton ylläpitämiseksi ja edustajien matkakustannuksetkin Seinäjoen kokoukseen.⁵⁾ Murheellisin mielin agitaattori jatkoi kohti Pudasjärveä. Välillä sattui "lystikäs kohtaus uskovaisten kanssa". Nämä luulivat agitaat-

1 Talonen Jouko 1988 s. 76-77.

2 Kansan Tahto 22.10.1906 ja 30.10.1906.

3 Oulun puoluekokoukseen perustuen SDP nyt agitaatiossaan selitti, että Raamatun sana ja Jumala ovat köyhälistöliikkeen puolella. Opetettiin, että sos. dem. puolue palauttaa tämän alkuperäisen "luonnon tilan", jonka jo Luoja saattoi voimaan. (Ehmrooth Jari 1992 s. 418).

4 Kansan Tahto 28.12.1906 (Jehu: "Herätysmatkoilta").

5 Em. kirjoitus.

toria "oikeaksi ihmiseksi" ja lupasivat seurojensa jälkeen puhua, mutta lesta-diolaisten "kiertävä agitaattori" ehti väliin, ja puheenvuoro Jehulta kiellettiin. Hän yritti vielä toisena päivänä saada puhepaikkaa, mutta onnistumatta. "Heidän kiihkouskonsa estää kaiken toiminnan täällä' vähäpätöisessä maassa'. Mitä suurin kurjuus aineellisesti ja henkisesti, se parempi pilvien takana. Sellainen heidän ihanteensa. Tällaisia 'ihanneihmisiä' onkin asukkaat pitkin matkaa kuin kauvas lieneekään", Jehu huudahtaa katkerana.¹⁾

Pudasjärvellä oli yhtä toivotonta. Ei yhtenä eikä kahtena päivänä saatu mitään aikaan, kun ei edeltäpäin voinut kenellekään tulostaa ilmoittaa, toisin sanoen, yhdyshenkilöitä ei paikkakunnalla vielä ollut. Mutta "ollapa maalaisliiton agentti, kyllä sitten!" Jehu huudahtaa. Taivalkoskella Jehu totesi uskonnollisen elämän olevan "hieman höllempää". Hän sai siellä huoneen puheen pitoa varten ja satakunta kuulijaa. Muta "tätä ihanuutta" olivat taasen vastustamassa seudun sivistyneet. "Siitä huolimatta on jotain toivoa taivalkoskelaisista",²⁾ Jehu kiittelee ja osuikin oikean, sillä sosialistien kannatus tuli olemaan Taivalkoskella hieman vahvempaa kuin Kuusamossa ja Pudasjärvellä.

Lumipyryn vallitessa Jehu saapui Kuusamoon. Mutta vähäinen oli pyry siihen verrattuna millä "pyryllä" Jehu kertoo tulleen vastaanotetuksi. "Kulovalkean tavoin" levisi tieto agitaattorin tulosta ympäri kylän: "Uskovaiset akat, virkamiehet ja jokunen kauppias heti sotajalalle. Älkää hyvät ihmiset ottako tätä kattonne alle, oli sotahuutona. Löysin muutamia tovereita. Hankittiin huone kokousta varten. Pieni oli yleisöni lukumäärä, mutta sitä arvokkaampaa: seudun hienoin yleisö, kopolla kourin odottamassa milloin tuo sanoo vasten herrain mieltä, niin silloin ... Kaikki meni rauhallisesti. Lopulla sain ankarat nuhteet Vallesmannilta siitä kun puhuin vasten isänmaallisia käsitteitä. Oikein kansan nimessä hän varoitti." Jehu kauhistelee kirjoituksessaan sitä tosiasiaa vääristelyä, jota täällä nälkämailla harjoitetaan: "Maalaisväestö, kuten pienviljelijät, mökkiläiset ja paikallinen irtolaisväestö elävät omaa 'pyhää elämäänsä' välittämättä mitään maallisista. Nyt kuitenkin on heidätkin villinnyt tuo maalaisliitto. Siinä on nyt taikavoimaa, joka tämänkin suruisen maailman muuttaa taivaan ilosaliksi. Puoluemiehet vaan kiistelevät, kumpi sen nyt omistaa, sillä siten saadaan oivallista vaalikarjaa ..." Jehun havaintojen mukaan ehdokaskandidaatteja on runsaasti ja he koettivat keksiä "maukkaita syöttejä" tietämättömän väestön kalastamiseksi. Mutta sääliä on, että asioiden korjaamiseen ei näytä kelpaavan mikään muu kuin maalaisliitto; "... se on puolue, joka on ottanut maalaistyöväen olojen korjaamisen ohjelmaansa" ja koettaa "tuon kirokun työväenpuolueen" tehdä vaarattomaksi. Kun kansa on uskonnollista, johtomiehet tekeytyvät nyt yhdessä epäuskoa poistamaan. "Työväen miehet ovat saatavat jumalan kieltäjiksi, uskonnon hävittäjiksi. Niiden lehdistö samoin, siinä keino joka auttaa! - Häpeä tunnustaa, että tämä pirullinen kylvä on tuottanut hedelmiä, ainakin mitä tulee seutuihin, jotka ovat jälissä kehityksestä. Tästä hyvästä työstä eivät ole vapaita ehken kumpikaan hallitsevista puolueista."³⁾

Agitaattori Jehun matkakirje selittää sosialismille epäsuotuisaa Koillis-

1 Em. kirjoitus.

2 Em. kirjoitus.

3 Em. kirjoitus.

maan poliittista ilmasto. Sen sisältö on pitkälle yhtäläinen niiden kirjeiden kanssa, joita eri yhteyksissä on tullut esiin koillismaalaisten ihmisten Kansan Tahtoon lähettämänä. Päävastustajat näiden lähteiden mukaan ovat maalaisliitto ja suomettarelaiset sekä lestadiolaisuus. Näiden voimat olivat yhdensuuntaiset silloin, kun kysymys oli sosialismin vastustamisesta.

Näin sosialismi joutui ensimmäisten eduskuntavaalien aikaan selvästi puolustuskannalle suhteissa uskontoon ja porvarillisiin puolueisiin. Osoituksena siitä, kuinka sosialidemokraatit olivat maaseudun kenttätyössään menettämässä otteensa porvareille, on Kansan Tahdon pääkirjoitus huhtikuussa 1907 otsikolla "Sosialidemokraatitko yhtyvät maalaisliittolaisiin tai muihin porvareihin?" Lehti kertoo useiden maalaisliittolaisten uskottelevan "mökkiläisille ja työväelle yleensä", että maalaisliiton ja sosialidemokraattien edustajat yhtyvät valtiopäivillä. Lehti varoittaa sosialisteja äänestämästä maalaisliittoa sen enempää kuin muitakaan porvarillisia puolueita. "Maalaisliitto valvoo tilallisten etuja, mutta jättää torpparien, mökkiläisten ja palveluväen edut ajamatta", Kansan Tahto valisti.¹⁾

Ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeen sosialidemokraatit olivat maaseudulla täysin puolustuskannalla. Kun porvarilliset lehdet olivat estottomasti jo vuosien ajan säilyttäneet epäjärjestykseen, siveellisyydsrikkomuksiin yms. liittyvät seikat sosialistien niskoille, joutui Kansan Tahto näitä kirjoituksia vastaan puolustautumaan. Elokuussa 1907 lehti syytti porvarillisia lehtiä, jotka levittivät "ilosanomaa" Pudasjärven Sarajärvellä sattuneesta puukkotappelusta ja ryöstöstä, jossa oli osallisena "ainakin kaksi Aimojoen lakossa mukana ollutta miestä". Lehti puolusteli, ettei sentään kaikki paha ole sosialistien syytä.²⁾ Osoittaakseen, että sosialistit olivat itsekin huolissaan siveellisestä elämästä Kansan Tahto julkaisi kohta Pudasjärvellä päivätyyn kirjoituksen, jossa paheksuttiin nurkkatansseja, kortinpeluuta ja viinanjuontia. Tähän menoon syypääksi luettiin erilaiset "nylkyrit", kuten Oulun Puutavaraosakeyhtiö, joka, työläisten monin paikoin muualla taistellessa työlakkojen avulla palkkoihinsa korotusta, saa pudasjärveläisten avulla ilman työselkkauksia vedättää tukkinsa meren rantaan. Kirjoittaja valittaa, ettei ole helppoa saada agitaatiota aikaan, sillä tuttuun työväenihmisten puheisiin ei uskota ja ulkopuolisia agitaattoreita käy seudulla ani harvoin, ja niitä, jotka uskaltavat työväenlehtiä tilata tai lukea, halveksitaan.³⁾

Syypäät siveellisiin ongelmiin eivät siis sosialistisen valistuksen mukaan olleet sosialistit, vaan kapitalismi, joka oli saattanut ihmiset kurjuuteen. Näin agitaatiossaan sosialismi oli kulkenut ympyrän umpeen: suurlakon aikaisesta uskonnon ja siveellisyyden rienaajasta oli lestadiolaisuuden ydinalueilla tullut itse asiassa porvarillisten ja kristillisten arvojen puolustaja!

-
- 1 Kansan Tahto 4.4.1907 Pääkirjoitus: H.J.: "Sosialidemokraatitko yhtyvät maalaisliittolaisiin tai muihin porvareihin?"
 - 2 Kansan Tahto 5.8.1907 ("Harjoitetaanko provokatoorisioonia Pudasjärvelläkin?")
 - 3 Kansan Tahto 25.10.1907 (V.M.: "Pudasjärveltä").

3.3.3 Puolustusvaihe, vuoden 1909-1910

Maltillinen etelä

SDP:n toiminta sai Pohjois-Suomessa yhä maltillisemman luonteen. Oulussa oli työnriitoja yleensä vähän, kaikkina vuosina ei yhtään. Työnantajat suhtautuivat työläisiin myötämielisesti.¹⁾ Kansan Tahdon palstoilla ei juuri enää uskontoasiaa nostettu vaaliaseeksi vuoden 1908 jälkeen.²⁾ Piirijärjestöt panivat painoa kotiagitaatiolle, jota myös Kansan Tahto kannatti.³⁾ Kansan Tahdon merkitys tunnustettiin valistustyössä merkittäväksi vakiintuneen kannatuksen alueilla. Lehden levikki oli perustamisvuonna 1906 noin 3800, v. 1907 7000, v. 1908 5800, v. 1909 6100 ja 1910 6000.⁴⁾ Kansan Tahdon levikki oli lehden oman ilmoituksen mukaan jo maaliskuussa v. 1906 Oulussa 2000, Oulun mlk:ssa 650, Haukiputaalla 118, Iissä 99, Simossa 51, Torniossa 114, Kemijärvellä 106, Sodankylässä 48, Limingassa 82, Ruukissa 107, Pudasjärvellä 102, Kellossa 80 ja Kuusamossa 47.⁵⁾ Vaikka tiedot eivät olisikaan aivan tarkkoja, kuvannevat ne leviämisen suuntia ja tiheyttä: levikki oli vahvin siellä minne sosialismi parhaiten levisi. Porvarillisilla alueilla, esim. Koillismaalla, levikki oli heikko - Pudasjärven ilmoitettua lukua 102 sopii vahvasti epäillä - kuten usein oli sieltä lähetetyissä kirjeissä valitettu.

SDP:n kuudes puoluekokous Kotkassa 8.-13.9.1909 päätti agitaatiossa asettaa painopisteen valistavalle kasvatustyölle, vaikkakin herätystyötä ja ns. "lentävää agitatsionia on väsymättä tehtävä sekä enemmän pantava painoa puhujien valintaan kuin tähän asti".⁶⁾ Oulun läänin pohjoisen vaalipiirin kokouksessa tammikuussa 1909 päätettiin edelleen tehostaa agitaatiota. Vaadittiin, että puhujien on viivyttävä paikkakunnilla viikon päivät sekä pidettävä esitelmiä myös sivukylillä, lauantaisin ja sunnuntaisin kirkonkylissä. Myös luentokursseja on järjestettävä.⁷⁾ Kokouksessa olivat edustettuina seuraavat kunnallisjärjestöt: Tervolan, Kuusamon, Iin, Kemin mlk:n, Rovaniemen, Alatornion, Kuvaniemen, Kuolajärven, Kemin, Tornion, Haukiputaan, Simon, Alkkulan, Kuivakankaan, Taivalkosken ja Kemijärven ty. Pudasjärvelle ja Ranualle todettiin nyt perustetun työväenyhdistykset.⁸⁾ Toiminnan painopiste oli siis edelleen tutuilla SDP:n vahvan kannatuksen alueilla.

Vuoden 1909 pohjoisen piirin kokouspöytäkirja kertoo ristiriidasta, joka vallitsi läänin eteläosan ja pohjoisosan kesken. Kokouksessa paheksuttiin Kuusiluodon sahalla tapahtunutta työläisten häätämistä asunnoistaan. Kokous lähetti paheksunnan Kansan Tahtoon julkaistavaksi. Kokouksessa oli riitaa siitä, ettei piiritoimikunta ollut sekaantunut äskeisiin työväen lastausrenkaan

-
- 1 Raappana Reino 1955 s. 66; Hautala Kustaa 1976 s. 580-582.
 - 2 Raappana Reino 1955 s. 33; Kansan Tahto 27.5.1908 (Janne Hautala: "Kristillismieliset kansalaiset") ja Kansan Tahto 23.5.1908 (Riitahuhdan Esa: "Ei uskonto vaaliratsuksi").
 - 3 Raappana Reino 1955 s. 68; Kansan Tahto 20.11.1912 (J.H: "Mökistä mökkiin").
 - 4 Raappana Reino 1955 s. 101; Tommila Päiviö 1987 s. 31.
 - 5 Kansan Tahto 30.3.1906.
 - 6 Sos.dem. puolue 25 vuotta s. 59.
 - 7 Ptk pohjoisen sos.dem. piirin kok. Kemissä. Sos. dem. puolue 25 vuotta s. 7.
 - 8 Sama.

rettelöihin. Puheenvuoroissa väitettiin, ettei Kansan Tahto ollut julkaissut kaikkia lehden lähetettyjä puheenvuoroja. Puheenvuoroissa vaadittiinkin oman piirilehden perustamista, koska Kansan Tahto ei voi ajaa koko laajan Pohjois-Suomen asioita. Hankkeesta luovuttiin, koska sen katsottiin vaikeuttavan Kansan Tahdon asemaa. Kokous päätti, ettei puolue vastaisi uudessakaan sekaannu ammatillisen järjestön asioihin, vaan paikkakuntien omat ammatilliset järjestöt saavat hoitaa asiansa.¹⁾ Kokouksen keskustelut ja päätökset kertovat jännitteestä maltillisemmän etelän ja kiivaamman pohjoisen kesken. Pohjoisessakin piirissä kuitenkin pysyttiin maltillisella puolueen linjalla, vaikka kaikki pohjoisen radikaalit eivät tätä menettelyä kenties hyväksyneetkään.

Tämä kentän tilanne heijastelee tilannetta kansan Tahdossa. Lehti oli 1906-1907 käydyin suuntataistelun jälkeen jäänyt maltillisten käsiin ja radikaalit olivat saaneet mennä. Oulun työväenyhdistys ja nyt myös lehti oli paljasjalkaisten oululaisten käsissä tai ainakin näiden valvonnassa. Mm. vaalipiirin piirisihteeri Heikki Jalonen, Etelän hyökkäävä radikaali", oli havainnut olevansa "eri aaltopituudella" "paljasjalkaisten" kanssa ja palasi etelään. Samoin kävi toimittaja Kalle Hämäläiselle, jonka radikaaleja ja hyökkääviä kirjoituksia on tässäkin esityksessä lainattu. Vuonna 1907 päätoimittajakasi tullut Yrjö Mäkelin pysyi maltillisena. Todellisia Oulun yhdistyksen voimahahmoja olivat kansanedustajaksi jo noussut seppä Matti Hoikka ja toimittaja Janne Hautala. Kuvaavaa Oulun työväenyhdistyksen linjalle on, että toisen sortokauden alettua se oli tiukasti perustuslaillisessa rintamassa ja järjestäytynyt työväkikin oli venäläistä sortovaltaa vastaan. Olivatpa Oulun työväenyhdistyksen johtohenkilöistä useat, kuten Yrjö Mäkelin, Jaakko Kemppainen ja Heikki Ahmala sittemmin jopa jääkäriликkeelle myötämielisiä.²⁾

Kuohuva pohjoinen

Pohjoisen vaalipiirin alueella sos. dem. puolueen toiminta oli radikaalimpaa kuin etelämpänä. Tämä näkyi mm. Kansan Tahdon toimituksellisesta linjasta käydyssä taistelussa Kemin seutulaisten uhatessa jopa oman lehden perustamisella, ellei lehden linja kovene. Tämä uhkaus ei kuitenkaan johtanut toivottuun tulokseen, kuten on jo todettu. Pohjoisen vaalipiirin kova linja näytti herpaantumisen merkkejä. Pohjoisen vaalipiirin piirikokous joutui v. 1910 toteamaan, että puolueen toiminnassa on havaittavissa "yleistä lamaantumista". Ei edes kaikkia vanhempia yhdistyksiä ollut voitu pitää toiminnassa, saati sitten nuorempia. Uusia yhdistyksiä on perustettu Kuusamon Alakitkalle ja Alasuolijärvelle sekä Pudasjärvelle Siuruaan, Kynkäälle ja Kurenalle ja Iin Karjalaan-Ylikylään ja Karungin Korpikylään. Alatornion Kuusiluodon vanha yhdistys on lopettanut sahalla talvella 1909 tapahtuneen työselkkauksen seurauksena. Piiri menetti yhden parhaista yhdistyksistään, piirikokous totesi.³⁾

Kuusiluodon tappio oli kirvelevä osoitus linjan virheellisyydestä. Mutta muitakin menetyksiä tuli. Iijokivarrelta olivat lopettaneet Tannilan ty ja Karja-

1 Sama.

2 Hautala Kustaa 1976 s. 581-582.

3 Sos.dem.puolueen pohjoisen vaalipiirin ptk. Kemi 17.-18.4.1910. Sos.dem. puolue 25 vuotta s. 4-5.

lan ty. Pudasjärvellä toimivista oli varmuudella lopettanut Kynkään ty, ja Pudasjärvellä toimivien muidenkin yhdistysten elämä oli niin ja näin, koska siellä ei näytä olevan "edullista maaperää". Myös Kuusamon perustettu torppariosasto on nukkunut heti perustamisensa jälkeen. Kursun ty Kuolajärvellä on niinkään lopettanut. Toiminnassa on piirin alueella kaikkiaan 38 järjestöä ja niissä on 1470 jäsentä, mikä on edellisvuotta pienempi, piirin toimintakertomus toteaa.¹⁾ Myös eduskuntavaalien äänimäärien todettiin edellisvuodesta laskeneen. Piirikokous tarttui tarmokkaasti epäkohtiin. Erään puhujan juopotteluun puututtiin. Kuusamon "tovereille" annettiin huomautus oman valitsijayhdistyksen perustamatta jättämisestä, vaikka piirikokous oli yhdistyksen siihen nimenomaisesti velvoittanut. Kuusamon edustaja selitti, ettei ehdokkaaksi ajateltu nauttanut yleistä arvostusta paikkakunnalla, ja oman ehdokkaan asettaminen katsottiin muutenkin tarpeettomaksi. Kokous ei näitä selityksiä hyväksynyt, vaan antoi "paheksumislausunnon".²⁾

Työväenyhdistysten talous oli heikentynyt. Esimerkiksi Kallion sahan ty pyysi piiriltä apua 700 mk velan maksuun. Velka oli syntynyt lakkolaisten tukemisesta, kun sahan yhdistys ja ammattiosasto olivat taanneet lakkolaisten eräälle kauppiaille kertyneitä ruokavelkoja. Paikallisjärjestö samoin kuin työväenyhdistyksen olivat lakanneet, ja nyt pyydettiin piiriä apuun. Piirikokous päätti, ettei apua anneta. Piirin heikko talous esti myös puhujien palkkaamisen. Kokous päätti, ettei vakituista puhujaa palkata; se on tarpeetonta, koska "ketään ei saa kuulemaan ja velkoja on paljon". Kokous päätti lakkauttaa piirin puhujan paikan toistaiseksi. Jälleen tuli oman lehden perustaminen pohjoiseen keskustelun alle, mutta katsottiin ettei siihen ole varoja.³⁾

Nämä esimerkit osoittavat, että pohjoisen piirin toiminta oli vaikeutunut ja suorastaan lamautunut. Eteläisen piirin pöytäkirjoja ei ole käytettävissä, mutta se lienee ollut samansuuntaista. Pohjoisen piirin vetämä radikaali linja oli vienyt törmäyskurssille, ensin radikaalimmat työläiset ja sitten myös työväenyhdistykset. Eteläinen piiri oli jo aiemmin, heti suurlakon jälkeen, ottanut maltillisemmän linjan, ja se menestyi paremmin.

Maaseudulla ei kyetty osoittamaan mitään kovin konkreettista maaseutu-työläisten olojen parantamiseksi. Perustetut harvat torppariosastot olivat kuolleet, eikä pohjoisen piirin vuoden 1910 piirikokouksessa esille otettu kysymys knihtipitäjien Kuusamon, Kemijärven ja Kuolajärven lohkotilallisten mailla asuvien torpparien aseman parantamisesta johtanut mihinkään. Vaikka kokous katsoi mainittujen torpparien olevan "kerrassaan surkuteltavassa tilassa", ei mihinkään konkreettiseen toimeen osattu tai haluttu ryhtyä.⁴⁾ Tämäkin mahdollisuus oli jo vuosia sitten mennyt porvaripuolueiden, maalaisliiton ja vanhasuomalaisten "piikkiin".

Miksi sitten pohjoinen oli radikaalimpi kuin etelä ja miksi radikalismi laantui? Tähän on jo osoitettu monia mm. Kemi-yhtiön ja yleisiin olosuhteisiin liittyviä syitä. Radikalismi purkautui ensi kerran suurlakossa ja jatkui sitten vuosia luoden pysyvän sosialistis-radikaalin, myöhemmin kommunistisen

1 Sama s. 4-5.

2 Sama s. 11-12.

3 Sama s. 12-14.

4 Sama s. 23.

ilmaston Kemin seudulle ja laajemmallekin maakuntaan. Kemi-yhtiön työkuultuurin juuret olivat ruotsalais-norjalaisten yhtiöiden perinteissä ja niiden omistamien sahayhdyskuntien patriarkaalisisessa toimintatavassa. Vaikka yhtiöt suomalaistuivat, niiden herraskainen kulttuuri jatkui pitkään. Sosiaaliset erot "herraskäsen" yläluokan ja "tavallisen kansan" sekä eritoten "työläisluokan" välillä olivat suuret. Yläluokka puhui ruotsia ja halusi erottaa suomea puhuvasta suomalaisväestöstä. Tämän kulttuurin kuvaa jyrkensivät muutamat persoonat, etenkin metsäpäällikkö Hugo Richard Sandberg, "Iso-Samperi", mutta myös muut ylintä johtoa myöten. Useat tavalliselle kansalle vieraaksi jääneestä yläluokasta olivat lähtöisin muualta, joko Etelä-Suomesta tai Ruotsista tai Norjasta. Pohjoisen väki piti heitä lähes järkeään vieraana. Yläluokan rempseä, tuhlaillevakin elämäntapa, jota ei suinkaan peitelty, ärsytti, kun rahaa tuntui olevan, mutta "jätkälle" sitä ei riittänyt, vaan yleiseksi käsitykseksi maailmansotaa edeltäneeltä ajalta jäi, että palkat pysyivät jokseenkin koko tarkasteltavan ajan lähes samoina.¹⁾ Jätkä, tavallinen työmies, ei ollut "herrojen" silmissä mitään; hänelle sopi huutaa ja häntä sopi äänekkäästi komennella, jopa lyödä joutumatta vastuuseen. Ymmärrettävää on, että kun suurlakko ainakin teoriassa mursi tämän "jumalallisen järjestyksen", murtuneita patoja oli vaikea saada tukitukseksi - siitä riehakas kuohunta suurlakon jälkeisinä vuosina. Kemi-yhtiön "mustat kirjat" ("Ei ikinä leipää Kemi-yhtiöstä" rähinöitsijöille) ja karkotukset työmailta mursivat kuitenkin vähitellen työläisten taistelutahdon. Kemi-yhtiö oli vuoden 1910 tienoilla jo selvästi niskan päällä.²⁾ Tämä uudelleen alistumisen ja voimattomuus näkyi myös työväenyhdistysten ja ammattiyhdistysliikkeen toiminnan herpaantumisena.

Menetetty maaseutu

Puolue joutui Pohjois-Suomessa vuoden 1910 tienoilla turnustamaan tappionsa pyrkimyksessään murtaa porvarillisen aatemaailman. Suurlakosta alkanut hyökkäys Pohjois-Suomen maaseudun valloittamiseksi oli hiipunut ja asemien säilyttäminen pienemmissä teollisuustajamissakin tuotti vaikeuksia. Työtaistelut olivat vieneet monelta työväen aktiivilta leivän, ja olipa kokonaisia työväenyhdistyksiä ja ammattiosastoja tässä taistelussa lakannut olemasta. Porvarillinen arvomaailma näytti olevan voitolla. Erityisesti vanhoillislestadiolaiset, joilla oli vaikutus ja syvä yhteys kaikkiin porvarillisiin puolueisiin Pohjois-Suomessa, olivat jo vuosien ajan kokouksissaan ja yksityisessä kanssakäymisessä ihmisten kanssa leimanneet sosialidemokraatit, heidän julkaisunsa ja heidän kokouksiinsa osallistumisen sopimattomaksi ja uskovaiselle mahdottomaksi. Sosialidemokraatit selitettiin laillisen esivallan vastaiseksi voimaksi, joka uhkasi yhteiskunnallista järjestystä. Luokkataistelu, mm. lakkoaseen käyttö oli lestadiolaisille vastenmielinen; lakot olivat ilmausta enemmän työn vieroksunnasta ja laiskuudesta kuin halusta korjata taloudellista eriarvoisuutta.³⁾

Maaseutu oli menetetty. Sos. dem. puolueen pohjoisessa piirissä käytiin

1 Vattula Kaarina 1983 s. 408.

2 Hedman Ossi 1969 s. 477-483; Liakka Niilo 1908 s. 185-190; Auer Jaakko 1968 s. 49-53, 185-187; Heikkinen Reijo 1977 s. 175; Kemi-yhtiön menestyksestä ks. myös Virkkunen Sakari 1993 s.109-115.

3 Talonen Jouko 1988 s. 129-133.

mielenkiintoinen keskustelu tappion syistä v. 1912 piirikokouksessa. Vaikka tapahtuma ajallisesti menee tutkimusalueen ulkopuolelle, kuuluu itse analyysi tutkimusalueeseen, ja se ansaitsee tässä huomion. Tappion syyt on eritelty tämän tutkimuksen muiden lähteiden valossa osuvasti.

Kemiläinen luottamusmies A. Laakkonen totesi kokouksessa, että kirjallinen valistustyö painotuotteineen ja sanomalehtineen on hyvä siellä, missä puolueella on vakiintunut kantajoukko ja missä työtä on tehty kauemmin. Mutta sen sijaan maaseudulla tämä ei riitä, koska siellä työläiset yleisesti ovat porvariston talutusnuorassa ja tietämättömiä. Köyhälistön herättäminen luokkatietoiseksi käy edelleen suullisen agitaation kautta. Piirissä on pidettävä ainakin yksi puhuja, ja Kansan Tahdon levitystyöhön on todella paneuduttava työväenyhdistysten toimesta. Sillä mihin lehti saadaan juurtumaan, siellä pian mielipiteetkin muuttuvat.¹⁾ Vuoden 1913 piirikokouksessa S. Kannisto meni valistustyötä koskevassa alustuksessaan vielä pitemmälle. Tunnustettuaan, ettei sosialidemokratiaa ole saatu pohjoisessa leviämään toivotulla tavalla, hän toteaa tämän johtuvan historiallisista tekijöistä. Koko Perä-Pohjolan asutus- ja elinkeino-olot ovat rakentuneet kapitalistiselle perustalle, joka on muokannut maaperää "talonpoikaiselle ja pikkuporvarilliselle katsantokannalle". Vasta viime vuosikymmenellä alkoi "liikkuvan palkkatyöläisarmeijan kasvaessa maaperä vähitellen muokkaantua työväelle alttiimmaksi. Suurlakon jälkeen Perä-Pohjolan työväestö jaloilleen nousi ja ensimmäisen tulikokeensa kesti kuuluisaksi tulleissa Perä-Pohjolan tukki- ja sahateollisuustyöntekijäin lakoissa". Kannisto jatkoi: "Nämä pelkän luokkavaiston ja innostuksen varaan rakennetut yritykset eivät voineet antaa työväestölle heidän toivomaansa tulosta. Tästä oli seurauksena valitettavan yleinen herpautuminen niissä piireissä, joista lähimmässä tulevaisuudessa on nouseva kantajoukko piirimme työväenliikkeeseen. ... Kun otamme vielä laskuissamme huomioon, että Pohjolan kanta-asujamiston enemmistö on varustettu perin ahdasmielisillä uskonnollisilla mielipiteillä, sekä että se sen lisäksi on hyvin huomattavalta osaltaan lukutaidotontakin, on heissä porvarillinen pimitystyö löytänyt itselleen kiitollisen maaperän. Edellä sanotun perusteella voimmekin käsittää, miten vaikeissa oloissa meillä sosialidemokratista valistusta tehdään, ja mitenkä suuri merkitys sille on annettava."²⁾ Kannisto esitti, että koko ihmisen kasvatustyö on järjestettävä uudelleen rakentamalla porvarillisen kasvatusjärjestelmän rinnalle oma sosialistinen järjestelmä. Luvuin hän esitti, että porvarillinen maailma saa lapset haltuunsa jo pyhäkouluiässä, ja perään tulee porvarien hallitsema kiertokoulujärjestelmä. Tämä on korvattava sosialistisella siten, että piirin työväenyhdistykset perustavat pyhäkouluja ja kiertokouluja. Pyhäkoulussa annetaan opetusta "luonnontieteen ja materialistisen historiankäsitelmän valossa". Tämän toteuttamiseksi veloitetaan piirin neuvot perehtymään lasten kasvatuskysymykseen sekä luento- ja järjestömatkoillaan antamaan ohjausta lasten opetustyön sekä käytännöllisessä että teoreettisessa puolessa. Kannisto syytti "valtiokirkon apostoleja" kapitalistiluokan etuuskysymyksen "sallimusopin" päähän pänttäämistä. Tämä työ kantaa pyhäkoulun nimeä. Tälle myrkyntyville on saatava "vas-

1 Sos.dem. puolueen Oulun l. pohjoisen vaalipiirin kok. ptk. Kemi 1910, A. Laakkosen alustus s. 12-15.

2 Em. ptk. S. Kanniston alustus s. 12-13.

tamyrkky", joka on sosialistinen pyhäkoulutyö.¹⁾

Vaikka esitys ei liene johtanutkaan mihinkään konkreettiseen toimeen, kun tarvittavia varojakaan ei löytynyt, on sen painoarvo merkittävä siinä mielessä, että se kuvasi valistuksen tilaa vaalipiirissä. Maaseutua ei ollut kyetty valloittamaan, eikä valistuksen tila ollut paljoo parempi kaupungeissakaan, kuten Kannisto tunnusti mainitussa alustuksessaan. Porvarillinen maailma oli ottanut sosialismista, jos ei nyt selkä- niin ainakin selkeän pistevoiton.

3.4 Sosialismin vastavoimia

3.4.1 Tiedotuksen ylivalta porvareilla

Seuraavassa tarkastellaan sitä, miten porvarilliset puolueet suhtautuivat sosialismiin. Oliko se niille yhteinen vihollinen vai oliko niiden käyttäytymisessä kenties eroja ja oliko porvarien suhtautumisessa SDP:hen alueellisia eroja. Vastauksien löytymiseksi on syytä selvittää propagandaa ja julkisuutta, siis sanomalehdissä käytyä keskustelua sekä uskonnollisten liikkeiden suhdetta sosialismiin, joka oli julistautunut uskonnon viholliseksi.

Hallitsevia sanomalehtiä vuosisadan alussa olivat oululaiset Kaiku ja Kaleva. Valta-asemassa oli Kaiku, joka sittemmin menetti asemiaan v. 1899 perustetulle Kalevalle. Kalevan levikistä meni v. 1905 puolet Ouluun. Kaiku levisi vielä v. 1900 noin neljänneksen osalta Ouluun, ja noin 4700 levisi ympäri Oulun lääniä. Lehden levikkialue ulottui Kalajoelta Kuhmoon ja Oulusta Enontekiöön, siis jokseenkin yli läänin. Kaiku oli siis maaseudun valtalehti, Kaleva taas aluksi Oulun, kunnes laajensi vaikutustaan myös maaseudulle.²⁾ Kaikkiaan Oulun läänin lehtien kokonaislevikki v. 1900 oli 17.550 suomenkielistä ja 1.000 ruotsinkielistä, joten yhteislevikki oli 18.550 kpl. Tästä tuli 15.2 asukasta jokaiselta lehtivuosikertaa kohden, kun koko maassa vastaava luku oli 11.5.³⁾ Työväenlehtiä ei Pohjois-Suomessa vielä ilmestynyt. Työväestön päälehti Työmies levisi pääasiassa Etelä-Suomeen ja teollisuuskeskuksiin. Pohjois-Suomeen sitä lienee tullut jonkin verran, esim. Vaasan lääniin sitä tuli v. 1900 350 kpl.⁴⁾

Kolmesti viikossa ilmestynyt Kaiku oli varsin radikaalin suomalaisuusliikkeen äänenkannattaja. V. 1891 alkoi ilmestyä nuorsuomalainen Louhi, niinikään kolmesti viikossa. Kun nuorsuomalainen Kaleva alkoi ilmestyä v. 1899 kuusipäiväisenä, Louhi menetti nopeasti kannatustaan. V. 1906 maalaisliittolaiset ostivat sen kirjapainon ja sen mukana lehden julkaisu-oikeudet ja lopettivat Louhen uuden lehden Liiton tieltä. Kaleva puolestaan oli linjaltaan aluksi varsin neutraali, kunnes se monien vaiheiden jälkeen tuli tiiviisti nuorsuomalaiselle linjalle, kun toimitukseen liittyi karkoitusmatkaltaan Ruotsista palannut rehtori Mauno Rosendal.⁵⁾

Paikallisia lehtiä vuosisadan vaihteessa olivat Torniossa ilmestyneet Tor-

-
- 1 Em. ptk. S. Kanniston alustus s. 32-35.
 - 2 Suomen lehdistön historia 1, 1988 s. 455.
 - 3 Sama s. 456.
 - 4 Sama s. 456.
 - 5 Sama s. 474-476.

nion Lehti ja Tornion Uutiset, molemmat perustuslaillisia ja suomenmielisiä. Kajaanissa ilmestyi suomenmielinen kristillissiveellinen Kajaanin Lehti, joka sai suurlakon aikoihin kilpailijakseen vanhasuomalaisen Kaikuja Kajaanista. Oulussa ilmestyi vielä Oulun ilmoituslehti, joka kuitenkin lakkasi vuoden 1905 lopussa.¹⁾ Kemissä ilmestyi v. 1897 perustettu Perä-Pohjolainen, joka oli suomenmielinen ja keskittyi paikkakunnan asioiden hoitoon, kunnes joutui nuorsuomalaisten käsiin ja sai kilpailijakseen vanhasuomalaisen Pohjois-Suomen. Raahessa ilmestyi v. 1897 alkaen Raahen Lehti, joka sai kilpailijakseen vanhasuomalaisten v. 1906 perustaman Raahen Sanomat.²⁾

Suurlakon jälkeen perustetun maalaisliiton Liiton levikki oli v. 1907 4500 kpl ja se nousi v. 1910 6000:een. Sen vahvin alue oli Pohjois-Pohjanmaa.³⁾ Suomalaisen puolueen lehdiksi tunnustautuivat v. 1909 edelleen oululainen Kaiku, kajaanilainen Kaikuja Kajaanista ja raahelainen Raahen Sanomat. Viimeksi mainitun levikki oli vain 300 v. 1910. Kaikuja Kajaanista lienee ollut levikiltään hieman suurempi (levikki v. 1915 1800 kpl).⁴⁾ Nuorsuomalaisten lehtiä olivat Oulussa Kaleva (1906-1917) ja Louhi (vuoteen 1906), Kemissä Perä-Pohjolainen (1906-1917), Torniossa Tornion Lehti (1906-1917) ja Tornion Uutiset (1906-1912) ja Kajaanissa Kajaanin Lehti (1906-1917). Kalevan levikki oli v. 1905 5000 kpl ja v. 1910 5500. Perä-Pohjolan levikki oli noussut v. 1910 4300:aan ja Tornion lehtien levikki lienee kummallakin ollut tuhannen paikkeilla (v. 1915 1150-1300).⁵⁾ Ruotsinkielisiä lehtiä ei Pohjois-Suomessa ilmestynyt tutkittavana aikana yhtään.

Huomiota herättää Pohjois-Suomen lehdistössä se, että perustuslaillisilla oli niin vahva asema jo lehtien lukumäärän suhteen. Toivo Nygård toteaa tämän selittyvän mm. nuorsuomalaisen puolueen osin hajanaisella mutta usein paikallisesti vahvalla organisaatiolla, joka suurlakon jälkeen kasvoi hyvin nopeasti. Nuorsuomalaisista hyvin monet aktiivit siirtyivät sittemmin maalaisliittoon tai olivat jo puolueen perustajia. Maaseutukysymyksen laiminlyönti koituikin nuorsuomalaisille turmiolliseksi ja teki tilaa maalaisliitolle.⁶⁾ Tytti Isohookana-Asunmaa toteaa, että pohjoissuomalainen oli altis radikalismille. Poliittisesti suuri osa väestöstä valitsi sosialismin ja agrarismin välillä, sillä suomalaista ja nuorsuomalaista puoluetta rasitti juuri herraskaisuuden leima. Kun maalaisliitto sisällytti aatteensa yhdeksi elementiksi uskonnollisuuden ja myöhemmin valtiokirkkoa puolustavan asenteen, se sai kannattajikseen Pohjois-Suomessa sellaisiakin, jotka olisivat muutoin katsoneet parhaimmaksi äänestää vasemmistopuoluetta.⁷⁾ Näin itse asiassa lehdistössäkin näkyi vahvana juonteena perustuslaillisuus, joka muutamissa ensi vaaleissa kanavoitui

1 Sama s. 529-532.

2 Sama s. 528-529 (ks. myös Hedman Ossi 1976 s. 427, jossa kerrotaan, että Perä-Pohjolanisen päätoimittaja joutui suurlakon alla eroamaan "työväen kiihotuksen" vuoksi; syytöksen esittäjä oli sahan isännöitsijä L. Magnusson; sitten saatiinkin lehteen pitkäaikainen, yhtiölle sopiva päätoimittaja).

3 Suomen lehdistön historia 2, 1987 s. 49.

4 Sama s. 58-61.

5 Sama s. 81.

6 Sama s. 72-73.

7 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 234.

valtaosin nuorsuomalaiseen puolueeseen ja osin sosialidemokraatteihin, mutta sittemmin vaali vaalilta kohti maalaisliittoa. Eräänä vedenjakajana porvariensa ja sosialistien kesken oli uskonto.

Porvarillisilla lehdillä oli siten Pohjois-Suomessa - kuten koko maassa - ylivalta työväenlehtiin verrattuna. Helmikuussa 1906 perustettu Kansan Tahto jäi selvästi alakynteen jo levikkinsä puolesta. Sen levikki oli, kuten aiemmin on todettu, tutkittavalla vuosikymmenellä 3800-6000 kpl.¹⁾ Sen levikki keskittyi Ouluun ja muihin rannikkoseudun teollisuuskeskuksiin.

3.4.2 Lestadiolaisuus ja sosialismi

Sisäistyminen pohjoissuomalaiseen yhteiskuntaan

Lars Leevi Lestadiuksen (1800-1861) Karesuannossa Ruotsin Lapissa alulle panema lestadiolainen herätysliike levisi 1800-luvun jälkipuoliskolla laajalle alueelle Pohjois-Suomessa. 1900-luvun alussa lestadiolaisuus muodosti varsin yhtenäisen alueen Pohjois-Lapista Keski-Pohjanmaalle.²⁾ Piispa J.R. Forsmanin arvion mukaan v. 1902 lestadiolaisia oli Pohjois-Suomen väestöstä eniten eli 40 % väestöstä vyöhykkeellä Tornionjokilaakso-Kemijokivarsi Kemistä Rovaniemelle ja edelleen Kemijärvelle sekä Kuolajärvelle. Toiseksi tihein vyöhyke oli Oulu ympäristöineen Simojokilaaksoon saakka sekä koko Koillismaa: Rana, Pudasjärvi, Taivalkoski ja Kuusamo. Tämän alueen väestöstä oli kolmannes lestadiolaisia. Lapin vaalipiirin alue eli koko perimmäinen Lappi oli kolmanneksi vahvinta aluetta noin 20 % kannatuksella. Noin 20 % kannatus lestadiolaisuudella oli myös Keski-Pohjanmaalla, lähinnä Kalajokilaaksossa. Lestadiolaisuuden ulkopuolelle jäi koko Kainuu ja läänin keskisen eteläosan kunnat.³⁾

Lestadiolaisuuden tarkkoja kannatuslukuja ei tutkittavalta ajalta ole. Piispa J.R. Forsman arvioi v. 1902 Pohjois-Suomen lestadiolaisten määräksi v. 1902 59000. Lestadiolaisten omat arviot tuolta ajalta liikkuvat 50000 paikkeilla.⁴⁾ Lestadiolaisuuden vaikutus etenkin maaseutuyhteisöissä oli usein suurempi kuin heidän lukumääränsä edellytti. Lestadiolaisten saarnaajien, pyhä-, kierto- ja kansakoulunopettajien, jopa valtiopäivämiesten ja kansanedustajien vaikutus ympäristössään oli hyvin vahva. Liikkeen yhteiskunnallista merkitystä kuvaa mm. tutkittavina olevina vuosina 1906, 1907, 1908, 1909 ja 1910 pidetyt lestadiolaisten yleiset kokoukset Oulussa ym. ydinpaikkakunnilla. Niihin osallistui jokaisena mainittuna vuotena vähintään parisentuhatta kokousedustajaa ja saarnaajaa. Uskonasioiden ohella käsiteltiin myös yhteiskunnallisia ja jopa puoluepoliittisia asioita. Tämä lestadiolaisuuden pääsuunta, vanhoillislestadiolainen liike, piti päätoimistoa Oulussa, jossa oli myös v. 1906 perustettu Lähetystoimen päätoimisto. Vuonna 1914 vanhoillislestadiolainen liike organisoitui Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistykseksi.⁵⁾

1 Suomen lehdistön historia 2, 1987 s. 31.

2 Haavio Ari 1968 s. 113; Haavio Ari 1965 s. 74-76, 82-85.

3 Talonen Jouko 1988 s. 40; ks. VI.vkpkt:t 1906-1910.

4 Talonen Jouko 1988 s. 41.

5 Talonen Jouko 1988 s. 56-60; VI.vkpkt 1906 s. 10.

Lestadiolainen liike hajaantui vuosisadan vaihteessa kolmeen ryhmään. Kittilästä liikkeelle lähteneen uudenherätyksen synnyn taustana oli Jouko Talosen mukaan väite herätyksen väljähtämisestä. Liike halusi palata liikkeen alkuaikojen opillisiin korostuksiin. Tähän uudistusvaatimukseen yhdyttiin varsin Itä-Lapissa ja eräissä Oulusta etelään olevissa lestadiolaiskeskuksissa. Myös Etelä-Suomessa uusiheräys sai merkittäviä asemia. Kaksi muuta ryhmää olivat Pohjois-Ruotsissa syntynyt "länsiläisten" eli esikoislestadiolaisten ryhmä, joka sai kannatusta lähinnä syntyalueellaan, jonkin verran myös Etelä-Suomessa v. 1902 jälkeen, sekä jo mainitut vanhoillislestadiolaiset, jotka olivat tutkittavana aikana suurin lestadiolaisten ryhmä Pohjois-Suomessa.¹⁾ Ydinalueillaan vanhoillislestadiolaisuus oli hallitseva hengellinen liike jo ennen virallista organisoitumistaan. Mm. Kuusamossa sen todettiin jo v. 1890 paikkeilla saaneen seurakunnallisessa elämässä "melkein ylivallan". Vuoden 1905 piispantarkastuskertomuksen mukaan lestadiolaisuus oli Kuusamossa hallitseva liike.²⁾

Lestadiolaisia vaikuttajia oli valtiollisessa elämässä mukana jo yksikamarisen eduskunnan alkuaikoina. Valtiopäivämiehinä talonpoikaissäädystä olivat kanttori Yrjö Halonen Enontekiöltä (1897, 1899, 1900, 1904-1905), virkatalon vuokraaja, jokivouti Iisakki Hoikka vmpi Rovaniemeltä (1882, 1885, 1888, 1891, 1894), kanttori J.S. Jutila Kittilästä (1877-1878, 1885), kunnankirjuri Kalle Myllylä Kalajoelta (1897, 1899, 1905-1906), mv., saarnaaja Fredrik Paksuniemi Kittilästä (1891) ja mv. Matti Tervaniemi Kittilästä (1905-1906).³⁾ Osa näistä valtiopäivämiehistä ja muista lestadiolaisvaikuttajista osallistui myös kirkolliskokouksen työskentelyyn ja he olivat monipuolisia vaikuttajia kotipaikkakunnallaan ja laajemminkin. Lestadiolaisia kirkolliskokousedustajia olivat mm. Heikki Lauri Turtolasta, Iisakki Hoikka (vanhempi), Pietari Hanhivaara, Fredrik Paksuniemi ja Yrjö Halonen, jotka edustivat Kemin ja Lapin rovastikuntia. Kunnallispolitiikassa lestadiolaisia oli runsaasti. Esim. Kittilän kunnallislautakunnan enemmistö oli jo 1860-luvulla lestadiolaisia. Kalajoella, Ylivieskassa ja Nivalassa oli niin ikään useita lestadiolaisia kunnallislautakunnan jäseniä. Tunnetuimmat pohjoissuomalaiset lestadiolaiset kunnallismiehet olivat Yrjö Halonen Enontekiöllä, Heikki Lauri Turtolassa, Kalle Myllylä Kalajoella, Fredrik Paksuniemi Kittilässä, saarnaaja Juuso Runtti Kiimingissä, saarnaaja mv. Heikki Hooli Karungissa, mv. Antti Junes Alatorniolla, saarnaaja Olli Halvari Rovaniemellä, mv. Heikki Jolma Turtolassa, mv. Heikki Kivioja Kalajoella ja Otto Petäistö Rautiossa.⁴⁾

Vaikka lestadiolaisuus oli vielä 1900-alussa monin paikoin asenteiltaan kriittinen ja jyrkkäkin valtiokirkkoa kohtaan, se oli, kuten edellä esitetty osoittaa, kannatuspohjansa yhdinalueilla sisäistynyt yhteiskuntaan sen rakentavana voimana. Kuitenkin vasta suurlakko ja sen myötä tapahtunut poliittinen järjestäytymien pakotti lestadiolaisuudenkin ottamaan yhä selkeämmin kantaa uusin yhteiskunnallisiin liikkeisiin, mm. sosialismiin.

1 Haavio Ari 1965 s. 80; Talonen Jouko 1988 s. 42-43.

2 Ervasti Seppo 1981 s. 304; Kyllönen Matti 1981 s. 481.

3 Talonen Jouko 1988 s. 58.

4 Talonen Jouko 1988 s. 59-60.

Vanhoillislestadiolaiset sosialismia vastaan

Suurlakko järkytti luterilaisen kirkon piispoja, ja papisto suhtautui suurlakon tapahtumiin monin paikoin kriittisesti korostaen uskollisuutta esivaltaa kohtaan. Pohjois-Suomessa esiintyi uskonnollisissa piireissä kahtalaista kantaa. Oululainen pappi Uno Wegelius ja kajaanilainen pappi Johannes Väyrynen sekä oululainen herännäisjohtaja, rehtori Mauno Rosendal olivat lakkoviikon keskeisimpiä johtajia kotipaikkakunnillaan. Pohjoissuomalaisten lestadiolaisten kanta vaihteli paikkakunnittain. Esim. Paavolassa, Kemissä ja Kolarissa suhtauduttiin vanhoillislestadiolaisten piirissä lakkoon kielteisesti.¹⁾ Kalajoella lestadiolainen kunnankirjuri Kalle Myllylä osallistui lakkokokoukseen ja pyrki sen sihteerinä sovitteluun paikkakunnan ristiriitaisia näkemyksiä, kuten suurlakosta puhuttaessa on kerrottu. Karungissa kerrotaan nuorempien vanhoillislestadiolaisten suhtautuneen suurlakkoon myönteisemmin kuin vanhemman lestadiolaispolven. Vanhoillislestadiolaisiin kuulunut alavieskalainen A.G. Naatus innostui syyttämään suurlakon aikaisessa kuntakokouksessa kunnallislautakunnan esimiestä Mikko Jutilaa Bobrikovin palvelijaksi ja sai herjauksesta sakot, kun asianomainen oikeudessa todettiin perustuslailliseksi. Kemissä vanhoillislestadiolainen luutnantti John Ryselin oli aktiivisesti lakkoajan tapahtumissa, ja rovaniemeläinen sahanomistaja M.E. Stelander oli avaamassa kotipaikkakuntansa lakkokokousta. Pudasjärveläinen lestadiolainen mv. K.A. Lohi arvioi suurlakkoa myöhemmin v. 1906 hyvinkin myönteisesti.²⁾

Yksittäisten tapausten perusteella ei kuitenkaan voida tehdä yhtenäistä johtopäätöstä sen enempää vanhoillislestadiolaisten kuin uusheränneidenkin suhteesta suurlakkoon.

Lestadiolaisuudessa oli tapahtunut 1900-luvun alkuvuosina opillinen hajaannus, jossa pääryhmiksi muodostuivat Kittilästä alkanut uudestiherätys ja Pohjois-Suomessa valtasuunnaksi jäänyt vanhoillislestadiolainen ryhmä. Vanhoillislestadiolaisuuden pääalueiksi jäivät Tornionjokilaakso, Etelä-Lappi ja Pohjois-Pohjanmaa. Liike organisoitui suurlakon jälkeen ja perusti Ouluun v. 1906 jo mainitun Lähetystoimen päätoimiston. Toimitalot, ns. Rauhanyhdistykset, jäivät useimmiten vanhoillislestadiolaisille, näin myös läänin pääpaikkakunnilla Oulussa ja Kemissä.³⁾

Vanhoillislestadiolaiset olivat lestadiolaisryhmistä aktiivisimpia heräämään vallitsevaan poliittiseen todellisuuteen. Jo suurlakkokokouksissa Oulussa ja Kemissä oli vaadittu yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Kemin kokouksessa mukana ollut, mainittu luutnantti J. Ryselin oli sihteerinä vanhoillislestadiolaisten kokouksessa Oulussa 1.-4.10.1906. Kokouksen koolle kutsumisen tarve oli tunnustettu jo helmikuussa, jolloin Armonsanomissa julkaistiin kokouskutsu Oulussa pidettävään "saarnaajain kokoukseen". Kokoukseen osallistuikin noin sata saarnaajaa ja parituhatta muuta osanottajaa.⁴⁾ Kokouksessa otettiin kantaa valtiokirkossa pysymiseen. Etenkin Pohjois-Savossa oli mm. sosialistisen Savon

1 Talonen Jouko 1988 s. 61-62.

2 Talonen Jouko 1988 s. 62-64.

3 Talonen Jouko 1988 s. 42-43.

4 Talonen Jouko 1988 s. 65; Havas Väinö 1927 s. 169; Hulkko Kullervo 1956 s. 100-101; Kyllönen Matti 1975 s. 239.

Työmies -lehden vaikutuksesta lestadiolaistenkin keskuudessa omaksuttu mielipiteitä kirkosta eroamisen puolesta.¹⁾ Kokouksen johtaviksi hahmoiksi nousivat kokouksen puheenjohtajina toimineet maanviljelijät Heikki Hooli Karungista ja Kaarle Helisten Kemijärveltä. Kokouksen kannaksi tuli, että vanhoillislestadiolaiset pysyvät evankelisluterilaisessa kirkossa.²⁾

Kirkkokysymyskeskustelu laukaisi esiin myös keskustelun suhtautumisesta sosialidemokraatteihin. Kokous lausui kantanaan, että joskin sosialidemokraatit harrastavat raittiutta ja ovat kortinlyöntiäkin vähentäneet, niin Jumalan kieltoa he sitä ahkerammin levittävät lasten ja nuorison sekaan. "Heidän kokouspaikoissaan saa julkisesti Jumalaa pilkata, saa saarnata röyhkeästi tottelemattomuutta Jumalaa ja esivaltaa kohtaan. Tästä julkisesta Jumalan ja Kristuksen pilkasta saattaa olla seurauksena, että kuulumattomassa voimassa nykyään kauheimmat lihan yöt rehottavat", kokous lausui.³⁾ Kokouksen yleinen mielipide oli, ettei vanhoillislestadiolaisten tule osallistua sosialidemokraattien rientoihin eikä heitä saa tukea tilaamalla heidän lehtiään.⁴⁾ Valtio Kirkkoa vastustavat sosialidemokratiaan myönteisesti suhtautuvat pohjoissavolaiset ja karjalaiset osanottajat ns. pellikkalaiset - Jaakkimasta kotoisin olevan johtajansa Esko Pellikan mukaan - eivät omantunnon syistä voineet nauttia uskottomien pappien tarjoamia sakramenteja ja mm. siksi halusivat erota valtiokirkosta. Vanhoillislestadiolaisten kokous käsitteli lokakuussa 1907 tätä "pellikkalaisten" asiaa. Kokous puolusti valtiokirkossa pysymisen tärkeyttä ja lähetti 2000 seurakuntien edustajain ja satalukuisen puhujain joukon yksimielisen kannanoton Karjalan kristityille kirkossa pysymisen puolesta. Kirkosta näin vieraantuneiden "pellikkalaisten" johdossa oli Kullervo Hulkon mukaan mäkitupalaisia ja torppareita, joista myöhemmin tuli innokkaita kommunisteja.⁵⁾ Tämä viimeksi mainittu huomio on merkittävä sikäli, että kun Pohjois-Suomen vanhoillislestadiolaisten joukossa jopa johtopaikoilla, kuten em. vuosikokousasiakirjoista ilmenee, esiintyi torppareita - sekä kruunun- että yksityisten mailla olevia - he vanhoillislestadiolaisuuden kautta sisäistyivät kansankirkkoon, kun taas tämän Hulkon tiedon mukaan Karjalassa olisi ollut toisenlaista asennetta.

Uudenheräyksen piirissä ei suurlakon jälkeisessä tilanteessa otettu vastavaa virallista kielteistä kantaa sosialismiin. Silti uudenheräyksenkin kanta Jouko Talosen mukaan oli sosialismiin torjuva. Pohjois-Suomen lestadiolaisryhmät olivat hänen mukaansa barrikaadin eri puolella kuin leviävä poliittinen työväenliike.⁶⁾ Tämä saattaa yksilötasolla pitää paikkansa, mutta ero vanhoillislestadiolaisen liikkeen kantoihin on huikea. Miksi uudenheräyksen piirissä ei vastaavia kannanottajia tehty, ei ole tiedossa. Voimaa ei tähän näytä olleen. Eräs syy tähän näyttää olleen, että uudenheräyksen ja sosialidemokraattien kannatusalueet menivät mm. Oulun seudulla, Kemissä ym. päällekkäin, ja olipa

1 Hulikko Kullervo 1956 s. 100; Soikkanen Hannu 1961 s. 295.

2 VI.vkpkt 1906; Havas Väinö 1927 s. 170; Hulikko Kullervo 1956 s. 102; Talonen Jouko 1988 s. 76.

3 Hulikko Kullervo 1956 s. 102-103; VI.vkptk 1906 s. 4.

4 VI.vkptk 1906 s. 4-5; Talonen Jouko 1988 s. 77.

5 VI.vkptk 1907 s. 8-10; Hulikko Kullervo 1956 s. 103-109, 110-117; Talonen Jouko 1988 s. 91-93.

6 Talonen Jouko 1988 s. 77; Mustakallio Hannu 1976 s. 344.

heillä yksilötasolla yhteisiäkin kannattajia.¹⁾

Keskustelu uskontokysymyksestä velloi vilkkaana ensimmäisten eduskuntavaalien molemmin puolin. Sosialidemokraatit olivat puolustuskannalla ja koettivat selittää uskonasiaa parhain päin korostaen uskonasian henkilökohtaisuutta. Kysymys suhtautumisesta politiikkaan ja valtiollisiin vaaleihin osallistumisesta oli esillä jälleen vanhoillislestadiolaisten vuosikokouksissa v. 1908 ja 1909. Lokakuussa 1908 pidetyssä Ylivieskan kokouksessa saarnaaja Pauli Rantala kehotti vanhoillislestadiolaisia pysymään erossa politiikasta. Myös Kalle Helisten kehotti välttämään poliittisia intohimoja, mikä ei merkinnyt yhteiskunnallisen osallistumisen torjuntaa. John Ryselin oli samalla kannalla, mutta katsoi, ettei kristityn tule torjua yhteiskunnallista osallistumista eikä kieltäytyä yhteiskunnallisista luottamustehtävistä eikä vaaleihin osallistumisesta. Poliitikassa tulee kuitenkin välttää vihaa ja kiihkoa. Ylivieskan keskustelu liittyi myös ajankohtaiseen asiaan suhtautumiseen sosialidemokraatteihin. Siinä tulivat esille lähinnä yksittäisten liikkeen johtomiesten mielipiteet.²⁾

Tornion-Haaparannan vuosikokouksessa 1909 oli läsnä noin 4000 vanhoillislestadiolaista ja sata saarnaajaa. Kokoukselle oli esitetty kysymys: "Voipiko hyvällä omallatunnolla ottaa osaa valtiopäivävaaleihin?" Kemijärveläisen Kaarle Helisten alustuksen sisältö oli, ettei kristityn ainoastaan tule osallistua valtiolliseen toimintaan, vaan hänen päinvastoin tulee valvoa, etteivät kristityt ulkonaisissakaan asioissa "tukisi perkeleen asiaa eivätkä auttaisi pimeyttä". Hän viittasi Lutherin yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen ja korosti esivallan merkitystä uskonnonharjoitukselle:

"Mutta nyt on Jumala säilyttänyt meitä, niinkuin linnunpoikia, kahden kuoren sisällä. Linnunpoikakin se kehittyy ja kasvaa kahden kuoren sisällä, niin kuin mekin. Kristillinen esivalta on toinen kuori ja kristillinen kirkko toinen. Jos nämä puhkataan, niin kuin pimeyden voimat siihen nykyään työtä tekevät, silloin tulee meillä, lapset, marttyyrikuoleman kautta paratiisiin lähtö."³⁾

Kokouksen keskustelussa todettiin, että osallistuessaan politiikkaan vanhoillislestadiolaisen kristityn tulee seurata omantuntonsa ääntä ja välttää sopimatonta puoluetta. Esivallan puolesta tuli rukoilla ja sen toimiin voi ottaa osaa:

"Kristitty saa, jos tahtoo, hyvällä omallatunnolla äänestää valtiopäivämiesvaaleissa, mutta ainoastaan sitä, joka kannattaa kristinuskkoa. Kristinuskon kieltäjää ei saa mitenkään hyvällä omallatunnolla kannattaa. Osanotto vaaleihin jääköön kunkin kristityn omantunnon asiaksi."⁴⁾

Näillä kannanotoilla haluttiin paitsi vastustaa sosialidemokraattista puoluetta lisätä osanottoa vaaleihin, sillä toisen sortokauden alettua oli vaali-innustus laskenut. Myös yksittäiset lestadiolaisjohtajat kiinnittivät huomiota tähän. Aktiivoidessaan vanhoillislestadiolaisia osallistumaan vuoden 1910 vaaleihin Juuso Runtti viittasi Saarijärven Paavoon, joka epäonnistumisenkin jälkeen yritti aina uudelleen: vaikka sortokauden aikana äänestäminen saattoi tuntua turhalta, ei

1 Talonen Jouko 1988 s. 353.

2 Talonen Jouko 1988 s. 96; VI.vkptk 1908 s. 10-11.

3 VI. vkptk 1909 s. 15; Hulkko Kullervo 1956 s. 118-119; Talonen Jouko 1988 s. 96-97.

4 VI.vkptk 1909 s. 16; Talonen Jouko 1988 s. 97.

poliittiseen passiivisuuteen ollut syytä. Jumala hoitaa ihmisten asioita maailmassa, siksi kristityn tulee antaa keisarille mikä keisarin on. Myös rautiolainen saarnaaja Leonard Typpö painotti v. 1910 eduskuntavaalien alla vanhoillislestadiolaisen kristityn velvollisuutta osallistua eduskuntavaaleihin, sillä ihmisen välityksellä Jumala toteuttaa tarkoituksensa.¹⁾

Lestadiolaiset hakevat turvaa porvarillisista puolueista

Lestadiolaisehdokkaiden menestys vaaleissa

Vuoden 1907 eduskuntavaaleissa lestadiolaiset olivat jo vahvasti mukana. Pohjoisessa vaalipiirissä vanhoillislestadiolaisilla oli Kemin rauhanyhdistyksen listan ja Tornion maalaisliiton listan muodostama vaaliliitto. Sen saamat 1530 ääntä (7 % äänistä) luettiin virallisessa vaalitulostossa maalaisliiton saamaan äänimäärään.²⁾ Vaaliliiton vahvin kannatus oli Karungissa (57 %), Alatorniolla (32 %) ja Kolarissa (30 %), mutta sen sijaan vanhoillislestadiolaisten vahvimalla tukialueella Koillismaalla listan kannatus jäi muutama prosenttiin.³⁾ Tämä viittaa siihen, että kannatus johtui ensisijaisesti ehdokkaiden henkilöstä ja kotipaikkakunnasta (Antti Junes Alatornio, Kalle Lohi Pudasjärvi ja Juuso Runtti Kiiminki, Alex Wiuhkola Alatornio). Huomattava kuitenkin on, etteivät maalaisliittoon lukeutunut ehdokas pudasjärveläinen Kalle Lohi ja kiiminkiläinen vanhasuomalainen Juuso Runtti saaneet kotipaikkakunnillaan merkittävää kannatusta (0,8-3,8 %).⁴⁾ Tämä ehkä johtui vaaliliiton kirjavuudesta.

Lestadiolaisia ehdokkaita oli vuoden 1907 vaaleissa maalaisliiton ja vanhasuomalaisten listoilla kaikissa Pohjois-Suomen vaalipiireissä. Eteläisessä vaalipiirissä oli maalaisliiton ehdokkaana vanhoillislestadiolainen mv. J.A. Aho Reisjärveltä ja suomalaisen puolueen ehdokkaana niin ikään vanhoillislestadiolainen mv. Samuel Eskola Piippolasta. Suomalaisen puolueen ehdokkaana oli lisäksi uudesti heränneisiin lukeutuva kunnankirjuri Kalle Myllylä Kalajoelta. Pohjoisessa vaalipiirissä oli suomalaisen puolueen ehdokkaana vuokraaja Iisakki Hoikka (vanhempi) Rovaniemeltä. Hoikka lukeutui lähinnä vanhoillislestadiolaisiin. Suomalaisen puolueen ehdokas oli myös mv. K.W. Kalliosalmi Kemijärveltä. Hän lukeutui uusheränneisiin. Jo mainittu mv. Antti Junes Alatorniolta lukeutui vanhoillislestadiolaisiin ja edusti maalaisliittoa, samoin kuin pudasjärveläinen Kalle Lohikin, joka myös oli vanhoillislestadiolainen. Maalaisliittoon lukeutui myös Alex Wiuhkola Alatornilta. Hän kuului vanhoillislestadiolaisiin. Suomalaista puoluetta edusti kiiminkiläinen vanhoillislestadiolainen mv. Juuso Runtti. Lapin vaalipiirissä lestadiolaisilla oli kaksi ehdokasta, kanttori Yrjö Halonen, joka lukeutui lähinnä suomalaiseen puolueeseen ja vanhoillislestadiolaisiin sekä kittiläläinen mv. Matti Tervaniemi, joka oli vanhasuomalainen ja uusherännyt lestadiolainen.⁵⁾

Lestadiolaisten 11 ehdokkaasta valittiin v. 1907 vaaleissa eduskuntaan

1 Talonen Jouko 1988 s. 98.

2 Kaleva 27.3.1907; Talonen Jouko 1988 s. 83; SVT XXIX 1. Taulu 2b.

3 Talonen Jouko 1988 s. 84.

4 Talonen Jouko 1988 s. 84-85.

5 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 77; Talonen Jouko 1988 s. 85.

neljä: Iisakki Hoikka Rovaniemeltä, Juuso Runtti Kiimingistä, Kalle Myllylä Kalajoelta ja Matti Tervaniemi Kittilästä. Kaikki valitut olivat vanhasuomalaisia. Kalliosalmi (suom. puolue) ja Lohi (ml) pääsivät varaedustajiksi.¹⁾

Lestadiolais ehdokkaiden persoona näyttää vaikuttaneen selvästi paikkakuntiansa ja lähiseudun vaalitulokseen. Tunnetun valtiopäivämiehen ja kunnankirjurin Kalle Myllylän kotipaikkakunnalla Kalajoella oli Myllylän edustaman suomalaisen puolueen kannatus 77 prosenttia. Yhtä hyvään tulokseen ei päässyt suomalainen puolue Samuel Eskolan kotipaikkakunnalla Piippolassa (31 %), vaan ääniä jäi myös maalaisliitolle (40 %) ja sdp:lle (27 %). Maalaisliiton kannatus saarnaaja J.A. Ahon kotipaikkakunnalla Reisjärvellä oli huikeat 76 prosenttia. Antti Junes oli Alatornion kunnallislautakunnan esimies, ja saman kunnan Alex Wiuhkola oli myös kunnalliselämän ja maalaisliiton sekä vanhalestadiolaisuuden vaikuttaja. Maalaisliiton kannatus Alatorniolla oli 42 %, selvästi alempi kuin parhaimpien lestadiolaisvaikuttajien alueella.²⁾ Alatorniolla oli sosialistien kannatus jo näissä vaaleissa 41 %, ja työväenliikkeen toiminta oli mm. tukkitöiden ansiosta vilkasta. Tästä voisi vetää sen johtopäätöksen, että tunnetutkaan lestadiolaisvaikuttajat eivät kyenneet murtamaan sosialistista mielipideilmastoa, päin vastoin kumpikin niistä saattoivat ruokkia toisiaan.

Edelleen lestadiolaisvaikuttajista ansaitsee huomion Iisakki Hoikka, vanha talonpoikaissäädyn edusmies, jolla on perinteinen kannatus Rovaniemen seudulla. Hänen edustamansa suomalainen puolue sai 49 % äänistä. Maallikkosaarnaaja, vanhasuomalaisten ehdokas Juuso Runtti Kiimingistä oli laajalti tunnettu saarnamies. Hänen puolueensa kannatus Kiimingissä oli 65 % ja naapurikunnassa Ylikiimingissä peräti 75 %. Pudasjärveltä kotoisin oleva maalaisliiton Kalle Lohi, joka hajotti voimansa ja esiintyi myös kemiläisten lestadiolaisten listoilla, ei kyennyt saamaan pudasjärveläisiä joukolla taakseen, vaan nämä äänestivät vanhasuomalaista puoluetta (93,5 %).³⁾

Voidaan siis todeta, että lestadiolaisten, nimenomaan vanhoillislestadiolaisten vaikutusvalta vuoden 1907 eduskuntavaaleissa oli hyvin merkittävä. Vanhoillislestadiolaisten päätökset suhtautumisesta sosialisteihin ja sosialidemokraattiseen puolueeseen olivat menneet läpi. Keskeisimmillä vanhoillislestadiolaisuuden alueilla Tornionjokilaaksossa, Kiiminkijoella ja Koillismaalla vanhasuomalaisten kannatus oli 70-94 % luokkaa. Näillä alueilla SDP:n kannatus jäi hyvin vaatimattomaksi, jopa alle 10 %. Kuusamossa ja Pudasjärvellä oli äänestysalueita, joissa SDP sai vain yhden tai ei yhtään ääntä. Myös maalaisliitto alkoi saada kannatusta lestadiolaisalueilla, etenkin Etelä-Lapissa Simon ja Tervolan alueella. Maalaisliiton kannatus lestadiolaisten keskuudessa kanavoitui nimenomaan Kalle Lohen kautta.⁴⁾

Lestadiolaisuus toimi siten "rokotteena" sosialismia vastaan jo ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Sosialidemokraatit olivat tämän havainneet jo ennen vaaleja ja siksi koetettiin saada aikaan propagandassa muutosta, jota aiemmin on kuvattu. Kansan Tahdon uusi päätoimittaja Yrjö Mäkelin koetti antaa kirjoj-

1 Talonen Jouko 1988 s. 84-85; Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 77.

2 SVT XXIX; Talonen Jouko 1988 s. 87-89.

3 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 77; SVT XXIX; Talonen Jouko 1988 s. 87-88.

4 Talonen Jouko 1988 s. 87-88; Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 77.

tuksissaan arvoa lestadiolaisille. Pyrkimys ei kuitenkaan saanut kaivattua vastakaikua. Niinpä kerrotaan, hänen poikettuaan vuoden 1907 lopulla Pudasjärvellä eräässä seuratalossa, lestadiolaisen saarnamiehen hänet nähtyään puhuneen: "Sinun nimeäsi ei löydy laisinkaan elämän kirjasta, vaan se sen sijaan on prantättynä itse pimeyden pääruhtinaan postillaan oikein kunniapaikalle ja kirjaimilla sellaisilla, joiden väri hehkuu kuin helvetin tuli".¹⁾

Lestadiolaisilla oli Pohjois-Suomessa vuoden 1908 vaaleissa 10 ehdokasta, vuoden 1909 vaaleissa 9 ja vuoden 1910 vaaleissa 13 ehdokasta. Eduskuntaan heistä pääsivät kanttori Yrjö Halonen (suom. puolue) Enontekiöltä vuosina 1908 ja 1909, vuokraaja Iisakki Hoikka (suom. puolue) Rovaniemeltä vuosina 1908 ja 1909, mv. K.A. Lohi (ml) Pudasjärveltä 1909 ja 1910, mv. Antti Junes (ml) Alatorniolta v. 1910, kunnankirjuri Kalle Myllylä (suom. puolue) Kalajoelta 1908 ja 1909, ja mv. Juuso Runtti (suom. puolue) Kiimingistä 1909. Valtaosa näiden vuosien eduskuntaehdokkaista lukeutui vanhasuomalaiseen puolueeseen. Seuraavaksi eniten oli maalaisliittolaisia, nuorsuomalaisia oli vain kaksi, kirkkoherra E. Thauvon Pudasjärveltä ja opettaja Anna Heikel Raahesta.²⁾ Vaaleissa ehdokkaat esiintyivät selkein uskonnollisin tunnuksin. Jouko Talosen mukaan selvimmin uskonnolliset tunnuksukset vuoden 1910 vaaleissa oli Ylikii-
mingin vanhasuomalaisella listalla "Raamattu olkoon kaikessa valkeutenamme". Ehdokkaina oli tunnetuimpia maallikkosaarnaajia ja yhteiskunnallisia vaikuttajia, kuten Heikki Hooli, Leonard Typpö (Rautiosta, sittemmin kansanedustajat vuodesta 1911) ja Juuso Runtti. Monilla ehdokkaista oli vaikutuksensa niihin vanhoillislestadiolaisiin päätöksiin, joilla tuomittiin uskovaisten yhteys sosialidemokraatteihin. Uskonnollisen taustansa lisäksi useimmilla ehdokkailla oli laajat yhteydet myös ammatilliseen taustaansa. Pudasjärveläinen K.A. Lohi sai vaaleissa tukea myös alueen kruununtorppareilta ja pienviljelijöiltä.³⁾ Tämä selittää sen, etteivät sosialidemokraattien Pohjois-Suomeen perustamat moniaat torppariyhdistykset menestyneet. Porvarilliset puolueet ja lestadiolaisuus ymmärsivät yhdessä vetää maton näiden alta.

Yhteenvetona voidaan todeta, että tutkittavana aikana lestadiolaisuus toimi sosialismin tehokkaana vastustajana ja liittoutui ensisijaisesti suomalaisen puolueen ja nousevan maalaisliiton kanssa. Eduskuntaan valituista lestadiolaisista kansanedustajista lukeutuivat vanhoillislestadiolaisiin kaikki muut paitsi kalajokinen Kalle Myllylä, joka kuului lestadiolaisuuden uudempaan siipeen. Nuorsuomalaisella puolueella ei ollut Pohjois-Suomessa lestadiolaisten keskuudessa paljonkaan vaikutusvaltaa. Se pelasi itsensä ulos lestadiolaisten keskuudesta mm. siksi, ettei se halunnut sekoittaa uskontoa politiikkaan, ei varsinkaan vaalitaisteluun ja keskittyi yleisiin poliittisiin kysymyksiin.⁴⁾

Vanhoillislestadiolainen kyläkontrolli

Edellä on käynyt ilmi, että lestadiolaisuus ja yleensä uskonto toimi Pohjois-Suomen poliittisessa elämässä yhteistyössä porvarillisten puolueiden ja porva-

1 Talonen Jouko 1988 s. 90.

2 Talonen Jouko 1988 s. 105.

3 Talonen Jouko 1988 s. 106-109; ks. myös Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 78-80.

4 Mustakallio Hannu 1983 s. 389-392; Talonen Jouko 1988 s. 70.

rillisen maailmankatsomuksen kanssa. Miten uskontoa ja siveellisen elämän tilaa käytettiin aseena sosialismia vastaan? Mitä yksityisten ihmisten elämässä ja seurapirteissä tapahtui, siitä voidaan saada vain viitteellisiä tietoja, sillä paikkakuntien kesken oli huomattavia eroja.

Lähdeaineiston perusteella tiukin kyläyhteisöllinen uskonnollis-siveellis-poliittinen normisto vallitsi vanhoillislestadiolaisella Koillismaalla. Voidaan puhua porvarillislestadiolaisesta kyläkontrollista, joka ulottui paitsi uskoviin, laajimmillaan koko kyläkuntaan. Tätä ilmentävät myös eräät paikalliset vaalitulokset. Esim. Pudasjärven Hetejärvellä ja Kollajalla sekä Kuusamon Kantokylän, Suiningin ja Sydänmaan äänestysalueilla ei SDP saanut 1907 vaaleissa yhtään ääntä ja vain yhden äänen Pudasjärven Puhoksella sekä Kuusamon Heikkilän, Lämsänkylän, Paanajärven ja Poussun äänestysalueilla.¹⁾

Vuosisadan alussa oli vanhoillislestadiolaisuuden vaikutus mm. Kuusamon kylissä hyvin keskeinen. Seurat, joita pidettiin monipäiväisinä vähintäänkin jokaisena vuodenaikana, olivat uskoville lähes ainoita tai ainakin keskeisiä tapaamispaikkoja, ja niissä "hoidettiin" kyläläisten sieluntilaa ja tehtiin tiliä "synneistä". Synteihin luettiin omasta opista poikkeamiset ja jopa epäilykset oman opin totuudellisuudesta.²⁾ Tästä seurasi, että kyläläisillä oli varsin tarkkaan tiedossa, keitä taloissa kävi ja keihin yhteyksiä pidettiin. Tarkkaa lukua pidettiin myös vierailevien saarnamiesten oikeahenkisyydestä. Niinpä vanha-suomalaisiin lukeutuva kansanedustajaehdokas kunnankirjuri Juho Vaarala, vaikka ei itse lukeutunut vanhoillislestadiolaisiin ja oli ns. uskoton, kieltäytyi antamasta kunnanpirttiä saarnahuoneeksi Kemijärven ja Kuolajärven suunnista Kuusamoon leviämään pyrkivälle uusheräykselle³⁾ eli lestadiolaisuuden uudemmalle suunnalle. Sen sijaan kemijärveläistä saarnaaja Kaarle Helistenä pidettiin Kuusamossa suurella arvolla, koska hän pysyi vanhoillislestadiolaisessa uskossa, vaikka hänen kotiseudullaan kallistuttiin uudenherätyksen kannalle. "Erihengen miehiä" ei suvaittu, ja siksi kuusamolaisien "vääränä" pitämä "oppi" ei päässyt leviämään, eräs vuosisadan alun vanhoillislestadiolainen muistelee.⁴⁾ Tältä pohjalta tulee ymmärrettäväksi se, etteivät myöskään sosialistit Koillismaalla juuri saaneet huonetta "seurojensa" pitoa varten. Ei ihme, että Kansan Tahto jo keväällä 1907 oli valmis toteamaan vanhoillislestadiolaisista ilmastoalueista, että porvarillisilla puolueilla ovat tukenaan papit, opettajat, virkamiehet ja pankkiirit: "Niin pyhiä latuja ne hengen miehet hiihtelevät!" Lehti sanoi suoraan, että sosialidemokraateilla on Koillismaalla porvarillisia

1 Talonen Jouko 1988 s. 89.

2 Näppä Ossian 1981 s. 585-594.

3 Lestadiolaisuus hajaantui Kuolajärvellä ym. Koillis-Lapissa kahtia vuosisadan ensi vuosikymmenellä pääpiirtein niin, että Kuusamon vaikutuspiirissä oleva Kuolajärven eteläosa pysyi vanhoillislestadiolaisena uuden suunnan saadessa kannatusta pohjois- ja itäosissa, joista olivat vesistöyhteydet Savukoskelle ja Pelkosenniemelle (Hannu Heinänen 1993 s. 207-208). Tämä uuden suunnan alue osuu jokseenkin yksin tukkiliikkeen vaikutusalueen kanssa ja puhuu sen puolesta, miksi Kuusamossa torjuttiin - sosialismiin nähden myönteisempi - "uusi" lestadiolaisuuden suunta. Tukkiliike ja sosialismi elivät käsi kädessä mm. Kuusamon Liikassessa, josta vanhoillislestadiolaisuus puolestaan katosi jokseenkin tyystin jo vuosisadan vaihteessa (ks. Matti Kyllönen 1967 s. 142-148). Lestadiolaisuus ei siten Liikassessa toiminut rokotteenä sosialismia vastaan, kuten yleensä Kuusamossa ja muualla Koillismaalla.

4 Näppä Ossian 1981 s. 604-605.

nimeltä mainittuja vastustajia, mm. "lestadiolaisten avulla" J. Runtti.¹⁾

Sosialismin torjunta kanavoitui Pohjois-Suomessa aluksi pääasiassa suomalaisen puolueen, mutta myöhemmin yhä enemmän myös maalaisliiton kautta. Vanhoillislestadiolaisuuden ydinalueilla, kuten Koillismaalla, maalaisliitto peri myöhemmin suomalaisen puolueen johtavan aseman. Esim. Kuusamossa vakiintuivat vallitsevaksi poliittisen porvarillisen ilmaston ylläpitäjiksi maalaisliitto ja vanhoillislestadiolaisuus. Että vanhoillislestadiolaisten kyläkontrolli oli poliittisestikin vahvaa ja että seuroissakin puoluepolitiikasta ainakin tauoilla puhuttiin, kerrottakoon seuraava tapaus, joka sattui joskus vuosisadan alussa Oulussa rauhanyhdistyksen pihalla seurojen lomassa. Keskusteluringissä oli muutamia miehiä, heidän joukossaan mm. maalaisliiton K.A. Lohi Pudasjärveltä ja suomalaisen puolueen arvostettu saarnaaja ja poliitikko Aadolf Suoraniemi Kuusamosta. Joku kysyi Suoraniemeltä, jotta mitä tämä tykkää maalaisliitosta? "En juuri mitään. Minä tykkään, että haiseehan se mies p-lle ilman maalaisliittoakin!"²⁾ Tämä todenmukaisena pidettävä kasku kuvastaa sitä, että vanhoillislestadiolaiset kansanihmiset koettivat politiikassakin etsiä ja saada varmuuden sekä uskossa että politiikassa "oikeasta hengestä", etteivät eksyisi. Vielä 1960-luvun alussa eräs maanviljelijän leski Kuusamon Määttälvääralla itkusilmin torjui Kalevan asiamiehen tilaustarjouksen perustein, ettei hän voi Kalevaa tilata, koska hän on isältään saanut perintönä "elävän uskon, maalaisliiton ja Liittolehden".³⁾ Vankan vanhoillislestadiolaisporvarillisen rintaman lujuudesta todisti samassa kylässä samaan aikaan vaikuttanut kansandemokraatteihin lukeutuva Kuusamon kunnanvaltuutettu, joka koetti kuulua myös vanhoillislestadiolaisiin. Hän joutui seurojen jälkeen "puhutteluun" ja tekemään julkisesti "parannusta" siitä, että oli äänestänyt kommunisteja ja lukeutunut heihin. Vanhoillislestadiolaisten painostamana hän joutui tunnustamaan, ettei uskovainen voi samassa persoonassa tunnustautua kommunistien, jumalankieltäjien kannattajaksi.⁴⁾ Kuusamon kirkkoherran 1960-luvulla antaman vakuutuksen mukaan "uskovaisten ihmisten kylissä" ei kommunismi ole koskaan menestynyt.⁵⁾

Vuosisadan alun antisosialistinen rintama eli Koillismaalla paikoitellen pitävänä vielä toisen maailmansodan jälkeen. Mitä se on ollut vuosisadan alussa, sitä voi vain aavistella, sillä dokumentteja ei näistä "puhutteluista" ymmärrettävistä syistä ole yksilötasolla jäänyt, koska "anteeksi annetut synnit" unohdettiin eikä niistä sopinut jälkeen päin enää puhua. Mutta kun ajatellaan, miten vahvalla väenpaljoudella vanhoillislestadiolaisten sosialisminvastaiset päätökset 1906 ja 1907 tehtiin, kun paikalla oli jopa yli 2000 kokousedustajaa, antaa se vakuutuksen siitä, että vanhoillislestadiolaisten voima ulottui lujana ja laajalle liikkeen kannatusalueilla. Vanhoillislestadiolaisten ehdokkaiden hyvä vaalimenestys puolestaan todistaa, että heidän tahtoaan ja näkemyksiään noudatettiin myös ajallisissa asioissa.

1 Kansan Tahto 28.3.1907, 16.3.1907 ja 6.4.1907.

2 Sipola Alpo 1960 s. 105.

3 Kyllönen Matti 1967 s. 113.

4 Kyllönen Matti 1967 s. 112.

5 Kyllönen Matti 1981 s. 533.

Höllemmät normit vallalla tukkilaisalueilla

Jos vanhoillislestadiolaisten valta-alueilla kuten Koillismaalla oli kylänormisto paikoitellen jopa kuristavan ahdas, näin ei ollut asian laita siellä missä työväenliike sai vahvan jalansijan. Kirkkoherrain kertomukset ja piispantarkastuspöytäkirjat mm. Kuolajärveltä ja Kemin seudulta osoittavat, että tukkiliike oli löysännyt siveellisiä normeja ja tuonut perinteisten talonpoikaisten elämänarvojen rinnalle uusia arvoja ja tapoja. Uusi elämänmeno ilmeni mm. löysänä rahankäyttönä, kortinpeluuna, juopotteluna ja siveettömyytenä, joka ilmeni mm. aviottomien lasten lukumäärän yleisenä kasvuna. Kirkossa käynti väheni, pyhäpäivinä tehtiin töitä tai vietettiin lepopäivät sellaisissa sopimattomissa menoissa, mitä patriarkaallis-talonpoikainen yhteiskunta ei aiemmin ollut hyväksynyt. Tästä muutamia esimerkkejä.

Vaikka otetaan huomioon, että Kuopion piispana v. 1884-1896 toiminut Gustaf Johansson oli lestadiolaisuuden ankara arvostelija, samoin kuin hänen seuraajansakin piispa O.I. Colliander (Kuopion hiippakunnan piispana 1897-1899), on mainittujen piispojen Kuolajärven seurakunnasta antama kuva harvinaisen synkkä. Jo piispa R.W. Frosterus oli v. 1876 piispantarkastuksessa moitittu kuolajärveläisiä "lahkolaisuudesta", so. lestadiolaisuudesta.¹⁾ Vuonna 1886 piispa Gustaf Johansson suomi seurakuntalaisia samasta asiasta, harhateille joutumisesta. Sama saarna jatkui v. 1892 tarkastuksessa. Tällöin moitteisiin liitettiin pyhäpäivän pyhyiden laiminlyöminen ja kodin pyhyiden hylkääminen: "... kyllä seuroissa on väkeä, mutta kirkossa ei". Arvostelun kärki oli siten suunnattu lestadiolaisuutta vastaan. Mutta paikkakunnalla oli piispan mukaan myös muita pahoja syntejä, pahansuopaisuutta, valhetta, epäsiiveyttä ja niin törkeitä syntejä, ettei niitä soisi löytyvän kristillisestä seurakunnasta. Hän viittaa Amerikkaan muuttoon, joka on epäsiinämaallisuuden ilmentymä, ja tukkitoihin, joissa nopeasti saadaan rahaa ja sitten elellään pitkät ajat joutilaisuudessa. Tämä ei ole piispan mukaan "Jumalan järjestyksen mukaista".²⁾ Moitteiden takaa lienee nähtävissä isäntien vaikeutunut työvoimatilanne. Tukkiliike ja sosialismi kiristivät Kuolajärven tilannetta monilla tavoin. Vanha järjestys hajoisi, kun väkiluku kasvi tukkityömaiden ja ulkopuolisen työvoiman vuoksi nopeasti. Kunnassa oli paljon köyhyyttä, ja pitkät etäisyydet ja harva asutus vaikeuttivat uudistusten toteuttamista. Kansakoulujen perustamisessa oli vaikeuksia, ja hengellinen elämä oli lamassa, kuten kirkkoherrankertomuksista ja piispantarkastuspöytäkirjoista ilmenee.³⁾ Kirkkoherrana 1889-1904 toiminut tarmokas uudistaja Viktor Johan Gabriel Krogerus (myöh. Ritoniemi) joutui moniin hankaluuksiin seurakuntalaistensa kanssa. Seurakuntalaiset kantelivat kirkkoherrastaan piispalle syyttäen tätä lasten pahoinpitelystä, huonosta käytöksestä kirkossa hänen ojentaessaan seurakuntalaisiaan ja kirkon pitämisestä 2,5 kk ajan suljettuna. Nimismies puolusti piispantarkastuksessa kirkkoherraa, joka oli ajautunut käräjäjuttuihin seurakuntalaistensa kanssa vaatiessaan mm. voittihunteejaan maksuun.⁴⁾ Että järjestys oli seurakunnassa ja kunnassa heikko,

1 OMA Oulun tuomiokapitulin ark. Eb:10 Piispantark.ptk. Kuolajärvi-Kuusamo v. 1876.

2 Em. kert. v. 1886 ja 1892.

3 Em. kert. v. 1892; Heinänen Hannu 1993 s. 202-205, 209-210.

4 Em. kert. v. 1897; Heinänen Hannu 1993 s. 209-210.

osoittaa v. 1903 piispantarkastus, jossa 109 rippilapsesta tuli paikalle vain 13, eikä rippilasten arvostelua lainkaan voitu suorittaa. Piispa Forsman totesi, ettei hän koskaan ollut vastaavaa tarkastusmatkoillaan kokenut. Tämä piispan mielestä osoittaa "yleistä laittomuuden henkeä ja lihan mieltä". Se näyttää, että "suuri osa kansaa kulkee kuin elävänä ruumiina, jota hauta odottaa".¹⁾ Ryhtyessään tutkimaan lasten lukutaitoa piispa järkyttyi melkoisesti, sillä 803 luokkaisesta lapsesta oli paikalla vain 30. Piispan loppuarvio seurakunnasta oli murskaava: rippilapsia ei voida arvostella, säännönmukaisia jumalanpalveluksia ei voida pitää, kun kansa ei tule kirkkoon, siveellisesti kansa vieraantumistaan vieraantuu kristillisyydestä.²⁾

Hannu Heinänen toteaa, että Kuolajärvelle tullut savottojen työväki oli poliittisesti radikaalia ja että siitä tuli järjestyksen pidon, siveellisen elämän ja työrauhan kannalta ongelmallista joukkoa, joka aiheutti paljon päänvaivaa viranomaisille aina Oulun läänin kuvernööriä myöten.³⁾ Tähän tulokseen on päädytty myös tässä tutkimuksessa lähdeaineiston, mm. piispantarkastusten, lehtiaineiston ym. valossa. Kysymyksessä ei ollut ainoastaan poliittinen, vaan myös uskonnollinen murros lestadiolaisuuden kahden suunnan taistelussa keskenään. Kirkkoherrankertomus v. 1903 toteaa lestadiolaisuuden uudemman suunnan tulleen Kemijärveltä. Uudemman suunnan pappeja ja saarnamiehiä käy Kuolajärvellä Kemijärveltä ja Kittilästä.⁴⁾ Kirkkoherran arvio, että talolliset kasvattavat lapsensa paremmin kuin talottomat, viittaa siihen, että talonpoikaistossa vanhat hyvät tavat olivat vielä tallella, liikkuvan väen keskuudessa eivät. Siveellisyys on tukkityöväen vuoksi romahtanut, aviottomien lasten määrä on kirkkoherran mukaan 6-8 % vuosittain.⁵⁾ Kun piispa vuoden 1909 tarkastuksessa kysyi, mitkä juoppoutta, pyhäpäivän laiminlyömistä ja muita paheita aiheuttavat, seurakunnan taholta lausuttiin: "Sosialistit". Piispa kiitti, että paha lausuttiin oikealla nimellä.⁶⁾

Tilanne Kuolajärvellä vähitellen tasaantui. Vuoden 1915 kirkkoherran- ja piispantarkastuskertomuksissa voitiin luoda jo pitemmän aikavälin katsaus tukkiliikkeen ja lestadiolaisuuden tilaan. Tässä vaiheessa lestadiolaisuuden molemmat haarat elivät rinnan, eikä kirkkoa kohtaan osoitettu kummaltakaan puolen vihamielisyyttä. Tähän vaikutti, että vanhoillislestadiolaisen suunnan saarnamies Juho Hautajärvi ja uudemman suunnan saarnaaja Herman Ahola tulivat toimeen keskenään. Kirkonvastaista henkeä edelleen oli: kolmannes seurakuntalaisista ei käynyt kirkossa. Vakamielisiä kristittyjä, jotka eivät nauti alkoholia, on vanhemmasta väestä noin puolet, kirkkoherra arvioi. Viinaa tuli edelleen Venäjältä. Onnetoman ajan jumalankielteistä ja moraalisisista arvoista piittaamatonta henkeä kirkkoherran mukaan osoittaa v. 1912 tapahtunut seurakunnan lukkarin murha, jonka motiivina liene ollut raha, koska murha tapahtui lukkarin ollessa viemässä isännille metsänmyyntirahoja. "Ei ole Jumalaa, ei edesvastausta; mihin ihminen kaatuu, siihen se jää, ei ole mitään sen enem-

1 Em. kert. (piispa Forsman) v. 1903.

2 Em. kert. v. 1903; Heinänen Hannu 1993 s. 203-210.

3 Heinänen Hannu 1993 s. 201.

4 Em. tark. kirkkoherran kert. v.1903.

5 Em. khran kert. v. 1903.

6 Em. piispantark. kert. v. 1909.

pää", kirkkoherra huokasi kertomuksessaan ajan sosialistiseen ja jumalankielteiseen henkeen viitaten.¹⁾ Kun verrataan samojen lähteiden ja samojen piispojien laatimia arvioita Kuolajärven ja Kuusamon kesken, on ero seurakunnallisessa mielessä vähintään yhtä suuri kuin poliittisessakin suhteessa. Aviottomien lasten määrä vaihteli Kuusamossa 1900-luvun ensi vuosikymmenellä 1-5 %. Kuolajärvellä se oli 6-8 % ja 1910 paikkeilla jopa 9 %. Vaikka tukkiliikkeen syyksi Kuusamossakin luettiin paljon pahaa, ei se kyennyt murtamaan perinteisiä uskonnollisia eikä siveellisiä normeja siten kuin Kuolajärvellä tapahtui.²⁾ Esivaltauskollisuus säilyi ja väki suhtautui myönteisesti kirkkoon ja papiin.³⁾ Kuusamossa oli vallalla vanhoillislestadiolaisuus ja porvarillinen ilmasto, Kuolajärvellä taas lestadiolainen liike hajaantui ja sen arvovalta suurelta osin murtui. Siinä tilassa se ei kyennyt toimimaan rokotteenä sosialismia vastaan, vaan pikemminkin liike itse jousti suhteissaan sosialistisiin arvoihin. Tältä pohjalta selittyy yleiseksi muodostunut jyrkän kielteinen asenne kirkkoa kohtaan. Pelkistäen voi sanoa, että se vanha kirkonvastainen henki, joka lestadiolaisuudella aluksi oli laajalti, yhtyi Kuolajärvellä sosialistiseen kirkon- ja sittemmin myös uskonnonvastaisuuteen. Siellä missä vahvaa tukki- ja sosialistista liikettä ei ollut, lestadiolaisuus kykeni säilyttämään hallitsevan otteensa ja siirtyi tukemaan kirkkoa sosialismia vastaan.

Jos vielä katsotaan seurakuntien tilaa toisella vahvalla punaisella alueella, Kemin seudulla, joka oli teollista, sahatyöväen aluetta, on kuva pitkälle Kuolajärven kaltainen. Aviottomilla lapsilla mitattuna Kemin seurakunta oli piispan mukaan epäsideellisempi kuin "Ranskan kevytmielisin kaupunki Pariisi", koska Kemin lapsista jo 1880-luvulla viidennes syntyi avioliiton ulkopuolella. 1890-luvulla juoppoutta sanottiin lisääntyvässä määrin esiintyvän sahatyöläisten keskuudessa, joiden lapsista syntyi aviottomina 10-12 %.⁴⁾ Vuoden 1897 piispantarkastuksessa syytettiin tukkiliikettä juoppouden ja muiden paheiden tuomisesta seurakuntaan. "Rahaa se tuopi kansalle, mutta turmio tavoissa kulkee sen muassa", ja se on paljon vaikuttanut "kirkon ja sen toimen halveksimiseen", kirjoitti kirkkoherra J.G. Snellman kertomukseensa.⁵⁾ Lestadiolaisuuden todettiin vaikuttaneen juoppoutta vähentävästi, mutta vieroksumalla jumalanpalvelusta liike on höllentänyt kristillistä ajatuskantaa ja "sotkenut totuuden". Pääsyyllinen siveellisiin ongelmiin on piispantarkastuskertomuksen mukaan kuitenkin "suuri tukkiliike", joka on jokisuille vetänyt "paljon kelvotonta ja siveellisesti turmeltunutta kansaa, joka on moneen turmiollisesti vaikuttanut". Rahaa tukkiliike on tuonut, mutta se on veltostuttanut väestöä ja johtanut laiskuuteen. Tilattomissa on paljon sellaisia, jotka eivät huolla vanhempiaan vaan jättävät heidät vanhalla iällä vaivaishoidon huostaan. Talollisten keskuudessa on asia vielä paremmassa hoidossa, isäntäväen ja palkollisten välit ovat vielä hyvät. Isäntäväki pitää palkollisia vertaisenaan, ja he elävät yhdessä kuin

1 Em. piispantark.kert. ja khran kert. v. 1915.

2 OMA Oulun tuomiokap. ark. Eb:10 Kuusamon piispantark. kert. v. 1890, 1895, 1899, 1905 ja 1916.

3 Näppä Ossian 1981 s. 600.

4 OMA Oulun tuomiokap. ark. Kemin piispantark. ptk. 1887 ja 1892.

5 Em. kert. v. 1897.

saman perheen jäsenet.¹⁾ Vuoden 1909 kertomuksessa tilanne oli monessa suhteessa heikentynyt. Kirkonvastaisuutta sanottiin ilmenevän paljon. "Kiertävät kansankiihottajat" - ilmeisesti tarkoitettiin työväenliikkeen ihmisiä - kiihottavat kansaa ei vain kirkkoa vaan myös luterilaista oppia ja kristillisyyttä vastaan. Pyhäpäivinä järjestetään kansanhuveja, talvella työväentalolla, kesällä ulkosalla.²⁾

Näin voidaan todeta, että saha- ja tukkityömaa-alueilla siveelliset normit olivat paljon höllemmät kuin vanhoillislestadiolaisilla ja talonpoikaisilla ydinalueilla. Samanlaisen havainnon on tehnyt Paavo Kortekangas Hämeessä. Esim. Laukon lakot Tottijärvellä pudottivat selvästi pyhäkoululaisten määrää ja laskivat muutakin seurakunnallista osallistumista, kuten ehtoolisella käyntiä: Sosialistien kiihotus kirkkoa vastaan yleisesti heikensi seurakunnallista elämää, mutta ei Hämeessä täysin murtanut vanhoja kirkollisia tapoja. Seurakunnallinen osallistuminen heikkeni etenkin lakkoaikana ja välittömästi sen jälkeen (1906-07). Lama pyhäkouluissa jatkui Tottijärvellä aina vuoteen 1909. Kirkko joutuikin joustamaan niin, että esim. evankelisuus ja sosialismi viihtyivät rinnan. Kun kirkon oli toimittava sosialisteja kannattavan kansan parissa, se joutui tekemään myönnytyksiä; sanottiin, että ilmiötä - sosialismia - tulee ymmärtää, tuomitsemisesta se ei parane.³⁾

Tämä joustava asenne on kirkon ja herätysliikkeiden osalta nähtävissä monin paikoin Pohjois-Suomessa siellä, missä sosialismin ote oli vahva. Vain vanhoillislestadiolaisuus pystyi agraarisilla ydinalueillaan toimimaan jokseenkin täysin rinnoin sosialismia vastaan. Teollistuneemmilla ja punertuneilla alueilla viihtyi paremmin lestadiolaisuuden joustavampi uudempi haara.

3.4.3 Tukkiiliike ja sosialismi porvarilehtien hyökkäyksen kohteina

Vanha järjestys uhattuna

Kuten on jo monissa yhteyksissä nähty, Oulussa ilmestyvät porvarilliset lehdet Kaiku (suom.), Louhi (nuorsuom.), Kaleva (nuorsuom.) ja Liitto (ml) hyökkäsivät jo alusta pitäen sosialismia vastaan. Mitkä olivat hyökkäyksen perusteet ja aseet? Millä tekijöillä ne sosialismin tuomitsivat ja oliko niiden propagandassa ja menetelmissä eroa?

Jo vuosia ennen suurlakkoa oli lehdissä tietoja, joiden mukaan tukkiiliike tuotti pohjoisen elämänmuodolle vahinkoa. Tukkiiliikkeen kintereillä tullut sosialismi liitettiin myös vanhan hyvän järjestyksen murtajiin. Tästä esimerkkejä.

Kaiku kiitti suurlakkovuoden alussa Kittilän lestadiolaisuutta vuosikymmeniä jatkuneesta työstä kansan sisäisen elämän parantamiseksi sivistys- ja raittiusrienteiden muodossa.⁴⁾ Samoihin aikoihin Nivalasta lähetetyssä kirjeessä kiitettiin hiljattain perustettua nuorisoseuraa työstä nuorten hyväksi. Kuitenkin kirjeessä moitittiin nuorisoseurassa pidettyjä tansseja, jotka viehättävät nuoria

1 Sama.

2 Sama v. 1909.

3 Kortekangas Paavo 1967 s. 140, 155, 175-177.

4 Kaiku 18.1.1905.

enemmän kuin muu toiminta.¹⁾ Nuorisoseurat saivat siis kiitosta, mutta työväenliike pikemminkin vain moitteita. Mm. Suomussalmelta valitettiin helmikuussa 1905, että etelästä päin Kajaanin suunnasta tulee "monen pitäjän" nälkäisiä tekemään tukkitöitä ja viemään työt paikkakuntalaisilta juuri avautuneilla savotoilla.²⁾ Raahessa tuomittiin työväenaatteen ajajat Kaiun palstoilla, kun nämä alussa vuotta 1905 puuhasivat kaupunkiin työväentaloa, mutta lehden mielestä onneksi kaupunki ei ole lainoja taannut. Lehden mukaan työväenaate ei ole työkansan suosima, vaan "pikemminkin sille vastenmielinen", kun se politiikassaan noudattaa sellaista mitä työkansa ei haluaisi.³⁾ Näin porvarilehti koetti lyödä kiilaa työväenaatteen ja työläisten väliin. Kun sitten kaupunki kuitenkin myönsi lainalle takuut, Kaiku purki katkeruuttaan taloa kohtaan syyttämällä, että se huonolla ulkonäöllään pilaa kaupunkikuvaa, kun talo on "vain kuin joku varastorakennus".⁴⁾

Louhi puolestaan yritti jo ennen suurlakkoa herättää maaseudun väestöä omaehtoiseen toimintaan puolustaakseen talonpoikien ja maalaisten etua tukkiliikettä vastaan. Kuusamoon vaadittiin lisää kansakouluja ja kauhisteltiin tupakanpolttota ja muita huonoja tapoja, joita tukkiliikkeen sanottiin tuoneen.⁵⁾ Kemijärveltä valitettiin kesällä 1905 tukkilaisten ylimielistä ja vetelää käytöstä kirkonkylällä. Louhi totesi mm.: "Työkansaa virtailee sadoittain kirkonkylällä, osaksi paikkakuntalaisia ja enemmistö siirtolaisia. Joka päivä kuuluu kadulta huutoa ja näkyy tappeluja, puukot kädessä riehuvat julmurit toisiansa vastaan, niin etteivät tohdi rauhalliset ihmiset vapaasti kävellä. Jotkut talot ovat juoppojen asuntona, tien varret istuu miehiä täynnä korttia pelaamassa." Lehti jatkaa, että varsinkin Kemi-yhtiön omistamalla maalla aivan kirkonkylässä on tuo tapa käytännössä, ja jos poliisi menee heitä kieltämään tuosta elämästä, räyhääjät eivät siitä piittaa, vaan sanovat, että mitä se poliisille kuuluu, tämä on Kemi-yhtiön maata, eikä poliisilla ole tänne mitään asiaa.⁶⁾ Tämän kirjoittaja "Paikkakunnan jätkä" viestittää maanviljelijäväestölle, että tukkiliikkeen miehet, pääosin muukalaiset, ovat veltoa ja kuritonta väkeä, paikkakunnan jätkä on sen sijaan kunnollinen. Kohta julkaistiin Louhessa vastaavanlainen kirjoitus "Maajussin" kirjoittamana Kuolajärveltä. Pitkässä valituskirjelmässä olivat moitteen kohteina muualta tulleet tukkilaiset. Nimeltä mainittiin juuri avatun Kemi-yhtiön Märkäjärven työmaan huono elämä.⁷⁾

Vastakkainasettelu tukkiliikkeen ja maatalouden kesken oli siis jo ennen suurlakkoa näkyvä. Kahden kulttuurin ja kahdenlaisten työnantajien edut törmäsivät. Vaikka kirjoituksista riisutaan pois propagandan osuus, jää jäljelle sellainen kuva, että vallankumouksellinen, ylimielinen ilmapiiri oli siis jo kesällä 1905 nähtävissä Kemijoen latvoilla tukkilaisten keskuudessa. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävä se vallankumouksellisuus ja radikalismi, joka ilmeni kaupunkipaikoissa ja metsätyömailla suurlakon alettua, sen aikana ja sen jäl-

1 Kaiku 23.1.1905.

2 Kaiku 1.2.1905.

3 Kaiku 9.1.1905.

4 Kaiku 10.11.1905.

5 Louhi 30.6.1905.

6 Louhi 27.7.1905 ("Paikkakunnan jätkä": Kirje Kemijärveltä).

7 Louhi 7.9.1905 ("Maajussi": Kirje Kuolajärveltä).

keen. Alkanutta liikettä oli vaikea saada pysähtymään.

Suurlakkoa seuranneessa tilanteessa rintamalinjat vielä jyrkkenivät. Pohjolan Tukkipöytäisten Renkaan lakkojen alettua porvarilehdet kertoivat aluksi asioista molemmilta puolilta.¹⁾ Lakon pitkittyminen, Viaporin rauhattomuudet yms. käänsivät porvarilehdet lakkoa ja lakkolaisia vastaan. Louhi sanoi pääkirjoituksessaan 6.10.1906 mm., etteivät sosialistit ole vielääkään selviytyneet "(suur)lakonaikaisesta huumastaan", vaan uskovat uudistuksia ajettavan parhaiten lakkojen ja pommiräjätysten avulla. Lehti vetosi sos. dem. puolueen maltillisiin voimiin, että nämä ryhtyisivät tätä mädännäisyyttä vastustamaan ja ohjaisivat puolueen terveemmille urille.²⁾

Kaleva ymmärsi oululaisia suurtyönantajia hyvin jo varhaisessa vaiheessa. Esim. Kuhmoniemen Viiksimossa tammikuussa 1907 alkaneen Oulun lautasyhdistystä vastaan suunnatun lakon lehti tyrmäsi täysin. Lehti kirjoitti, että palkat ovat työmaalla kohtuulliset, eikä palkka muutoinkaan voinut olla lakon syy, vaan sen aiheutti "eräs kiertävä kiihottaja", joka kantoi 50 penniä mieheltä lakkorahastoon ja otti miesten nimet kirjoihinsa. Häneen liittyi myös eräs talollinen, ja yhdessä he saivat lakon puhkeamaan. Niitä, jotka eivät ryhtyneet lakkoon, koetettiin siihen väkivalloin vetää estämällä heidän työntekonsa. Tämä johti siihen, että työnantaja kutsui paikalle poliisit. Nimismiehen ja poliisien tultua kiihottajat eivät uskaltaneet enää käyttää väkivaltaa. Lakkokiihottaja poistui työmaalta ja työt alkoivat, ainoastaan neljä kieltäytyi työstä ja he ottivat lopputilin. Kaleva sanoi kertovansa tapauksen opetuksiksi, jotta työläiset eivät ajattelemattomuuttaan ryhtyisi lakkoon, sillä seurauksena on palkan menetys lakkopäiviltä. Vahinko olisi vielä suurempi, jos työnantaja pysäyttäisi kaikki työt, jolloin paikkakunnan "ainoa talvinen työmaa olisi jäänyt pois".³⁾ Ensimmäisten eduskuntavaalien mentyä Kaleva ivasi avoimesti sosialistien menettelyä, joilla yksinkertaista kansaa jymäytettiin. Lehti kertoo esimerkkinä Kuolajärveltä: "Eräs mummo, täytettynä 'patenttisocialistien' ihanteellisella ja paljon hyvää tarkoittavalla tulevaisuuden toivolla, riensi muiden mukana vaalipaikalle ja käytyään vetämässä sen paljon merkitsevän punaisen viivan vaalilippuun ja, kasvot autuaallisesta ilosta loistaen, käsiään hykerellen virkkoi: 'Luulin, että minun pitää vanhoilla päivilläni joutua kuntaan, vaan nyt, Jumalan kiitos, ei ole hätää, kun nyt kävin eläkkeen hakemassa vanhan päivän varaksi'.⁴⁾ Kalevan kirjoituksen kirjoittaja kertoo, että Kuolajärvellä moni on "demokraatti", kuten he itse sanovat, sen vuoksi, että tulevassa isojoassa heille on luvattu lohkaista "laajemmalti metsää". Heillä on kai halu, kirjoittaja päättelee, sitten "kerran henkenä leijaillessaan tirkistää jälkeensäjäneitänsä, kuinka he tyytyväisinä ja onnellisina, 4 tunnin työpäivän tehtyään, huvittelevat urheilulla, ajaen metsärahoilla ostetuilla komeilla hevosilla (jos niitä silloin nimittäin käytetään) ja reillä tahi automobiileilla."⁵⁾

Näin kaikille porvarillisille lehdille oli Pohjois-Suomessa yhteistä se, että

-
- 1 Louhi 8.2.1906 ("Tukkipöytäisten lakko Perä-Pohjolassa"); Louhi 18.9.1906 ("Lakko Kemi-joen uitoissa uudelleen puhjennut").
 - 2 Louhi 6.10.1906 (Pääkirjoitus M.M.:" Puolueemme suhde sosialistiseen liikkeeseen maassamme").
 - 3 Kaleva 24.1.1907 ("Tukkipöytäisten lakko Kuhmossa").
 - 4 Kaleva 4.4.1907 ("Kuvatus": Kuolajärven kuulumisia").
 - 5 Em. kirjoitus.

ne näkivät sosialismin yhteisenä vihollisena. Talonpojille sosialismi oli selkeimmin ammatillinen ja taloudellinen vastustaja, nuorsuomalaisille ja vanhasuomalaisille enemmänkin aatteellinen, arvomaailmaan liittyvä, mutta myös taloudellinen. Mm. Kaleva puolusti selkeästi työnantajaa ja paikallisen väestön etuja rettelöiviä "muukalaisia lakonlietsojia vastaan".

Uskonnon, isänmaan ja järjestysvallan puolesta

Kun vanhoillislestadiolaiset olivat syksyllä 1906 tuominneet sosialismin ja kevään ja kesän tukilakot olivat päättyneet lakkolaisten tappioon, yleinen mieliala kääntyi yhä enemmän lakkoja, lakkolaisia ja sosialismia vastaan. Samaan suuntaan vaikutti sosialidemokraattisen puolueen liian niukka perääntyminen uskontokysymyksissä.

Maalaisliiton Liitto syytti ennen v. 1907 eduskuntavaaleja sosialisteja siitä, että ajaessaan muka köyhän asiaa he ajavat vain kaupunkiväestön etuja. "Kaupunkisocialistit jakavat maata, maalaiskansan maata", lehti kirjoitti ja totesi, että tästä se kenkä puristaa, miksi sosialismi ei maalaisia kiinnosta. Liitto vetosi maalaisiin, että he äänestäisivät maalaisliiton ehdokkaita.¹⁾

Vaalien alla julkaistiin Kalevassa pudasjärveläisen vanhoillislestadiolaisen ehdokkaan K.A. Lohen kannanotto maalaisliiton puolesta. Se, että Lohi julkaisi linjanvetokirjoituksensa juuri Kalevassa eikä Liitossa, osoittaa, että hän halusi suunnata sanomansa kristillisisänmaallisiin piireihin eikä pelkästään maalaisväestöön. Lohi huomautti, että hänet on leimattu milloin "virkavallan kätyriksi" ja "herrain hännystelijäksi", milloin "nuorsuomalaiseksi puoluepukariksi". Kuitenkin hän tahtoo toimia ensisijaisesti maalaisten sorronalaisen aseman helpottamiseksi. Lohen sanoman ydin oli, että puoluekenttä on uudistumassa, vastakkain ovat edistys ja taantumus, virkavalta ja kansanvalta. Sen varalta, että taantumus Venäjältä uhkaa uudelleen maamme oikeuksia ja itsenäisyyttä, on maalaisliitto seisova järkähtämättä lakiemme ja oikeuksiemme puolustaja. Lohi vakuutti tahtovansa seurata omaatuntoaan ja toimivansa sen mukaan "minkä tiedän olevan Jumalan kurniaksi ja rakkaan isänmaamme ja kansamme tosihyväksi". Sosialisteihin ja jumalankieltäjiin viitaten Lohi sanoi, että tarvitaan kansallista herätystä, sillä liian paljon on niitä, jotka julkisesti Jumalaa pilkkaavat, ja avoimesti pilkataan ja ivataan myös niitä, jotka rohkenevat tunnustautua Herran omiksi. "Minä kumminkin tunnustan kohdalleni, että katson parhaimmaksi Kristuksen pilkan, kuin maailmanhyvyuden ja kunnian", Lohi sanoi.²⁾

Tämä K.A. Lohen kanta oli sopusoinnussa vanhoillislestadiolaisten vuoden 1906 päätösten kanssa. Nyt ne Lohen kirjoituksessa tuotiin suoraan puoluepolitiikkaan ja kytkettiin yhteiskunnan palvelukseen. Vanhoillislestadiolaiset olivat v. 1906 kokouksessa kannattaneet evankelis-luterilaisessa kirkossa pysymistä.³⁾ Ensimmäisissä vaaleissa vanhoillislestadiolaiset tukeutuivatkin pääasiassa suomalaiseen puolueeseen, eikä maalaisliitto vielä heitä vetänyt.⁴⁾ Lohi

1 Liitto 12.3.1907 ("Jokainen täyttämään kansalaisvelvollisuuttaan").

2 Kaleva 8.3.1907 (K.A. Lohi: "Kantani").

3 Talonen Jouko 1988 s. 91

4 Talonen Jouko 1988 s. 87.

oli ollut sortovuosina innokas Kaiku-lehden kannattaja ja vanhasuomalainen, mutta puolueen myöntöväisyysspolitiikka ja laittomat asevelvollisuuskutsunnat karkottivat hänet tästä puolueesta. Näin Lohi liukui maalaisliiton kannalle. Eräät Enontekiön, Kemin ja Puhdasjärven lestadiolaiset olivat jo maalaisliiton Seinäjoen kokouksessa varoitelleen puoluetta asettumasta kirkon ja valtion suhteissa jyrkälle kannalle, koska se saattaisi vieroittaa lestadiolaisia puolueesta.¹⁾

Lohen edellä kuvattu kannanilmaisu Kalevassa v. 1906 ennakoii maalaisliiton siirtymistä tiukemmin lestadiolaisille linjoille ja siten kristillisänmaalliselle kannalle. Lohi ei vielä ensi vaaleissa päässyt eduskuntaan, mutta kylläkin myöhemmin. Lohi siten edusti käytöksellään linjaa, joka ajan myötä nosti maalaisliiton monilla Pohjois-Suomen alueilla suomalaisen puolueen perilliseksi.

Kesällä 1907 Kaleva puuttui voimakkaasti Pohjois-Suomen lakkotapahtumiin ja lausui niille tuomionsa. "Työselkkaukset Kemijoen varsilla" otsikoidussa artikkelissa lehti totesi, että kaikenlaiset selkkaukset Kemijokivarrella ovat miltei jokapäiväisiä ilmiöitä ja niiden syyt usein niin vähäpätöisiä, että ne saavat jokaisen asioita oikein arvostelevan ihmeisiinsä. Väkivaltaa on monessa muodossa harjoitettu ja koko liike-elämä on saatu näillä seuduin yleensä epävarmaksi ja molempia osapuolia vahingoittavaksi. "Taistelu on etupäässä ollut taistelua Kemijoen lauttausyhdistyksen ja Pohjolan tukkityöläisrenkaan välillä, ja viimeksi mainittu näyttää näillä mailla pyrkivän aivan itse- ja hirmuvaltiaaksi." Kaleva huomautti, ettei nytkään ole kysymys palkkataistelusta, vaan vallan muusta. Nyt uhkaa lähes 1000 työläisen ja heidän perheidensä tulojen katkeaminen ja pahimmassa tapauksessa koko Perä-Pohjolan väestön toimeentulon vaarantuminen. Lehti huomautti, etteivät sahayhtiöt voi maksaa mitä tahansa, koska ne ovat kustannuksissaan sidottuja maailmanmarkkinahintoihin. Yhtiöiden on sen vuoksi mahdotonta ilman vararikkoja täyttää rajattomia vaatimuksia. Kaleva päättää pääkirjoituksensa seuraavasti:

"On muuten merkillistä, että Perä-Pohjolan kansa, joka on tunnettu itsetietoisuudestaan, niin kauan on sallinut ja yhä vieläkin sallii suureksi osaksi muista maakunnista tulleiden, useinkin entisiä rikoksiaan pakoon lähteneitten kirjattomien kulkurien siihen määrin itseään komentaa kuin viime aikoina on tapahtunut. Aiheettomia lakkoja ja väkivaltaisuuksia vastaan ei tarvittaisi muuta kuin vähän yksimielisyyttä ja tarmokasta esiintymistä paikkakunnan väestön puolelta, jonka ilmivahingoksi näitä selkkauksia toimenpannaan, niin hirmuvalta olisi kukistettu ja rauhalliset olot palautettu. Kaikesta päättäen näyttää nimittäin siltä kuin tämäkin lakkouhka olisi julistettu vain vallattomuuksien aikaansaamiseksi eikä suinkaan työväen olojen ja ansioitten parantamiseksi. Tällaiset selkkaukset voivat, kuten jo huomautimme, tuottaa vain suuren puutteen Perä-Pohjolaan eikä muuta."²⁾

Näin Kaleva, voimakkaimmin kasvava Pohjois-Suomen sanomalehti - levikki 1905 5000 ja v. 1910 5500 kp³⁾ - oli asettunut selkeästi tukemaan "vallitsevaa järjestystä" ja vastustamaan sosialistien järeintä taisteluasetta.

1 Talonen Jouko 1988 s. 57, 93, 94.

2 Kaleva 19.7.1907 ("Työselkkaukset Kemijoen varsilla").

3 Suomen lehdistön historia 2. 1987 s. 81.

"Sosialistit - rettelöitsijöitä ja riitapukareita"

Toisen sortokauden alettua lehdistössä ilmennyt kritiikki sosialismia kohtaan edelleen jyrkkeni ja se yhdistettiin ainakin Pohjois-Suomen itäosissa usein Venäjään. Väestöä kannustettiin porvarillisten puolueiden ja erilaisten vapaaehtoisten kansalaisjärjestöjen kanssa toimimaan elinehtojensa parantamiseksi. Tästä muutamia esimerkkejä seuraavassa.

Kuusamossa toimivaa Kotiseutu-seuraa koettiin v. 1908 muuttaa nuorisoseuraksi, mutta väestö tunsu epäluuloa uutta järjestöä kohtaan, koska etenkin vanhempi väki pelkäsi uusien aatteiden levittäjien olevan "pirun pukkeja", naamioituneita sosialismin kannattajia. Keskustelussa tuomittiin työväenyhdistyksen toiminta, koska se huvituksia järjestämällä vie "nuorisolta kaiken rahan". Kun nuorisoseuraa kannattavat perustelivat, että "juuri tuon työväenyhdistyksen hirmuista ajatuskantaa vastustamaan ja pelastamaan nuoriso turmionteiltä aatteen ja siveyden ihanille vainioille" tarvitaan nuorisoseura, Kotiseutu-seura suostuttiin muuttamaan nuorisoseuraksi. Johtokunta tuli selkeästi tilallisten ja sivistyneistön hallintaan.¹⁾ Oulaisissa pidetyssä suomettarelaiten kokouksessa v. 1908 syytettiin sosialisteja siitä, että juutalaiset rahoittavat heidän toimintaansa, sillä mitenkään muuten ei ole selitettävissä "ne kymmenet tuhannet", jotka he käyttivät vaaliagitaatioon viime vaaleissa.²⁾ Kuusiluodon sahalla helmikuussa 1908 tapahtunut työselkkkaus luettiin Kaiussa sosialistien syyksi. Lakon järjestäjänä esiintyy lehden mukaan (sos. dem. piirin toimitsija) "kiihottaja A. Laakkonen Kemistä".³⁾ Simossa Kallion sahoilla alussa vuotta 1908 pitkään jatkuneet työriidat ja Oulusta tulleiden poliisien ja Simon nimismiehen toimesta toteutetut työläisten häädöt, samoin kuin uusien työntekijöiden otto sahalle saivat Kaiussa myönteisen julkisuuden ja siten lehden tuen.⁴⁾ Haapaveden Ainalinkylästä tiedotettiin huhtikuussa 1908, että sanomalehtiä tulee kylään paljon, lähes joka taloon ja torppaan, mutta onneksi "suupalttia" Kansan Tahtoa vain muutama, vaan sen sijaan runsaasti Kaikua, "tuota työtätekevän väestön etujen ajajaa ja kannattajaa".⁵⁾

Huonot tavat luettiin usein sosialismin syyksi. Kalajoen Tyngältä kirjoitettiin v. 1908, että kun vanhempi väki vetäytyi nuorisoseurasta eivätkä siten enää valvo nuorten rientoja, on nuoriso yhä enemmän viehtynyt tanssiin ja juopotteluun. "Eräs tuttavani sanoi minulle Kalajoen markkinoilla", kirjoittaja kertoo, "että eihän täällä juo muut kuin sosialistit ja tynkäläiset. Tämä lause koski minuun kipeästi, kun kuulin oman kylän miehiä näin huonosti arvostettavan."⁶⁾ Oulaisten Törmäperältä valitettiin, että Raahen Puutavara Oy:n hakkuut ovat olleet tervetullut työmaa, vaan muutamat huligaanit ovat pilanneet työntekijäin maineen, kun ovat nostaneet palkat ennakkoon ja häipyneet. Tällaisia tapauksia on kirjoittajan mukaan sattunut useita, ja kuten arvattaneen, niihin osalliset ovat "niitä ihanteellisia sosialisteja". Kirjoittaja kuitenkin iloitsee,

1 Kaiku 15.1.1908 ("Kuusamon kuulumisia").

2 Kaiku 20.1.1908.

3 Kaiku 21.2.1908.

4 Kaiku 3.4.1908 ("Rettelöt Kallion sahalla Simossa").

5 Kaiku 3.4.1908 ("Jola": Haapaveden Ainalinkylästä).

6 Kaiku 3.4.1908 ("Kynä": Kalajoen Tyngänkylästä").

ettei kylälle tule "suurisuista" Kansan Tahtoa, vaan yksinomaan Kaikuja, ja se "sosialisteja sapettaa".¹⁾

Kittilästä kerrottiin huhtikuussa 1908 edellisenä syksynä sattunut petkustapaus, jossa päähenkilönä on sosialisti. Puutavaratyömaalle ilmestyi nimeltä mainittu Härmästä kotoisin oleva mies, joka aluksi esiintyi "parannuksen saarnaajana" kortinpeluusta, väkijuomista ym. paheista. Hän suunnitteli "puoluelaistensa" (työväenaatteen kannattajien) kanssa "uutta ihanneyhteiskuntaa", jossa vapaudutaan kapitalistien ikeestä, nylkemisestä ja sorrosta. Tämän uuden yhteiskunnan "perustajaisten" viettämiseksi valmistauduttiin juhliin. Tarkoitusta varten mies lähti Ruotsin puolelta konjakkia hakemaan. Sieltä tyhjin käsin palattuaan hän ilmoitti kapitalisteja ja nylkijöitä peläten kätkeneensä viinat salaiseen paikkaan. Hän otti tilauksia vastaan - viisi markkaa konjakkilitralta - ja saikin kasaan useita kymmeniä markkoja. Kun sitten miehen piti tulla sovittuun paikkaan, jonne miehet kippoineen menivät tavaraa vastaanottamaan, ei näkynyt sen enempää miestä kuin rahojakaan, vaan petkuttaja oli pistänyt rahat pussiinsa ja häipynyt muille maille. "Petkuttaja kuuluu olevan isohko turpea mies, liikkuu uusissa saappaissa ja mustissa vaatteissa", lehti kertoi.²⁾ Näin "muualta tullut" työväenaatteen mies oli osoittautunut jatkien riistäjäksi ja herraskaiseksi, pahamaineisinta riistäjää muistuttavaksi nylkijäksi. Heitä sietää varoa, oli lehden opetus vielä puoli vuotta tapahtuman jälkeen.

Todellinen turmion pesä oli lehtiutisten ja -kirjoitusten mukaan Kuolajärvi. Tuutijärvellä v. 1908 miestappo "markkinoitiin" - tosiasioiden mukaisesti - sosialismille kielteisellä tavalla. Surmattu mies oli kuolajärveläinen talollinen ja surmamies oli Iisalmen pitäjältä kotoisin oleva "socialistiaatteen" ja takavuosina "tukkityöläisrenkaan johtomiesten joukkoon" kuulunut mies.³⁾ Tappo sattui vapun aikaan, jolloin Kuolajärvellä lehtiutisten mukaan vietettiin muutenkin hurjaa elämää. Sosialistit marssivat vappukulkueena pitkin kirkonkylää "Marseljeesia laulaen ja punaisia lippuja liehuttaen" ja pistäytyivät he nimismiehen pihallakin "virtensä virittämässä". Kaiku ivasi, että tämä oli sitä kansainvälisen sosialismin riemujuhlan viettoa, kun ruotsalaisten tukkiyhtiöiden töissä olevat "patenttisocialistit" ovat kokoontuneet näyttämään Kuolajärven "nappitusinaporvareille", miten solidaarisia nämä maalaisproletaarit ovat kaupunkilaistovereidensä kanssa. Niin solidaarisia nyt ollaan, että sosialistien riveihin kelpaavat nyt "Kemi-yhtiön pakanalliset rikkuritkin", jotka takavuosina tuomittiin ainaiseen pannaan ja ikuisiksi ajoiksi työpaikkansa menettäneiksi. Näin kuuluu nyt herätyshuuto astua riviin kaikille pettureille, rikkureille ja Venäjältä karanneille rikollisille, rosvoille ja murhamiehille, Kaiku hehkutti.⁴⁾ Kirjoitus heijastaa paitsi katkeruutta sosialisteja kohtaan, myös paheksuntaa ruotsalaisyhtiöitä kohtaan, koska nämä olivat paremmissa väleissä työläisten kanssa, ja lakkoja oli niissä vähemmän.

Taistelussa tukkityöläisten "sieluista" tulivat Venäjän karjalaiset näyttämään tärkeää osaa. Kevättalvella 1908 oli niin ruotsalaisyhtiöiden kuin Kemi Oy:nkin mitta tullut täyteen Pohjolan Tukkiyöläisten Renkaan eli "renkaalais-

1 Kaiku 3.4.1908 ("Pekka": Oulaisten Törmäperältä).

2 Kaiku 24.4.1908 ("Petkuttaja ja varas liikkeellä Kittilässä").

3 Kaiku 11.5.1908 ("Kamala miesmurha").

4 Kaiku 13.5.1908 ("Venäjän Karjalasta työmiehiä").

ten", kuten yleisesti sanottiin, lakkoilusta ja työmaiden terrorista. Pelkästään yhden ruotsalaisyhtiön työmaalle Sallan jokilatvoille tuli toukokuun alussa 1908 toistasataa karjalaista yhdessä joukossa, ja lisää ilmoitettiin olevan tulossa. Yhtiöt halusivat näin kääntää "rengaslaisille" selkänsä, koska Rengas oli pyrkinyt monopolisoimaan työmaat omille jäsenilleen, niin että ainoastaan Renkaalle jäsenmaksun maksanut ja sen jäsenkortin omaava pääsi töihin koko Pohjolan työmailla. Kaiku vetosi laajassa artikkelissaan "jokaiseen tervejärkiseen kansalaiseen", että nämä huomasivat, mihin tämä "Renkaan terrori" johtaa. Pohjolan ihmisten hyvän maineen pilaantumiseen ja leivän loppumiseen, kun työt eivät yhtiöille enää kannata.¹⁾ Renkaan vastaus tähän oli, että se koetti vetää karjalaiset työläiset joukkoihinsa. Kaikesta päätellen heitä olikin Kuolajärven vappumarsissa mukana, ja siitä Kaiun purkaus aiheutui.

Kun tukkilakot Perä-Pohjolassa olivat päättyneet huonosti, Pohjolan Tukikityläisten Rengas yritti käynnistää niitä ruotsalaisyhtiöiden työmailla perimmäisessä Lapissa. Kaiku oli valppaasti näidenkin lakkojen kimpussa. Kittilän Alakylässä kesällä 1908 Nordiska-yhtiön työmailla oli työssä 230 miestä, joista vain tilapäisten työntekijäin kerrottiin menneen lakkoon pitempiaikaisten pysyessä siitä erossa. Kaiku ivasi Kansan Tahtoa "totuuden apostoliksi", kun se oli levittänyt vääriä tietoja ilmoittamalla kaikkien olevan lakossa. Lakko ei siis enää täälläkään purrut, ja lakkolaiset saivat lopputilin toisten jatkaessa töitä entisillä ehdoilla.²⁾

Samoihin aikoihin kesäkuussa 1908 oli lakko Kolarin ja Muonion rajalla Äkäsjoen latvoilla Renkaan kiihotuksen seurauksena, kuten Kaiussa kerrottiin. Renkaan miehet vaativat saada määrätä työmaalla palkat, ottaa sinne työmiehet, asettaa kymmenysmiehet perimään Renkaalle verot ja hoitaa haluamallaan tavalla uitot Äkäsjoen suulle saakka. Lisäksi vaadittiin kahden työnjohtajan erottamista ja palkankorotuksia. Tämä ruotsalaisen Båtskärsnäs-yhtiön työmaita koskenut lakko johti siihen, että noin 40.000 puuta jäi uittamatta, josta uittomiehille olisi koitunut 140.000 mk palkat, mutta "sosialistijohtajien ansiosta" nämäkin rahat jäivät saamatta, ja he itse ovat joutuneet "tuolle kuuluisalle kilometritehtaalle", Kaiku tiedotti. Lehden mukaan lakko toimenpantiin eduskuntavaalityön tukemiseksi, kun sosialidemokraatit olivat asettaneet Lapissa ehdokkaakseen Ville Kiviniemen Kittilästä. Hänen hyväkseen lähetettiin "akutaattoreita" mm. Kittilään, Enontekiölle ja Muonioon. Tulokset olivat huonot, ja agitaattori pyörsi Muoniosta takaisin havaittuaan, etteivät Lapin asukkaat niin vain lähde sosialistien luokkaan, Kaiku tiesi.³⁾

Mutta lakkoja yritettiin edelleen myös sosialismin ydinalueilla. Kalajoen Rahjankylän lastauspaikalla kesällä 1908 käynnistynyt lakko leimattiin sekin "kulkuripojista syntyneen lastaus- ja lossausosaston" aikaansaannokseksi. Paikkakuntalaiset muodostivat kuitenkin toisen osaston ja tekivät sopimuksen työnantajan kanssa. "Tämä huligaanijoukko terrorisoi nyt satamaa eikä päästä työntekijöitä työhön eikä kalastajiakaan vesille. Tämä on kuvaus sos. demokraatian veljeydestä, vapaudesta ja tasa-arvoisuudesta. Tämä on esimakua ihan-

1 Em. kirjoitus.

2 Kaiku 13.5.1908 ("Tukikityläisten lakko Nordiska-yhtiön työmailla").

3 Kaiku 15.6.1908 ("Suuri lakko Kolarin ja Muonion rajalla").

neyhteiskunnasta", Kaiku ivasi.¹⁾

Sosialistien ja porvarien välit olivat paikoin tiukat, jopa uhkaavat. Syynä välien kiristymiseen näyttää olleen paikallisen väen kyllästyminen alituisiin työriitoihin, joita mitä ilmeisimmin innokkaimmin hankkivat kuljeskelevat työläiset. Tästä esimerkki Tornion Röytästä, jossa kesällä 1908 sattunut "raaka puukotus" todettiin kahden Renkaaseen kuuluvan miehen riidan aikaansaamaksi.²⁾ Vielä laajempi ja pelottavampi oli Ruukissa Raahen sahalla sattunut iltamatappelu, jossa yhtä miestä puukotettiin, yhtä ammuttiin, ja paikalle tullut poliisikin uhattiin tappa. Kysymyksessä oli naapuriryömyömyyden työläisten noin 40-50 miehen joukko, joka tuli sahalle kostoretkelle, koska Raahen sahan työväki liittyi viimetälviä työttömien jälkeen Suomalaisen työväen liittoon osoittaen siten haluttomuutensa sosialistien harjoittamiin työriitoihin.³⁾

Vuoden 1908 aikana vakiintui Pohjois-Suomen porvarilehdistössä se tapa, että sosialisteista ei juuri myönteistä kirjoitettu. Tämä on sopusoinnussa sen kanssa, että sosialidemokraatit olivat itsekin puolustuskannalla koettaen säilyttää asemansa ydinalueillaan. Kuten sos. dem. piiriin omasta propagandasta olemme havainneet, tappio Pohjois-Suomessa tunnustettiin ja koetettiin mukautua tilanteeseen lähestymällä porvareita ja uskonnollisia piirejä ystävällisesti, uusin asein. Ne lakot ja työtaistelut, joita aikaansaatiin, kuvasivat katkeruutta ja olivat omiaan vain tuottamaan haittaa vastustajille ja sosialisteille itselleenkin.

Sosialistien julkisivu tästä vain paheni. Julkinen mielipide leimasi heidät surutta syyllisiksi kielteisiin ilmiöihin. Niinpä mm. syyskuussa 1908 Kaiun valittaessa Perä-Pohjolan työmaille Kemin ja Tornion kautta tulevan viinan paljoutta se masentuneena totesi salakuljettajien ja -kauppiaiden olevan "kovia sosialisteja", joilta on turha odottaa apua asian korjaamiseksi.⁴⁾ Jopa kortinpelelu ja pikkutappelunnujakat, joissa sosialisteja oli mukana, kerrottiin lehdistä. Kaiun lukijat saivat mm. syksyllä 1908 tietää, että "aatetoverit" olivat Tervolan työväenyhdistyksen vahtimestarin johdolla olleet heinäladossa "sosialistien katkismusta eli neljän kuninkaan kirjoja katselemassa", kun syntyi tappelu, joka johtaa käräjille. Jutussa pääpukarina kuuluu olevan "Ollila"-niminen entinen Tervolan työväenyhdistyksen esimies, Kaiku kertoi lukijoilleen.⁵⁾

Olivatko lehtikirjoitukset pelkkää panettelua? Niiden perusainekset olivat useimmissa tapauksissa todenperäisiä, mutta niitä kyllä väritettiinkin, ja usein niitä kerrottiin tilanteen niin tarvitessa esim. vaalien alla myöhästyneinäkin, kunhan ne palvelivat omaa asiaa. Koska kyläjuttujen kirjureina olivat lehden kirjeenvaihtajat, niille voi antaa melkoisen painon yleisen ilmapiiriin kuvastajana, sillä niiden tarkoituksena tietenkin oli vahvistaa oman puolueen kannattajien uskoa ja osoittaa vastustajien, tässä tapauksessa sosialistien, aate ja toiminta paikkakunnalle vahingolliseksi.

Porvarillisen aatemaailman ylivaltaa ja sosialistien tappiomielialaa v. 1908 kuvastamaan kerrottakoon vielä syksyllä 1908 Kemin-Rovaniemen ratatyö-

- 1 Kaiku 15.6.1908 ("Ohikulkenut": Työttömät Kalajoen Rahjankylän lastauspaikalla).
- 2 Kaiku 5.8.1908 ("Raaka puukotus Tornion Röytässä").
- 3 Kaiku 21.8.1908 ("Mellakoita Raahen sahalla Ruukissa").
- 4 Kaiku 30.9.1908 ("Viinatulva Perä-Pohjolassa").
- 5 Kaiku 23.9.1908 ("Aatetoverit ohjelmataan ajamassa").

maalla ollut lakko ja sen lopputulos. Rautatietyöläiset pyrkivät pitkässä lakossa saamaan oikeudet määrätä paitsi palkoista ja työehdoista myös työn johtamisesta. Ratatyömaan esimies, ratainsinööri F.J. Winter sähkötti rautatiehallitukselle todeten, että lakko ei ole enää taloudellinen, vaan kysymys on siitä, saako valtion työnjohtaja vaiko yksityisen ryhmän lakkokomitea ja muut syrjäiset määrätä töiden järjestelyt ja työehdot. "Koetettuani kaikkia työvapauden arvon mukaisia keinoja saadakseni työt käyntiin, minun täytyy ilmoittaa, ettei soraustyöt ole ottaneet luistaakseen", Winter sähkötti. VR:n ylihallitus käski vastaussähköessään erottaa ne työmiehet, jotka eivät tarjotuilla ehdoilla suostu työskentelemään sekä vähitellen irtisanomaan muutkin työmiehet, joita ei tarvita ratatyömaan vartioimiseen tai muihin välttämättömiin töihin.¹⁾

Samoin kuin Kemi-yhtiön työmailla olivat sosialistit nyt pyrkinet murtaamaan työnantajan työnjohto-oikeuden myös valtion työmailla ja siinä epäonnistuneet. Työtä tarvitsevien paikkakuntalaisten kyllästymisen näihin rettelöihin ymmärtää. Porvarillinen propaganda sosialisteja vastaan lankesi otolliseen maaperään.

"Jumalankieltäjiä vastaan"

Toisen sortokauden aikana vakiintui vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä uskollisuus maallista ja kirkollista esivaltaa kohtaan. Saarnaaja Kaarle Helisten edellä esitetty kuvaus "kahden kuoren" - kristillisen kirkon ja maallisen esivalan - alla elävästä kristillisyydestä tuli yleisesti hyväksytyksi ja usein käytetyksi arvioksi liikkeen suhtautumisesta valtiovaltaan ja kirkkoon.²⁾ Lakot ja luokkataistelu koettiin vieraaksi, osoitukseksi laiskuudesta ja työn vieroksunnasta. Ne lestadiolaiskristityt, jotka olivat erehtyneet äänestämään sosialidemokraatteja, joutuivat moittimisen kohteiksi. Käytäntö kuitenkin poikkesi paikkakunnittain. Voimakkaan sosialismin alueilla kuten Kemissä, Kittilässä ja Oulunsalossa oli henkilöitä, jotka lukeutuivat lestadiolaisiin ja kuitenkin toimivat myös työväenliikkeessä, jopa paikallisissa johtotehtävissä. Tiukkoina sosialismin vastustajina esiintyviä saarnaajia (mm. Kaarle Helisten Kemijärveltä ja Leonard Typpö Rautiosta) käytettiin aatteellisina välienselvittäjinä sosialismin ja vanhoillislestadiolaisuuden välisten ristiriitojen paljastamiseksi.³⁾

Vuosien mittaan käsitykset uskonnon ja puoluepolitiikan kesken paikotellen pehmenivät ja sekaantuivatkin, niin että paikallisista vaikuttajista riippui, miten tiukat säännöt sosialismin ja lestadiolaisuuden välille muodostuivat. Selkeimmin ja useimmin sosialismia vastaan uskonnon varjolla hyökkäsi suomalaisen puolueen sanomalehti Kaiku osoittaen siten vaaleissakin vahvana näkyvän yhteyden lestadiolaisten ja vanhasuomalaisten kesken. Kiihkeä sananvaihto Kansan Tahdon ja Kaiun kesken sukeutui vielä kesällä 1908 Kansan Tahdon vedotessa lestadiolaisiin ja muihin "tosikristittyihin", että he äänestäisivät sosialidemokraatteja ja siten turvaisivat sen, ettei uskontoa vedetä lokaan. Kaiku paljasti vastauksessaan Kansan Tahdolle sos. dem. puolueen uskonnonvastaisuuden toteamalla, että Kansan Tahto koettaa nyt peittää usein ilmaistun

-
- 1 Kaiku 21.10.1908 ("Lakko Rovaniemen rautatierakennuksella").
 - 2 Talonen Jouko 1988 s. 135.
 - 3 Talonen Jouko 1988 s. 132-135.

"jumalanpilkkansa". Kaiku vetosi kristittyihin, että he eivät antaisi "päärlyjä porsaiden pureskeltaviksi", vaan säilyttäisivät todellisen uskonnollisen vaumuksensa vaaleissakin.¹⁾

Kansan Tahdon lähestymisyrittys lestadiolaisia ym. uskovaisia kohtaan sai vastaansa useita yleisönosaston kirjoituksia. Nimimerkki "Kristillisen listan kannattaja" osoitti kirjoituksensa "kristillismielisille valitsijoille" todeten siinä, että Kansan Tahto on vuosien mittaan lukuisissa kirjoituksissaan vastustanut uskonnonopetusta ja painanut uskonnon ja kirkon vastaisia kirjoituksia ja kirjallisuutta, jota agitaattorit maakunnissa levittävät. Sosialistit vaativat aapisenkin muuttamista sosialistiseksi, niin ettei siinä olisi enää "isämeitä eikä mitään rukouksia", joista lapset oppisivat "uskonnollista pimitystä", kuten sosialistit sanovat, kirjoittaja sanoi. Nimimerkki huomautti, että jos Kansan Tahto uskoo sokaisevansa lestadiolaiskristityt, siinä se pahasti erehtyy, sillä vielä muistetaan, millä äänellä Kansan Tahto kirjoitti vähän aikaa sitten lestadiolaiskristittyjen keskustelukokouksista ja niiden päätöksistä. Kirjoittaja tunnustaa reilusti, että suomalaisen puolueen listoilla on nyt kuten ennenkin ehdokkaina lestadiolaiskristittyjä ja muita kristittyjä useilla eri listoilla ja antaa kuvan, ettei siinä ole mitään salattavaa, saati hävettävää.²⁾

Ankarimman vastustajan itse sosialidemokraattien riveistä Kansan Tahto sai, kun rovaniemeläinen Tahvo Seppänen kirjoitti Kaikuun varoituksen niille lestadiolaisille, jotka ovat mieltyneet sosialidemokratiaan. "Yleisölle" osoitetussa kirjoituksessaan Seppänen tunnusti kulkeneensa "saatanan teitä" ja puhuneensa "Jumalan olemattomuudesta". Tähän eksytykseen hän sanoi joutuneensa "sosialististen kiihottajien kautta". Hän jatkaa:

"Nykyaikana tehdään työtä niin hirveän paljon sitä vastaan, että saataisiin kansa luopumaan pois Jumalasta. Sitä huutavat työväen parantajiksi itseään sanovat, etupäässä selittäen, että vapautukaa ensin kirkosta ja sen kahleista, niin sitten on teillä ilo ja elämä. Oi rakkaat veljet ja sisaret, älkää antako itseänne näitten saatanan palvelijain pettää, sillä sen tien perässä seuraa iankaikkinen kadotus, vaan etsikäämme niitä aarteita, jotka kestävät iankaikkisesti eivätkä katoa milloinkaan. Sydämeni itkee juuri sen tähden, että olen niin paljon kylvänyt turmion siementä etenkin nuoren kansan keskuudessa ja vieläkin rukoulen kaikilta anteeksi, jotka ovat esitelmieni kautta tulleet johdatetuiksi erehdyksen tielle. Olen tehnyt todellisen parannuksen menneisyydestäni ja tahdon tästä eespäin palvella Jumalan enkä sosialidemokratian herroja, jossa niin paljon Jumalaa pilkataan ja joka levittää niin paljon turmiollista kirjallisuutta. Kiitos Jumalan, että hän johti pois minut väärältä tieltä ja käänsi askeleeni sille tielle, joka viepi iankaikkisen elämään."³⁾

Tahvo Seppänen lienee kirjoituksesta päätellen kääntymyksen tehnyt sosialistien agitaattori tai joku muu kansanvalistaja. Tämä samoin kuin useat muutkin sosialisminvastaiset kirjoitukset julkaistiin Kaiussa samaan aikaan, kun Lapissa olivat menossa aikaisemmin kerrotut suuret tukkilakot Kolarissa ja Muoniossa sekä rautatieläisten lakot Rovaniemen ratatyömaalla. Uskonnollisten ja poliittisten voimien liitto oli tässä tilanteessa raju. Porvaririntaman hyökkäys nojautui porvarillisen yhteiskunnan kaikkiin perustuksiin kattaen uskonnon, työmoraaalin ja vielä poliittiset ja siveelliset rakenteet. Sosialistit olivat kaiken pahan

1 Kaiku 1.6.1908 ("Sosialistit uskonnollisina").

2 Kaiku 1.6.1908 ("Kristillisen listan kannattaja": Kristillismielisille valitsijoille).

3 Kaiku 1.6.1908 (Tahvo Seppänen: "Yleisölle").

alku ja juuri - aina korttipelitappeluista alkaen vakavampiin rikoksiin saakka.

Vakavahenkistä propagandasotaa höystettiin myös uskonnollisperäisellä huumorilla. Taidokkaassa kirjoituksessaan muuan nimimerkki "Taavetti" vertasi sosialisteja suteen, joka ei petomaisuuttaan kykene peittämään, vaan suden petomaiset käpälät paljastuvat ystävällisten sormien sisältä. Kas näin. Sosialistit tutkistelevat katekismusta ja opiskelevat raamatun historiaa kuin olisivat lukusille menossa. Kansan Tahdon "alakerturin" (Yrjö Mäkelin) "Taavetti" toteaa ihastuneen kirkkohistoriaan ja etenkin hengenmiesten Paavo Ruotsalaisen, Lars Laestadiuksen ja Lauri Stenbäckin kirjoituksiin. Tätä hartautta katsellessaan "Taavetti" uskoo, että kun valtiopäivät seuraavan kerran avataan ja jos Mäkelin eduskuntaan pääsee, hän huolehtii siitä, että valtiopäivät avataan lukemalla kappale "elävahenkistä Laestadiusta", ja sosialistien kokouksetkin tästä lähtien lopetetaan "Internationaalin" sijasta - kuinkas muuten - Lauri Stenbäckin virrellä!¹⁾

3.4.4 Herännäisyys ja sosialismi

Yhteiskuntaa säilyttävien voimien puolella

Savon ja Pohjanmaan herännäisyys on huomatuin 1800-luvulla syntynyt kirkollinen herätysliike maassamme. Sen juuret ovat 1700-luvun pietismissä ja herrnhutilaisuudessa sekä yleensä siinä mystiikan sävyttämässä kristillisyydessä, joka virisi jo puhtasoppisuuden aikakaudella. Herännäisyyden rinnakkaisliikkeitä ovat olleet Lounais-Suomen rukoilevaisuus ja siihen liittyvä Henrik Renqvistin Sortavalan seudulla nostattama herätys sekä evankelinen liike ja lestadiolaisuus. Herännäisyyden ensimmäisen johtajan, nilsiäläisen talonpojan Paavo Ruotsalaisen nostattama liike laajeni Pohjois-Savosta ja Pohjois-Karjalasta Kainuuseen ja Pohjanmaalle. Liike koki vastustusta liberalismiin taipuvaisen sivistyneistön keskuudessa. Konventikkeliplakaattiin (1726) vedoten nostettiin heränneitä vastaan useita käräjäjuttuja - mm. Kalajoen käräjät - 1830-luvulla. Kalajokivarren heränneet jakaantuivat kahteen leiriin. Nivalan heränneiden johtaja Wilhelm Niskanen (k. 1860) taisteli "tekopyhyyden kiiltomenoa" vastaan. Monet papit vastustivat tätä "niskaslaisuutta" ja saivat nimen "toistupalaiset". 1880-luvulla herännäisyyden johtoon nousi Wilhelmi Malmivaara ja liike sai riveihinsä papistoa. Tunnetuimpia Malmivaaran rinnalla olivat Mauno Rosendal ja Juho Malkamäki. Heissä liittyi vanhoihin perinteisiin aktiivista kritillistä vastuuntuntoa, joka ulottui sekä kirkon että kansakunnan yhteisiin asioihin. Uudistuksiin kuului mm. Siionin virsien korjaaminen ja täydentäminen, Hengellisen Kuukausilehden toimittaminen vuodesta 1888 ja Herättäjänimisen kustannusyhtiön perustaminen v. 1892. Tämän yhtiön rinnalle syntyi v. 1912 sisälähetykseura Herättäjä. Liikkeen tärkeimpiä vuotuisia tapahtumia ovat olleet valtakunnalliset herättäjäjuhlat. Kansansivistystyömuotona on ollut kansanopistotoiminta. Liike on ollut koko ajan vankasti kirkollinen. Sen kristillisyydenkäsitykselle on ollut ominaista ihmisen pienuuden tunto ja riippuvuus Jumalan armosta. 1800-luvun lopulla herännäisyyden tukialueita Pohjois-Suomessa olivat Kalajokilaakso, Oulun ympäristö, Raahan seutu, Rovaniemi ja

1 Kaiku 10.6.1908 ("Taavetti": Suden käpälät näkyvät sittenkin).

Kemijärvi. Kainuun herännäisyys sen sijaan hiipui 1900-luvun alkuun mennessä. Kajaaniin v. 1906 perustettu kansanopistokaan ei kyennyt virittämään herännäisyyttä siellä uuteen liekkiin. Herännäisyyden äänenkannattajan Hengellisen Kuukausilehden levikillä mitattuna kannatus oli v. 1895 vahvin (lehden levikki) seuraavilla Pohjois-Suomen paikkakunnilla: Ylivieska (209), Nivala (141), Sievi (62), Reisjärvi (49), Oulu (33), Haapajärvi (25), Raahe (30), Oulainen (25), Kajaani (16), Vaala (16), Muhos (13), Sotkamo (3), Kemi (2), Kempele (1), Kestilä (1), Pulkki (1), Siikajoki (1), Suomussalmi (1). Vuonna 1911 korkeimmat levikit olivat Pohjois-Suomessa: Ylivieska (179), Nivala (85).¹⁾

Tapojen puhtautta ja elämän yksinkertaisuutta arvostava herännäisyys, "körttiläisyys", oli hiljaista elämää kunnioittava pienryhmäliike. Malmbergiläisen herännäisyyden johtajat näkivät jo 1880-luvulla herännäisväestön kansan tervettä elinvoimaa kohottavana ydinryhmänä. Wilhelmi Malmivaara kuului niihin nuoriin pappeihin, jotka ryhtyivät Kuopion - siis myös Pohjois-Suomen - piispan Gustaf Johanssonin taakse käydäkseen perustamansa Hengellisen Kuukausilehden palstoilla keskustelua ajan polttavista kysymyksistä, kuten eriuskolaislaista ja siviiliavioliitosta. Malmivaara painotti pappisihannetta, jonka mukaan papin tuli olla nöyrä, lähellä kansaa ja altis parannuksen asialle. Johanssonin raamatullisuudessa hän näki erinomaisen papillisen esikuvan heränneille, kuten Markku Heikkilä toteaa.²⁾ Ajan suvaitsevaisuutta ja vapaamielisyyttä korostavassa hengessä Malmivaara näki "Jumalaa pilkkaavan pedon", joka näyttäytyi vapaamielisinä aatteina. Myös kirkon yhtenäisyys oli uhanalainen. Kiihkeänä esiintyvä puoluehenki, erilaisten lahkosten esiintyminen ym. nähtiin kirkon yhtenäisyydelle vaaraksi. Niinpä liikkeen äänenkannattajan arvosteleva huomio keskittyi alusta alkaen mm. vapaakirkollisuuteen ja lesta-diolaisuuteen. Malmivaaran ja piispa Johanssonin kannat tässäkin yhtyivät.³⁾

Kun heränneet panivat painoa yksilön hengenelämälle, he eivät vanhoillislestadiolaisten lailla ottaneet julkisesti kantaa yhteiskunnallisiin liikkeisiin, kuten puolueisiin. Siksi sosialisminkaan nähden siltä ei löydy ryhmäkannottoja, mutta kuitenkin se jo 1900-luvun alussa oli selkeästi yhteiskuntaa säilyttävien voimien puolella. Etenkin Pohjanmaan herännäisyys on ollut luonteeltaan isänmaallista.⁴⁾

Herännäisyyden suhdetta sosialismiin onkin etsittävä herännäisjohtajien persoonallisten kannanottojen ja herännäisalueiden yleisen ilmapiirin ja arvo maailman kautta. Tässä suhteessa eräs keskeisimmistä tämän ajan herännäisjohtajista Pohjois-Suomessa on rehtori Mauno Rosendal (1848-1917). Hän toimi Oulun lyseon rehtorina 1890-1902 ja 1907-11 sekä perustamansa Oulun suomalaisen yhteiskoulun johtajana. Hän liittyi heränneisiin 1880-luvulla ja toimi liikkeen johdossa Wilhelmi Malmivaaran rinnalla kuolemaansa saakka. Hän toimi routavuosina passiivisen vastarinnan kannattajana ja joutui olemaan maanpaossa Ruotsissa 1903-05 ja oli porvarissädyn jäsen valtiopäivillä 1905-06 ja nuorsuomalaisen puolueen kansanedustaja 1908-1909. Kuten suurlakon yh-

1 Haavio Ari 1965 s. 29-34, 42-45; Haavio Ari 1968 s. 109-110; Rosendal Mauno 1915 s. 363-364; Heikkinen Antero 1986 s. 209; Heikkilä Markku 1988 s. 7-15 sekä juhla kirjan liite s. 98-103.

2 Heikkilä Markku 1988 s. 12-13.

3 Heikkilä Markku 1988 s. 14-15.

4 Haavio Ari 1965 s. 48-50; Haavio Ari 1968 s. 111; Vilkkuna Joose 1970 s. 444-445.

teydessä on ollut puhe, Rosendal oli Oulun lakkotapahtumissa keskeinen hahmo. Rosendalin vaikutus ulottui Kalajokilaaksoon ja erityisesti Nivalaan. Tällä vaikutusalueellaan Rosendal teki uskonnollista ja kansallista herätystyötä. Hänen oppilaanaan oli myös tuleva presidentti Kyösti Kallio. Isänmaallisen mielen osoituksena, ja osoituksena siitä, miten laaja kannatus Rosendalilla oli Kalajokilaaksossa, oli että Keski-Pohjanmaan heränneet seisoivat yksimielisinä johtajansa Mauno Rosendalin takana sortokaudella ja ottivat hänen maastakarkotuksensa ajaksi hänen talonsa hoitoonsa. Laaja oli hänen kannatuksensa myös Oulussa.¹⁾ Heränneiden käsityksiä socialisteista ja jumalankieltäjistä kuvaa Nivalassa kansalaissodan aikoihin käytetty ilmaus: sotaan lähdettiin "pirua ja Jumalan kieltäjiä vastaan".²⁾ Vaikka ilmaisu on tutkimusajankohtamme myöhäisempi, se lienee kiteytynyt pidemmän ajanjakson kuluessa.

Herännäisyyden suhde sosialismiin lienee vaihdellut eri puolilla Pohjois-Suomea. Kainuussa oli herännäisyys 1900-luvun alussa niin heikkoa, ettei siitä ainakaan lähdeaineiston valossa ole havaittavissa sosialismin vastaisia ilmiöitä. Herännäisyys vaikutti sosialismia vastaan välillisesti ahkeruutta, ihmisten välistä yhteistyötä, tasa-arvoa ja sosiaalista mielenlaatua korostamalla.³⁾ Niinpä mm. talkootoiminta on heränneiden piirissä vilkasta, Nivalassa oli satakuntaakin miestä kerralla kuokkimassa heränneen raiviolla.⁴⁾ Syynä siihen, etteivät heränneet runsaasti esiintyneet päivälehtien palstoilla, johtunee heränneiden sisäpiiriluonteesta ja siitä, että heillä jo varhain oli oma äänenkannattaja, vuodesta 1888 Oulussa ilmestynyt Hengellinen Kuukausilehti, jota toimitti Wilhelmi Malmivaara avustajinaan Mauno Rosendal vuodesta 1892 ja kajaanilainen Johannes Väyrynen vuodesta 1893. Lehden levikki oli v. 1900 lähes 4000 kpl, josta valtaosa meni Etelä-Pohjanmaalle, Oulun tienoille, Raaheen ja Kalajokivarteen yli 500.⁵⁾

Herännäisyys oli jo vuosisadan alussa esivallalle myönteinen, ja mm. Rosendalin persoonassa se oli läheisessä yhteistyössä perustuslaillisuuden ja nuorsuomalaisuuden kanssa. Heränneet, etunenässä Malmivara, arvostelivat 1890-luvulla lestadiolaisuutta sen kielteisestä suhtautumisesta kirkkoon ja yrittivät vetää lestadiolaisia kirkon piiriin. Kirkon ja herännäisyyden siteitä vaali ja edisti juuri Hengellinen Kuukausilehti.⁶⁾ Mm. Nivalassa lestadiolaiset ja heränneet toimivat saman kirkon ja seurakunnan piirissä yhdessä jo vuosisatamme alussa.⁷⁾ Samaa rinnakkaisuutta oli Kalajoella ja Rautiossa.⁸⁾

Herätysliikkeisiin ja kirkkoon kuuluvilla oli yhteinen huoli ajan ilmiöistä, kuten siveellisen kurin löystymisestä. Siveellisyydsoloja Pohjanmaalla kuvatesaan P. Päivärinta luki Kalajoen ym. Keski-Pohjanmaan vuosisatamme alun höllentyneen siveellisyyden liikkuvan työväen aikaansaamaksi. Vaikka herännäisyys on herättänyt väkeä myös siveellisesti, on ulkokullaisuus ja nimikristil-

1 Raappana Reino 1955 s. 112.

2 Vilkuna Joose 1970 s. 445.

3 Vilkuna Joose 1970 s. 445; Nygård Toivo 1970 s. 261-263, 280; Vilkuna Kustaa, Keski-Pohjanmaa. Meidän maa s. 363-364.

4 Kares Olavi 1943 s. 119.

5 Kares Olavi 1943 s. 5-6, 12-17.

6 Suomen lehdistön historia 9. 1991 s. 38; Kares Olavi 1943 s. 34-36.

7 Vaarala Pauli 1970 s. 450-454.

8 Kyllönen Matti 1980 s. 255-259.

lisyys lisääntynyt. Herännäispojatkkin ryyppäävät ja aviomiehet ovat viikkoja reissussa siveettömällä teillä vaimojen ja lasten näkiessä nälkää. Vapaat ja välinpitämättömät aatteet ovat tähän syypäät, Päivärinta totesi. Nämä asenteet ovat tulleet rautatietyömäiden mukana. Rautatien myötä tulee epäsiiveellistä väkeä, joka väliaikaisesti oleskelee pitäjässä levittäen epäsiiveellisyyttä ympäristöönsä: "Nämä tulokkaat ovat mikä suutari, kuka räätäli, läkkiseppä, kupariseppä, kelloseppä, satulamaakari jne. ... Tätä aviottomain lasten lukua edistää suuresti nykyaikana ilmestynyt haitallinen, sosialistinen, epäsiiveellinen kirjallisuus, jossa kaikki pyhimmätkin asiat tehdään pilkan ja ivan esineeksi. ... Avioliitot hyljätään, uskonto hyljätään, kirkko ja papisto sekä kaikki kirkolliset toimet katsotaan ylön. Lapsia ei saateta kasteeseen, eikä kuolleita kirkollisilla toimilla haudata siunattuun maahan, kuopataan ne vain johonkin mäkirintaan omilla menoillaan. Näin tavoin saatetaan kaikki yhteiseksi, eikä avioliittolakaan ole mitään pyhyttä", Päivärinta kirjoitti.¹⁾

Vaikka Päivärinnan kuvaus oli jyrkkä, vastaa se mm. aviottomien lasten määrän kasvun - ennen rautatietyömaita 1, 1900-luvun alussa 3 promillea - valossa todellisuutta.²⁾ Seinäjoen-Oulun rautatietyömaan katsottiin tuoneen paljon kielteisiä tapoja, myös epäsiiveellisyyttä niinkin kauas kuin Rautioon ja Kalajoelle.³⁾ Näin havaitaan, että herännäisyysalueilla rautatie-, koskenperkausym. suuret työmaat nähtiin perinnäistä elämänmenoa järkyttävinä, ja kun niihin useimmiten liittyi sosialismi, ne tuomittiin ja niitä vastaan taisteltiin. Tilanne oli sama kuin pohjoisemmassa Suomessa, jossa lestadiolaisuus yhdessä porvarillisten voimien kanssa taisteli sosialismia ja sen rinnakkaisilmiöitä vastaan.

Herännäisyyskin turvautuu porvarillisiin puolueisiin

Koska herännäisyys oli kirkollinen, kansankirkkoa tukeva liike, ei se aktiivisesti "liikkeenä" taistellut sosialismia vastaan, vaan näki, että ihminen itse tekee ratkaisunsa niin hengellisissä kuin maallisissakin asioissa; hänen kantansa puoluepolitiikkaankin määräytyy hengellisistä lähtökohdista käsin. Niinpä tämän herätysliikkeen suhdetta sosialismiin on tarkasteltava tänä aikana liikkeen vaikuttajista käsin. Tartumme tässä muutamiin.

Routavuodet olivat rehtori Mauno Rosendalille "tärkeä viittausmerkki", kuten Olavi Kares sanoo, heränneen koulunrehtorin vaelluksella. Rosendal liittyi helmikuun manifestin aikaan 1899 perustuslailliseen puolueeseen, ja passiivinen vastarinta ruumiillistui hänessä. Ensimmäinen poliittinen esiintyminen tapahtui kesällä 1901 laittomien asevelvollisuuskutsuntojen yhteydessä. Heränneistä mm. Mauno Rosendal, Wilhelmi Malmivaara, K.V. Ylitalo Ylivieskasta ja Juho Malkamäki Ylistarosta olivat aktiivisesti vastustamassa laittomia kutsuntoja. Kareksen mukaan heränneiden poliittinen kanta muotoutui routavuosien aikana niin, että Etelä-Pohjanmaan heränneet Malmivaaran ja Malkamäen esimerkkiä seuraten olivat lähes poikkeuksetta suomettarelaisia ja Keski-Pohjanmaan heränneet olivat Rosendaliin tukeutuen perustuslaillisia. Harvoja

1 Päivärinta P. 1905 s. 12-21.

2 Em. kirjoitus s. 20.

3 Kyllönen Matti 1980 s. 250.

poikkeuksia lukuun ottamatta Keski-Pohjanmaan heränneet pitivät Rosendalia poliittisena johtajanaan.¹⁾ Vuonna 1902 Rosendal valittiin vastarintaliikkeen johtajaksi Ouluun läänissä. Seuraavana vuonna hänet erotettiin Oulun suomalaisen lyseon lehtorin virasta ja karkotettiin. Rosendalin matkatessa pois kotiseudultaan Ylivieskan heränneet kokoontuivat rautatieasemalle laulamaan Siionin virsiä. Pääasiassa Ruotsissa vietetty maanpakolaisuus kesti 1,5 vuotta. Vuoden 1905 alussa Rosendal palasi Suomeen ja sai mm. Ylivieskassa lämpimän vastaanoton.²⁾

Suurlakon aikana Rosendal oli keskeinen vaikuttaja Oulussa, puheenjohtaja ja puhuja monissa kansalaiskokouksissa. Toisen sortokauden aikana v. 1908 Rosendal nousi kansanedustajaksi nuorsuomalaisesta puolueesta, muttei viihtynyt eduskunnassa ja jäi pois seuraavissa vaaleissa.³⁾

Pattijoki oli keskuksena Raahen seudun herännäisyydelle vuosisadan vaihteessa. Herännäisvaikuttajana oli tunnettu Albert Luoma, joka toimi mm. Raahen pormestarina 1884-1907. 1900-luvun alussa vaikutti Raahessa pappina Aali (Alfred) Riihimäki, tulieluinen herättäjä, joka osallistui myös maallisiin rientoihin mm. perustamalla kaupunkiin voimisteluseuran. Riihimäki kuoli 1904.⁴⁾ Herännäisyyden ja herännäisjohtajien vaikutukseen voinee yhdistää mm. sen vaikeuden, joka nähtiin edellä työväenyhdistyksen toimintaedellytyksissä. Körttiläisyyden vahvoja paikkakuntia 1900-luvun alussa olivat Paavola, Pattijoki ja Raah.⁵⁾

Kainuussa olivat herännäisjohtajia Ristijärven kirkkoherra rovasti F.F. Lönnrot toimien siellä pappina 47 vuotta (1860-1907). Kajaaniin tuli papiksi v. 1894 herännyt Johannes Väyrynen. Herännäisyyden tulet olivat Kainuussa jo hiipumassa. Heränneitä oli Kajaanissa 1900-luvun alussa Väyrysen mukaan vain muutamia. Väyrynen osallistui aktiivisesti seutukunnan asioiden korjaamiseen. Hän oli puuhaamassa rautatietä, oli säästöpankin, meijerin ja myllyosuuskunnan luottamustehtävissä, jäsenenä Kajaanin kihlakunnan taloudellisia oloja tutkivassa komiteassa v. 1907, kaupunginvaltuuston jäsenenä 1905, valtuuston varapuheenjohtajana 1907-08 ja puheenjohtajana 1909 ja edelleen valtuuston jäsenenä 1913-18.⁶⁾

Miten sitten herännäisyys näkyi vaaleissa? Heränneiden kaupungeissa Oulussa ja Raahessa nuorsuomalaisen puolueen kannatus oli tutkittavana aikana 25-40 % luokkaa. Kannatus oli korkeinta toisella sortokaudella. Tosin myös Kajaanissa oli nuorsuomalaisilla hyvä suosio - noin 40 % - koko tämän ajan, vaikka herännäisyys ei ollutkaan vahvaa. Kuitenkin herännäisyyden ja nuorsuomalaisuuden yhteyttä voi pitää selvänä Oulussa ja Raahessa, nuorsuomalaiset olivat suurin porvarillinen ryhmä suomettarelaisten jäädessä selvästi sen varjoon. Kajaanissa ja Kajaanin maalaiskunnassa nuorsuomalaisilla oli vankka kannatus, ja siihen lienee vaikuttanut mm. monessa puuhassa mukana olleen pappi Väyrysen toiminta. Vaikka herännäisyyden ulkoisten merkkien sanottiin

1 Kares Olavi 1947 s. 266-268, 271-284.

2 Kares Olavi 1947 s. 284-286, 289-292, 303-305.

3 Kares Olavi 1947 s. 307-308, 312, 316.

4 Kares Olavi 1947 s. 26-27, 252, 256.

5 Kares Olavi 1947 s. 263.

6 Heikkinen Antero 1986 s. 209; Kares Olavi 1947 s. 37-38, 61, 66, 76-78.

olevan hiipumassa, saattoi se kuitenkin edelleen vaikuttaa ihmisten äänestyskäyttäytymiseen aikana, jolloin jumalankielteisyys levisi.

Myös maaseudulla on havaittavissa herännäisyyden ja nuorsuomalaisuuden välisiä yhteyksiä. Puolue sai v. 1907 vaaleissa Salon pitäjässä 19 % äänistä, Paavolassa 9,9 %, Pyhäjärvellä 61,7 %, Haapajärvellä 10,8 %, Nivalassa 11,0 %, Kärsämäellä 67,8 %, Haapavedellä 21,3 %, Kajaanin mlk:ssa 15,7 %, Tyrnävällä 18,5 % ja Oulun mlk:ssa 12,3 %.¹⁾ Kannatukseen vaikuttavat tietenkin monet muut kuin uskonto- ja henkilösytyt, mutta havaittu yhteys ei liene merkitystä vailla.

Toinen herännäisyyden tukema puolue oli maalaisliitto. Se saavutti kannatusta heränneillä maaseutualueilla. Nivalassa nuorsuomalaiset saivat v. 1907 11,2 % äänistä ja maalaisliitto 45,4 %, mutta v. 1908 maalaisliitto sai jo 51,8 % ja v. 1909 ja 1910 jo 60-62 % äänistä nuorsuomalaisten osuuden pudotessa runsaaseen 6 %:iin.²⁾ Muutokseen vaikutti varsin keskeisesti maalaisliiton yhden perustajan Kyösti Kallion persoona. Kallio oli herännyt, nuorsuomalaisen ja perustuslaillisen Mauno Rosendalin oppilas, nuorisoseuramies ja tinkimätön laillisuusmies. Hänen vaikutuksensa ulottui laajalle Kalajokilaaksossa jo sortokaudella, ja hän veti muidenkin kuntien väestön äänestyskäyttäytymistä maalaisliiton suuntaan.³⁾ Niinpä mm. Ylivieskassa maalaisliitto sai jo v. 1907 yli 52 % äänistä.⁴⁾

Kun Etelä-Pohjanmaan heränneet sortokaudella suuntautuivat miltei poikkeuksetta suomalaiseen puolueeseen ja Keski-Pohjanmaan heränneet nuorsuomalaisiin ja sitten yksikamarisen eduskunnan aikana maalaisliittoon, jäi tämä jako pysyväksi. Entisistä Rosendalin kannattajista ja ystävistä tuli suurimmalta osin maalaisliittolaisia.⁵⁾ Puolue-elämä repi herännäisliikettä paitsi Keski- ja Etelä-Pohjanmaan kesken myös Oulun läänin sisällä. Suomettarelaisessa Kaiku-lehdessä käytiin v. 1905 keskustelu, joka liittyi toisaalta suomettarelaiten ja nuorsuomalaisten, toisaalta Kaiun ja Louhen väliseen kilpailuun Kalajokilaaksossa. Kirjoituksessa todettiin olevan tunnettua, että miltei kaikki heränneet Kalajokilaaksossa ovat perustuslaillisia ja lukevat aatteensa mukaisia sanomalehtiä, kuten Louhea. Näin heränneet koetetaan Kaiun mukaan saada luopumaan pois isänmaallisista ja kansallisista sanomalehdistä ja heille "tyrkytetään" tilalle "epäisänmaallisia, viikinkien mielipiteitä kannattavia sanomalehtiä". Kirjoittaja väittää, että "asia on nyt käynyt semmoiseksi, että sitä ei pidetä heränneenä, joka ei tilaa Louhta". Kirjoittajan mukaan Louhen asiamiehiä liikkuu ympäri pitäjiä ja sellaista herännyttä, joka ei tilaa Louhea, "soimataan suruttomaksi ja uhataan erottaa joukosta pois ja pakotetaan hänetkin tilaamaan Louhi". Kirjoittajan mukaan ihmiset sanovatkin, että Louhi on "heränneitein ja viikinkien lehti", ja tuskin ainoatakaan herännyttä kotia löytyy, johon ei tulisi Louhi. Tämä kaikki on heijastusta ylempää tulleista ohjeista, kirjoittaja päättelee ja osoittaa sormella "korkeampaa johtoa". Tämä on Oulun suomalaisen lyseon entinen rehtori M. Rosendal, "joka on herännäisten luotettavimpia johta-

1 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907.

2 Nygård Toivo 1970 s. 261.

3 Kaikkonen Olli 1970 s. 307-309; Nygård Toivo 1970 s. 261.

4 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907.

5 Kaiku 15.5.1905 ("Maamies": Heränneet ja perustuslaillisuus.)

jia ja kiivaimpia perustuslaillisia". "Hänestä se on herännäisiin levinnyt perustuslaillisuus, sillä mitä emo edellä, sitä pennut perässä. Hänestä myös on peräisin Louhen leveneminen herännäisten sekaan".¹⁾ Kaiun kirjoittaja soimaa vielä Wilhelmi Malmivaaraa, joka yhdessä Mauno Rosendalin kanssa on toimittanut Hengellistä Kuukausilehteä, mutta välien rikkouduttua Rosendal "kääntyi" perustuslaillisten puolelle, mutta Malmivaara "jäi vanhain suomenmielisten ja kansallismielisten puolelle".²⁾ Kirjoittaja koettaa näin todistaa, että Malmivaaran kannattajat heränneissä ovat "pysyneet oikealla tiellä", mutta Rosendalin kannattajat ovat "kääntyneet" väärälle tielle pois herännäisyydestä.

Nimimerkki "Maamiehen" kirjoitus paljastaa vielä yhden merkittävän herännäisyyteen ja sanomalehtiin liittyvän kysymyksen, kun kirjoittaja toteaa, että Louhi ja Kaleva ovat lähentyneet ja koettavat yhdessä torjua "ruotsinmielisyys" liittyvät syytökset. Kaikua ja suomettarelaisia on täytynyt harmittaa se, että suomettarelaiset pitivät varsin tiukasti ohjaksissaan Pohjois-Suomen lestadiolaiset, mutta heränneisiin he eivät saaneet pitävää otetta. Syynä siihen oli mm. Rosendalin persoona ja hänen siteensä Louheen ja Hengelliseen Kuukausilehteen, jota Kaiun kirjoittaja niin ikään moittii. Rosendal oivalsi muuttuvan sanomalehtien välisen tilanteen ja siirtyi loppuaan kohti kulkevan Louhen palstoilta v. 1905 Kalevan avustajaksi.³⁾ Tämä toi luonnollisesti Kaiulle uusia huolia, sillä Rosendal jäi joka tapauksessa vihollisleiriin, vaikka Louhi loppuinkin maalaisliittolaisten ostettua sen ja lopetettua lehden Liiton tieltä.⁴⁾ Keski-Pohjanmaankin lehtitilanne muuttui, sillä Louhen jättämää aukkoa ryhtyi paikkaamaan Kokkolaan v. 1907 perustettu Keski-Pohjalainen. Sen linja hoippui kulloisestakin päätoimittajasta riippuen nuorsuomalaisten ja maalaisliiton vaiheilla.⁵⁾

Muulla Pohjois-Suomessa ei herännäisyyden ja nuorsuomalaisten-maalaisliittolaisten yhteys ollut yhtä selvä. Mm. Kemijärven heränneiden Kaiku v. 1905 vakuutti olevan suomettarelaisia eivätkä suinkaan perustuslaillisia, kuten julkisestikin on väitetty. Todisteeksi lehti esitti, että Kemijärvelle tulee "kolmatasataa Kaikua" ja "yhtä monta Suometarta kuin Helsingin Sanomia sekä neljäntäkymmentä Louhta".⁶⁾

Yhteenvetona herännäisyyden ja sosialismin välisistä suhteista voidaan yllä esitetyn perusteella todeta, että herännäisyys torjui sosialismin. Torjunta oli niin selvä, ettei siitä julkisuudessa paljon keskusteltu, vaan julkinen taistelu heränneiden kannatuksesta käytiin porvarillisten puolueiden kesken. Kalajokilaaksossa ja muulla Keski-Pohjanmaalla sekä Oulun ympäristössä heränneet suuntautuivat valtaosin nuorsuomalaiseen puolueeseen, sittemmin maaseudulla maalaisliittoon. Pohjoisempana olevissa pienissä herännäisyyden keskuksissa heränneet suuntautuivat sekä vanhasuomalaisiin että nuorsuomalaisiin, ehkä vähemmässä määrin maalaisliittoon.

Tiivistäen voi Juha Sepon mielipiteeseen yhtyen sanoa, että herännäisyys

-
- 1 Kaiku 15.5.1905 ("Maamies": Heränneet ja perustuslaillisuus.)
 - 2 Em. kirjoitus.
 - 3 Em. kirjoitus.
 - 4 Suomen lehdistön historia 2. 1987 s. 46.
 - 5 Suomen lehdistön historia 2. 1987 s. 51.
 - 6 Kaiku 3.8.1905 ("Kokouksessa ollut maalainen").

ei vuosisadan alussa tarjonnut edellytyksiä yhtenäiselle äänestyskäyttäytymiselle, sillä poliittisia valintoja ei tehty yksinomaan uskonnollisista arvoperusteista käsin.¹⁾ Maalliset puuhut eivät saaneet ohittaa taivaallista kutsumusta. Kuitenkin suurlakon myötä puhjennut kirkonvastaisuus herätti herännäisjohtajissa syvää levottomuutta. Mm. Wilhelmi Malmivaara näki akateemisten radikaalien, uskonnollisten vähemmistöjen ja sosialidemokraattien valtion ja kirkon erovaateiden tähtäävän kansankirkon luhistamiseen.²⁾ Tämä yhteiskunnallinen tilanne johdatti heränneet yleisesti omantuntonsa mukaan suuntautumaan puolueisiin tavalla, joka pääsääntöisesti tuki muita kuin sosialidemokraattista puoluetta. Toisaalta esiintyi sen jälkeen, kun pahin sosialistinen radikalismi oli mennyt ohi, heränneiden piirissä ymmärtämystä myös sosialismia kohtaan. Esiintyi ajatuksia, ettei sitä saanut pelkää tuomita. Vaikka sen johtajat ovat vieneet liikkeen harhaan, sen aatteet ovat kristinuskosta peräisin. Papeilta kysytään nöyryyttä ja hengellistä viisautta tämän liikkeen ymmärtämisessä ja kohtelemisessa.³⁾

Kirkon suhde sosialismiin

Suomen evankelis-luterilainen kirkko joutui jo 1800-luvun jälkipuoliskolla moisiin paineisiin yhtenäiskulttuurin asteittain murtuessa eri säädyissä, myös työväestön keskuudessa. Kirkko ei kyennyt saamaan merkittävää jalansijaa kristillisen työväenliikkeen avulla, joskin se joillakin paikkakunnilla Pohjois-Suomessakin, kuten olemme nähneet, yritti sovittaa radikaalin työväen ja porvarillisen rintaman välistä juopaa. Tehtävän kannalta ratkaisevilla vuosikymmenillä 1890-luvulta suurlakkoon kirkko ei kyennyt omaksumaan uudistavaa ja joustavaa asennetta työväen kannalta keskeisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Omaksuessaan yhteiskuntaa säilyttävän roolin kirkko asettui nousevaa työväenliikettä vastaan ja loi näin sekä tarpeen että edellytykset korostaa marxilaisuuteen liittyvää tieteellistä maailmankuvaa. Osmo Apunen huomauttaa, että kirkon ja työväenliikkeen vastakohtaisuudessa aatteellisuus ja maailmankatsomuksellinen ristiriita oli pikemminkin seuraus yhteiskunnallisesta vastakohtaisuudesta kuin sen varsinainen syy.⁴⁾

Routavuosina kirkon kriisiä syvensivät perustuslaillisten ja myöntyväisyyslinjan väliset ristiriidat. Kirkon johto omaksui perinteensä mukaisesti esivallalle läheisen, jopa uskollisen linjan ja korosti myöntyväisyyden merkitystä. Näin tehdessään se jakoi myös papiston useaan eri leiriin ja heikensi siten omaa asemaansa. Poliittiset puolueet maalaisliitto, sosialistit ja ruotsalaiset ryhtyivät vaatimaan kirkon aseman tarkistamista. Sosialistinen työväenpuolue katsoi kirkon tukevan yhteiskunnallista järjestystä. Forssan kokouksesta 1903 lähtien se ajoi kirkon ja valtion erottamista, uskonnonopetuksen poistamista kouluista ja uskonnon julistamista yksityisasiaksi. Se katsoi kirkon muodostavan esteen työväenliikkeen yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamiselle.⁵⁾

1 Seppo Juha 1988 s. 26-27.

2 Taipale Pentti 1988 s. 35.

3 Seppo Juha 1988 s. 26-27; Taipale Pentti 1988 s. 35.

4 Apunen Osmo 1987 s. 101. Ks. myös Murtorinne Eino 1977 s. 7-8.

5 Murtorinne Eino 1977 s. 9-10; Apunen Osmo 1987 s. 101; Heikkilä Markku 1977 s. 158-

Kirkko puolestaan kehitti työmuotojaan pyrkien lähestymään kansan syviä rivejä. Se kehitti suhteitaan myös herätysliikkeisiin saaden myös kirkkoon aluksi kriittisesti suhtautuneet lestadiolaiset puolelleen. Kirkkoon aluksi kriittisesti suhtautuneet uudet poliittiset puolueet maalaisliitto ja nuorsuomalaiset suhtautuivat pian myönteisesti maallikkotyötä painottavaan kansankirkkoon. Sosialistisen työn vastapainoksi v. 1906 perustettu Suomen Kristillinen Työväen Liitto kuihtui pian tarpeettomana pois jatkaen työtään uskonnollisena yhdistyksenä.¹⁾

Vaikka kirkko ei virallisesti torjunut sosialismia eikä sosialidemokraattista puoluetta, sen työntekijöistä ja luottamushenkilöistä monet paikallisesti toimivat sosialismia vastaan sen jumalankielteisyyden ja vanhaan arvomaailmaan kohdistuneen kritiikin ja sosialistisen työväestön usein huonon esimerkin vuoksi. Se elämä, jota sosialistinen työväenliike teollisuuskeskuksissa ja maaseudun suurilla työmailla osoitti, oli maaseudun vanhalle elämänmuodolle, kristillismieliselle ja talonpoikaiselle yhteiskunnalle vieras ja usein vahingollinenkin. Näin sosialismi törmäsi Pohjois-Suomen maaseudulla ja kaupungeisakin muuriin, joka oli lähes läpipääsemätön. Tämän sosialismin kannattajat ja sen ideologit pian huomasivat ja koettivat muuttaa linjansa uskonnolle ja kirkolle myönteisemmäksi, mutta "takinkäännön" vilpittömyyteen ei uskottu.

Voi sanoa, että vaikka kirkko ei laitoksena osallistunut politiikkaan, se suhtautumisellaan antoi jokseenkin laajan, hiljaa hyväksyvän tukensa porvarillisille voimille sosialismia vastaan. Kirjoittelu Pohjois-Suomen porvarillisissa lehdissä sosialismia ja sosialidemokraattista puoluetta vastaan ei ollut yksittäistä kirjoittelua, vaan se heijasteli ajattelua laajemminkin siltä alueelta, mistä kirjoituksia lähetettiin. Kun lähteissä ei näy jälkeäkään siitä, että kirkko tai edes kirkonmiehet yksityishenkilöinä olisivat näitä kirjoituksia oikoneet tai vastustaneet, on tehtävissä se johtopäätös, että kirkko laitoksena antoi hiljaisen siunauksensa sosialismin vastaiselle työlle. Sosialidemokraattisen puolueen käänne Forssassa v. 1903 tuli aatesuunnalle kalliiksi, koska enemmistö kansalaisista oli toista mieltä tai ei ollut kiinnostunut siitä.

Evankelisluterilainen kirkko onnistui pitämään helmassaan herätysliikkeiden pääsuunnat, niin että sekä lestadiolaisuus että herännäisyys asettuivat tukemaan kansan- ja valtiokirkkoa. Pohjois-Suomessa sekä herätysliikkeet että poliittiset puolueet olivat jo pian suurlakon jälkeen kansankirkon tukijoita. Samalle linjalle tuli Oulun kokouksen 1906 myötä myös valtaosa pohjoissuomalaisista sosialidemokraateista, niin että kirkon- ja uskonnonvastaista radikalismia esiintyi enää vain syrjäisimmässä kolkissa. Vuosien 1906-1907 aikana radikalismien selkä oli kaikkialla Pohjois-Suomessa taittunut.

Socialismin ja kirkon välisten suhteiden kehitys noudatti Pohjois-Suomessa yleistä linjaa. Suurlakon jälkeen oli voimakas kirkonvastainen hyökkäys, johon kirkko vastasi erilaisin työmuodoin, mm. kristilliset työväenyhdistykset olivat etenkin kaupunkipaikoissa kirkon tukijoukkoina näinä myrskyn vuosina. Pahin paine meni ohi vuoden 1906 aikana (mm. Oulun kokouksen päätökset), ja sosialismin aluksi niin mahtava voittokulku pysähtyi vuoteen 1909 tultaessa, ja kirkon tulevaisuus nähtiin, kuten Paavo Kortekangas punaista Hämeen maa-

159.

1 Heikkilä Markku 1977 s. 158-159; Talonen Jouko 1988 s. 90.

seutua koskevassa tutkimuksessaan huomauttaa, paljon valoisampana v. 1910 kuin aikaisempina vuosina.¹⁾

3.5 Miksi sosialismi pysähtyi?

Sosialismi levisi Suomessa ja Pohjois-Suomessa ensin suuriin kaupunkeihin ja teollisuuskeskuksiin, sitten maaseutukeskuksiin ja viimeksi maaseudun maatalousvaltaisille alueille, kuten Hannu Soikkanen on osoittanut.²⁾ Suurlakko murssi esiin luokkataisteluhengen. Monilla paikkakunnilla syntyi vallankumouksellinen tilanne, kuten Kemissä, Torniossa, Alatorniolla ja Kuolajärvellä. Punakaartit olivat toiminnassa vuosina 1905-1906 Torniossa, Kemissä, Haukiputaalla, Oulussa ja Temmeksellä.³⁾ Tästä radikalismista on löydettävissä juuret myös myöhemmälle väkivaltaiselle kommunismiradikalismille (Kuolajärven läskikapina 1922, Kemin mellakat 1949). Sosialistinen propaganda imi voimansa työläiskoista ja -riidoista, joita oli erikoisesti Perämeren rannikkoalueella ja Perä-Pohjolassa. Työväenliikkeen sivusta-alueiksi jäivät Koillismaa ja osin Kainuu. Koillismaalle yritettiin, mutta sinne ei päästy eikä siellä ollut työläiskeskuksia. Kainuu torjui myös Oulu-johtoisen sosialismin ja suuntautui etelään, josta se sai sosialisminsa.

Sosialismin kannatus Suomessa on perinteisesti nojannut teollisuus- ja maaseudun työväestöön. Maakysymyksillä ja maanomistusoloilla on perinteisesti katsottu olevan merkitystä sosialismin kannatukselle.⁴⁾ Tämän pitävyyttä mitataan jäljempänä tilasto-osassa. Sosialismin kannattajajoukon ydinväkeä ovat Pohjois-Suomen maaseudulla sekatyöläiset, maatyöläiset, ammattia vailla olevat, maattomat ja pienten maatilkkujen vuokraajat. Torpparikysymys ei noussut Pohjois-Suomessa niin merkittäväksi sosialismin ruokkijaksi kuin etelämpänä Suomessa. Sosialidemokraattien perustamat muutamat torppariosastot eivät Pohjois-Suomessa menestyneet, vaan torpparit hakivat turvaa porvarillisista puolueista, maalaisliitosta ja vanhasuomalaisista. Tulos on samansuuntainen Tytti Isohookana-Asunmaan tulosten kanssa, kun hän sanoo maalaisliiton saavuttaneen kannatusta nimenomaan torpparien ja kruununtorpparien keskuudessa.⁵⁾

Sosialismi menetti otteen torppareihin, koska se ei halunnut tyydyttää torpparien maannälkää, vaan piti kiinni maan yhteisomistuksesta. Sosialismi sai uskonnonvastaisuudellaan vastaansa itse asiassa koko pohjoissuomalaisen yhteiskunnan. SDP itse luki julkisesti lehtikirjoituksissa vastustajikseen epäpoliittisetkin järjestöt, kuten herätysliikkeet, nuorisoseurat, maamiesseurat ja maatalouden neuvontajärjestöt. Tähän näkemykseen huipentui se "tilinpäätös", jonka sos.dem. -puolueen pohjoinen vaalipiiri antoi vuosina 1910-1912. Siinä vaadittiin koko koulutusjärjestelmän uudistamista sosialistiselle periaatteelle niin, että kasvatukseen päästään vaikuttamaan jo "pyhäkoulusta" alkaen perus-

1 Kortekangas Paavo 1967 s. 179, 208.

2 Soikkanen Hannu 1961 s. 182-183, 199, 203-204.

3 Salkola Marja-Leena 1985 s. 506-507.

4 Soikkanen Hannu 1961 s. 387-389; Rasila Viljo 1961 s. 389-390; Santonen Arvo 1971 s. 167-168.

5 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 227.

tamalla "sosialistisia pyhäkouluja" porvarillisten vastapainoksi. Näiden avulla eliminoitaisiin porvarillisuskonnollisen kasvatuksen vaikutus ja vasta näin voitaisiin kasvattaa sosialistinen ihminen.

Tytti Isohookana-Asunmaan mukaan maalaisliiton menestys oli hyvä kunnissa, missä vaikuttivat maamiesseurat, nuorisoseurat ja osuustoimintajärjestöt. Myös kansakouluilla oli maalaisliittoa suosiva merkitys ainakin pohjoisessa vaalipiirissä.¹⁾ Maalaisliitolla oli v. 1909 jo kymmenen paikallisosastoa Pohjois-Suomessa ja äänenkannattaja Liitto, jonka levikki noudatteli kannatusalueita.²⁾ Muidenkin porvaripuolueiden lehtien asema oli sosialistien vaikutuskeinoihin verrattuna hallitseva, joten ne tukivat vanhasuomalaista ja nuorsuomalaista puoluetta, jotka kumpikin myös kenttätyössään toimivat työväenliikettä vastaan, kuten on osoitettu. Kenttä oli porvarien.

Uskonnolliset liikkeet olivat - jouduttuaan hyökkäyksen kohteeksi - armoa tuntematta sosialisteja vastaan, kuten Jouko Talonen on lestadiolaisuuden osalta osoittanut yhtäpitävästi tämän tutkimuksen kanssa. Lestadiolaiset suosivat sekä maalaisliittoa että vanhasuomalaisia. Aktiivisimmin sosialisteja suvaitsematon alue oli vanhoillislestadiolainen Koillismaa.³⁾ Hän katsoo "kestämättömäksi" sen näkemyksen, että vanhoillislestadiolaiset olisivat sosialisminvastaisilla päätöksillään ajaneet myös talonpoikien maallisia etuja ja siten tukenet porvarillisia puolueita.⁴⁾ Tähän on huomautettava, että uskonnollisten asioiden ohella kokouksen osanottajat, parituhatta seurakuntien edustajaa ja satakunta saarnaajaa, ottivat kantaa hyvinkin maallisiin kysymyksiin. Kokoukset olivat talonpoikaisjohtoisia. Jo ensimmäisen suuren kokouksen 1906 eräs peruskysymys oli: "Missä määrässä on Jumalan lapsille soveliasta ottaa osaa nykyaikaisen maailman rientoihin, ensiksikin jos tulee kysymys valtiokirkon helmassa olemisesta ja siinä pysymisestä". Kokous näki valtion ja esivallan hyödyllisenä: ("...on koulut, on monet hyödylliset laitokset meillä vapaasti käytettävänä..."); valtiokirkossa haluttiin pysyä.⁵⁾ Kannanotto oli poliittinen ja yhteiskunnallinen. Poliittinen oli myös kannanotto sosialisteja, sosialismia, heidän lehtiään ja kokouksiaan vastaan: "Heidän harrastuksenaan on muun muassa veroista vapautuminen...".⁶⁾

Kun vanhoillislestadiolaiset asettuivat näin verotuksen kannattajiksi, sopii kysyä miksi? Vastaus tuli heti sosialisminvastaisen kannanoton seuraavissa lauseissa: veroja tarvitaan mm. lasten kouluttamiseen. Kokouksen yleinen mielipide oli, että "koulutus on hyvä, mutta että vanhempain asia on Jumalan sanalla lapsiaan neuvoa ja katsoa, että saisivat jos mahdollista kristillisen asunon lapsilleen, jotta tulisivat huonosta seurasta varjelluiksi".⁷⁾ Edelleen he ottivat kantaa maallisiin asioihin arvostellessaan sosialisteja: "Tästä julkisesta (sosialistien harjoittamasta) Jumalan ja Kristuksen pilkasta saattaa olla seurauksena, että ennen kuulumattomassa voimassa nykyään kauheimmat lihan työt

1 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 228-231.

2 Sama s. 70-73.

3 Talonen Jouko 1988 s. 350-358.

4 Talonen Jouko 1988 s. 130.

5 Vl.vkptk 1906 s. 3-4.

6 Vl.vkptk 1906 s. 4.

7 Vl.vkptk 1906 s. 4-5.

rehoittavat, kuten sanomalehdet kertovat, että uhkaukset, räökkäykset, salamurhat, rosvoukset ja murhapoltot kuuluvat päiväjärjestykseen. Tällaista menoa vastaan tulee Jumalan lasten Jumalan sanalla joka paikassa erityisellä innolla esiintyä. Sosialistiliikettä, oli se sitten heidän äänenkannattajiaan tilaamalla tai muutoin, ei kristityn ollenkaan sovi kannattaa".¹⁾

Tässä vanhoillislestadiolainen liike kaikinensa otti kantaa koko yhteiskuntaan, koko elämännormistoon. Se oli kannanotto valtio- ja yhteiskuntakoneiston muodon ja sisällön puolesta, edelleen se oli kannanotto verotus- ja koulutuspolitiikan perusteiden puolesta. Kokousedustajat halusivat, luomalla sisälähetyskoneiston, omia tiedotusvälineitä ja pyrkimällä vaikuttamaan ympäröivän yhteiskunnan koko elämään, saada hallitsevan otteen toimialueeseensa. Näistä kokouspäätöksistä pulppusi kaikki se tietous, jota sosialismista levitettiin kentällä. Seuraavina vuosina tuli kaikki tämä kielteinen palaute kentältä lehtien palstoille aseena, jolla sosialismia lyötiin ja se tehtiin - aina lehtien tilaamista myöten - kyläkontrollin alaiseksi, aivan kuten muukin kyläläisten elämä.

Porvarillisissa sanomalehdissä oli tutkittavana aikana runsaasti, kuten on osoitettu, kirjoituksia, joissa sosialismin sanottiin vaikeuttavan nimenomaan talonpoikaista elämänmuotoa. Vaikka nämä asiat usein puettiin siveellisyyden ja uskonnollisuuden vartioinnin kaapuun, ei se muuta muuksi sitä tosiasiaa, että vanhoillislestadiolaisten kannanotoissa oli kysymys sekä ajallisten että taivaallisten etujen ajamisesta, kokonaisvaltaisen elämänmuodon varjelemisesta sosialismilta. Että vanhoillislestadiolaisuudessa valta oli talonpojilla, kuvastaa torppareita suosivien "pellikkalaisten" kohtalo. He joutuivat jättämään vanhoillislestadiolaisuuden, kun vastustivat jyrkkien sosialisminvastaisten kannanottojen hyväksymistä, kuten on edellä osoitettu. Kuvaava on myös Kalle Lohen poliittisen uran kehitys. Hoiperrellessaan suomettarelaiten ja maalaisliittolaisten välimaastossa hän ei päässyt ensi vaaleissa 1907 läpi, mutta vasta kun julistautui selkeästi maalaisliittolaiseksi, ura eduskuntaan urkeni. Isohookana-Asunmaa selittää tapahtuman niin, että Lohi ymmärsi yhdistää maalaisliiton ja lestadiolaisuuden ja "loi yhdistelmän, joka näytti sopineen Pohjois-Suomen maalaisliitolle".²⁾ Jouko Talosen väite, ettei "isäntälinja" vanhoillislestadiolaisuudessa vaikuttanut, ei Isohookana-Asunmaankaan tutkimuksen valossa ole kestävä.

Tästä vanhoillislestadiolaisten talonpoikaisesta näkökulmasta on ainakin jossain määrin selitettävissä se, miksi uudestiherätys syntyi ja miksi se ei tänä aikana julkisesti ryhtynyt lausumaan mitään sosialismia vastaan. Uudempi herätys toimi ja menestyi alueilla, jotka eivät olleet enää puhtaasti talonpoikaisia, vaan joissa elinkeinorakenne oli monipuolisempi ja teollisempi. Uudestiheränneillä ei siksi ollut voimaa eikä mahdollisuutta sellaiseen lausumiseen, joka sotisi osaa heidän jäsenkuntaansa vastaan. Vaikka uudestiheränneet henkilökohtaisesti vastustivatkin sosialismia, he järjestönä eivät voineet lausua sellaista, joka muussa kuin uskonnollisessa mielessä olisi polkenut jäsenistön muita, esim. työväenliikkeeseen kohdistuvia sympatioita. Tästä johtuu, että uudestiherätys saattoi toimia varsin hyvässä sopuinnussa sosialismin kanssa samalla

1 Vl.vkptk 1906 s. 4-5.

2 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 60.

alueella, vanhoillislestadiolaisuus pääsääntöisesti ei. Tätä näkemystä tukee jo vuoden 1906 kokouksessa esiin otettu ("veli Naatus", Kalajoelta?) kysymys, "että useat syrjäkylät ja etenkin ne seudut, joissa harvoja uskovaisia löytyy, ovat useinkin huonomaineisten työntekijäin vaikutuksen alaisia ja tämän kautta tulee kallis kristillisyytemme alaspoljetuksi ja pilkatuksi". Kokous myönsi tämän tosiasian ja päätti ratkaista ongelman lähettämällä puhujia "tällaisten huono-osaisten paikkakuntain kristittyjä vahvistamaan ja lohduttamaan heitä uskossansa..."¹⁾ Missä liike oli vahva, sen oli helpompi valvoa ja noudattaa normistoaan kuin siellä, missä kannattajia oli vähemmän.

Herännäisyyden yhteys vanhasuomalaisiin, nuorsuomalaisiin ja maalaisliittoon on edellä osoitettu. Yhteys on selkeä Oulun ja Raahen seudulla ja Keski-Pohjanmaalla. Kirsti Suolinna on todennut, että herännäisyys vastusti sosialismia ja että sosialismi levisi herätysliikkeiltä avoimeksi jääneeseen tyhjiöön.²⁾ Tämä näkökohta on tämän tutkimuksen valossa oikeutettu ja se pätee mm. Kainuuseen, osin Koillis-Lappiin, jossa tiukka vanhoillislestadiolaisuus oli laimentunut yhteisön hajottua kahtia.

Sosialismin ja herätysliikkeiden päällekkäisyyttä vuosina 1900-1910 ei ole tämän tutkimuksen valossa nähtävissä. Suolinnan ja Allardtin mukaan herännäisyyden tukialuetta oli mm. Kalajokilaakso.³⁾ Herätysliikkeille on Suolinnan mukaan tyyppillistä maallikkovaltaisuus ja talonpoikaisuus; ne palvelevat tuottajan etua kuluttajaa vastaan. Wilhelmi Malmivaara kiteytti sosialismin ja herätysliikkeen välisen eron seuraavasti: "Työväenliike pyrkii samaan päämääliin, mutta tiet käyvät eri suuntiin: työväenliike koettaa tehdä kaikista herroja ja saada siten aikaan tasa-arvoisuutta; Jumala taasen alentaa herrat ja saattaa kaikki edessään yhdenvertaisiksi."⁴⁾

Voidaan sanoa, että herätysliikkeet, voimakkaimmin vanhoillislestadiolaisuus ja herännäisyys, toimivat omalla sarallaan - ja osin yhdessä porvarillisten puolueiden kanssa, koska samat ihmiset toimivat sekä ajallisissa että hengellisissä riennoissa - talonpoikaista yhteiskuntaa säilyttävästi. Koko elämänmuoto oli ainakin maaseudulla sekä maalliselta että hengelliseltä kannalta katsoen sosialismille epäedullinen. Sosialismi koettiin tätä elämänmuotoa uhkaavaksi, se torjuttiin ja sen aluksi voitokas eteneminen pysäytettiin.

Sosialismin pysähtymiseen vaikuttivat myös monet henkilökysymykset, joista kansanedustajien yhteydessä enemmän. Tässä muutamia hajapointoja. Pohjois-Suomen punaisimpiin kuntiin lukeutuvassa Oulunsalossa esiintyi torppari ja kalastaja Pekka Anttila vuosisadan vaihteessa saarnaajana. Koko paikallinen lestadiolaisyhteistö pysyi hajaannuksen aikana tiukasti vanhoillislestadiolaisella kannalla. Joukko oli pieni, 200-300 ihmistä. Oulunsalo järjesti liikkeen ensimmäiset suuret suviseuravat v. 1906. Oulunsalon torppareita suuntautui sos. dem. puolueen ohella maalaisliittoon mm. siksi, että puolue ajoi torpparien itsenäistymistä.⁵⁾ Saarnaaja, torppari Anttilan vaikutus lestadiolaisten puoluekantaan vaikuttaa ilmeiseltä. Vastakohtaisuudet ruokkivat toisiaan:

1 Vl.vkptk 1906 s. 10.

2 Suolinna Kirsti 1975 s. 23, 73.

3 Suolinna Kirsti 1975 s. 23; Allardt Erik 1956 s. 100.

4 Suolinna Kirsti 1975 s. 74.

5 Hiltunen Mauno 1987 s. 248, 398-400.

vanhoillislestadiolaisuus ja sosialismi pysyivät aatteilleen uskollisina.

Runsaaslukuisen tilattoman väestön kunnassa Haapavedellä perustettiin eräs maamme vanhimmista vanhoillislestadiolaisten rauhanyhdistyksistä jo v. 1890. Perustajina oli 24 pitäjän eri puolilta olevaa miestä, joilla oli kylissään johtava asema. Lestadiolaisuus oli siellä "talollisten ja pikkueläjien usko". Vuonna 1902 valmistuneen rauhanyhdistyksen talon "seurat olivat koko kyläkunnan liikkeelle paneva tapaus tavanomaisessa arkielämässä". Yhdistyksessä oli hajaannusta vuosisadan alussa, mm. pitäjän saarnaajalla Erkki Rytkyllä oli yhteyksiä Kittilän uuteenherätykseen, mutta Rytky palasi takaisin vanhoillislestadiolaisuuteen. Herännäisyys ja evankelisuus eivät saaneet Haapavedellä yhtä suopeata vastaanottoa kuin vanhoillislestadiolaisuus.¹⁾ Kun Haapavesi sosialismille edullisesta sosiaalisesta väestörakenteestaan huolimatta suuntautui suomalaiseen puolueeseen ja maalaisliittoon, vaikuttaisi siltä, että uskonnollisilla ja henkilökysymyksillä olisi ollut tässä merkitystä ja että edellä kuvatun lestadiolaisuuden ja porvarillisuuden yhteys toimi.

Sosialidemokraateille edullisista henkilövaikutuksista mainittakoon punaisessa Kajaanin maalaiskunnassa vaikuttanut agitaattori, "nuori ja teräväkielinen" Juho Verner Viheriälaakso. Hän "sai kaikkialla kansan liikkeelle sivaltelemalla suurin sanoin herroja ja tukkiyhtiöitä", kuten Reijo Heikkinen kuvaa. Hän sai torpparit, irtolaiset ja pieneläjät kannalleen: SDP:n kannatus jo ensi vaaleissa oli yli 50 %. Kainuussa ei ollut mitään vahvaa herätysliikettä. Porvaripuolueista yhdelläkään ei ollut vielä ennen ensi vaaleja kunnassa puolueosastoja, ja agitaattorin ym. valistuksen myötä tyytymättömyys ja paremman elämän toivo purkautui sos. dem. puolueeseen.²⁾

Miksi sitten sosialismi ei päässyt voimatekijäksi perimmäiseen Lappiin? Sosialismista itsestään johtuvia syitä olivat ne, ettei sinne erityisen voimallisesti pyrittykään, koska sieltä puuttuivat teollisuustyöväestö ja maalaisproletariaatti. Agitaatio ulottui pohjoisimmille suurten jokilatvojen tukkityömaille. Tutkimuslähteiden, lähinnä lehtitietojen, valossa näyttää siltä, ettei lappilaisia sosialismi erityisemmin kiinnostanut. Mitäpä sosialismi olisi voinut poro- ym. luontaiselinkeinojen varassa eläville antaa? Poronomistajat eivät näytä olleen innokkaita sosialisteja, pikemminkin halusivat olla omistavaa luokkaa - porvareita, poroporvareita.³⁾

Sosialismi ei saanut mainittavaa jalansijaa tukkityömaa-alueiden ulkopuolella. Lapin vaalipiirin valtuutuspuolue oli sortokaudella vahvana esiintynyt perustuslaillisuus ja sen johdonmukainen aatteellinen seuraaja, nuorsuomalainen puolue. Se näytti hyvin soveltuneen lappilaisten - poronomistajien - ajatteluun ja palvelleen heidän etujaan laillisuuden, järjestyksen sekä yksityisen omistusoikeuden turvaajana.

Mutta lappilaisten porvarillisuuden selittäjänä näyttäisi olevan myös

1 Ojalehto Hannu 1973 s. 430-444.

2 Heikkinen Reijo 1984 s. 249-251.

3 Ainakin Kuolajärvellä oli poromiehillä huonoja kokemuksia siitä, miten rauhattomat vuosisadan alun ajat - pedot, taudit, kulkumiehet, rosvot ja ammattimaiset porovargaat Venäjän puolelta ja Suomesta - veivät kuolajärveläisiltä suuret määrät poroja, eräiden arvioiden mukaan jopa 1000 eläintä 1900-luvun alkuvuosina. (Heinänen Hannu 1993 s. 156-158). Sosialismin aatetta mukanaan tuovat lentojätkäät eivät tässä näytä olleen poromiesten lähimpiä ystäviä.

ulko- ja turvallisuuspolitiikka. Se liittyy suomalaisten voimakkaaseen asutuspolitiikkaan Ruijan rannikolla 1800-luvun jälkipuoliskolla. Venäjän rajan vastaisella rajaseudulla oli väestöstä 45-49 % suomalaisia, Vesisaarella jopa 54 %. Norjassa puhuttiin "suomalaisten uhasta", eikä aivan aiheetta, sillä suursuomalaista ajattelua esiintyi. Vastaavasti oli norjalaista nationalismia, "rotuhygieenistä" liikettä, joka tähtäsi suomalais-saamelaisten "alemman rodun" sulattamiseen ja alistamiseen.¹⁾ Knut Eriksen ja Einar Niemi ovat osoittaneet, että vaikka suomalaiset eivät todellisuudessa olleet mikään vaara Norjalle, suomalaisuhka yhdistettiin "Venäjän uhkaan". Näin Suomi olisi Venäjän ekspansion välikappale. Uhkatekijöinä Suomen Lapissa nähtiin suomen kieltä käyttävä lestadiolaisuus, lestadiolaisten voimakas henkinen ja fyysinen yhteys rajan yli sekä Lapin sosialismin sisältämä uhka Norjalle. Norja voisi siten saada Suomesta epätoivottua "tartuntaa"; suomalaiset voisivat olla jopa eräänlainen "viides kolonna". Uhka tiedostettiin 1860-luvulla ja uudelleen 1900-luvun alussa.²⁾

Vaikka käytetyt suomalaislähteet eivät osoita, että ulkopoliittinen tekijä olisi ollut vaikuttamassa lappilaisten äänestyskäyttäytymiseen, norjalaisten Lapissa tunnettu väite on saattanut - tosin vain saattanut, näyttöä ei ole - vaikuttaa lappilaisten asenteisiin. Äänestäessään lujan järjestyksen ja turvallisuuden puolesta - perustuslaillis-nuorsuomalaisia ehdokkaita - lappilaiset osoittivat arvostavansa isänmaallisia, ei-sosialistisia arvoja. Sosialismin aiheuttama levottomuus ja epäjärjestys oli etelämpänä Lapissa nähtävissä. Äänestystulos Lapin vaalipiirissä osoitti, ettei sosialismia kaivattu. Nuorsuomalaisten kannatus Lapin vaalipiirissä koko ajan vuosina 1907 - 1910 nousi, kun se muualla laski. Etenkin Kuolajärven sosialistinen esimerkki näyttää pelottaneen lappilaisia. Kenties norjalaisille haluttiin osoittaa, ettei sukulaisista Norjassa eikä Suomen lappilaisista ollut vaaraa: Lappi oli jämäkästi suomalaisilla perustuslaillis-porvarillisilla linjoilla, porvarillinen Lappi oli norjalaisillekin turvallinen suojamuuri.

Sosialistien näkökulmasta tilanne Lapissa näytti jokseenkin toivottomalta senkin vuoksi, että vaalipiiristä valittiin vain yksi kansanedustaja. Porvarillisen rintaman murtamisyrityksiin ei siten kannattanut kovin paljon panostaa. Tämän näkökannan puolesta puhuivat ne monet suorastaan typeriltä vaikuttaneet lakot ja kiusanteot, joista edellä on puhuttu. Niissä pikemminkin purettiin katkeruutta porvareita kohtaan kuin että olisi vakavasti pyritty ajamaan lappilaisten kannalta tärkeitä asioita. Sosialismin esteenä oli Lapissakin lestadiolaisuus. Vuoden 1907 vaaleissa kansanedustajaksi valittu Matti Tervaniemi (suom.) oli uuslestadiolainen ja hänen seuraajansa, vuoden 1908 vaaleissa valittu Yrjö Halonen (suom.) oli vanhoillislestadiolainen ja talonpoikaissäädyn valtiopäivämies (1897-1905). Toisella sortokaudella edustajaksi valitulla Aleksanteri Fräntillä (nuors.) puolestaan oli vankka kansan- ja maatalousvalistajan tausta.³⁾

1 Eriksen Knut Einar-Niemi Einar 1981 s. 32-33, 39-43, 356-357.

2 Sama s. 370.

3 SKE 1982 s. 110, 650.

III SOSIALISTISET ALUEET VUOSIEN 1907-1910 EDUSKUNTAVAALEISSA

1 Pohjois-Suomen poliittinen yleiskuva

Eduskuntauudistus toi muutoksia puoluesuhteisiin. Puolueorganisaatiot oli uusittava ja järjestettävä, sillä äänioikeutettujen määrä nousi viimeisten säätyvaltiopäivien 126 000:sta 1273 000:een. Naiset ja työväki olivat nyt mukana. Naisia oli äänioikeutetuista yli 52 prosenttia.¹⁾

Vaalien päälinjat olivat seuraavat: jako suomenmielisiin ja ruotsinmielisiin, vastakohtaisuus perustuslaillisten ja myöntöväisyysslinjan kannattajien välillä sekä sosialistien ja porvarien vastakohdat.²⁾ Uusina puolueina olivat vaalessa nuorsuomalaiset ja maalaisliitto.³⁾

Sosialidemokraattinen puolue syntyi Turussa 1899 ja omaksui sosialistisen ohjelman Forssan kokouksessa 1903. Puolue otti jyrkät luokkataisteluperiaatteet ja omaksui mm. tuotantovälineiden sosialisoinnin. Kirkkoon se otti kielteisen kannan katsoen, että kirkkolaitos on kapitalismin tukipylväs. Käsi-tyksiä sittenmin lievennettiin.⁴⁾ Uskonnosta tuli Pohjois-Suomessa tärkeä vandenjakaja sosialismin ja porvarillisten puolueiden välillä, kuten on nähty.

Maalaisliiton huomio kiinnittyi etenkin itsenäisen pienviljelijäväestön asemaan. Sen keskeisiä tavoitteita olivat maaseutuväestön olojen ja aseman parantaminen ja sen ehtojen saattaminen tasavertaiseksi liike- ja teollisuusseutujen rinnalla. Puolue omaksui varsin radikaalin sosiaalisen uudistusohjelman ja oli monissa kysymyksissä nuorsuomalaisten tavoin varsin jyrkä.⁵⁾

1 Seitkari O. 1949 s. 384-386.

2 Sama s. 395-397.

3 Sama 395-401.

4 Laine Y.K. 1. s. 140-141; Borg Olavi 1965 s. 24; Seitkari O. 1949 s. 397; Soikkanen Hannu 1961 s. 295-297; Paasivirta Juhani 1949 s. 212-216.

5 Borg Olavi 1965 s. 27; Juusela Jukka 1969 s. 56; Punttila L.A. 1963 s. 86-87; Salokangas

Suomalainen puolue nojasi edelleen kielikysymykseen ja suomalaisuus-asiaan. Edustaessaan jyrkkää kantaa kielipolitiikassa vanhasuomalaiset kadottivat kosketuksen uudistusmielisiin, Venäjän politiikassa ruotsinmielisiin tukeutuvaan nuorsuomalaisen ryhmään, joka erosikin omaksi ryhmäkseen v. 1894. Valmistautuessaan ensimmäisiin eduskuntavaaleihin nuorsuomalaiset ottivat ohjelmaansa varsin pitkälle menevän suomalaisuusohjelman, mutta eivät silti olleet yhtä jyrkällä kannalla kuin vanhasuomalaiset ja maalaisliitto.¹⁾

Kielipuolueena toimivalla ruotsalaisella kansanpuolueella ei ollut Pohjois-Suomessa suurtakaan merkitystä. Vähäiseksi jäi myös Kristillisen työväenpuolueen merkitys. Se toimi vastavoimana uskonnonvastaisia kantoja omaksuneelle sos. dem. puolueelle.²⁾ Näkyvimmin se pääsi Pohjois-Suomessa esille Kemlin Karihaarassa, kuten on esitetty.

Osanotto vaaleihin 1907-1910 ilmenee seuraavasta:³⁾

Vuosi	Etel. vaalipiiri %	Pohj. vaalipiiri %	Lapin Vaalipiiri %	Koko maa %
1907	62.9	57.2	30.1	70.7
1908	55.2	50.9	27.8	64.4
1909	58.2	55.4	32.7	65.3
1910	51.0	44.4	24.1	60.1

Keskeisin syy huonoon äänestysintoon olivat olosuhteet, harva asutus ja heikot kulkuyhteydet. Myöskään vaalipropaganda ei tavoittanut syrjäseutuja yhtä hyvin kuin rintamaita.

Eduskuntavaaleihin vuosina 1907-1910 osallistuneiden puolueiden kannatus (Liitteet) oli päälinjoiltaan seuraava (ks. graafiset kuvaajat). Maalaisliiton kannatus nousi sekä Oulun eteläisessä että pohjoisessa vaalipiirissä koko ajan ja saavutti 30-40 prosentin tason vuonna 1910. Lapin vaalipiirissä maalaisliiton kannatus jäi vaatimattomaksi. Maalaisliiton ääniosuus oli Pohjois-Suomessa tuntuvasti korkeampi kuin maassa keskimäärin.

Vanhasuomalaisen puolueen kannatus väheni kaikissa Pohjois-Suomen vaalipiireissä, kuten koko maassakin. Kannatus oli kaikissa kolmessa vaalipiirissä 20-30 prosenttia.

Nuorsuomalaisten kannatus oli suurin piirtein maan keskitasoa koko kauden, 10-15 prosenttia, lukuunottamatta Lapin vaalipiiriä, jossa sen kannatus koko ajan nousi ollen vuonna 1910 noin 50 prosentin luokkaa.

Sosialidemokraattien kannatus oli Pohjois-Suomessa alle maan keskitason, keskimäärin 25-30 prosenttia. Alhaisin kannatus oli Lapin vaalipiirissä, keskimäärin alle 10 prosenttia. Pohjois-Suomen poliittisen kartan yleispiirre oli, että porvarillisilla puolueilla oli yliote kaikissa vaalipiireissä.⁴⁾

Raimo 1982 s. 37-43.

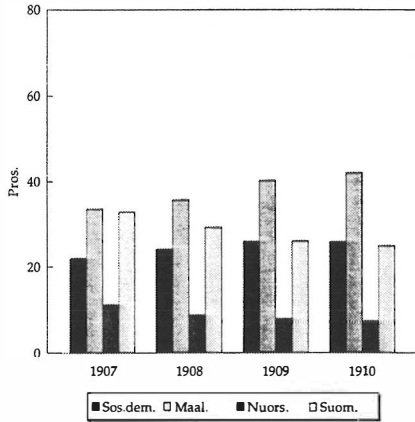
1 Seitkari O. 1949 s. 396-397; Puntila L.A. 1963 s. 85-86; Eskola Seikko 1962 s. 442-446.

2 Seitkari O. 1949 s. 396; Puntila L.A.: 1963 s. 83-84; Borg Olavi 1965 s. 33; Soikkanen Hannu 1961 s. 305-306.

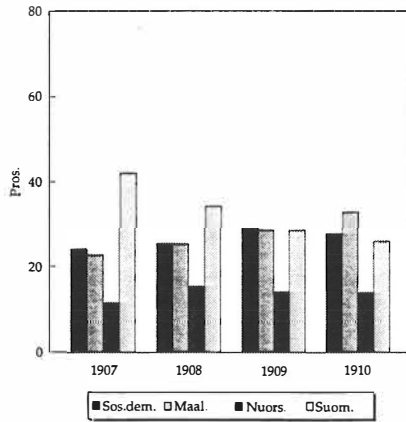
3 SVT XXIX. Vaalitulosta 3. Eduskuntavaalit 1907-1910.

4 Em. vaalitulosta.

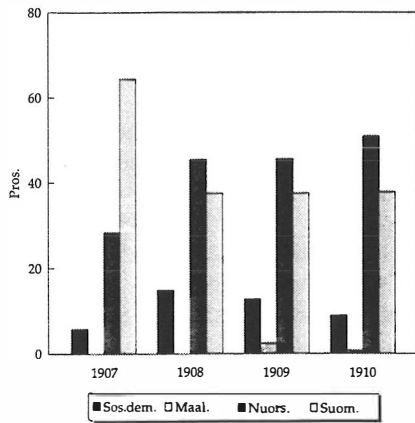
Puolueiden äänimääräosuus
Eteläinen vaalipiiri

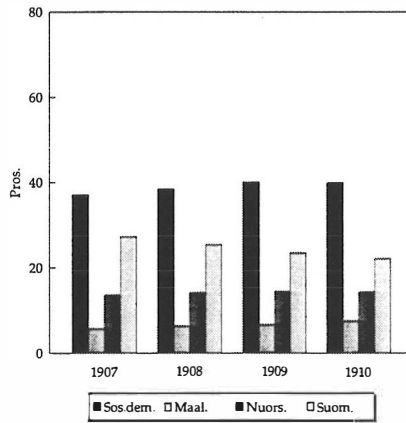
Puolueiden äänimääräosuus
Pohjoinen vaalipiiri

Puolueiden äänimääräosuus
Lapin vaalipiiri

Puolueiden äänimääräosuus
Koko maa

2 Punaisten alueiden määrittely

Poliittisen alueen käsitteestä ei ole yleisesti hyväksyttyä määritelmää eikä yhtenäistä määrittämistapaa. Määräytymisperusteena voidaan käyttää yksinkertaista enemmistöä eli suurinta määrää alueella, ehdotonta enemmistöä eli puolta alueen äänistä tai tiettyä määräänemmistöä, esim. 2/3 äänistä. Suurin äänimäärä sen paremmin kuin ehdoton enemmistökin eivät aina turvaa hallitsevaa asemaa seudulla, mutta kun kaksi kolmesta äänestäjästä lukeutuu samaan poliittiseen suuntaan, voidaan jo puhua aluetta dominoivasta puolueesta, toteaa Onni Rantala.¹⁾

Tässä tutkimuksessa puhutaan "punaisesta" alueesta, kunnasta tai suu-remmasta kokonaisuudesta silloin, kun sosialidemokraatit saivat annetuista äänistä joko ehdottoman enemmistön (EE) tai yksinkertaisen enemmistön (YE). Jotta rajatapaukset saataisiin esiin, erotetaan vielä kolmaskin punaisuuden aste, keskimääräisen punainen (KP), jolla tarkoitetaan kannatusta, joka ylittää vaalipiirin SDP:n kannatuksen keskiarvon, mutta ei ylety EE:n ja/tai YE:n tasolle. Milloin SDP on saanut kunnassa suurimman äänimäärän eli EE- tai YE-tason, katsotaan kunnan olevan puolueen ydinaluetta.

Koska SDP:n kannatus poikkesi eri vaalipiireissä hyvinkin paljon - esim. Lapissa puolueen keskimääräinen kannatus oli paljon alhaisempi kuin eteläisessä vaalipiirissä, lukeutuvat esim. Lapin kunnat Sodankylä ja Kittilä "punaisiksi" jo hyvinkin alhaisilla kannatusluvuilla. Siksi on perusteltua käyttää edellä mainitun luokitusperusteen rinnalla myös SDP:n kannatuslukuja sellaisinaan, kuten oheisissa kartoissa on tehty. Niiden luvut ja piirroset ovat suoraan vertailukelpoisia ja antavat oikean kuvan puolueen kannatuksesta koko Pohjois-Suomen alueella.

3 Pohjois-Suomen punaiset kunnat 1907-1910

Edellä mainittujen kriteerien perusteella on Pohjois-Suomen punaisista kunnista vuosien 1907-1910 vaaleissa tehtävissä seuraava yhteenveto sen mukaan, missä eri punaisuuden asteissa ne esiintyivät tarkasteltavan ajankohdan vaaleissa:

	1907	1908	1909	1910
Eteläinen vaalipiiri				
EE-kannatus				
Oulu	51.4			
Kajaanin mlk	50.7			
Tyrnävä	53.8			
Kempele	56.2	55.1	52.6	
Oulunsalo	60.5	64.2	60.7	57.5
Oulun mlk	67.5	64.5	67.0	68.3

1 Rantala Onni 1970, johdanto.

	1907	1908	1909	1910
YE-kannatus				
Paavola	38.6			
Revonlahti	45.8			
Siikajoki	35.1			
Pulkkila	48.9			
Liminka	40.7	38.2	37.4	37.5
Oulu		48.0	46.8	47.2
Vihanti		35.2	36.4	34.7
Säräisniemi		44.2	39.8	46.4
Kajaanin mlk		49.2	45.3	48.4
Sotkamo		36.0	37.9	39.4
Temmes			46.5	45.3
Kempele				48.6
KP-kannatus				
Salon pitäjä	25.1			26.9
Vihanti	32.6			
Haapajärvi	26.3	27.0	30.3	26.3
Piippola	27.2	25.3	29.4	
Säräisniemi	24.8			
Ristijärvi	22.7			
Sotkamo	22.5			
Muhos	30.2	34.0	34.8	31.1
Temmes	40.4	42.6		
Kajaani	33.0	30.2	31.0	32.7
Paavola		32.5	32.2	33.0
Revonlahti		37.5	33.6	34.6
Siikajoki		34.7	36.4	35.4
Nivala		25.8		
Pulkkila		38.5	44.4	45.6
Tyrnävä		40.0	41.0	32.0
Utajärvi			33.6	33.4

EE = ehdoton enemmistö kunnassa

YE = yksinkertainen enemmistö kunnassa

KP = keskinertaista punaisempi, so. äänimäärä kunnassa yli vaalipiirin keskiarvon mutta ei yli EE- ja YE-tason

	1907	1908	1909	1910
Pohjoinen vaalipiiri				
EE-kannatus				
Kuolajärvi	55.8		54.8	51.4
Tervola	52.7			
Kemin mlk		50.5	54.1	
YE-kannatus				
Ii	44.7	48.3	47.7	44.2
Kuivaniemi	35.8	35.5	41.5	45.9
Kemin mlk	45.7			49.7
Haukipudas		40.1	41.1	
Tervola		47.1	48.5	
Alatornio		44.1	42.7	
Kolari			32.9	
Kuolajärvi		47.1		

	1907	1908	1909	1910
KP-kannatus				
Kemi	39.6	40.4	43.7	42.3
Tornio	26.9	29.8	29.6	
Haukipudas	40.9			40.2
Simo	34.3	29.0	31.0	32.1
Alatornio	41.1			35.9
Kemijärvi			31.9	27.7
Tervola				36.9
Lapin vaalipiiri				
EE-kannatus				

YE-kannatus				

KP-kannatus				
Sodankylä	13.5	21.2	18.9	12.4
Kittilä		16.0	14.5	10.3

EE = ehdoton enemmistö kunnassa

YE = yksinkertainen enemmistö kunnassa

KP = keskimääräistä punaisempi, so. äänimäärä kunnassa yli vaalipiirin keskiarvon mutta ei yli EE- ja YE-tason

4 SDP:n kannatuksen ydin-, tuki- ja lievealueet

Koska useat punaiset kunnat esiintyvät eri vuosina eri luokissa, voidaan punaisuuden vyöhykekuvaa selkeyttää määrittelemällä alueet sen mukaan, miten usein ja miten voimakkaana punaisuus esiintyi.

- Ydinalue (1) = SDP:n kannatus oli kaikissa neljissä vaaleissa ehdottoman enemmistön (EE)/yksinkertaisen enemmistön (YE) tasoa.
- Tukialue (2) = SDP:n kannatus ylitti kaikissa neljissä vaaleissa vaalipiirin keskimääräisen kannatuksen, mutta ei yltänyt ydinalueen kannatustasolle.
- Lievealue (3) = SDP:n kannatus oli yksissä tai useammissa tutkimuskauden vaaleissa vaalipiirin keskimääräistä kannatustasoa tai sen yli, mutta ei ulottunut ydin- tai tukialueen vaatimusten tasolle.

Tämän mukaisesti määritellään SDP:n ydin-, tuki- ja lievealueet vaalipiireittäin vuosina 1907-1910 seuraavasti:

Eteläinen vaalipiiri:

1. ydinaluekunnat: Oulu, Kajaanin mlk, Kempele, Oulunsalo, Oulun mlk ja Liminka
2. tukialuekunnat: Tyrnävä, Paavola, Revonlahti, Siikajoki, Pulkkila, Vihanti, Säräisniemi, Sotkamo, Muhos, Temmes, Haapajärvi ja Kajaani
3. lievealuekunnat: Salon pitäjä, Piippola, Ristijärvi, Nivala ja Utajärvi

Pohjoinen vaalipiiri:

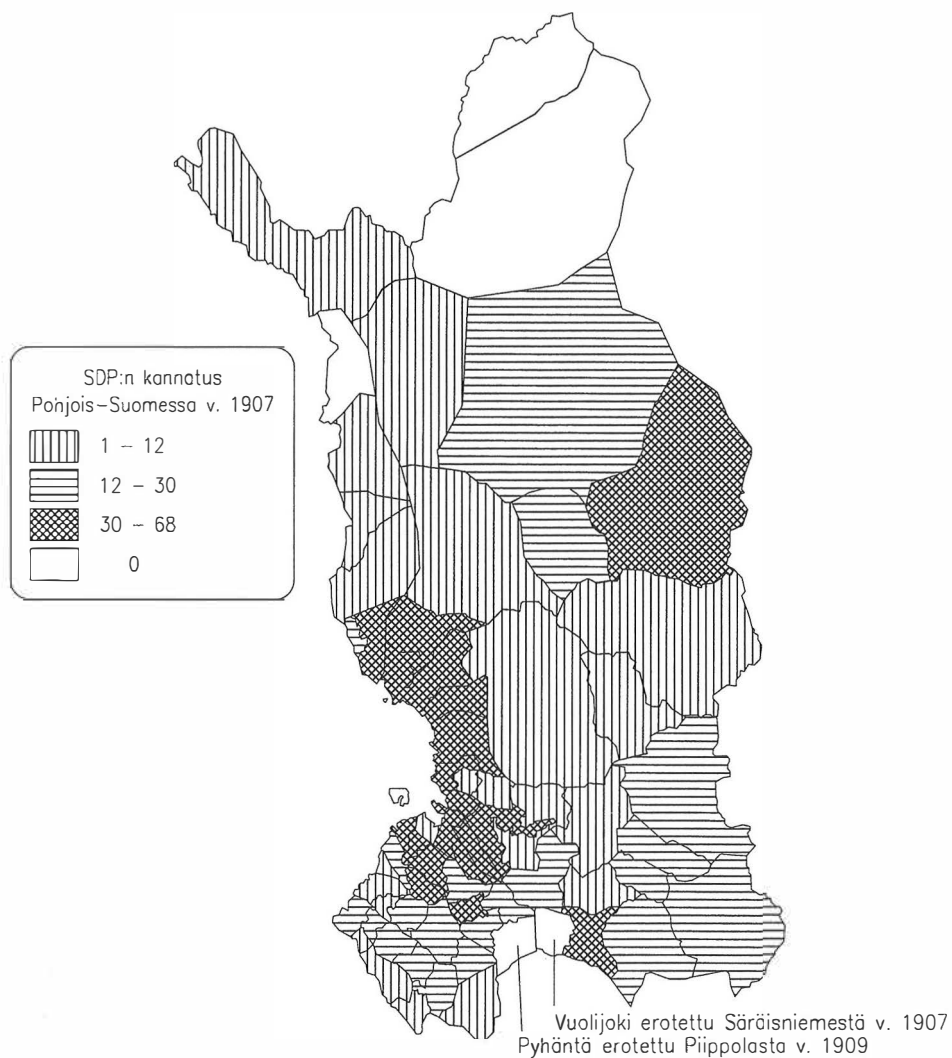
1. ydinaluekunnat: Kuolajärvi, Kemin mlk, Ii ja Kuivaniemi
2. tukialuekunnat: Tervola, Haukipudas, Alatornio, Simo ja Kemi
3. lievealuekunnat: Kolari, Tornio ja Kemijärvi

Lapin vaalipiiri:

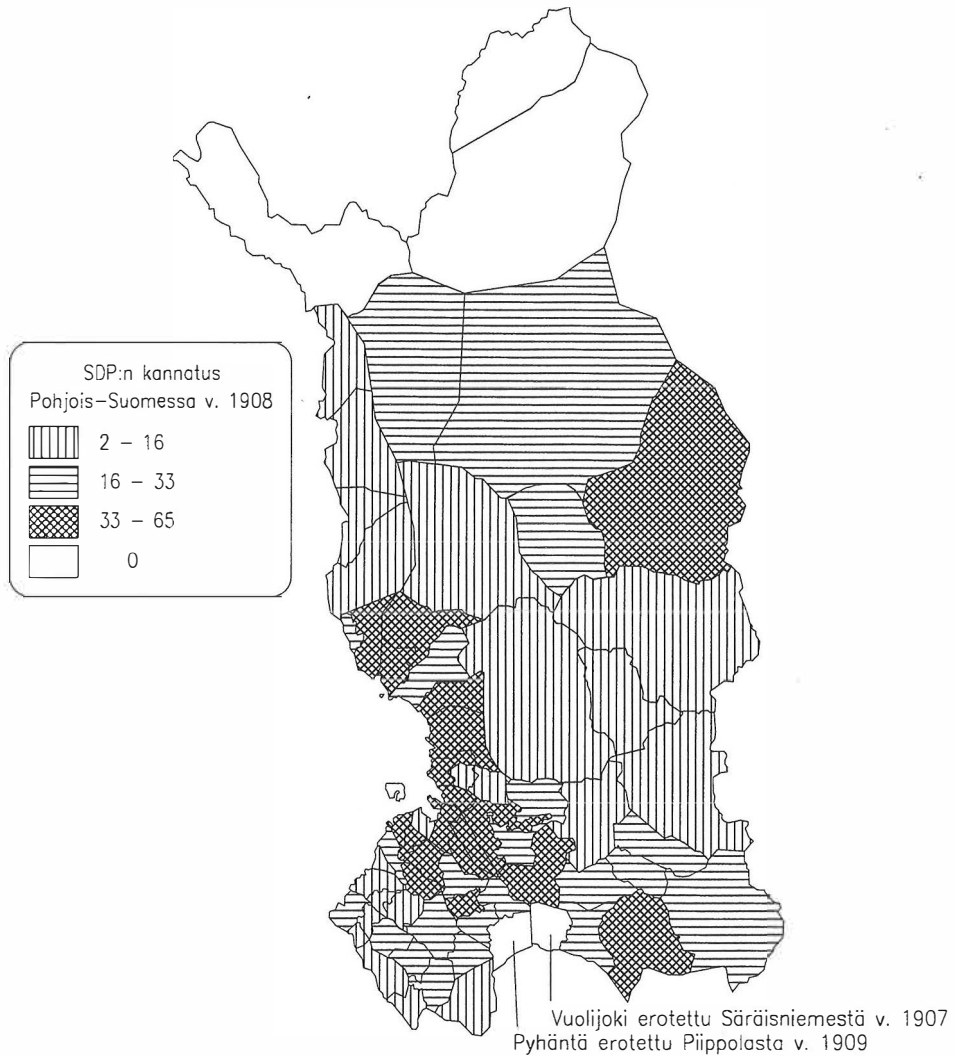
1. ydinaluekunnat: -
 2. tukialuekunnat: Sodankylä
 3. lievealuekunnat: Kittilä
-

KARTTA 2

SDP:n kannatus Pohjois-Suomessa vuonna 1907 (%)

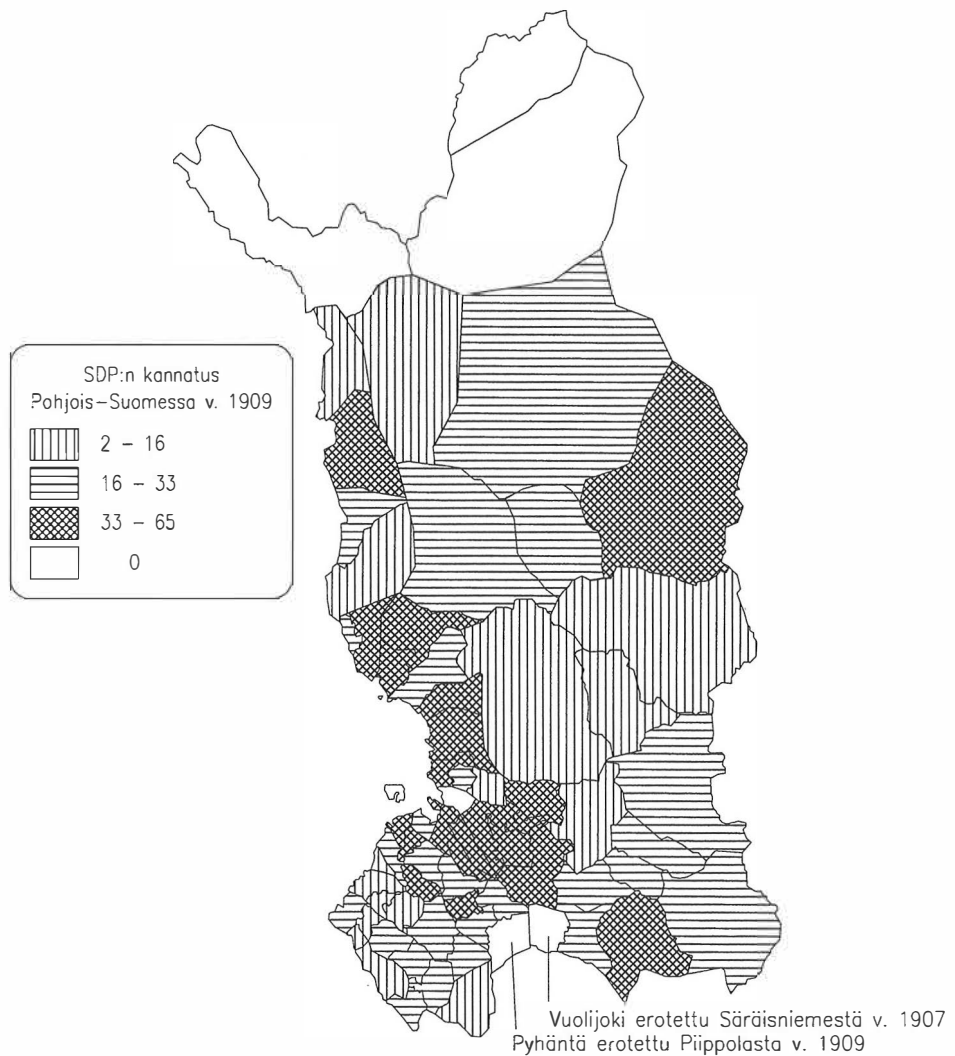
SDP:n kannatus oli ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 voimakkainta Pohjanlahden rannikkoseudun saha- ym. teollisuusalueilla sekä puunhankinta-alueilla, kuten Oulujoen vesistön ja Kemijoen latvoilla Kainuussa ja Kuolajärvellä.

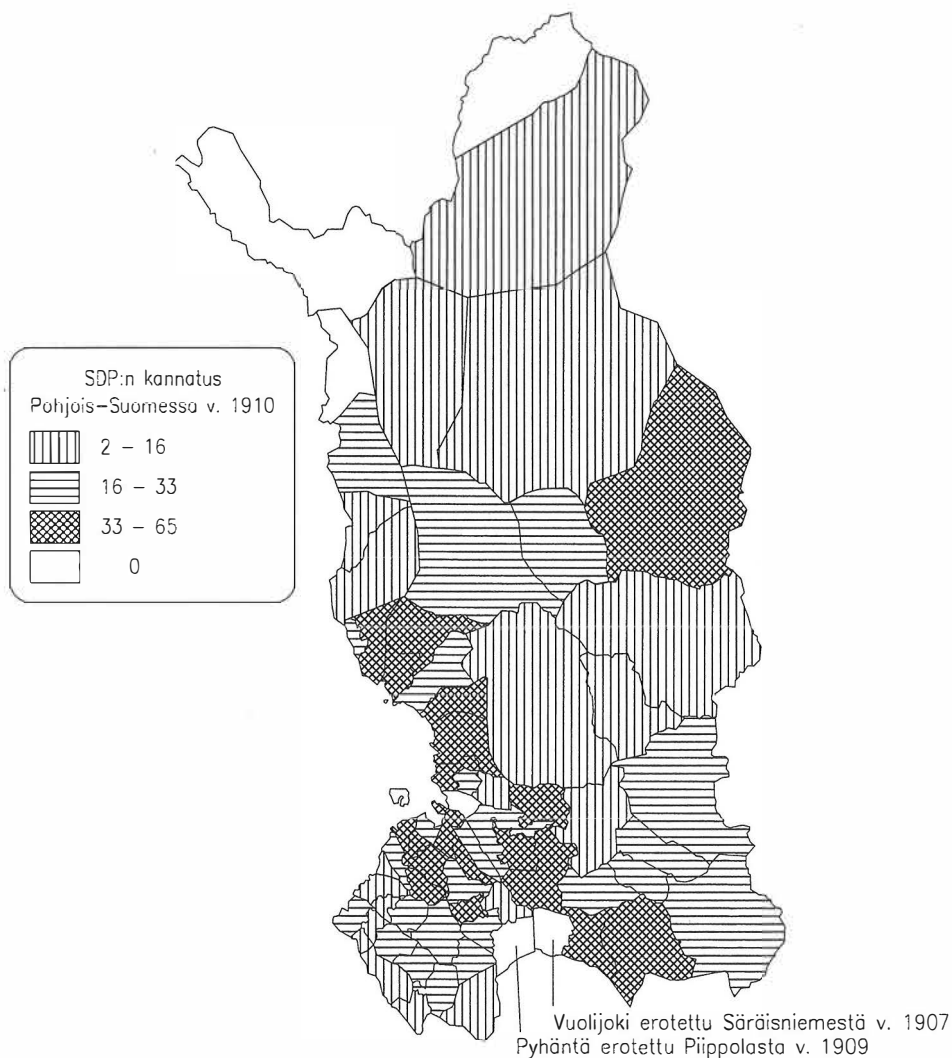
Vuoden 1908 eduskuntavaaleissa SDP:n kannatusalueet pysyivät jokseenkin samoina kuin edellisissä vaaleissa, joskin ydinalueet hieman laajenivat. Koillis-
maa ja perimmäinen Lappi pysyivät edelleen heikon sosialismin alueina.

KARTTA 4

SDP:n kannatus Pohjois-Suomessa vuonna 1909 (%)

Vuoden 1909 vaaleissa sosialismin asema vahvistui edelleen Kainuussa, mutta Koillismaa ja ylin Lappi pysyivät edelleen "valkoisina".

Vuoden 1910 vaaleissa pysyi peruskuvio edelleen samanlaisena. Sosialismin saavuttamat alueet pidettiin eikä uusia kyetty valtaamaan. Näin osoittautuu, että sosialismin kannatus Pohjois-Suomessa nojaa vuosisadan alun olosuhteisiin. Sosialismin juuria on etsittävä sieltä.

5 Sosialististen alueiden ja sosialistisen perinteen muodostuminen Pohjois-Suomeen

Sosialistiset eli punaiset alueet muodostuivat Pohjois-Suomessa Pohjanmaan rannikkoseudulle, Oulun ympäristöön, Oulujokilaaksoon, Kainuuseen, Perä-Pohjolan jokisuihin, eräille Kemi- ja Tornionjokilaakson paikkakunnille, Kuolajärvelle, Kittilään ja Sodankylään. Jo näissä neljissä ensimmäisissä vaaleissa sosialistien kannatus lepäsi samoilla alueilla. Kuten vaalitulokset ja oheiset kartat osoittavat, vaali vaalilta punaisuus esiintyi samoilla alueilla, muodostui sosialistinen perinne, joka jäi vallitsevaksi.

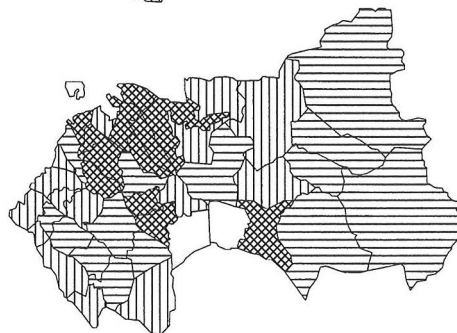
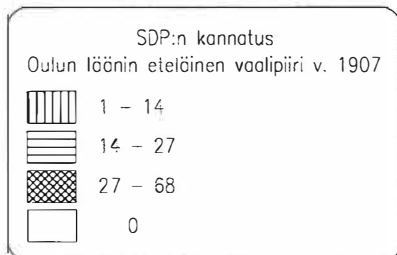
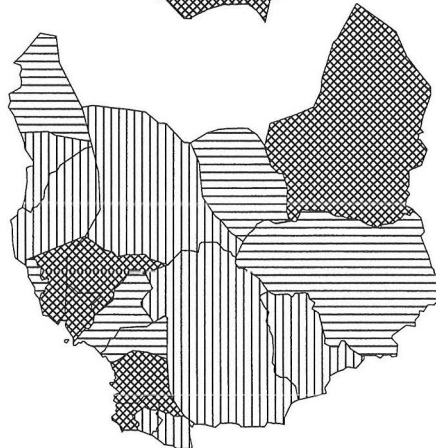
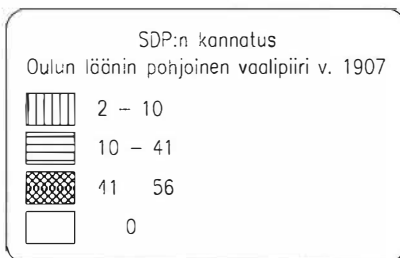
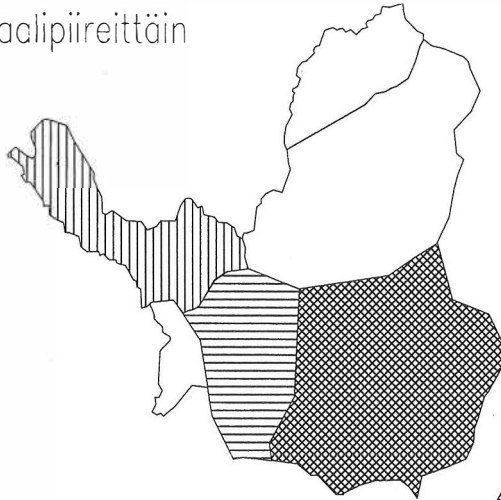
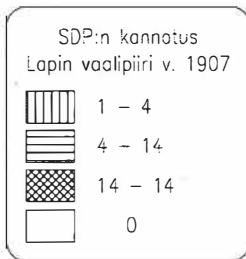
Tämä sosialismin kuva on johdonmukainen sen kanssa, mitä edellä on työväenliikkeestä ja sosialismin varhaishistoriasta todettu. Sosialismin kannatus muodostui vankimmaksi kaupungeissa ja maaseudun teollisuusseuduilla, joissa oli tihein työväenyhdistysten ja ammattiyhdistysliikkeen toimintaverkko ja missä myös suurlakon aikainen ja sen jälkeinen lakkoliikehdintä oli vilkkainta ja missä myös työväenliikkeen valistus- ja muu toiminta oli ollut voimakkainta. Sosialismin työ oli siten vaaleissakin kantanut hedelmää.

Edelleen vaalitulokset osoittavat, että niillä alueilla, missä työväenliikkeen toiminta oli osoittanut olevan hankalinta, jäi myös sosialistien vaalikannatus heikoksi. Ankein tulos koko Pohjois-Suomessa SDP:lle tuli vanhoillislestadiolaisilla alueilla, Koillismaalla, paikoitellen Perä-Pohjolassa ja Lapin vaalipiirissä. Kuten sosialistit raporteissaan jo vaalien alla totesivat, nämä alueet olivat vaikeita. Se näkyi tuloksissa. Vaalitulokset osoittavat, että juuri uskonnolliset syyt ja yleinen porvarillinen ilmapiiri estivät tehokkaan valistustyön, ja kun työtä ei tehty, ei tullut myöskään tuloksia.

Vaalitulosten ja historiallisen esityksen valossa on Pohjois-Suomessa nähtävissä seuraavat sosialismin muodot: kaupunkisocialismi kaupungeissa, teollisuussocialismi rannikkoseudun vahvoilla teollisuuspaikkakunnilla, agrarisocialismi lähinnä Oulun ympäristön maatyöläisalueilla ja korpisocialismi Kuolajärven ym. tukkilaisalueilla.

Kaupunkisocialismi oli 1900-luvun alussa jo "vanhaa" suurimmissa kaupungeissa, esim. Oulussa. Se oli luonteeltaan maltillista, poikkeuksena radikaali Kemi ympäristöineen. Kaupunkisocialismi perustui eri alojen työläisiin, kuten historiallisessa osassa on osoitettu. Oulun ja Kemin-Kuolajärven sosialismin erilainen luonne viitoitti tietä seuraavan vuosikymmenen työväenliikkeen jaolle sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin. Kahden käyttäytymismallin juuret näyttäisivät ulottuvan tutkittavan vuosikymmenen tapahtumiin, kenties vieläkin kauemmaksi.

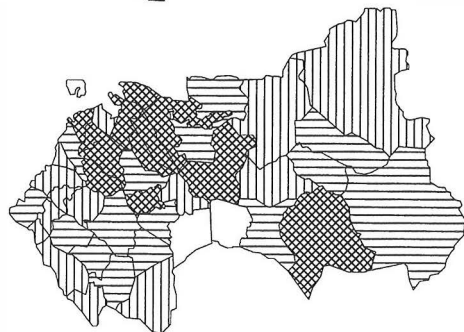
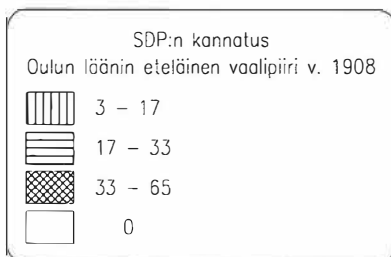
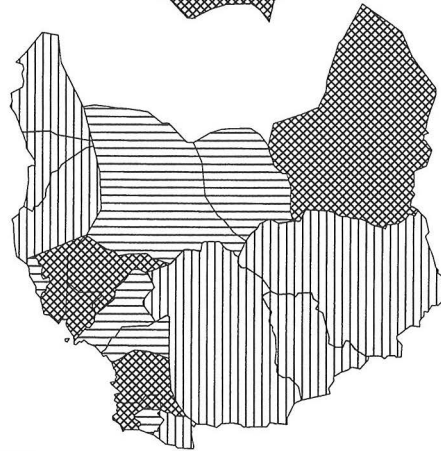
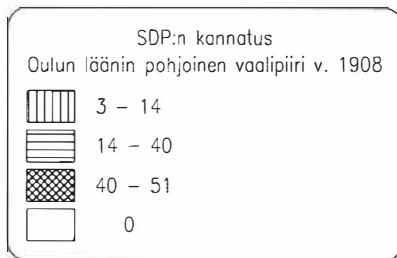
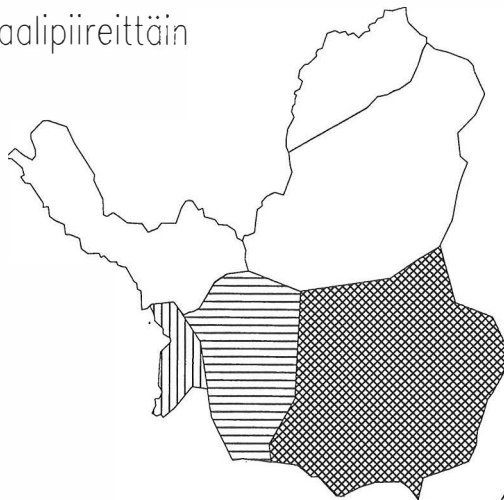
Maaseudun socialismi nojasi teollisuustyöväkeen ja sai paikoitellen tukea agraariväestöltä. Puolueen kannatus oli suurinta siellä, missä suurlakon aikana ilmeni vastakohtaisuuksia porvarien kanssa ja missä lakon aikana ja sen jälkeen oli demonstraatio- ja valistustoiminta vilkkainta. Vaalitulokset ovat näiltä osin ymmärrettävät ja jokseenkin suorassa suhteessa tehtyyn työhön nähden.

SDP:n kannatus vaalipiireittäin
vuonna 1907

SDP:n kannatus vaihteli vaalipiireittäin. Suhteellisesti voimakkain asema puolueella oli pohjoisessa vaalipiirissä ja heikoin Lapin vaalipiirissä.

KARTTA 7

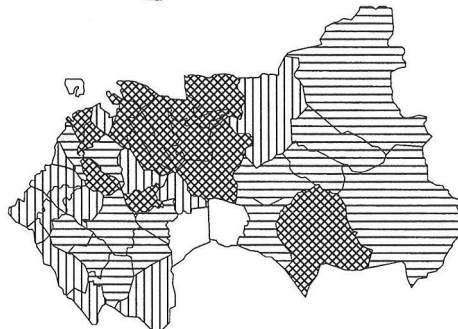
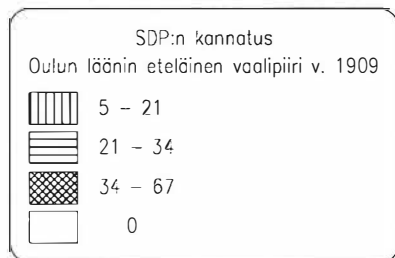
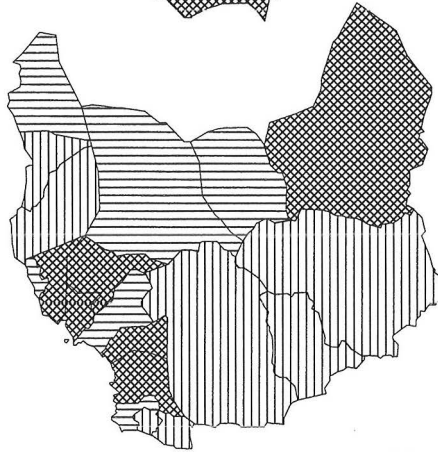
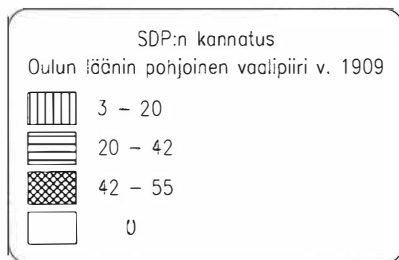
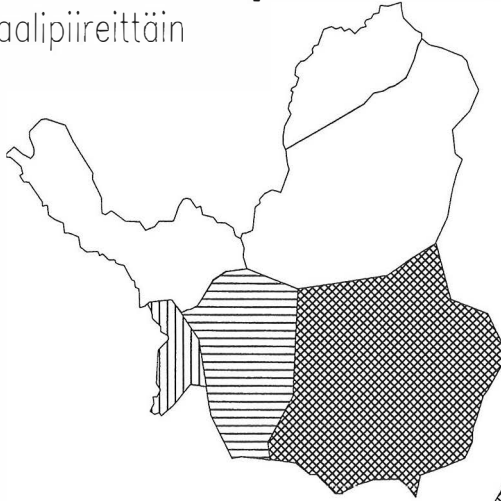
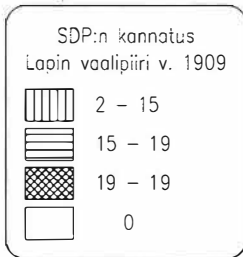
SDP:n kannatus vaalipiireittäin vuonna 1908 (%)

SDP:n kannatus vaalipiireittäin
vuonna 1908

Puunhankinta-alueen ulkopuolella ja takarajoilla Lapin vaalipiirissä SDP oli vähemmistöpuolueen asemassa porvaripuolueiden hallitessa vaalipiiriä. Hakkuu- ja puunjalostusalueilla etelämpänä SDP saavutti paikoin suurimman puolueen aseman.

KARTTA 8

SDP:n kannatus vaalipiireittäin vuonna 1909 (%)

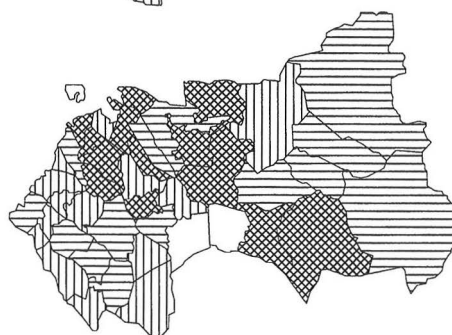
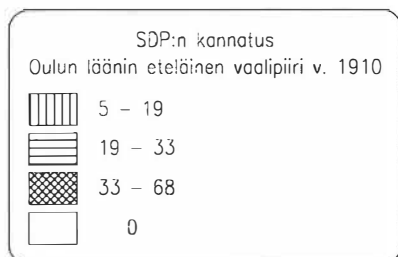
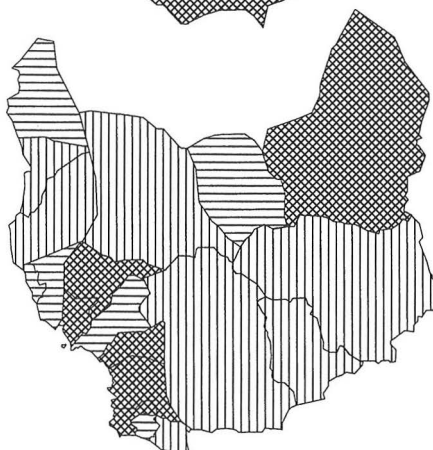
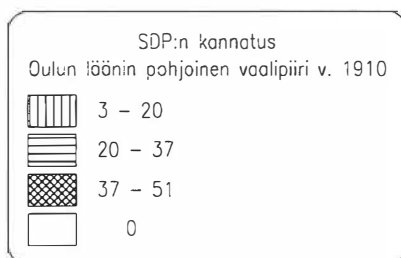
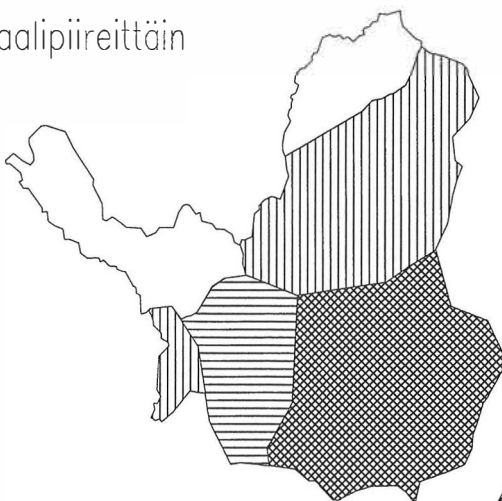
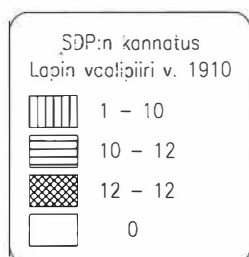
SDP:n kannatus vaalipiireittäin
vuonna 1909

Sosialistien kannatus laajeni vaali vaalilta Kainuussa. Puolue sai esimerkiksi Kajaanin maalaiskunnassa noin 50 % kannatuksen. Muita Pohjois-Suomen punaisimpia kuntia olivat v. 1909 Kempele (53 %), Temmes (47 %), Oulu (47 %), Tyrnävä (41 %), Oulunsalo (61 %), Oulun maalaiskunta (67 %), Kemi (44 %), Ii (48 %), Kuivaniemi (42 %), Kuolajärvi (55 %), Tervola (49 %), Kemlin maalaiskunta (54 %) ja Alatornio (43 %).

KARTTA 9

SDP:n kannatus vaalipiireittäin vuonna 1910 (%)

SDP:n kannatus vaalipiireittäin
vuonna 1910

Punaisuuden taso oli vuoteen 1910 mennessä saavuttanut niin vaalipiiri- kuin kuntatasollakin jokseenkin pysyvän luonteen. Taistelu puolueiden kesken käytiin siis tämän vuosisadan ensi vuosikymmenellä. Silloin saavutettu asema jäi SDP:n ja muidenkin puolueiden osalta pitkään vallitsevaksi.

6 Pohjois-Suomen kansanedustajat 1907-1910¹⁾

Pohjois-Suomesta valittiin vuosien 1907-1910 eduskuntavaaleissa yhteensä 20 kansanedustajaa, eteläisestä vaalipiiristä 13, pohjoisesta 6 ja Lapin vaalipiiristä 1. Eteläisessä vaalipiirissä toimi tänä aikana 25 kansanedustajaa, pohjoisessa 11 ja Lapin vaalipiirissä 3. Puolueittain menestys eri vuosina oli seuraava:

Vaalipiiri	Puolue	1907	1908	1909	1910	Yhteensä
Eteläinen	sd	3	4	4	4	15
	ml	4	4	5	5	18
	suom.	4	4	3	3	14
	nuors.	2	1	1	1	5
	yhteensä	13	13	13	13	52
Pohjoinen	sd	1	2	2	2	7
	ml	-	1	1	2	4
	suom.	4	2	2	1	9
	nuors.	1	1	1	1	4
	yhteensä	6	6	6	6	24
Lappi	sd	-	-	-	-	-
	ml	-	-	-	-	-
	suom.	1	1	-	-	2
	nuors.	-	-	1	1	2
	yhteensä	1	1	1	1	4

Eteläisessä vaalipiirissä sai neljissä vaaleissa eniten kansanedustajia maalaisliitto (yhteensä 18). Sen kannatus oli nouseva. Sosialidemokraatit saivat toiseksi eniten eli 15 edustajaa kannatuksen ollessa jokseenkin vakaa (3-4 edustajaa kaikissa vaaleissa). Suomalainen puolue sai kolmanneksi eniten eli 14 edustajaa, sen kannatus oli hiljaksen laskeva, samoin kuin nuorsuomalaisten (2-1 edustajaa).

Pohjoisessa vaalipiirissä oli suomalainen puolue vahvin, mutta sen kannatus laski jokseenkin jyrkästi neljästä edustajasta yhteen. Sosialidemokraatit saivat 1-2 edustajaa kussakin vaaleissa ja olivat toiseksi suurin ryhmä. Nuorsuomalaiset ja maalaisliitto olivat jokseenkin yhtä vahvoja puolueita sillä erotuksella, että maalaisliitto oli kannatukseltaan nouseva, kun taas nuorsuomalaiset pysyttivät koko ajan yhden edustajan. Lapissa sosialidemokraatit eivät saaneet koko tänä aikana yhtään kansanedustajaa.

Lapin ainoan edustajapaikan sai vuosien 1907-1908 vaaleissa suomalainen puolue, mutta sortokauden vaaleissa 1909-1910 paikan ottivat nuorsuomalaiset.

1 SKE 1982; Heikinheimo Ilmari 1955.

IV KAINUUN, KOILLISMAAN JA KOILLIS-LAPIN POLIITTISTEN ILMASTOALUEIDEN VERTAILUA

1 Kainuun ahdinko sosialismin kannatuksen selittäjänä

Luontaiset Oulujoen vesistöalueeseen pohjautuvat liikenneyhteydet ovat sitoneet Kainuun Ouluun. Kainuun taloudellisen hyväksikäytön ja myös Kainuun oman talouden nousun perustus oli terva. Tervakauppa alkoi vaikuttaa Kainuussa 1700-luvun jälkipuoliskolla ja sitä jatkui 1900-luvun alkuun, jolloin tervakauppa päättyi ja v. 1904 valmistuneen rautatien myötä alkoi puunjalostusteollisuuden nousu. Kajaani Oy perustettiin v. 1907.¹⁾

Kainuun talous oli tervakaupan aikana ja aina radan valmistumiseen saakka sidoksissa Ouluun ja Oulun tervakauppiaisiin. Jo varhain 1800-luvulla kainuulaiset talolliset velkaantuivat oululaisille tervanostajille. Kustaa Hautalan mukaan oululaisten Snellmanin kauppahuoneen ja Bergbomin saatavat Kainuusta olivat kymmeniä tuhansia markkoja kuntaa kohden ja enimmillään 7-8 mk asukasta kohden. Köyhimpien kuntien asukkaat, kuten suomussalmelaiset, olivat niin huonon maksajan maineessa, etteivät he enää saaneet velkaa. Syömävelat tulivat maakauppiaille. Nämä puolestaan olivat sidoksissa tervakauppiaisiin, jotka toimittivat heille tavaraa. Vuosikymmenten mittaan oli jo tullut tavaksi, että tervanostajille syömisistään ym. velkaantuneet talonpojat myivät tulevan kesän tervan jo ennakkoon velkojilleen. Näin syntyi päättymättömän kierre, joka esti talonpoikien voimien suuntaamisen maatalouden kehittämiseen. Kun sitten tervakauppa väheni ja loppui, olivat pelot tuottamattomina, ja monet joutuivat luopumaan talostaan myymällä sen velkojalle.²⁾

Rintamaiden tervantuottajat eivät enää myyneet tervaa ennakkoon. Niinpä mm. Iin ja Kalajoen tervantuottajat myivät tervansa käteisellä. Raha pysyi

1 Julku Kyösti 1969 s. 435-442; Heikkinen Antero 1986 s. 156-164.; Turpeinen Oiva 1985 s. 260; Ks. myös Heikkinen Reijo 1986 s. 26-37.

2 Hautala Kustaa 1956 s. 229-230, 233-237; Heikkinen Reijo 1986 s. 30-37.

talonpoikain käsissä, ja mm. Iin markkinat saivat voimaansa tästä rahasta.¹⁾

Kainuun ahdinko näkyi maanomistuksen muutoksina. Maata siirtyi kiihdyvällä vauhdilla yhtiöille. Kun vuonna 1889 maakunnan maa-alasta oli yhtiöillä 0,7 %, oli vastaava luku v. 1899 2,0 %, v. 1904 6,4, v. 1909 9,7 ja v. 1916 12,9 %. Oiva Turpeisen mukaan v. 1916 yhtiöt omistivat maata Paltamossa 31 %, Kajaanin mlk:ssa 30 %, Ristijärvellä 28, Sotkamossa 21, Hyrynsalmella 20. Kuhmossa 10, Puolangalla 8, Säräisniemellä 5 ja Suomussalmella 3 %.²⁾

Näissä oloissa, kun elinkeinot ennen rautatien tuloa olivat yksipuoliset, muuttoliike maakunnasta ulos oli voimakas. Kainuun muuttotappio oli

1881-1890	1141	henkeä
1891-1900	2982	"
1901-1910	1687	"

Kajaanin kaupungin väkiluku sentään kasvoi 1890-luvulta lähtien ja saavutti 2500 asukkaan rajan v. 1910. Muuttoliike suuntautui maakunnan länsiosista Ouluun, idempää ja eteläosista etelään, rautatien tulosuuntaan.³⁾ Näin Kainuu luovutti liikaväestöään ja samalla sosialismin kannalta potentiaalista kannattajajoukkoa rannikkoseudulle. Kurjuutta oli Kainuussa sikäli paljon, ettei maakunta sentään "puhdistanut" sosialismista, kuten on nähty mm. Etelä-Pohjanmaalla muuttoliikkeen vuoksi tapahtuneen.

Kainuulaisia vaivasi velkaantumisen ohella sosialismin kannalta toinenkin olennainen ongelma, irtaimen väestön kasvava määrä. Vuonna 1879 päättyneen isonjaon jälkeen Kainuun maa-alasta oli vain 46 % talonpojilla, loput valtiolla. Valtion maille oli jäänyt kruununtorppareita ja mäkitupalaisia. Uudistilojen syntyminen oli lähes pysähdyksissä vuosisadan vaihteen molemmin puolin. Väkiluku kasvoi 1880-1917 välisenä aikana 35500:sta 57000:een. Asutus ohjautui yhä enemmän vuokramaille, sillä itsenäisiä tiloja syntyi 1879-1910 vain 450, niistäkin huomattava osa lohkomalla tai lohkotiloja muodostamalla. Osa lohkotiloista syntyi yhtiöiden maanhankinnan kautta, kun yhtiöt erottivat tilasta viljelysmaat sekä hitusen metsää ja antoivat näin syntyneen tiluksen uudelleen asutettavaksi. Tällaiset tilat olivat usein riittämättömiä antamaan edes polttopuuta, saati elantoa.⁴⁾

Niinpä Kainuussa oli v. 1910 itsenäisiä tiloja 2205, mutta vuokraviljelmiä peräti 5045, näistä 1685 sellaista, joilla oli peltoa alle 1 ha. Samana vuonna oli epäitsenäisistä tiloista 61 % talollisten mailla, vajaat 28 % valtion, loput yhtiöiden ja kuntien mailla.⁵⁾ Tervakaupan ym. seuraukset näkyivät siinä, että vuosisadan vaihteessa laskettiin Kainuussa olevan 288 entistä tilanomistajaa, jotka olivat myyneet tilansa liikemiehille. Myyjistä 162 asui vuokramiehenä entisillä omilla tiloillaan. Myyjistä 50 oli ostanut uuden tilan, 14 oli perustanut torpan, 41 oli ajautunut irtaimen väestön ryhmään, 15 oli muuttanut toiselle paikkakunnalle ja 6 muuttanut ulkomaille.⁶⁾ Vuoteen 1912 mennessä oli entisiä tilal-

1 Rytkönen Raili 1989 s. 186-190; Hautala Kustaa 1956 s. 210-211.

2 Turpeinen Oiva 1985 s. 266; Ks. myös Heikkinen Reijo 1986 s. 91-92.

3 Turpeinen Oiva 1985 s. 240-249.

4 Turpeinen Oiva 1985 s. 267-269.

5 Turpeinen Oiva 1985 s. 269.

6 Turpeinen Oiva 1985 s. 269.

lisiä ajautunut tukkiyhtiöiden lampuodeiksi koko maassa eniten Mikkelin ja Kuopion lääneissä, yksittäisistä paikkakunnista eniten Viitasaarella, Kajaanin mlk:ssa ja Sotkamossa.¹⁾

Kainuun kurja tilanne tiedostettiin, ja sitä käytettiin propagandassa hyväksi. Kainuu oli Pohjois-Suomen mittapuulla mitattuna poikkeuksellisen huonossa kunnossa, eikä se päässyt kehittymään ennen rautatien tuloa. Kun Pohjanlahden jokisuilla kasvoi saha- ja muu teollisuus ja Lapissa hakattiin metsiä, Kainuussa ei oleellisesti kehittynyt näistä mikään. Syynä olivat huonot liikenneyhteydet ja ainoastaan Oulun suuntautunut, tervaan pohjautuva, perin velkaantunut talous.

Tämä Kainuun kirous oli yleisesti tunnettu poliittisen heräämisen aikoihin, ja siihen pyrittiin kiinnittämään huomiota. Maaherran kertomuksissa vuosisadan alkuvuosina valitettiin Kainuun kurjaa tilaa, johon toistuvat kadot ja muut epäsuotuisat tekijät olivat väestön saattaneet. Kehityksen eräs este maaherran mukaan oli puutavaran hankinta ja puun kuljetusta koskevat monopolisäännökset, jotka estivät vapaan kilpailun.²⁾ Puutavaraliikennettä Oulujoella häittäsi yksityisten henkilöiden ja kauppahuoneiden monopoliasema, joka koski Vaalan tukkisataman ranta-alueen omistusta; omistajat saattoivat kiskoa tukinuitajilta korkeaa vuokraa sataman käytöstä. Hinnat olivat sen vuoksi raakapuulle alhaiset ja hakkuumäärät vähäiset. Kun esim. Kemijoella uitettiin v. 1899 sahapuita ja hirren alkuja yhteensä 27 milj. kpl, uitettiin niitä Oulu- ja Iijoella yhteensä vain noin 6 milj. kpl.³⁾ Seuraus tästä kaikesta oli, että työvoimaa virtasi Kainuusta Kemijoelle. Lähtijät jättivät usein perheensä entiseen kuntaan, jossa nämä joutuivat köyhäinhoidon varaan, kun perheenisä kulutti Kemijokivarressa ansaitsemansa rahat. Kajaanin kihlakunnassa nousivat köyhäinhuoitomenot ja kunnallisverot, seurasi työvoiman puutetta maataloudessa ja siitä edelleen palkkojen nousu. Kun kainuulaisten talollisten tuli kilpailla palkoissa Kemijokivarren työmaitten kanssa, joutivat kainuulaiset tässä kilpailussa tappiolle, ja työvoima pakeni. Vuosina 1899-1904 otti kaikkiaan 6451 ihmistä Kajaanin kihlakunnasta työpassin. Eniten lähdettiin maatalousvaltaisista kunnista Säräisniemeltä, Paltamosta, Puolangalta ja Sotkamossta, sen sijaan metsävaltaisista kunnista Hyrynsalmelta, Kuhmosta ja Suomusalmelta, missä tervanpoltto vielä vaikutti, lähdettiin huomattavasti vähemmän. Näistä metsäkunnista muutettiin vasta sitten, kun tervanpoltto väheni. Kainuulaisia lähti myös Amerikkaan v. 1900-1907 yhteensä 2727 ihmistä.⁴⁾

Tyytymättömyys Oulun tervakauppiaita kohtaan vaikutti Kajaanin rautatien rakentamispäätökseen. Rautatien nähtiin vaikuttavan myös rahteja alentavasti, kun kaikkia tuotteita ei tarvitsisi rahdata Oulusta.⁵⁾

Oululaisen pääomavallan käyttäjiä Kainuussa olivat Oulun kauppaseura sekä Snellmanin ja Bergbomin kauppahuoneet. Kaksi viimeksi mainittua olivat alkujuuriltaan ruotsalaisia ja niillä oli omistuskyytkentöjä myös Kemijoki-

1 Rasila Viljo 1961 s. 34; Kainuun väestöluokista ks. myös Heikkinen Reijo 1986 s. 37-42.

2 OMA Hb:9 Maaherrankert. v. 1903; Hautala Kustaa 1956 s. 247-249.

3 Hautala Kustaa 1956 s. 247-249.

4 Hautala Kustaa 1956 s. 299-301.

5 Hautala Kustaa 1956 s. 298.

varren ym. pohjoisen jokisuiden saha- ym. teollisuuslaitoksiin.¹⁾ Niinpä ei liene pelkkää sattumaa, että Kainuun tervamaiden ja pohjoisen tukkialueiden kesken vallitsi tällainen "työnjako", että puutavaraksi tarvittava puu otettiin pohjoisen metsistä ja tervapuut Kainuun metsistä. Kainuu jäi näin työvoiman tuottajaksi pohjoisen tarpeita varten. Runsas työvoiman tarjonta teki mahdolliseksi pitää työn hinta pohjoisessa alhaalla, jopa kovin ottein, kuten Kemi Oy:n työmailla on nähty.

Tervaporvareiden monopoliasemaa arvosteltiin jo varhain. Oulun Kauppaseura syytti Kaikua "rettelöinnistä" kauppaseuraa, tervahovia ja tervaporvareita vastaan. "Pyhässä vihassaan" lehti ei muista ehdottaa toista Kainuuseen sopivaa elinkeinoa, josta kaukaisen "nälkämaan asukkaat" saisivat toimeentulonsa.²⁾ Myös Oulun läänin kuvernööri Johan Anders Malmgrenia tervaporvarit pitivät "fennomaniansa" vuoksi innokkaana ruotsinkielisten yrittäjien vihaajana ja Kaiun samansisältöisten kirjoitusten tukijana.³⁾ Kaiun lisäksi myös Louhi hyökkäsi Kainuun sorronalaista asemaa vastaan. Suomussalmen tilaa kuvaavassa laajassa etusivun artikkelissa v. 1906 kuvattiin kunnan väestön tilaa onnettomaksi, kun kehityksen este on oululaisyhtiöiden monopoliasema. Velkaantuneet ihmiset eivät kykene kehittämään olojaan, kun kaikki kaatuu velkaantuneisuuteen ja sidonnaisuuteen tervaurkkoihin ja entisiin syömä- ym. velkoihin. Lehti vaati valtion tukitoimia ja suunnan kääntämistä voimakkaammin Oulun sijasta etelään radan suuntaan ja radan jatkamista kohti Kuusamo ja edelleen Vienanmerelle.⁴⁾ Rautatien tultua taloudellinen ja poliittinen herääminen tapahtui. Kajaanin taloudellisia oloja tutkimaan asetettu valtionkomitea sai työnsä päätökseen v. 1910.⁵⁾ Myös Kainuun talouselämä nousi. Kajaani Oy perustettiin 1907 ja maakunnan omat tukkisavotat pääsivät käyntiin vuodesta 1910 alkaen.⁶⁾ Myös puun hinta nousi, kun radan myötä tuli kilpailua. Itsenäisyyteen mennessä kiihtynyt inflaatio söi huomattavan osan kainuulaisten veloista.⁷⁾

Oulun talousalueen ja Kainuun edut menivät tutkittavana aikana pahasti ristiin. Kainuu oli Oululle raaka-aine- ja työvoimalähde.⁸⁾ Vastustus Oulua kohtaan oli Kainuussa yleinen, ja Kajaanin kihlakunta alkoi pyrkiä omaleimaisuuteen. Oulun suunnan sanomalahdet eivät onnistuneet leviämään Kainuuseen, henkinen vastakohtaisuus maakuntien kesken oli ilmeinen. Kainuulaiset tunsivat henkistä yhteyttä enemmän Savoan kuin Pohjanmaalle.⁹⁾ Kun taloudelliset edellytykset radan valmistuttua v. 1904 paranivat, Kainuun olot alkoivat parantua ja maakuntahenkikin virisi.¹⁰⁾ Pitkä ahdingon aika oli kui-

1 OMA G&C. Bergbomin kauppahuoneen ark. luettelo v. 1970: OMA J.W. Snellman G:son ark. A:I:202.

2 Snellman P.W. 1939 s.290; Tästä myös Kaiku 24.7.1905 (J.P.: "Oulujärven vesistön tukkisatamat").

3 Snellman P.W. 1939 s. 290.

4 Louhi 18.2.1906 (A.A.L.: "Suomussalmen taloudellinen tila").

5 Komiteanmietintö 1910:4.

6 Turpeinen Oiva 1985 s. 322.

7 Turpeinen Oiva 1985 s. 266.

8 Turpeinen Oiva 1985 s. 88-89.

9 Isohookana-Asunmaa Tytti 1980 s. 68, 72-73.

10 Turpeinen Oiva 1985 s. 321-323; Heikkinen Antero 1986 s. 202-203, 99-113.

tenkin jättänyt Kainuulle "nälkämään" nimen ja leiman. Se ruokki sosialistisia mielialoja vielä kauan.¹⁾

2 Miksi Koillismaasta tuli valkoinen ja Kuolajärvestä punainen?

Useassa eri yhteydessä edellä on kiinnitetty huomiota siihen, että Koillismaa Kiimingistä Kuusamoon muodostui vahvasti porvarilliseksi, kun taas Kuolajärvestä ja osin Kemijärvestäkin tuli punainen. Syitä Koillismaan porvarillisuuteen on edellä jo esitetty: alueella vallitsi varsin talonpoikais-lestadiolainen yhtenäiskulttuuri. Siellä ei ollut voimakkaita teollisuuskeskuksia, joissa sosialismi olisi voinut edes syntyä, saati pesiä. Alueella ei ollut rautatietä eikä mitään muutakaan suurta työmaata, jotka muualle toivat sosialismia. Tukki-työmaitaakin oli vähän, ja ne olivat lyhytaikaisia ja niissä työskentelivät pääasiassa oman seudun miehet, muualta tulleita lentojätkeä ei suuressa mitassa alueelle tullut. Kun sosialismia yritettiin alueelle tuoda, se otettiin vastahakoisesti vastaan ja se lyötiin varsin päättäväisin ottein takaisin. Kylissä, jopa kirkonkylissä, vallitsi varsin tehokas kyläkontrolli, jossa yhtyivät porvarillis-poliittiset, lähinnä talonpoikaiset ja uskonnolliset tarpeet; vieraat aatteet torjuttiin.²⁾ Myös muuttoliike alueelta pois rannikkoseudulle oli varsin voimakasta (ks. liitetaulut).

Koillis-Lappi kuului jo historiallisesti ja maantieteellisesti eri maakuntaan, Perä-Pohjolaan ja Kemijoen vesistö- ja kulttuurialueeseen. Kemijokivarressa oli suuria metsätyömaita, Kuusamossa samassa mitassa ei. Tämä johtui isonjaon eriaikaisuudesta. Isonjaon viivästyminen Kuusamossa, Kemijärvellä ja Kuolajärvellä johtui v. 1789 kruunun ja talonpoikien välillä solmittujen knihtisopimusten purkamisen vaikeudesta. Sopimukset purettiin 1870-luvulla. Isojako saatiin pääosin suoritetuksi Kemijärvellä ja Kuolajärvellä jo vuosisadan vaihteessa. Isojaon suorittamista varten jaetuille väliaikaisille lohkoille, siis talollisten yhteismaalle, syntyneet mökit ja torpat itsenäistyivät Kemijärvellä v. 1906.³⁾ Kuusamolaiset torpparit pyrkivät samaan, mutta onnistuivat siinä lopullisesti vasta v. 1927.⁴⁾

Knihtisopimusten purkaminen valtion yksipuolisella päätöksellä merkitsi Kustaa III:n lupaaman "ikuisen omistusoikeuden pitäjän maahan" purkautumista. Tämä aiheutti syvää katkeroitumista etenkin Kuolajärvellä, osin Kemijärvelläkin. Kuolajärveläisillä oli erityinen syy katkeroitumiseen siksi, että vastaavaa yhteismaalle syntyneiden torppien itsenäistämistä ei siellä kuolajärveläisten yrityksistä huolimatta toteutettu, vaan asia lykkääntyi. Valtio päin-

1 Heikkinen Antero 1986 s. 305-309.

2 Ervasti Seppo 1980 s. 688-693; Rytkönen Raili 1989 s. 334; Kyllönen Matti 1975 s. 280-286.

3 Heikinheimo A.M. 1912 s. 170-171; Nohrström Walter 1933 s. 75; Kyllönen Matti 1981 s. 480.

4 Ervasti Seppo 1980 s. 419-421; Haataja Kyösti 1959 s. 35-36; Hänninen Kaarlo 1930 s. 1-5; Kyllönen Matti 1981 s. 480.

vastoin alkoi itse myydä metsää "liikamailta". Kuolajärveläiset saivat katsella katkeroituneina päältä, kun valtio myi pitäjäläisille kuninkaan arvovallalla aikanaan luvattujen maiden metsiä, metsiä, jotka "knihtipitäjäläisten esi-isät olivat verellään lunastaneet".¹⁾

Knihtipitäjissä tapahtui siis toisistaan poikkeava kehitys. Kemijärveläisten torpparien asema parani poliittisen mielipiteen muodostuksen kannalta oikealla hetkellä. Kuusamolaiset panivat toivonsa maalaisliittoon ja vanhasuomalaisiin ja saivatkin asiansa ajetuksi. Kuolajärveläiset sen sijaan katkeroituvat syvästi. Valtio koettiin pettäjänä, kun se "myi talonpoikain metsää" riistäjälle Kemiyhtiölle, toiselle petturille. Tämä kaikki aiheutti syvän luottamuspuolan koko vallitsevaa järjestelmää, valtiota ja kirkkoa ja sen palvelijoita kohtaan. Sosialismi upposi otolliseen maaperään. Koko Kuolajärven vanha normijärjestelmä oli romahtamassa, kuten edellä on nähty. Sosialismi käytti taitavasti tilannetta hyväkseen. Maan palauttaminen vaikka yhteisomistukseen ja sen jälkeen talonpojille, niin kuin luvattiin, sai vanhat mummotkin luottamaan tähän lupaukseen kuin taivasosuuden saamiseen.²⁾ Lähteemme edellä ovat osoittaneet, että tämä katkeruus koko yhteiskuntaa kohtaan oli Kuolajärvellä erittäin voimakas. Edes lestadiolaisuus ei kyennyt Kuolajärvellä toimimaan pidäkkeenä sosialismia vastaan.

Kaiken kaikkiaan Kuolajärven väestön mielialat olivat poliittisen mielipiteenmuodostuksen syntyä aikana monesta syystä hyvin katkerat. Heinänen huomauttaa, että sosialistit markkinoivat aatteitaan veronmaksusta vapauttamisella - seikka joka vanhoillislestadiolaisten Oulun kokouksessa 1906 otettiin esille, kuten on todettu - ja katsoivat veronmaksun kuuluvan "manttaali-pösöjen" tehtäviin.³⁾ Kuolajärven jyrkät sosiaaliset erot, maanomistusolojen sekavuus, muualta tulleen sekalaisen väen suuri määrä ja yhteiskunnallisten ja uskonnollisten olojen kirjavuus ym. tekivät järjestäytyneen yhteiskunnan säännönmukaisen toiminnan ajoittain vaikeaksi. Lakien kunnioituksen puutetta kuvasi mm. mittavassa määrin harjoitettu jopa ammattimainen porvarikaustoiminta.⁴⁾ Epäjärjestyksen lisääntymiseen näyttää vaikuttaneen kotimaisten ilmiöiden ohella Venäjältä levinnyt kurittomuus,⁵⁾ johon edellä on usein törmätty.

1 Heikinheimo A.M.1912 s.152-154, 180-182; Kyllönen Matti 1981 s. 481; Ervasti Seppo 1980 s. 420-421; Heinänen Hannu 1993 s. 159-162.

2 Heikinheimo A.M. 1912 s. 54; Kyllönen Matti 1975 s. 214-215, 211-212; Kyllönen Matti 1967 s. 91-93; Kyllönen Matti 1981 s. 528-529; Heinänen Hannu 1993 s. 182-185.

3 Heinänen Hannu 1993 s. 191.

4 Heinänen Hannu 1993 s. 155-158.

5 Ruotsalaisten Vienassa Koudassa 1906-1918 omistamista sahoista ja niiden vaikeuksista ks. Georg (Yrjö) Smeds, "Metsäpomot lähtevät itäisille maille I: Kouta". Kirjoitus Kuusamon kotiseutumuseon arkistossa.

V KANSANEDUSTAJIEN PROFIILI POLIITTISEN ILMASTON KUVASTAJANA

Edellä on eri yhteyksissä nähty henkilökysymyksillä olleen merkitystä ihmisten poliittiseen asennoitumiseen. Paikkakunnan uskonnolliset ja yhteiskunnalliset vaikuttajat näyttivät tietä muille kansalaisille. Heissä heijastuivat vallitsevat arvot.

Sosialismin kannalta on kiinnostavaa tutkia, millaiset olivat taustaltaan Pohjois-Suomesta valitut sosialistikansanedustajat, mitä arvoja he edustivat. Toiselta puolen on välttämätöntä katsoa, millainen oli vastustajien, porvarien kansanedustajien profiili.

1 Pohjois-Suomen kansanedustajat 1907-1910

Pohjois-Suomen kansanedustajat puolueittain ja vaalipiireittäin olivat vuosina 1907-1910 seuraavat:¹⁾

	Puolue	Valittu eduskuntaan			
		1907	1908	1909	1910
Eteläinen vaalipiiri					
Castren Arthur	nuors.			x	x
Haapanen Santeri	suom.			x	x
Heikkinen J.A.	ml	x	x	x	x
Hoikka Matti	sd	x	x	x	x
Hämäläinen Kalle	sd	x			
Kallio Kyösti	ml	x	x	x	x
Karhi Otto	ml	x		x	x
Kiiskinen Juho H.	ml	x			

1 SKE 1982; Heikinheimo Ilmari 1955.

	Puolue	Valittu eduskuntaan			
		1907	1908	1909	1910
Knuutila Mikko	nuors.	x			
Komu Juho Alfred	sd	x	x	x	x
Lagerlöf Arthur	suom.	x	x	x	x
Laitinen Artturi	ml			x	
Lantto Iivari	ml		x		
Leino Antti	ml			x	x
Luoma Albert	nuors.	x			
Myllylä Kalle	suom.	x	x	x	
Mäkelin Yrjö	sd		x	x	x
Olkkonen Aate	suom.	x			
Piirainen Jaakko	sd		x		
Rosendahl Mauno	nuors.		x		
Saalasti Filip	ml				x
Tuomikoski Antti	suom.		x		
Törmä Heikki	sd			x	x
Vahe Iisakki	suom.	x	x		x
Ängeslevä Anna	ml		x		
Yhteensä		13	13	13	13
Pohjoinen vaalipiiri					
Ahmavaara Pekka	nuors.	x	x	x	x
Herrala Hilda	sd		x	x	x
Hiltula Aukusti	suom.	x	x		
Hoikka Iisakki	suom.	x		x	
Junes Antti	ml				x
Lehtonen Frans	sd		x	x	x
Lohi Kalle	ml			x	x
Mantere Atte	sd	x			
Runtti Juuso	suom.	x			
Vaarala Julio	suom.	x	x	x	x
Veijola K.G.	ml		x		
Yhteensä		6	6	6	6
Lapin vaalipiiri					
Tervaniemi Matti	suom.	x			
Halonen Yrjö	suom.		x		
Fränti Aleksanteri	nuors.			x	x

2 Kansanedustajien yhteiskunnallinen tausta

2.1 Sosialidemokraattiset kansanedustajat

Sosialidemokraattien kansanedustajista eteläisessä vaalipiirissä menivät kaikissa neljissä vaaleissa eduskuntaan Matti Hoikka ja Alfred Komu, Yrjö Mäkelin kolmesti, Heikki Törmä kahdesti ja Jaakko Piirainen ja Kalle Hämäläinen molemmat kerran. Pohjoisessa vaalipiirissä pääsivät Hilda Herrala ja Frans Lehtonen kumpikin kolmesti ja Atte Mantere kerran.

Rovaniemellä 1859 syntynyt Matti Vihtori Hoikka oli ammatiltaan seppä ja toimi vuosina 1890-1934 seppänä Oulussa Veljekset Åströmin konepajalla.

Hän oli kansanedustajana 1907-1913 ja 1917.¹⁾ Hoikka oli kierrellyt ennen Ouluun tuloaan toistakymmentä vuotta töissä eri puolilla maata ja saapui rautatietyömaan mukana Ouluun ja nousi Oulun työväenyhdistyksen johtohenkilöiden joukkoon. Hän oli maltillinen, hyvä puhuja ja vaikutti menestyksellisesti ympäristöönsä. Reino Raappana toteaa, että maltillisuuden taustana oli se, ettei hän itse ollut kokenut kurjaa lapsuus- ja nuoruustaustaa, joka oli tavallista lukuisille katkeroituneille ja radikaalisuuteen taipuville pohjoiseen tulleille työväenluokan edustajille.²⁾ Hoikan työpaikan Åströmin ammattiosastossa oli 1906-07 lähes 200 jäsentä.³⁾ Hoikan eduskuntavaaleissa saama kannatus lienee näin nojannut Oulun ja lähialueen työläisiin. Hoikka kuoli v. 1939 Oulujoella.⁴⁾

Juho Alfred Komu oli 1877 Haapavedellä syntynyt unilukkarin poika, josta tuli innokas työväen herättäjä. Käytyään kansakoulun ja kansanopiston hän toimi vt. kansakoulunopettajana 6 vuotta, kunnes tuli sos. dem. puolueen Oulun piirin piiripuhujaksi ja Kansan Tahdon toimittajaksi.⁵⁾ Kansan Tahto ja SDP:n Oulun piiritoimikunta olikin monelle muullekin haluttu ponnahtuslauta kohti eduskuntaa. Vuoden 1907 vaaleissa eteläisestä vaalipiiristä ehdokaina olleista SDP:n 13 ehdokkaista oli suurin osa oululaisia. He olivat miehittäneet myös piiritoimikunnan ja saattoivat tässä ominaisuudessa liikkua maakunnassa ja esiintyä myös Kansan Tahdon palstoilla. Reino Raappana on laskenut, että näinä vuosina ehdokaina olleista 16:sta henkilöstä ainakin 5 oli ollut Kansan Tahdon toimituksessa ja yhdeksästä eduskuntaan yltäneestä ainakin 6 oli toiminut jonkin aikaa piirisihteerinä.⁶⁾ Niinpä Kansan Tahdon palstoilla julkaistuille raporteille - niiden joukossa myös Komun kirjoituksille - voi antaa suuren ja asiantuntevan arvon. Sinne, mistä uskottiin saatavan ääniä, kylvettiin kiitosta ja sinne, mistä ei uskottu ääniä tulevan, singottiin surutta moitteita (esim. Koillismaalle). - Komu tuli ilmeisen hyvin toimeen kentän kanssa, sillä hän pysyi eduskunnassa yhtäjaksoisesti vuoteen 1914. Hän toimi sitten piirisihteerinä Vaasan l. pohjoisessa vaalipiirissä, valittiin sieltä 1917 eduskuntaan, pakeni Venäjälle, jossa toimi lehtimiehenä Petroskoissa ja kuoli 1928 Leningradissa.⁷⁾

Tamperelaisen suutarin poika Yrjö Esaias Emanuel Mäkelin (s. 1875) kävi vuoden kansakoulua, toimi suutarinoppilaana ja suutarina Ruovedellä, Tampereella, Helsingissä ja Porissa 1886-1900, puolueagitaattorina Porin ympäristössä ja Tampereen seudulla 1899-1903 ja 1905-06, Kansan Lehden päätoimittajana Tampereella 1900-1906. Kansan Tahdon päätoimittajana hän oli 1907-1910, sai syytteen valtiopetokseen yllytyksestä v. 1910 ja sai 10 kk vankeustuomion. Mäkelin oli työväenliikkeen keskeisiä johtajia maassamme, mm. Forssan julistuksen laatija. Hän oli porvarissädyn valtiopäiväedustaja Oulus-

1 SKE 1982 s.145.

2 Raappana Reino 1955 s. 67.

3 Raappana Reino 1955 s. 123.

4 SKE 1982 s. 145.

5 SKE 1982 s. 268.

6 Raappana Reino 1955 s. 31.

7 SKE 1982 s. 268.

ta 1905-06, mutta ajautui vuosien mittaan yhä enemmän vasemmalle.¹⁾ SDP:n kansanedustajana hän oli 1908-1910, 1914, 1917. Vankilassa hän istui painokanteiden vuoksi 1915-16 ja poliittisista syistä 1918-22. Hänet vangittiin uudelleen 1923, ja hän kuoli oman käden kautta vankilassa Helsingissä 1923.²⁾ Kansan Tahdon päätoimittajana Mäkelin koetti esittää maltillista ja rakentaa siltota ja mm. uskonnolliseen väkeen, tässä kuitenkin onnistumatta, kuten edellä on todettu.

Haapavetisen talollisen poika Heikki Törmä (s. 1875) elätti itseään aluksi maatoilla vuoteen 1894, toimi suutarina Haapavedellä ja Oulussa vuodesta 1894, kunnes tuli v. 1906 perustetun Kansan Tahdon taloudenhoitajaksi.³⁾ Näin Törmäkin kuuluu siihen oululaisten sosialistikansanedustajien joukkoon, joka saattoi tehdä itseään tunnetuksi Kansan Tahdon avulla. Törmä toimi myös osuustoimintaliikkeessä, Oulun Osuuskaupan jalkinekorjaamolla vuodesta 1912 ja jalkineosaston osastonhoitajana vuoteen 1940. Hän oli myös Oulun Osuuskaupan hallinnon jäsen. Törmä oli kansanedustajana 1909-14, 1919-21.⁴⁾

Kalle Hämäläinen oli syntynyt Kuopion maalaiskunnassa 1881 talollisen poikana. Hän työskenteli maanviljelys- ja kirvesmiestöissä, kunnes tuli toimittajaksi Kansan Tahtoon v. 1906.⁵⁾ Hämäläinen oli hyvin radikaali eikä sen vuoksi ollut pidetty puolueen maltillisen siiven keskuudessa.⁶⁾ Hänet valittiin eduskuntaan 1907. Oulusta pois muutettuaan Kuopioon Savon Työmiehen vastaavaksi toimittajaksi hänet valittiin eduskuntaan Kuopion läntisestä vaalipiiristä 1908-1913. Hämäläinen meni 1918 Venäjälle, palasi Suomeen, toimi toimittajana Kuopiossa, Kotkassa, Helsingissä ja Oulussa ja kuoli 1953 Helsingissä.⁷⁾

Kuhmoniemiellä torpparin poikana 1871 syntynyt Jaakko Piirainen elätti itseään aluksi paimenena ja renkinä, kävi käsityökoulun ja pari lukukautta Helsingin taideteollisuuskoulua ja toimi puuseppänä Viipurissa, Helsingissä, Turussa ja Oulussa 1892-1900, piti omaa puuseppänverstasta Raahessa 1900-1904, kunnes tuli valituksi Kajaanin seminaarin puutyömestariksi, jossa tehtävässä hän oli 1904-1917. Piirainen valittiin eduskuntaan 1908. Hän kuoli Kajaanissa 1917.⁸⁾ Piirainen oli Kainuun ainoa sd-kansanedustaja tänä aikana. Hänen synnyinkunnassaan Kuhmoniemiellä SDP:n kannatus oli jo ensimmäisissä vaaleissa noin 20 %, varsinaisella toimialueella Kajaanissa yli 30 % ja Kajaanin mlk:ssa yli 50 %.

Pohjoisessa vaalipiirissä sosialidemokraateilla oli tänä aikana eduskunnassa kolme henkilöä. Työmiehen perheeseen Kuivaniemiellä 1881 syntynyt Hilda Gustaava Herrala ryhtyi kansakoulua käytyään harjoittamaan ompeluliikettä Kemissä. Hän oli sd-puolueen puhuja ja perusti lukuisia työväenyh-

-
- 1 Heikinheimo Ilmari 1955 s. 524.
 - 2 SKE 1982 s. 408; Heikinheimo Ilmari 1955 s. 524.
 - 3 SKE 1982 s. 680.
 - 4 SKE 1982 s. 680.
 - 5 SKE 1982 s. 171.
 - 6 Raappana Reino 1955 s. 21-22.
 - 7 SKE 1982 s. 171.
 - 8 SKE 1982 s. 479.

distyksiä Pohjois-Suomeen. Hän oli sos. dem. naisliiton sihteeri ja puolueen Oulun pohjoisen vaalipiirin piirisihteeri, myöhemmin myös Lapin piirisihteeri. Herrala istui vankilassa 1918-1919 poliittisista syistä. Eduskunnan jäsen hän oli 1908-1913, 1917 ja 1933-35.¹⁾

Petäjävedellä torpparin perheeseen 1859 syntynyt Frans Lehtonen toimi aluksi seppänä Petäjävedellä, Pieksämäellä ja Kemissä vuoteen 1906, jolloin hänet kiinnitettiin pohjoisen vaalipiirin puhujaksi ja luennoitsijaksi. Hän oli eduskunnassa 1908-1914. Vuosina 1919-20 hän toimi Mikkelin, Viipurin l. läntisen ja Kuopion l. läntisen vaalipiirin sos. dem. luennoitsijana. Lehtonen kuoli 1920 Rautalammilla.²⁾

Etelässä olivat myös Atte (Adolf Henrik) Manteren (aik. Michelsson) juuret. Hän syntyi tamperelaisen pellavatehtaantyöntekijän perheeseen 1878 ja toimi kirjaltajana Tampereella vuoteen 1901, Haminassa 1901-1904, Kemissä 1904-1909. Hän oli sos. dem. puolueen puhuja, muutti Vaasaan, jossa toimi Pohjalainen-nimisen kirjapainon johtajana 1909-1910. Hän oli eduskunnan jäsen 1907-1908 I. Mantere kuoli 1910 Vaasassa.³⁾

Yhteenvetona sos. dem. kansanedustajista toteamme, että useimmilla oli työläistäusta ja useimmat heistä olivat syntyisin etelämpää Pohjois-Suomen ulkopuolelta ja olivat hyvin perehtyneet työväenliikkeeseen ennen Pohjois-Suomeen tuloaan. Heidän koulutuspohjansa oli vähäinen, useinkin enintään joku vuosi kansakoulua. Useat heistä loivat poliittisen uran ohella myös merkittävän siviiliuran opettajina, sanomalehtimiehinä, taloudenhoitajina, kauppan- ja tehtaan osastojohtajina ja ammattipuhujina. Useimmat valituiksi tulleet henkilöt loivat poliittisen uransa propagandatehtävissä joko Kansan Tahdossa tai puolueen puhujina ja piirisihteereinä. Monet pysyivät liikkuvina ja muuttivat myöhemmin pois vaalipiiristään. Tämä kehityslinja on yhdensuuntainen sen kanssa, mitä on aiemmin todettu Pohjois-Suomen työväenliikkeen kehityslinjasta: alussa esiintynyt radikalismi menetti hohtonsa noin vuosina 1907-1908. Maltillisemmän linjan voitettua niin ammatillisessa kuin poliittisessäkin työväenliikkeessä Pohjois-Suomessa myös radikaalit puhujat ja edustajat poistui- vat. Maltillisemmat juurtuivat Pohjois-Suomeen ja jäivät palvelemaan seutukuntaansa kuolemaansa saakka.

2.2 Maalaisliittolaiset kansanedustajat

Maalaisliitosta oli eteläisessä vaalipiirissä vuosina 1907-10 yhteensä 9, pohjoisesta vaalipiiristä 3 ja Lapin vaalipiiristä ei yhtään edustajaa. Eteläisessä vaalipiirissä kaikissa neljissä vaaleissa tulivat valituiksi J.A. Heikkinen ja Kyösti Kallio, kolmissa vaaleissa Juho Kiiskinen, Artturi Laitinen, Iivari Lantto, Filip Saalasti ja Anna Ängeslevä. Pohjoisessa vaalipiirissä tänä aikana valittiin kahdesti Kalle Lohi ja kerran Antti Junes ja K.G. Veijola. Lapin vaalipiiristä maalaisliitolla ei ollut lainkaan edustajia.

Heikkinen Johan (Juho) Alfred (J.A.) syntyi 1863 oululaiseen seppämes-

1 SKE 1982 s. 132.

2 SKE 1982 s. 329.

3 SKE 1982 s. 383.

tarin ja talollisen perheeseen. Käytyään kaksiluokkaisen alkeiskoulun ja viisi luokkaa lyseota Heikkinen meni kauppa-apulaiseksi Kajaaniin, toimi kaupanhoitajana Hyrynsalmella 1881-1900, kauppiaina ja tervatehtailijana 1890-1894, tilanvuokraajana 1894-1928 ja tilanhoitajana 1928-1938 harjoittaen samalla poronhoitoa. Vakuuttamattoman tervatehtaan palettua 1894 mies jäi puille paljaille, muutti korpeen Hallanvaaraan ("Hallan ukko"), josta teki kauppatmatkoja Kuusamoon ja Vienan Karjalaan. Jääkäri liikkeen aikana "Hallan ukko" oli liikkeen päähahmo korpi-Kainuussa.¹⁾

Yllättävää kyllä, maalaisliiton kannatus hänen kotikunnassaan Hyrynsalmella oli vuosina 1907-09 alle 10 %, kunnes 1910 kannatus nousi 14,5 %:iin. Sen sijaan naapurikunnissa Suomussalmella, Ristijärvellä, Puolangalla ja Paltamossa maalaisliitto sai jo v. 1907 50-75 % kannatuslukemia. Näyttääkin siltä, että J.A. Heikkinen sai Kainuun taloudelliseen nostamiseen pyrkivillä vaaliteemoillaan - "Tuli mikä tuli, niin Kajaanin kihlakuntaa on autettava!"²⁾ kannatusta laajalti Kainuussa. Vastoin käymisiä kokenut mies ei ollut kuitenkaan "profeetta omalla maallaan", vaan valtaosan hyrynsalmelaisten äänistä vei Hyrynsalmen toinen kansanedustaja vanhasuomalainen Santeri Haapanen. - J.A. Heikkinen oli kansanedustajana 1907-1910, 1917-1921. Hän kuoli 1938 Hyrynsalmella.³⁾ Kainuun olojen kehittämisen ohella Heikkinen ajoi eduskunnassa mm. Kajaani-Kuusamo -ratahanketta.⁴⁾

Tasavallan presidentiksi saakka edennyt Kyösti Kallio syntyi Ylivieskassa 1873 maanviljelijäperheeseen. Hän kävi kuusi luokkaa lyseota, ryhtyi maanviljelijäksi 1895 Nivalassa ja oli talonpoikaissäädyn valtiopäivämies 1904-1906. Maalaisliiton kansanedustaja hän oli 1907-1910, 1917-1937, toimi eduskunnan puhemiehenä useaan otteeseen ja tasavallan presidenttinä 1937-1940. Hän oli Nivalan kuntakokouksen ja kunnanvaltuuston puheenjohtaja ja maalaisliiton puheenjohtaja 1908-17 sekä lukuisten maatalousalan järjestöjen johtohenkilöitä. Kallio kuoli Helsingin rautatieasemalla joulukuussa 1940 luovutettuaan terveyssyistä tasavallan presidentin tehtävät ja ollessaan lähdössä kotiin Nivalaan.⁵⁾ Kallion lukuisista kotiseudun asioiden ajamiseen tähtäävistä tuloksellisista eduskunta-aloitteista mainittakoon mm. Ylivieska-Haapajärvi-lisalmi-rata.⁶⁾ Kallion ja maalaisliiton ylivoimaisuutta Nivalassa kuvaa, että maalaisliitto oli suurin puolue jo 1907 ja saavutti puheena olevina vuosina 50-60 % kannatuksen.⁷⁾

Maalaisliiton kansanedustajana eteläisestä vaalipiiristä 1907-1908 I, 1909-1913 ollut Otto Karhi (vuoteen 1906 Lindgren) syntyi 1876 Oulussa ja kuoli Oulussa 1966. Tämä liikkeenomistajan poika kävi yksityisesti realilyseon kurssin ja suoritti kauppakoulun, harjoitti maanviljelystä Hailuodossa, Lumijoella ja Oulujoella 1893-1917, oli värjäämön ja lankaliikkeen omistaja Oulussa 1896-1900, Oy Otto Lindgrenin johtaja 1900-1903, omisti pesulaitoksen ja värjää-

1 SKE 1982 s. 121; Heikkinen Antero 1989 s. 155-157; Kokko Arvo 1939 s. 101-121.

2 Liukkonen Voitto 1966 s. 610.

3 SKE 1982 s. 121; Heikkinen Antero 1989 s. 164.

4 Valtiopäiväpöytäkirjat 1908 I 1909 s.187.

5 SKE 1982 s. 222.

6 Valtiopäiväpöytäkirjat 1908 I 1909 s. 139.

7 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

mön, villakehruutehtaan, kutomon, kaljatehtaan, myllyn ja mallastehtaan sekä harjoitti siirtomaatavara-, lanka- ja kangaskauppaa 1896-1916 Oulussa, oli Pellervo-seuran konsulentti, Liitto-lehden päätoimittaja Oulussa 1906-1912, maalaisliiton puhuja 1907-1908, Oulun Osuuskaupan valvoja 1911-1915 ja toimitusjohtaja 1916-1951. Karhi oli myös maalaisliiton puheenjohtaja 1906-1908 sekä monipuolinen talousalan vaikuttaja koko Oulun talousalueella ja läänissä.¹⁾ Karhin kannatus näyttää nojanneen Oulun ympäristön vahvoihin maanviljelyskuntiin. Hailuodossa maalaisliitto sai jo v. 1908 vaaleissa 70 % kannatuksen ja Oulun mlk:ssa, Oulunsalossa, Temmeksellä, Kempelessä, Tyrnävällä ja Lumijoella 23-57 % kannatuksen.²⁾

Antero Leino (myöh. Leinola) oli syntynyt 1872 Juvalla maanviljelijäperheeseen. Suoritettuaan kansakoulun, teollisuuskoulun ja valmistuttuaan rakennusmestariksi hän toimi rakennusmestarina rautatierakennuksilla ja oli ratamestarina Kannuksessa 1905-1913 ja myöhemmin Ilmajoella. Hän toimi myös vakuutusasiamiehenä. Maalaisliiton kansanedustaja hän oli 1909-1913. Hän kuoli Teuvalla 1933.³⁾

Juho Heikki Kiiskinen (s. 1868) oli iisalmelaisen lampuodin poika, joka toimi liikealalla Iisalmessa vuoteen 1886, Piippolassa ja Haapavedellä vuoteen 1890, maanviljelijänä Piippolassa 1890-94, kirjanpitäjänä Haapavedellä 1894-1901, maanviljelijänä Haapavedellä vuoteen 1901 ja Kestilässä 1901-1915; Haapaveden kansanopiston kirjanpidon opettajana ja Kestilän maanviljelysrahaston hoitajana 10 vuotta. Kiiskinen oli Haapaveden kuntakokouksen puheenjohtaja ja kirjuri ja Kestilän kuntakokouksen puheenjohtaja. Maalaisliiton kansanedustaja hän oli 1907-1908. I Kiiskinen kuoli 1915 Kestilässä.⁴⁾ Kotipaikkakunta Kestilä keskitti äänensä maalaisliitolle (v. 1907 68 %) sosialidemokraattien saadessa vain 12 % äänistä.⁵⁾ Näyttäisi siltä, että lampuotitaustan omaava, maanviljelijäin asiaa ajava Kiiskinen sai myös pienviljelijäin ja maanvuokraajien ääniä.

Artturi Laitinen syntyi 1882 Utajärvellä maanviljelijän poikana. Hän kävi kansakoulun ja kansanopiston sekä valmistui kansakoulunopettajaksi Kajaanin seminaarista 1904, toimi kansakoulunopettajana Suomussalmella 1904-1909 ja 1913-1914, välillä opettajana Helsingissä, sitten opettajana Utajärvellä. Hän kuoli Oulussa 1959. Laitinen oli Suomussalmella opettajana toimiessaan Kanervavaaran osuuskassan hoitaja 1905-1909. Kansanedustajana Laitinen oli 1909 II.⁶⁾ Maalaisliiton korkea 60-75 % kannatus on ainakin osittain kanavoitunut Laitiseen.

Iivari Lantto syntyi työmiehen poikana Torniossa 1862, valmistui kansakoulunopettajaksi Jyväskylän seminaarista 1887, oli kelloseppänä Oulussa vuoteen 1884, kansakoulunopettajana Tyrnävällä 1884-1890, Pulkkilassa 1890-1892, maanviljelijänä Pulkkilassa 1892-1914, talonomistajana Oulussa 1914-1938. Hän oli Pulkkilan lainajvästön hoitaja, Pulkkilan kunnallislautakunnan

1 SKE 1982 s. 230.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1908.

3 SKE 1982 s. s. 333.

4 SKE 1982 s. 247 ; Vilmusenaho Risto 1984 s. 317-319.

5 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907.

6 SKE 1982 s. 312.

esimies, Osuusliike Arinan hallituksen ja Liitto-lehden johtokunnan jäsen. Maalaisliiton kansanedustaja hän oli 1908 II-1909 I ja 1917-1918. Lantto kuoli 1938 Oulussa.¹⁾ Maalaisliitto sai Pulkkilassa lähes puolet äänistä, suurin piirtein saman verran saivat sosialidemokraatit. Muiden puolueiden kannatus oli hyvin pieni.

Filip Saalasti syntyi 1866 maanviljelijän poikana Suomenniemellä, kävi alkeiskoulun ja reaalikoulun ja valmistui agronomiksi, oli Limingan meijeri-koulun johtaja 1894-1897, Hämeen l. maanviljelysseuran konsulentti 1897-1901, Oulun l. talousseuran sihteeri ja maanviljelyskonsulentti 1902-1915, Tampereen kaupungin agronomi 1915-1918, viljeli sotilasvirkataloa Kempeleessä 16 vuotta, johti kasvitarihakursseja, oli opettaja mm. Limingan kansanopistossa. Hän oli maalaisliiton puheenjohtaja 1917-1918, kansanedustaja 1910-1914, 1917 I. Hän kuoli Tampereella 1918.²⁾ Kempele oli kahtiavetoinen kunta Pulkkilan tavoin: maalaisliitto sai noin 40 % äänistä ja sosialidemokraatit yli puolet.³⁾ Maalaisliiton äänistä kanavoitui merkittävä osa Saalastin kautta.

Anna Ängeslevä (os. Toivonen) syntyi 1871 Viipurin l. Pyhäjärvellä, oli ensin va. opettajana eri puolilla, kansakoulunopettajana Nivalassa vuoteen 1903 ja Ylivieskassa vuoteen 1938. Kansanedustajana hän oli 1908 II-1909 I. Hän kuoli 1939 Ylivieskassa.⁴⁾ Maalaisliitto oli Ylivieskassa ylivoimaisesti suurin puolue saaden jo 1907 vaaleissa yli 50 % äänistä.⁵⁾ Emäntä, kansanedustaja Anna Ängeslevä oli Kyösti Kallion ym. kanssa kasvattamassa maalaisliiton suurta äänimäärää keskisen Pohjanmaan alueella.

Pohjoisen vaalipiirin kansanedustaja Kalle Aukusti (K.A.) Lohi syntyi 1872 Pudasjärvellä maanviljelijän poikana, kävi kirkollista kiertokoulua muutamia kuukausia, hankki elantonsa aluksi tukkityöläisenä, sitten tukkityönjohtajana ja maanviljelijänä. Hän oli vanhoillislestadiolainen maallikkosaarnaaja ja poliittinen puhuja, oli myöhemmin useita kertoja ministerinä ja myös maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana. Maalaisliiton kansanedustaja hän oli 1909 II-1914, 1917-1938. Lohi kuoli 1948 (Pudasjärvestä erotetulla) Ranualla.⁶⁾ Kuten lestadiolaisuuden yhteydessä on todettu, Lohi sai vanhoillislestadiolaisten ääniä eri puolilta vaalipiiriä. Pudasjärvi oli aluksi vanhasuomalaisten voimakas linnake, kunnes sen asema vuosi vuodelta heikkeni. Lohen päästessä 1909 eduskuntaan maalaisliitto sai Pudasjärvellä 24 % äänistä, vanhasuomalaisten ääniosuuden ollessa vielä 63 %.⁷⁾

Antti Junes syntyi 1874 Alatorniolla maanviljelijän poikana, kävi kansakoulun ja kansanopiston, toimi maanviljelijänä Alatorniolla, Kivirannan lohypadon toimitusjohtajana 45 vuotta, Alatornion kunnan rahastonhoitajana ja kunnansihteerinä 1900-1919 ja Alatornion sähkölaitoksen toimitusjohtajana 16 vuotta. Hän toimi 2. maatalousministerinä 1929-1930, oli Alatornion kansan-

1 SKE 1982 s. 317.

2 SKE 1982 s. 548.

3 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

4 SKE 1982 s.743; Palttala Risto 1981 s. 472.

5 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

6 SKE 1982 s. 360.

7 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910; Lackman Matti 1990 s. 734-735; Pentikäinen Samuli 1990 s. 572-573.

opiston johtokunnan puheenjohtajana, maanviljelysseuran johtokunnassa ja myöhemmin mm. Pohjolan Sanomien johtokunnassa. Kansanedustajana hän oli 1910-1913, 1919-1932, 1936-1938 ja 1939-1944. Junes kuoli 1963 Alatorniolla.¹⁾ Maalaisliitto oli Alatorniolla jokseenkin yhtä vahva sos. dem. puolueen kanssa (n. 40 % äänistä molemmilla).²⁾

Karl Gustaf (K.G.) Veijola syntyi 1864 maanviljelijän perheeseen Iissä ja teki elämäntyönsä Iissä maanviljelijänä ja kunnan luottamustehtävissä mm. kunnankirjurina vuodesta 1924 ja paloapuyhdistyksen rahastonhoitajana. Hän oli käynyt kansakoulun ja kauppakoulun. Kansanedustajana hän oli 1908 II-1909 I eli yhden kauden. Veijola kuoli 1936 Iissä.³⁾ Maalaisliitto oli Iissä toiseksi suurin puolue sosialidemokraattien jälkeen. Veijolan päästessä eduskuntaan maalaisliiton kannatus Iissä oli 31,6 % ja sosialidemokraattien 48,3 %.⁴⁾

Yhteenvetona maalaisliiton kansanedustajista voidaan todeta, että sosialidemokraattisiin kansanedustajiin verrattuna heillä oli parempi koulutus ja he olivat juuriltaan harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta Pohjois-Suomesta. Useimmat heistä olivat talollisten ja maanviljelijäin lapsia ja viljelivät itsekin maata. He olivat vahvasti mukana paikkakuntansa ja kotimaakuntansa kehittämässä, ajoivat maatalouden asiaa alan paikallis- ja piirijärjestöissä, jopa valtakunnan tasolla. Useat heistä nousivat valtakunnan huipulle, ministereiksi, maalaisliiton puheenjohtajiksi ja, kuten Kyösti Kallio, tasavallan presidentiksi saakka. Kaupunkilaista talonpoikaiston, porvariston ja osuustoiminnan sekoitusta ja modernia politiikan ja liike-elämän monitoimimiestä edusti oululainen Otto Karhi. Häinkin nojasi kannatuksessaan Oulun ympäristön maaseutuun ja Pohjois-Suomen pääkaupunkiin muuttaneeseen juuriltaan vielä talonpoikaiseen väestöosaan.

2.3 Suomalaisen puolueen kansanedustajat

Suomalaisella puolueella oli eteläisessä vaalipiirissä tänä aikana 6 kansanedustajaa. Heistä Arthur Lagerlöf valittiin neljästi, Kalle Myllylä ja Iisakki Vahe kolmesti, Santeri Haapanen kahdesti, Aate Olkkonen ja Antti Tuomikoski kerran. Pohjoisen vaalipiirin neljästä kansanedustajasta valittiin Juho Vaarala neljästi, Aukusti Hiltula ja Iisakki Hoikka kahdesti ja Juuso Runtti kerran. Lapin vaalipiirin kaksi edustajaa Matti Tervaniemi ja Yrjö Halonen valittiin kumpikin yhden kerran.

Varatuomari, fil. maisteri, vuorineuvos Johan Arthur Lagerlöf syntyi 1860 Raahessa tullinhoitajan perheeseen. Hän tuli ylioppilaaksi 1876, fil. kandidaatiksi ja maisteriksi 1882, mol. oik. kandidaatiksi 1887 ja varatuomariksi 1889. Hän oli tullilaitoksen ylim. virkamies Raahessa 1879-1885, tullinhoitaja 1880-1885, Vaasan hovioikeuden ja senaatin palveluksessa sekä tuomarintehtävissä 1887-1894, Raahen porvari- ja kauppakoulun kauppaoikeuden ym. aineiden opettaja 1897-1900, Raahen puutavara Oy:n (myöh. Raahe Oy) perus-

1 SKE 1982 s. 200.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

3 SKE 1982 s. 699.

4 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

taja ja toimitusjohtaja 1900-1924, Seittenkarin puutavara Oy:n perustaja 1909 ja johtaja, toiminimen Ab Granviks sågverk (Ruotsissa) perustaja 1909 ja johtaja, Kemin saha Oy:n perustaja 1912 ja johtaja, Transport ab i Brahestadin ja Ab Finska kolaffärenin johtaja, säätyvaltiopäivien pankkivaliokunnan sihteeri 1900 ja eduskunnan pankkivaliokunnan 1926 ja 1928 jäsen, porvarissäädyn jäsen 1900 valtiopäivillä, Raahen kaupungivaltuuston jäsen. Vuorineuvos 1912, Ranskan kunnialegioonan upseeri 1921. Eduskunnan jäsen (suomal. puolue) 1907-1910, 1917 II-1918 ja (kokoomus) 1918. Lagerlöf kuoli 1930 Helsingissä.¹⁾ Suomalainen puolue oli Raahen suurin puolue vuosina 1907-1910, kannatuksen ollessa noin 40 % SDP:n kannatuksen ollessa 17-24 %.²⁾

Maanviljelijä, kunnankirjuri Kaarle (Kalle) Myllylä syntyi 1844 kalajokisen merimiehen perheeseen. Hän kävi kansakoulun, harjoitti maanviljelystä ja teki pitkän päivätyön kunnan palveluksessa kunnankirjurina 1870-1922, kunnan rahastonhoitajana 1870-1894 ja 1904-1919 ja säästöpankin kirjanpitäjänä 11 vuotta. Hän oli Kalajoen kunnallislautakunnan esimies, talonpoikaissäädyn jäsen 1897-1899 ja 1905-1906 valtiopäivillä. Myllylä oli eduskunnan jäsen 1907-1909 II. Myllylä kuoli 1923 Kalajoella.³⁾ Kuten lestadiolaisuuden yhteydessä on kerrottu, hän edusti uudempaa lest. herätysliikettä. - Kalajoki oli vankasti suomalaisen puolueen hallussa: 1907 sen kannatus oli 77 % maalaisliiton nosttaessa pikkuhiljaa kannatustaan vuoteen 1910 mennessä 17 %:iin. SDP:n kannatus pysyi alle 20 %:ssa huolimatta aluksi varsin vilkkaana toimineesta työväenyhdistyksestä.⁴⁾ Myllylän edustajakaudella suomalaisen puolueen ote paikkakuntaan oli kuitenkin jokseenkin ehdoton.

Iisakki (Isak) Vahe oli syntynyt 1860 Eurassa rusthollarin poikana. Toimittuaan maanviljelijänä Eurassa ja Pöytyällä vuoteen 1895 hän muutti maanviljelijäksi Haapavedelle toimien siellä mm. kuntakokouksen puheenjohtajana ja kansanopiston johtokunnan jäsenenä. Suomalaisen puolueen kansanedustajana hän oli 1907-1909 I, 1910-1914. Vahe kuoli 1929 Haapavedellä.⁵⁾ Suomalaisen puolueen kannatus oli 1907 yli 50 %, muTta 1910 noin 40. Maalaisliitto oli nouseva puolue (1910 32 %). SDP:n kannatus oli noin 20 %.⁶⁾

Santeri (Kaarlo Aleksanteri) Haapanen oli syntynyt Puolangalla 1877 sahanhoitajan perheeseen. Kansakoulun ja kansanopiston jälkeen hän jatkoi opiskeluaan ja valmistui kansakoulunopettajaksi Kajaanin seminaarista 1904. Hän toimi kansakoulunopettajana Suomussalmella 1899-1900, Karungissa 1904-1906 ja Hyrynsalmella 1906-1914. Hän oli Hyrynsalmen osuuskassan ja säästöpankin kirjanpitäjä 1906-1914, kunnankirjuri 1907-10, Hyrynsalmen kuntakokouksen puheenjohtaja ja kunnallislautakunnan esimies, Kajaanin maanviljelysseuran johtokunnan jäsen ym. Myöhemmin hän toimi lehtimiehenä mm. Savon Sanomien päätoimittajana 1914-1918 ja Kainuun Sanomien päätoimittajana 1918-1920. Hän oli suomal. puolueen kansanedustajana 1909 II-10 ja

1 SKE 1982 s. 303 ; Lackman Matti 1991 s. 379-381.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

3 SKE 1982 s. 406.

4 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

5 SKE 1982 s. 687.

6 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

maalaisliiton edustajana 1917-1918.¹⁾ Suomalainen puolue oli Hyrynsalmella ylivoimainen: 75 % kannatus v. 1907 ja 56 % v. 1910.²⁾

Aate (Ade) Olkkonen syntyi 1877 talollisen poikana Haapajärvellä, toimi Haapajärven kunnankirjurina ja kirjanpitäjänä 1901-1905 ja kunnankirjurina 1916-1947, kunnan rahastonhoitajana 1911-1917 ja 1923-1926, lainajvästön hoitajana v:sta 1903 yli 30 vuotta, kirkonisäntänä 1909-1913, aluekassanhoitajana vuodesta 1926. Hän oli myös Haapajärven kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan puheenjohtaja ja suomalaisen puolueen kansanedustaja 1907-1908 I. Hän kuoli Haapajärvellä 1949.³⁾ Suomalainen puolue sai 1907 vaaleissa Haapajärvellä 26 % äänistä, mutta maalaisliitto oli silloin jo suurin puolue ja SDP:kin lähes yhtä vahva. Suomalaisen puolueen kannatus laski seuraavissa vaaleissa edelleen, ja Olkkosen ensimmäinen kausi eduskunnassa jäi ainoaksi.⁴⁾

Antti (Anders) Tuomikoski oli talollisen poika (s. 1842) Pyhäjoelta ja vaikutti Limingassa. Kävi lukkarikoulun ja tuli lukkariksi ja maanviljelijäksi Liminka. Limingan seurakunnan lukkarinapulainen 1862-1868, lukkari 1874-1932, kiertokoulun opettaja 1863-1866, Limingan kunnankirjuri 1865-1905, säästöpankin hoitaja 1882-1897 ja 1900-1919. Talonpoikaissäädyn jäsen säätyvaltiopäivillä 1885-1905. Kirkolliskokouksen jäsen, Oulun I. talousseuran puheenjohtaja. Kansanedustaja 1908 II-1909 I. Tuomikoski kuoli Limingassa 1932.⁵⁾ Suomalainen puolue sai Limingassa runsaat 30 % äänistä ja oli suurin porvarillinen puolue, mutta jäi paljon pienemmäksi kuin SDP.⁶⁾

Pohjoisessa vaalipiirissä valittiin kuusamolainen Juho Vaarala (aik. Lämäsä) eduskuntaan tänä aikana joka vaaleissa. Tuomiokosken tavoin hänellä oli kunnallismiehen tausta. Hän syntyi 1864 talollisen perheeseen, kävi kansakoulun ja toimi maanviljelijänä, oli kalastajana Pohjoisella jäämerellä kolme vuotta, Kuusamon kunnankirjurina 1894-1921, paloapuyhtiön esimiehenä 1894-1900, kunnan rahastonhoitajana vuodesta 1900, Kuusamon kunnallislautakunnan esimiehenä sekä kansanedustajana 1907-1914, 1917 I. Vaarala kuoli Kuusamossa 1926.⁷⁾ Suomalainen puolue sai Kuusamossa 1907 yli 80 % äänistä. Maalaisliitto nousi koko ajan, ja 1910 se oli jo suurin puolue. Vaarala pysyi kuitenkin vielä eduskunnassa.⁸⁾

Pudasjärveläinen Aukusti Hiltula (aik. Keränen) oli maanviljelijän poika (s. 1854) Pudasjärveltä. Hän kävi ala-alkeiskoulun, toimi maanviljelijänä ja 1890-luvulta lähtien kauppiana. Hän oli Pudasjärven seurakunnan kirkkovaärtinä 1881-1899 ja kansanedustajana 1907-1909 I. Hiltula kuoli 1928 Pudasjärvellä.⁹⁾ Suomalainen puolue sai 1907 peräti 93 % äänistä, 1910 68 % ja maa-

1 SKE 1982 s. 98.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

3 SKE 1982 s. 445.

4 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

5 SKE 1982 s. 666.

6 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

7 SKE 1982 s. 686.

8 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

9 SKE 1982 s. 139.

laisliitto 20 %. SDP:n kannatus oli 1910 vajaa 7 %.¹⁾

Iisakki Hoikka (s. 1840) oli vuokraajan poika Kemistä. Hän vaikutti Rovaniemellä, jossa oli kruunun virkatalon vuokraaja 1863-1917, jokivouti, kalastuksen tarkastaja 1873-1888. Hoikka oli talonpoikaissäädyn jäsen 1882-1899 valtiopäivillä, kirkolliskokouksen jäsen, kansanedustaja 1907-1908 I, 1909 II ja vanhoillislestadiolainen vaikuttaja. Kuoli Rovaniemellä 1917.²⁾ Sumalainen puolue sai 1907 Rovaniemellä lähes puolet äänistä, 1910 enää 20 % nuorsuomalaisen puolueen ollessa silloin suurin (41 %) puolue.³⁾

Juuso Runtti (aik. Runtila, Manninen) oli Kiimingissä 1854 syntynyt talollisen poika. Hän oli maanviljelijä, vanhoillislestadiolainen maallikkosaarnaaja vuodesta 1877, kunnallisten ja kirkollisten kassojen hoitaja, palo- ja eläinvakuutusyhtiöiden asiamies. Lisäksi hän oli Kiimingin kuntakokouksen puheenjohtaja, kirkolliskokouksen jäsen, Suomen lähetysseuran lestadiolaisen haaraosaston päätoimikunnan jäsen sekä kansanedustaja (suom.) 1907-1908 I, 1917-1918, (kok) 1918. Runtti kuoli Oulussa 1927.⁴⁾ Suomalainen puolue sai Kiimingissä ja Ylikiimingissä 1907 65-75 % äänistä maalaisliiton saadessa 21-25 %. 1910 puolue sai 47-60 % ja maalaisliitto 30-36 %. SDP:n kannatus oli koko ajan heikko.⁵⁾

Lapin vaalipiirissä Matti Tervaniemi (aik. Orajärvi) oli maanviljelijän poika, s. 1859 Sodankylässä, vaikutti maanviljelijänä Kittilässä, oli uudemman suunnan lestadiolainen ja suomalaisen puolueen kansanedustaja 1907-08 I. Kuoli Kittilässä 1923.⁶⁾ Suomalaisen puolueen kannatus oli Kittilässä 1907 65 % ja nuorsuomalaisten 30 %. 1910 vastaavat luvut olivat 42 ja 48 %. SDP:n kannatus oli v. 1910 10 %.⁷⁾

Enontekiöläinen vaikuttaja Yrjö Halonen (vuoteen 1866 Keskitalo) oli syntynyt maanviljelijän poikana Kestilässä 1862. Hän toimi kiertokoulunopettajana Piippolassa 1881-1883, Pudasjärvellä 1883-1887, Enontekiön lukkarina 1888-1919, kunnallislautakunnan esimiehenä ja kunnankirjurina 1889-1918, postinhoitajana 1890-1919, metsäkasöörinä 1907-1919, Ylitornion kunnankirjurina 1919-1927, KOP:n Ylitornion konttorin esimiehenä 1919-1936. Halonen oli talonpoikaissäädyn jäsen 1897-1905 valtiopäivillä, kirkolliskokouksen jäsen (vanhoillislestadiolainen) ja kansanedustaja 1908 II-1909 I. Kuoli 1941 Helsingissä.⁸⁾ Enontekiö oli suomalaisen puolueen ehdotonta valta-alueetta. Sen kannatus 1907 oli 98 % ja 1910 85 % (nuorsuomalaiset 13 %).⁹⁾

Yhteenvetona suomalaisen puolueen kansanedustajista voidaan todeta seuraavaa. Heillä oli keskimäärin parempi koulutus kuin sosialidemokraattien ja maalaisliittolaisten edustajilla, kaupunkiedustaja Arthur Lagerlöfin ollessa Pohjois-Suomen kansanedustajien koulutuksellista huippua. Valtaosa vanha-

1 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

2 Talonen Jouko 1988 s. 105; SKE 1982 s. 144.

3 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

4 SKE 1982 s. 537; Talonen Jouko 1988 s.105.

5 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

6 SKE 1982 s. 650; Talonen Jouko 1988 s. 105.

7 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

8 SKE 1982 s. 110; Talonen Jouko 1988 s. 105 (Talonen mainitsee virheellisesti, että Halonen olisi valittu eduskuntaan myös v. 1909).

9 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

suomalaisista edustajista oli kuitenkin talonpoikia. Heillä oli vahva kunnallis- ja kirkolliselämän tausta, monet olivat kuntakokousten puheenjohtajia, kunnallislautakunnan esimiehiä, seurakunnan luottamushenkilöitä ja talouselämän monipuolisia vaikuttajia tai opettajia. Useilla heistä, erityisesti Koillismaalla ja Lapissa, oli myös tiivis yhteys vanhoillislestadiolaiseen herätysliikkeeseen. Ehdokkailla oli ennen edustajaksi tuloaan varsin pitkä elinkeinoonsa ja yhteisten asioiden hoitoon liittyvä kokemus. Useimmat olivat syntyneet paikkakunnalla, josta heidät valittiin, ja nekin jotka olivat tulleet muualta, olivat ehtineet juurtua paikkakuntaan ja tulleet siten siellä hyväksytyiksi. Voikin sanoa, että vielä enemmän kuin maalaisliittolaisissa kansanedustajissa, vanhasuomalaisissa painottuu seutukunnan koko arvomaailman edustus, niin henkinen kuin aineellinenkin. Toisessa ääripäässä sääty-yhteiskunnan porvarillinen aatemaailma, jota vastaan sosialismi koettaa ankarasti hyökätä, muttei kykene sitä murtamaan (ks. edellä Raahen puutavara Oy:n työläisiin kohdistunut huvipaikkatappelu). Valtavirtauksena on edelleen vanhasuomalainen talonpoikainen, uskontoa ja maaseudun perinteisiä henkisiä ja sääty-yhteiskunnan arvoja painottava näkemys, joka ilmenee vanhoillislestadiolaisissa talonpoikaiskansanedustajissa. Uusimpana virtauksena näkyy talonpoikaisen maaseutuelinkeinon kehittämiseen tähtäviä käytännön toimia painottava, maalaisliiton arvoja lähestyvä linja. Ne edustajat, jotka periaatteellisista tai muista syistä eivät muuttaneet linjaansa käytännöllisemmäksi, vähitellen menettivät asemansa nousevalle maalaisliitolle. Jotkut, kuten kainuulainen Santeeri Haapanen, mukautuivat ja vaihtoivat suomalaisesta puolueesta maalaisliittoon seuraavalla vuosikymmenellä.

2.4 Nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajat

Nuorsuomalaisella puolueella oli tänä aikana Pohjois-Suomesta kaikkiaan kuusi kansanedustajaa. Eteläisestä vaalipiiristä valittiin Arttur Castrén kahdesti, Mikko Knuutila, Mauno Rosendal ja Albert Luoma kerran. Pohjoisesta vaalipiiristä valittiin Pekka Ahmavaara kaikki neljä kertaa ja Lapin vaalipiiristä Aleksanteri Fränti kerran.

Oululainen kansanedustaja, senaattori ja kunnallispuhemies Arthur Castrén (s. 1866 Turtolassa, k. 1946 Pietarsaareissa) oli kirkkoherran poika, ylioppilas 1884, varatuomari 1891, Oulun vt. kunnallispuhemies 1893-1896, maistraatin sihteeri ja julkinen notaari 1896, kunnallispuhemies 1896-1908, oli hallinnollisin toimin pidätettynä virasta 1903-1906, oikeuspuhemies 1908-1918, Helsingin kaupunginjohtaja 1922-1930 ja kunnallispuhemies 1931-1936. Hän oli porvarissäädyn jäsen 1904-1906 valtiopäivillä, sai ministerin arvon 1918, toimi kansanedustajana 1909 II-1913.¹⁾ Nuorsuomalaisten kannatus Castrénin kotikaupungissa Oulussa oli 1907 25 % nousten toisen sortokauden vaaleissa 36 %:iin. Puolue oli suurin porvarillinen puolue.²⁾ Kun nuorsuomalaisten kannatus vaalipiirin maaseudulla oli muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta heikko, Castrénin kannatuksen pääperustus oli Oulussa.

1 SKE 1982 s. 60.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

Kansanedustaja, maanviljelijä Mikko Knuutila (aik. Kyrölä, Lahti) syntyi maanviljelijän poikana 1847 Sievissä, jossa vaikutti maanviljelijänä vuoteen 1883, jolloin tuli Ylivieskaan kirkkoväärtiksi. Knuutila toimi Ylivieskan kuntakokouksen puheenjohtajana, talonpoikaissäädyn jäsenenä 1904-1905 valtiopäivillä ja kansanedustajana 1907-1908 I. Kuoli Ylivieskassa 1923.¹⁾ Knuutila on saanut ääniä laajalta alueelta, sillä Ylivieskassa nuorsuomalaisten kannatus oli 1907 vain 9,5 % ja hänen entisessä kotikunnassaan Sievissäkin vain 0,8 %.²⁾

Fil. kand., rehtori ja oululainen kansanedustaja Mauno Rosendal (s. 1848 Hämeenkyrössä, k. 1917 Oulussa) oli maisterisperheen lapsi. Hän valmistui ylioppilaaksi 1868, fil. kandidaatiksi 1873, toimi opettajana Tampereella ja vuodesta 1876 lähtien Oulussa lehtorina ja rehtorina. Rosendal oli karkotettuna maasta 1903-1905. Hän toimi Hengellisen Kuukauslehden toimittajana 1891-1898, herännäisjohtajana ja uskonnollisena puhujana, pappissäädyn jäsenenä 1905-1906 valtiopäivillä, kirkolliskokouksen jäsenenä sekä kansanedustajana 1908 II-1909).³⁾ Oulun ohella Rosendal lienee saanut ääniä herännäisalueilta maaseudulta. Nuorsuomalaisilla oli 1907 voimakas kannatus mm. Salon pitäjässä (19 %), Pyhäjärvellä (62 %), Kärämäellä (68 %), Tyrnävällä (19 %) ja Kainuussa Kajaanin mlk:ssa (16 %), Sotkamossa (26 %) ja Kuhmoniemiellä (32 %).⁴⁾ Rosendalin merkitystä puoluepoliittisessa työssä nimenomaan sosialismia vastaan on käsitelty herännäisyyden yhteydessä.

Hovioikeudenasessori, Raahen kaupungin pormestari Albert Luoma (s. 1856 Oulussa, k. 1913 Turussa) oli kunnankirjurin poika, suoritti yo-tutkinnon 1876 ja yleisen oikeustutkinnon 1881 tullen varatuomariksi 1884. Hän toimi Oulun lääninhallituksen varalääninkamreerina 1884, Raahen kaupungin pormestarina 1884-1907, Loimaan tuomiokunnan tuomarina 1907 ja Turun hovioikeudenasessorina 1907-1913. Luoma oli porvarissäädyn jäsen 1904-1906 valtiopäivillä, kirkolliskokouksen jäsen sekä kansanedustaja 1907-1908 I.⁵⁾ Kotikaupungissaan Raahessa nuorsuomalaisten kannatus oli 1907 30 %, minkä lisäksi naapurikunnassa Salon pitäjässä kannatus oli 19 %.⁶⁾ Luoman kannatus lienee tullut pääasiassa tältä alueelta.

Pohjoisesta vaalipiiristä kauan nuorsuomalaisia edustanut kansanedustaja Pekka Ahmavaara (vuoteen 1906 Aulin) oli monipuolinen vaikuttaja. Hän syntyi Ylitorniolla talollisen poikana 1862 ja kuoli Oulussa 1929. Hän oli värjäriin opissa Torniossa ja Oulussa, muutti 22-vuotiaana Iihin, jossa oli sotilasvirkatalonvuokraaja, värjäri, kauppias ja puutavaraliikkeen harjoittaja 1884-1918, oli karkotettuna sortokaudella valtiollisista syistä 1903-1905. Aulin oli Iin kunnan asioiden keskeinen hoitaja, edusti talonpoikaissäätä 1894-1906 valtiopäivillä ja oli säädyn puhemies. Nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajana hän toimi 1907-1914, 1917 II-1918, kokoomuksen edustajana 1918. Hän oli liäksi Suomen maatalousosakepankin Oulun konttorin johtaja 1918-

1 SKE 1982 s. 260.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

3 SKE 1982 s. 533.

4 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910 .

5 SKE 1982 s. 368.

6 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

1929.¹⁾ Ahmavaaran kannatus lienee tullut laajalti vaalipiirin alueelta. Nuorsuomalaisten kannatus oli 1907 esim. iissä 13 %, Kuivaniemellä 30 %, Haukiputaalla 9 %, Alatorniolla 14 %, Ylitorniolla 40 % ja Kolarissa 41 %.²⁾ Suureen valiokuntaan 1907-1910 kuulunut Ahmavaara ajoi Perä-Pohjolankin monia hankkeita, mm. aloite Rovaniemen-Kemijärven ratatutkimuksesta on hänen.³⁾

Kittiläläinen kansanedustaja, kansakoulunopettaja Aleksanteri Fränti (aik. Hippi) syntyi 1881 Lapualla talollisen perheeseen. Hän valmistui kansakoulunopettajaksi Rauman seminaarista, oli kansakoulunopettajana ja postitoimiston hoitajana Kittilässä 1904-1919. Lapin maatalousseuran sihteeri 1906-1919, Kajaanin maanviljelysseuran sihteeri 1919-1940 ja toiminnanjohtaja 1940-1950 ja lukuisien eri luottamustoimien haltija myöhemmin Kajaanissa. Hän kuoli Kajaanissa 1950. Fränti toimi kansanedustajana 1909 II-1913, 1917 I, edistyspuolueen edustajana Lapinmaan vaalipiiristä 1919-1921.⁴⁾ Kittilässä oli nuorsuomalaisten kannatus 1907 30 % ja 1910 47 %.⁵⁾ Fränti lienee saanut ääniä laajemmaltakin Lapista, jossa nuorsuomalainen puolue oli 1909-1910 suurin puolue (46-51 %).

Yhteenvetona nuorsuomalaisen puolueen kansanedustajista voidaan todeta seuraavaa. Heillä oli korkea koulutus pohja. He olivat pääasiassa virkamiehiä, joukossa joku talonpoika. Voimakkain yhteinen nimittäjä oli perustuslaillisuus, jonka painoarvo oli korkein toisen sortokauden vaaleissa 1909-1910. Valtiolliset ja perustuslailliset tekijät painottuivat lakimies- ja kasvattajakansanedustajissa (Castrén, Rosendal), mutta talonpoikaisten edustajien työssä ja ajattelussa korostuivat myös käytännölliset talouden edistämiskysymykset (Ahmavaara, Fränti, Knuutila). Se maaseudun kehittämiseen liittyvä radikalismi, joka eteläisessä vaalipiirissä ja osin pohjoisessakin vaalipiirissä kanavoitui maalaisliittoon, purkautui pohjoisempaan - pohjoisen vaalipiirin teollisuusalueilla ja Lapin vaalipiirissä - nuorsuomalaisuuden kautta. Viimeksi mainituilla alueilla nuorsuomalaisuuden porvarillinen radikalismi kilpaili sosialistista radikalismia vastaan. Nuorsuomalaisuus oli Pohjois-Suomessa siten lähinnä kaupunkien ja teollistuneempien maaseudun paikkakuntien sekä perimmäisen Lapin vähemmän uskonnollisten porvarien suosima puolue.

1 SKE 1982 s. 19; Outakoski Aslak 1952 s. 598-608.

2 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

3 Outakoski Aslak 1952 s. 606-607.

4 SKE 1982 s. 87-88.

5 SVT XXIX Eduskuntavaalit 1907-1910.

VI TILASTOLLINEN OSA

Sosialismin kannattajan ja torjujan profiili tilastojen valossa

Työväenliikkeen kannatus lähtee nimensä mukaisesti työväestöstä, jonka etuja liike ajaa. Tämä pätee Pohjois-Suomessakin. Poliittisessa ja ay-liikkeessä olivat kantavina voimina eri alojen työläiset. Työväenyhdistykset syntyivät sinne missä työläisiä oli suhteellisen runsaasti. Aktiivisen työläistoiminnan alueilla sosialidemokraattien vaalikannatuskin oli vahvempaa kuin siellä, missä liike oli heikko. Valittujen kansanedustajien esittelyssä ilmeni, että eduskuntaan valituilla SDP:n kansanedustajilla oli useimmiten työläistäusta ja että he toimivat työväenliikkeessä valistajina ym. aktiiveina. Heidän koulutustaustansa oli yleensä porvaripuolueiden kansanedustajia heikompi.

Millainen oli SDP:n kannattajan ja vastustajan profiili? Tämän selvittämiseksi on vastauksia etsitty mm. elinkeinotilastoista vuosilta 1880- 1910.¹⁾ Niiden pohjalta (Taulu 1.) on tehty tilastollinen analyysi eri puolueiden suhteellisesta kannatuksesta ja elinkeinoista (Liitteet). Lähtökohtana elinkeinojakaumassa ovat väestön elinkeinot vuosina 1900 ja 1910. Niiden avulla on interpoloitu väen määrä ja sitä kautta suhteellinen osuus kullekin vaalivuodelle.

Mittauksen kohteina olivat elinkeinotilaston kaikki elinkeinot: maa- ja metsätalous, teollisuus ja käsityö, rakennustoiminta, kauppa, liikenne, palvelukset, sekatyömiehet ja elinkeino tuntematon. Saadut tulokset osoittavat eri vaalivuosilta koko Pohjois-Suomen osalta seuraavaa.²⁾

1 Tilastollisia tiedoantoja 63. s. 261-303.

2 Puolueiden ja ammattijakauman korrelaatiot 1907-1910. Tilastoajo 1995.

1 SDP:tä kannattavat ja torjuvat elinkeinoryhmät Pohjois-Suomessa

Vuoden 1907 eduskuntavaalit

Rakennustyöväen ja SDP:n korrelaatio oli erittäin positiivinen, toisin sanoen puolueen kannatus rakennustyöväen keskuudessa oli erittäin vahva. Tämä sopii yhteen sen kanssa mikä tekstiosassa on todettu. Sen sijaan teollisuustyöväen kohdalla korrelaatio oli oireellinen. Teollisuusväki näyttää suosineen nuorsuomalaisia, korrelaatio oli positiivinen. Nuorsuomalaiset saivat kannatusta myös rakennustyöväen ja liikenteen palveluksessa olevien keskuudesta. Tämä tulos painottui kenties siksi, että esim. Oulussa ja Raahessa oli nuorsuomalaisuus vahvaa, se tavallaan peitti tai ainakin hämärsi maaseudun tilanetta. Yllättävää oli myös se, ettei elinkeino tuntematon -ryhmässä syntynyt positiivista jos ei negatiivistakaan korrelaatiota SDP:n kanssa. Sosialistien ja maatalousväen korrelaatio oli negatiivinen.

Vuoden 1908 eduskuntavaalit

Teollisuustyöläisten ja rakennusväen korrelaatio sos. dem. puolueen kanssa oli nyt hyvin positiivinen. SDP oli siis vahvistanut asemaansa nuorsuomalaisiin nähden työläisten keskuudessa. Muita positiivisia korrelaatioita SDP:llä ei ollut. SDP sai jälleen negatiivisen korrelaation maatalousväen kanssa. Tämä ei välttämättä merkitse sitä, ettei SDP olisi saanut kannatusta maatalousväestön keskuudessa, mutta koska maatalous oli todella merkitsevä elinkeino vain eteläisen vaalipiirin rannikkoseudulla ja osin pohjoisenkin vaalipiirin rannikolla, tulos hämärtyi koko Pohjois-Suomen tilastossa. Maatalousväestö näyttää suuntautuneen vanhasuomalaiseen puolueeseen.

Maalaisliitto ei saanut vielä näissä vaaleissa positiivista korrelaatiota missään elinkeinoryhmässä. Sekatyöväestö korreloi negatiivisesti vanhasuomalaisiin, virhemahdollisuus oli oireellinen. Tästä voi tehdä sen johtopäätöksen, että sekatyöväki suuntautui muualle, luultavasti myös SDP:hen. Nuorsuomalaiset saivat kannatusta edelleen rakennustyöväen, liikenteen ja palveluksista elävien keskuudesta. Tämä nuorsuomalaisten tulos on sopusoinnussa sen tekstiosan havainnon kanssa, että osa työväestöstä suuntautui mieluummin porvarilliseen radikaalipuolueeseen kuin sosialistiseen. Tämä on heijastumaa sortokaudesta, kutsuntalakoista ja uskonnollisistakin tekijöistä (herännäisyys).

Maalaisliitto korreloi negatiivisesti rakennusväen ja palveluksista elävien kanssa. Maalaisliiton kannatus ei siis missään tapauksessa tullut näistä ryhmistä. Rakennusväki ja SDP korreloivatkin positiivisesti, joten SDP:n profiili työläisten puolueen edustajana alkoi olla näissä vaaleissa selvä.

Vuoden 1909 eduskuntavaalit

SDP:n kannatus nousi vuoden 1909 vaaleissa selvästi työläisten perusjoukoista, sekatyöväen, teollisuuden ja elinkeino tuntematon -ryhmistä. Tulos oli

odotusten mukainen ja sellainen joka tekstiosassakin on tullut esiin. Korrelaatio oli erittäin vahva sekatyöläisten keskuudessa. Tämä tulos painottui siksi, että nimenomaan laajalla Pohjois-Suomen maaseudulla oli sekatyöväkeä ja vailla vakainaista ammattia olevia jopa 20-30 prosenttia ja sitäkin enemmän. SDP korreloi edelleen negatiivisesti maatalousväen kanssa, tulos oli erittäin merkitsevä ja kertoo sen, ettei sosialismi ollut suosittu tässä ammattiryhmässä.

Mutta sekatyöväestöstä suuntautui ihmisiä myös porvarillisiin puolueisiin. Vanhasuomalaisen ja sekatyöväen korrelaatio oli positiivinen. Tämä selittyy sillä, että maatalousväestön nimikkeen alla oli hyvin sekalaista väestöä maanomistajista vuokraajiin ja maa- ja metsätyöläisiin. Vanhasuomalaiset ja sekatyöläiset korreloivat nyt negatiivisesti. SDP oli siten saanut yliotteen sekatyöläisistä vanhasuomalaisiin nähden. Vanhasuomalaisen profiili oli nyt jo hämärtynyt, puolue ei saanut positiivista korrelaatiota muihin kuin palveluksista eläviin. Tämä kuvastaa puolueen hiipuvaa asemaa Pohjois-Suomessa.

Nuorsuomalaisen korrelaatio rakennusväen kanssa oli edelleen positiivinen. Tämä ehkä kummalliseltakin vaikuttava tulos selittyy ainakin osittain sillä, että Lapin vaalipiirissä nuorsuomalaisuus oli vahvaa. Kun vaalipiiristä pääsi eduskuntaan vain yksi, oli yhden miehen vaalipiiri omiaan suosimaan äänten keskittämistä, jolloin henkilökysymysten merkitys oli suuri. Pohjoisen vaalipiirin alueella oli näinä vuosina rakennettu rautatietä kohden Rovaniemeä. Tietoa ei ole, mihin ammattiryhmiin rakentajat lukeutuivat, mutta luultavasti töissä oli luokkatietoisien sosialistiväen (sitkeitä lakkoja ratatyömaalla järjestäytyneen työväen toimesta) lisäksi paikallista talonpoikais- ja sekatyöväkeä, joka suuntautui muualle kuin sosialistipuolueeseen. Tämä saattaa selittää tätä tilastollista horjuvuutta. Tuloksia sekoittava seikka oli liikkuvan väen sijoittelu tilastoissa "kaatoryhminä" eri vuosina eri sarakkeisiin. Luotettaviin tuloksiin ei voida päästä.

Maalaisliitto ei saanut vielä näissäkään vaaleissa positiivista korrelaatiota mihinkään ryhmään. Se reagoi negatiivisesti rakennusväen ja palveluksista elävien kanssa. Tulos oli odotusten mukainen.

Vuoden 1910 eduskuntavaalit

Näissä vaaleissa SDP:n kannatus perustui sekatyöväkeen ja elinkeino tuntematon -ryhmään. Kummankin korrelaatio oli positiivisesti merkitsevä ja odotusten mukainen. Sen sijaan teollisuuden ja rakennustyöväen kanssa SDP:llä ei syntynyt positiivista korrelaatiota. Tämä selittyy sillä, että puolueen kannatus oli maaseudulla monin paikoin hiipunut. Se näkyi työväenyhdistysten jäsenmäärien ja vaalikannatuksen heikkenemisenä. Ote piti kuitenkin ydinalueilla.

Maatalouden kanssa SDP korreloi edelleen erittäin negatiivisesti. Maatalousväen kannatuksen oli nyt ensi kerran koko Pohjois-Suomen puiteissa selkeimmin korjannut maalaisliitto. Se sai positiivisen korrelaation ja nousi nyt tilastollisesti ensi kerran maalaisväen luokkapuolueeksi. Positiivista korrelaatiota ei enää syntynyt vanhasuomalaisen ja maalaisväen kesken. Tämäkin kuvastaa muuttunutta tilannetta; maalaisliitto söi vaali vaalilta vanhasuomalaisen kannatusta. Sosialismilla ei ollut maaseutuväen keskuudessa juuri enää tilaa. Maatalousväki korreloi nyt negatiivisesti ryhmän "muut" puolueet kans-

sa. Tämä vahvistaa sitä käsitystä, että maalaisliitolla oli luokkapuolueen asema. Maalaisliitto korreloi negatiivisesti rakennustyöväen, liikenteen palveluksessa olevien ja palveluksista elävien kanssa.

Nuorsuomalaiset kokosivat edelleen erittäin vahvan kannatuksen rakennustyöväen keskuudessa. Heidän suosionsa oli suuri myös liikenteen palveluksessa olevien ja sekatyöväen keskuudessa. Nuorsuomalaisten asema oli vahva mm. Lapissa ja Oulun-Raahen seudulla. Lapissa puolue veti puoleensa maalaisväestöäkin, alueella missä maanviljely ei luonnonoloista johtuen ollut vahvaa ja jossa maalaisliitto ei luokkapuolueena saanut vastakaikua.

Vanhasuomalaisten ainoa positiivinen korrelaatio tuli palveluksista elävien kanssa. Ryhmän "muut" puolueet kannatusta tuli palvelusväestä ja rakennusväestä.

Esitetyn perusteella voidaan korrelaatioista tehdä tekstiosaa tukevia johtopäätöksiä. Sosialistit saivat selvimmän kannatusta sekatyöväestä ja ammattia vailla olevista, mutta myös teollisuudesta. Sen sijaan maatalouden kanssa syntyi negatiivinen korrelaatio. Tätä voidaan pitää yllättävänä, sillä tekstiosan valossa etenkin rannikkoseudulla nimenomaan maataloustyöväestön ja työväenliikkeen yhteistyö oli vankkaa. Toisaalta tulos on odotettu, sillä sosialismi menetti jo v. 1906 torpparikysymyksen yhteydessä otteensa agraariväestöön. Tämän jälkeen maaseudulle ei, ei ainakaan uusille alueille, pyrittykään enää vakavasti menemään.

Vanhasuomalaisuus heikkeni vaali vaalilta. Sen tukiryhmänä olivat alkusi maataloudesta elävät ryhmät, mutta myöhempinä vuosina tämäkin tuki menetettiin maalaisliitolle.

Nuorsuomalaiset saivat kannatusta rakennusalan ja liikenteen väestä, jopa sekatyötä tekevästä, siis joukoista, joiden odotettiin olleen vahvemmin sosialistien kannalla. Vahva nousija oli koko ajan maalaisliitto. Se söi vaali vaalilta vanhasuomalaisten kannatuspohjaa ja nousi luokkapuolueen asemaan v. 1910 vaaleissa.

Elinkeinotilasto antaa siis koko Pohjois-Suomen osalta karkeasti ottaen odotusten mukaisen kannatuspohjan SDP:lle. Sosialisteja kannattivat sekatyöläiset, ammattia vailla olevat ja teollisuusväki. Sosialismin torjui selvimmän maatalousväestö, mutta myös kaupan, liikenteen ja palveluksista elävä väestö.

Tulokset eivät kuitenkaan tee täyttä oikeutta osa-alueille, vaalipiireille. Alueen laajuus ja olojen erilaisuus sekä kaupunkien ja maaseudun vastakohtaisuudet saattoivat hämärtää tuloksia. Kaupunki-, maaseutu- ja korpisocialismi ehkä hukkuivat toisiinsa. Siksi on katsottava elinkeinotilaston ja sosialismin kannatuksen keskinäistä suhdetta vielä vaalipiireittäin, jolloin vaalipiirien erikoisolot pääsevät esille.

2 Sosialismin kannattajat ja torjujat vaalipiireittäin

Elinkeinojen ja puolueiden kannatuksen välisten korrelaatioiden mukaan voidaan vaalipiireittäin tehdä mm. seuraavanlaisia havaintoja.¹⁾

Eteläinen vaalipiiri

Vuoden 1907 vaalit

Vuoden 1907 vaaleissa teollisuusväestön ja SDP:n kannatuksen kesken vallitsi erittäin merkitsevä korrelaatio. Merkittävä korrelaatio oli maatalousväestön ja rakennustyöväen kesken. Lähes merkittävä korrelaatio oli kaupan palveluksessa olevien kanssa. Sen sijaan oireelliseksi jäi SDP:n ja sekatyöväen korrelaatio. Toisin sanoen sosialidemokraatit saivat varmuudella kannatusta teollisuustyöväestön, maatalousväestön ja rakennustyöläisten keskuudesta, jossain määrin kaupan palveluksessa olevien joukosta ja todennäköisesti myös sekatyöväen keskuudesta. Nähdään, että suppeammalla kuin koko Pohjois-Suomen alueella korrelaatiot tukevat sosialistien osalta täysin sitä kuvaa, joka tekstiosassa on saatu.

Selvin uhka sosialisteille oli nuorsuomalainen puolue. Se korreloi erittäin merkitsevästi maatalousväestön, kaupan, liikenteen ja palvelusten parissa työskentelevien kanssa. Myös ruotsalainen puolue sai erittäin merkitsevän korrelaation teollisuusväestön ja lähes merkitsevän korrelaation maatalousväestön kanssa. Tämä selittyy sillä, että nimenomaan rannikkoseudun maataloudessa ja teollisuudessa oli ruotsinkielisillä työnantajilla vielä suuri merkitys. Työntekijät näyttäisivät osoittaneen vielä varsin suurta lojaalisuutta työnantajaa kohtaan aina aatteita myöten.

Maalaisliitto ei vielä näissä vaaleissa saanut merkittävää otetta mihinkään ryhmään. Paras taso, lähes merkitsevä, tuli palvelusväen kanssa. Näyttäisi siltä, että palvelusväki oli taipuvainen omaksumaan isäntiensä aatteet. Kaikki muut ammattiryhmät jäivät oireelliselle tasolle.

Sekatyöväen ja vakinaista ammattia vailla olevien osalta ei tullut positii- vistä korrelaatiota minkään puolueen kanssa. Toisin sanoen tämän väestön äännet hajosivat mikä minnekin.

Vuoden 1908 vaalit

SDP:n kannatus tuli selkeästi teollisuudesta, korrelaatio oli erittäin merkitsevä. Lähes merkitsevä korrelaatio tuli rakennusväen ja maatalousväen kanssa ja oireellinen korrelaatio kaupan ja palvelusten kanssa. Tulos on odotusten mukainen, olihan alueen teollisuus vahvaa ja maatalous satoi paljon maataloustyöväestöä.

Nuorsuomalaiset kilpailivat sosialistien kanssa samoilla apajilla. He saivat merkittävän korrelaation liikenteessä ja palveluksissa ja lähes merkittävän korrelaation rakennusväen ja kaupan piirissä olevien kanssa.

1 Puolueiden ja ammattijakauman korrelaatiot 1907-1910. Tilastoajo 1995.

Nouseva ja laajeneva maalaisliitto kilpaili nyt nuorsuomalaisten ja sosialistien kanssa samoista ammattiryhmistä. Merkitsevän korrelaation maalaisliitto sai nyt ensi kerran maatalousväestöön, lähes merkitsevän korrelaation teollisuusväestöön, rakennusalan, liikenteen ja palvelualojen väestöön. Sosialistien pahin uhka sen vahvimmissa ammattialoilla olikin nyt maalaisliitossa. Sekatyöväki ja ammattia vailla olevat eivät korreloineet positiivisesti minäkään puolueen kanssa.

Vuoden 1909 vaalit

SDP sai erittäin merkitsevän korrelaation teollisuuden kanssa ja lähes merkitsevän maatalouden ja rakennusalan kanssa. SDP:llä oli vielä jalka maatalousväen oven raossa. Tämä korrelaatio viitanee rannikkoseudun, etenkin Oulun ympäristön, suuriin maattomien ja maataloustyöläisten joukkoon, johon tekstiosammekin mukaan SDP:llä oli vanhastaan vahva ote. Teollisuuden ja rakennusalan korrelaatio taas selittyy kaupunkien ja maaseudun teollisuuskeskusten työläisjoukoilla. Vahva ay- ja työväenyhdistystoiminta puri järeästi myös vaaleissa.

Nuorsuomalaiset korreloivat merkitsevästi rakennusalan, kaupan, liikenteen, palvelujen ja lähes merkitsevästi maatalouden kanssa.

Maalaisliitto sai erittäin merkitsevän korrelaation maatalouden kanssa ja merkitsevän korrelaation teollisuuden, rakennusalan, liikenteen, palvelusten ja lähes merkitsevän korrelaation kaupan kanssa. Lisäksi sekatyöväestö oireili maalaisliiton kanssa.

Näissä vaaleissa vanhasuomalaiset ovat poistumassa positiivisten korrelaatioiden kuvioista maalaisliiton ottaessa yhä hallitsevamman aseman suomettarelaisien kustannuksella.

Vuoden 1910 vaalit

SDP sai erittäin merkitsevän korrelaation teollisuuden kanssa, merkitsevän korrelaation rakennustoimen, lähes merkitsevän maatalouden ja oireellisen kaupan kanssa. Tilanne oli vakiintunut. Puolueen kannatus nojasi moniin jalkoihin. Sosialismi oli luonteeltaan kaupunki- ja agraarisosialismia. Sen kannattajat tulivat kaupungeissa ja taajamissa teollisuus- ja palveluelinkeinoista, maaseudulla maataloustyöväestä. Ehkä yllättävää oli, etteivät sosialistit saaneet otetta sekatyöväkeen ja ammattia vailla oleviin. Viimeksi mainittuun puolueella oli vain oireellinen korrelaatio, sekatyöläisiin ei sitäkään.

Toinen vahva puolue korrelaatioiden valossa oli maalaisliitto. Sillä oli erittäin merkitsevä korrelaatio maatalouden kanssa, merkitsevä teollisuuden, rakennustoimen, liikenteen, palvelusten ja lähes merkitsevä vielä kaupan kanssa. Maalaisliitto sai edelleen oireellisen korrelaation sekatyöväen kanssa. Nuorsuomalaiset saivat merkitsevän korrelaation kaupan kanssa ja lähes merkitsevän korrelaation maatalouden, rakennustoiminnan, liikenteen ja palvelusten kanssa. Lisäksi nuorsuomalaisilla oli sekatyöväestöön merkitsevä korrelaatio. Tämä on sopusoinnussa tekstiosan kanssa, sillä monilla suurilla työmailla näkyi selvä vastakkaisuus porvarillisten ja sosialististen työläisten kesken (Lapin savotat ja uitot sekä erottelutyömaat ja mm. Ruukin kahinat). Nuorsuomalaiset kilpailivat edelleen samoista ryhmistä sosialistien ja maalaisliiton

kanssa, lukuunottamatta teollisuutta, johon sosialisteilla oli vahvin ote, ja maataloutta, joka oli vahvimmin maalaisliiton hallussa.

Vanhasuomalaiset olivat jo lähes kokonaan poissa kuvioista. Suomettarelaisilla oli kuitenkin vielä vahva ote sekatyöläisiin, puolue sai heidän kanssaan lähes merkitsevän korrelaation. Tämä selittyy sillä, että maaseudun köyhät ryhmät olivat tottuneet saamaan työtä talollisilta ja sivuansioita mm. tukkiyhtiöiltä. Nähtiin turvallisemmaksi pysytellä myös aatteellisesti lähellä leivänantajaa kuin että olisi lähdetty sosialistien turvattomaan kelkkaan.

Eräät "villit" ryhmät saivat korrelaatioita seuraavasti: merkitsevästi rakennustoimen, lähes merkitsevästi maatalouden, teollisuuden, palvelujen ja oireellisesti liikenteen kanssa.

Eteläinen vaalipiiri oli vuoteen 1910 mennessä ammattiryhmiin nähden kolminapaistunut maalaisliiton, sosialistien ja nuorsuomalaisen hallitsemaksi alueeksi. Kukistettuaan nuorsuomalaiset maalaisliitto imi vaali vaalilta kannatusta sosialistien ydinryhmistä. Puolue kulki yleispuolueen suuntaan. Nuorsuomalaisilla niin ikään oli varsin laaja kannattajapohja. Yleinen liike oli sosialismista poispäin. Sosialistien kannatus nojasi kaupunkien ja maaseudun teollisuus- ja palvelualan väestöön, maaseudulla maataloustyöläisiin. Korrelaatiot kuvastavat historiallisessa osassa hahmottunutta tilannetta.

Pohjoinen vaalipiiri

Vuoden 1907 vaalit

SDP ei saanut erittäin merkitsevää, merkitsevää tai edes lähes merkitsevää otetta mihinkään ryhmään. Pientä viitettä oli rakennusväen suuntaan. Puolue saattoi saada kannatusta sieltä. Porvarillisten puolueiden yliote näkyi selvästi. Suuret tukkilakot eivät olleet tuoneet odotettua vastakaikua. Vaikka yksittäisillä paikkakunnilla toi kova linja hyvän kannatuksen, vaalipiirin tasolla se koitui tappioksi.

Vanhasuomalaisilla oli merkitsevä ote rakennusväkeen ja lähes merkitsevä korrelaatio maatalousväkeen, teollisuuteen ja liikenteen palveluksessa oleviin. Myös nuorsuomalaisilla oli vahva ote lähes kaikkiin ryhmiin, merkitsevä kaupan, liikenteen, palvelusten kanssa ja lähes merkitsevä maatalouden, teollisuuden ja rakennusväen kanssa.

Sekatyöväestö sai merkitsevän korrelaation vanhasuomalaisen ja lähes merkitsevän korrelaation nuorsuomalaisen kanssa. Maalaisliitto oireili sekatyöväen kanssa, toisin sanoen puolue - eivät sosialistit! - alkoi saada kannatusta sekatyöväenkin parissa.

Vuoden 1908 vaalit

SDP korreloi lähes merkitsevästi rakennusväen kanssa, oireellisesti teollisuuden ja maatalouden kanssa. Vanhasuomalaiset korreloivat lähes merkitsevästi maatalouden, rakennusväen ja liikenteen kanssa. Oireellinen korrelaatio puolueella oli teollisuuden kanssa.

Nuorsuomalaiset saivat erittäin merkitsevän korrelaation liikenteen ja palvelusten sekä merkitsevän korrelaation rakennusväen ja kaupan väen ja maatalousväen kanssa.

Maalaisliitto sai lähes merkitsevän korrelaation kaupan, liikenteen ja palvelusten ja oireellisen korrelaation maatalouden ja rakennusväen kanssa. Sekatyöväki korreloitui lähes merkitsevästi sekä vanhasuomalaisen että nuorsuomalaisen kanssa.

Vuoden 1909 vaalit

SDP:llä ei ollut vankkaa otetta mihinkään ryhmään. Rakennusväen kanssa tuli enää oireellinen korrelaatio. Mitään selkeää vahvaa tukiryhmää koko vaalipiirin tasolla ei siis ollut. Tämä on sopusoinnussa tekstiosan kanssa.

Vanhasuomalaiset korreloivat lähes merkitsevästi maatalouden, teollisuuden, rakennusalan ja liikenteen kanssa.

Nuorsuomalaiset korreloivat erittäin merkitsevästi maatalouden, kaupan, liikenteen, palvelusten ja merkitsevästi teollisuuden ja rakennustoiminnan kanssa.

Maalaisliitto korreloi merkitsevästi kaupan kanssa, lähes merkitsevästi liikenteen ja palvelusten kanssa sekä oireellisesti maatalouden ja rakennustoiminnan kanssa. Tämä kuvastaa hyvin vaalipiirin tilannetta. Maatalouden heikempi, pienviljelijä- ja mökkiläisluonne, ei suonut maalaisliitolle sitä asemaa, joka sillä oli eteläisessä vaalipiirissä.

Olisi odottanut, että sekatyöväestö, jota oli vaalipiirissä paljon, olisi suuntautunut SDP:hen, mutta toisin kävi. Se korreloitui merkitsevästi nuorsuomalaisiin ja lähes merkitsevästi vanhasuomalaisiin. SDP sai sentään ammattia vailla olevien keskuudessa oireellisen korrelaation. Lentojatkista sentään osalla oli poliittinen koti SDP:ssä.

Vuoden 1910 vaalit

SDP ei korreloinut positiivisesti enää minkään ryhmän kanssa. Oireellista korrelaatiota oli enää ammattia vailla olevien kanssa. Ammattia vailla olevat suuntautuivat myös villeihin ryhmiin. Tämä kuvastaa pohjoisen jätkien ja kulkumiesten kodittomuuden tunnetta ja kenties myös suhdetta sosialismiin kaiken koetun jälkeen: mieluummin joku muu kuin SDP. Puolueella ei ollut yhtään maakunnallista ammatillista yhdistystä. Tämä on linjassa itse vaalikannatuksen ja puolue toiminnan vilkkauksen kanssa: punaisuuden taso laimeni pohjoiseen mentäessä. Haukiputaan-Kemin ja Kuolajärven punaiset aktiiviyöläiset iskujoukkoineen eivät kyenneet muuttamaan vaalipiirin yleiskuvaa, koska muut seudut olivat perustyöläistenkin osalta vahvasti porvarillisia.

Nuorsuomalaisilla oli kaikkein vahvin ote ammattikenttiin. He korreloivat erittäin merkitsevästi maatalouteen, kauppaan, palveluihin ja liikenteeseen.

Vanhasuomalaiset korreloivat lähes merkitsevästi maatalouteen ja teollisuuteen ja oireellisesti rakennustoimeen ja liikenteeseen.

Maalaisliitto korreloi merkitsevästi kauppaan, liikenteeseen ja palveluihin, lähes merkitsevästi maatalouteen ja oireellisesti rakennustoimeen.

Vuoteen 1910 mennessä pohjoinen vaalipiiri oli profiloitunut ammattikaumaan nähden siten, ettei SDP:llä ollut otetta mihinkään ryhmään. Myös vanhasuomalaisen ote oli herpaantumassa, mutta sen asema oli edelleen huomattavasti vahvempi kuin eteläisessä vaalipiirissä ja se sai kannatusta maata-

louden ohella uudemmista ammattiryhmistä. Maatalousväestöstä kamppailivat vanhasuomalaisen ohella nuorsuomalaiset ja maalaisliitto. Nuorsuomalaisten ote oli maalaisliittoa tuntuvasti vankempi. Sekatyöväestö suuntautui merkittävästi nuorsuomalaisiin ja lähes merkittävästi vanhasuomalaisiin, siis mieluummin porvareihin kuin sosialisteihin.

Villien listojen ehdokkaat saivat kannatusta monista lähteistä, merkittävästi maataloudesta ja palveluista, lähes merkittävästi kaupasta ja liikenteestä.

Lapin vaalipiiri

Vuoden 1907 vaaleissa ei Lapin vaalipiirissä ilmennyt millään puolueella mitään positiivista korrelaatiota yhdenkään ammattiryhmän kanssa, lukuunottamatta sekatyöväestöä, joka sai oireellisen korrelaation vanhasuomalaisten kanssa.

Vuoden 1908 vaaleissa SDP:llä ei syntynyt minkään ryhmän kanssa positiivista korrelaatiota. Sekatyöläisten ja nuorsuomalaisten kesken vallitsi lähes merkittävä korrelaatio, samoin kuin vanhasuomalaisten ja sekatyöläisten kesken. Nuorsuomalaisten ja maatalouden kesken vallitsi oireellinen korrelaatio.

Vuoden 1909 vaaleissa elinkeinoryhmistä ainostaan sekatyöväestö korreloi puolueiden kanssa. Lähes merkittävän korrelaation sai nuorsuomalainen puolue. Vanhasuomalaisten korrelaatio jäi enää oireelliselle tasolle. Lappi radikalistui toisella sortokaudella niin, että sekatyömieskin turvasi porvarilliseen radikaalipuolueeseen eikä sosialistiseen.

Oireellinen korrelaatio syntyi liikenteessä puolueeryhmän "muut" kanssa. Sillekään ei sosialistipuolue kelvannut.

Vuoden 1910 vaaleissa SDP:n ainoa korrelaatio oli palveluissa, sekin oli vain oireellista tasoa. Myöskään vanhasuomalaisilla eikä nuorsuomalaisilla ollut positiivista korrelaatiota mihinkään ryhmään. Villien listojen ehdokkaat korreloivat merkittävästi kaupan ja teollisuuden ja oireellisesti liikenteen ja rakennustoimen kanssa.

Lapin vaalipiirissä ei puoluevalinnalla ja elinkeinolla ollut paljonkaan keskinäistä riippuvuutta. Sosialismi torjuttiin. Suosittiin porvarillisia puolueita, jos ne eivät kelvanneet, äänestettiin villejä ehdokkaita. Jos neekään eivät miellyttäneet, jätettiin äänestämättä. Lappi halusi olla olla villi ja vapaa, vapaa ainakin sosialismista.

3 Konservatiivit ja radikaalit - säilyttäjät ja uudistajat

Moderni länsi - uinuva itä

Tilastoanalyysin perusteella on tutkimusalueesta tehtävissä seuraavia havaintoja ja johtopäätöksiä.

Koko Pohjois-Suomen tilastot eivät antaneet kaikilta osin johdonmukaisia tuloksia. Tämä johtui siitä, että alue oli tavattoman laaja ja olosuhteiltaan

kirjava. Osa-alueiden erityispiirteet hämärtyivät.

Vaalipiireittäin tehty analyysi antoi eteläisen vaalipiirin osalta selkeimmän ja täysin tekstiosan edellyttämän tuloksen. Sosialismilla oli kaupungeissa ja taajamissa moninaiset juuret: teollisuus- ja muu ammattityöväestö, lisäksi se sai kannatusta muista palvelualojen ryhmistä sekä sekatyöväestä ja vakinaista ammattia vailla olevista. Sosialismi oli tyypillistä kaupunki- ja taajamasosialismia. Samoista palvelualojen ja sekatyöläisryhmistä kilpailivat myös porvarilliset puolueet, maalaisliitto, nuorsuomalaiset ja suomettarelaiset.

Eteläisen vaalipiirin maaseudulla sosialismi nojasi teollisuus- ja maatalousväestöön, viimeksi mainitussa ryhmässä maatyöväestöön ja ehkä pienviljelijöihin. Vaali vaalilta maatalousväestä sai yhä suuremman otteen maalaisliitto, osansa ottivat myös nuorsuomalaiset ja suomettarelaiset. Vuoteen 1910 mennessä sosialistit olivat menettäneet otteensa maalaisväestöstä.

Tämä on sopusoinnussa tämän tutkimuksen historiallisen osan kanssa. Sosialismi tuli ratakiskoja pitkin rannikkoseudulle, pesiytyi sinne kaupunkien ja taajamien väestön keskuuteen, rakensi sosialismin "linnoitukset", työväentalot ja vahvat ammattiyhdistys- ja agitaatiokoneistot. Tämä linnoitusverkko jäi harvaksi itäisessä osassa vaalipiiriä.

Sosialismi rakensi rintamalinjat porvareita vastaan suurlakossa ja piti senkin jälkeen joukot ruodussa. Yhteys rannikkoseudun maaseudun proletariaattiin oli vaalipiirissä tiivis. Sosialismilla oli siten jalat sekä kaupungeissa että maaseudun taajamissa. Vaaleissa tuli kannatusta juuri näistä joukoista.

Porvarillinen rintama sosialismia vastaan oli luja. Se nojasi talouselämän ja kapitalismin omistaja- ja toimihenkilöluokkiin, osin myös työntekijä-tasoon. Porvarillisuus kanavoitui poliittisesti suomettarelaisiin, nuorsuomalaisiin ja maalaisliittoon. Näiden tukena olivat uskonnolliset ym. vanhaa järjestelmää tukevat liikkeet ja arvot, kuten nuorisoseurat ja maamiesseurat sekä vankka porvarillinen lehdistö.

Poikkeuksena tästä yleiskuvasta oli Kainuu. Siellä ei ollut vahvaa herätysliikettä, mutta sen sijaan sosialismia ennemmin tulleet porvarilliset järjestöt ja puoluekoneistot. Kainuun talousahdinko nostatti tutkimusaikana yleisen mielipiteen oululaisjohtoista talouselämää vastaan. Tämä ruokki myös sosialismia. Kainuun sosialismi kasvoi hitaasta alusta johtuen muuhun vaalipiiriin verrattuna hitaammin.¹⁾

Eteläisessä vaalipiirissä oli tutkimusaikana nähtävissä paitsi sosialismin ja porvarillisuuden keskinäinen taistelu, myös toisenlainen vastakkainasettelu: vanhan ja uuden yhteiskunnan yhteentörmäys. Vanhaa maailmaa, säilyttävää voimaa, edustivat poliittisella tasolla vanhasuomalainen puolue ja aatteellisella tasolla yhtenäiskulttuuria tukevat kirkkolaitos ja herätysliikkeet. Viimeksi mainituista vaikuttavimmat olivat herännäisyys ja lestadiolaisuus, joka jakaantui näinä aikoina vanhaan ja uuteen suuntaan. Uuslestadiolaisuus pyrki sopeutumaan muuttuvaan teollisuus- ja palveluyhteiskuntaan, vanhalestadiolaisuus tukeutui talonpoikaistoon ja vastusti yhteiskunnan muutostuulia, sekä sosialismia että yleistä maallistumista.

1 Esim. Säräisniemellä SDP sai 39 % äänistä, Vuolijoella 43 %, Paltamosa 40 %, Kajaanin mlk:ssa 55 %, Sotkamossa 45 %, Kuhmossa 43 %, Hyrynsalmella 32 %, Puolangalla 26 % ja Ristijärvellä 19 %. 2) Tästä esim. eduskuntavaalitilastot 1922, 1924, 1927, 1929, 1930, 1933, 1936, 1948, 1966. SVT XXIX 9. Eduskuntavaalit 1919-1966.

Yhteiskunnan muutosta poliittisella tasolla edustivat sosialismi, maalaisliitto ja nuorsuomalaisuus. Kaikkien näiden kolmen juuret olivat sortokaudessa ja suurlakossa. Suurlakossa nämä voimat hajaantuivat poliittisesti kolmeksi, sosialidemokraattiseen puolueeseen, nuorsuomalaisiin ja maalaisliittoon. Kaksi viimeksi mainittua toimivat samalla tasolla sosialismia vastaan, kun oli kysymys yhteiskuntajärjestyksestä. Mutta nuorsuomalaisuus ja maalaisliitto olivat kilpailijoita, kun oli kysymys porvarillisen yhteiskunnan arvoista. Maalaisliitto oli selvimmin maalaisten luokkapuolue. Se ymmärsi imeä piiriinsä myös yhteiskunnan uskonnollisia ja maallisia säilyttäviä voimia, samoja, joihin suomettarelaisetkin nojasivat. Vaaleissa suomettarelaiset menestyivät aluksi paremmin, mutta vuoteen 1910 mennessä oli maalaisliitto omaksunut suomettarelaiden aatteitakin, pyrkien samalla säilyttämään yhteiskunnallisen, talonpoikien ja maaseudun pieneläjien hyvinvointiin tähtäävän radikalisminsa. Nuorsuomalaisten uudistusystävällinen radikalismi oli luonteeltaan maallisempaa. Sillä oli kuitenkin yhteyksiä Oulun ja sen ympäristön sekä Keski-Pohjanmaan heränneisiin.

Uuden ja vanhan yhteiskunnan väliset jännitteet ja niiden välinen taistelu ilmeni tutkimusajana selvimpänä eteläisessä vaalipiirissä. Elinkeinoittain mitattuna muutosvoimia edustivat sosialismiin suuntauneet eri alojen työläiset. Porvarillisesti suuntautuvia muutosvoimia edustivat teollisuuden, liikenteen, kaupan ja palvelusten piirissä työskentelevät. He orientoituivat voittopuolisesti nuorsuomalaisiin. Maaseudun maatalousväestön radikalismi purkautui pääosin maalaisliittoon, osin nuorsuomalaisiin. Suomettarelaisille jäi säilyttäjän osa niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Vanhasuomalaisten kannatus nojasi maatalousväestöön ja maaseudun sekalaista työtä tekeviin.

Tällainen yleiskuva voidaan hahmottaa elinkeinotilaston ja historiallisen aineiston pohjalta eteläisestä vaalipiiristä. Mutta Kainuun osalta kuva ei ollut yhtä selkeä. Näin siksi, että teollisuus ja palvelut olivat siellä muuta vaalipiiriä jälkeen jääneemmällä tasolla. Kainuussa ei ollut tänä aikana itse asiassa mitään taistelevaa muutosvoimaa, ehkä nousevaa sosialismia lukuunottamatta. Jännitteet puuttuivat tai olivat laimeat. Kainuulla oli tutkimusajankohtana joka suhteessa nukkujan tai ainakin torkkujan osa.

Radikaali Perä-Pohjola - konservatiivinen Koillismaa

Pohjoisen vaalipiirin kuva oli toisenlainen. Se poikkesi eteläisestä vaalipiiristä siinä, etteivät sosialidemokraatit saaneet vahvaa positiivista korrelaatiota minäkään elinkeinon kanssa. Vaikka Perämeren rannikkoseutu oli voimakkaasti teollistunut ja siellä myös palvelut olivat pitkälle kehittyneet, alueen tulokset hämärtyivät sen vuoksi, että maaseutu, etenkin Koillismaa ja itäinen Perä-Pohjola, olivat elinkeinorakenteeltaan edelleen agraarisia. Vaalipiirin moderni länsiosa käyttäytyi poliittisesti teollisuus- ja palveluyhteiskunnalle tyypillisesti, mutta itäinen osa vaalipiiriä oli, Kuolajärven seutua lukuunottamatta, perin konservatiivinen ja staattinen.

Radikaalit muutosvoimat purkautuivat suurlakossa voimakkaimpina rannikolla ja etenkin Kemin seudulla. Muutosvirta jakautui kahtia, sosialistiseen ja porvarilliseen. Viimeksi mainitussa nuorsuomalaisuus oli vahvin, osa porvarillisista muutosvoimista purkautui maalaisliittoon. Kun koko vaalipiirin mitassa teollisuus oli heikkoa, ei vahvaa korrelaatiota syntynyt uusien

elinkeinojen ja sosialismin kesken.

Sen sijaan uudistusvoimat kanavoituivat voimakkaina nuorsuomalaisiin. He saivat kannatusta sekä teollisuudesta, rakennustyöstä että palveluista. Vanhasuomalaiset saivat kannatusta maalaisväestöstä ja sekatyöväestä, siis perinteisestä yhtenäiskulttuurin väestä ja maaseudun turvattomista. Vanhaa yhteiskuntaa tukivat suomettarelaiset ja vanhalestadiolaiset. Kummankin edun mukaista oli säilyttää talonpoikainen järjestys. Vanhasuomalaiset saivat kannatusta edelleen myös teollisuudesta, rakennusväestä, liikenteestä ja kaupasta. Tämä selittyy mm. uskonnollisilla tekijöillä.

Maalaisliiton kannatus nousi maatalousväen ja jopa rakennusväen piiristä. Tämä osoittaa, että uusien elinkeinojen kannattajat nojasivat mieluummin porvarilliseen kuin sosialistiseen voimaan. Sekatyöväkikin suuntautui vanhasuomalaisiin ja nuorsuomalaisiin, mutta ei sosialisteihin. Uskonto näyttää vaikuttaneen tässäkin.

Elinkeinoittain saatu mittaustulos oli pohjoisen vaalipiirin osalta hämäräkö, johtuen alueen kirjavuudesta ja erilaisuudesta. Kaksi vahvaa vastakaista aluetta, radikaali teollinen rannikko ja Perä-Pohjola ja konservatiivinen itä, antoivat kovin erilaisia mittaustuloksia ja sekoittivat toistensa tuloksia. Lisäksi tulee se seikka, että maatalouden asema lännessä ja idässä oli perin erilainen. Itä suuntautui vielä vankasti suomettarelaisiin - ei siis vielä voittopuolisesti maalaisliittoon, lännessä taas nuorsuomalaisuus, maalaisliitto ja sosialismi olivat saaneet jo vankan sijan. Rannikolla ja Kemijokivarressakin maanviljelyllä oli vielä varsin hyvä asema, mutta itä, Koillismaa ja Koillis-Lappi, olivat metsävaltaisia alueita. "Metsäalue" äänesti vielä voittopuolisesti vanhasuomalaista puoluetta, maanviljelysvaltainen ja teollinen raaka-aine- ja jalostusalue sosialisteja ja nuorsuomalaisia.

Porvarien ja punaisten tukkilaisten Lappi

Lapin vaalipiirin alueella elinkeinotilastoon pohjautuva tilastoanalyysi ei antanut sosialisteille juuri minkäänlaista kasvualustaa. Valtapuolueet olivat vanhasuomalaisuus ja nuorsuomalaisuus. Sosialismin vahvimmat kunnat olivat Sodankylä ja Kittilä. Niiden sosialismi selittyi tukkityömailla.

Socialismi ei saanut positiivista korrelaatiota minkään elinkeinon kanssa. Ei silti, ei sitä syntynyt juuri porvarillisten puolueidenkaan kanssa, lukuunottamatta sekatyöväestä, joka suuntautui vanha- ja nuorsuomalaisiin.

Lapin kirjava kuva selittyy elinkeinopohjalla. Elettiin vielä luotaistaloudessa maa-, metsä- ja porotalouteen nojautuen. Raha-ansioita saatiin metsätöistä. Sosialismin kannatukselle tärkeä teollisuus ja palvelut puuttuivat tai olivat heikot.

Socialismille Lapin kantäväestö ei näytä lämmenneen. Ei saatu perustetuksi työväenyhdistyksiä eikä otettu innolla agitaatiota vastaan. Tukkiyömaiden liikehdintä ja sosialismin kannatus vaaleissa näyttää jääneen pääasiassa lentojätkien varaan. Radikaali punainen liikehdintä ryhmitti perusväestön vanhasuomalaisten riveihin, toisella sortokaudella radikaalimman porvari-puolueen, nuorsuomalaisten taakse. Vastakohtaisuudet ruokkivat kriisiaikana toisiaan. Porvarillisuutta näyttää tukeneen vahva lestadiolaisuus.

4 Sosialismin käytetyt ja käyttämättömät mahdollisuudet maaseudulla

Historiallisen osan ja tilastoanalyysinkin jälkeen jää vaivaamaan se seikka, käyttikö sosialismi kaikki mahdollisuudet hyväkseen. Nimenomaan itäinen osa lääninä ja siellä varsinkin Koillismaa jää kysymysmerkiksi. Selittykö porvarillisuus lestadiolaisuudella ja perinteillä? Olisiko siellä taloudellisten seikkojen perusteella ollut sosialismille mahdollisuuksia?

Vastauksia voidaan etsiä tilastoista siten, että verrataan jo käytettyjä elinkeinotilastoja ja äänestystuloksia paikallisesti toisiinsa ja lisätään tilastoaineistoon eräitä muita nimenomaan agrarioloihin liittyviä tekijöitä, kuten peltoalat, maanomistus ym. eli ne perusasiat, joihin maatalousväestön toimeentulo perustui. Peilataan näitä oloja toisaalta punaisiin ja toisaalta porvarillisiin kuntiin vaalipiireittäin.

Elinkeinotilastot 1880-1910

Ensin tarkastellaan elinkeinotilastoa vuosilta 1880-1910¹⁾ (Liitteet). Eteläisessä vaalipiirissä kaupungit teollistuivat hyvää vauhtia, v. 1910 ATV:stä oli teollisuusväestön osuus jo 21 % ja rakennustyöväen 3 %. Sekatyöläisiä oli 1910 13 % ja ammattia vailla olevia 23 %. Kahden viimeksi mainitun ryhmän osuus vaihteli vuosittain suuresti tilastoinnista johtuen, mutta tämän sekalaisen joukon osuus oli kuitenkin 1900-1910 runsas kolmannes ATV:stä. Sosialismin kannatusta voi pitää odotusten mukaisena, siis sellaisena kuin se tilastoanalyysissä ilmeni.

Eteläisen vaalipiirin maaseudulla teollistuneimpia kuntia olivat Paavola (7 % v. 1910), Kalajoki (11 % v. 1910), Oulainen (9 % v. 1910), Säräisniemi (15 % v. 1900), Kajaanin mlk (17 % v. 1900), Kempele (5 % v. 1910), Oulunsalo (26 % v. 1910) ja Oulun mlk (45 % v. 1910). Eteläisen vaalipiirin maaseudun keskiarvo oli v. 1910 vajaa 6 %, joten teollisuusväestössä tämänkin mukaan olisi näiden kuntien eräs sosialismin selittäjä.

Rakennustyöväen osalta on vaikea tehdä johtopäätöksiä. Rakennusväkeä oli maaseudun ATV:stä vain puolisen prosenttia, joissakin kunnissa saavutettiin 1-2 prosentin osuus, joten maaseudun kunnissa rakennusväen määrä ei ollut sosialismin rakentamisessa merkittävä. Tilastoanalyysissä saatu korrelaatio tuli mitä ilmeisimmin kaupungeista.

Tilastoanalyysissä saatu positiivinen korrelaatio koko Pohjois-Suomessa tuli sekatyöväen osalle. Vuonna 1910 sekatyöläisiä ja ammattia vailla olevia oli keskimäärin 4 % molempia, kun taas v. 1900 heitä oli yhteensä 35 %. Tilastollinen heiluvuus ryhmien kesken on siis suuri. Kuntatasolla tulevat vielä suuremmat heitot esiin. Esim. Oulun mlk:ssa luettiin v. 1900 sekatyöläisiin peräti 80 % ammatissa olevista, kun v. 1910 heitä oli vain 6 %. Vastaavia esimerkkejä on lukuisia. Näiden perusteella ei voi tehdä luotettavia johtopäätöksiä. Merkityksellistä on se, kuinka suuri osuus kunnan väestöstä kuului näihin "kaatoryhmiin". Esim. Sievissä heitä oli 1900-1910 yhteensä noin puolet

1 Tilastollisia tiedonantoja 63. s. 261-303.

ATV:stä, mutta Merijärvelläkin v. 1900 58 % ja v. 1910 vajaa 10 %. Merijärvi oli vahva vanhasuomalainen kunta, kun taas Sievissä oli noin 10 % SDP-kannatus. Johtopäätöksiä ei siis näiden tilastotietojen perusteella voi paljon tehdä. Huomattavasti luotettavampia ovat tiedot, joiden mukaan paikkakunnalla oli pysyvästi, usean vuosikymmenen ajan, suuri ammatittomien ja sekatyöläisten määrä. Tällainen oli tilanne esim. Paavolassa, Salon pitäjässä, Rantsilassa, Haapajärvellä, Pulkkilassa, Piippolassa, Kajaanin mlk:ssa, Kuhmossa ja Muhoksella. Näissä kunnissa oli vahva sosialismin kannatus, mutta vielä on kysyttävä, oliko tämä väki paikalla vai poissa olevaa ja äänestikö se. Sitä ei tiedä, joten luotettavia johtopäätöksiä on vaikea tehdä.

Pohjoisen vaalipiirin kaupungeista Kemi oli teollistunein (v. 1900 32 % ja 1910 23 %), Torniossa teollisuuden osuus oli v. 1900 10 %. Rakennusväen osuus oli näissä kaupungeissa 1-2 % luokkaa. Palvelusten, kaupan ja liikenteen osuus oli korkea, joten kaupungit olivat oloihin nähden varsin ajanmukaisia ja sosialismin kannatus oli niissä odotusten mukainen. Kummassakin kaupungissa sekatyöläisiä ja vakinaista ammattia vailla olevia oli yhteensä noin kolmannes väestöstä. Sosialismin kannattajia uskoisi löytyvän näistäkin ryhmistä siten kuin tilastoanalyysi osoittaa.

Pohjoisen vaalipiirin maaseudulla esim. Haukiputaalla oli teollisuuden osuus v. 1910 27 %, kunnassa oli sahateollisuutta ja korkea sosialismin aste. Kemin maalaiskunnassa samoin (27 % v. 1900) ja edelleen Alatorniolla (28 % v. 1900). Nekin olivat sosialistisia ja niissä oli aktiivinen ay-liike. Rannikon voimakas sosialismi nojasi siis teollisuusväestöön, kuten historiallisessa osassa on tullut ilmi. Tilastot tukevat tätä. Mutta muualla maaseudulla tulevat esiin samat ongelmat kuin eteläisessäkin vaalipiirissä, tilastotiedot eivät mene yksiin vaalitulosten kanssa. Esim. Kiimingissä oli ammatittomia ja sekatyöläisiä v. 1900 yhteensä 58 %, mutta 1910 kumpiakaan ei ollut enää yhtään. Kunta oli vahvasti porvarillinen. Taivalkoskella sekatyöläisiä oli v. 1900 51 %, mutta 1910 ei lainkaan. Kunta oli porvarillinen. Porvarillisesta Kuusamosta puuttuivat nämä ryhmät kokonaan v. 1910 ja v. 1900 näitä oli yhteensä vain 5 %. Lähes koko väestö oli sijoitettu maa- ja metsätalouteen. Punaisessa Kuolajärven kunnassa sekatyöläisiä oli v. 1900 40 % ja v. 1910 ei lainkaan. Tervolassa taas oli sekatyöläisiä v. 1900 52 % ja 1910 vain 6 %. Kunta oli vahvasti sosialistinen. Sekä Kuolajärvellä että Tervolassa oli metsuriväestö mitä ilmeisimmin sijoitettu maa- ja metsätalousväestöön. Kun tätä pääryhmää tarkastelee, saattaa eri kunnissa sen osuus heittää vuosikymmenen aikana useita kymmeniä prosenttiyksikköjä ilmeisesti sen mukaan oliko paikkakunnalla savottoja.

Elinkeinotilaston perusteella ei voi tehdä luotettavia paikallistason johtopäätöksiä ainakaan maa- ja metsätalouden, sekatyöväen ja ammatittomien ryhmissä. Kun näin on, tilastoanalyysikään ei voi olla yksityiskohdissa luotettava, mutta suuntia se näyttää. Luotettavimmat ovat muiden ammattiryhmien tiedot, ja niiden pohjalta voi sosialismin kannatukseen nähden tehdä johtopäätöksiä.

Myös Lapin vaalipiiriin pätee se, mitä edellä on sanottu.

"Pääasiassa maanviljelyksestä elävän väestön tilasto" vuodelta 1901

Pääasiassa maanviljelyksestä elävän väestön¹⁾ määrässä oli suuria eroja vaalipiirien kesken (Liitteet, Taulu). Tästä joukosta oli eteläisessä vaalipiirissä maanviljelijäin ruokakuntia 57 %, pohjoisessa vaalipiirissä 73 %, Lapin vaalipiirissä 82 %, Oulun läänissä 62 % ja koko maassa 52 %. Toisin sanoen, maanviljelijäin ruokakuntia oli Oulun läänissä suhteellisesti enemmän kuin maassa keskimäärin ja eteläisessä vaalipiirissä suhteellisesti vähemmän kuin pohjoisessa ja Lapin vaalipiirissä. Eteläisessä vaalipiirissä oli siis muuta kuin maata viljelevää väestöä enemmän kuin pohjoisempana. Eteläisessä vaalipiirissä sai toimeentulon maataloustyöläisinä ym. suhteellisesti useampi kuin pohjoisempana.

Maanomistajien ruokakuntia oli maanviljelijäin ruokakunnista koko maassa 33 %, Oulun läänissä 46 %, eteläisessä vaalipiirissä 42 %, pohjoisessa vaalipiirissä 55 % ja Lapin vaalipiirissä 53 %. Mitä pohjoisemmaksi mentiin, sitä enemmän oli oman maansa viljelijöitä ja sitä vähemmän esim. maatyöläisiä.

Vuokraajien ruokakuntia oli eteläisessä vaalipiirissä 12 %, saman verran myös pohjoisessa vaalipiirissä ja Lapin vaalipiirissä vain 6 %, Oulun läänissä 12 % ja koko maassa 17 %. Yksittäisissä kunnissa esim. Säräisniemellä oli maanviljelijäin ruokakunnista peräti 41 % vuokraajia. Myös Vihannissa (23 %), Rantsilassa (20 %), Siikajoella (29 %), Kajaanin mlk:ssa (27 %), Hyrynsalmella (21 %), Simossa (22 %), ja Kolarissa (21 %) saavutettiin korkeita lukemia, ja näissä kunnissa sosialismin kannatus oli varsin korkea. Toisaalta taas porvarillisiksi jääneissä kunnissa Pudasjärvellä (26 %), Taivalkoskella (18 %), Kuusamossa (17 %) ja Rovaniemellä (21 %) olivat vuokraajaluvut korkeat. Näihin kuntiin ei sosialismi päässyt, vaikka edellytykset olisivat olleet tältä kannalta katsoen edulliset.

Tilasto "Viljelmillä varustetut ruokakunnat ja niille kuuluvan maan ala v. 1901"

Viljelmillä varustetuista ruokakunnista²⁾ oli (Liitteet, Taulu) eteläisessä vaalipiirissä v. 1901 tasan puolet omalla maalla ja puolet vuokramaalla. Pohjoisessa vaalipiirissä niistä oli omalla maalla 59 % ja vuokramaalla 41 %, Lapin vaalipiirissä omalla maalla 78 % ja vuokramaalla 22 %, Oulun läänissä omalla maalla 54 % ja vuokramaalla 46 % ja koko maassa omalla maalla 41 % ja vuokramaalla 59 %. Jos oletetaan, että vuokraaja oli sosialismin potentiaalista joukkoa, niin pohjoiseen mentäessä tilanne koko ajan sosialismin kannalta huononi. Torppariyhdistyksiä oli vain Pohjois-Suomen sosialismin ydinalueilla, laajalla maaseudulla Oulun lähialueen ulkopuolella ei juuri yhtään toimivaa. Edellytyksiä vuokraajayhdistyksille kyllä olisi ollut, mutta kuten todettu sosialidemokraatit menettivät otteensa vuokraajiin jo v. 1906 ja vuokraajakenttä jäi porvareille, lähinnä maalaisliitolle.

1 Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Taulu 2. s. 112-125.

2 Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa 1901. Taulu 4. s. 296-309.

Vuokraajamäärät olivat korkeat mm. Vihannissa (59 %), Paavolassa (65 %), Rantsilassa (55 %), Siikajoella (60 %), Pyhäjärvellä (60 %), Haapavedellä (56 %), Pulkkilassa (55 %), Piippolassa (54 %), Kestilässä (56 %), Säräisniemellä (64 %), Kajaanin mlk:ssa (56 %), Sotkamossa (52 %), Utajärvellä (58 %), Muhoksella (56 %), Tyrnävällä (57 %), Temmeksellä (57 %), Lumijoella (55 %), Limingassa (66 %), Kempeleessä (77 %), Oulunsalossa (75 %) ja Oulun mlk:ssa (72 %).

Lähes kaikissa edellä mainituissa kunnissa oli sosialismin aste varsin korkea, joten yhteyttä sosialismin kanssa saattaa tässä asiassa olla. Tosin porvarillisissa kunnissa Taivalkoskella ja Pudasjärvellä vastaavat luvut olivat niin ikään korkeat (61 % ja 55 %), toisin kuin pohjoisen vaalipiirin punaisissa kunnissa, joissa ne jäivät varsin alhaisiksi. Vuokraajaväestö suuntautui maalaisliittoon. Sosialismille olisi tämän tilaston mukaan ollut Koillismaalla hyvät mahdollisuudet, jos se vain olisi sinne ollut tervetullut.

Huomionarvoista vielä em. tilastossa on, kun tarkastellaan erikokoisten viljelmien jakaantumista maanomistajien ja vuokraajien kesken, että nimenomaan pikkuviljelmien (alle 3 ha) viljelijöistä valtaosa oli vuokraajien viljelemiä ja että monissa kunnissa oli myös suurviljelmiä sekä maanomistajien että vuokraajien viljeleminä. Tällaisen maanpuutteen ja toisaalta kateuden olisi voinut ajatella ruokkivan sosialismia, mutta näin ei näytä tilastoanalyysin mukaan käyneen, vaan maannälkä ajoi pikkutilalliset ja vuokraajat porvaripuolueiden helmaan.

Sosialismi yksinkertaisesti menetti mahdollisuutensa, kun se ei vastannut vuokraajien odotuksiin maannälän tyydyttämiseksi, vaan piti vuokraoikeutta maan omistusoikeutta tärkeämpänä. Lisäksi sosialidemokraateilta puuttui maanviljelysolojen tuntemus eivätkä he edes maaseudun propagandassaan nojanneet maaseudun vaan pikemminkin kaupunkiolojen tuntijoihin. Kun nämä agitaattorit parhaassa tapauksessa pääsivät Pohjois-Suomesta eduskuntaan, he eivät kyenneet vastaamaan kannattajainsa odotuksiin. Näin voi päätellä siitä, että heistä useat ennen pitkää poistuivat Pohjois-Suomesta eivätkä juurtuneet tänne.

Tilasto "Maanviljelystyöväki eri ruokakuntana v. 1901"

Maanviljelystyöväkeä eri ruokakuntana¹⁾ (Liitteet, Taulu) kaikesta maatalousväestöstä oli v. 1901 koko maassa 48 %, Oulun läänissä 38 %, eteläisessä vaalipiirissä 44 %, pohjoisessa vaalipiirissä 27 % ja Lapin vaalipiirissä 19 %. Luvut osoittavat maanviljelyn erilaisen tilanteen Pohjois-Suomen eri osissa. Eteläisessä vaalipiirissä tarjoutui maanviljelystyöväelle työtä lähes yhtä runsaasti kuin maassa keskimäärin, mutta pohjoisessa ja Lapin vaalipiireissä niukemmin.

Maanviljelystyöväkeä oli runsaimmin Kempeleessä (74 %), Oulunsalossa (67 %), Revonlahdella (57 %), Pulkkilassa (63 %), Utajärvellä (57 %), Lumijoella (54 %), Tyrnävällä (52 %), Muhoksella (50 %), Temmeksellä (50 %), Pyhäjärvellä (54 %), Haapavedellä (52 %), Haapajärvellä (48 %), Sotkamossa (46

1 Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Taulu 2 b. s. 114-127.

%), Kajaanin mlk:ssa (35 %) ja Oulun mlk:ssa (33 %). Runsain maatyöläisten määrä osui vahvan sosialismin alueille. Ainakin Oulun ympäristön maatyöläisten keskuuteen levitettiin työväenaatetta Oulusta jo ennen suurlakkoa ja näyttää siltä, että työ on saanut vastakaikua.

Pohjoisessa vaalipiirissä korkeimmat luvut saavutettiin Ylikiimingissä (48 %), Taivalkoskella (50 %), Tervolassa (50 %), Kemin mlk:ssa (37 %), Ylitorniolla (41 %), Kemijärvellä (36 %) ja Pudasjärvellä (27 %). Jälleen näyttäisi vallitsevan yhteys punaisuuden asteeseen, lukuunottamatta Koillismaan kuntia.

Lapin vaalipiirin korkeimmat lukemat saavutettiin Utsjoella (52 %) ja Kittilässä (26 %). Viimeksi mainittu lukeutui lievästi punaisiin kuntiin, Utsjoki oli puhtaasti porvarillinen.

Todetaan, että maanviljelystyöväki oli maanviljelyksen ydinalueilla eteläisessä vaalipiirissä sosialismin potentiaalista tukijoukkoa. Mahdollisesti näin oli muuallakin, mutta muut syyt estivät Koillismaalla ja perimmäisessä Lapis- ja tällaisten yksittäisten ryhmien näkymisen vahvana, koska esim. teollisuus puuttui jokseenkin kokonaan. Maatyöläiset ovat hyvinkin saattaneet Koillismaalla ja Lapissakin olla sitä joukkoa, josta vähäinen sosialidemokraattinen kannatus muodostui.

5 Sosialismin juuret eduskuntavaaleissa 1907-1910

Tilastoanalyysissä saatiin pohjoissuomalaisen sosialismin kannatustekijöiksi teollisuuden, rakennustyön ja sekatyöväen joukko. Suurin ammattiryhmä maa- ja metsätalous torjui sosialismin. Koska tämä suurin ammattiryhmä oli kovin kirjava ja se tilastoissa usein sisälsi ns. kaatoryhmiä (sekatyöläisiä ja ammattia vailla olevia), on syytä vielä tarkastella kaikkia edellä käytettyjä tilastoja (Taulut), joissa on peltoalat ja maatalousmaa sekä maatalouden työväki lajiteltu. Yhteenveto tuloksista on kunnittain ja vaalipiireittäin esitetty liiteosassa (Punaiset kunnat, Ei-sosialistiset kunnat, Taulut).

Tarkastelun lähtökohta kunkin tekijän kohdalla on ao. tekijän keskiarvo vaalipiirissä. Jos esim. teollisuusväkeä on kunnassa yli vaalipiirin keskiarvon, ilmiö on merkitsevä ja sitä merkitään rastilla (x), aivan samoin kuin vaalituloksiakin johdanto-osassa tarkasteltiin punaisuuden astetta määriteltäessä keskiarvon mukaan. Miten usein keskiarvo kaudella 1907-10 ylitettiin, saatiin kunnan punaisuuden taso (1-3; ydin, tuki- ja lievealue).

Näin käytiin läpi kaikki elinkeinotekijät (8 kpl), tämän jälkeen maatalouden sisäiset tekijät (27 kpl). Tekijöitä tuli yhteensä 35 kpl. Ne käsittävät mm. sen, oliko taloudella oma vai vuokrattu maa, paljonko on peltoa, miten kunnan peltoala jakaantui omaa maataan ja vuokramaata viljelevien kesken ja paljonko maata kussakin ryhmässä oli. Edelleen kysytään, paljonko oli suurviljelmiä ja miten ne jakaantuivat omistuspohjan ja viljelmän laajuuden mukaan. Oletamus on, että jos kunnassa oli paljon eriarvoisuutta, sosialismin kannatuksen tulisi olla vahvaa ja päinvastoin. Vielä mitataan, paljonko oli maattomia, ilman viljelmää olevia koko kunnassa jne. Tekijöiden määrä ei ole

kattava, mutta niihin on pyritty saamaan olennaisimmat maaseudun tekijät, ne joita Tilattoman väestön alakomitea tutki vuosisadan alussa eräinä maaseudun kipeimpinä ongelmina.

Tulokset ryhmiteltiin punaisten ja ei-punaisten kuntien mukaan. Tekijät jaettiin kahteen ryhmään: a) elinkeinoperusteisiin ja b) maatalouspohjaisiin, lisäksi ne laskettiin yhteen, jolloin saatiin tekijöiden c) kokonaissumma vaalipiirissä ja kunnassa. Kaupungeissa ei luonnollisesti maataloustekijöitä ollut, siksi niissä rajoituttiin elinkeinotilastoon.

Punaiset kunnat

Eteläinen vaalipiiri	Elinkeinotekijät	Maataloustekijät	Yhteensä
1. Ydinalueet			
Oulu	7		
Kajaanin mlk	4	14	18
Kempele	3	11	14
Oulunsalo	4	13	17
Oulun mlk	4	13	17
Liminka	2	19	21
Keskimäärin	4	14	17
2. Tukialueet			
Tyrnävä	3	12	15
Paavola	4	16	20
Revonlahti	1	14	15
Siikajoki	1	13	14
Pulkkila	3	14	17
Vihanti	3	14	17
Säräisniemi	2	12	14
Sotkamo	2	13	15
Muhos	3	10	13
Temmes	4	11	15
Haapajärvi	3	12	15
Kajaani	6		
Keskimäärin	3	13	15
3. Lievealueet			
Salon pitäjä	3	15	18
Piippola	3	16	19
Ristijärvi	2	14	16
Nivala	3	8	11
Utajärvi	3	15	18
Keskimäärin	3	14	16

Sosialismin juuret eteläisessä vaalipiirissä

Eteläisessä vaalipiirissä sosialismin kannatukseen vaikuttaneet elinkeinotekijät (yli vaalipiirin keskimääräisen tason, joka oli 41 %) olivat tärkeysjärjestyksessä (prosenttiluku = % maksimiesiintymisistä eli 100 %:sta):

- sekatyöläiset (86 %)
- maa- ja metsätalous (72 %)
- elinkeino tuntematon (50 %)
- rakennustyöväki (41 %)

Maatalouden sisäiset keskimääräistä voimakkaammat tekijät (47 %) olivat:

- isohkon tilanosan vuokraajat (82 %)
- viljelmillä varustetuista ruokakunnista keskim. enemmän vuokramaalla (82 %)
- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän omalla maalla (77 %)
- maanviljelystyöväkeä omana ruokakuntana keskim. enemmän (68 %)
- koko kunnan väestöstä vuokrataan haltijoita keskim. enemmän (68 %)
- koko kunnan väestöstä torppareita ja maattomia keskim. enemmän (68 %)
- alle 3 ha vuokraviljelijöitä kunnassa keskim. enemmän (59 %)
- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (59 %)
- 3-10 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (54 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä, jolla oli omaa viljelystä, keskim. enemmän (54 %)
- 3-10 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (50 %)
- yli 100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän omalla maalla (50 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä, joka oli ilman viljelmää, keskim. enemmän (50 %).

Tulokset osoittavat ensinnäkin, että sosialismia ruokkivia tekijöitä oli runsaimmin sosialismin ydinkunnissa (17), tukialuekunnissa 15 ja lievekunnissa 16. Mitä useampi tekijä oli vaikuttamassa, sitä vahvempi sosialismin kannatus oli. Tämä pätee etenkin kaupunkeihin. Kaupunkikunnista Oulussa ja Kaajanissa sosialismi sai tämän mukaan vastakaikua kaikissa elinkeinoryhmissä. Maaseudulla sosialismia synnyttivät seuraavat keskeisimmät tekijät: maattomien ja vuokraajien suuri määrä, pienet peltoalat (alle 3 ha ja 3-10 ha, sekä omalla maalla että vuokramaalla olevat), suuret peltoalat (sekä yksityisomistus että vuokramaa), runsas vuokraviljelijäin ja maatyöläisten (sekä viljelmää vailla olevat että oman viljelmän omaavat) määrä, kunnan peltoalan jakaantuminen pienille tiloille tai suurille tiloille, olivatpa ne sitten yksityisten tai vuokraajien hallussa.

Pelkistäen voi sanoa, että maalaisväestön maannälkä, nimenomaan oman maan, oli erittäin suuri. Suurtilat aiheuttivat kateutta, eriarvoisuus ruokki sosialismia. Sosialismi ei vastannut tähän huutoon. Maannälkäiset tarrautuivat maalaisliittoon ja muihin porvaripuolueisiin.

Socialismin juuret pohjoisessa vaalipiirissä

Vastaavat luvut pohjoisessa vaalipiirissä olivat seuraavat:

Pohjoinen vaalipiiri	Elinkeinot	Maatalous	Yhteensä
1. Ydinalueet			
Kuolajärvi	4	7	11
Kemin mlk	7	13	20
Ii	4	11	15
Kuivaniemi	4	9	13
Keskimäärin	5	10	15

Pohjoinen vaalipiiri	Elinkeinot	Maatalous	Yhteensä
2. Tukialueet			
Tervola	2	11	13
Haukipudas	5	7	12
Alatornio	5	11	16
Simo	6	10	16
Kemi	7		
Keskimäärin	5	10	14
3. Lievealueet			
Kolari	2	12	14
Tornio	6		
Kemijärvi	2	14	16
Keskimäärin	3	13	15

Ydinalueilla sosialismia synnyttäviä tekijöitä oli 15, tukialueilla 14 ja lievealueilla 15. Lukumääräisesti taso oli alempi kuin eteläisessä vaalipiirissä. Kaupungeista Kemissä vaikuttivat kaikki elinkeinot (7), samoin taajamamaisessa Kemien maalaiskunnassa (7), Torniossa tekijöitä oli 6. Todetaan sama kuin eteläisen vaalipiirin kaupungeissa: mitä useammassa elinkeinossa ilmeni alttiutta sosialismin kannatukseen, sitä vankempaa kannatus oli.

Pohjoisen vaalipiirin tila poikkesi suuresti eteläisestä vaalipiiristä. Keskimääräistä (56 %) vahvemmat elinkeinotekijät olivat seuraavat:

- sekatyömiehiä keskim. enemmän (92 %)
- liikenteen palveluksessa olevia keskim. enemmän (67 %)
- rakennustyöväestöä keskim. enemmän (58 %)
- elinkeino tuntematon eli ammattia vailla olevia keskim. enemmän (58 %)

Tuloksissa näkyvät tyypilliset sosialismin perustekijät, eri alojen työläiset. Liikenteen palveluksessa olevien painotus johtuu rautatien rakennustyöläisistä sekä uitto- ja kuljetusalan ihmisistä. Sekä rautatietyöläiset että lastaus- ja losaustyöläiset olivat lakkoaktiiveja. Sekatyöläiset olivat tyypillisiä metsä- ja uittotyöläisiä.

Pohjoisen vaalipiirin maatalouden piirissä olevat sosialismin keskeisimmät keskiarvon ylittävät (32 %) tekijät olivat seuraavat (huom. se, että maatalouden merkitys oli pohjoisessa vaalipiirissä elinkeinoista 32 %, kun eteläisessä vaalipiirissä se oli 47 %):

- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (67 %)
- 3-10 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (58 %)
- maanomistajien ruokakuntia keskim. enemmän (50 %)
- alle 3 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (50 %)
- 3-10 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä ilman viljelmää olevia ruokakuntia keskim. enemmän (50 %)
- pääasiassa maanviljelyksestä elävien ruokakuntia keskim. enemmän (50 %)
- kruununtilan haltijoita keskim. enemmän (42 %)
- isohkon kruununtorpan vuokraajia keskim. enemmän (42 %)
- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (42 %)
- isohkon talonosan vuokraajia keskim. enemmän (42 %)
- kruununvirkatalon vuokraajia keskim. enemmän (33 %)

- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän omalla maalla (33 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä ilman viljelmää keskim. enemmän (33 %).

Pohjoisessa vaalipiirissä sosialismin juuret ovat seuraavat. Maannalkä oli suurin tekijä: pienet vuokraviljelmät (0-10 ha) radikaalistava tekijä, maata vailla olevia maanviljelys- ym. työläisiä runsaasti, maattomat tunsivat maanomistajia kohtaan katkeruutta (lentojätäkät ja seutukunnan maattomat). Myös kruununvirkatalojen ja talonosien vuokraajat olivat alttiita sosialismille. Suurmaanomistus oli kateutta synnyttävä tekijä.

Socialismia ruokkivia tekijöitä oli lähes yhtä paljon kuin eteläisessä vaalipiirissä, mutta niiden voimakkuustaso oli alempi.

Socialismin juuret Lapin vaalipiirissä

Lapissa vastaavat tulokset ovat seuraavat.

Lapin vaalipiiri	Elinkeinot	Maatalous	Yhteensä
1. Ydinalueet			
2. Tukialueet			
Sodankylä	2	9	11
Keskimäärin	2	9	11
3. Lievealueet			
Kittilä	6	13	19
Keskimäärin	6	13	19

Lapin vaalipiirissä punaisiin kuntiin lukeutui vain kaksi, ja siksi vertailupohja on kapea. Elinkeinojen pohjalta sosialismin kannattajat ovat sekatyöväestössä (100 %), joka oli erittäin altis sosialismille. Kittilässä elinkeinopohjaan perustuvat tekijät ovat erittäin voimakkaat ja niitä oli 6, joten Kittilän olisi tullut olla huomattavasti punaisempi.

Maa- ja metsätalousväestön sisäiset keskimääräistä (39 %) vahvemmat tekijät Lapin vaalipiirissä olivat :

- maanomistajaruokakuntia keskim. enemmän (100 %)
- koko talon vuokraajia keskim. enemmän (100 %)
- 10-25 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (100 %)
- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän omalla maalla (100 %)
- maanviljelijäin ruokakuntia keskim. enemmän (50 %)
- vuokraviljelijöitä keskim. enemmän (50 %)
- isohkon kruununutorpan vuokraajia keskim. enemmän (50 %)
- isohkon talonosien vuokraajia keskim. enemmän (50 %)
- alle 3 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (50 %)
- 25-100 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (50 %)
- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (50 %)
- 10-25 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (50 %)
- 25-100 ha peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (50 %)
- maanviljelystyöväkeä omana ruokakuntana keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä ilman viljelmää keskim. enemmän (50 %)

- koko kunnan väestöstä vuokramaan haltijoita keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä ilman viljelmää olevia ruokakuntia keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä torppareita ja maattomia keskim. enemmän (50 %)

Lapin vaalipiirin punaisissa kunnissa Kittilässä ja Sodankylässä sosialismia synnyttävät tekijät olivat maahan ja maaomaisuuteen liittyviä, aivan kuin etelämpänäkin. Sekatyöläiset olivat kantava voima, kuten lakkoliikkeistä puhuttaessa on ilmennyt. Lappiin tulleet ja sieltä kotoisin olevat "jätäkät" olivat maannälkäisiä, maattomuus, vuokramaatilkkujen pienuus, suurtilat ja toisaalta pientilat radikaalistivat äänestyskäyttäytymistä. Myös vastakkaisuus (paljon omia tiloja ja paljon vuokratiloja) ruokki vastakohtia.

Tulosten mukaan sekä Sodankylän että Kittilän olisi tullut olla paljon punaisempia kuin olivat. Eräs selittäjä on alhainen äänestysprosentti, vähäinen sosialistinen työ ja lappilaisten innottomuus esim. työväenyhdistysten perustamiseen. Sodankylän Sompion laajat lakot eivät näy vaalitulastoissa siten kuin odottaisi esim. Kuolajärveen verrattuna. Näyttää siltä, että lakkoalto pikemminkin nosti Lapin vakinaista väestöä uskonnollisista ym. syistä sosialismia vastaan. Se näkyi suuntautumisenä suomalaiseen ja nuorsuomalaiseen puolueeseen tai äänestämättä jättämisenä.

Porvarilliset kunnat

Ei-sosialistisiksi jääneissä Pohjois-Suomen kunnissa saatiin vastaavalla mitauksella vaalipiireittäin seuraavat tulokset (Taulu, liitteet).

Eteläinen vaalipiiri	Elinkeino	Maatalous	Yhteensä
Raahe	7		
Rautio	3	7	10
Sievi	2	8	10
Ylivieska	4	8	12
Alavieska	1	8	9
Kalajoki	5	12	17
Merijärvi	2	8	10
Oulainen	5	11	16
Pyhäjoki	2	11	13
Salon kappeli	2	10	12
Rantsila	3	14	17
Hailuoto	1	9	10
Pyhäjärvi	1	17	18
Reisjärvi	4	9	13
Kärsämäki	4	16	20
Haapavesi	2	16	18
Kestilä	1	14	15
Paltamo	3	14	17
Kuhmoniemi	4	14	18
Hyrnsalmi	2	9	11
Suomussalmi	3	8	11
Puolanka	2	12	14
Lumijoki	3	11	14
Keskimäärin	3	11	14

Raahen kaupungissa elinkeinon perustuvia sosialismia synnyttäviä tekijöitä oli 7. Raahessa olivat edellytykset huomattavasti vahvemmalle sosialismille, mutta radikalismi ei päässyt nousemaan. Jo suurlakossa tapahtumat pysyivät tiukasti porvarien käsissä. SDP:n kannatus oli Raahessa 1910 25 %. Maaseudulla elinkeinon perustuvia keskimääräistä (36 %) voimakkaampia sosialismia ruokkivia tekijöitä olivat:

- maa- ja metsätalousväestö (78 %)
- ammattia vailla oleva väestö (61 %)
- sekatyöväestö (56 %)

Vaalipiirin punaisiin kuntiin verrattuna radikaalimpia tekijöitä on yksi vähemmän, rakennustyöläiset. Lisäksi tekijöiden vahvuusprosentti on alempi (punaisissa kunnissa 41 %, porvarillisissa 36 %). Vaalitulokset olivat johdonmukainen.

Maatalousväestön sisäiset keskimääräistä (41 %) vahvemmiksi nousseet tekijät olivat seuraavat. (Huom., että tekijöiden keskitaso oli alempi kuin punaisissa kunnissa, joissa se oli 47 %).

- maanviljelijäin ruokakuntia keskim. enemmän (73 %)
- alle 3 ha vuokratiltoja keskim. enemmän (73 %)
- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (73 %)
- maanomistajien ruokakuntia keskim. enemmän (64 %)
- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (54 %)
- 25-100 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän omalla maalla (54 %)
- 3-10 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (50 %)
- isohkon talonosan vuokraajia keskim. enemmän (45 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelysvoimake ilman viljelmää keskim. enemmän (45 %)
- koko kunnan väestöstä ilman viljelmää olevia ruokakuntia keskim. enemmän (45 %)
- viljelmällä varustetuista ruokakunnista keskim. enemmän vuokramaalla (32 %)

Ensinnäkin tekijöitä oli keskimäärin vähemmän (11) kuin punaisissa kunnissa (14). Ratkaiseva ero punaisiin kuntiin on siinä, että maattomia ja torppareita oli kunnan koko väestöstä keskimääräistä vähemmän, kun punaisissa kunnissa oli päinvastoin. Vuokramaan viljelijöitä oli porvarillisissa kunnissa suhteellisesti vähemmän. Ja toisin päin: maanomistajia oli porvarillisissa kunnissa suhteellisesti enemmän kuin punaisissa. Vuokratiltoja oli kaikissa peltoalaryhmissä suhteellisesti vähemmän kuin punaisissa kunnissa. Vastakohtaisuudet maanomistajien ja vuokratiltojen kesken eivät olleet niin suuret kuin punaisissa kunnissa.

Kaiken kaikkiaan: sosialismi nousi porvarillisissa kunnissa samoista lähteistä kuin punaisissa, mutta tekijöitä oli vähemmän ja ne olivat heikompia. Lisäksi porvarilliseksi jääneiden maaseutukuntien elinkeinorakenne oli yksipuolisempi, esim. teollisuusväestöä puuttui. Kalajoki, jossa oli teollisuutta, rakennustyöväkeä, kaupan väestöä ja ammattia vailla olevien määrä suhteellisen korkea, sai naapureitaan korkeamman sosialismin asteen (SDP 19 % v. 1910). Taajaman piirteet näkyivät myös Ylivieskassa (SDP 22 % v. 1910) ja Oulaisissa (SDP 17 % v. 1910).

Pohjoinen vaalipiiri	Elinkeinot	Maatalous	Yhteensä
Ylikiiminki	2	9	11
Kiiminki	3	9	12
Pudasjärvi	4	18	22
Taivalkoski	4	15	19
Kuusamo	1	14	15
Rovaniemi	4	11	15
Karunki	5	9	14
Ylitornio	2	14	16
Turtola	5	10	15
Keskimäärin	3	12	15

Elinkeinoissa keskitaso (41 %) ylittyi:

- maa- ja metsätalousväestössä (100 %)
- sekatyömiehissä (78 %)

Vaalipiirin punaisiin kuntiin verrattuna teollisuusväestö ja liikenteen palveluksessa olevat olivat heikkoja ryhmiä. Sosialismin perustus oli siten punaisia kuntia heikompi. Vaalitulos oli tältä kannalta katsoen odotusten mukainen.

Maatalouden sisällä tapausten esiintymisen keskitaso (45 %) ylitettiin seuraavissa:

- koko kunnan väestöstä vuokramaan haltijoita keskim. enemmän (89 %)
- alle 3 ha vuokraviljelmiä keskim. enemmän (78 %)
- maanviljelijäin ruokakuntia keskim. enemmän (67 %)
- 10-25 ja viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (67 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä, jolla oli maanviljelystä, keskim. enemmän (67 %)
- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (56 %)
- 3-10 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (56 %)
- vuokraviljelijöitä keskim. enemmän (56 %)
- isohkon kruununtorpan vuokraajia keskim. enemmän (56 %)
- isohkon talonosan vuokraajia keskim. enemmän (56 %)
- viljelmällä varustetuista ruokakunnista keskim. enemmän vuokramaalla (56 %)
- koko kunnan väestöstä torppareita ja maattomia keskim. enemmän (56 %)

Yllä saatu tulos selittää sen, miksi tilastoanalyysissä ei saatu pohjoisessa vaalipiirissä selkeitä korrelaatioita. Ensinnäkin maataloustekijöiden keskitaso oli porvarillisissa kunnissa korkeampi (45 %) kuin punaisissa kunnissa (32 %). Korkein esiintymisarvo tulee sille, että kunnissa oli keskimääräistä enemmän vuokramaan haltijoita. Tämän pitäisi olla punaisuutta lisäävä tekijä. Vuokraviljelmiä oli kaikissa ryhmissä runsaasti, sekä talollisten mailla että valtion mailla. Torppareita ja maattomia oli keskimääräistä enemmän, päinvastoin kuin punaisissa kunnissa heitä oli keskimääräistä vähemmän! Kaiken lisäksi 0-10 ha viljelmistä oli keskim. enemmän vuokramaalla eikä omalla maalla, tämänkin tulisi olla radikaalistava tekijä!

Tosin maanomistajia oli porvarillisissa kunnissa keskimääräistä enemmän, mikä saattoi suosia porvarillisia puolueita, mutta kun vastapainona oli runsas vuokraajien määrä, pitäisi syntyä vastakohtaisuus, joka radikaalistaisi äänestämään vasemmistoa. Näin ei tapahtunut.

Erityisesti ihmetyttävät Taivalkoski ja Pudasjärvi, lähes yhtä paljon myös

Kuusamo, joissa kaikissa olivat sekä elinkeinoperusteiset että maatalouden sisäiset tekijät sosialismia muualla nostattavia, mutta ei täällä. Sama ilmiö tulee esiin Rovaniemellä. Koillismaan ja Rovaniemen seudun sosialismin heikko aste selittyy erityisen vahvan vanhoillislestadiolasuuden ym. "ilmastollisten" tekijäin kautta. Etenkään Koillismaalle ei sosialismi yksinkertaisesti pääsyt. Torppariongelmaa yritettiin Pudasjärvellä ratkaista sosialistien toimesta perustamalla mm. torppariosasto. Mahdollisuus siis nähtiin, mutta se menetetttiin maalaisliitolle. Porvarit kuristivat myös harvat Pudasjärvelle perustetut työväenyhdistyksetkin, niin että lähes kaikki työväen toiminta hiipui.

Koillismaan heikkous sosialismin kannalta oli se, ettei siellä ollut vahvaa teollisuutta, ei siis sellaisia "työväenlinnoituksia", jollaisia oli rannikkoseudulla. Agraariväestö, joka kärsi jokseenkin jatkuvasta työttömyydestä ja oli tavallaan maanomistajien armoilla, ei kyennyt eikä uskaltanutkaan nousta toimintaan. Markat oli kerättävä milloin mistäkin, vaikkapa rikkurityömailta. Vaati lisäksi suurta rohkeutta esiintyä ainakin julkisesti sosialistina ja "jumalankieltäjänä". Heidän kolkosta kohtalostaan oli kyllin esimerkkejä jo vuonna 1906, Lapin suurena lakkovuonna.

Eräs tekijä vielä oli "työväentiedonpuute". Agraariväestö, jota pohjoisen vaalipiiriin väestö valtaosaltaan oli, ei juuri tiedostanut sitä, kuinka "kurjasti" - sosialistiagiaktion kannalta katsoen - se eli. Työväensanomalehtiä ei kyläkontrollin vuoksi juuri tilattu. Oli pantava toivonsa olojen parantumisesta maalaisliittoon ja suomettarelaisiin. Syyttä eivät siis porvarit varjelleet aluettaan sosialistiselta "tartunnalta".

Porvarien menestyksen tueksi on todettava, että monet asiat korjaantuvat tutkimusaikana. Mm. Kuusamon ja Kemijärven torpparien asema parani, kuten on todettu. Porvaripuolueilla oli siten näyttöä tuloksellisesta toiminnasta.

Lapin vaalipiiri	Elinkeinot	Maatalous	Yhteensä
Muonio	7	10	17
Enontekiö	5	7	12
Inari	4	11	15
Utsjoki	2	9	11
Keskimäärin	5	9	14

Elinkeinotekijöissä vaalipiirin keskiarvo oli 56 %. Sen ylittivät:

- maa- ja metsätalousväestö (75 %)
- palveluelinkeinoissa toimivat (75 %)
- vakinaista ammattia vailla olevat (75 %)

Porvarillisissa kunnissa oli teollisuusaste alhainen ja rakennusväkeä oli vähän. Sosialismin perusjalat olivat siis heikot.

Maatalouden sisällä keskiarvon (34 %) ylittivät:

- alle 3 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (100 %)
- 3-10 ha viljelmien peltoalasta keskim. enemmän vuokramaalla (100 %)
- maanviljelijäin ruokakuntia keskim. enemmän (75 %)
- kruununtilan haltijoita keskim. enemmän (75 %)
- isohkon kruununtorpan vuokraajia keskim. enemmän (75 %)

- alle 3 ha vuokratiljelmiä keskim. enemmän (75 %)
- 3-10 ha vuokratiljelmiä keskim. enemmän (75 %)
- viljelmällä varustetuista ruokakunnista keskim. enemmän vuokramaalla (50 %)
- koko kunnan väestöstä maanviljelystyöväkeä jolla oli maanviljelystä, keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä vuokramaan haltijoita keskim. enemmän (50 %)
- koko kunnan väestöstä torppareita ja maattomia keskim. enemmän (50 %)

Tämä Lapin tilanne on vaalituloksiin verrattuna outo ja se muistuttaa Koillismaan ja eräiden Perä-Pohjolan kuntien tilannetta. 0-10 ha peltoaloista oli runsaasti vuokramaalla, torppareita ja maattomia oli suhteellisen paljon. Sosialismille olisi ollut edellytyksiä, mutta toivo pantiin porvaripuolueisiin, vanha- ja nuorsuomalaisiin, maalaisliitto oli Lapissa heikko.

Koillismaan ja Lapin osalta on huomautettava, ettei torpparien ja maattomien asema ollut niin vaikea kuin vahvoilla maatalousalueilla. Maatalouden työväkeä kohdeltiin "ihmisinä", palkolliset ja isäntäväki söivät samassa pöydässä. Luontoiselinkeinojen ja porotalouden merkitys oli suuri.

Sosialismin agitaatiota vierastettiin. Lakkoliike ei saanut osakseen myönteistä vastakaikua. Perinnäinen lappilainen ja peräpohjalainen yhteiskunta ei murtunut Kuolajärveä lukuunottamatta missään.

Kaikien kaikkiaan tietokonepohjaisen ajon ja manuaalisen tilastokäsittelyn tulokset tukevat tekstiosassa saatuja tuloksia sosialismin syistä. Syy siihen, ettei tilastoajossa saatu moniakaan positiivisia korrelaatioita, johtuu olojen tavattoman suuresta erilaisuudesta vaalipiirien ja kuntien kesken. Manuaalinen käsittely on tuonut paikallistason yksityiskohtiin lisävalaistusta.

Yksittäisten kuntien tilannetta tilastot eivät välttämättä selitä. Taloudellinen tilastoaines on yksityiskohdissaan hyvinkin epäluotettavaa, ja vaikka tilastotiedot olisivatkin oikeita, ei poliittinen käyttäytyminen tapahdu juurikaan niiden perusteella, vaan paljon merkittävämpiä ovat ns. yleiset syyt. Puolueen ja ehdokkaan valintaan vaikuttavat hyvin monet irrationaaliset tekijät.

Paradoksaalista oli, että erällä alueilla, kuten Koillismaalla ja Rovaniemen seudulla, ei tilastollisilla "ongelmilla" ollut sosialismin kanssa juuri mitään tekemistä. Alueen väestö ei "ongelmistaan" tiennyt, eikä se pitänyt vapaan ja itsellisen ihmisen arvolleen edes sopivana, että joku etelän agitaattori tai punainen lentäjät - etelän kurjuudesta paennut ihmispoloinen - tuli heidän elinolojensa heikkouksia sormella osoittelemaan. Tällaisille "valistajille" näytettiin herkästi tietä takaisin sinne mistä olivat tulleetkin.

VII TUTKIMUSTULOKSET

Sosialismin leviäminen Pohjois-Suomen maaseudulle ja SDP:n kannatusalueiden synty

Työväenliike levisi Pohjois-Suomen kaupunkikeskuksiin 1800-luvun lopulla. Leviämisyälänä oli Pohjanmaan radanvarsi mm. rautatien rakennusväen toimiessa aatteen tuojina. Sisemmälle maaseudulle aate levisi vanhoja kulkureittejä myöten, Oulujoen vesistöä pitkin Kajaaniin, kuuluihan Kainuu tiiviisti Oulun talousalueeseen siihen saakka, kunnes rautatie valmistui Kajaaniin v. 1904. Tällöin Kainuu alkoi saada vaikutteita myös etelästä. Lapin perukoille aate levisi Kemijokivartta pitkin saaden käyttövoimansa tukki- ja sahatyöläisistä. Koillismaan suunnalle aate ei päässyt kovin hyvin pureutumaan, koska seudulta puuttuivat suuret teollisuuskeskukset eikä suuria tukkityömaita ollut siinä määrin kuin Perä-Pohjolassa ja Lapissa.

Rautatieläisistä, tukkilaisista, sahatyöläisistä, joenperkaus- ym. tilapäistyömaiden liikkuvasta väestä tuli sosialismin keskeinen rakennusvoima. Oulu tuli työväenliikkeen kesukseksi, sittemmin myös Kemi, Kajaani ja rannikkoseudun pienemmät teollisuuspaikkakunnat. Maaseudulla työväenliikkeen ydinjoukkoa oli taajamien ja kirkonkylien teollisuus- ja rakennusväki sekä etenkin Oulun lähialueen maataloustyöläiset, joiden keskuuteen työväenliikettä levitettiin kaupungista käsin.

Sosialismi tuli Oulun ja sen ympäristön työväenliikkeeseen jo ennen suurlakkoa. Mutta vasta suurlakko sysäsi sosialismin liikkeelle kohti maaseutua.

Siellä missä lakkotapahtumat kärjistyivät eriasteisiksi yhteenotoiksi porvariston kanssa, sosialismi sai vahvan jalansijan ensimmäisissä yksikamarisen eduskunnan vaaleissa v. 1907. Ne syrjäiset maaseudun paikkakunnat, jotka olivat suurlakonkin ajan jokseenkin rauhassa, jäivät pysyvästi sivuun sosialismin valtavirroista. Sosialismin ydin- ja tukialueiksi muodostuivat jo ensimmäisissä vaaleissa Oulu ympäristöineen, Saloisten seutu, Pulkkilan ym. lähi-kuntien vahvat maatalousvaltaiset kunnat, Oulujokivarsi aina Oulujärvelle ja Kajaaniin saakka. Punainen vyöhyke jatkui Oulusta pohjoiseen - ydinjoukko-

naan teollisuuskeskusten ammatillisesti järjestäytyneet luokkatietoinen väki - ja edelleen Kemin-Tornion alueelle jatkuen Tornionjoki- ja Kemijokivarsien suurille tukki- ja uittotyömaille tukkilaisten keskuuteen. Punaiseksi maaseutukeskukseksi muodostui jo ensi vaaleissa Kuolajärvi, jossa tuhannet liikkuvat työläiset saivat hyvin radikaalin yliotteen niin, että paikallinen elämänmuoto järkkäsi monin tavoin. Suurlakko ei itse asiassa näillä Perä-Pohjolan tukkityömailla päättyneet silloin, kun se loppui muualla, vaan jatkui työlakkoina Kemi Oy:n savotoilla ja uittotyömailla läpi talven 1905-06 ja vielä seuraavana kesänäkin. Työtaistelut jättivät pysyvät jäljet seudun poliittiseen ilmastoon ja olivat puolueagitaation käyttövoimana muuallakin Pohjois-Suomessa.

Suurlakkotapahtumat ja vuoden 1907 vaalien alla harjoitettu poliittinen valistustyö ja agitaatio loivat pohjan Pohjois-Suomen sosialistiselle käyttäytymiselle. Vuosien 1908, 1909 ja 1910 vaalit eivät olennaisesti muuttaneet Pohjois-Suomen poliittista karttaa. Punainen väri vahvistui jonkin verran Kainuussa ja muualla syrjäseuduilla, minne työväenliike tuli viiveellä. Kuitenkin yleishavainto on, että vuosisadan alun yhteiskunnalliset olot ja suurlakon jälkeen harjoitettu poliittinen työ loivat sosialistisen - ja porvarillisenkin - käyttäytymismallin, josta tuli jokseenkin pysyvä. Sosialismin juuret ovat näin ollen vuosisadan alun tilanteessa.

Suurlakko sosialismin levittäjänä

Suurlakko (30.10.-6.11.1905) sujui Pohjois-Suomen työväenliikkeen keskuksessa Oulussa rauhallisesti. Kansalliskaarti ja punakaarti perustettiin, mutta punakaarti hiipui pian vähin äänin pois. Lakkojohdon henkilökysymyksillä (mm. herännäisjohtaja, nuorsuomalainen Mauno Rosendal) oli mielialojen muodostumisessa merkitystä. Myös työväenliikkeen ja yritysten (mm. Åström) näkemykset olivat toisiaan ymmärtävät. Vanhat perinteet omaava Oulun työväenliike sai näin maltillisen sosialidemokraattisen, väkivaltaa vieksuvan ilmeen.

Kemissä oli toisin. Työnantajat ja työntekijät ajautuivat heti lakon alussa vastakkaisiin leireihin. Suurimman työnantajan Kemiyhtiön työntekijät, rautatieläiset ja kirjaltajat olivat lakon ydinjoukkoa. Venäläiset santarit riisuttiin aseista ja toimitettiin pois. Puutavara Oy Kemin Karihaaran sahan työläiset joutuivat sahan isännöitsijän kanssa riitaan, kun tämä esti työläisten kokoontumisen ja sai koko lakkoliikkeen vastaansa. Perustettiin kansalliskaarti "aseiden käyttöön tottuneista miehistä". Tavoitteena oli vallankumouskaartien hallitseminen Suomessa. Lakkolaiset vaativat toimia Kemiyhtiön hankintapäällikköä Hugo R. Sandbergia vastaan. Pyrittiin puuttumaan myös liian pehmeäksi osoittautuneeseen Tornion lakkoliikkeeseen, jonka vihan osoite oli niin ikään Kemiyhtiö. Lakon aikaisten rikkomusten viranomaistutkinta pyrittiin estämään. Lakko synnytti Kemissä suoraa toimintaa ihannoivan ilmapiirin, uskon työläisten vaikutusmahdollisuuksiin oman voiman kautta. Radikaali työväestö sai yliotteen eivätkä porvarit uskaltaneet nousta aktiiviseen vastarintaan, sillä aseellisessa järjestyskaartissa oli yli sata miestä. Lakkoliike sai painostetuksi myös Kemiyhtiön tahtonsa alle. Karihaaran saha joutui sallimaan työläisten kokoontumisen. Lakkoliike heitti näin taisteluhansikkaan koko pohjolan suurimmalle työnantajalle Kemiyhtiölle ja sen hallitsevalle tukkiliikkeelle.

Radikalismi sai aluksi ylitöteen myös Torniossa. Poliisit riisuttiin aseista. Öisin ammuskeltiin kaduilla, joilla 70 miestä käsittävä järjestyskaarti partioidi. Maltillisten ja anarkistien kesken ilmeni jyrkkä vastakohtaisuus. Keisarin julistus lakon lopettamiseksi sai lakkolaisten taholta raivoisia vastalauseita, sillä lakkoa haluttiin jatkaa. Yövärtijatkajat eivät uskaltaneet pysyä vartiopaikeillaan peläten kansan raivoa. Väkivaltaisuus nosti kuitenkin yleisen mielipiteen lakon jatkamista vastaan ja maltilliset pääsivät voitolle. Kemiläisten raivo Tornion tapahtumia kohtaan johtui tästä.

Alatorniolla tuli lakon aikana riitaa maltillisten ja radikaalien kesken. Perustettiin kansalliskaarti, johon ilmoittautui 51 miestä. Lakko jatkui, kun se maassa yleisesti lopetettiin. Yli-Iin Olhavassa revittiin Venäjän lippu salosta. Iistä tulleet poliisit eivät kyenneet pidättämään riehuja. Kuivaniemellä perustuslailliset vaativat vielä lakon jälkeenkin poliisia eroamaan. Kemin maalaiskunnassa työläiset "nuhtelivat ankarasti" paikallista metsäherraa alaisten huonosta kohtelusta. Kuolajärvellä erotettiin kaikki valtion virkamiehet ja kunnan kättilö. Virkamiesten koteja piirrettiin ja poistumaan aikovia uhattiin ampuma-aseilla. Lakkolaiset estivät nimismiestä tutkimasta lakon aikana satuneita väkivaltaisuuksia. Simossa lakkoa jatkettiin verolakon muodossa. Karhuamaan tulleele virkamiehelle sanottiin, ettei veroja tarvitse maksaa, koska suurlakko on poistanut "koko vanhan hapatuksen verojärjestelmineen päiviin". Myös Kalajoella, Pyhäjärvellä, Haapavedellä, Rantsilassa, Paavolan Ruukissa, Limingassa, Vihannissa, Siikajoella, Muhoksella ja Oulaisissa oli vastakohtaisuuksia. Myös Kajaanissa ja Kajaanin maalaiskunnassa lakko-mainingit löivät korkeina. Raahessa radikalismi nosti päätään, mutta porvarit saivat ylitöteen. Kaikkialla missä suhteet porvareiden ja sosialistien kesken kärjistyivät, sai SDP vankan kannatuksen vaaleissa. Suurlakkotapahtumat loivat näin pysyvän leimansa poliittiseen karttaan. SDP:n kannatus oli sitä vahvempi, mitä radikaalimpana lakko ilmeni. Mm. Kemin seudulla ja Kuolajärvellä SDP sai 40-55 % kannatuksen. Siellä missä lakko sujui rauhallisesti, sosialismi ei vaaleissakaan saanut paljon kannatusta. Rauhallisinta oli lakon aikana Koillismaalla ja perimmäisessä Lapissa. Sosialismi jäi näille seuduille pysyvästi vieraaksi.

Teollisuus-, maatyöläis- ja korpisocialismi

Perusteen Perä-Pohjolan rauhattomuuksiin antoi hyvä työtilanne ja sen imemä laaja muuttoliike. Tukkipuomaakuntien väkiluku kaksin- jopa kolminkertaistui tutkimuskaudella 1900-1910. Perä-Pohjolaan tuli nimenomaan irtonaista väkeä Kainuusta ja jopa Savosta saakka. Tämä väestö oli jo tutustunut sosialismiin. Helsingistä puolueen ja pohjolan sos. dem. piirien toimesta organisioitu propagandatyö kohdistettiin työmaille. Ouluun 1906 alussa perustettu työväenlehti Kansan Tahto toimi innokkaana lakkojen ohjailu- ja propagandavälineenä. Paikoitellen syntyi vallankumousmieliala, jossa entiset maa- ym. työläiset ja työttömät purkivat kotiseudullaan kokemaansa katkeruutta, vaelsivat vallankumouksen hurmassa "lentojätkinä" työmaalta toiselle nostattaen lakkoja ja toimien puolueen agitaattorien käyttöaseina. Pelkästään Kemi-yhtiön työmaille oli 1905-1906 10.000-11.000 työläistä. Työmaiden oloissa, ruoassa ja työläisten kohtelussa sekä palkoissa oli paljon arvostelun sijaa. Ne olivat kiihokkeina

Kemiyhtiön laajoissa lakoissa, jotka alkoivat miltei välittömästi suurlakon jälkeen.

Sosialismi ilmeni Pohjois-Suomessa 1900-luvun ensi vuosikymmenellä kolmentyyppisenä. Kaupungeissa ja teollisuustaaajamissa vallitsi teollisuussozialismi, joka nojasi teollisuusväkeen. Vahvoilla maanviljelysalueilla, kuten Pohjanlahden rannikolla, etenkin Oulun ympäristössä, vallitsi maatyöläissozialismi, joka sai voimansa maatyöläisten keskuudesta. Maaseudulla, missä maatyöläisiä oli suhteellisen vähän, sosialismi oli eräänlaista korpisocialismia, joka sai kannattajansa sekatyöläisistä ja vakinaista ammattia vailla olevista. Maatyöläiset nojasivat kaupunkityöläisten voimaan. Sellaisissa maaseutukunnissa, missä ei teollisuuslaitoksia ja ammatillisesti järjestäytyntä työväkeä ollut, sosialismi ei esiintynyt vahvana. Tällaisia alueita olivat Koillismaa ja perimmäinen Lappi.

Vahvan sosialismin perusta olivat työväenyhdistykset ja niissä toimiva ammatillisesti järjestäytynyt työväki. SDP ei saanut vahvaa kannatusta missään, mistä nämä edellytykset puuttuivat. Mitä vanhempi oli paikkakunnan työväenliike, sitä vankempi oli puolueen kannatus vaaleissa. Myös äänestysprosentti oli keskimääräistä korkeampi siellä, missä SDP:llä oli vahva kannatus. Vahva sosialismin kannatus saattoi aktivoida myös porvareita äänestämään. Toisaalta sosialismin "ylitarjonta" passivoi. Näin tapahtui paikoin Perä-Pohjolassa, missä kirjatonta, seudulla äänioikeudetonta väkeä oli runsaasti.

Kemiyhtiön lakot Perä-Pohjolassa

Kemiyhtiö hallitsi vuosisadan alussa Perä-Pohjolan puuteollisuutta ja oli laajoilla alueilla jokseenkin monopoliasemassa. Pieniä ruotsalaisyhtiöitä toimi siellä täällä, mm. Länsi-Lapissa ja Koillismaalla. Niiden piirissä työtaistelut olivat harvinaisia. Yhtiöt maksoivat yleensä parempia palkkoja kuin Kemiyhtiö.

Kemiyhtiön suuret työmaat syntyivät, kun yhtiö osti Kuolajärveltä ja Sodankylästä suuria leimikoita. Työvoimaa kuulutettiin v. 1899 Savossa saakka. Saadun väen joukossa oli paljon keltotontakin ainesta. Voidakseen pitää lukua kunnan työläisistä Kemiyhtiö otti käyttöön työpassin. Vallitsi työn ostajan markkinat. Sosialismi ja suurlakko mursivat työkurin. Lakot alkoivat vuoden 1905 lopulla ja olivat paikoin suoranaista jatkoa suurlakolle. Välitön syy lakkoihin oli yhtiön määräämä työsääntö, joka kielsi työntekijää jättämästä työmaataan niin kauan kuin yhtiö häntä tarvitsi. Karkaaminen työmaalta tai huono käytös alensi työntekijän palkkaa 20 prosenttia. Kun työntekijä joutui ostamaan ruokansa yhtiön ruokalasta, hän saattoi lopputilissä jäädä maksun puolelle ja oli näin työmaan "vanki".

Varsinaiset laajat lakot alkoivat yhtiön Kuolajärven ja Sodankylän Sompion työmailla 24.1.1906. Lakot henkilöityivät yhtiön vihattuun, ankaraan päällikköön Hugo R. Sandbergiin, joka sai työläisiltä "keisarin" ja "leivänantajan" nimen. Hän mielellään esiintyikin näiden ominaisuuksien mittaisena. Lakko sai valtakunnalliset mittasuhteet. Työläisten etuja julkisuudessa ajoi ja puolusti 3.2.1906 ilmestymisensä aloittanut oululainen SDP:n sanomalehti Kansan Tahto. Lakkotaistelua käytiin Kemin lastaus- ja lossausyhdistyksen johdolla. Lakossa oli yhteensä noin 2000 miestä. Lakkolaiset vastustivat "or-

jasääntöjä", erottivat pari työnjohtajaa pakottaen heidät poistumaan työmailta ja halusivat ottaa ohjat omiin käsiinsä työmailla. Suurlakon aikana Kemissä ym. vallinnut villi henki jatkui savotoilla. Kansan Tahto ja lakkoalueilla ja työmailla liikkuvat agitaattorit iskujoukkoineen kiihdyttivät työväkeä nousemaan työnantajiaan vastaan muuallakin. Työväenyhdistyksiä perustettiin vauhdilla ja väkeä yllytettiin järjestäytymään ja tukemaan lakkolaisia. Työväenliikkeellä meni lujaa. Kevät 1906 oli Pohjois-Suomen työväenliikkeen kultaaikaa. Työväki keräsi monilla paikkakunnilla avustuksia lakkolaisille tukeakseen heitä taistelussa Kemi-yhtiön "keisaria" vastaan. Venäjän keisari oli kaadettu, miksei kaatuisi joku vähäisempi Lapin keisarikin!

Kun lakkolaisille ei Kemi-yhtiön työmaiden kanttiineista annettu lakon aikana ruokaa, osa työläisistä murtautui varastoihin ja otti omin luvun elintarvikkeita. Yhtiö piti tätä rosvouksena ja nosti kanteet. Pitkään jatkunut prosessi johti parinkymmenen miehen tuomitsemiseen. Ankarin rangaistus oli 4 vuoden ja 2,5 kk kuritushuonetuomio, joka annettiin eräälle työläiselle "kansan kiihotuksesta ja Jumalan pilkasta ja häpäisemisestä". Kaikkiaan 11 miestä tuomittiin eripituisiin vankeusrangaistuksiin. Kymmenkunta miestä tuomittiin korvauksiin ryöstöistä ja varkauksista. Tuomittuja olisi ollut enemmänkin, mutta osa vältti tuomiot pakenemalla ulkomaille.

Tuomiot nostattivat vihaa työväestössä. Paikallinen väki voittopuolisesti kannatti järjestyksen palauttamista. Tuomiot osoittivat, että oli kysymys kristillis-isänmaallisen ja talonpoikaisen arvomaailman puolustamisesta "sosialistirettelöitsijöitä" vastaan. Järjestyksen kaipuu ilmeni vaaleissa vankkana nuorsuomalaisuuden kannatuksena.

Kemi-yhtiö päätti murtaa lakot. Se värväsi työmaille rikkureita Koillismaalta, Kainuusta ja Savosta saakka. Talollisille, talollisten pojille ja sekatyöläisille kelpasi työ, josta oli puutetta kotiseudulla.

Kun tuomittujen lakkolaisten ensimmäiset, maksamatta jätetyistä korvauksista annetut sakkotuomiot luettiin Kemijärven käräjillä huhtikuussa 1906, lakkolaisten ylle julkisuudessa langetettiin "kansankiihottajien ja jumalanpilkkaajien" leima. Tässä myötätulessa Kemi-yhtiö päätti palauttaa järjestyksen työmailleen. 50-60 työnjohtajan aseistautunut joukko kulki lakkoalueen työmaalta toiselle pakottaen työt käynnistymään. Lakkolaiset palailivatkin töihin viikon sisällä. Kun työnjohtajat tulivat Kuolajärven Märkäjärvelle, heitä vastassa oli satamäärin lakkolaisia valmiina estämään työt. Väkivallan uhan alla miehet palasi töihin.

Huhtikuun alussa 1906 lakkolaiset järjestäytyivät Pohjolan Tukkiyöläisten Renkaaksi. Agitaation johto oli Helsingissä. Lakkoliikkeen maine oli saavuttanut valtakunnalliset mitat. Toukokuun alussa lakko laajeni Kemi-yhtiön sahoille Röytässä, Laitakarissa ja Karihaarassa. Kestettyään kuusi viikkoa sahatyöläisten lakko murtui. Murtajina olivat sosialistisen työväenyhdistyksen rinnalle perustetun porvarillisen Karihaaran kristillisen työväenyhdistyksen rikkurit. Tällöin olivat savottatyöt metsissä päättyneet. Tukkiylaisten ja heitä tukeneiden sahatyöläisten tukilakot olivat kaikki päättyneet työläisten tappioon.

Uittojen alettua Pohjolan Tukkiyöläisten Rengas asetti ehdot uittojen suorittamiselle. Työpäivä ei saanut olla 10 tuntia pitempi, "musta kirja" ja "80 pennin markka" oli poistettava. Työnantaja ei tähän suostunut ja tukit seisoi-
vat. Heinäkuun lopulla uittoyhdistys käynnisti uitot rikkurityövoimalla, mut-

ta väkeä oli liian vähän. Yritettiin sovittelua, mutta ilman tulosta. Sovinto syntyi vasta elokuun puolivälissä. Työnantaja suostui poistamaan työstä poistuvan 20 prosentin palkanalennuksen, lupasi ottaa työhön lakossa olleet ja antoi eräitä muitakin myönnytyksiä. Töiden alkaessa ilmeni, että työnantaja harjoitti boikottia Renkaaseen kuuluvia kohtaan ja otti töihin mieluummin järjestäytymättömiä. Rovaniemellä pidetyssä työläisten kokouksessa uitot päätettiin lopettaa. Maltillisempi väki jatkoi uittoja. Kiistely jatkui pitkän syksyä. Työnantaja vetosi vihdoinkin maan hallitukseen palauttaukseen järjestyksen työmailla. Helsingistä Kemin asemalle saapunut 35 poliisimiehen osasto otettiin ivahuudoin ("Alas lahtarit!") vastaan ja sitä kivitettiin. Rikkurivoimin käynnistettyjä uittoja häirittiin, mm. yksi rikkuri haavoittui kivääritulesta. Ampujaa ei saatu selville. Uitot saatiin suoritetuksi.

Työtaistelut jatkuivat vielä seuraavinakin vuosina Kemi-yhtiön sahoilla. Kallion saha Simossa seisoivat talvella 1908 useita viikkoja. Lakkolaiset häädettiin pois sahalta poliisivoimin, kun rikkureille tehtiin tilaa. Lakkoja oli myös Raahan ja Ruukin seuduilla.

Pohjolan Tukkiyöläisten Rengas menetti vähitellen otettaan. Sen pyrkimyksenä oli monopolisoida työmaat jäsenilleen ja siten hallita työmaita. Vallankumoukselliset opit noudattivat ulkomaalaisia, mm. ranskalaisia ja venäläisiä vallankumousihanteita. Ne koettiin Pohjois-Suomen paikallisen väestön keskuudessa vieraksi. "Sosialistien ja jumalanpilkkääjien" maineen saavuttaneet renkaalaiset tuomittiin porvarillisissa lehdissä yleisesti. Marseljeesia ja muita taistelulauluja laulavat renkaalaiset rinnastettiin vierasmaalaisiin rosvojoukkoihin ja heidät sysättiin yhteiskunnan ulkopuolelle.

Kemi-yhtiö oli noussut lakkojen voittajaksi vuoteen 1908 mennessä. Aivan merkityksetön ei työläisten taistelu ollut. Kemi-yhtiö nosti tuntuvasti palkkatasoaan v. 1908 ja siitä eteenpäin. Yhtiö olisi pystynyt lakkovuosinakin maksamaan parempia palkkoja, mutta se ei halunnut. Kysymys oli siitä, halitseeko yhtiö työmaitaan vai antaako se omistaja- ja työnjohtovallan siirtyä työläisille. Pitkällä aikavälillä Kemi-yhtiön työmailla oli kysymys Suomen poliittisesta suunnasta, se oli eräänlainen esitaistelu v. 1917-18 käydyistä suomalaisen yhteiskunnan suuntataistelusta. Koska työläistaistelijain kärkijoukkona olivat muukalaiset lentojätkätkät, heidät oli jokseenkin helppo torjua. Paikallinen väki ei lähtenyt mukaan, lukuunottamatta muutamia harvoja paikkakuntia, joissa radikaalisosialismi sai yliotteen.

Sosialistit porvarivoimien ristitulessa

Mm. tukkilaislakot ja niiden yhteydessä saatu palaute säikäytti SDP:n reivamaan taistelupurjeitaan. Elokuussa 1906 Oulussa pidetty puoluekokous päätti mm. lakkauttaa punakaartit ja tarkistaa kantaansa uskontokysymykseen, jossa se nimenomaan Pohjois-Suomen uskonnollisilla alueilla oli joutunut monin paikoin vaikeuksiin, kun puoluetta syytettiin uskonnonvastaisuudesta. Maltillinen siipi pääsi Oulun puoluekokouksessa valtaan ja myös sanomalehti *Kansan Tahto* siivottiin radikaalista väestä.

Myös porvarilliset puolueet olivat uhkana. Suomalainen puolue oli luonut laajan sosiaalisen uudistusohjelman, jossa se iski sosialistien potentiaaliin kannattajajoukkoon torppareihin vaatien näille 50 vuoden minimivuokra-

aikaa. Myös nuorsuomalaisilla oli laaja tilattoman väestön ja työväestön tilan parantamisohjelma. Mutta pahimman poliittisen vastustajan sosialistit saivat radikaalista maalaisliitosta, joka omasi selkeän maalaisten luokkapuolueen ohjelman ja sitä sosialistien tapaan leimasi herraviha.

Sosialidemokraatit koettivat kohdistaa propagandaansa mm. torppareihin ja maatalousväestöön. Tilaton väki alkoi liikehtiä suurlakon jälkeen. SDP:tä huolestutti torpparien kiinnostus maanomistusta kohtaan. Tarpereella huhtikuussa 1906 pidetty SDP:n masinoima ja tiukasti ohjaama torpparikokous hylkäsi yksityisen maanomistusoikeuden ja päättyi torpparien vakaan vuokraoikeuden kannalle. Pohjois-Suomen harvat puolueen torppariosastot hiipuivat ja puolue menetti otteensa torppariväestöön, joka tukeutui nousevaan maalaisliittoon.

Oulun puoluekokouksessa elokuussa 1906 päättyi sos. dem. puolueen radikaali vaihe. Hyökkäävä, vallankumouksellinen ja anarkistinen agitaatio, jonka heijastumaa suurlakkovaiheen työ oli pohjoisessa ollut, lopetettiin. Myös puolueen valtakunnallisen agitaation luonne muuttui. Valtakunnallisia agitaatiokursseja ei enää järjestetty, vaan agitaattorit koulutettiin piireittäin. Oulun läänissä ei toimivuosina 1907-08 pidetty yhtään kurssia, mutta toimivuosina 1908-1910 kurssitus oli runsasta. Kaikkiaan koulutettiin vuosina 1907-1909 Oulun läänin eteläisessä piirissä 1018 ja pohjoisessa piirissä 1614 puhujaa.

Puolueen radikaalisessa toimintavaiheessa agitaattorikurssinsa käyneet kiertävät valistajat ja kiihottajat hyökkäsivät sumeilematta porvarien linnakkeita, maanomistajia, kirkkoa ja uskontoa vastaan. Kansan Tahdossa julkaistuista agitaattorien matkakuvauksista ilmenee, että sosialismin vastaanotto oli myönteistä juuri niillä alueilla, missä sosialismi sittemmin menestyi vaaleissa. Vaikeimpana alueena kuvattiin Koillismaa Yli-Iistä Kuusamoon. Tällä alueella ei juuri saatu huoneistoa puheen pitoa varten. Jos kokouspaikka saatiinkin, porvarit opettajia ja pappeja myöten tulivat häiritsemään ja valvoivat, ettei sosialistien kokouksiin menty. Tukkilaisalueilla agitaattorien menestys oli heidän kertomustensa mukaan muhevinta. Agitaattoreista useat olivat samalla Kansan Tahdon toimittajia tai avustajia. Jotkut heistä onnistuivat pääsemään eduskuntaan.

Puolueen toiminnan toisessa vaiheessa ns. asemasotavaiheessa 1906-08 uskonto julistettiin yksityisasiaksi ja koetettiin rakentaa sopua uskovaisten kanssa. Tämä takinkäntö oli liian myöhäinen. Sosialismi oli saanut leimansa radikaalilla kaudellaan, eikä sen kuvaa onnistuttu pohjoissuomalaisen maaseutuväestön silmissä muuttamaan. Tästä pitivät huolen porvarilliset sanomalehdet Kaiku (vanhasuom.), Louhi (nuorsuom., lakkasi 1906), Liitto (ml) ja Kaleva (nuorsuom.). Nämä tuomitsivat mm. pohjolan tukkityöläisten lakot ja niiden maaseutukirjeenvaihtajat pitivät huolen siitä, ettei sosialismin kuva maaseudulla ainakaan kirkastunut. Varkaudet, tappelut ym. tihutyöt kuvattiin mielellään "muukalaisten", "socialismin" ja "työväenaatteen" ihmisten aikaansaannoksiksi; oma väki on kunnollista, muualta tulleet pahoja. Talonpoikaiskristillisiä tapoja ja normeja vaalittiin. Kyläkontrolli oli vahvinta siellä, missä sosialismi oli heikkoa, vahvin kontrolli oli Koillismaan vanhoillislestadiolaisella alueella.

Vuoden 1910 vaiheilla sosialidemokraatit joutuivat tunnustamaan joutuneensa tappiolle. Tämä ilmenee mm. pohjoisen piirin lähteissä. Niissä todet-

tiin, ettei luokkataisteluoppi ole onnistunut murtamaan pohjoisten ihmisten pinttyneitä asenteita. Uskonnollinen ja porvarillinen pimitystyö on tehnyt pahaa jälkeä. Porvareilla on hallussaan kaikki kasvatusta ja valistus kehdestä aikuisikään saakka ja valvonta ulottuu läpi ihmiselämän. Siksi olisi päästävä kasvattamaan uusi sosialistinen ihminen. Sosialistisen kasvatuksen olisi ulottuttava kehdestä hautaan. Piirissä pohdittiin tehokkaan kasvatuksellisen "vas-tamyrkyn" valmistamista. Tällaiseksi esitettiin mm. "socialistista pyhäkoulua". Hankkeissa ei päästy puheita pitemmälle. Jouduttiin toteamaan, ettei kenttä enää innostunut toimimaan, vaan entisiäkin asemia menetettiin, kun työvä-enyhdistykset varojen ja toiminnan puutteessa etenkin maaseudulla sammui-vat.

Uskonnollis-poliittiset vastavoimat

Sosialistisen kiihotuksen ja tukkityöläisten lakon riehuessa Pohjois-Suomessa kiivaimmillaan valmistautuivat vanhoillislestadiolaiset vuosikokoukseensa Oulussa. Lars Leevi Laestadiuksen (1800-1861) Ruotsin Lapissa perustama liike oli levinnyt 1900-luvun alkuun mennessä laajalle alueelle Pohjois-Suo-meaa. Vyöhykkeellä Tornionjokilaakso-Kemijokivarsi Kemistä Rovaniemelle ja edelleen Kemijärvelle sekä Kuolajärvelle liikkeeseen kuului v. 1902 piispa J. R. Forsmanin mukaan noin 40 % väestöstä. Toiseksi tihein lestadiolaisvyöhyke oli Oulu ympäristöineen Simojokilaaksoon saakka sekä koko Koillismaa: Ra-nua, Pudasjärvi, Taivalkoski ja Kuusamo (ml. nykyinen Posio). Tämän alueen väestöstä oli kolmannes lestadiolaisia. Perimmäisessä Lapissa lestadiolaisia laskettiin olleen 20 %, samoin kuin Kalajokilaaksossakin. Lestadiolaisuuden ulkopuolelle jäi koko Kainuu ja läänin keskiosan eteläiset kunnat.

Lestadiolaisuuden merkitys etenkin maaseudulla oli suurempi kuin sen kannattajien lukumäärä edellytti. Lestadiolaisten saarnaajien, pyhä- ja kiertokoulun- ja kansakoulunopettajien, jopa valtiopäivämiesten ja kansan-edustajien vaikutus ympäristössään oli hyvin vahva. Liikkeen yhteiskunnallista merkitystä kuvaa mm. tutkimusajana vuosina 1906, 1907, 1908, 1909 ja 1910 pidetyt vanhoillislestadiolaisten yleiset kokoukset Oulussa ym. ydinpaik-kakunnalla. Niihin osallistui enimmillään parisentuhatta maallikkoedustajaa ja saarnaajaa. Uskonasioiden ohella käsiteltiin myös yhteiskunnallisia, jopa puoluepoliittisia asioita. Monin paikoin mm. Kuusamossa, vanhoillislesta-diolaisuus oli piispantarkastuspöytäkirjojen mukaan hallitseva liike paikka-kunnalla.

Lestadiolaisuus hajaantui vuosisadan vaihteessa kahteen pääsuuntaan, Kittilästä alkaneeseen uudestiherätykseen ja Pohjois-Suomessa valtasuunnaksi jääneeseen vanhoillislestadiolaisuuteen. Viimeksi mainittu jäi vallitsevaksi Tornionjokilaaksossa, Etelä-Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla. Liike organisioi-tui ja perusti v. 1906 Ouluun Lähetystöiden päätoimiston. Rauhanyhdistysten toimitalat jäivät useimmiten vanhoillislestadiolaisille.

Vanhoillislestadiolaisten kokouksessa Oulussa lokakuussa 1906 päätettiin pysyä evankelisluterilaisessa valtiokirkossa. Pohjois-Savossa sosialistisen Sa-von Työmies -lehden vaikutuksesta lestadiolaisten keskuudessa ilmennyt halu erota kirkosta kärsi tappion. Kokous otti kantaa myös sosialismiin. Pää-tökseksi tuli, että koska sosialidemokraattien kokouksissa saa julkisesti pilkata

Jumalaa ja saarnata tottelemattomuutta Jumalaa ja esivaltaa kohtaan, ei kristityn tule osallistua sosialidemokraattien rientoihin eikä heitä saa tukea tilaamalla heidän lehtiään. Valtiokirkkoa vastustavat pohjoissavolaiset ja karjalaiset kokousedustajat ns. pellikkalaiset halusivat erota valtiokirkosta. Heidän joukossaan oli paljon mäkitupalaisia ja torppareita. Pohjoissuomalaisen vanhoillislestadiolaisten keskuudessa taas oli runsaasti torppareita, mutta he pitäytyivät kokouksen yleisessä kannassa. Ristivetoa sosialismiin ja kirkosta eroamiseen päin ei siten Pohjois-Suomen vanhoillislestadiolaisuudessa ilmennyt.

Uudenherätyksen toimesta ei vastaavia kannanottoja esiintynyt. Lestadiolaistutkijain mukaan myös uudenherätyksen kanta sosialismiin oli torjuva. Koska sosialismin ja uudenherätyksen kannatusalueet menivät mm. Oulun seudulla, Kemissä ym. päällekkäin, on mahdollista, ettei voimaa vahvoihin kannanottoihin ollut. Vaikka sosialismi ja uudestiherätys eivät yksilötasolla menneetkään päällekkäin, olisi saattanut olla kiusallista elää yhteisössä, jossa uskonnolliset ja poliittiset vastakohtat olivat jyrkät. Vanhoillislestadiolaisuus taas oli vahvin maaseudulla, missä sosialismin kannattajat olivat vähemmistönä. Myös näkyvimmat vuosikokousten puheenjohtajat olivat maaseudulta.

Puoluepolitiikka pysyi seuraavissakin vanhoillislestadiolaisten kokouksissa ajankohtaisena. Vuoden 1907 kokouksessa käsiteltiin mm. pellikkalaisten asiaa. Vuoden 1908 kokouksessa Ylivieskassa kehoitettiin kristittyjä välttämään poliittisia intohimoja, mutta ei torjuttu poliittista osallistumista. Vuoden 1909 kokouksessa Kemissä kokouspäätöksenä todettiin, että osallistuessaan politiikkaan kristityn tulee seurata omantuntonsa ääntä ja välttää sopimatonta puoluetta ja hän saa, jos tahtoo, hyvällä omallatunnolla äänestää valtiopäivämiesvaaleissa, mutta "ainoastaan sitä joka kannattaa kristinuskoo". "Kristinuskon kieltäjää ei saa mitenkään hyvällä omalla tunnolla kannattaa. Osanotto vaaleihin jääköön kunkin kristityn omantunnon asiaksi."

Lestadiolaisia ehdokkaita oli tutkimusajan vaaleissa maalaisliiton ja vanhasuomalaisen listoilla. Lestadiolaisten ehdokkaista valittiin eduskuntaan neljä, Iisakki Hoikka (suom.) Rovaniemeltä, Juuso Runtti Kiimingistä (suom.), Kalle Myllylä (suom.) Kalajoelta ja Matti Tervaniemi (suom.) Kittilästä. Varaedustajiksi pääsivät Kalle Lohi (ml) Pudasjärveltä ja K.W. Kalliosalmi (suom.) Kemijärveltä. Mm. Lohi sai tukea kruununtorppareilta ja pientilallisilta.

Vanhoillislestadiolaisten ja suomalaisen puolueen välinen yhteys oli vuoden 1907 vaaleissa erittäin selvä. Keskeisimmillä vanhoillislestadiolaisuuden alueilla Tornionjokilaaksossa, Kiiminkijoella ja Koillismaalla vanhasuomalaisen kannatus oli 70-94 %. Sosialistien kannatus jäi vaatimattomaksi. Kuusamossa ja Pudasjärvellä oli äänestysalueita, joissa SDP ei saanut yhtään ääntä. Kyläkontrolli sosialismia vastaan toimi tehokkaasti.

Seuraavissakin tutkimusajan vaaleissa eduskuntaan valituista lestadiolaisista kansanedustajista lukeutuivat vanhoillislestadiolaisiin kaikki muut paitsi Kalle Myllylä, joka oli uudestiherännyt. Lestadiolaisuus toimi tehokkaana rokotteenä sosialismia vastaan. Se kanavoitui suomalaiseen puolueeseen ja maalaisliittoon. Vanhoillislestadiolaisuuden kyläkontrolli oli tehokkaimmillaan Koillismaalla. Tukkilaisalueilla, kuten Kuolajärvellä ja Kemien seudulla, lestadiolaisuuden normisto oli höllempi ja liikkeen pehmeämpi haara sai vastakaikua siellä. Myös kirkko joutui tekemään siellä sosialismille myönnytyksiä.

Myös herännäisyys toimi rokotteenä sosialismia vastaan. Nilsäläisen talonpojan Paavo Ruotsalaisen nostattama liike laajeni Savosta ja Pohjois-Karjalasta Kainuuseen ja Pohjanmaalle. Kainuussa herännäisyys sammui 1800-luvun lopulle tultaessa eikä Kainuussa ollut 1900-luvun alussa mitään herätysliikettä torjumassa sosialismin leviämistä.

Vuosisadan alussa herännäisyyden tukialuetta olivat Kalajokilaakso, Oulun ympäristö, Raahen seutu, Rovaniemi ja Kemijärvi. Herännäisyys puolusti kirkkoa ja näki ajan vapaamielisyyden ja puoluekiihkon vaaraksi kirkolle. Liike painotti yksilöllistä hengenelämää eikä se ottanut julkisesti kantaa puolueisiin. Siksi sosialismiinkin nähden ei ryhmäkantoja otettu, mutta jokaiselle heränneelle oli selvää, että herännäisyys on yhteiskuntaa säilyttävien isänmaallisten voimien puolella.

Herännäisyyden keskeisin henkilö Pohjois-Suomessa oli tänä aikana säätyvaltiopäivämies ja sittemmin kansanedustaja Mauno Rosendal (nuors.). Hänen kannatuksensa oli laajaa Oulussa ja Kalajokilaaksossa. Rosendal oli suurlakon aikana Oulun keskeisimpiä johtajia ja nousi toisen sortokauden vaaleissa 1908 eduskuntaan. Oulussa ja Raahessa nuorsuomalaisien kannatus oli 25-40 prosentin luokkaa.

Toinen herännäisyyden suosima puolue oli maalaisliitto. Sitä kannatettiin mm. Nivalassa, jossa Kyösti Kallion ryhtyminen politiikkaan imi nuorsuomalaisien ääniä maalaisliitolle. Samansuuntainen oli kehitys Ylivieskassa. Pohjois-Suomen heränneet suuntautuivat aluksi nuorsuomalaisiin, sittemmin maalaisliittoon. Pohjoisosissa lääniä heränneet antoivat tukeaan sekä vanhasuomalaisille että nuorsuomalaisille. Sosialismi oli heränneille koko läänissä vieras.

"Talonpoikien vastaisku"

Tähänastinen Pohjois-Suomen poliittinen tutkimus on ollut sillä kannalla, etteivät porvarilliset puolueet ja lestadiolaisuus tietoisesti tukeneet toisiaan ja ettei uskonto ollut puoluepolitiikan väline. Tämän tutkimuksen valossa tällainen näkemys on yksipuolinen. Porvarillisten puolueiden ja uskonnollisten liikkeiden, nimenomaan vanhoillislestadiolaisuuden ja vanhasuomalaisien ja maalaisliiton välinen yhteistyö on ollut selkeä. Vanhoillislestadiolaisuudessa vaikuttavana voimana oli talonpoikaisuus. Jyrkimmät sosialismin vastaiset päätökset tehtiin talonpoikaisten maallikkosaarnaajien johdolla kokouksissa, joissa osanottajien selvä enemmistö oli maaseudun väkeä, tilallisia ja heistä riippuvia. Jo Oulun kokous v. 1906 käsitteli talonpoikaisen yhteiskunnan kaikki osa-alueet, lasten kasvatuksen ja koulutuksen, verotuksen, valtiokirkossa pysymisen, asumisen ja elämisen, siis koko toimeentulon. Valtiokirkossa haluttiin pysyä, koska valtio pitää yllä näitä ajallisia tarpeita. Esivallan kunnioitus nähtiin tarpeelliseksi, samoin verotus, koska valtio antaa turvan ja järjestää palvelut, joita kristillinen yhteiskunta tarvitsee. Sosialismi nähtiin uhkana kaikelle tälle. Sen myötä tulee Jumalan pilkka, lakien kunnioittamattomuus ja "kaikki kauheimmat lihan työt". Sen vuoksi tulee sosialistiliikettä kaikin tavoin karttaa, jopa sen äänenkannattajia tulee välttää tilaamasta. Vanhoillislestadiolaiskristillinen yhteiskunta halusi suojautua ja varjella jäsenensä saamasta vaikutteita sosialismilta. Kysymys oli myös koko talonpoikaisen

elämänmuodon suojelemisesta. Sosialismin villi, mitään vallitsevia normeja kunnioittamaton vallankumouksellinen henki lakkoineen ja palkankorotusvaatimuksineen uhmasi talonpoikaista elämänmuotoa, uhkasi viedä isänniltä työvoiman tai ainakin nosti työvoiman kustannuksia. Sosialismi oli uhka myös yksityiselle maanomistukselle.

Porvarillisissa sanomalehdissä oli tutkimusaikana runsaasti aineistoa, jossa maaseudun kirjeenvaihtajat valittivat sosialismin tuomaa rappiota. Vaikka valitus oli puettu kristillisyyden ja muun aatteellisuuden asuun, pinnan alta kuului huoli myös maallisista asioista. Tämä ei merkitse sitä, etteikö kysymys olisi ollut myös tuonpuoleisista asioista, totta kai, nehän ovat sidoksissa toisiinsa. Myös sosialistien omat reaktiot todistivat samaa. Sosialismi näki tappionsa syyksi juuri sen, että koko valtakoneisto oli porvarillisten puolueiden ja sitä tukevien uskonnollisten liikkeiden hallussa. Siksi sosialismi itse halusi luoda vastaavanlaisen koneiston.

Savo-Karjalan "pellikkalaiset", joihin lukeutui torppareita, joutuivat jättämään vanhoillislestadiolaisuuden. Sen sijaan pohjoissuomalaiset torpparit ja pientilalliset löysivät poliittisen kotinsa maalaisliitosta ja suomettelaisuudesta ja pysyivät vanhoillislestadiolaisessa liikkeessä. Mm. pudasjärveläinen kansanedustaja ja sittemmin ministeri, maallikkosaarnaaja Kalle Lohi (ml) sai tukea vanhoillislestadiolaisilta ym. torppereilta. Vanhoillislestadiolaisiin lukeutumaton kuusamolainen kansanedustaja Juho Vaarala (suom.) otti huomioon vanhoillislestadiolaisten tunteet kieltäytyessään antamasta kunnantupaa "väärähenkiselle" uuslestadiolaiselle kuolajärveläiselle saarnaajalle. Uudestiherätys ei järjestönä ottanut kantaa sosialismia vastaan. Vaikka uusi suunta yksilötasolla vastusti sosialismia, oli sen kannattajajoukko vanhoillislestadiolaisia heterogeenisempi eikä talonpoikaisella isäntälinjalla ollut siinä aivan määräävää asemaa.

Proletariaatin punainen protesti

Sosialistinen vyöhyke jatkui Oulun läänin rannikolla varsin yhtenäisenä jokilatvoille saakka. Sen sijaan läänin itäosissa sosialistinen vyöhyke katkesi Koillismaan kohdalla. Koillismaa jäi vahvasti porvarilliseksi, valkoiseksi. Mutta Kainuusta tuli varsin punainen, samoin Koillis-Lapissa oli etenkin Kuolajärvi läänin punaisimpia kuntia.

Kainuun punaisuuden takana olivat huonot taloudelliset olot, velkaantuneisuus ja takapajuisuus. Nuori maakunta sai "nälkämaan" nimen ja masentui lisää. Kainuu oli vanhaa tervanpolttoaluetta. Tuottajat myivät tervansa oululaisille kauppiaille, jotka välittivät heille väen tarvitsemat tavarat. Väestö oli jatkuvassa velassa oululaisille. Talven syömävelat maksettiin seuraavan kesän tervoilla ja jälleen jouduttiin tekemään uutta velkaa. Kainuun osa Pohjois-Suomen työnjaossa oli se, että kun muu Pohjois-Suomi oli sahatteollisuuden raaka-aineluetta, Kainuu jäi tervamaaksi, puulla ei ollut siellä arvoa eikä maakunta päässyt kehittymään ennen rautatien valmistumista 1904.

1900-luvun ensi vuosikymmenellä Kainuun tila edelleen heikkeni. Velkaantuneet talolliset joutuivat myymään tilojaan yhtiöille nyt, kun puun arvo nousi. Kun v. 1899 oli maakunnan maa-alasta yhtiöllä 0,7 prosenttia, vastaava luku oli 1910 jo 10 prosenttia ja myynti edelleen jatkui. Samaa tahtia lisäänty

socialismi. Kainuu menetti väkeä muuttoliikkeen myötä vuosina 1880-1910 lähes 6000 ihmistä. Asutus suuntautui tutkimuksen alaisina vuosikymmeninä yhä enemmän vuokramaille. Kainuussa oli v. 1910 itsenäisiä tiloja 2205, mutta vuokratiljoja jo 3045 ja näistä 1685 sellaista, joilla oli peltoa alle 1 ha. Kainuu oli koko muuta lääniä huomattavasti proletaarisempi. Sosialismin aste olisi ollut korkeampikin, jos väestö olisi tiedostanut asemansa. Sosialismi sai vankan kannatuksen Kajaanissa ja maalaiskunnassa jo v. 1907 vaaleissa. SDP:n kannatus laajeni jatkossa agitaation tavoittaessa syrjäisimmätkin kolkat. Kainuun punaisuus on tässä valossa hyvin ymmärrettävä. Kainuussa ei ollut vahvaa herätysliikettä, joka olisi toiminut sosialismin pidäkkeenä. Tulevaisuuden näkymät olivat apeat. Nälkä ja kurjuus tekivät Kainuusta punaisen. Sosialismi oli sorretun maaseutuproletariaatin protesti.

Sen sijaan Koillismaa eli vuosisadan vaihteessa valoisissa odottavissa tunnelmissa. Vanhoja kauppayhteyksiä Vienan-Karjalaan pyrittiin kehittämään edelleen. Porvarillisten puolueiden vaalivalttina oli rautatie Oulu-Kuusamo-Kantalahti. Isojako oli suoritettu muualla paitsi Kuusamossa, joka Kuolajärven ja Kemijärven tavoin kuului knihtisopimuspitäjiin. Taivalkoskella ja Pudasjärvellä myytiin jo metsää, mutta suuria savottoja, jotka olisivat vetäneet suurin joukoin lentojätkeä, ei ollut. Ei ollut myöskään teollisuutta, jossa sosialismi olisi itänyt. Kuusamossa hakattiin metsää isonjaon ns. väliaikaisten lohkojen mailla. Hakkuuttajina oli ruotsalaisia, norjalaisia, venäläisiä ja suomalaisia pieniä yhtiöitä, jotka maksoivat varsin hyvin. Työläköt olivat harvinaisia. Kuusamon Liikaskylään, Suolijärville ja Alakitkalle tuli Lapin lakoliikkeiden heijastumia. Ne jättivät kyliin vaaleanpunaista väriä. Muutoin seutu pysyi porvarillisena. Talollisten ja lohkojen yhteismailla olevat torpparit ja mäkitupalaiset panivat toivonsa porvaripuolueisiin. Vanhoillislestadiolaisporvarillinen kyläilmasto piti huolen siitä, ettei toisinajattelevia suosittu.

Kuolajärvellä ja Kemijärvellä knihtisopimus vaikutti toisella tavalla. Kemijärven torpparit ja mökkiläiset saivat itsenäiset tilansa jo v. 1906 eikä katkeruuden aihetta siltä pohjalta jäänyt. Kemijärven sosialismin aste jäi varsin alhaiseksi, vaikka köyhyyttä esiintyikin. Myös lestadiolaisuus vaikutti vahvana Kemijärvellä sosialismia vastaan.

Kuolajärven tilanne oli huonompi. Torpparien ja mökkiläisten itsenäistymisen lykkääntyi ja valtio alkoi myydä metsää "liikamailta". Kustaa III:n "ikuisiksi ajoiksi" lupaamat maat tulivat suurelta osin valtion käyttöön ja kuolajärveläiset saivat katsoa päältä, kun "esi-isien verellään lunastamia" metsiä myytiin. Seutukunnan suuret savotat imivät tuhansittain väkeä. Metsäjätkien Kemyhtiötä kohtaan tuntema katkeruus tempaisi mukaansa myös paikallisen väestön. Vallankumouksellinen henki imaisi liikkeelle seudun turvattoman väen. Vanhaa talonpoikaista normijärjestelmää ei kyetty pitämään voimassa. Lestadiolainen kyläkontrolli ei kestänyt. Oloihin paremmin mukautuva uusi lestadiolaisuuden suunta sai jalansijaa ja sopeutui elämään rinnan sosialismin kanssa. Ilmastoalueen rajaksi Koillismaan suunnalla tuli Hautajärvi.

Sosialistisen kansanedustajan profiili

SDP:n kansanedustajat valittiin tutkimusaikana työväestön keskuudesta. Matti Vihtori Hoikka tuli rautatietyömaan mukana Ouluun ja oli ty:n johtohenkilöi-

tä. Hänen työpaikkanaan oli Åströmin nahkatehdas, mikä selittää sen, että Åströmin ja muiden työpaikkojen suhteet työväenliikkeeseen olivat rakentavan maltilliset.

Juho Alfred Komu oli pitkän linjan kasvatti puolueessa ja nousi puolueen piiritoimitsijaksi, Kansan Tahdon toimittajaksi, agitaattoriksi ja kansanedustajaksi.

Maan tunnetuimpiin työväenjohtajiin lukeutuneella Yrjö Mäkelinillä oli vankka sosialismin ja sanomalehtityön tuntemus tullessaan Kansan Tahdon päätoimittajaksi 1907. Hän pyrki rakentamaan poltettuja siltoja etenkin uskonnolliseen väkeen, siinä kuitenkin onnistumatta. Hän pysyi Pohjois-Suomelle vieraana ja muukalaisena ja ajautui aina vain vasemmalle ja seudulta pois.

Talollisen poika Heikki Törmä tuli suutarintöiden kautta Kansan Tahdon ja osuustoimintaliikkeeseen ja julkisuuden ansiosta nousi kansanedustajaksi. Vastaava ura oli Kalle Hämäläisellä. Kansan Tahdon palstoilla hyvin radikaalina tunnettu Hämäläinen pääsi eduskuntaan 1907, mutta ei ollut suosituttu ja hänet siivottiin pois pohjoisesta. Kuhmolaisen torpparin poika Jaakko Piirainen oli tämän kauden ainoa kainuulainen sd-edustaja. Hän tunsu kenttänsä.

Yhteenvetona voi sanoa, että eteläisen vaalipiirin kansanedustajat olivat useimmiten muukalaislähtöisiä, suuren sosialistisen virran pohjoiseen tuomia. He olivat aikansa "julkkiksia", jotka nousivat eduskuntaan Kansan Tahdon tai muun agitaatiotyön ansiosta. Useat heistä eivät sopeutuneet pohjoiseen, vaan ajautuivat pois, jotkut vallankumousliikkeen ajamina aina Venäjälle saakka.

Pohjoisesta vaalipiiristä nousi eduskuntaan kuivaniemellinen Hilda Herralala, pohjoisen ainoa sosialistinen naiskansanedustaja tänä aikana. Ammatiltaan hän oli ompelija ja toimi puhujana ja työväenyhdistysten perustajana. Hän oli aktiivinen työläisten valistaja. Pohjoiseen vaalipiiriin puhujaksi tullut petäjävetteläinen torpparin poika Frans Lehtonen nousi tuloksellisen kenttätönsä ansiosta eduskuntaan. Hänkin poistui sittemmin läänistä. Hämeessä, Tampereella, olivat kirjaltaja Atte Mantereen juuret. Hän toimi Kemissä 1904-1909 ja oli mukana Kemin radikalismien vaiheissa ja pääsi eduskuntaan.

Yhteenvetona voidaan todeta, että Pohjois-Suomen sd-kansanedustajat olivat sosialismin suuren virran mukanaan tuomia, työläistaustan omaavia ja siten hyvin edustivat valitsijoitaan, Pohjois-Suomen työläisten aktiivijoukkoja. He olivat luokkakansanedustajia, aivan kuin muiden puolueiden edustajat olivat omien porvarillisten luokkiensa edustajia, mm. työläisedustajia paremmin koulutettuja, talonpoikiin, yrittäjiin ja sivistyneistöön lukeutuvia. Näin Pohjois-Suomen kansanedustajat profiloituivat hyvin aikansa luokkayhteiskunnan edustajiksi.

Sosialismin kannattajan profiili

Sosialidemokraattien kannattajat tulivat työläisjoukoista. Vahvin kannatus oli alueilla, missä oli runsaasti työväentoimintaa, oli työväentaloja ja työväen ammatillista järjestö- ja kaikenlaista valistustoimintaa. Työväenyhdistysten jäsenmäärät ja sd-kannatus vaaleissa olivat positiivisessa korrelaatiossa. Siellä missä työväenliikkeen toiminta oli heikkoa, ei myöskään sosialistien vaalikannatus ollut suurta.

Elinkeinotilastot tukevat tätä näkemystä. Puolueen kannattajat olivat koko Pohjois-Suomen aineiston valossa teollisuustyöväestön, rakennusväen, sekatyöläisten ja ammattia vailla olevien joukossa. Laaja maa- ja metsätalousväestön joukko ei korreloinut positiivisesti sosialidemokraattien kannatuksen kanssa. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että olosuhteet läänissä olivat hyvin erilaiset ja että tämä läänin pääammattiryhmä oli perin kirjava. Olisi ehkä odottanut, että pääammattiltaan maatyöläiset kannattivat sosialismia, mutta näin ei tilastoajon mukaan tapahtunut. Yksi selittäjä on tilastojen suuri virhemahdollisuus ja se, että niissä oli mukana myös poissaoleva väestö, jonka äänestysmahdollisuudet olivat huonot.

Tilastoaineisto tukee historiallisessa osassa saatuja tuloksia. Vaikka kuntakohtaisissa tilastotiedoissa on puutteita, jopa virheitäkin, voidaan niiden perusteella ainakin vaalipiiritasolla selittää sosialismin syitä.

Kaupungeissa sosialismi nojasi teollisuusväestöön ja vahvaan työväenliikkeen perinteeseen. Oululla oli vanhimmat perinteet ja kaupungin työväenliike oli maltillinen. Kemi ja Keminkes mlk olivat radikaaleja, samoin Kuolajärvi. Kummankin pesäkkeen iskurijoukkona olivat ay-aktiivit, järjestäytynyt työväestö, jota rannikkoseudun järjestäytynyt työväestö tuki. Myös lähialueiden maatyöläiset tukivat työtaisteluita, joita johdettiin Helsingistä ja puolueen piireistä.

Kajaanissa ja Kajaanin mlk:ssa oli vahva ay-työväestö, joka suurlakon jälkeen kulki omia teitänsä kääntäen Oululle, "riistäjien kaupungille" selkänsä. Kaupunkien kaupunkisocialismi ja lähialueiden maatyöläissocialismi olivat läheisiä toisilleen.

Maaseudun sosialismi oli luonteeltaan arempaa. Pikkukaupungeissa ja taajamissa, joissa oli teollisuutta ja rakennusväkeäkin, sosialismi sai pysyvät juuret ja uskalsi joskus näyttää voimaansakin. Tämä edellytti pysyviä työsuhteita ja -paikkoja.

Kainuun maaseudulla ja Koillismaalla sosialismi oli kaikkein arinta. Kainuussa työväenvalistus ei vielä ehtinyt syrjäisimpiin kolkkiin, mutta liike vahvistui koko tutkimusajan. Tänä aikana Kainuun taloudellinen tilanne edelleen huononi mm. metsäomaisuuden siirryttyä yksityisiltä yhtiöille.

Koillismaalla olisi ollut tilastojen mukaan teoreettiset edellytykset paljon vahvemmalle sosialismille. Mutta kun teollisuuskeskukset puuttuivat, ei syntynyt mitään tukevaa jalansijaa, johon aktiivinen työväenliike olisi voinut nojata. Seudulla vallitsi yhtenäiskulttuuri puhtaampana kuin missään. Sosialismilta suljettiin ovet jo Kiimingissä. Siitä ylöspäin oli mahdotonta tulla. Suomettarelaisuus, maalaisliitto ja vanhoillislestadiolaisuus kulkivat käsi kädessä.

Lapin vaalipiirissä oli tilanne pitkälle Koillismaata vastaava. Teollisuutta ei ollut, mutta maatalouden sisällä vallitsi ongelmia. Valistus ei sinnekään päässyt eikä työväenlinnakkeita syntynyt. Lestadiolaisuus toimi sielläkin yhdessä suomettarelaisten ja nuorsuomalaisien kanssa. Tukkilaislakot pikemminkin heikensivät sosialismin mahdollisuuksia, Kuolajärveä lukuunottamatta. Sosialistit yhdistettiin etenkin toisen sortokauden alettua vallankumouksellisiin, usein Venäjän rikollisluonteisiin aineksiin. Isänmaallinen, perustuslaillis-nuorsuomalainen linja oli valttia.

Juurtuneet ja juurettomat

Pohjois-Suomen sosialismille oli tutkimusaikana luonteenomaista jakaantuminen kahteen leiriin sen mukaan, miten nähtiin Pohjois-Suomen yhteiskunnalliset ongelmat parhaiten ratkaistavan. Vallitsevaksi enemmistön linjaksi tuli jo syksyllä 1906 maltillinen sosialidemokraattinen linja, joka oli sopuosinnussa maan virallisen työväenpolitiikan kanssa. Tälle linjalle ajoivat puoluetta myös porvarilliset voimat ja kirkko. Yhdessä ne taltuttivat sosialismin.

Radikaali linja jatkoi syksyn 1906 jälkeen enää pohjoisen savotoilla ja Kemin kaupungin ja Peräpohjolan alueen sahoilla. Siellä radikalismia kypsytettiin mm. kristillisen työväenliiton ja pohjoissuomalaisen talonpoikien ja sekatyöläisten rikkuriväen voimalla. Pohjois-Suomen lehdistö tuki avoimesti järjestäytyneitä oloja. Vierasmaalaiset tukkiyhtiöt, samoin kuin suomalaisetkin pikkuyhtiöt, toimivat yhteistyössä paikallisen väestön kanssa. Muukalaiset rettelöivät tuomittiin. Nähtiin, että oli kysymys pohjoissuomalaisesta elämänmuodosta ja teollisuuden kilpailukyvyyn säilyttämisestä. Palkat haluttiin pitää kurissa. Kysymys oli myös työnjohto-oikeudesta, sillä Pohjolan Tukkiyöläisten Rengas pyrki monopolisoimaan työmaat ja ottamaan työnjohdonkin omiin käsiin. Kysymys oli pyrkimyksestä vallankumoukseen; kun Venäjän tsaari on kaadettu, kyetään kaatamaan "Lapin keisarikin", yksityispääoman lappilainen vastine.

Socialismin tämä hyökkäysvaihe päättyi tappioon. Radikaalityöläiset agitaattoreineen ajautuivat pohjoissuomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle ja saivat "rettelöijän", jopa "jumalanpilkkajaan" nimen. Tällaisen leiman antamiseen osallistui lehdistö, uskonnolliset piirit ja liikkeet ja porvarilliset puolueet. Myös useat radikaalivaiheen työläisjohtajat, eduskuntaankin ylettyneet moniaat agitaattorit, hakeutuivat pois Pohjois-Suomesta.

Myös radikaalityöläisiä poistui pohjoisen maakunnista. Maltilliset sulautuivat pohjoissuomalaiseen yhteiskuntaan, avioitumalla ja muutenkin rauhoittumalla.

Radikaalilinja jäi kytemään pinnan alle eräänlaisena korpikommunismina noustakseen pintaan ajoittain myöhemmin. Kansalaissota-vapausota 1918, Kuolajärven läskikapina 1922 ja Kemin mellakat 1949 ovat heijastumaa koston ajatuksista, jotka jäivät elämään Neuvostoliittoon eri vaiheissa mm. 1930-luvulla paenneiden ja mielissä.

Ehkä huikkeimman tunnetun pohjoisessa vaikuttaneen sosialistin elämänsä kaaren koki lentöjätkä Juuso Matero alias Janne Moilanen alias Jahvetti Myyryläinen. Tämä Viipurissa 1881 syntynyt palvelijan ja sahatyöläisen poika vaelsi etelän sahatyömaiden kautta Sotkamoon, vaikutti suurlakon aikana mm. Kemissä ja vaelsi sitten Kalajoen kautta Kainuuseen. Kaikkiällä missä hän puuhasteli, tuli jälkeä. Hän oli kansankiihottaja, työtaisteluiden johtaja ja toimipa osuuskaupan hoitajanakin Kainuussa. Kansalaissodan pyörteissä hän pakeni Venäjälle, palasi Suomeen kostoretkelle Kuolajärven läskikapinan johtajana ja pakeni taas Neuvostoliittoon. Siellä hän monien vaiheiden jälkeen tapasi kohtalonsa Stalinin vainoissa, kun hänet tuomittiin kuolemaan ja teloitettiin vuonna 1938.¹⁾

1 Lackman Matti 1993 s. 9-17, 19-34, 57-65, 88-89.

1900-luvun ensi vuosikymmen oli näin Pohjois-Suomen poliittisen elämän ja sen tulevaisuuden kannalta värikäs taistelun vuosikymmen. Silloin maalattiin Pohjois-Suomen poliittinen värikartta, joka on elänyt päalinjoiltaan samanlaisena läpi 1900-luvun. Porvarillinen Suomi ja maltillinen sosialidemokratia jäivät kentälle voittajina, radikaalinen esikommunistinen työväenliike koki tappion, mutta se jäi elämään noustakseen myöhemmin pintaan aina sopivan tilaisuuden tullen.

Radikalismi näyttää ainakin ajoittain viehättävän pohjoissuomalaista. Kommunismien, uskonnollisen liikkeen, nuorsuomalaisuuden, pulaliikkeen - milloin minkin hahmon saaneena se ajoittain lähtee liikkeelle ja tuntureilta tulevien kevättulvien lailla se velloo maisemaa ja huuhtoo ihmismieliä puhdistaan ja sysäten uusia voimia liikkeelle.

LÄHTEET

A. PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Aa. Arkistolähteet

TYÖVÄEN ARKISTO (TA), Helsinki:

Kansio 363 (471) Oulun työväenyhdistys. Pöytäkirjoja juoksevista asioista 1900-1907.

Oulun työväenseuran-Työväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjat 1887-1908 sekä yhdistyksen kuukausikokousten pöytäkirjat 1895-1908, myös vuosikertomukset, puhuja- ja keskusteluklubin pöytäkirjat v. 1896-98, huvitoimikunnan pöytäkirjat 1896-1908, Oulun eteläisen vaalipiirin piiritoimikunnan pöytäkirjat 1907.

Kansio 331.88:674 ja 675 (471). Oulun puuseppien, nahkuriammattiyhdistyksen, suutariammattiosaston ym. pöytäkirjat 1898-1907.

Kansio 323 (471). Suurlakkoon liittyviä asiakirjoja ja tilanneselostuksia.

Kansio 363.2 Oulun työväenyhdistyksen pöytäkirjat vuoteen 1959.

Kansio 362.84 (471) STNL:n piiritoimikunta. Toimintakertomuksia 1920-.

OULUN MAAKUNTA-ARKISTO (OMA). Oulu:

Lestadiana 1.

Cg:1 Väinö Havaksen kokoelma.

Aa:1 Asiapapereita. Vuosina 1929, 1925-27 ja 1931, 1932 pidettyjen puhujain ja seurakunnanvanhintojen kokousten pöytäkirjat ja liitteet.

Aa:1 O.H. Jussilan kokoelma. Sis. myös Elis Bergroth: Lestadiolaisuudesta, tietoja saarnaajista Pudasjärvellä ja Kuusamossa.

Lestadiana 2.

Suomen Lestadiolainen Lähetisyhdistys (SLL). Paikallisasiamiesten luettelot Ba:1 1907-21.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusliitto ry Aa:1 saap. kirjeiden diaari 1907-1908.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusliitto ry. Bb:1 Suomen Lähetysseuran Lestadiolaisen Haaraosaston (SLLH) jäsenluettelot 1907-1929, 1934, 1937-1938. Ainaisjäsenluettelot 1907-1932, 1937.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusliitto ry. (LLK) Dd:1. Vuosi-, tili- ja tilintarkastuskertomukset 1907-1928.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusliitto ry. Cd:1. Yleisten ylimääräisten neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1907-1909, 1911-1912, 1914-1915, 1917, 1919-1920, 1926, 1934-1937, 1939-1940.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusyhdistys ry. Ca:1 Päätoimikunnan kokousten pöytäkirjoja 1907-1909, 1913, 1919-1940. Turussa 21-22.6.1939 pidetyn päätoimikunnan neuvottelukokouksen pöytäkirja. Eroja ja eroanomuksia koskevia asiakirjoja 1938-1939.

Lestadiolaisten Lähetisyhdistysten Keskusliitto ry. Cb:1 Vuosikokousten pöytäkirjoja 1909-1920, 1922-1926, 1928, 1930-1941, 1943-1944.

Lestadiolaisten Lähetysyhdistysten Keskusliitto ry. Ea:4 saap. kirjeet (Saarnaajat, sisälähetykseltä) 1903-1913. Naisläheteiltä 1909-1912.

Lestadiolaisten Lähetysyhdistysten Keskusliitto ry. Ea:3 Lähetysoppilaiden kirjeitä ja hakemuksia 1907-1915.

OULUN TUOMIOKAPITULIN ARKISTO (OTA), Oulu (OMA):

Kajaanin rovastikunnan arkisto Ca:2 Rovastikunnan pappeinkokousten pöytäkirjat 1885-1919.

Kemin rovastikunnan arkisto Ee:3. Kertomuksia siveellisestä elämästä 1912-1913. Rovastikunnan pappeinkokousten pöytäkirjat 1878-1907. Kertomukset Kuolajärven seurakunnan ja koulun tilasta 1914,1915 ja 1916.

Piispantarkastuspöytäkirjat Eb:10. Piispantarkastuspöytäkirjat Kuusamo-Kuolajärvi 1858-1916.

Piispantarkastuspöytäkirjat Eb:6. Piispantarkastuspöytäkirjat Karttula-Kemi 1862-1916.

KEMIN TUOMIOKUNNAN ARKISTO (KTA), Oulu (OMA):

C II a:86-88. Kuusamon kärjäkunnan vuosikäräjät 1900-1905.

G & C BERGBOMIN ARKISTO:

Luettelo vuodelta 1970.

A II c:8 Tilityksiä Kajaanissa ja Kiehimässä tapahtuneesta tervanostosta 1899-1903.

OULUN LÄÄNINKANSLIAN ARKISTO (OLKA), Oulu (OMA):

Hb:9 Maaherran vuosikertomuksia 1903-1930.

OULUN LÄÄNIN TALOUSSEURAN ARKISTO (OTA) Oulu (OMA):

Ea:38 Saap. kirjeitä ja hakemuksia 1907 III.

KIIMINGIN PIIRIN NIMISMIEHEN ARKISTO (KNA) (OMA):

D1b:1 Ulosmittauselostuksia 1880-1882, 1884.

DIV:1 Vuosikertomuksia 1895, 1911, 1915.

SIURUAN HÖYRYSAHA OSAKEYHTIÖN ARKISTO (OMA):

Arkiston luettelo 47/1938.

Tiedot Kynkään sahasta ja Hirvaskosken l. Timosen sahaa ja rautaruukkia koskevat tiedot.

J.W. SNELLMANIN KAUPPAHUONE & G:SONIN ARKISTO (JWSA) (OMA):

Arkiston luettelo 1938.

A I:202 saapuneet kirjeet A-K.

A II:84 kirjekonseptikirja 1907.

E II c:75 Rakennuksia ja työväestöä koskevaa. Tilastollisia tietoja 1886-1913. Hintaluettelot 1899-1900.

ULEA OY:N ARKISTO (UaA) (OMA):

H. Aineenmukaiset ryhmät sekal. asiakirjat 1. Kot. II H 6.

Ab Ulea Oy II Cc 4. sekal. uittoa, hakkuuta ym. koskevaa aineistoa 1909-1914.

Ulea kopiokirja 6/VII 1909- 20.1.1913.

KANSALLISARKISTO (VALTION ARKISTO) (VA), Helsinki:

VA 603:35 Suurlakkoa koskevaa eri paikkakunnilta Pohjois-Suomesta.

Ab. Muut painamattomat lähteet:

- Aho (I)isak 1919. Miten kristityn on suhtauduttava aikamme sosialismiin? Alustus LLK:n yl. ylim. kokouksessa Jalasjärvellä 3-4.10.1919. Lestadianna 2. LLK Cd:1 OMA
- Asunmaa Martti E. 1966. Oulun työväenliike vuosina 1907-1966. Pro gradu HY (myös OMA:ssa).
- Hämäläinen K. 1946. Oulun työväenyhdistys 60 vuotta. 1886-1946. Käsikirjoitus. TA Kansio 323 (471). Helsinki.
- Jalava Anja 1952. Wrightiläiset työväenyhdistykset työväen kannattajina ja kehittäjinä. Laudaturkirjoitus. HY
- JY Historian laitos/MK 1995. Puolueiden ja väestön ammattijakauman väliset korrelaatiot Pohjois-Suomessa 1900-1910. Tietokoneajo ammattilaston pohjalta. Aineisto Jyväskylän yliopiston historian laitoksella ja kirjoittajalla.
- Miettinen Martti E. 1942. Lestadiolainen herätysliike I. Käsikirjoitus. OMA.
- Raappana Reino 1955. Työväenliike Oulussa ennen v. 1907. Pro gradu HY (Myös OMA:ssa)

B. ALKUPERÄISLÄHTENÄ KÄYTETTY PAINETTU AINEISTO

- Ahava Paavo 1936. Muistelmia heimotyöstä Kuusamossa.-Itä-Karjala.
- Ahmala H. 1906. Oulun ja Kemin yhdistysten lähettien kertomus tukkilaisten lakosta Perä-Pohjolassa. Kansan Tahto 12.2.-13.2.1906. Oulu.
- A.J. 1926. Muistelmia Perä-Pohjolan kapinasta. Kommunisti 3/1926.
- Andersson G.A. 1907. Katsaus tukkityöläisten työlakkoihin Perä-Pohjolassa 1906. Kemi.
- Gebhard Hannes 1908a. Viljellyn maan ala ja sen jakaantuminen Suomen maalaiskunnissa. Tilattoman väestön alakomitean tutkimuksia III. Helsinki.
- Gebhard Hannes 1908b. Yhteiskuntatilastollinen kartasto Suomen maalaiskunnista v. 1901. Helsinki.
- Gebhard Hannes 1910. Asunto-olot Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitean tutkimuksia II. Helsinki.
- Gebhard Hannes 1913. Maanviljelysväestö, sen suhde muihin elinkeinoryhmiin ja sen yhteiskunnallinen kokoonpano Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitean tutkimuksia I. Helsinki.
- Heikinheimo A.M. 1912. Kemijärven, Kuolajärven ja Kuusamon knihtikont-rahdit. Oulu.
- Heikinheimo Ilmari 1955. Suomen elämäkerrasto. Porvoo.
- Heikkilä Kauko 1956. Oulun puoluekokous (1906). Kommunisti.
- Hillilä K. 1937. Maalaisliitto tehnyt paljon Peräpohjolan hyväksi.-Kyntäjä.
- Hurri Olavi. 1954. Pohjois-Suomi poliittisena kysymyksenä. Vihuri.
- Hyvönen Antti 1955. Työväenliikkeen nousu - torpparien pelastus.-Suurlakko-vuosi 1905. Kuopio.
- Kajander Kalle 1901. Metsät ja yhtiöt. Porvoo.
- Kiiskinen Aura 1956. Muistelmia vuoden 1905 vallankumoustahtumista Suomessa. -Kommunisti 5/1956.

Komiteanmietinnöt:

1905. 1905:3 Komiteanmietintö Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimusta varten. Helsinki.
1906. Komiteanmietintö 1906:8. Puutavaliikkeiden maanostot. Helsinki.
1908. Komiteanmietintö 1908:5. Komiteanmietintö Lapinmaan oloista. Helsinki.
1910. Komiteanmietintö 1910:4. Komiteanmietintö Kajaanin kihlakunnan taloudellisten olojen tutkimista varten. Helsinki.
1956. 1956:6. Suomen yhteiskuntatilasto ja sen kehittäminen. Vuoden 1953 tilastokomitean mietintö. Helsinki.
1967. Komiteanmietintö 1967:B63. Maatalouden työaikalakikomitean 1964 mietintö. Helsinki.
- Kujansuu Rikke 1955. Pohjolan jätkien nousu.-Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Lackman Matti 1978. Raahan työväentalon rakennushanke (1900-1905). Kaleva N.o 270/1978
- Lackman Matti 1979. Vihannin "kapina" suurlakkoviikolla 1905. Kaleva 18.11.1979.
- Lackman Matti 1984. Kallionsahan sulku 1908. Erip. Jatuli XIX. Kemin kotiseutu- ja museoyhdistyksen julkaisu. Toim. Ossi Hedman ja Pauli Sutela. Kemi.
- Lackman Matti 1988. Vuoden 1918 asevelvollisuuskutsunnat Simossa. Kaltio 3/1988. Oulu.

Lait ja asetukset:

1934. Laki metsä- ja lauttaustyöväen asumuksista. Annettu 27. huhtikuuta
1928. Lakikirja. Toim. Bruno Sundström ja Lauri Ailio. Helsinki.

- Lehen Emil 1907. Pohjolan tukkityöläisten lakko, sen synty ja kehitys. Kemi.
- Liakka N(iilo) 1908. Työtaisteluista Perä-Pohjolassa. Katkelmia muistiinpanoista kesämatkalta 1907. Kansan Kalenteri.
- Liukkonen Voitto 1966. Suuri kansalaishakemisto I. Heinola.
- Matero Iisak 1955. Agitaattori hyppäsi pöydälle.-Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Nim. "Mukana ollut" 1925. Haukiputaan lastausyhdistys 20-vuotias. Kuljetustyöläinen. Vaasa.
- O.W.K. (Otto Wille Kuusinen) 1907. Porvarillinen puolueuudostus Suomessa. Sos. Aikakauslehti.
- Paavilainen H. 1918a. Karjan ja porojen omistus Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitean mietintö IV. Helsinki.
- Paavilainen H. 1918b. Katsaus suurmaanomistukseen Suomessa 1. p:nä tammi-kuuta 1917. Landbruksmin. publ. II. Helsingfors.
- Palmgren Raoul 1955. Suurlakko ja sivistyneistö.-Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Salomaa Erkki 1955. Suurlakko ja ammattiyhdistysliikkeen nousu. - Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Sirola Yrjö 1907. Uskontokysymys luokkataistelussa. Sos. Aikakauslehti.
- Smeds Georg (Yrjö) 1989. Metsäpomot lähtevät itäisille maille. I: Kouta.-Suomennos osasta kirjaa Nils August Floden, Sägverkspatronerna. Sundsvall 1959. Kirjoitus Kuusamon kotiseutuarkistossa.

- Snellman G.R. 1914. Työtilastoa XVI. Tutkimus Suomen sahateollisuudesta ja sen yhteyteen kuuluvista metsänhakuista, lauttauksesta ja lastauksesta. Helsinki.
- Sosialidemokraattinen puolue Suomessa 1906. Sosialidemokraattinen puolue Suomessa. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1905 ja luettelo tammi-toukokuulla 1906 puolueeseen liittyneistä työväenyhdistyksistä sekä tilastollisia tietoja ammatillisesta järjestäytymisestä Suomessa . Toimittanut Yrjö Sirola. Helsinki.
1924. Sosialidemokraattinen puolue 25 vuotta. Muistojulkaisu. Sosialidemokraattinen puoluetuomikunta. Helsinki. Mm. pöytäkirjat Oulun pohj. vaalipiirin piirikokouksesta 24-26.1.1909 Oulussa, piirikokouksesta Kemissä 17-18.4.1910, piirikokouksesta Kemissä 29-30.4.1911 ja piirikokouksesta Kemissä 28-29.4. 1912.
- Suomen vanhoillislestadiolaisuuden vuosikokouspöytäkirjat (VI.vkptk) 1906. Pöytäkirja pidetty kristittyjen kokouksesta Oulussa Rauhanyhdistyksen huoneella lokakuun 1:nä, 2:na, 3:na ja 4:nä päivinä 1906. Kemi.
1907. Pöytäkirja tehty kristittyjen kokouksessa Oulussa Rauhanyhdistyksen huoneella 5:nä, 6:na, 7:nä ja 8:na päivänä lokakuuta 1907. Oulu.
1908. Kertomus ja pöytäkirja uskovaisten kristittyjen suuresta kokouksesta Ylivieskan seurahuoneessa lokakuun 4,5,6 ja 7 päivinä v. 1908. Kemi.
1909. Kertomus ja pöytäkirja tehty kristittyjen suuresta kokouksesta Tornion ja Haaparannan kaupungeissa Lokakuun 4:nä, 5:nä, 6:na ja 7:nä päivinä 1909. Oulu.
1910. Pöytäkirja kristittyjen 5:nestä yleisestä kokouksesta Helsingissä loka-kuun 10-13 päivinä 1910. Kemi.
- Suomen Virallinen Tilasto (STV)
1901. Bidrag tilli Finlands Officiella Statistik II. Ofversikt af Finlands ekonomiska tillstånd 8. Femårsperioden 1896-1900. Helsingfors.
1904. SVT II Katsaus Suomen taloudelliseen tilaan 8. Viisivuotiskatsaus 1896-1900. Helsinki.
1907. SVT XVIII Teollisuustilastoa 22. Vuonna 1905. Jälkimmäinen osa. Tehtaat ja käsiammattiliikkeet. Helsinki.
- 1908-1911 SVT XXIX Vaalitulastoa 3. Eduskuntavaalit 1907-1910. Helsinki.
- 1911 SVT XXVIII Siirtolaistilastoa 7. Siirtolaisuus v. 1910. Helsinki.
- 1913a SVT XXI A.9. Köyhäinhoito Suomessa v. 1901. Helsinki.
- 1913b SVT XXI A.9. Köyhäinohoitotilastoa A 18. Köyhäinhoito Suomessa v. 1910. Helsinki.
- Tanner Väinö 1907. Tohtori Gebhard luokkarajoja selventämässä. Sos. aikakauslehti 1907.
- Tilastollinen päätoimisto 1901. Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1901. Helsinki.
1905. Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1905. Helsinki.
- Tilastollisia tiedonantoja 1979. Tilastollisia tiedonantoja 63. Väestön elinkeino. Väestön elinkeino kunnittain vuosina 1880-1975. Helsinki.
- Tilattoman väestön alakomitea 1913. Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Helsinki.
- Tukkityöläinen 1909. Tukkityöläinen. Pohjolan Tukkityöläisten Renkaan äänenkannattaja. Oulu

- U. Kaksikymmentä vuotta taipaleella. Suomen kuljetustyöläisten liiton toiminnasta.-Kuljetustyöläinen. Vaasa.
 Valtioapäiväpöytäkirjat 1908-1911 Valtioapäiväpöytäkirjat 1907-1910. Helsinki.
 Vennola J.H. 1917. Maanomistus Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901. Helsinki.

C. SANOMALEHDET

(Käytetty osaksi alkuperäislähteenä, osaksi kertovana aineistona)

- Kaiku 1899, nuorsuomalainen puolue, Oulu
 Kansan Tahto 1906-1910, sos. dem. puolue, Oulu
 Kaleva 1900-1910, nuorsuomalainen puolue, Oulu
 Liitto 1906-1910, maalaisliitto, Oulu
 Louhi 1906, nuorsuomalainen puolue, Oulu

D. KIRJALLISUUS

- Ahonen Felix 1961. Kajaanin kaupungin historia III 1810-1905. Oulu.
 Ahvenainen Jorma 1967. Uusimman ajan asutusliike Pohjois-Suomen taloudellisenä tekijänä. - Pohjois-Suomen taloudellisia näköaloja. Oulun yliopiston kansantaloustieteilijät, julkaisu N:o 1. Toim. Raoul Brummert ja Esko Toiviainen. Oulu.
 Ahvenainen Jorma 1970. Rovaniemen historia II 1632-1960. Rovaniemi.
 Ahvenainen Jorma 1984. Suomen sahateollisuuden historia.
 Ahvenainen Jorma 1985. Pohjois-Suomi 1809-1939.-Faravidin maa. Studia historica septentoralia 9. Oulu.
 Alanen Aulis J. 1957. Suomen maakaupan historia. Jyväskylä.
 Alanen Aulis J. 1961. Suomen rautatiet 100 vuotta.-Valtionrautatiet 1862-1962. Helsinki.
 Alanen Aulis J. 1964. Hannes Gabhard. Helsinki.
 Alanen Aulis J. 1976. Santeri Alkio. Porvoo-Helsinki.
 Alanen Yrjö 1947. Gustaf Johansson. Elämätkuvaus. Porvoo.
 Alapuro Risto 1977. Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla.-Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Helsinki.
 Alho K.O. 1949. Suomen uudenaikaisen teollisuuden synty ja kehitys 1860-1914. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisu B:11. Diss. Helsinki.
 Alkio Santeri 1924. Nuorison opettajana Etelä-Pohjanmaalla. -SNL:n vuosikirja XVII. Suomen Nuorison Liiton kirjasto N:o 13. Toim. Martti Alpiranta. Porvoo.
 Allardt Erik 1956. Social struktur och politisk aktivitet. Borgå.
 Allardt Erik 1963. Yksilö- ja yhteisömuuttajat sosiaalitutkimuksessa. Poliitikka 2/1963.
 Allardt Erik 1966. Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. 2.p. Porvoo.
 Allardt Erik & Littunen Yrjö 1964. Sosiologia. Kolmas tark. painos. 1964.

- Andersson E. A. 1907. Katsaus tukkityöläisten lakkoihin Perä-Pohjolassa 1906. Kemi.
- Andersson E. A. 1912. Kemijärven pitäjän vaiheita. Kemi.
- Andersson E. A. 1914. Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjain aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista. Kemi.
- Andersson E. A. 1915. Rovaniemen pitäjä. Tietoja pitäjän entisistä ja nykyisistä oloista. Kemi.
- Antila Armas 1935. Kainuun kansanopisto 1909-1934. Kajaani.
- Anttila Veikko 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenai-kaistuminen 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella. Rauma.
- Apunen Osmo 1987. Rajamaasta tasavallaksi. Suomen kansan historia 6. Espoo.
- Apunen Osmo 1991. Rajamaasta tasavallaksi. Itsenäisen Suomen historia 1. Suomi 75. Jyväskylä.
- Arola Esko 1936. Aatu Laitisen toiminta Rovaniemen seurakunnan pappina. Laudatur-kirjoitus. HYTTK.
- Auer Jaakko 1968. Puunjalostusta Pohjolassa. Kemi Oy vuosina 1893-1968. Helsinki.
- Autio Jorma 1978. Pohjois-Suomen kansanedustajien toiminta autonomian ajan yksikamarisessa eduskunnassa. Yleisen historian pro gradu-tutkielma. OYHL.
- Borg Olavi 1964. Suomen puolueideologiat. Poliitiikan tutkimuksia 5. Diss. Helsinki-Porvoo.
- Borg Olavi 1965. Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880-1964. Poliitiikan tutkimuksia 7. Porvoo-Helsinki.
- Borg Olavi 1970. Mitä puoluetta äänestäisin. Tietoja ja tutkimuksia puolueista, politiikasta ja vaaleista. Keuruu.
- Calamnius Rurik 1912. Suomussalmen seurakunnan historia. Oulu.
- Dahl Robert 1971. Johdatus politiikan tutkimukseen. Alkuteos Modern Political Analysis. Second Edition. Suom. Aune Suominen. Helsinki.
- Duverger Maurice 1951. Les partis politiques. Paris.
- Ehrnrooth Jari 1992. Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914. Historiallisia tutkimuksia 112. Diss. Helsinki.
- Envald Gust. 1932. Entisen Pohjanmaan ja nykyisen Oulun läänin maaherrat ja kuvernöörit 1620-1932. Kajaani.
- Eriksen Knut Einar - Niemi Einar 1981. Den finske fare. Sikkerhetsproblem og minoritetspolitikk i nord 1860-1940. Universitetsförlaget. Lommedalen.
- Ervasti Seppo 1962. Kuusamolaisten yhteyksiä Vienan-Karjalaan viime vuosisadan vaihteessa. Jouko VII. Oulu.
- Ervasti Seppo 1978. Kuusamon historia I. Kuusamo.
- Ervasti Seppo 1981. Kuusamon seurakunnan kolme vuosisataa. Kuusamon seurakunnan historia I. Kuusamo.
- Eskola Seikko 1962. Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906. Eripainos teoksesta Historica I. Studia historica Jyväskyläänsä I.
- Eskola Seikko 1987. Konservatiivien radikaali ohjelma. Suomen kansan historia 6. Espoo.
- Forsman Jaakko 1912. Mistä syystä sosialismi levisi Suomen maalaisväestön keskuuteen? Helsinki.

- Fränti A. 1907. Huomioon otettavia kohtia Perä-Pohjolan taloudessa. Kemi.
- Fränti Aslak 1969. Kainuun maataloudesta.-Kotiseutuni. Malmö.
- Fränti Eila 1937. Katsaus kulkuneuvojen kehityshistoriaan Kajaanin kihlakunnassa 1800-luvulla. Jouko VIII. Helsinki.
- Gebhard Hannes 1892. Kruununmetsät ja asutus Pohjanmaalla. Valvoja 1892. Helsinki.
- Gebhard Hannes 1908. Yhteiskuntatilastollinen kartasto Suomen maalaiskunnista v. 1901. Helsinki.
- Granö Olavi 1962. Suomen luonnon maantieteelliset peruspiirteet. Oma maa XI. Porvoo.
- Grotenfelt A. 1924. Niilo Liakka vapaan valistustyön tekijänä. SNL:n vuosikirja XVII. Suomen Nuorisoin Liiton kirjasto N:o 13. Toim. Martti Alpiranta. Porvoo.
- Gustafsson Alfred 1933. Mittaus- ja kartoitustyöt v. 1809 jälkeen. Suomen maanmittauksen historia 1633-1933 II. Porvoo.
- Gylling Edvard 1909. Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvallan aikana. Helsinki.
- Haataja Kyösti 1959. Maanmittaus itsenäisyyden aikana. Suomen maanmittauksen historia II. Helsinki.
- Haatanen Pekka 1968. Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Diss. Porvoo.
- Haavio Ari 1965. Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo.
- Haavio Ari 1968. Kirkko sosiaalisena laitoksena.-Kirkko Suomessa. Tapiola.
- Hahl Eero 1926. Suomen asutuslainsäädännön vaiheista 1906-1926. Heräävä maaseutu. II. Vaasa.
- Hakalehto Ilkka 1966. SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918-1928. Diss. Helsinki.
- Hakalehto Ilkka 1968. Maalaisliitto autonomian aikana 1906-1917. Maalaisliitto-keskustapuolueen historia I. Helsinki.
- Halila Aimo 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia. I, III. Porvoo-Helsinki.
- Halila Aimo 1958. Pappi Suomen ensimmäisillä yksikamarisilla valtiopäivillä vuonna 1907. Turku.
- Hannula J. O. 1956. Suomen vapaussodan historia. Viides painos. Porvoo.
- Harve Paavo 1917. Puunjalostusteollisuutta ja puutavarakauppaa harjoittavien yhtiöiden maanhankinta Suomessa. Helsingfors.
- Hautamäki Kustaa 1945. Pohjois-Pohjanmaan nuorisoseuratyö. Oulu.
- Hautala Kustaa 1956. Suomen tervakauppa 1856-1913. Hist. tutk. XLV. Helsinki.
- Hautala Kustaa 1976. Oulun kaupungin historia IV. 1856-1918. Oulu.
- Havas Väinö 1927. Lestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu.
- Heberle Rudolf 1945. From Democracy to Nazism. A Regional Case Study on Political Parties in Germany. Baton Rouge.
- Heberle Rudolf 1951. Social Movements. New York.
- Hedman Ossi 1969. Kemin kaupungin historia 1. Tampere.
- Hedman Ossi 1976. Kemin kaupungin historia 2. Kemi.
- Heikel T. A. 1907. Partierna i Uleåborgs län. Politik och kultur 1907.
- Heikkilä Kauko 1955. Suuromistajien puolue kansanvallan ja maamme itsenäisyyden vastustajana (1905-55). Kommunisti 1955.

- Heikkilä Kauko 1956. Oulun puoluekokous (1906). Kommunisti 1956.
- Heikkilä Markku 1977. Yhdistysten jäsentyminen kirkolliseen toimintaan. Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- Heikkilä Markku 1979. Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan. Diss. SKHST 112. Helsinki.
- Heikkilä Markku 1988. Syntyvaiheiden kirkollinen ja yhteiskunnallinen tausta. Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Heikkinen Aappo 1937. Oulun työväenopisto 1907-1937. Oulu.
- Heikkinen Antero 1986. Kainuun historia III. Hallinto ja kulttuuri 1720-luvulta 1980-luvulle. Kajaani.
- Heikkinen Antero 1988a. Suomussalmen kansalaiskokouksen tausta.-Kaiku. Kainuun kulttuurin vuosikirja 1988. Kajaani.
- Heikkinen Antero 1988. Kun korpikansa kapinoi.-Kaiku. Kainuun kulttuurin vuosikirja 1988. Kajaani.
- Heikkinen Reijo 1977. Työtaistelut Pohjois-Suomessa vuosisadan vaihteessa. Scripta Historica V. Oulun historiaseuran julkaisuja. Oulu.
- Heikkinen Reijo 1984. Kunta kaupungin ympärillä, Kajaanin maalaiskunnan vaiheita kunnan lakkauttamiseen asti. Kajaani.
- Heikkinen Reijo-Lackman Matti 1986. Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia. Kajaani.
- Heikurainen Leo 1962. Pohjois-Pohjanmaa. Oma maa XII. Porvoo.
- Heinänen Hannu 1986. Väestökehitys itsenäisen seurakunnan synnystä nykypäiviin. Simon kirja. JYY:n kotiseutusarja N:o 24. Jyväskylä.
- Hersalo N.V. 1955. Suojeluskuntain historia I. Lahti.
- Hiltunen Mauno 1982. Kempeleen historia. Oulu.
- Hiltunen Mauno 1986. Simon alue, asutus, väestö ja elinkeinot vuoteen 1865. Simon kirja. JYY:n kotiseutusarja N:o 24. Jyväskylä.
- Hiltunen Mauno 1987. Oulunsalon historia. Kemi.
- Hiltunen Mauno 1990. Ranua saamelaiskaudelta 1900-luvun alkuun. Ranuan historia. Toim. Mauno Hiltunen. Kemi.
- Hoffman Kai 1980. Suomen sahateollisuuden kasvu, rakenne ja rahoitus 1800-luvun jälkipuoliskolla. Finska vetenskaps-societen H:124. Diss. Helsinki.
- Hokkanen Kari 1986. Kyösti Kallio I. 1873-1929. Porvoo-Helsinki.
- Holsti Rudolf 1910. Katkelmia Kainuun oloista ja tarpeista. Jouko I. Helsinki.
- Huhta Vihtori 1955. 50 vuotta sos.dem. nuorisoliikettä. Vihuri 1955.
- Huhtinen Martti 1961. Lestadiolaisia seuratuopia ja saarnamiehiä. Kellon-Haukiputaan kotiseutujulkaisu I. Oulu.
- Hulkko Kullervo 1947. Kansankirkkomme ja vanhoillislestadiolainen herätys II. Siionin lähetyslehti.
- Hulkko Kullervo 1956. Minä lähetän teidät. Piirteitä Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistysten toiminnasta ja vanhoillislestadiolaisuudesta vuosina 1906-1955. Oulu.
- Huotari Voitto 1981. Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Pieksämäki.
- Hustich Ilmari 1966. Suomen taloudellinen aluejako. Oma maa 8. Helsinki.
- Hustich Ilmari & Lindstahl Sigvard 1966. Om Finlands indelning i ekonomiska regioner. Meddelanden från ekonomisk-geografiska institutionen vid Svenska Handelsskolan. Nr 16. Helsinki.
- Huttunen Pertti 1977. Pohjois-Suomen luonnonoloista ja tuotantorakenteesta

- 1860-1970. Skripta historica V. Oulu.
- Huurre Matti - Turpeinen Oiva 1992. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Keuruu.
- Huuskonen Aarre 1988. Pojanpoika isoisän askelissa. V.J. Malmivaaran kausi. Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Hytönen Viljo 1926. Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809-1906 II. Helsinki.
- Hyvönen Antti 1959. Suomen vanhan työväenliikkeen historia. Kuopio.
- Hyvönen Antti 1971. SKP:n maanalaisuuden vuodet. Suomen työväenliikkeen historiaa 1920-1930-luvuilla. Kuopio.
- Hyvönen Valde 1955. Suomen osuuskassajärjestö vv.1903-1953. Helsinki.
- Hyyryläinen Toivo 1973. Kirkolliset herätysliikkeet Säräisniemi - Vaalassa vuosina 1870-1970. Suomen kirkkohistorian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Hyyryläinen Toivo 1979. Kirkolliset herätysliikkeet Säräisniemi-Vaalassa vuosina 1870-1970. Säräisniemen kirkko ja seurakunta. Kajaani.
- Hyyryläinen Toivo 1985. Puolangan seurakunta. Puolangan kirja. Toim. Jorma Vilmi. Jyväskylä.
- Hänninen Kaarlo 1930. Lisämaan antamisesta Kuusamon kunnan liian pienille tiloille sekä sanotussa kunnassa olevien viljelys- ja asuntotilojen muodostumisesta itsenäisiksi tiloiksi. Helsinki.
- Isohookana-Asunmaa Tytti 1980. Maalaisliitto Pohjois-Suomessa. Kehitysjakso vuosina 1906-1939. Turun yliopiston julkaisuja C:29. Diss. Turku.
- Isohookana-Asunmaa Tytti 1985. Maalaisliitosta Kainuun valtapuolue - puolueen kehityksen tarkastelua v. 1906-1939. Kajaani.
- Joutsenlahti Antti 1966. Pohjanmaan maalaisliitot vuonna 1906. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. B vol.4. Tampere.
- Julku Kyösti 1969a. Kainuun historia. Kotiseutuni. Malmö.
- Julku Kyösti 1969b. Pohjois-Pohjanmaan historia. Kotiseutuni. Malmö.
- Junttila Matti i.a. Vihannin työväenliikkeen alkuaajoista. Vihannin kirja.i.p.
- Jussila Jouko 1968. Uudenaikaistuminen ja poliittinen käyttäytyminen Koillis-Lapissa. Laudatur-tutkielma HY.
- Jussila Osmo 1977. Vuoden 1905 suurlakko Suomessa, sen historialliset edellytykset ja seuraukset. HArk. 72. Forssa.
- Jutikkala Eino 1942. Suomen talonpojan historia. Porvoo.
- Jutikkala Eino 1946. Suomen talonpoika kautta aikojen. Porvoo.
- Jutikkala Eino 1949. Suomen historian kartasto. Porvoo.
- Jutikkala Eino 1955. Poliittisia ilmastoja ja ilmastovaihteluita. Suomalainen Suomi.
- Jutikkala Eino 1965. Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria. Porvoo.
- Jutikkala Eino 1968. Suomen rautatieverkon synty. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo.
- Jutikkala Eino & Nikander Gabriel 1939, 1941,1945. Suomen kartanot ja suurtilat. Helsinki.
- Juusela Jukka 1974. Suomen maalaisväestön liiton järjestöorganisaation kehitys vuosina 1906-1916. Suomen historian laudatur-tutkielma. JY.
- Juva Mikko ja Juva Einar W. 1966. Suomen kansan historia IV. Keuruu.
- Juva Mikko ja Juva Einar W. 1967. Suomen kansan historia V. Keuruu.
- Jyske J. 1922. Maanviljelijäin ammattijärjestö. Suomen maatalous II. Porvoo.
- Järvinen Lauri 1986. Kalajoen työväenliikkeen historia. Oulu.

- Kajander Kalle 1903. Näлкämailta. Kuvia ja havaintoja Koillis-Suomesta nälkävuosilta 1902. Helsinki.
- Kallinen Lauri 1969. Ruukki - Pohjois-Pohjanmaan vanhin teollisuuspaikkakunta. Oulainen.
- Kallinen Yrjö 1951. Pohjola ponnistaa. Piirteitä Pohjolan edistysmielisen osuuskauppaliikkeen vaiheista. Helsinki.
- Kallio Kyösti 1917. Maalaisväestön suhteesta politiikkaan. Heräävä maaseutu I. Oulu.
- Karanko Toivo 1955. Poliittisen mielipiteen muodostuksesta Pohjois-Suomessa. Helsingin Sanomat 235/1955.
- Kares Olavi 1941-1952. Heränneen kansan vaellus I-V. Helsinki-Porvoo.
- Kares Olavi 1943. Heränneen kansan vaellus II. Helsinki.
- Kares Olavi 1947. Heränneen kansan vaellus III. Porvoo.
- Karhi Otto 1942. Vähäisiä muistelmia maalaiskansan heräämisen alkua ajoilta. Heräävä maaseutu IV. Vaasa.
- Kaukonen Kosti 1971. Lapin poliittisten olojen kehitys 1907-1966. Laudatur-tutkielma. Turun yliopisto.
- Kemin rauhanyhdistys 1979. Kemin rauhanyhdistys ry:n 90-historiikki. Kemi.
- Kempainen Hannes (toim.) 1968. Suomussalmi -kirja. Helsinki.
- Kempainen Heikki 1971. Paltamon kunta poliittisena käyttäytymisalueena. Laudatur-tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kempainen Kauko 1987. Niin perkeleen punainen. 100 vuotta työväenliikettä Kemissä. Kemi.
- Kenttä Risto 1986. Oma apu, paras apu. Oulun sosialidemokraattinen Työväenyhdistys ry. 100 vuotta 1886-1986. Oulu.
- Keränen Jorma 1977. Paltamon seurakunnan historia. Kiuruvesi.
- Kettunen Pauli 1986. Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918-1930. Historiallisia tutkimuksia 138. Jyväskylä.
- Kinnunen Hannu 1972. Leonard Typpö. Tutkimus erään vanhoillislestadiolaisen maallikkosaarnaajan asemasta herätysliikkeessä saarnatoiminnan ja poliittisen toiminnan valossa. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Kittilä Urho 1956. Huomioita maalaisliiton synty- ja kehityshistoriasta. Heräävä maaseutu.VI. Porvoo.
- Kivelä Heikki 1969. Kainuun teollisuudesta ja kaupasta. Kotiseutuni. Malmö.
- Kivioja V.H. 1967. Kalajokilaakson alueen valtiollinen edustus säätyvaltiopäivistä nykyaikaan. Kalajokilaakso 55/1967.
- Kivistö G. 1918. Oulun laivanvarustusliikkeestä 1800-luvulla. Hist. Aik.
- Koivuranta Janne 1911. Kruununmetsämaiden asuttamisesta ja ehdotus sen vastaisesta järjestämisestä. Kemi.
- Kokko Arvo 1939. Hallan ukko. Piirteitä maanviljelijä J. A. Heikkisen elämästä ja elämäntyöstä. Porvoo.
- Koponen Martti 1970. Kalajoen uskonnolliset liikkeet 1890-1969. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Kortekangas Paavo 1967. Kirkko murroksen vuosina. Tutkimus Hämeen maaseudusta 1899-1917. Porvoo.
- Koskiahon Tapio 1977. Vaaliliittoutuminen eduskuntavaaleissa. Tutkimus puolueiden vaaliliitoista 1907-1975 ja vaaliliittoutumispolitiikasta vuosien

- 1970 ja 1972 eduskuntavaaleissa. Tampere.
- Koskiniemi Maija-Liisa 1970. Heränneiden poliittinen ja yhteiskunnallinen asennoituminen vuosina 1905-1914. Kirkkohistorian laudaturtyö. HYTTK.
- Koskiniemi Sirkka 1971. Wilhelmi Malmivaaran toiminta säätyvaltiopäivillä vuosina 1897-1905. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Kouri Arto S. 1970. Kuopion piispa Gustaf Johanssonin taistelu lestadiolaisuutta vastaan vv.1885-1896. Kirkkohistorian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Kujansuu Rikke 1905. Pohjolan jätkien nousu. Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Kuosmanen Hannu 1988. Askel Askeleelta kansankirkon puolesta ratkaisukristillisyyttä vastaan. Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Kuosmanen Risto 1978. Kemijärven historia II. Kemijärvi 1870-luvulta 1970-luvulle. Kemijärvi.
- Kuusi Eino-Kuusi Reino 1948. Sosiaalinen kysymys ja sosiaalinen liike kautta aikojen. Toinen uudistettu painos. Porvoo.
- Kyllönen Matti 1967. Kommunismi Kuusamossa. Suomen historian pro gradu-tutkielma. JYHL
- Kyllönen Matti 1968. Kommunismin viholliset Kuusamossa. Kaltio.
- Kyllönen Matti 1975a. Punaisten ilmastoalueiden synty Pohjois-Suomessa 1900-1910. Suomen historian lisensiaatintyö. JYHL.
- Kyllönen Matti 1975b. Pohjois-Suomen punaisten ilmastoalueiden synty. Kaleva 321/1975.
- Kyllönen Matti 1977. Agraarikysymyksen yhteydestä sosialistiseen äänestyskäyttäytymiseen Pohjois-Suomessa 1900-1910. Scripta Historica V. Oulu.
- Kyllönen Matti 1980. Kalajoen ja Raution historia 1865-1975. Vaasa.
- Kyllönen Matti 1981. Kuusamon seurakunnan ja yhteiskunnallis-poliittisten liikkeiden väliset suhteet 1900-luvulla. Kuusamon seurakunnan historia II. Kuusamo.
- Kyllönen Matti 1985. Paikallislehdistö 1980-luvulla. Suomen lehdistön historia 4. Kuopio.
- Laavola Heikki 1974. Kun Suomen työväki heräsi. Helsinki.
- Lackman Matti 1984. Lapin poliittinen kehitys.-Lappi 3. Pohjolan luonto, luonnonvarat ja ihminen. Hämeenlinna.
- Lackman Matti 1985. Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918-1939. Scripta Historica X. Oulun historiaseuran julkaisuja. Diss. Oulu.
- Lackman Matti 1986. Kommunistien salainen toiminta Kainuussa.-Reijo Heikkinen-Matti Lackman, Korpikansan kintereillä. Kainuun työväenliikkeen historia. Kajaani.
- Lackman Matti 1990. Ranua valtakunnan politiikan pyörteissä. Ranuan historia. Toim. Mauno Hiltunen. Kemi.
- Lackman Matti 1991. Raahen tienoon historia III. Raahen kaupunki, Pattijoen (Salon emäseurakunnan), Saloisten ja Vihannin kunnat sekä seurakunnat 1870-luvulta vuoteen 1975. Jyväskylä.
- Lackman Matti 1993. Jahvetti Moilanen - läskikapinan johtaja. Poliittinen elämäkerta (1881-1938). Scripta Historica XX. Oulun historiaseuran julkaisuja. Oulu.

- Laine Y.K. 1951. Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I. Helsinki.
- Lantto I. F. 1937. Muistoja maalaisliiton vaiheista. Oulu.
- Latomaa Ahti 1969. Pohjois-Pohjanmaan maatalous. Kotiseutuni. Malmö.
- Laulajainen Pertti 1979. Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalaisso-
dan jälkeen. Itä-Suomen Instituutin julkaisusarja A:6. Mikkeli.
- Lehtonen K.T. 1932. Kainuun Puutavaraosakeyhtiö 1907-1932. Helsinki.
- Leino-Kaukiainen Pirkko 1988. Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa
1890-1905. Suomen sanomalehdistön historia 1. Kuopio.
- Leinonen Artturi 1962. Alkio - maaseudun herättäjä. Heräävä maaseutu VII.
Helsinki.
- Leinonen Hannes 1958. Turtola-Pello pitäjänkirja. Tampere.
- Leiviskä Iivari 1938. Poliittinen maantiede. Helsinki.
- Lento Reino 1951. Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuo-
sina 1878-1939. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A:5.
Helsinki.
- Lento Reino 1956. Väestö ja hyvinvointi. Porvoo.
- Lento Reino 1962. Suomen muuttoliikkeet. Oma maa XII. Porvoo.
- Lewis-Beck Michael S. 1977. Agrarian political Behavior in the United States.
American Journal of political Science 3/1977.
- Liakka Niilo 1908. Työtaisteluita Perä-Pohjolassa. Kansan Kalenteri.
- Liakka Niilo 1928. Oulun läänin talousseura 1828-1928. Helsinki.
- Lindström Heimer 1973. Region och politik. Studier i finländsk politisk id-
värld och politisk miljö vid 1900-talets början. *Acta Academiae Aboensis*,
Ser. A. Humaniora. Vol. 45. Åbo.
- Manninen Pauli 1976. Selvitys Suomen elinkeinorakenteesta ja sen tutkimuk-
sesta 1820-1970. Helsinki.
- Manninen Pentti 1971. Johdatus tilastollisiin monimuuttujamenetelmiin. Tam-
pereen yliopiston tilastotieteen tutkimuksia C:18/1970. Tampere.
- Manninen Pentti 1974. Tilastotiedettä yhteiskuntatieteilijöille. Hämeenlinna.
- Mattila Aarne 1969. Työmarkkinasuhteiden murros Suomessa. Tutkimus työn-
tekijäin pyrkimyksestä osallistua työehtojen määräämiseen 1880-luvulta
vuoden 1905 suurlakkoon. *Hist.tutk. Julk. Suomen Historiallinen seura*
LXXVI. Helsinki.
- Meidän maa 1966. Meidän maa. Suomi sanoin ja kuvin. Porvoo.
- Meinander Nils 1945. Vesisahan tarina. Helsinki.
- Meinander Nils 1950. Virkeshushållning och sågverksrörelse i Torne, Kemi,
Simo älvdalar intill första världskriget. Helsingfors.
- Meinander Nils 1968. Sahateollisuus vesisahojen aikaan. Suomen talous- ja
sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo.
- Merikallio L. 1924. Niilo Liakka Perä-Pohjolassa 1904-1908. SNL:n vuosikirja
XVII. Suomen Nuorison Liiton kirjasto N:o 13. Toim. Martti Alpiranta.
Porvoo.
- Miettinen Martti E. 1942. Lestadiolainen herätysliike I. Diss. Helsinki.
- Miller Eugene F. 1977. The primary Questions of Political Inquiry. The review
of Politics 3/1977.
- Moilanen K. 1924. Niilo Liakka Suomen nuorison liiton esimiehenä. SNL:n
vuosikirja XVII. Suomen Nuorison Liiton kirjasto N:o13. Toim. Martti
Alpiranta. Porvoo.

- Moilanen Olavi 1975. Yhteisön muutos ja kirkon asema Kainuussa. Kirkon Tutkimuslaitoksen julkaisuja A:7. Tampere.
- Muistojulkaisu 1949. Muistojulkaisu Raahen kaupungin 300-vuotisjuhlaan 1949. Raaha.
- Murtorinne Eino 1964. Papisto ja esivalta routavuosina 1899-1906. SKHST 68. Diss. Helsinki.
- Murtorinne Eino 1977. Kirkon seitsemän vuosikymmentä. Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- Murtorinne Eino 1983. Herännäisyyden historiallinen profiili. Ristin luona ankkurissa. Herättäjä-yhdistyksen vuosikirja 1983. Lapua.
- Mustakallio Hannu 1976. Puoluehenki ja uskonnollinen mieli. Papisto ja uskontokysymys ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan vaaleissa. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Mustakallio Hannu 1978a "Uskonto elävämmäksi - Raahen radalle jatkoa". Ehdokaslistojen tunnukset puolueiden uskonnollisen kuvan osatekijöinä vuosien 1907-17 eduskuntavaaleissa. TA.
- Mustakallio Hannu 1978b Papisto yksikamarisen vaaleissa 1907-17. HArk.74. Forssa.
- Mustakallio Hannu 1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratioitumisen murrosvaiheessa 1905-1907. SKHST 126. Diss. Helsinki.
- Mylly Juhani 1974. Näkökohtia historian ja muiden yhteiskuntatieteiden suhteesta. Yhteiskuntatieteiden tutkimus ja historiallinen lähestymistapa. Toim. Timo Moberg. Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja C:9. Rauma.
- Mylly Juhani 1975. Maalaisliiton synty. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia D:1/1975. Turku.
- Mäki Heikki 1976. Kansakoulunopettajat Suomen valtiopäivillä vuosina 1877-1974. Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksen monistesarja C:5. Tampere.
- Mäki-Laurosela Irma 1970. Aatteellinen yhdistystoiminta. Nivalan kirja. Jyväskylä.
- Mäntylä Kauko 1982. Lestadiolaisuuden vaiheista Iissä ja Yli-Iissä. Juuri kannattaa sinua. Yli-Iin kirkon 50-vuotisjuhlakirja. Oulu.
- Määttä Matti 1973. Metsäteollisuus Pohjois-Suomen elinkeinoelämässä höyrysahtojen perustamisesta ensimmäisen maailmansodan alkuun. Laudaturtutkielma. Turun yliopisto.
- Nevalainen Hannu 1966. Erimielisyyksiä ja valtataistelua nuorsuomalaisessa puolueessa suurlakosta kevääseen 1910. Suomen historian pro gradu-tutkielma. HY Hist. laitos.
- Niemelä Markku 1987. Evankelinen herätysliike Oulun hiippakunnassa. Kotimatalla 1987. Helsinki.
- Niemelä Pauli 1977. Alueelliset erot kirkon toiminnassa. Kokonaistutkimus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon toiminnan alueellisista eroista vuonna 1971. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia XII. Diss. Helsinki.
- Niinikoski Jorma 1967. Kirkosta eroaminen Kainuussa. Jouko VIII. Kajaani.
- Nohrström Walter 1933. Isotjaot Suomessa Venäjän vallan aikana. Suomen maanmittauksen historia II. Porvoo.

- Noponen Martti 1964. Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa. Poliittikan tutkimuksia 6. Diss. Helsinki.
- Norrena Leevi 1993. Talonpoika, pohjalainen - ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järvisseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939. Historiallisia tutkimuksia 178. Helsinki
- Nousiainen Jaakko 1956. Kommunismi Kuopion läänissä. Diss. Joensuu.
- Nousiainen Jaakko 1985. Suomen poliittinen järjestelmä. 6. painos. Porvoo-Helsinki-Juva.
- Numminen Jaakko 1961. Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Keuruu.
- Nygård Toivo 1970. Maalaisliiton kannattajia ja kapinantekijöitä. Nivalan kirja. Jyväskylä.
- Nygård Toivo 1987. Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio.
- Nykänen Toivo 1946. Historiikki Oulun ja Lapin piirien sosialidemokraattisen nuorisjärjestön toiminnasta vv. 1908-1946 sekä piirikokousten pöytäkirja v. 1946. Oulu.
- Näppä Ossian 1981. Katsaus lestadiolaiskristillisyyden vaiheisiin Kuusamossa. Kuusamon seurakunnan historia III. Kuusamo.
- Oittinen R. H. 1953. Työväenkysymys ja työväenliike Suomessa. Toinen painos. Turku.
- Ojalehto Hannu 1973. Seurakunta ja uskonnollinen elämä. Haapaveden kirja. Toim. Martti Ojanperä. Pieksämäki.
- Ojanperä Martti 1973. Väestöstä 1800-luvun puolivälistä nykyaikaan. Haapaveden kirja. Toim. Martti Ojanperä. Pieksämäki.
- Oravala Auk. 1922. Mauno Rosendal. Porvoo.
- Oravala Auk. 1929. Wilhelmi Malmivaara. Porvoo.
- Oravala Auk. 1939. Juhon Malkamäki. Porvoo.
- Osmonsalo Erkki K. 1964. Perustuslaillisen kehityksen kausi. Suomen historian käsikirja II. Porvoo.
- Oulun työväenyhdistys ry. 1917. Oulun työväenyhdistyksen vuosikertomukset 1907-1916. Oulu.
- Paananen Paavo 1968. Juuso Runtti. Kiiminkiläinen talonpoika ja maallikkosaarnaaja. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa.
- Paasivirta Juhani 1949. Suomen poliittisen työväenliikkeen kehitys. Porvoo.
- Paasivirta Juhani 1953-1955. Työväenliike eurooppalaisena ilmiönä I-II. Turku.
- Paastela Jukka 1968. Suomen kristillisen työväen järjestäytyminen. Kristillisen työväenliikkeen tausta, synty ja valtiollinen toiminta vuoteen 1913. Työväen akatemia. Kauniainen.
- Paloposki Toivo J. 1970. 75 vuotta sahatteollisuuden yhteistoimintaa. Suomen sahanomistajayhdistys 1895-1970. Helsinki.
- Palttala Risto 1981. Poliittinen valveutumisen ja poliittiset ominaispiirteet Ylivieskassa. Ylivieskan kirja. Toim. Aaro Harju. Kokkola.
- Pehkonen E.Y. 1946. Oulun läänin maatalouden kehittämismahdollisuudet. Pohjois-Pohjanmaan Maakuntaliiton julkaisuja II. Oulu.
- Pekkala Mauno 1922. Verollepano- ja jakotoimituksia Kuusamon, Kemijärven ja Kuolajärven knihtikontrahtipitäjissä. Acta Forestalia Fennica 21. Helsingforsia.
- Pelkonen Hannu 1981. Kiimingin seurakunnan historia. Kiiminki.

- Pelkonen Irja 1963. Tornion seudun lestadiolaisuus 1800-luvulla. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Peltonen Matti 1970. Johdatus käyttäytymistieteiden tilastollisiin menetelmiin. Porvoo.
- Pentikäinen Juha 1961. Kuusamon Suorajärven muistoja. Kointähti.
- Pentikäinen Samuli 1964. Lestadiolaisuuden leviäminen Koillis-Pohjanmaalla 1800-luvulla. Kirkkohistorian laudaturkirjoitus. HYTTK.
- Pentikäinen Samuli 1990. Seurakunta syntyy erämaahan. Ranuan historia. Toim. Mauno Hiltunen. Kemi.
- Pirilä Ilkka 1969. Yrjö Halonen lestadiolaisuuden puolustajana ja luottamusmiehenä 1800-luvun lopulla. Suomen kirkkohistorian laudaturtyö. HYTTK.
- Pirinen Kauko 1969. Suomen kirkollisen aluejaotuksen kehitys. Suomen evankelisluterilaisen kirkon matrikkeli. Pieksämäki.
- Pokela Pentti 1969. Kaiku K. F. Kivekkään aikana (1878-1905). Suomen historian laudaturtyö. TYHL.
- Poutanen Juho 1956. Liitto 1906-1956. Oulu.
- Pukema Ahti 1958. Kemin työväenseura. Ensimmäiset virstanvälit Kemin työväenliikkeessä. Jatuli VII. Kemi.
- Pukema Ahti 1961. Hajatietoja Kemin työväenseuran toiminnasta. Jatuli VIII. Kemi.
- Pulkkinen Terho 1956. Työttömyyden levinneisyys. Helsinki.
- Pulkkinen Salomon 1917. Kajaanin kihlakunta. Heräävä maaseutu I. Oulu.
- Punnonen Olli 1978. Maalaisliitto-keskustapuolue 1906-1976. KMAJ 1/1977. Helsinki.
- Puntila L.A. 1958. Suomen puolueet. Oma maa IV. Porvoo.
- Puntila L.A. 1963. Suomen poliittinen historia 1809-1955. Toinen painos. Helsinki.
- Purola Tapani 1964. Maassamuuton vilkkaus. Tutkimus maassamuuton vilkkauksen alueellisista eroista ja niihin vaikuttaneista tekijöistä Suomessa v.1951-1955. Porvoo.
- Päivärinta P. 1905. Siveellisyysolot Pohjanmaalla rahvaan keskuudessa. Aikamme siveellisyyskysymyksiä N:o X. Helsinki.
- Rahikainen Eino S. 1969. Vienan prihan tie. Kauppaneuvos Janne Rajamaan elämäkerta. Helsinki.
- Rahikainen Marjatta 1986. N.R. af Ursin aatelismies Suomen työväenliikkeessä. Historiallisia tutkimuksia 135. Diss. Jyväskylä.
- Raitio Jussi 1947. Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet. Suomen sos.-dem. sanomalehtimiesliitto 1907-1947. Lahti.
- Raittila Pekka 1958. Juuso Runtti kirkolliskokouksessa. Päivämies 41/1958.
- Raittila Pekka 1967. Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHST 74. Helsinki.
- Raittila Pekka 1975. Lestadiolaisuus historiallisena ilmiönä. Liitto 46/1975.
- Raittila Pekka 1976. Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisömuodostus. Diss. Helsinki.
- Raittila Pekka 1977. Herätysliikkeet 1900-luvulla. Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.
- Raittila Pekka 1981. Lestadiolaisuus. Mitä, missä, milloin 1981. Helsinki.
- Raittila Pekka 1982. Tikkatie väylän poikki. Tornionlaakson saarnaajista ja

- seuratoiminnasta ennen toista maailmansotaa. Tornionlaakson vuosikirja. Tornio.
- Raittila Pekka 1983. Pohjois-Suomen hengellisestä ilmastosta 1900-luvulla. Scripta historica VIII. Oulu.
- Ranta Samuli 1956. Herännäisyyden suhde työväenliikkeeseen noin 1886-1920. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Rantakari K. R. 1910. Suomalainen puolue. Yhteiskunnallinen käskirja. Helsinki.
- Rantakari K. R. 1964. Routavuodet. Suomen historian käsikirja II p. Porvoo.
- Rantala Onni 1960. Konservatismi ja sen kannattajat. Poliittikan tutkimuksia 2. Tampere.
- Rantala Onni 1964. Suomen sanomalehdistön kehityksestä ja merkityksestä. Poliittikka 1/1964.
- Rantala Onni 1970. Suomen poliittiset alueet 1. Poliittisten aatteiden levinneisyys 1907-58. Toinen uudistettu ja täydennetty painos. Turku.
- Rantala Onni 1971. Äänestysosanotto & eduskuntavaalien tulokset. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX. Helsinki.
- Rantatupa Heikki 1973. Haapaveden maanjaoista ja maanomistusoloista isostajosta nykypäiviin. Haapavesi ennen ja nyt II. Haapaveden kirja. Toim. Martti Ojanperä. Pieksämäki.
- Rantatupa Heikki 1988. Alatornion historia. Jyväskylä.
- Rantatupa Heikki 1993. Keski-Suomen puolue-elämä ja poliittinen ilmasto. Keski-Suomen historia 3. Toim. Mauno Jokipii. Jyväskylä.
- Rasila Viljo 1961. Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Historiallisia tutkimuksia LIX. Diss. Tampere. Kajaani.
- Rasila Viljo 1968a. Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki.
- Rasila Viljo 1968b. Ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä. Faktorianalyysi kansalaissodan tutkimukseen sovellettuna. Hist. Aik.1/1968.
- Rasila Viljo 1970. Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909-1918. Joensuu.
- Rasila Viljo 1977a. Suomen poliittisen historian vuodet 1905-1919. Suomen poliittinen historia 1809-1975 II. Porvoo.
- Rasila Viljo 1977b. Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa. Keuruu.
- Rasila Viljo 1980. Liberalismin aika. Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki.
- Rassi Rauno 1973. Pitäjän politiikkaa ja poliitikkoja ennen II maailmansotaa. Haapaveden kirja II s.301-320. Toim. Martti Ojanperä. Pieksämäki.
- Rauhala K.V. 1933. Maanmittauslaitoksen järjestely ja maanmittaushallinto Venäjänvallan aikana. Suomen maanmittauksen historia II. Porvoo.
- Rautvuori Erkki 1959. Historiallinen katsaus Suomen saateollisuuden vaiheisiin. 100 vuotta saateollisuutta. Helsinki.
- Ripatti Jaakko 1988. Sukupolvet vastakkain, Jussi Kuoppalan kausi. Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Roos Sigurd 1909. Sortovuodet ja suurlakko Oulun kaupungissa ja läänissä. Suom. Einar Wichmann. Oulu.
- Rosendal M. 1917. Suomen herännäisyyden historia XIX vuosisadalla. Neljäs osa 1853-1900. Oulu.
- Routavaara Reino 1949. Sanomalehti Kaleva 1899-1949. Oulu.
- Rundt Dennis 1992. Munsalaradikalismen. En studie i politisk mobilisering

- och etableringen. Åbo.
- Runtti Juho & Karjalainen Erkki 1953. Juuso Runtin elämäkerta. Kielellisesti korjannut ja täydentänyt Uuras Saarnivaara. Rauhan sana.
- Ruoniemi Arvo 1978. Lapin Kansa 1928-1978. Rovaniemi.
- Ruskomaa L.V. 1930. Piirteitä Kittilän seurakunnallisesta ja uskonnollisesta elämästä. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa.
- Rydenfelt Sven 1954. Kommunismen i Sverige. Diss. Kristiansstad.
- Rytkönen Raili 1989. Suur-Iin historia 1870-1925. Kajaani.
- Räsänen Martti 1932. Kajaanin kauppiasyhdistys 1882-1932. Kajaani.
- Räsänen Niilo 1921. Oulaisten pitäjän historia. Oulu.
- Salkola Marja-Leena 1967. Julistaja ja poliitikko. Yrjö Mäkelinin elämä ja toiminta. Helsinki.
- Salkola Marja-Leena 1985. Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917-18 ennen kansalaissotaa. Helsinki.
- Salokangas Raimo 1982. Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906-1916. Historiallisia tutkimuksia 116. Diss. Turku-Helsinki.
- Sandberg H. R. 1906. Berättelse ofver flottningen af stock i Kemi elf under femårsperioden 1901-1905. Helsingfors.
- Santonen Arvo 1971. Pienviljelijäin järjestäytymiskysymys ja pienviljelijäjärjestöjen vakiintuminen Suomessa. Hist. tutkimuksia 83. Helsinki.
- Sarjala Jukka 1964. Puolueet ja niiden voimasuhteisiin vaikuttavat tekijät Lapin läänin vaalipiirissä toisen maailmansodan jälkeen. Laudaturtutkielma. HY.
- Savola Matti 1969. Lakko työelämän ristiriitana. Tutkimus suomalaisen yhteiskunnan lakoista. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 15. Diss. Helsinki.
- Savolainen Pekka-Kokkonen Erkki 1964. Siirtolaisuus Lapin alueelta vv.1808-1930 seurakuntien kirkonkirjojen mukaan. SHS 59. Turku.
- Schildt A. 1909. Osuustoiminta ja puolue-elämä. Suomen Osuustoiminta ja Pellervo-Seura 1899-1909. Helsinki.
- Schmidt W. A. 1956. Huvuddragen av Finlands kyrkliga geografi. Acta Academiae Aboensis. Humaniora XXII 3. Åbo.
- Seitkari O. 1949. Eduskuntauudistus ja uusi sortokausi. Suomen historian käsikirja II. Porvoo.
- Seitkari O. 1958. Eduskuntalaitoksen uudistus 1906. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V. Helsinki.
- Seppo Juha 1988. Kirkollinen ja kansantajuinen, Wilhelmi Malmivaaran kausi. - Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Siikala Iiris 1970. Pohjolan Sanomat 1915-1965. Kemi.
- Siipola Markku 1986. Simon metsätalous. Simon kirja. Toim. Hannu Heinänen ja Mauno Hiltunen. Jyväskylä.
- Silvennoinen Kari 1969. Kemin työväenyhdistys 1887-1967. Laudaturtyö. Tampere.
- Simon kirja 1986. Simon kirja. Toim. Hannu Heinänen ja Mauno Hiltunen. JYY:n kotiseutukirja N:o 24. Jyväskylä.
- Simpura Jorma 1956. Oulun puoluekokous 1906. Demokraattisen kansan kalenteri.
- Sipola Alpo 1960. Adolf Kustaa Suoraniemi vanhoillislestadiolaisena maallik-

- kosaarnaajana ja sielunhoitajana. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa.
- Siren Aatto 1924. Torpparivapautus ja sosialidemokraattinen puolue. Sos.-dem.puolue 25 vuotta. Muistojulkaisu. Tampere.
- Sirenius S. 1921. Työväen uskontokysymys. Jyväskylä.
- Sirola Yrjö 1906. Sosialidemokraattinen puolue Suomessa. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluneista yhdistyksistä v. 1905 ja luettelo tammi-touku-kuulla 1906 puolueeseen liittyneistä työväenyhdistyksistä sekä tilastollisia tietoja ammatillisesta järjestäytymisestä Suomessa.Helsinki.
- SKE 1982. Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki.
- Snellman A.H. 1919. Oulun kaupungin historia. Uleåborg.
- Snellman G.R. 1914. Työtilastoa XVI. Tutkimus Suomen sahatteollisuudesta sekä sen yhteyteen kuuluvista metsänhakkuista, lauttauksesta ja lastauksesta. Helsinki.
- Snellman P.V. 1939. Kertomus Oulun Kauppaseuran ja Oulun kauppiaiden Eläkesäätiön toiminnasta vuosina 1771-1939. Oulu.
- Soikkanen Hannu 1957. Vaalitaistelun melskettä 50 vuotta sitten. Suomen Kuvalehti 11/1957.
- Soikkanen Hannu 1960a. Työväenliike ja oikeustaistelu. Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo.
- Soikkanen Hannu 1960b. Suurlakko. Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo.
- Soikkanen Hannu 1960c. Kristinuskon ja työväenliike. Vartija.
- Soikkanen Hannu 1960d. Työväenliikkeen nousu ja kristillisuus. Kirkko keskellä elämää. Tampereen hiippakunnan XII vuosikirja 1961. Tampere.
- Soikkanen Hannu 1961. Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamari- sen eduskunnan vaaleihin asti. Diss. Porvoo.
- Soikkanen Hannu 1966. Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maa- laiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki.
- Soikkanen Hannu 1970. Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia. Helsinki.
- Soikkanen Hannu 1975. Kohti kansanvaltaa I. 1899-1937. Suomen sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta. Vaasa.
- Soikkanen Hannu 1978. Aate ja yhteiskuntaluokka. Aate ja yhteiskunta. Keuruu.
- Soininen Arvo M. 1976. Maatalousväestö v. 1910. Tilasto ja todellisuus. Hist.-Aik. 3/1976.
- Solitander Axel 1943. Anders Kurt, en levnadsbeskrivning. Särtr. ur Pappers-Trävarutidskrift i Finland.
- Sorri Pentti 1953. Suomen Kristillisen Työväen Liitto, sen historia ja perusajatu- kset. Pastoraalitutkielma. Tampereen tuomiokapituli.
- Sovijärvi Kaarlo 1935. Muistelmia Kuusamon ajoiltani. Kuusamon kansanopisto 1909-1934. Oulu.
- Steinby Torsten 1963. Suomen sanomalehdistö. Porvoo.
- Sulevo Kari 1974. Historiallista lähestymistapaa käyttävän yhteiskuntatieteellisen analyysin tekniikasta ja tutkimuskäytännöstä. Yhteiskuntatieteiden tutkimus ja historiallinen lähestymistapa. Toim. Timo Moberg. Turun yliopiston poliittisen historianlaitoksen julkaisuja C:9. Rauma.
- Suomen kartasto 1911 ja 1925. Suomen kartasto 1910, teksti I, II, 1925. Suomen maantieteellinen seura. Helsinki.

- Suomen lehdistön historia 1987-1992. Suomen lehdistön historia 1-10. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio.
- Suomenmaa I. 1967. Suomenmaa I. Maantieteellisyhteiskunnallinen hakuteos. Yleiskatsaus Suomen hallintoon, luontoon, historiaan ja talouselämään. Porvoo.
- Suomen osuustoiminta ja Pellervo-Seura 1909. Suomen Osuustoiminta ja Pellervo-Seura 1899-1909. Toim. O.E. Tuder ym. Helsinki.
- Suomen sos.dem. puolue 1908. Suomen sos.dem. puolue. Tilastollisia tietoja puolueeseen kuuluvista yhdistyksistä v. 1908.
- Suomen taloushistoria 1980-1983. Suomen taloushistoria 1-3. Helsinki.
- Suomen työväenliikkeen historia 1976. Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu.
- Suomen Valtionrautatiet 1912-1916. Suomen Valtionrautatiet 1862-1962. Historiallisteknistaloudellinen katsaus I-II. Helsinki.
- Suolinna Kirsti 1969. Suomen herätysliikkeet sosiaalisina liikkeinä. Sosiologia.
- Suolinna Kirsti 1971. Den lestadianska väckelserörelsen i Tornedalen. Publication Nr 86 of The Institute of Sociology Universite of Helsinki. Helsinki.
- Suolinna Kirsti 1975. Uskonnollisten liikkeiden asema sosiaalisessa muutoksessa. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia N:o 203. Diss. Helsinki.
- Suolinna Kirsti 1977. Lestadiolaisuus ja agraarin väestön puolustusmekanismi. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Helsinki.
- Suolinna Kirsti 1982. Pohjoismaiden herätysliikkeet kansanliikkeinä. Kirkkososiologiaa. Saarijärvi.
- Suurlakkovuosi 1905 1955. Suurlakkovuosi 1905. Kuopio.
- Suutala Sakari 1966. Wilhelmi Malmivaaran kannanottoja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Teologian etiikan ynnä uskonnonfilosofian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Taipale Pentti 1988. Runsaan kasvun vuodet, Matti Pesosen kausi. - Hengellinen kuukausilehti 1888-1988. Juhlakirja. Jyväskylä.
- Takala E.E. 1926. Peräpohjolan kansanopiston synty ja ensimmäiset toimivuodet. Peräpohjolan kansanopisto 1901-1926. Oulu.
- Talonen Jouko 1977. Juhani Raattamaan suhde kirkkoon vuosina 1847-1899. Yleisen historian pro gradu-tutkielma. OYHL
- Talonen Jouko 1979a. Sosialismi aatteena Santeri Alkion puheissa ja kirjoituksissa. Poliittisen historian laudatur-tutkielma. Turun yliopisto.
- Talonen Jouko 1979b. Maalaisliiton uskontopoliittinen linja vuosina 1906-1944. Yleisen valtio-opin sivulaudatur-tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Talonen Jouko 1979c. K.A. Lohi uskonnollis-yhteiskunnallisena vaikuttajana. Suomen ja skandinavian kirkkohistorian pro gradu-tutkielma. HYTTK.
- Talonen Jouko 1984. Kalle Aukusti Lohi. Lappi 3. Hämeenlinna.
- Talonen Jouko 1985a. Santeri Alkion suhde sosialismiin aatteen vuosina 1906-1922. Aatehistoriallinen tutkimus. KMAJ B:1. Helsinki.
- Talonen Jouko 1985b. Esikoislestadiolaiset ja puoluepolitiikka vuosina 1900-1940. Scripta Historica IX. Oulu.
- Talonen Jouko 1988. Pohjois-Suomen lestadiolaisuuden poliittis-yhteiskunnallinen profiili 1905-1929. SKHS:n toimituksia 144. Diss. Helsinki.
- Talve Ilmar 1962. Suomen sahatyöläisten työstä, työajasta ja palkkaustoiminnasta ennen 1920-lukua. Sananjalka 4/1962. Turku.

- Tamminen Kalevi 1967. Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen mureksissa. Diss. Helsinki-Porvoo.
- Tapaninen L.P. 1925. Perä-Pohjolan herännäisyys.-Kristikansan kalenteri. S.1.
- Tapaninen L.P. 1972. Lestadiolaisuus ja diakonia. Sisälähetys.
- Tapaninen Pekka 1968. Sosiaalidemokratia ja kirkko Pohjois-Suomessa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. HYTTK.
- Tapaninen Pekka 1982. Kirkollisuuden laadun riippuvuus yhteisöstä. Kirkollisuuden vaihtelu Peräpohjolassa ja Koillismaalla 1850-1910. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian lisensiaatintyö. HYTTK.
- Tarkiainen Terttu 1971. Eduskunnan valitseminen 1907-1963. Suomen kansanedustuslaitoksen historia IX. Helsinki.
- Teljo Jussi 1949. Suomen valtioelämän murros 1905-1908. Porvoo.
- Tergel Alf 1975. Kyrkan mellan kapitalismen och socialismen.
- Thompson E.P. 1963. Making of the English Working Class. London.
- Tiililä Osmo 1944. Suomalainen kristillisyys Wilhelmi Malmivaaran edustamana. Helsinki.
- Tommila Päiviö 1987. Suomen sanomalehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Kuopio.
- Tommila Päiviö 1988. Suomen sanomalehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Kuopio.
- Tuominen Uno 1958. Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907-1916. Suomen kansanedustuslaitoksen historia V. Helsinki.
- Tuovinen Maire 1971. Kajaanissa vuosina 1878-1949 vaikuttaneet kirkolliset herätysliikkeet. Laudatur-tutkielma. HY.
- Turakka Heikki 1970. Kirkko teollistumisen paineessa Kemin seurakunnassa 1905-1938. Kirkkohistorian laudatur-tutkielma. HYTTK.
- Turpeinen Oiva 1967. Kainuun väestökehitykseen vaikuttaneista tekijöistä vuosina 1891-1910. Jouko VIII. Kajaani.
- Turpeinen Oiva 1985. Kainuun historia II. Väestö ja talous 1721-1982. Kajaani.
- Turpeinen Oiva 1990. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Keuruu.
- Turunen Harri 1986. Oulaisten historiaa 1860-luvulta 1980-luvulle. Oulainen.
- Turunen Heikki 1951. Sotkamon nuorisoseuran 60-vuotinen toiminta 1891-1951. Kajaani.
- Tuukkanen Matti 1987. Lestadiolainen yhteisönmuodostus Haapavedellä vuoteen 1933. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu tutkielma. HYTTK.
- Tyrkkö Martti 1945. Mies riensi levähtämättä. Kajaanin rovastin Johannes Väyrysen elämänvaiheita. Kajaani.
- Vaarala Pauli 1970. Lestadiolaisuudesta Nivalassa. Nivalan kirja. Jyväskylä.
- Vaaramo Erkki 1958. Aatu Laitinen Rovaniemen kappalaisena ja kirkkoherrana 1897-1923. Pastoraalikirjoitus Oulun tuomiokapitulissa.
- Vaarnas Kalle 1976. Ministerimatrikkeli 1917-1966. Valtioneuvoston historia 1917-1966. IV. Helsinki.
- Vahtola Jouko 1977. Liminkalaisten historiaa. Liminka 1477-1977. Toim. Seija Korte. Oulu.
- Vahtola Jouko 1980. Haukiputaan seurakunnan historia. Haukipudas.

- Valkonen Tapani 1969. Poliittiset pienalueet ja puoluekannatus. Poliitikka 1-2/1969.
- Valpasvuo Ahti 1954. Säräisniemen pitäjän vaiheita. Helsinki.
- Vapaasalo Sakari 1953 A. Santaholma Osakeyhtiö 1903-1952. Oulu.
- Vartiainen A. 1931. Kajaanin kaupungin historia I. Kajaani.
- Vattula Kaarina 1983. Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki.
- Wegelius U. 1904. Oulun läänin talousseuran toimintaa 1828-1903. 75-vuotinen historia. Oulu.
- Westerlund Jorma 1975. Oulun kaupunginvaltuusto 1875-1975. Oulu.
- Vihola Teppo 1985. Elinkeinot ja talouselämä. Herätysliikkeet Haapajärvellä. Haapajärven kirja. Toim. Teppo Vihola. Jyväskylä.
- Vihola Teppo 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantos suunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Hist.tutk.159. Diss. Jyväskylä.
- Viitasalo Maire 1975. Nuorisoseuraliike Pohjois-Pohjanmaalla. Viisikymmentä vuotta itsenäisen keskusseuran toimintaa 1906-1956. Laudaturtutkielma JY.
- Viljanen Paavo 1943. Väinö Havas. Hengen ja miekan mies. Porvoo-Helsinki.
- Vilkuna Anna-Maija 1985. Yhdistystoiminta Haapajärvellä. Haapajärven kirja. Toim. Teppo Vihola. Jyväskylä.
- Vilkuna Joose 1970. Herännäisyys yhteiskunnallisena ilmiönä. Nivalan kirja. Jyväskylä.
- Vilkuna Kustaa 1950. Herännäisyys sosiaalisena tekijänä. Kyrönmaa VII. Helsinki.
- Vilkuna Kustaa 1975. Mukana maailmassa. Kolme tutkielmaa herännäisyyden piiristä. Vaasa.
- Wilmi Jorma 1985. Puolangan väestöolot 1860-luvulta 1980-luvulle.-Puolangan yhdistyselämä. Puolangan kirja. Toim. Jorma Wilmi. Jyväskylä.
- Vilmusenaho Risto 1984. Siikajokilaakson historia II. 1860-1960. Oulu.
- Virrankoski Pentti 1975. Suomen taloushistoria kaskikaudesta atomiaikaan. Keuruu.
- Virtanen Kari O. 1974. Ahdistettu kansakunta. 1890-1917. Kansakunnan historia 5. Porvoo-Helsinki.
- Virtanen Sakari 1882 ja 1985. Kajaani Oy 1907-1982.I-II. Helsinki.
- Virtanen Sakari 1993. Lapin leivän isä 100 vuotta. Kemi-yhtiön historia. Jyväskylä.
- Vuorinen Olli 1964. Puolanka eilen ja tänään. Puolangan Säästöpankin 60- ja Tmi Y.A. Leinosen 50-vuotisjulkaisu.
- Wuoristo Hanna 1925. Kajaani ja sen ympäristöt. Helsinki.
- Vuorivirta A. J. 1935. Tervansoutu Kuhmoniementä Ouluun. Kotiseutu 3/1935.
- Väyrynen Oma 1960. Suomessa ennen vuotta 1906 perustettujen rauhanyhdistysten syntyvaiheet. Laudaturkirjoitus. ÅAB.
- Väyrynen Vilho 1958. Lapin poliittinen voimakenttä ja sosialidemokratia. Oulu.
- Väänänen Jouko 1967. Kainuun Osuusmeijeri 60 vuotta. Kajaani.
- Ylikangas Heikki 1979. Körttiläiset tuomiolla. Helsinki.

LIITE 1. Puolueiden voimasuhteet vaalipiireittäin ja kunnittain Pohjois-Suomessa v. 1907 eduskuntavaaleissa.

Lähde: SVT XXIX Eduskuntavaalitulosta 3. Eduskuntavaalit 1907.

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l.	Krist.	Muut	Yht.
Oulun läänin eteläinen vaalipiiri								
Oulu	14.9	25.3	7.3	1.0	41.4	-	0.1	100.0
Raahe	42.0	29.8	11.0	0.3	16.8	-	0.1	100.0
Kajaani	23.8	41.4	0.6	1.0	33.0	-	0.2	100.0
Yht.	19.3	27.7	7.0	0.9	45.0	-	0.1	100.0
Sievi	84.3	0.8	0.2	7.8	6.8	-	0.1	100.0
Rautio	89.2	0.2	-	7.6	3.0	-	-	100.0
Ylivieska	19.8	4.5	-	56.2	19.2	-	0.3	100.0
Alavieska	34.0	0.9	-	47.3	17.7	-	0.1	100.0
Kalajoki	77.0	1.9	-	8.6	12.4	-	0.1	100.0
Merijärvi	95.4	2.6	-	1.3	0.7	-	-	100.0
Oulainen	76.5	4.3	-	5.7	13.5	-	-	100.0
Pyhäjoki	61.9	4.9	-	23.6	9.6	-	-	100.0
Salon kpli	74.4	2.2	-	12.3	11.1	-	-	100.0
Salon pit.	38.1	19.0	-	17.5	25.1	-	0.3	100.0
Vihanti	36.7	3.6	-	27.1	32.6	-	-	100.0
Rantsila	23.2	5.8	-	54.9	14.3	-	1.8	100.0
Paavola	15.1	9.9	0.5	35.8	38.6	-	0.1	100.0
Revonlahti	20.8	2.6	-	30.8	45.8	-	-	100.0
Siikajoki	28.5	5.4	-	31.0	35.1	-	-	100.0
Hailuoto	18.0	2.3	-	67.3	12.4	-	-	100.0
Pyhäjärvi	29.4	61.7	-	2.1	6.5	-	0.3	100.0
Reisjärvi	10.8	0.2	-	76.4	7.2	-	5.4	100.0
Haapajärvi	26.0	10.8	-	36.8	26.3	-	0.1	100.0
Nivala	24.7	11.2	-	45.4	18.6	-	0.1	100.0
Kärsämäki	4.3	67.8	-	14.2	13.6	-	0.1	100.0
Haapavesi	54.7	21.3	0.3	2.4	21.2	-	0.1	100.0
Pulkkila	2.0	4.1	-	45.0	48.9	-	-	100.0
Piippola	30.8	1.5	-	40.0	27.2	-	0.5	100.0
Kestilä	17.8	1.4	-	68.2	12.3	-	0.3	100.0
Säräisniemi	44.9	6.7	-	23.6	24.8	-	-	100.0
Paltamo	8.3	3.5	-	76.6	11.5	-	0.1	100.0
Kajaani mlk	30.1	15.7	-	3.5	50.7	-	-	100.0
Sotkamo	34.1	25.8	-	16.1	22.5	-	1.5	100.0
Kuhmoniemi	39.5	32.1	-	10.3	18.0	-	0.1	100.0
Ristijärvi	24.0	2.3	-	50.7	22.7	-	0.3	100.0
Ihrynsalmi	75.1	3.5	-	7.8	13.6	-	-	100.0
Suomussalmi	7.3	0.8	0.1	75.7	16.0	-	0.1	100.0
Puolanka	10.7	7.6	-	80.9	0.8	-	-	100.0
Utajärvi	0.2	6.1	-	82.5	11.1	-	0.1	100.0
Muhos	13.1	7.7	0.2	48.7	30.2	-	0.1	100.0
Tyrnävä	3.7	18.5	-	23.8	53.8	-	0.2	100.0
Temmes	14.0	3.5	-	40.8	40.4	-	1.3	100.0

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l.	Krist.	Muut	Yht.
Lumijoki	13.4	2.2	-	75.6	8.8	-	-	100.0
Liminka	32.4	6.6	0.1	20.2	40.7	-	-	100.0
Kempele	4.8	1.4	-	37.6	56.2	-	-	100.0
Oulunsalo	4.4	5.1	-	30.0	60.5	-	-	100.0
Oulun mlk	8.2	12.3	0.5	11.5	67.5	-	-	100.0
Yht.	32.8	11.2	0.1	33.6	22.0	-	0.3	100.0

Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri

Kemi	7.1	42.5	-	10.8	39.6	-	-	100.0
Tornio	0.4	44.8	-	27.9	26.9	-	-	100.0
Yht.	3.9	43.6	-	18.9	33.6	-	-	100.0
Ylikiminki	75.1	1.9	-	21.1	1.9	-	-	100.0
Kiiminki	64.7	0.6	-	25.2	9.5	-	-	100.0
Haukipudas	7.4	9.0	-	42.7	40.9	-	-	100.0
Ii	15.7	13.2	-	26.4	44.7	-	-	100.0
Kuivaniemi	16.3	30.1	-	17.8	35.8	-	-	100.0
Pudasjärvi	93.5	1.0	-	3.9	1.6	-	-	100.0
Taivalkoski	79.0	3.7	-	15.1	2.2	-	-	100.0
Kuusamo	83.0	2.6	-	3.9	10.5	-	-	100.0
Kuolajärvi	25.3	1.9	-	17.0	55.8	-	-	100.0
Kemijärvi	52.1	10.0	-	14.1	23.8	-	-	100.0
Rovaniemi	48.9	34.6	-	8.0	8.5	-	-	100.0
Tervola	3.1	7.9	-	36.3	52.7	-	-	100.0
Simo	1.9	3.2	-	60.6	34.3	-	-	100.0
Kemin mlk	1.7	17.5	-	35.1	45.7	-	-	100.0
Alatornio	2.4	14.1	-	42.4	41.1	-	-	100.0
Karunki	11.6	11.1	-	58.8	18.5	-	-	100.0
Ylitornio	35.9	40.4	-	19.7	4.0	-	-	100.0
Turtola	78.3	4.3	-	11.0	6.4	-	-	100.0
Kolari	17.8	41.3	-	30.5	10.4	-	-	100.0
Yht.	41.8	11.5	-	22.7	24.0	-	-	100.0

Lapin vaalipiiri

Muonio	38.3	61.7	-	-	-	-	-	100.0
Enontekiö	97.9	-	-	-	1.1	-	1.0	100.0
Kittilä	65.0	30.0	-	-	4.1	-	0.9	100.0
Sodankylä	73.2	10.2	-	-	13.5	-	3.1	100.0
Inari	13.9	86.1	-	-	-	-	-	100.0
Utsjoki	98.9	1.1	-	-	-	-	-	100.0
Yht.	64.4	28.4	-	-	5.9	-	1.3	100.0
Koko maa	27.3	13.6	12.6	5.8	37.0	1.6	2.1	100.0

LIITE 2. Puolueiden voimasuhteet vaalipiireittäin ja kunnittain Pohjois-Suomessa v. 1908 eduskuntavaaleissa.

Lähde: SVT XXIX Eduskuntavaalilastoa 3. Eduskuntavaalit 1908.

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l	Krist.	Muut	Yht.
Oulun läänin eteläinen vaalipiiri								
Oulu	17.7	33.3	-	0.8	48.0	0.2	-	100.0
Raahe	41.8	40.6	-	0.3	17.1	0.2	-	100.0
Kajaani	28.5	39.8	-	1.0	30.2	0.3	0.2	100.0
Yht.	22.3	35.2	-	0.8	41.5	0.2	-	100.0
Sievi	70.4	0.4	-	7.3	11.2	10.7	-	100.0
Rautio	84.6	-	-	4.8	3.8	6.8	-	100.0
Ylivieska	18.3	5.4	-	34.2	22.7	19.4	-	100.0
Alavieska	27.3	4.5	-	53.7	14.5	-	-	100.0
Kalajoki	68.8	1.6	-	12.5	16.6	0.3	0.2	100.0
Merijärvi	88.6	3.8	-	3.8	3.4	0.4	-	100.0
Oulainen	73.8	6.5	-	6.7	12.9	0.1	-	100.0
Pyhäjoki	54.3	6.1	-	29.6	9.3	0.7	-	100.0
Salon kpIi	78.4	8.6	-	7.4	5.6	-	-	100.0
Salon pit.	35.4	18.7	-	25.9	21.8	0.2	-	100.0
Vihanti	31.4	2.6	-	30.8	35.2	-	-	100.0
Rantsila	15.6	5.0	-	61.3	17.8	0.1	0.2	100.0
Paavola	16.1	11.0	-	39.6	32.5	0.8	-	100.0
Revonlahti	20.3	2.0	-	39.0	37.5	1.2	-	100.0
Siikajoki	26.0	3.6	-	35.7	34.7	-	-	100.0
Hailuoto	16.1	2.6	-	69.5	11.6	0.2	-	100.0
Pyhäjärvi	28.1	56.4	-	5.9	8.9	0.7	-	100.0
Reisjärvi	1.9	0.4	-	86.6	8.9	2.2	-	100.0
Haapajärvi	17.3	5.4	-	49.9	27.0	0.3	0.1	100.0
Nivala	8.8	6.4	-	51.8	25.8	7.1	0.1	100.0
Kärsämäki	3.5	3.1	-	70.6	22.5	0.3	-	100.0
Haapavesi	52.7	13.8	-	14.5	18.5	0.3	0.2	100.0
Pulkkila	7.9	2.2	-	51.2	38.5	0.2	-	100.0
Piippola	22.8	0.8	-	51.0	25.3	-	0.1	100.0
Kestilä	11.6	1.7	-	70.1	16.3	0.3	-	100.0
Säräisniemi	28.4	10.9	-	15.8	44.2	0.7	-	100.0
Paltamo	9.4	3.3	-	71.6	15.5	0.1	0.1	100.0
Kajaani mlk	31.3	14.2	-	5.3	49.2	-	-	100.0
Sotkamo	20.1	17.3	-	26.2	36.0	0.2	0.2	100.0
Kuhmoniemi	39.7	31.4	-	7.8	19.9	1.2	-	100.0
Ristijärvi	19.3	0.5	-	56.0	24.0	0.2	-	100.0
Hyrnsalmi	67.2	2.5	-	7.6	22.7	-	-	100.0
Suomussalmi	17.1	1.1	-	69.8	11.9	0.1	-	100.0
Puolanka	8.6	7.3	-	76.8	7.3	-	-	100.0
Utajärvi	2.6	8.2	-	68.2	20.7	0.3	-	100.0
Muhos	13.1	9.5	-	42.9	34.0	0.4	0.1	100.0
Tyrnävä	5.7	14.0	-	40.3	40.0	-	-	100.0
Temmes	7.8	3.9	-	45.3	42.6	-	0.4	100.0

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l	Krist.	Muut	Yht.
Lumijoki	25.4	1.7	-	57.0	15.4	0.5	-	100.0
Liminka	34.2	8.1	-	19.1	38.2	0.4	-	100.0
Kempele	3.2	7.7	-	33.7	55.1	-	0.3	100.0
Oulunsalo	7.0	5.7	-	22.8	64.2	0.3	-	100.0
Oulun mlk	9.1	12.4	-	13.8	64.5	0.1	0.1	100.0
Yht.	29.2	8.8	-	35.6	24.1	2.2	0.1	100.0
Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri								
Kemi	14.8	44.6	-	0.2	40.4	-	-	100.0
Tornio	2.3	65.6	-	2.3	29.8	-	-	100.0
Yht.	9.7	53.2	-	1.1	36.0	-	-	100.0
Ylikkiiminki	71.5	0.8	-	24.5	3.2	-	-	100.0
Kiiminki	56.2	2.9	-	26.7	14.2	-	-	100.0
Haukipudas	16.3	10.0	-	33.6	40.1	-	-	100.0
Ii	8.2	11.9	-	31.6	48.3	-	-	100.0
Kuivaniemi	13.8	29.2	-	21.5	35.5	-	-	100.0
Pudasjärvi	71.7	3.3	-	18.3	6.4	-	0.3	100.0
Taivalkoski	66.1	8.4	-	22.9	2.5	-	0.1	100.0
Kuusamo	44.9	6.4	-	38.3	10.2	-	0.2	100.0
Kuolajärvi	31.2	3.0	-	18.7	47.1	-	-	100.0
Kemijärvi	55.9	11.3	-	11.8	21.0	-	-	100.0
Rovaniemi	30.3	46.8	-	8.8	13.9	-	0.2	100.0
Tervola	1.2	13.3	-	38.4	47.1	-	-	100.0
Simo	3.1	5.7	-	62.2	29.0	-	-	100.0
Kemin mlk	5.8	30.7	-	12.9	50.5	-	0.1	100.0
Alatornio	5.1	27.2	-	23.6	44.1	-	-	100.0
Karunki	31.9	3.9	-	46.1	18.1	-	-	100.0
Ylitornio	51.8	23.8	-	16.6	7.5	-	0.3	100.0
Turtola	76.3	2.5	-	13.5	7.7	-	-	100.0
Kolari	41.1	24.6	-	20.8	13.5	-	-	100.0
Yht.	34.1	15.3	-	25.2	25.3	-	0.1	100.0
Lapin vaalipiiri								
Muonio	22.5	76.0	-	-	1.5	-	-	100.0
Enontekiö	80.0	18.2	-	-	-	-	1.8	100.0
Kittilä	51.2	31.5	-	-	16.0	-	1.3	100.0
Sodankylä	24.8	51.1	-	-	21.2	-	2.9	100.0
Inari	11.1	88.9	-	-	-	-	-	100.0
Utsjoki	47.6	38.1	-	-	-	-	14.3	100.0
Yht.	37.5	45.5	-	-	14.9	-	2.1	100.0
Koko maa	25.4	14.2	12.8	6.4	38.4	2.3	0.5	100.0

LIITE 3. Puolueiden voimasuhteet vaaliipiireittäin ja kunnittain Pohjois-Suomessa v. 1909 eduskuntavaaleissa.

Lähde: SVT XXIX Eduskuntavaalilastoa 3. Eduskuntavaalit 1909.

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l	Krist.	Muut	Yht.
Oulun läänin eteläinen vaalipiiri								
Oulu	16.1	36.0	-	1.0	46.8	-	0.1	100.0
Raahe	43.2	36.1	-	1.1	19.6	-	-	100.0
Kajaani	29.1	38.6	-	1.3	31.0	-	-	100.0
Yht.	21.9	36.4	-	1.1	40.5	-	0.1	100.0
Sievi	71.0	3.1	-	13.6	12.2	-	0.1	100.0
Rautio	82.4	0.2	-	11.5	5.9	-	-	100.0
Ylivieska	17.6	9.9	-	50.5	22.0	-	-	100.0
Alavieska	25.2	2.8	-	56.6	15.4	-	-	100.0
Kalajoki	66.5	1.7	-	15.3	16.5	-	-	100.0
Merijärvi	85.5	4.8	-	4.4	5.3	-	-	100.0
Oulainen	69.1	5.6	-	12.4	12.9	-	-	100.0
Pyhäjoki	39.8	5.8	-	42.9	11.5	-	-	100.0
Salon kpli	66.7	7.3	-	19.3	6.7	-	-	100.0
Salon pit.	21.9	12.5	-	41.6	24.0	-	-	100.0
Vihanti	26.7	2.3	-	34.6	36.4	-	-	100.0
Rantsila	13.6	3.5	-	62.8	20.1	-	-	100.0
Paavola	14.4	10.8	-	42.6	32.2	-	-	100.0
Revonlahti	14.5	0.3	-	51.6	33.6	-	-	100.0
Siikajoki	21.4	3.0	-	39.2	36.4	-	-	100.0
Hailuoto	14.6	4.3	-	70.4	10.7	-	-	100.0
Pyhäjärvi	19.1	51.6	-	18.5	10.7	-	0.1	100.0
Reisjärvi	1.4	3.6	-	77.7	17.2	-	0.1	100.0
Haapajärvi	18.6	2.2	-	48.4	30.3	-	0.5	100.0
Nivala	12.0	6.6	-	60.2	21.2	-	-	100.0
Kärsämäki	3.3	2.8	-	72.5	21.2	-	0.2	100.0
Haapavesi	40.6	5.3	-	32.5	21.6	-	-	100.0
Pulkkila	5.8	2.3	-	47.5	44.4	-	-	100.0
Piippola	19.2	1.0	-	50.4	29.4	-	-	100.0
Kestilä	8.5	1.2	-	73.8	16.2	-	0.3	100.0
Säräisniemi	29.3	6.8	-	24.1	39.8	-	-	100.0
Paltamo	9.2	3.4	-	62.7	24.7	-	-	100.0
Kajaani mlk	34.9	13.9	-	5.9	45.3	-	-	100.0
Sotkamo	19.1	11.9	-	31.1	37.9	-	-	100.0
Kuhmoniemi	25.7	28.8	-	23.0	22.5	-	-	100.0
Ristijärvi	17.3	0.7	-	56.7	25.3	-	-	100.0
Hyrnsalmi	55.9	5.9	-	12.6	25.3	-	0.3	100.0
Suomussalmi	14.3	1.3	-	63.0	21.4	-	-	100.0
Puolanka	13.3	4.2	-	72.5	10.0	-	-	100.0
Utajärvi	3.0	5.2	-	58.2	33.6	-	-	100.0
Muhos	12.0	11.1	-	42.1	34.8	-	-	100.0
Tyrnävä	5.0	10.2	-	43.8	41.0	-	-	100.0
Temmes	9.2	3.5	-	40.8	46.5	-	-	100.0

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l.	Krist.	Muut	Yht.
Lumijoki	20.2	2.2	-	58.7	18.9	-	-	100.0
Liminka	36.1	5.0	-	21.5	37.4	-	-	100.0
Kempele	3.7	6.1	-	37.6	52.6	-	-	100.0
Oulunsalo	9.6	4.5	-	25.2	60.7	-	-	100.0
Oulun mlk	8.4	12.3	-	12.2	67.0	-	0.1	100.0
Yht.	26.0	8.0	-	40.1	25.9	-	-	100.0
Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri								
Kemi	11.4	44.7	-	0.2	43.7	-	-	100.0
Tornio	3.6	60.1	-	6.7	29.6	-	-	100.0
Yht.	8.5	50.3	-	2.6	38.6	-	-	100.0
Ylikiiminki	60.4	2.0	-	34.9	2.7	-	-	100.0
Kiiminki	45.5	5.3	-	29.6	19.6	-	-	100.0
Haukipudas	10.5	8.4	-	40.0	41.1	-	-	100.0
Ii	7.2	11.9	-	33.2	47.7	-	-	100.0
Kuivaniemi	10.6	16.9	-	31.0	41.5	-	-	100.0
Pudasjärvi	63.0	4.5	-	23.6	8.6	-	0.3	100.0
Taivalkoski	62.4	8.6	-	26.1	2.9	-	-	100.0
Kuusamo	36.3	8.2	-	43.0	12.4	-	0.1	100.0
Kuolajärvi	22.5	2.4	-	20.3	54.8	-	-	100.0
Kemijärvi	48.0	10.2	-	9.8	31.9	-	0.1	100.0
Rovaniemi	25.1	41.6	-	13.1	20.2	-	-	100.0
Tervola	1.1	13.4	-	37.0	48.5	-	-	100.0
Simo	3.8	4.0	-	61.2	31.0	-	-	100.0
Kemin mlk	5.5	23.7	-	16.7	54.1	-	-	100.0
Alatornio	3.4	20.4	-	33.5	42.7	-	-	100.0
Karunki	21.3	8.2	-	42.1	28.4	-	-	100.0
Ylitornio	46.5	21.7	-	17.0	14.8	-	-	100.0
Turtola	62.9	2.9	-	17.2	17.0	-	-	100.0
Kolari	26.8	27.1	-	13.2	32.9	-	-	100.0
Yht.	28.4	14.1	-	28.4	29.0	-	0.1	100.0
Lapin vaalipiiri								
Muonio	39.3	59.0	-	-	1.7	-	-	100.0
Enontekiö	93.7	6.3	-	-	-	-	-	100.0
Kittilä	45.9	38.7	-	-	14.5	-	0.9	100.0
Sodankylä	24.8	47.3	-	7.0	18.9	-	2.0	100.0
Inari	9.4	87.5	-	-	-	-	3.1	100.0
Utsjoki	50.9	40.0	-	-	-	-	9.1	100.0
Yht.	37.5	45.6	-	2.5	12.8	-	1.6	100.0
Koko maa	23.5	14.5	12.3	6.7	39.9	2.8	0.3	100.0

LIITE 4. Puolueiden voimasuhteet vaalipiireittäin ja kunnittain Pohjois-Suomessa v. 1910 eduskuntavaaleissa.

Lähde: SVT XXIX Eduskuntavaalitulosta 3. Eduskuntavaalit 1910.

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l.	Krist.	Muut	Yht.
Oulun läänin eteläinen vaalipiiri								
Oulu	15.0	36.4	-	1.3	47.2	-	0.1	100.0
Raahe	37.3	37.0	-	1.1	24.6	-	-	100.0
Kajaani	28.2	38.5	-	0.5	32.7	-	0.1	100.0
Yht.	20.0	36.7	-	1.2	42.0	-	0.1	100.0
Sievi	61.7	1.0	-	25.7	11.6	-	-	100.0
Rautio	84.6	-	-	10.4	5.0	-	-	100.0
Ylivieska	17.9	7.8	-	52.8	21.5	-	-	100.0
Alavieska	24.6	2.2	-	58.0	15.2	-	-	100.0
Kalajoki	62.2	1.9	-	17.1	18.8	-	-	100.0
Merijärvi	78.9	4.4	-	10.8	5.9	-	-	100.0
Oulainen	64.9	7.4	-	11.2	16.5	-	-	100.0
Pyhäjoki	40.3	6.8	-	41.7	11.2	-	-	100.0
Salon kpli	60.4	9.0	-	19.6	11.0	-	-	100.0
Salon pit.	24.1	5.6	-	43.4	26.9	-	-	100.0
Vihanti	32.2	1.9	-	31.2	34.7	-	-	100.0
Rantsila	13.7	5.3	-	62.4	18.6	-	-	100.0
Paavola	13.6	9.6	-	43.7	33.0	-	0.1	100.0
Revonlahti	16.3	1.3	-	47.8	34.6	-	-	100.0
Siikajoki	21.9	2.5	-	40.2	35.4	-	-	100.0
Hailuoto	12.7	4.8	-	76.3	6.2	-	-	100.0
Pyhäjärvi	18.9	43.9	-	25.5	11.7	-	-	100.0
Reisjärvi	1.8	1.1	-	83.0	14.1	-	-	100.0
Haapajärvi	14.3	1.9	-	57.4	26.3	-	0.1	100.0
Nivala	9.5	6.1	-	62.1	22.3	-	-	100.0
Kärsämäki	4.2	1.3	-	76.5	18.0	-	-	100.0
Haapavesi	40.4	6.6	-	32.1	20.8	-	0.1	100.0
Pulkkila	4.6	2.6	-	47.2	45.6	-	-	100.0
Piippola	15.4	2.1	-	58.7	23.8	-	-	100.0
Kestilä	6.0	2.1	-	77.7	14.2	-	-	100.0
Säräisniemi	27.0	5.9	-	20.7	46.4	-	-	100.0
Paltamo	8.9	3.6	-	63.6	23.9	-	-	100.0
Kajaani mlk	28.4	3.9	-	9.1	48.4	-	0.2	100.0
Sotkamo	15.7	10.6	-	34.3	39.4	-	-	100.0
Kuhmoniemi	23.5	33.6	-	20.9	22.0	-	-	100.0
Ristijärvi	14.8	0.5	-	59.4	25.3	-	-	100.0
Hyrynsalmi	52.8	8.2	-	14.5	24.5	-	-	100.0
Suomussalmi	25.1	2.4	-	47.7	24.8	-	-	100.0
Puolanka	12.2	5.7	-	73.5	8.6	-	-	100.0
Utajärvi	3.1	8.1	-	55.4	33.4	-	-	100.0
Muhos	11.6	11.1	-	46.2	31.1	-	-	100.0
Tyrnävä	5.2	11.7	-	51.1	32.0	-	-	100.0
Temmes	7.4	3.9	-	43.0	45.3	-	0.4	100.0

Kunta	Suom.	Nuors.	Ruots.	Ml.	Sdp. työv.l.	Krist.	Muut	Yht.
Lumijoki	22.8	2.5	-	57.2	17.5	-	-	100.0
Liminka	31.4	5.1	-	26.0	37.5	-	-	100.0
Kempele	4.3	5.6	-	41.5	48.6	-	-	100.0
Oulunsalo	9.7	4.6	-	28.2	57.5	-	-	100.0
Oulun mlk	6.9	12.6	-	12.1	68.3	-	0.1	100.0
Yht.	24.8	7.4	-	42.0	25.8	-	-	100.0
Oulun läänin pohjoinen vaalipiiri								
Kemi	11.0	46.2	-	0.5	42.3	-	-	100.0
Tornio	3.5	65.7	-	5.7	24.7	-	0.4	100.0
Yht.	8.2	53.3	-	2.4	35.9	-	0.2	100.0
Ylikiminki	59.7	1.6	-	35.9	2.8	-	-	100.0
Kiiminki	46.8	3.9	-	29.7	19.6	-	-	100.0
Haukipudas	7.1	9.6	-	43.0	40.2	-	0.1	100.0
Ii	4.3	9.9	-	41.6	44.2	-	-	100.0
Kuivaniemi	11.8	15.2	-	27.1	45.9	-	-	100.0
Pudasjärvi	67.6	5.6	-	20.0	6.7	-	0.1	100.0
Taivalkoski	55.2	9.9	-	31.8	3.1	-	-	100.0
Kuusamo	38.5	6.2	-	43.5	11.8	-	-	100.0
Kuolajärvi	24.0	2.1	-	22.4	51.4	-	0.1	100.0
Kemijärvi	48.0	12.8	-	11.4	27.7	-	0.1	100.0
Rovaniemi	20.3	41.3	-	21.7	16.7	-	-	100.0
Tervola	1.5	11.4	-	50.2	36.9	-	-	100.0
Simo	2.8	6.1	-	59.0	32.1	-	-	100.0
Kemin mlk	4.1	24.8	-	21.4	49.7	-	-	100.0
Alatornio	2.8	22.4	-	38.8	35.9	-	0.1	100.0
Karunki	32.2	2.3	-	40.9	24.6	-	-	100.0
Ylitornio	38.2	24.4	-	27.9	9.5	-	-	100.0
Turtola	65.7	1.9	-	23.8	8.6	-	-	100.0
Kolari	21.8	28.9	-	23.2	26.1	-	-	100.0
Yht.	25.8	13.9	-	32.7	27.6	-	-	100.0
Lapin vaalipiiri								
Muonio	56.0	39.6	-	-	0.7	-	3.7	100.0
Enontekiö	84.9	13.2	-	-	-	-	1.9	100.0
Kittilä	41.7	47.3	-	-	10.3	-	0.7	100.0
Sodankylä	26.4	56.6	-	2.5	12.4	-	2.1	100.0
Inari	11.4	84.1	-	-	4.5	-	-	100.0
Utsjoki	37.5	62.5	-	-	-	-	-	100.0
Yht.	37.8	51.0	-	0.8	9.0	-	1.4	100.0
Koko maa	22.1	14.4	13.5	7.6	40.0	2.2	0.2	100.0

LIITE 5. Puolueiden voimasuhteet vaalipiireittäin Pohjois-Suomessa vuosien 1907-1910 eduskuntavaaleissa.

Lähde: SVT XXIX Eduskuntavaalitulosta 3. Eduskuntavaalit 1907-1910.

	SDP	ML	Nuors.	Suom.	Muut	Yht.
Eteläinen vaalipiiri						
1907	22.0	33.6	11.2	32.8	0.4	100.0
1908	24.1	35.6	8.8	29.2	2.3	100.0
1909	25.9	40.1	8.0	26.0	-	100.0
1910	25.8	42.0	7.4	24.8	-	100.0
Pohjoinen vaalipiiri						
1907	24.0	22.7	11.5	41.8	-	100.0
1908	25.3	25.2	15.3	34.1	0.1	100.0
1909	29.0	28.4	14.1	28.4	0.1	100.0
1910	27.6	32.7	13.9	25.8	-	100.0
Lapin vaalipiiri						
1907	5.9	-	28.4	64.4	1.3	100.0
1908	14.9	-	45.5	37.5	2.1	100.0
1909	12.8	2.5	45.6	37.5	1.6	100.0
1910	9.0	0.8	51.0	37.8	1.4	100.0
Koko maa						
1907	37.0	5.8	13.6	27.3	16.3	100.0
1908	38.4	6.4	14.2	25.4	15.6	100.0
1909	39.9	6.7	14.5	23.5	15.4	100.0
1910	40.0	7.6	14.4	22.1	15.9	100.0

LIITE 6. Puolueiden kannatuksen ja elinkeinorakenteen välinen korrelaatio.

Koko aineisto 1907

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,1918	-,2320	-,1552	-,1577	-,1054	-,1316	-,1496	,0053
Nuors	-,2218	,1706	,2093	,2706	,1924	,3116	,1194	-,0360
Ruots	-,5342	,2629	,3851	,5091	,7518	,3505	,2559	,4111
Maal	,1176	-,1318	-,1690	-,1884	-,1894	-,1796	,0543	,0136
Sos.dem	-,4004	,4795	,3488	,2490	,2018	,1864	,2990	,1290
Muut	,1208	-,1033	-,0461	-,0469	-,0844	-,0831	-,1086	-,0492

Oulun eteläinen 1907

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	-,0729	-,0945	-,0444	-,0513	,0128	-,0090	,1690	,1929
Nuors	-,1439	,0861	,1901	,1678	,1880	,2475	,0272	,0169
Ruots	-,6995	,3346	,4189	,6663	,7976	,6850	,2988	,5028
Maal	,2744	-,2508	-,2529	-,2461	-,2620	-,3219	-,1029	-,0542
Sos.dem	-,3978	,5542	,3743	,2927	,1672	,3022	,2519	,0343
Muut	,1041	-,0699	-,0379	-,0251	-,0794	-,0886	-,1156	-,0207

Oulun pohjoinen 1907

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,5281	-,4701	-,5700	-,3124	-,4890	-,3312	-,6110	-,1563
Nuors	-,5637	,4659	,4793	,6500	,6738	,6155	,5138	,1611
Maal	-,1539	,1470	,2611	-,1440	,0026	-,0320	,4372	,0509
Sos.dem	-,3464	,3286	,3938	,1579	,3224	,1197	,2824	,3627

Lappi 1907

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,7228	-,3887	-,3200	-,4822	-,4206	,4955	-,7657	-,6837
Nuors	-,6801	,4022	,3189	,4841	,4469	-,3518	,6441	,6172
Sos.dem	-,0403	-,1716	-,0760	-,1363	-,2690	-,6412	,4575	,1653
Muut	,0564	-,2479	-,1354	-,2068	-,2294	-,6115	,3476	,1591

Koko P-S 1908

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,1503	-,2021	-,1194	-,1352	-,0753	-,1198	-,1221	,0440
Nuors	-,2797	,2062	,2632	,3328	,2719	,4177	,1567	-,0503
Maal	,3103	-,2912	-,3085	-,2800	-,2712	-,3331	-,1278	-,0746
Sos.dem	-,3698	,5054	,3403	,2383	,2070	,1912	,2126	,0888
Krist	,0282	-,0459	-,0719	-,0449	-,0567	-,0923	-,0490	,1455
Muut	,1284	-,0966	-,0628	-,0713	-,0627	,0265	-,1603	-,1275

Oulun eteläinen 1908

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	-,0627	-,0923	-,0195	-,0463	,0327	,0128	,1645	,1473
Nuors	-,2855	,1946	,3295	,3366	,3906	,3794	,0618	,0515
Maal	,3983	-,3530	-,3525	-,2747	-,3122	-,3576	-,2358	-,1244
Sos.dem	-,3304	,5708	,3597	,2618	,1631	,2848	,0957	-,1032
Krist	,0318	-,0497	-,0861	-,0495	-,0705	-,1099	-,0731	,1737
Muut	,0948	-,0212	-,0295	-,1136	-,1282	-,1501	,0534	-,1555

Oulun pohjoinen 1908

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,4725	-,4259	-,5258	-,2942	-,4721	-,3209	-,5561	-,0792
Nuors	-,6746	,5544	,6673	,6959	,7670	,7203	,6082	-,0585
Maal	,4219	-,3696	-,3946	-,5306	-,4864	-,4797	-,1118	-,1970
Sos.dem	-,3970	,4044	,4627	,1925	,3556	,1639	,3249	,3578
Muut	,2682	-,1802	-,1296	-,1739	-,2161	-,2083	-,2858	-,1560

Lappi 1908

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,7126	-,3609	-,2772	-,3693	-,0861	,4400	-,8308	-,6698
Nuors	-,7887	,4376	,3076	,4541	,2876	-,3352	,8353	,7023
Sos.dem	,0376	-,0911	,0969	-,0310	-,1919	-,6204	,1523	,0915
Muut	,5765	-,3552	-,4237	-,5039	-,6969	,7296	-,5969	-,5699

Koko alue 1909

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,1205	-,1625	-,0457	-,1098	-,0333	-,0810	-,1506	,0623
Nuors	-,3056	,1943	,2656	,3653	,2821	,4372	,2343	-,0357
Maal	,3648	-,3142	-,3665	-,3215	-,3200	-,3844	-,1704	-,1275
Sos.dem	-,3556	,4685	,2898	,2104	,1890	,1705	,2061	,1345
Muut	,1095	-,1028	-,0622	-,0670	-,0671	,0229	-,1040	-,1051

Oulun eteläinen 1909

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	-,1155	-,0350	,0429	-,0208	,0906	,0558	,1475	,2028
Nuors	-,3410	,2164	,3784	,4023	,3831	,4115	,1402	,0936
Maal	,4921	-,4187	-,4442	-,3306	-,3812	-,4289	-,2866	-,1967
Sos.dem	-,3244	,5383	,3298	,2290	,1546	,2597	,1141	-,0759
Muut	-,0014	-,0204	,0056	,0537	-,0583	-,0051	-,1019	,1524

Oulun pohjoinen 1909

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,4659	-,4373	-,4505	-,2839	-,4307	-,3003	-,5394	-,1018
Nuors	-,7142	,5700	,6297	,7867	,8181	,7880	,6477	-,0475
Maal	,4443	-,3249	-,4149	-,5878	-,5166	-,5204	-,1602	-,2667
Sos.dem	-,3582	,3512	,3916	,1628	,2744	,1254	,2746	,4189
Muut	,1368	-,1993	-,1963	-,1236	-,1775	-,1354	-,1593	,1571

Lappi 1909

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,5255	-,1439	-,1337	-,1596	,1281	,5188	-,7943	-,4091
Nuors	-,6315	,2366	,1513	,2540	,0521	-,3692	,8745	,3578
Maal	-,0895	-,0631	,0020	-,0856	-,2842	-,5763	,1604	,5457
Sos.dem	,0797	-,0678	,1843	-,0119	-,1889	-,6315	-,0520	,2429
Muut	,3935	-,4140	-,5180	-,5385	-,7665	,5859	-,1644	-,4213

Koko alue 1910

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,1470	-,1842	-,0458	-,1167	-,0705	-,0991	-,1676	,0496
Nuors	-,2856	,1449	,2024	,3360	,2461	,4257	,2715	-,0302
Maal	,3700	-,3033	-,3798	-,3255	-,3310	-,4018	-,1881	-,1292
Sos.dem	-,3714	,4909	,3111	,2189	,2410	,1838	,1761	,1507
Muut	-,0123	,0331	,1201	,0513	,0014	,0716	-,0220	-,0563

Oulun eteläinen 1910

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	-,0680	-,0647	,0172	-,0436	,0462	,0165	,1030	,1812
Nuors	-,3102	,1558	,3103	,3823	,3060	,3382	,1940	,1120
Maal	,4910	-,4174	-,4658	-,3296	-,3885	-,4298	-,2683	-,1993
Sos.dem	-,3671	,5651	,3746	,2449	,2325	,3068	,0927	-,0326
Muut	-,3162	,3101	,4176	,2424	,2595	,3584	,2363	-,0623

Oulun pohjoinen 1910

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,4714	-,4700	-,3927	-,2857	-,4143	-,2941	-,5087	-,1319
Nuors	-,7385	,5913	,6263	,7995	,8209	,8022	,6621	,0234
Maal	,4988	-,3277	-,4414	-,6556	-,5761	-,5935	-,2508	-,2936
Sos.dem	-,3511	,3505	,3052	,1610	,2523	,1125	,2608	,4324
Muut	-,6119	,4229	,3741	,4610	,4812	,7013	,5935	,1559

Lappi 1910

	Maat	Teol	Rak	Kau	Lii	Pal	Sek	Tunt
Suom	,2164	,1832	,1359	,1915	,4686	,4014	-,6366	-,0188
Nuors	-,2115	-,2029	-,2213	-,2260	-,4761	-,2128	,6686	-,1011
Maal	-,0704	-,0261	,0394	-,0735	-,2844	-,5664	,0379	,5552
Sos.dem	,0880	-,1833	,1213	-,1098	-,2639	-,7859	,0688	,2021
Muut	-,6083	,8326	,7651	,8217	,7991	-,1699	-,0979	,8340

TAULU 1. Väestön ammattijakautuma Pohjois-Suomessa 1880-1910.

Lähde: Väestön elinkeino. Väestön elinkeino kunnittain vuosina 1880-1975 s. 261-303. Tilastollisia tiedonantoja 63. Helsinki 1979.

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
OULUN ETELÄINEN VAALIPIIRI												
Oulu	1880	9705	3682	0.05	12.30	0.88	9.29	13.71	30.77	-	33.00	100.00
	1890	12665	7213	0.06	19.16	1.62	2.74	10.84	32.65	-	32.93	100.00
	1900	16306	5885	0.15	18.83	2.91	3.65	9.70	12.37	52.39	-	100.00
	1910	17149	7610	0.35	20.30	3.55	16.58	5.26	17.77	10.86	25.33	100.00
Raahе	1880	3003	1557	0.13	2.57	0.45	3.53	36.80	18.95	-	37.57	100.00
	1890	3339	1568	0.13	7.33	4.59	3.13	49.36	24.49	-	10.97	100.00
	1900	3257	1491	0.34	6.98	1.68	2.88	37.69	19.11	14.49	16.83	100.00
	1910	3243	1284	1.87	17.68	1.64	3.97	17.52	11.45	23.21	22.66	100.00
Kajaani	1880	890	371	9.43	16.44	1.36	4.04	3.77	29.38	-	35.58	100.00
	1890	1220	477	3.56	26.21	16.77	5.24	4.82	35.22	-	8.18	100.00
	1900	1264	511	29.55	25.83	7.83	4.11	9.21	12.52	5.67	5.28	100.00
	1910	2647	846	5.32	34.40	5.08	5.67	15.96	20.45	13.12	-	100.00
Yht. kaup.	1880	13598	5610	0.69	9.88	0.78	7.34	19.46	27.40	-	34.45	100.00
	1890	17224	9258	0.25	17.52	2.91	2.94	17.05	31.40	-	27.93	100.00
	1900	20827	7887	2.09	17.04	2.99	3.54	14.96	13.66	42.20	3.52	100.00
	1910	23039	9740	0.98	21.18	3.44	13.95	7.80	17.18	12.69	22.78	100.00
Sievi	1880	3276	1044	98.56	-	-	0.10	0.19	0.38	-	0.77	100.00
	1890	3853	965	96.06	1.04	0.10	0.52	0.73	0.93	-	0.62	100.00
	1900	4474	962	41.79	0.73	-	0.83	0.42	0.83	55.40	-	100.00
	1910	4482	2313	50.93	0.95	-	0.56	0.35	1.21	11.18	34.72	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Rautio	1880	1157	308	89.62	2.27	0.32	0.32	-	0.98	-	6.49	100.00
	1890	1282	376	78.19	2.39	0.53	0.27	0.27	1.86	-	16.49	100.00
	1900	1370	664	62.65	1.20	-	0.15	-	1.51	25.15	9.34	100.00
	1910	1408	675	89.33	1.19	-	0.30	-	1.19	5.78	2.21	100.00
Ylivieska	1880	4471	1217	86.20	1.97	1.81	0.41	0.49	4.44	3.78	0.90	100.00
	1890	5690	1385	86.72	2.31	1.44	0.51	1.01	2.38	2.45	3.18	100.00
	1900	6313	1668	56.06	3.06	0.96	0.60	1.14	2.16	22.36	13.66	100.00
	1910	6957	2807	88.81	7.13	0.10	0.82	0.86	1.14	-	1.14	100.00
Alavieska	1880	2465	781	98.46	-	-	0.26	-	1.28	-	-	100.00
	1890	2789	835	98.08	0.84	-	0.24	-	0.84	-	-	100.00
	1900	3028	754	97.48	0.80	-	0.40	-	0.66	-	0.66	100.00
	1910	3139	1325	96.45	0.53	-	0.38	-	1.21	-	1.43	100.00
Kalajoki	1880	4524	1083	91.32	1.75	0.09	0.92	1.86	4.06	-	-	100.00
	1890	4942	1078	85.53	4.73	0.74	0.84	1.48	6.68	-	-	100.00
	1900	5293	1245	55.02	6.59	0.48	1.28	0.56	1.69	14.30	20.08	100.00
	1910	5142	2406	71.07	11.48	0.87	1.37	0.54	1.08	4.53	9.06	100.00
Merijärvi	1880	1437	430	86.28	-	-	0.23	0.93	2.09	-	10.47	100.00
	1890	1725	387	93.29	4.39	-	0.26	1.03	1.03	-	-	100.00
	1900	1835	608	37.01	0.49	-	0.33	0.16	3.62	58.39	-	100.00
	1910	1697	966	87.27	1.24	0.21	0.62	0.21	1.86	2.48	6.11	100.00
Oulainen	1880	3516	983	94.00	0.61	-	0.40	-	2.14	-	2.85	100.00
	1890	4357	1225	69.31	2.78	0.90	0.73	0.98	2.20	8.16	14.94	100.00
	1900	4724	1338	33.26	10.61	0.60	2.09	1.05	6.88	45.51	-	100.00
	1910	4968	2443	83.79	9.05	-	0.48	0.78	2.46	3.44	-	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Pyhäjoki	1880	3820	1063	74.79	0.09	-	0.56	0.28	3.11	-	21.17	100.00
	1890	4320	1316	91.64	2.81	-	0.61	1.22	3.72	-	-	100.00
	1900	4386	1194	98.07	0.42	-	0.34	0.08	1.09	-	-	100.00
	1910	4117	1846	84.18	2.98	0.38	0.49	0.33	1.24	2.17	8.23	100.00
Salon kpli	1880	1318	392	67.35	-	-	-	-	3.57	21.94	7.14	100.00
	1890	1351	421	66.98	-	-	-	-	2.61	-	30.41	100.00
	1900	1439	579	26.95	1.90	0.17	-	-	2.59	30.74	37.65	100.00
	1910	1528	1074	73.09	-	-	-	-	0.65	26.26	-	100.00
Salon pit.	1880	2145	842	74.93	2.38	0.36	-	-	1.78	-	20.55	100.00
	1890	2377	723	52.84	5.53	3.04	-	-	0.55	-	38.04	100.00
	1900	2439	728	40.38	1.37	-	-	-	1.37	26.92	29.96	100.00
	1910	2241	1003	98.90	0.50	-	-	-	0.60	-	-	100.00
Vihanti	1880	2250	766	85.64	0.52	-	-	1.31	0.52	5.48	6.53	100.00
	1890	2840	839	79.74	1.55	0.95	0.48	1.79	1.90	6.32	7.27	100.00
	1900	3063	803	71.23	1.12	0.50	0.50	1.87	3.86	19.92	1.00	100.00
	1910	3001	1251	80.18	0.80	-	0.64	0.56	1.60	5.92	10.30	100.00
Rantsila	1880	2842	862	80.74	-	-	0.35	-	2.32	-	16.59	100.00
	1890	3210	784	89.16	2.55	2.04	0.26	-	3.06	1.15	1.78	100.00
	1900	3350	1592	28.20	1.13	0.57	0.44	0.06	0.75	41.21	27.64	100.00
	1910	3003	2271	91.11	0.66	-	0.22	-	0.44	2.29	5.28	100.00
Paavola	1880	3385	1889	53.36	0.37	-	0.05	0.05	1.11	-	45.06	100.00
	1890	3921	1067	60.64	4.50	3.19	0.19	1.12	2.62	12.37	15.37	100.00
	1900	4313	1449	54.18	3.59	0.28	0.35	0.83	5.24	10.69	24.84	100.00
	1910	4783	2242	84.26	7.67	-	0.85	1.07	1.29	0.27	4.59	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Revonlahti	1880	1216	336	94.35	1.78	0.60	-	-	0.29	2.98	-	100.00
	1890	1320	391	67.01	4.35	1.79	0.51	1.02	3.58	0.26	21.48	100.00
	1900	1443	355	47.89	-	-	0.28	-	1.69	50.14	-	100.00
	1910	1221	570	75.79	0.18	-	0.18	-	1.05	22.45	0.35	100.00
Siikajoki	1880	1569	463	94.38	0.86	0.43	0.43	0.86	2.38	0.43	0.23	100.00
	1890	1889	570	75.61	1.05	-	0.53	1.23	3.16	0.35	18.07	100.00
	1900	1983	704	35.94	0.99	-	0.28	0.99	1.99	58.10	1.71	100.00
	1910	1638	706	88.81	2.27	-	0.70	0.85	1.70	5.67	-	100.00
Hailuoto	1880	2035	703	44.67	-	-	0.14	10.81	1.71	23.47	19.20	100.00
	1890	2116	937	50.80	-	-	0.21	10.25	2.99	13.23	22.52	100.00
	1900	2303	432	92.36	-	-	0.46	-	3.01	4.17	-	100.00
	1910	1923	1126	91.47	2.04	-	1.24	2.32	2.93	-	-	100.00
Pyhäjärvi	1880	4510	1406	91.82	1.00	0.07	0.28	-	3.70	-	3.13	100.00
	1890	5219	1651	91.88	1.33	-	0.55	-	4.97	0.06	1.21	100.00
	1900	5780	1708	95.78	1.17	0.12	0.18	0.12	2.11	0.52	-	100.00
	1910	5501	2710	93.80	0.85	-	0.41	0.07	1.03	3.58	0.26	100.00
Reisjärvi	1880	2380	581	98.80	0.34	-	0.34	-	0.52	-	-	100.00
	1890	2944	801	63.92	2.00	0.37	0.12	0.12	5.37	5.87	22.23	100.00
	1900	3406	1160	67.93	5.69	1.21	0.77	0.09	1.29	12.07	10.95	100.00
	1910	3302	1665	90.70	3.96	0.24	1.08	0.24	1.74	-	2.04	100.00
Haapajärvi	1880	4236	1366	78.11	1.46	0.07	0.51	-	0.81	2.20	16.84	100.00
	1890	4923	1424	76.76	0.98	0.14	0.70	0.07	1.69	0.77	18.89	100.00
	1900	5708	2244	40.96	0.98	0.72	0.40	0.18	1.02	28.16	27.58	100.00
	1910	5500	2032	87.94	0.15	0.15	0.39	0.15	1.23	2.90	2.09	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino- tuntematon %	Yht. %
Nivala	1880	5225	1573	72.40	1.40	3.18	0.38	-	2.10	5.15	15.39	100.00
	1890	6613	1912	72.38	1.36	2.82	0.32	-	2.41	10.88	9.83	100.00
	1900	7856	2020	57.72	3.22	0.89	0.45	0.24	5.15	32.33	-	100.00
	1910	8064	4774	97.24	1.09	0.21	0.42	0.06	0.78	-	0.20	100.00
Kärsämäki	1880	2006	596	96.48	1.17	-	0.34	-	2.01	-	-	100.00
	1890	2417	765	93.33	1.57	-	0.13	-	4.97	-	-	100.00
	1900	2784	973	49.43	3.08	0.62	0.31	-	10.48	36.08	-	100.00
	1910	2897	1350	80.07	1.85	-	0.81	0.37	1.34	4.15	11.41	100.00
Haapavesi	1880	4666	1207	94.70	0.25	-	0.33	-	4.72	-	-	100.00
	1890	5787	1420	93.04	2.18	0.28	0.56	0.28	3.66	-	-	100.00
	1900	5983	2007	49.22	1.64	0.20	0.15	0.31	2.34	39.36	6.78	100.00
	1910	6180	3376	95.44	1.54	0.33	0.53	0.18	1.98	-	-	100.00
Pulkkila	1880	2179	690	81.59	1.01	-	0.29	-	2.62	-	14.49	100.00
	1890	2383	555	93.52	1.98	0.18	0.72	0.36	3.24	-	-	100.00
	1900	2557	569	53.60	0.70	0.70	0.88	0.18	2.81	35.51	5.62	100.00
	1910	2104	741	77.06	2.56	-	0.67	0.13	1.62	2.43	15.53	100.00
Piippola	1880	2459	744	91.13	3.63	-	0.94	-	4.30	-	-	100.00
	1890	2937	708	95.90	0.99	-	0.85	-	1.84	0.42	-	100.00
	1900	3118	826	35.47	1.69	0.12	0.36	-	2.42	50.73	9.21	100.00
	1910 ¹	1748	627	84.85	1.91	-	0.96	0.16	1.12	4.63	6.37	100.00

¹

V. 1906 siirrettiin aluejärjestelyssä 499 henkeä Pulkkilasta Piippolaan. V. 1909 erotettiin Piippolasta Pyhäntä, jossa oli v. 1910 1694 asukasta.

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Kestilä	1880	2178	630	97.62	1.42	-	0.48	-	0.48	-	-	100.00
	1890	2444	611	96.40	0.33	-	0.33	-	1.47	-	1.47	100.00
	1900	2647	571	80.21	2.63	0.53	0.35	0.17	1.75	14.36	-	100.00
	1910	2546	1353	95.34	1.11	-	0.22	0.07	0.82	-	2.44	100.00
Säräisniemi	1880	3072	799	75.48	1.92	0.26	0.39	0.13	2.18	13.61	6.03	100.00
	1890	3588	1078	95.92	0.74	-	0.28	-	3.06	-	-	100.00
	1900	3941	958	77.25	15.25	0.10	0.52	0.10	0.73	6.05	-	100.00
	1910 ²	3301	1676	96.18	0.42	-	0.18	0.06	0.54	-	2.62	100.00
Paltamo	1880	3567	748	95.33	0.40	0.13	0.13	-	4.01	-	-	100.00
	1890	4144	1058	79.21	1.04	-	0.28	-	5.95	0.95	12.57	100.00
	1900	4441	1804	82.93	9.04	0.55	0.11	0.06	0.61	6.70	-	100.00
	1910	4726	2386	88.73	0.29	-	0.13	0.04	1.42	9.39	-	100.00
Kajaanin mlk	1880	2353	840	60.24	0.12	-	-	0.12	1.31	-	38.21	100.00
	1890	2783	762	71.00	0.79	-	-	0.13	2.62	-	25.46	100.00
	1900	3124	821	46.41	17.42	0.73	-	0.61	1.10	29.23	4.50	100.00
	1910	3329	1458	94.58	1.03	0.89	0.07	0.14	1.58	-	1.71	100.00
Sotkamo	1880	6933	2003	72.19	1.10	0.05	0.15	-	2.15	0.75	23.61	100.00
	1890	8566	2902	68.26	2.89	0.34	0.10	-	1.91	4.00	22.50	100.00
	1900	9470	2721	97.46	0.80	-	0.48	0.04	1.18	0.04	-	100.00
	1910	9904	4660	90.28	1.46	0.09	0.21	0.02	1.55	5.40	0.99	100.00
Kuhmo	1880	5958	1675	69.37	3.94	0.30	0.36	0.06	3.76	2.45	19.76	100.00
	1890	7033	1825	63.07	4.33	0.55	0.33	0.16	3.34	10.25	17.97	100.00
	1900	7529	1768	46.27	6.62	0.62	0.40	0.51	6.50	14.48	24.60	100.00
	1910	7019	2860	90.49	1.89	0.46	0.52	0.52	2.59	3.53	-	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Ristijärvi	1880	1863	433	96.77	1.85	-	0.46	-	0.69	-	0.23	100.00
	1890	2087	537	97.02	1.86	-	0.19	-	0.93	-	-	100.00
	1900	2191	440	56.82	0.68	0.23	0.68	-	1.82	39.77	-	100.00
	1910	2263	1033	93.61	0.97	-	0.39	0.10	0.97	-	3.96	100.00
Hyrynsalmi	1880	1654	410	81.71	0.98	-	0.24	0.24	5.12	0.73	10.98	100.00
	1890	1927	585	82.05	1.20	-	0.17	-	3.59	12.99	-	100.00
	1900	2254	541	49.35	0.92	-	0.56	0.18	1.48	47.51	-	100.00
	1910	2365	1228	97.23	0.16	-	0.08	-	2.45	0.08	-	100.00
Suomussalmi	1880	5354	1307	76.36	0.46	0.08	-	-	1.07	19.51	2.52	100.00
	1890	6234	1617	74.15	0.93	0.19	0.12	-	1.17	5.26	18.18	100.00
	1900	6856	1274	59.81	0.55	0.31	0.24	0.16	2.67	36.26	-	100.00
	1910	6477	2984	79.92	0.27	-	0.34	0.37	1.74	5.43	11.93	100.00
Puolanka	1880	3941	1498	98.53	0.13	-	0.13	-	1.21	-	-	100.00
	1890	4671	1320	64.32	0.38	1.74	-	-	0.98	8.79	23.79	100.00
	1900	4962	2156	79.50	0.83	1.48	0.14	0.05	1.30	-	16.70	100.00
	1910	4401	1817	90.86	0.55	-	0.38	0.17	1.32	2.15	4.57	100.00
Utajärvi	1880	3578	1091	92.39	2.93	0.10	0.18	0.10	0.82	0.18	3.30	100.00
	1890	4181	1044	93.49	0.19	-	0.19	-	2.01	4.12	-	100.00
	1900	4541	1875	42.13	10.51	0.48	0.37	7.09	1.17	23.79	14.46	100.00
	1910	4465	2062	89.82	0.58	-	0.15	-	1.02	6.01	2.42	100.00
Muhos	1880	3506	1034	69.44	1.74	0.10	0.39	-	1.83	-	26.50	100.00
	1890	4290	1387	78.80	1.16	0.07	0.14	-	2.02	0.07	17.74	100.00
	1900	4618	1478	48.10	1.76	0.88	0.34	0.20	2.91	25.17	20.64	100.00
	1910 ³	4232	1983	70.55	0.26	-	0.35	0.15	1.46	27.23	-	100.00

3

Aluejärjestelyssä v. 1903 siirrettiin 260 henkeä Muokselta Ylikiiminkiin.

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Tyrnävä	1880	2778	945	92.38	2.43	0.42	0.32	-	1.06	-	3.39	100.00
	1890	2954	1063	66.89	1.51	0.19	0.38	-	1.78	-	29.25	100.00
	1900	3109	747	76.17	1.07	-	0.40	-	0.80	10.17	11.39	100.00
	1910	3003	1257	88.22	0.80	-	0.40	-	0.80	6.36	3.42	100.00
Temmes	1880	1021	320	96.25	-	-	0.31	-	3.44	-	-	100.00
	1890	1042	320	91.88	-	-	-	-	1.87	-	6.25	100.00
	1900	1096	452	78.32	2.66	0.88	0.88	-	0.88	4.21	12.17	100.00
	1910	1049	515	77.09	1.55	-	0.19	-	1.75	19.42	-	100.00
Lumijoki	1880	2126	488	91.39	2.06	-	-	0.82	1.43	4.10	0.20	100.00
	1890	2274	559	88.37	2.32	0.54	0.36	0.36	2.50	5.55	-	100.00
	1900	2269	646	24.92	2.02	0.46	0.77	-	0.77	47.22	23.84	100.00
	1910	2065	1150	96.09	1.04	-	0.44	-	1.39	-	1.04	100.00
Liminka	1880	2881	989	93.43	1.62	0.10	0.20	0.10	3.64	0.91	-	100.00
	1890	3254	985	80.40	2.64	0.81	0.41	0.61	5.08	10.05	-	100.00
	1900	3449	979	96.32	0.61	0.20	0.32	0.92	1.63	-	-	100.00
	1910	3276	1663	83.05	2.34	0.18	0.36	0.72	1.86	2.47	9.02	100.00
Kempele	1880	928	314	75.16	3.50	0.64	-	0.32	7.32	7.96	5.10	100.00
	1890	1135	439	67.20	2.96	1.82	-	0.91	8.66	7.52	10.93	100.00
	1900	1237	311	58.20	3.86	1.29	0.64	0.96	1.29	33.76	-	100.00
	1910	1270	765	92.42	4.84	-	0.52	0.52	1.70	-	-	100.00
Oulunsalo	1880	939	303	85.81	1.98	0.99	-	-	0.99	-	10.23	100.00
	1890	1078	369	85.09	1.08	0.55	-	0.82	3.52	-	8.94	100.00
	1900	1073	191	82.20	2.62	1.57	-	1.57	5.76	6.28	-	100.00
	1910	1605	634	71.45	25.55	-	0.16	-	2.84	-	-	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teoll- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Oulun mlk	1880	2472	1113	97.39	1.62	-	-	-	0.99	-	-	100.00
	1890	3442	1033	50.15	7.65	0.29	0.10	2.90	2.32	-	36.59	100.00
	1900	4811	1520	11.64	2.10	0.79	0.66	1.46	3.03	80.32	-	100.00
	1910	5961	2155	34.43	45.38	2.09	1.26	4.88	2.97	5.89	3.10	100.00
Yht. maas.	1880	126189	38245	82.81	1.23	0.28	0.27	0.36	2.21	2.45	10.39	100.00
	1890	148332	42029	78.13	2.08	0.63	0.33	0.62	2.81	3.62	11.78	100.00
	1900	162566	47835	59.06	3.38	0.48	0.45	0.62	2.44	24.18	9.39	100.00
	1910	159801	75938	85.54	3.63	0.18	0.48	0.42	1.46	4.20	4.09	100.00
YHT. OULUN LÄÄNIN ETELÄINEN VAALIPIIRI												
	1880	139787	43855	72.30	2.33	0.34	1.13	2.80	5.44	2.14	13.47	100.00
	1890	165556	51287	64.07	4.87	1.04	0.80	3.59	7.97	2.97	14.69	100.00
	1900	183393	55722	50.99	5.51	0.84	0.89	2.65	4.02	26.74	8.56	100.00
	1910	182840	85678	75.92	5.62	0.55	2.02	1.26	3.25	5.16	6.22	100.00
OULUN POHJOINEN VAALIPIIRI												
Kemi	1880	342	140	29.29	10.71	2.86	8.57	2.86	37.14	2.86	5.71	100.00
	1890	632	203	-	14.78	3.94	6.40	5.91	16.75	31.53	20.69	100.00
	1900	1335	464	-	32.33	3.23	12.72	6.46	25.43	14.01	5.82	100.00
	1910	1975	737	1.76	23.07	0.41	9.50	8.55	18.86	23.60	14.25	100.00
Tornio	1880	968	394	-	8.12	2.54	5.08	1.01	45.43	19.80	18.02	100.00
	1890	1250	571	-	13.83	4.03	4.03	4.38	46.23	-	27.50	100.00
	1900	1523	456	-	10.30	2.19	3.95	3.51	60.53	19.52	-	100.00
	1910	1310	555	1.44	18.74	1.08	7.39	7.21	29.19	34.77	0.18	100.00
Yht. kaup.	1880	1310	534	7.68	8.80	2.62	5.99	1.50	43.26	15.36	14.79	100.00
	1890	1882	774	-	14.08	4.01	4.65	4.78	38.50	8.27	25.71	100.00
	1900	2858	920	-	21.41	2.72	8.37	5.00	42.83	16.74	2.93	100.00
	1910	3285	1292	1.63	21.21	0.70	8.59	7.97	23.30	28.40	8.20	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Ylikiiminki	1880	1718	627	80.70	0.48	-	-	-	0.80	18.02	-	100.00
	1890	2055	697	79.63	0.86	-	0.14	-	1.43	17.94	-	100.00
	1900	2308	645	65.12	0.62	-	-	-	1.08	33.18	-	100.00
	1910 ⁴	2768	1775	99.21	0.06	-	0.11	-	0.62	-	-	100.00
Kiiminki	1880	1377	427	82.90	3.28	-	-	-	3.04	10.78	-	100.00
	1890	1666	370	94.06	0.54	-	-	0.27	2.97	-	2.16	100.00
	1900	1708	403	34.24	3.23	2.23	-	-	2.73	52.85	4.72	100.00
	1910	1852	971	97.84	0.10	-	0.31	0.10	1.65	-	-	100.00
Haukipudas	1880	3054	983	78.23	2.84	0.21	-	0.72	2.54	15.46	-	100.00
	1890	3313	991	75.68	3.13	-	-	1.11	3.53	16.55	-	100.00
	1900	4124	683	48.61	10.25	0.29	0.59	2.93	6.73	21.82	8.78	100.00
	1910	5383	1877	47.95	26.69	0.05	0.59	0.81	2.02	6.23	15.66	100.00
II	1880	4877	1296	67.13	3.70	0.69	0.54	0.39	4.94	6.41	16.20	100.00
	1890	5665	1464	73.63	4.78	-	0.75	0.42	2.46	-	17.96	100.00
	1900	6364	1977	55.89	3.39	1.01	0.31	0.86	3.03	35.51	-	100.00
	1910	7209	3427	96.03	0.06	-	0.15	0.88	2.77	0.03	0.08	100.00
Kuivaniemi	1880	1389	339	87.91	1.18	-	-	-	2.65	-	8.26	100.00
	1890	1720	430	79.30	0.47	0.47	-	0.23	1.16	-	18.37	100.00
	1900	1950	722	70.64	1.38	2.49	-	0.14	1.94	20.77	2.64	100.00
	1910	1880	891	97.88	0.11	-	0.11	1.01	0.78	-	0.11	100.00

⁴ Aluejärjestelyssä v. 1903 siirrettiin 260 henkeä Muhokselta Ylikiiminkiin.

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Pudasjärvi	1880	6663	1764	72.68	3.12	-	0.23	0.06	2.66	3.29	17.96	100.00
	1890	8085	2128	72.79	2.96	-	0.28	0.28	2.92	3.48	17.29	100.00
	1900	9262	2360	39.11	17.38	0.04	0.34	0.04	3.09	8.56	31.44	100.00
	1910	8914	4356	86.36	0.18	-	0.30	0.21	1.22	5.49	6.24	100.00
Taivalkoski	1880	2276	728	70.47	2.20	-	-	-	1.51	7.83	17.99	100.00
	1890	2921	925	71.78	2.05	-	0.32	-	1.30	9.95	14.59	100.00
	1900	2841	603	39.97	4.64	0.33	0.66	-	3.65	50.75	-	100.00
	1910	3056	1498	87.38	1.14	-	0.53	0.33	1.47	-	9.15	100.00
Kuusamo	1880	6750	1525	94.75	0.72	-	0.66	-	1.71	2.16	-	100.00
	1890	8393	1378	93.90	0.65	-	0.44	-	2.47	2.54	-	100.00
	1900	9813	2307	88.21	3.73	0.09	0.22	0.04	1.90	4.38	1.43	100.00
	1910	10599	5014	98.00	0.56	-	0.16	0.14	1.14	-	-	100.00
Kuolajärvi	1880	2023	498	80.92	2.62	-	-	-	3.01	6.02	7.43	100.00
	1890	2597	727	82.12	1.38	-	-	-	2.06	3.58	10.86	100.00
	1900	3383	732	54.51	1.37	1.50	0.13	-	2.19	40.30	-	100.00
	1910	4599	3141	82.81	-	-	0.22	0.03	2.13	-	14.81	100.00
Kemijärvi	1880	3186	898	62.47	1.45	0.33	0.23	-	2.45	33.07	-	100.00
	1890	3809	1065	57.28	1.03	0.28	0.19	-	1.88	37.18	2.16	100.00
	1900	4777	1462	53.38	19.08	0.96	0.68	0.07	3.01	11.42	31.40	100.00
	1910	5125	2117	76.71	0.38	-	0.86	0.09	1.32	2.45	18.19	100.00
Rovaniemi	1880	5041	1222	89.69	2.37	-	0.74	-	3.93	-	3.27	100.00
	1890	6596	1831	79.03	3.88	0.27	0.87	0.27	2.74	-	12.94	100.00
	1900	8321	3225	58.54	11.63	0.43	0.43	0.09	2.14	18.08	8.66	100.00
	1910	10687	6355	91.79	3.73	0.28	1.40	0.97	1.18	-	0.65	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Tervola	1880	2362	668	93.56	0.30	-	0.15	-	1.65	2.99	1.35	100.00
	1890	2863	892	60.20	1.58	0.11	0.11	0.22	1.01	8.41	28.36	100.00
	1900	2958	781	37.64	2.18	0.38	0.13	0.51	3.46	51.98	3.72	100.00
	1910	3443	1514	87.98	0.33	-	0.13	0.73	1.58	5.62	3.63	100.00
Simo	1880	2152	544	75.18	2.02	1.47	0.56	1.65	19.12	-	-	100.00
	1890	2495	580	79.66	5.86	2.07	1.03	2.24	9.14	-	-	100.00
	1900	3191	699	47.07	4.01	3.43	1.57	3.00	5.86	5.02	30.04	100.00
	1910	3674	1781	72.04	2.70	-	0.39	0.90	1.23	20.66	2.08	100.00
Kemin mlk	1880	3605	1108	90.61	1.44	-	-	0.09	7.86	-	-	100.00
	1890	4151	1154	91.25	1.04	-	-	-	0.69	-	7.02	100.00
	1900	5747	2035	32.92	27.08	3.59	0.88	8.45	4.82	9.34	12.92	100.00
	1910	6380	2765	58.30	12.84	1.63	0.83	1.08	2.13	12.44	10.75	100.00
Alatornio	1880	4906	1297	79.88	1.39	-	-	0.30	2.78	-	15.65	100.00
	1890	5601	1510	78.81	2.12	-	-	1.32	2.25	-	15.50	100.00
	1900	6398	1603	47.91	28.20	5.11	0.44	2.87	2.62	12.85	-	100.00
	1910	7382	2950	62.51	8.54	0.07	0.34	1.22	1.08	13.69	12.55	100.00
Karunki	1880	1663	476	79.41	4.83	0.64	-	-	2.52	6.93	5.67	100.00
	1890	1831	599	77.63	5.68	0.67	-	0.17	2.17	6.68	7.00	100.00
	1900	2057	455	49.45	8.79	1.98	-	-	8.35	16.26	15.17	100.00
	1910	1973	779	82.16	1.15	-	0.64	0.13	1.80	12.07	2.05	100.00
Ylitornio	1880	3392	1049	93.42	4.19	0.86	0.09	-	1.44	-	-	100.00
	1890	3895	1146	65.44	7.24	0.35	0.09	-	1.92	-	24.96	100.00
	1900	4406	1977	59.89	6.88	0.45	0.15	0.15	0.86	30.80	0.82	100.00
	1910	4311	1870	94.28	1.82	-	0.27	0.21	2.03	1.39	-	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino- tuntematon %	Yht. %
Turtola	1880	1288	288	94.10	1.04	-	0.35	-	2.78	1.73	-	100.00
	1890	1485	353	91.22	2.27	-	-	-	6.51	-	-	100.00
	1900	1861	404	35.64	12.87	1.24	0.74	-	8.66	40.85	-	100.00
	1910	1917	737	90.37	3.66	-	0.41	0.27	3.39	1.09	0.81	100.00
Kolari	1880	1168	360	94.47	0.33	-	0.26	-	0.79	3.95	-	100.00
	1890	1372	335	71.34	0.90	-	0.30	-	2.68	-	24.78	100.00
	1900	1760	361	48.75	16.07	2.77	0.83	0.83	2.49	28.26	-	100.00
	1910	2100	1021	83.15	0.20	0.10	0.39	-	2.15	14.01	-	100.00
Yht. maas.	1880	58890	16117	81.65	2.19	0.21	0.24	0.17	3.48	5.84	6.22	100.00
	1890	70513	18575	76.72	2.77	0.17	0.29	0.35	2.48	5.53	11.69	100.00
	1900	83229	23434	52.36	11.46	1.31	0.42	1.25	3.04	20.78	9.38	100.00
	1910	93252	44839	84.31	3.43	0.15	0.50	0.54	1.57	4.19	5.31	100.00
YHT. VAALIPIIRI												
	1880	60200	16651	79.27	2.40	0.29	0.43	0.21	4.76	6.15	6.49	100.00
	1890	72395	19349	73.65	3.22	0.32	0.47	0.53	3.92	5.64	12.25	100.00
	1900	86087	24354	50.38	11.84	1.37	0.72	1.39	4.54	20.62	9.14	100.00
LAPIN VAALIPIIRI												
Muonio	1880	935	275	67.64	1.45	0.36	0.36	-	4.73	25.46	-	100.00
	1890	1052	271	77.86	-	-	-	-	11.07	-	11.07	100.00
	1900	1159	284	44.72	32.04	2.82	1.41	-	6.69	9.50	2.82	100.00
	1910	1377	597	75.88	8.21	1.00	2.01	0.84	3.18	4.69	4.19	100.00
Enontekiö	1880	644	146	71.93	-	-	0.68	0.68	2.74	23.97	-	100.00
	1890	767	139	88.49	4.32	2.16	-	0.71	4.32	-	-	100.00
	1900	953	214	68.69	0.47	0.93	0.47	-	4.67	11.22	13.55	100.00
	1910	942	449	95.99	-	-	0.22	0.44	3.35	-	-	100.00

Kunta	Vuosi	Väki- luku	ATV	Maa- ja metsätal. %	Teolli- suus %	Raken- nust. %	Kauppa %	Liikenne %	Palve- lukset %	Sekätyö- miehet %	Elinkeino tuntematon %	Yht. %
Kittilä	1880	2078	437	87.41	-	-	0.46	-	5.26	6.64	0.23	100.00
	1890	2670	598	78.09	1.00	0.17	0.50	-	6.19	-	14.05	100.00
	1900	3281	598	53.85	9.03	-	1.00	0.17	5.02	30.10	0.83	100.00
	1910	3871	1463	95.35	0.68	0.48	0.55	0.34	2.60	-	-	100.00
Sodankylä	1880	2695	632	92.56	-	-	0.47	-	3.64	3.33	-	100.00
	1890	3109	749	97.33	-	-	0.27	-	2.40	-	-	100.00
	1900	4153	979	48.31	0.41	-	0.10	-	1.33	43.31	6.54	100.00
	1910	5397	2684	88.15	1.60	0.34	0.48	0.19	1.90	3.76	3.58	100.00
Inari	1880	860	138	84.06	-	-	0.72	-	2.90	-	12.32	100.00
	1890	1155	381	55.12	-	-	0.26	-	3.94	-	40.68	100.00
	1900	1482	343	69.68	-	-	0.58	-	2.04	-	27.70	100.00
	1910	1784	686	84.99	0.15	-	0.29	0.29	2.33	11.95	-	100.00
Utsjoki	1880	390	79	77.21	-	-	-	-	10.13	12.66	-	100.00
	1890	394	89	73.03	-	-	-	-	6.74	20.23	-	100.00
	1900	488	130	92.31	-	-	-	-	7.69	-	-	100.00
	1910	494	241	95.44	-	-	-	-	4.56	-	-	100.00
YHT. VAALIPIIRI												
	1880	7602	1707	84.07	0.23	0.06	0.47	0.06	4.39	9.67	1.05	100.00
	1890	9147	2227	81.05	0.54	0.18	0.27	0.04	5.03	0.81	12.08	100.00
	1900	11516	2548	56.04	5.89	0.39	0.55	0.04	3.49	25.71	7.89	100.00
	1910	13865	6120	89.18	1.68	0.36	0.59	0.31	2.45	3.45	1.98	100.00
YHT. OULUN LÄÄNI												
	1880	207589	62213	74.49	2.30	0.32	0.96	2.03	5.22	3.42	11.26	100.00
	1890	247098	72863	67.13	4.30	0.83	0.69	2.67	6.80	3.61	13.97	100.00
	1900	280996	82624	50.97	7.25	0.98	0.83	2.20	4.16	24.90	8.71	100.00
	1910	293242	137929	78.55	4.88	0.41	1.52	1.05	2.85	4.99	5.75	100.00

TAULU 2. Pääasiallisesti maanviljelyksestä elävän väestön ruokakunnat Pohjois-Suomessa v. 1901.

Lähde: Tilatoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus ylt:teiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901.

Taulu 2. s. 112-125. Helsinki 1913.

Kunta	Pääasiall. maanvilj. elävä väestö ruokakuntia %	Siitä maan- viljelijäin ruokakuntia %	Siitä maan- omintajain ruokakuntia %	Siitä Kruununtilan om. ruok. %	Vuokraajien ruokakuntia; siitä vuokrattu					
					Vuokraaja yht. ruokak. kpl	Valtiolta Kr. virka- talo %	isompi kr. torppa %	Yksiyisiltä koko talo %	isompi talon osa %	
OULUN ETELÄINEN VAALIPIIRI										
Sievi	535	75.7	69.9	0.6	28	5.2	3.6	78.6	-	17.8
Rautio	172	63.4	63.4	-	-	-	-	-	-	-
Ylivieska	760	59.1	54.5	0.5	31	4.1	-	6.5	3.2	90.3
Alavieska	315	77.5	74.9	0.3	7	2.3	14.3	28.6	-	57.1
Kalajoki	523	66.3	63.4	0.2	14	2.7	14.3	-	7.1	78.6
Merijärvi	219	64.4	61.2	-	7	3.2	14.3	-	14.3	71.4
Oulainen	627	62.7	52.6	4.2	37	5.9	-	40.5	2.7	56.8
Pyhäjoki	481	85.4	80.2	4.2	5	1.0	20.0	-	20.0	60.0
Salon kpli	221	54.3	47.1	-	16	7.2	-	-	6.3	93.7
Salon pit.	326	61.0	50.9	-	33	10.1	3.0	-	-	97.0
Vihanti	463	54.9	32.4	-	104	22.5	-	-	2.9	97.1
Rantsila	347	68.6	48.1	0.6	69	19.9	1.4	24.6	1.4	72.6
Paavola	541	45.8	29.5	2.6	74	13.7	1.4	-	-	98.6
Revonlahti	199	43.2	32.7	0.5	20	10.0	5.0	-	-	95.0
Siikajoki	248	57.7	36.7	1.2	49	19.8	-	-	4.1	95.9
Hailuoto	226	60.6	59.7	-	2	0.9	-	-	-	100.0
Pyhäjärvi	888	45.8	26.1	3.0	148	16.7	0.7	15.5	29.7	54.1
Reisjärvi	422	56.2	37.4	13.3	23	5.5	4.3	21.8	34.8	39.1
Haapajärvi	684	51.9	35.2	10.0	46	6.7	-	23.9	15.2	60.9
Nivala	930	56.6	48.5	4.5	33	3.6	-	39.4	3.0	57.6
Kärsämäki	403	51.1	33.2	4.7	53	13.2	-	17.0	9.4	73.6

Kunta	Pääasiiall. maanvilj. elävä väestö ruokakuntia	Siitä maan- viljelijäin ruokakuntia	Siitä maan- omintajain ruokakuntia	Siitä Kruununtilan om. ruok.	Vuokraajien ruokakuntia; siitä vuokrattu Vuokraajia yht. ruokak.		Valtiolta Kr. virka- talo	isompi kr. torppa	Yksiyisiltä koko talo	isompi talon osa
	%	%	%	%	kpl	%	%	%	%	%
Haapavesi	820	47.9	34.8	1.7	94	11.4	1.0	6.4	9.6	83.0
Pulkkila	399	37.3	29.1	0.7	30	7.5	-	16.7	10.0	73.3
Piippola	402	53.2	31.8	6.2	61	15.2	-	47.5	14.8	37.7
Kestilä	325	60.0	37.8	4.0	59	18.2	-	42.4	-	57.6
Säräisniemi	478	77.8	36.2	0.4	197	41.2	-	17.3	-	82.7
Paltamo	520	58.1	44.1	2.5	60	11.5	1.7	1.7	25.0	71.6
Kajaanin mlk.	400	64.8	37.0	0.8	108	27.0	0.9	3.7	17.6	77.8
Sotkamo	1311	54.2	35.6	0.2	241	18.4	0.4	26.6	4.1	68.9
Kuhmoniemi	775	62.3	37.8	5.0	151	19.5	0.7	64.9	12.6	21.8
Ristijärvi	312	61.5	42.3	0.3	59	18.9	-	30.5	-	69.5
Hyrnsalmi	222	74.8	52.3	1.8	46	20.7	-	65.2	-	34.8
Suomussalmi	680	61.0	45.9	8.5	45	6.6	-	97.8	-	2.2
Puolanka	564	52.5	33.2	7.3	68	12.0	-	67.6	5.9	26.5
Utajärvi	625	43.5	28.0	1.9	85	13.6	-	55.3	4.7	40.0
Muhos	538	50.4	43.5	1.9	27	5.0	3.7	3.7	-	92.6
Tyrnävä	341	48.1	41.6	-	22	6.5	4.5	-	4.5	91.0
Temmes	115	50.4	43.5	1.7	6	5.2	-	-	-	100.0
Lumijoki	308	46.4	41.9	0.6	12	3.9	8.3	-	8.3	83.4
Liminka	501	39.7	25.9	-	69	13.8	4.3	-	-	95.7
Kempele	185	26.5	22.2	-	8	4.3	25.0	-	-	75.0
Oulunsalo	159	33.3	27.0	-	10	6.3	20.0	-	-	80.0
Oulun mlk	200	67.5	57.5	1.0	18	9.0	5.6	-	16.7	77.7
YHT. VAALIPIIRI	19710	56.5	42.3	2.7	2275	11.5	1.2	25.1	7.7	66.0

Kunta	Pääasiall. maanvilj. elävä väestö ruokakuntia %	Siitä maan- viljelijäin ruokakuntia %	Siitä maan- omintajain ruokakuntia %	Siitä Kruununtilan om. ruok. %	Vuokraajien ruokakuntia; siitä vuokrattu Vuokraajia yht. ruokak. kpl %		Valtiolta Kr. virka- talo %	isompi kr. torppa %	Yksiyisiltä koko talo %	isompi talon osa %
OULUN POHJOINEN VAALIPIIRI										
Ylikiiminki	302	52.3	42.4	3.3	20	6.6	-	20.0	5.0	75.0
Kiiminki	167	84.4	80.2	1.2	5	3.0	-	-	20.0	80.0
Haukipudas	359	78.6	78.0	-	2	0.6	-	-	-	100.0
Ii	518	88.0	75.5	6.0	34	6.5	5.9	82.3	5.9	5.9
Kuivaniemi	198	80.3	48.0	21.2	22	11.1	-	90.9	9.1	-
Pudasjärvi	846	73.0	42.4	4.6	220	26.0	-	73.6	3.2	23.2
Taivalkoski	364	50.5	29.9	2.7	65	17.9	-	92.3	6.2	1.5
Kuusamo	834	83.3	51.7	14.8	140	16.8	-	27.9	35.7	36.4
Kuolajärvi	257	96.1	57.6	28.0	27	10.5	3.7	70.4	7.4	18.5
Kemijärvi	494	64.0	44.9	6.9	60	12.2	1.7	13.3	16.7	68.3
Rovaniemi	712	74.3	46.9	6.0	152	21.4	0.7	91.4	5.3	2.6
Tervola	416	49.8	42.8	1.7	22	5.3	-	18.2	4.5	77.3
Simo	246	88.6	56.5	10.1	54	22.0	-	94.4	3.7	1.9
Kemin mlk	364	62.6	60.7	0.3	6	1.6	33.3	33.3	16.7	16.7
Alatornio	592	78.2	77.5	-	4	0.7	25.0	-	-	75.0
Karunki	201	79.6	74.6	-	10	5.0	-	-	20.0	80.0
Ylitornio	497	58.8	48.7	2.8	36	7.3	-	66.7	8.3	25.0
Turtola	187	69.5	52.9	4.3	23	12.3	-	78.3	4.3	17.4
Kolari	188	82.4	55.3	6.4	39	20.7	-	59.0	12.8	28.2
YHT. VAALIPIIRI	7742	72.8	54.5	6.1	941	12.2	0.9	63.9	10.8	24.4

Kunta	Pääasiall. maanvilj. elävä väestö ruokakuntia %	Siitä maan- viljelijäin ruokakuntia %	Siitä maan- omintajain ruokakuntia %	Siitä Kruununtilan om. ruok. %	Vuokraajien ruokakuntia; siitä vuokrattu					Yksiyisiltä	
					Vuokraajia yht. ruokak. kpl	Valtiolta Kr. virka- talo %	isompi kr. torppa %		koko talo %	isompi talon osa %	
LAPIN VAALIPIIRI											
Muonio	99	86.9	81.8	4.1	1	1.0	-	100.0	-	-	
Enontekiö	96	86.5	36.5	44.8	5	5.2	-	-	-	100.0	
Kittilä	418	73.7	54.3	11.7	32	7.7	-	15.6	59.4	25.0	
Sodankylä	383	88.0	62.7	21.1	16	4.2	-	68.8	18.7	12.5	
Inari	131	95.4	30.5	51.9	17	13.0	-	88.2	5.9	5.9	
Utsjoki	62	48.4	12.9	33.9	1	1.6	-	100.0	-	-	
YHT. VAALIPIIRI	1189	81.5	53.1	22.4	72	6.0	-	45.8	32.0	22.2	
OULUN LÄÄNI	28641	62.0	46.1	4.4	3288	11.5	1.1	36.6	9.1	53.2	
KOKO MAA	290999	52.3	32.5	3.0	48943	16.8	1.7	4.6	12.5	81.2	

TAULU 3. Viljelmillä varustetut ruokakunnat ja niille kuuluvan viljellyn maan ala Pohjois-Suomen maalaiskunnissa v. 1901.
Lähde: Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskuntataloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa 9101.
Taulu 4. s. 296-309. Helsinki 1913.

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
OULUN ETELÄINEN VAALIPIIRI													
Sievi	578	100	100	23.5	3.7	38.4	23.6	31.3	47.7	6.8	25.0	-	-
o	403	70	90	4.7	0.9	41.7	21.1	44.4	52.7	9.2	25.3	-	-
v	175	30	10	66.8	27.8	30.8	46.2	1.2	4.2	1.2	21.8	-	-
Rautio	149	100	100	23.5	1.8	8.0	3.1	49.0	49.4	19.5	45.7	-	-
o	112	75	96	1.8	0.2	8.0	2.8	65.2	51.3	25.0	45.7	-	-
v	37	25	4	89.2	43.7	8.1	10.3	-	-	2.7	46.0	-	-
Ylivieska	791	100	100	33.5	2.2	28.6	12.1	21.1	27.3	15.8	46.3	1.0	12.1
o	434	55	93	1.8	0.2	29.5	8.7	38.3	29.1	28.6	49.0	1.8	13.0
v	357	45	7	72.0	29.5	27.4	59.4	0.3	1.5	0.3	9.6	-	-
Alavieska	330	100	100	20.0	1.8	23.6	10.1	40.0	46.5	16.1	39.0	0.3	2.6
o	248	75	94	0.8	0.1	25.8	9.6	52.4	48.8	20.6	38.8	0.4	2.7
v	82	25	6	78.1	29.4	17.1	17.7	2.4	9.3	2.4	43.6	-	-
Kalajoki	508	100	100	27.0	0.9	9.8	2.6	24.6	19.7	37.6	71.5	1.0	5.3
o	339	67	95	0.3	-	6.8	1.7	36.0	20.3	55.7	73.6	1.2	4.4
v	169	33	5	80.5	20.1	15.9	22.1	1.8	8.6	1.2	25.8	0.6	23.4
Merijärvi	211	100	100	28.9	2.2	17.5	6.5	31.8	32.3	21.3	52.5	0.5	6.5
o	137	65	94	1.5	0.1	20.4	5.8	45.3	32.3	32.1	54.9	0.7	6.9
v	74	35	6	79.7	34.1	12.2	18.8	6.8	33.2	1.3	13.9	-	-
Oulainen	579	100	100	22.4	1.3	19.9	6.0	27.5	24.2	29.5	64.0	0.7	4.5
o	386	67	94	1.8	0.1	15.0	3.6	38.6	24.5	43.6	67.1	1.0	4.7
v	193	33	6	63.7	20.8	29.5	42.5	5.2	20.2	1.6	16.5	-	-

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
Pyhäjoki	503	100	100	13.7	0.6	11.4	3.3	45.1	38.4	28.6	50.7	1.2	7.0
o	422	84	96	0.9	0.1	10.9	2.9	53.6	39.7	33.4	51.2	1.2	6.1
v	81	16	4	80.3	15.3	13.6	12.9	1.2	4.6	3.7	38.8	1.2	28.4
Salon kpl	193	100	100	31.1	3.0	22.8	10.8	31.1	42.3	15.0	43.9	-	-
o	106	55	89	-	-	19.8	7.3	54.7	46.8	25.5	45.9	-	-
v	87	45	11	69.0	26.4	26.4	38.6	2.3	6.9	2.3	28.1	-	-
Salon pit.	386	100	100	40.2	3.3	19.4	7.6	21.2	27.5	18.4	54.2	0.8	7.4
o	169	44	89	-	-	8.9	2.8	47.9	30.7	42.0	61.0	1.2	5.5
v	217	56	11	71.4	29.8	27.6	45.5	0.5	2.2	-	-	0.5	22.5
Vihanti	378	100	100	19.0	1.1	30.2	7.6	21.4	14.8	26.5	58.6	2.9	17.9
o	154	41	83	-	-	3.9	0.7	27.9	10.3	61.0	67.4	7.2	21.6
v	224	59	17	32.1	6.3	48.2	41.4	17.0	36.7	2.7	15.6	-	-
Rantsila	386	100	100	27.0	1.6	27.2	6.7	18.1	13.8	25.1	57.7	2.6	20.2
o	172	45	86	-	-	8.1	1.5	32.0	13.4	54.7	65.1	5.2	20.0
v	214	55	14	48.6	11.3	42.5	38.2	7.0	16.2	1.4	12.7	0.5	21.6
Paavola	516	100	100	33.5	3.5	32.2	11.2	15.5	21.7	18.6	60.4	0.2	3.2
o	180	35	82	-	-	7.2	1.9	41.1	24.9	51.1	69.3	0.6	3.9
v	336	65	18	51.5	20.0	45.5	54.5	1.8	6.7	1.2	18.8	-	-
Revonlahti	178	100	100	42.7	2.9	18.5	5.0	17.4	13.8	16.3	40.4	5.1	37.9
o	67	38	86	-	-	6.0	1.0	38.8	14.0	43.3	46.9	11.9	38.1
v	111	62	14	68.5	20.7	26.1	29.7	4.5	12.9	-	-	0.9	36.7
Siikajoki	243	100	100	22.2	1.1	32.9	5.0	10.7	5.3	25.9	44.1	8.3	44.5
o	98	40	86	1.0	-	5.1	0.5	13.3	3.6	61.2	49.4	19.4	46.5
v	145	60	14	36.5	8.1	51.7	33.4	9.0	16.6	2.1	10.5	0.7	31.4
Hailuoto	230	100	100	32.2	0.7	1.3	0.2	13.5	9.4	52.2	86.2	0.8	3.5
o	149	65	95	-	-	0.7	0.5	19.4	9.3	79.2	88.4	0.7	1.8
v	81	35	5	91.3	15.1	2.5	2.5	2.5	11.6	2.5	32.2	1.2	38.6

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten		viljelmä oli hehtaaria		10-alle 25		25-alle 100		100 tai yli	
	kpl	%		lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha
Pyhäjärvi	655	100	100	22.0	1.3	26.7	6.3	18.8	15.3	30.1	61.9	2.4	15.2
o	264	40	76	-	-	7.2	1.2	24.2	10.9	63.6	71.2	5.0	16.7
v	391	60	24	36.8	5.5	39.9	22.5	15.1	29.4	7.4	32.3	0.8	10.3
Reisjärvi	373	100	100	32.4	2.7	24.9	13.9	29.0	39.6	13.7	43.8	-	-
o	216	58	89	0.9	0.1	29.2	11.9	47.2	42.2	22.7	45.8	-	-
v	157	42	11	75.8	24.3	19.1	31.4	3.8	17.8	1.3	26.5	-	-
Haapajärvi	608	100	100	31.6	2.2	19.4	6.9	28.0	31.5	20.9	57.2	0.1	2.2
o	325	53	89	1.5	0.1	11.4	2.9	48.9	33.3	37.9	61.1	0.3	2.6
v	283	47	11	66.1	19.4	28.6	38.8	3.9	15.3	1.4	26.5	-	-
Nivala	880	100	100	31.8	3.8	27.3	12.8	27.6	37.1	13.0	42.6	0.3	3.7
o	504	57	91	0.6	0.1	29.4	10.0	47.2	39.9	22.2	46.0	0.6	4.0
v	376	43	9	73.7	41.8	24.5	41.0	1.3	8.5	0.5	8.7	-	-
Kärsämäki	320	100	100	23.7	1.3	22.5	5.3	20.0	15.7	31.9	67.7	1.9	10.0
o	156	48	87	-	-	4.5	0.8	28.8	14.2	63.5	75.4	3.2	9.6
v	164	52	13	46.4	9.7	39.6	35.0	11.6	25.3	1.8	16.8	0.6	13.2
Haapavesi	724	100	100	36.1	2.6	24.4	7.7	17.7	16.5	19.3	50.5	2.5	22.7
o	315	44	86	3.2	0.2	16.2	3.0	34.0	16.5	41.2	55.1	5.4	25.2
v	409	56	14	61.4	17.3	30.8	35.5	5.1	16.2	2.4	23.3	0.3	7.7
Pulkkila	273	100	100	38.9	2.6	21.6	6.0	13.9	12.3	22.7	59.6	2.9	19.5
o	122	45	90	-	-	17.2	3.0	26.2	11.9	50.9	66.2	5.7	18.9
v	151	55	10	70.2	26.4	25.2	33.3	4.0	15.7	-	-	0.6	24.6
Piippola	347	100	100	22.5	1.6	24.8	6.3	23.9	20.0	27.4	61.5	1.4	10.6
o	158	46	83	-	-	7.0	1.3	34.2	16.8	55.7	69.1	3.1	12.8
v	189	54	17	41.3	9.3	39.7	29.7	15.3	35.5	3.7	25.5	-	-
Kestilä	311	100	100	28.3	1.7	19.9	5.2	23.2	21.1	28.0	66.6	0.6	5.4
o	137	44	80	-	-	5.1	1.0	38.7	19.6	54.7	72.7	1.5	6.7
v	174	56	20	50.6	8.7	31.6	22.6	10.9	27.4	6.9	41.3	-	-

	Vilj.varust.		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joiden viljelmä oli hehtaaria									
	ruoka- kuntia kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
Säräisniemi	499	100	100	6.0	0.5	40.9	9.5	23.6	15.3	24.9	51.2	4.6	23.5
o	178	36	78	-	-	1.7	0.2	19.7	7.1	65.7	62.4	12.9	30.3
v	321	64	22	9.3	2.3	62.6	41.7	25.9	43.6	2.2	12.4	-	-
Paltamo	515	100	100	33.8	3.9	25.1	12.9	28.9	42.2	12.0	39.2	0.2	1.8
o	248	48	83	0.8	0.1	21.0	7.9	54.0	46.2	24.2	45.8	-	-
v	267	52	17	64.4	22.6	28.8	37.6	5.6	22.3	0.8	6.6	0.4	10.9
Kajaanin mlk.	352	100	100	15.9	0.9	24.7	7.0	23.9	18.6	34.1	65.5	1.4	8.0
o	155	44	76	-	-	0.6	0.1	29.7	14.0	66.5	75.5	3.2	10.4
v	197	56	24	28.4	3.7	43.7	29.1	19.3	33.6	8.6	33.6	-	-
Sotkamo	997	100	100	18.6	1.1	26.3	6.5	22.6	17.5	30.4	63.7	2.1	11.2
o	479	48	84	0.4	-	6.3	1.0	28.2	13.0	61.0	73.3	4.1	12.7
v	518	52	16	35.5	7.0	44.8	36.7	17.4	41.9	2.1	11.5	0.2	2.9
Kuhmoniemi	677	100	100	21.9	0.9	17.1	4.8	29.9	25.2	29.8	61.1	1.3	8.0
o	336	50	78	0.3	-	7.7	1.6	38.1	21.3	51.5	67.9	2.4	9.2
v	341	50	22	42.8	4.4	26.4	16.5	22.0	39.2	8.5	36.2	0.3	3.7
Ristijärvi	253	100	100	18.6	0.8	13.4	2.9	19.8	11.3	45.8	74.1	2.4	10.9
o	133	53	85	0.7	-	3.0	0.5	11.3	4.6	80.5	82.1	4.5	12.8
v	120	47	15	38.3	5.2	25.0	16.6	29.2	50.2	7.5	28.0	-	-
Hyrnsalmi	237	100	100	23.2	1.2	14.3	3.4	26.2	17.8	33.3	64.7	3.0	12.9
o	124	52	88	-	-	2.4	0.2	29.0	12.4	62.9	72.7	5.7	14.7
v	113	48	12	48.7	9.6	27.4	25.4	23.0	55.9	0.9	9.1	-	-
Suomussalmi	700	100	100	41.4	6.8	35.6	33.0	20.7	46.9	2.3	13.3	-	-
o	393	56	85	10.4	1.9	50.4	31.5	35.4	53.3	3.8	13.3	-	-
v	307	44	15	81.1	34.6	16.6	41.6	2.0	11.0	0.3	12.8	-	-
Puolanka	454	100	100	28.0	2.2	24.0	9.1	25.5	28.7	22.5	60.0	-	-
o	236	52	85	2.1	0.1	17.8	4.9	39.0	27.9	41.1	67.1	-	-
v	218	48	15	56.0	14.2	30.7	32.5	11.0	33.6	2.3	19.7	-	-

	Vilj.varust.		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	ruoka-kuntia kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
Utajärvi	460	100	100	35.0	1.1	8.9	1.5	15.7	9.0	36.5	70.4	3.9	18.0
o	192	42	81	0.5	-	3.1	0.3	17.2	5.5	70.8	74.9	8.4	19.3
v	268	58	19	59.7	5.7	13.1	6.2	14.6	23.8	11.9	51.8	0.7	12.5
Muhos	576	100	100	47.4	5.5	24.5	13.7	18.2	30.1	9.4	41.9	0.5	8.8
o	253	44	87	2.0	0.3	37.2	11.5	39.5	32.9	20.2	45.3	1.1	10.0
v	323	56	13	83.0	42.0	14.6	28.8	1.5	10.5	0.9	18.7	-	-
Tyrnävä	341	100	100	43.4	2.5	15.2	3.2	14.7	11.7	22.9	57.7	3.8	24.9
o	148	43	93	-	-	8.1	1.1	32.4	12.1	50.7	60.0	8.8	26.8
v	193	57	7	76.7	35.0	20.7	30.5	1.0	5.8	1.6	28.7	-	-
Temmes	120	100	100	45.8	3.3	10.8	3.6	16.7	19.7	25.0	61.5	1.7	11.9
o	52	43	91	-	-	1.9	0.5	38.5	21.6	55.8	64.9	3.8	13.0
v	68	57	9	80.9	37.7	17.6	36.3	-	-	1.5	26.0	-	-
Lumijoki	297	100	100	47.1	3.4	8.8	2.4	19.9	22.6	23.9	69.2	0.3	2.4
o	133	45	92	0.8	-	3.8	0.8	42.8	23.8	51.8	72.8	0.8	2.6
v	164	55	8	84.8	40.3	12.8	20.4	1.2	9.3	1.2	30.0	-	-
Liminka	399	100	100	43.1	2.1	25.8	5.6	6.8	5.2	18.0	44.8	6.3	42.3
o	134	34	89	0.7	-	10.4	1.3	20.1	5.8	50.9	46.8	17.9	46.1
v	265	66	11	64.5	19.1	33.6	40.2	-	-	1.5	28.5	0.4	12.2
Kempele	179	100	100	65.4	1.3	9.5	0.9	-	-	8.9	13.0	16.2	84.8
o	41	23	86	-	-	-	-	-	-	34.1	13.6	65.9	86.4
v	138	77	14	84.8	9.4	12.4	6.3	-	-	1.4	9.5	1.4	74.8
Oulunsalo	183	100	100	67.8	4.0	6.5	2.1	6.6	8.2	18.0	72.7	1.1	13.0
o	45	25	81	-	-	4.4	0.4	22.2	8.3	71.2	85.0	2.2	6.3
v	138	75	19	89.9	21.4	7.3	9.4	1.4	7.6	0.7	19.0	0.7	42.6
Oulun mlk	423	100	100	66.7	4.4	13.0	10.8	10.6	24.1	9.5	57.4	0.2	3.3
o	120	28	88	2.5	0.2	29.2	9.1	36.7	27.1	30.8	59.8	0.8	3.8
v	303	72	12	92.1	33.4	6.6	23.0	0.3	3.2	1.0	40.4	-	-

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
YHT.													
VAALIPIIRI	18312	100	100	30.6	1.9	22.8	7.1	22.7	21.4	22.2	55.8	1.7	13.8
o	9173	50	86	1.4	0.1	16.3	3.5	37.5	20.9	41.7	60.9	3.1	14.6
v	9139	50	14	59.8	13.6	29.4	30.1	7.9	24.9	2.6	23.1	0.3	8.3

OULUN POHJOINEN VAALIPIIRI

Ylikiiminki	262	100	100	26.7	3.6	26.7	11.0	34.4	44.4	12.2	41.0	-	-
o	141	54	87	-	-	15.6	5.4	62.4	49.9	22.0	44.7	-	-
v	121	46	13	57.8	28.0	39.7	49.9	1.7	7.2	0.8	14.9	-	-
Kiiminki	224	100	100	34.8	2.9	21.4	9.9	25.9	33.3	17.9	53.9	-	-
o	146	65	94	5.5	0.5	28.8	9.5	39.7	35.6	26.0	54.4	-	-
v	78	35	6	89.7	37.2	7.7	17.0	-	-	2.6	45.8	-	-
Haukipudas	435	100	100	30.8	3.0	31.5	25.2	33.3	54.7	4.4	17.1	-	-
o	301	69	95	2.0	0.3	43.9	25.8	48.2	57.6	5.9	16.3	-	-
v	134	31	5	95.5	53.5	3.7	12.8	-	-	0.8	33.7	-	-
Ii	611	100	100	19.8	1.4	38.6	20.9	30.1	39.8	11.3	36.2	0.2	1.7
o	445	73	90	4.5	0.5	42.7	19.7	38.2	41.5	14.4	36.4	0.2	1.9
v	166	27	10	60.8	9.2	27.7	29.9	8.5	27.4	3.0	33.5	-	-
Kuivaniemi	211	100	100	26.5	6.2	52.6	45.0	19.9	42.5	1.0	6.3	-	-
o	161	76	83	19.9	4.7	54.0	43.1	25.5	50.1	0.6	2.1	-	-
v	50	24	17	48.0	13.1	48.0	54.4	2.0	6.1	2.0	26.4	-	-
Pudasjärvi	915	100	100	21.5	0.9	23.2	5.4	25.0	17.2	25.7	47.6	4.6	28.9
o	410	45	77	1.5	0.1	8.5	1.4	31.7	13.5	48.5	54.6	9.8	30.4
v	505	55	23	37.6	3.5	35.2	18.7	19.4	29.0	7.4	25.0	0.4	23.8
Taivalkoski	309	100	100	29.1	3.7	29.8	15.9	28.5	41.7	12.6	38.7	-	-
o	121	39	74	0.8	-	10.7	3.7	57.1	45.1	31.4	51.2	-	-
v	188	61	26	47.3	14.1	42.0	51.2	10.1	31.6	0.6	3.1	-	-

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten alle 3		viljelmä oli hehtaaria 3.alle 10		10-alle 25		25-alle 100		100 tai yli	
	kpl	%		lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha	lukum.	ha
Kuusamo	926	100	100	15.8	0.3	10.4	1.4	14.7	6.1	51.8	66.6	7.3	25.6
o	567	61	90	0.4	-	0.2	-	10.6	3.4	77.2	68.9	11.6	27.7
v	539	39	10	40.1	3.3	26.5	14.2	21.2	31.7	11.7	44.8	0.5	6.0
Kuolajärvi	293	100	100	9.2	0.7	19.1	8.4	55.3	56.8	16.4	34.1	-	-
o	220	75	91	-	-	8.6	3.7	70.5	60.3	20.9	36.0	-	-
v	73	25	9	37.0	8.3	50.7	56.3	9.6	20.3	2.7	15.1	-	-
Kemijärvi	397	100	100	15.1	1.3	21.7	9.0	44.8	51.0	18.4	38.7	-	-
o	264	66	88	1.1	0.1	11.4	4.3	61.4	53.7	26.1	41.9	-	-
v	133	34	12	42.9	10.2	42.1	42.5	12.0	31.5	3.0	15.8	-	-
Rovaniemi	800	100	100	27.0	1.0	31.6	20.8	34.6	57.2	6.8	21.0	-	-
o	396	49	81	0.8	-	22.0	10.0	64.6	66.2	12.6	23.8	-	-
v	404	51	19	52.7	4.8	41.1	66.4	5.2	19.2	1.0	9.6	-	-
Tervola	360	100	100	39.4	4.2	24.5	15.0	26.9	42.0	8.6	29.6	0.6	9.2
o	193	54	89	4.1	0.5	32.1	13.0	47.2	44.1	15.5	32.1	1.1	10.3
v	167	46	11	80.2	35.9	15.6	31.7	3.6	23.3	0.6	9.1	-	-
Simo	336	100	100	30.1	2.8	41.4	32.5	22.9	41.1	5.6	23.6	-	-
o	175	52	80	4.0	0.7	47.4	26.6	38.3	44.9	10.3	27.8	-	-
v	161	48	20	58.4	11.3	34.8	56.8	6.2	25.5	0.6	6.4	-	-
Kemin mlk	472	100	100	40.9	1.9	12.7	6.4	27.6	35.2	18.6	53.9	0.2	2.6
o	271	57	93	4.1	0.4	18.8	6.2	46.5	36.8	30.3	53.9	0.3	2.7
v	201	43	7	90.5	20.7	4.5	9.3	2.0	15.0	3.0	55.0	-	-
Alatornio	673	100	100	32.1	3.7	35.5	24.3	26.2	45.0	6.1	25.0	0.1	2.0
o	501	74	95	10.6	2.0	46.7	25.3	34.7	46.9	8.0	25.8	-	-
v	172	26	5	94.6	35.3	3.0	6.4	1.2	10.7	0.6	10.7	0.6	36.9
Karunki	230	100	100	28.3	2.5	26.1	15.4	39.1	62.6	6.5	19.5	-	-
o	161	70	95	4.3	0.6	31.7	14.3	54.7	64.5	9.3	20.6	-	-
v	69	30	5	84.1	36.0	13.0	35.2	2.9	28.8	-	-	-	-

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
Ylitornio	493	100	100	37.5	2.1	13.8	6.3	36.3	51.8	12.2	37.2	0.2	2.6
o	267	54	85	3.4	0.4	16.9	4.8	58.4	53.6	21.3	41.2	-	-
v	226	46	15	77.9	11.8	10.2	14.8	10.2	41.5	1.3	14.3	0.4	17.6
Turtola	218	100	100	30.3	2.8	25.7	14.1	35.3	55.9	8.7	27.2	-	-
o	112	51	83	3.6	0.5	19.6	8.3	60.7	59.8	16.1	31.4	-	-
v	106	49	17	58.5	14.2	32.1	42.3	8.5	37.1	0.9	6.4	-	-
Kolari	198	100	100	13.6	0.6	12.6	4.2	44.5	40.4	29.3	54.8	-	-
o	122	62	82	-	-	6.6	1.7	49.2	36.2	44.2	62.1	-	-
v	76	38	18	35.5	3.1	22.4	15.2	36.8	59.6	5.3	22.1	-	-
YHT.													
VAALIPIIRI	8363	100	100	26.2	1.5	25.5	9.9	29.9	30.5	17.0	45.4	1.4	12.7
o	4974	59	86	3.6	0.3	24.4	7.0	43.5	30.8	26.3	48.7	2.2	13.2
v	3389	41	14	59.3	9.1	27.1	28.2	10.0	28.2	3.4	24.8	0.2	9.7
LAPIN VAALIPIIRI													
Muonio	115	100	100	14.8	0.9	15.6	8.1	60.9	70.8	8.7	20.2	-	-
o	93	81	96	2.2	0.2	12.9	6.2	74.2	72.5	10.7	21.1	-	-
v	22	19	4	68.2	18.0	27.3	54.1	4.5	27.9	-	-	-	-
Enontekiö	101	100	100	9.9	0.6	27.7	22.5	62.4	76.9	-	-	-	-
o	82	81	93	-	-	25.6	20.1	74.4	79.9	-	-	-	-
v	19	19	7	52.6	8.2	36.9	53.4	10.5	38.4	-	-	-	-
Kittilä	364	100	100	8.2	0.2	8.5	2.8	51.7	43.2	31.6	53.8	-	-
o	287	79	89	0.7	-	5.9	1.8	55.8	42.0	37.6	56.2	-	-
v	77	21	11	36.4	1.8	18.2	10.2	36.3	52.3	9.1	35.7	-	-

	Vilj.varust. ruoka- kuntia		Niille kuuluva vilj. maa %	Siitä sellaisia, joitten viljelmä oli hehtaaria									
	kpl	%		alle 3 lukum. %	ha %	3.alle 10 lukum. %	ha %	10-alle 25 lukum. %	ha %	25-alle 100 lukum. %	ha %	100 tai yli lukum. %	ha %
Sodankylä	404	100	100	8.7	0.3	6.7	1.8	46.0	42.2	38.6	55.7	-	-
o	331	82	93	0.6	0.1	4.9	1.3	48.3	40.1	46.2	58.5	-	-
v	73	18	7	45.2	3.8	15.1	8.8	35.6	71.7	4.1	15.7	-	-
Inari	181	100	100	3.3	0.2	24.3	10.4	54.2	51.6	18.2	37.8	-	-
o	116	64	78	-	-	10.3	3.4	64.7	53.8	25.0	42.8	-	-
v	65	36	22	9.2	0.8	49.2	35.7	35.4	43.6	6.2	19.9	-	-
Utsjoki	82	100	100	70.7	45.6	28.1	48.1	1.2	6.3	-	-	-	-
o	63	77	80	66.7	47.3	33.3	52.7	-	-	-	-	-	-
v	19	33	20	84.2	39.0	10.5	29.3	5.3	31.7	-	-	-	-
YHT.													
VAALIPIIRI	1247	100	100	12.5	0.7	13.7	5.2	48.6	47.2	25.2	46.9	-	-
o	972	78	90	4.9	0.5	10.2	3.5	54.0	46.5	30.9	49.5	-	-
v	275	22	10	39.3	3.3	26.2	20.1	29.4	53.2	5.1	23.4	-	-
OULUN LÄÄNI													
	27922	100	100	28.4	1.1	23.2	7.8	26.1	25.1	20.8	52.5	1.5	13.5
o	15119	54	87	2.4	0.2	18.6	4.5	40.5	24.9	35.9	56.9	2.6	13.5
v	12803	46	13	59.2	12.0	28.8	29.2	8.9	26.7	2.9	23.6	0.2	8.5
KOKO MAA													
	271154	100	100	39.3	3.4	29.0	15.8	20.9	30.8	10.1	38.9	0.7	11.1
o	110629	41	77	5.1	0.4	31.8	10.2	39.7	31.6	21.9	45.0	1.5	12.8
v	160525	59	23	62.9	13.3	27.1	34.6	8.0	28.0	1.9	18.8	0.1	5.3

o = omalla maalla

v = vuokramaalla

Taulu 4. Maanviljelystyöväki eri ruokakuntana Pohjois-Suomessa v. 1901.

Lähde: Tilattoman väestön alakomitea. Tilastollinen tutkimus yhteiskunta-taloudellisista oloista Suomen maalaiskunnissa v. 1901.

Taulu 2 b. s. 114-127. Helsinki 1913.

	Maanviljelystyöväkeä eri ruokakuntana		Vuosipalveluksessa olevia ruokakuntia yhteensä, siitä				Muuta työväkeä		Siitä sell., joilla oli maanviljelys		Omalla maalla	Vuokramaalla Yht.	Kr. torppa	Pien. talon-osa	Ei ollut maanviljelystä ruokak. %	
	Yhteensä ruokak. %		Työjoht. ja oppin.	Muonam. miehiä	Muita renkejä	Yhteensä ruokak. %		Yht.	%							
OULUN ETELÄINEN VAALIPIIRI																
Sievi	130	24.3	-	-	-	-	130	24.3	126	23.6	21	105	17	88	4	0.7
Rautio	63	36.6	-	-	-	-	63	36.6	32	18.6	2	30	-	30	31	18.0
Ylivieska	311	40.9	-	-	-	-	311	40.9	258	33.9	8	250	3	247	53	7.0
Alavieska	71	22.5	3	2	-	1	68	21.6	56	17.8	1	55	-	55	12	3.8
Kalajoki	176	33.7	4	2	2	-	172	32.9	70	13.4	-	70	-	70	102	19.5
Merijärvi	78	35.6	-	-	-	-	78	35.6	51	23.3	1	50	-	50	27	12.3
Oulainen	234	37.3	3	1	-	2	231	36.8	105	16.7	7	98	4	94	126	20.1
Pyhäjoki	70	14.6	1	-	-	1	69	14.4	36	7.5	5	31	1	30	33	6.9
Salon kpli	101	45.7	-	-	-	-	101	45.7	58	26.2	-	58	-	58	43	19.5
Salon pit.	127	39.0	1	1	-	-	126	38.7	112	34.4	-	112	-	112	14	4.3
Vihanti	209	45.1	6	1	5	-	203	43.8	95	20.5	-	95	-	95	108	23.3
Rantsila	109	31.4	-	-	-	-	109	31.4	100	28.8	-	100	2	98	9	2.6
Paavola	293	54.2	1	-	-	1	292	54.0	168	31.1	-	168	-	168	124	22.9
Revonlahti	113	56.8	2	2	-	-	111	55.8	65	32.7	-	65	-	65	46	23.1
Siikajoki	105	42.3	-	-	-	-	105	42.3	87	35.1	-	87	-	87	18	7.2
Hailuoto	89	39.4	-	-	-	-	89	39.4	55	24.3	-	55	-	55	34	15.0
Pyhäjärvi	481	54.2	2	2	-	-	479	53.9	182	20.5	2	180	-	180	297	33.4
Reisjärvi	185	43.8	-	-	-	-	185	43.8	93	22.0	1	92	6	86	92	21.8
Haapajärvi	329	48.1	1	-	-	1	328	48.0	174	25.5	7	167	6	161	154	22.5

	Maanviljelystyöväkeä eri ruokakuntana		Yhteensä				Muuta työväkeä		Siitä sell., joilla oli maanviljelys		Omalla maalla	Vuokramaalla			Ei ollut maanviljelystä	
	Yhteensä ruokak. %	Vuosipalveluksessa olevia ruokakuntia yhteensä, siitä	Työjoht. ja oppin.	Muonam. miehiä	Muita renkejä	Yhteensä ruokak. %	Yht.	%	Yht.	%		Yht.	Kr. torppa	Pien. talon-osa	ruokak. %	%
Nivala	404	43.4	2	1	-	1	402	43.2	268	28.8	4	264	17	247	134	14.4
Kärsämäki	197	48.9	3	3	-	-	194	48.2	78	19.4	-	78	1	77	116	28.8
Haapavesi	427	52.1	9	9	-	-	418	51.0	269	32.8	5	264	5	259	149	18.2
Pulkkila	250	62.7	7	6	-	1	243	60.9	102	25.6	-	102	4	98	141	35.3
Piippola	188	46.8	6	4	-	2	182	45.3	99	24.6	-	99	11	88	83	20.0
Kestilä	130	40.0	3	3	-	-	127	39.1	84	25.9	-	84	2	82	43	13.0
Säräisniemi	106	22.2	-	-	-	-	106	22.2	97	20.3	-	97	7	90	9	1.9
Paltamo	218	41.9	2	1	-	2	216	41.5	166	31.9	1	165	1	164	50	9.0
Kajaanin mlk.	141	35.2	5	1	-	4	136	34.0	75	18.8	-	75	4	71	61	15.0
Sotkamo	600	45.8	8	3	-	5	592	45.2	211	16.1	1	210	15	195	381	29.0
Kuhmoniemi	292	37.7	1	1	-	-	291	37.6	142	18.4	1	141	16	125	149	19.0
Ristijärvi	120	38.5	-	-	-	-	120	38.5	44	14.1	-	44	2	42	76	24.0
Hyrnsalmi	56	25.2	1	1	-	-	55	24.8	51	23.0	-	51	17	34	4	1.8
Suomussalmi	265	39.0	1	1	-	-	264	38.8	251	36.9	22	229	199	30	13	1.9
Puolanka	268	47.5	5	1	-	4	263	46.6	137	24.3	4	133	56	77	126	22.0
Utajärvi	353	56.5	2	1	-	1	351	56.2	166	26.6	-	166	2	164	185	29.0
Muhos	267	49.6	2	2	-	-	265	49.2	258	47.9	6	252	6	246	7	1.0
Tyrnävä	177	51.9	6	6	-	-	171	50.1	141	41.3	-	141	-	141	30	8.0
Temmes	57	49.6	-	-	-	-	57	49.6	54	47.0	-	54	-	54	3	2.0
Lumijoki	165	53.6	2	2	-	-	163	52.9	124	40.2	1	123	-	123	39	12.0
Liminka	302	60.3	10	8	-	2	292	58.3	152	30.3	2	150	-	150	140	28.0
Kempele	136	73.5	1	1	-	-	135	73.0	121	65.4	-	121	-	121	14	7.0
Oulunsalo	106	66.7	1	1	-	-	105	66.1	80	50.3	-	80	-	80	25	15.0
Oulun mlk	65	32.5	4	4	-	-	61	30.5	47	23.5	1	46	-	46	14	7.0
YHT. KESKIM.	8564	43.5	105	70	7	28	8459	42.9	5140	26.1	103	5037	404	4633	3319	16.0

	Maanviljelystyöväkeä eri ruokakuntana Yhteensä ruokak. %		Vuosipalveluksessa olevia ruokakuntia yhteensä, siitä				Muuta työväkeä Yhteensä ruokak. %		Siitä sell., joilla oli maanviljelys Yht. %		Omalla maalla	Vuokramaalla Yht.	Kr. torppa	Pien. talon- osa	Ei ollut maan- viljelystä ruokak. %	
			Työjoht. ja amm. oppin.	Muona- miehiä	Muita renkejä											
OULUN POHJOINEN VAALIPIIRI																
Ylikiminki	144	47.7	-	-	-	-	144	47.7	77	25.5	1	76	4	72	67	22.0
Kiiminki	26	15.6	1	1	-	-	25	15.0	20	12.0	5	15	-	15	5	3.0
Haukipudas	77	21.4	5	3	-	2	72	20.0	54	15.0	10	44	-	44	18	5.0
Ii	62	12.0	-	-	-	-	62	12.0	55	10.6	16	39	22	17	7	1.0
Kuivaniemi	39	19.7	-	-	-	-	39	19.7	36	18.2	20	16	16	-	3	1.0
Pudasjärvi	228	27.0	-	-	-	-	228	27.0	152	18.0	4	148	50	98	76	9.0
Taivalkoski	180	49.5	-	-	-	-	180	49.5	99	27.2	-	99	67	32	81	22.0
Kuusamo	139	16.7	4	3	-	1	135	16.2	84	10.1	2	82	38	44	51	6.0
Kuolajärvi	10	3.9	-	-	-	-	10	3.9	6	2.3	-	6	4	2	4	1.0
Kemijärvi	178	36.0	1	1	-	-	177	35.8	43	8.7	5	38	11	27	134	27.0
Rovaniemi	183	25.7	4	1	-	3	179	25.1	77	10.8	3	74	27	47	102	14.0
Tervola	209	50.2	-	-	-	-	209	50.2	120	28.8	5	115	5	110	89	21.0
Simo	28	11.4	3	-	-	3	25	10.2	25	10.2	-	25	18	7	-	-
Kemin mlk	136	37.4	2	1	-	1	134	36.8	50	13.7	6	44	-	44	84	23.0
Alatornio	129	21.8	2	2	-	-	127	21.5	112	18.9	28	84	-	84	15	2.0
Karunki	41	20.4	2	1	-	1	39	19.4	38	18.9	7	31	-	31	1	0.0
Ylitornio	205	41.2	5	5	-	-	200	40.2	115	23.1	6	109	-	109	85	17.0
Turtola	57	30.5	-	-	-	-	57	30.5	39	20.9	2	37	11	26	18	9.0
Kolari	33	17.6	2	1	-	1	31	16.5	16	8.5	-	16	4	12	15	8.0
YHT. KESKIM.	2104	27.2	31	19	-	12	2073	26.8	1218	15.7	120	1098	277	821	855	11.0

	Maanviljelystyöväkeä eri ruokakuntana		Yhteensä				Muuta työväkeä		Siitä sell., joilla oli maanviljelys		Omalla maalla	Vuokramaalla		Pien. talon-osa	Ei ollut maanviljelystä	
	Yhteensä ruokak. %	Vuosipalveluksessa olevia ruokakuntia yhteensä, siitä	Työjoht. ja amm. oppin.	Muonamihiä	Muita renkejä	Yhteensä ruokak. %	Yht.	%	Yht.	Kr. torppa		Yht.	%		ruokak. %	%
LAPIN VAALIPIIRI																
Muonio	13	13.1	-	-	-	-	13	13.1	9	9.1	1	8	5	3	4	4
Enontekiö	13	13.5	-	-	-	-	13	13.5	5	5.2	1	4	2	2	8	8
Kittilä	110	26.3	3	3	-	-	107	25.6	11	2.6	2	9	2	7	96	23
Sodankylä	46	12.0	2	1	-	1	44	11.5	11	2.9	3	8	6	2	33	8
Inari	6	4.6	1	-	-	1	5	3.8	4	3.0	-	4	4	-	1	0
Utsjoki	32	51.6	-	-	-	-	32	51.6	30	48.4	28	2	2	-	2	3
YHT. KESKIM.	220	18.5	6	4	-	2	214	18.0	70	5.9	35	35	21	14	144	12
OULUN LÄÄNI	10888	38.0	142	93	7	42	10746	37.5	6428	22.4	258	6170	702	5468	4318	15
KOKO MAA	138857	47.7	17313	3002	10815	3496	121544	41.8	57634	19.8	2559	55075	1063	54012	63910	22